

Galos de
M. ANNAEI LUCANI^{us} K
PHARSALIA

Cum Notis HUGONIS GROTII,

ET

RICHARDI BENTLEII.

Multa sunt condonanda in opere postumo.

In Librum iv. Nota 641.

STRAWBERRY-HILL, MDCCLX.

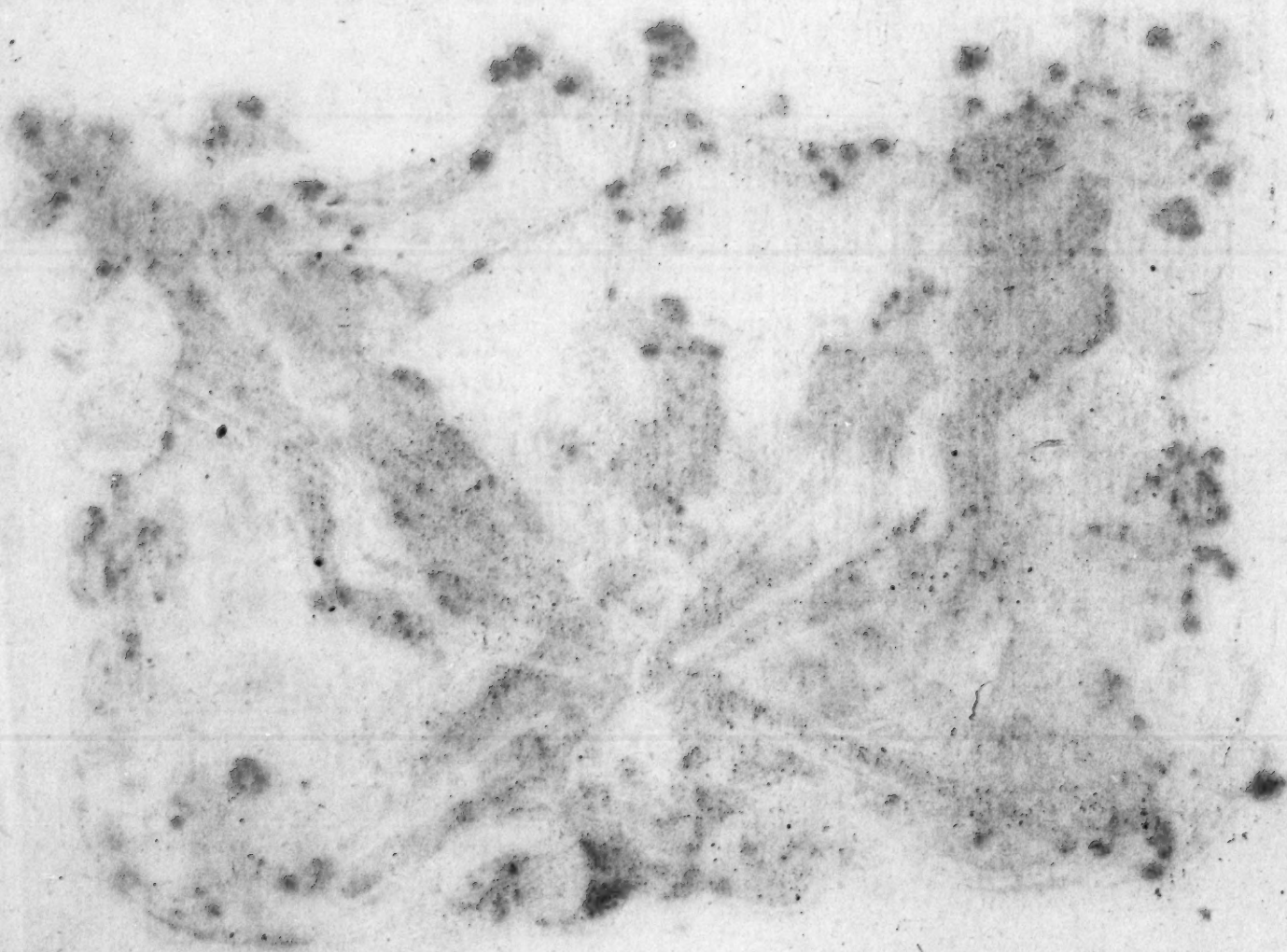
M. ANNALI LUCANI
PHARSALIA

Car. Nov. HUGONIS GROTII

ET

RICHARDI BEWALDII

Libra fuit condonata in anno 1705
In Librum IV. 1705 Gd.

STRAVINSKY

NOBILISSIMO ET HONORATISSIMO VIRO
GEORGIO MONTAGU
COMITI DE HALIFAX, &c.

SUMMO

COMMERCHII ET COLONIARUM BRITANNICARUM

PRAEFECTO,

NOVAM HANC LUCANI EDITIONEM

NOTIS ATQUE EMENDATIONIBUS

AVI SUI BENTLEII

ELUCIDATAM

OMNI CULTU AC VENERATIONE

DAT DICAT DEDICAT

RICHARDUS CUMBERLAND.

Nobilissimo et Honoratissimo Viri

GEORGIO MONTAGU

COMITI DE HALIFAX, &c.

SUMMO

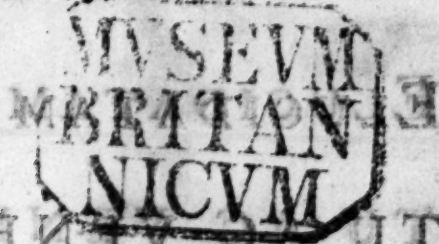
Commercii et Coloniarum Britannicarum

PRAEFECTO

NOVAM HANC LUCANI EDITIONEM

NOTIS ATQUE EMENDATIONIBUS

AVI SUI BENTLEY

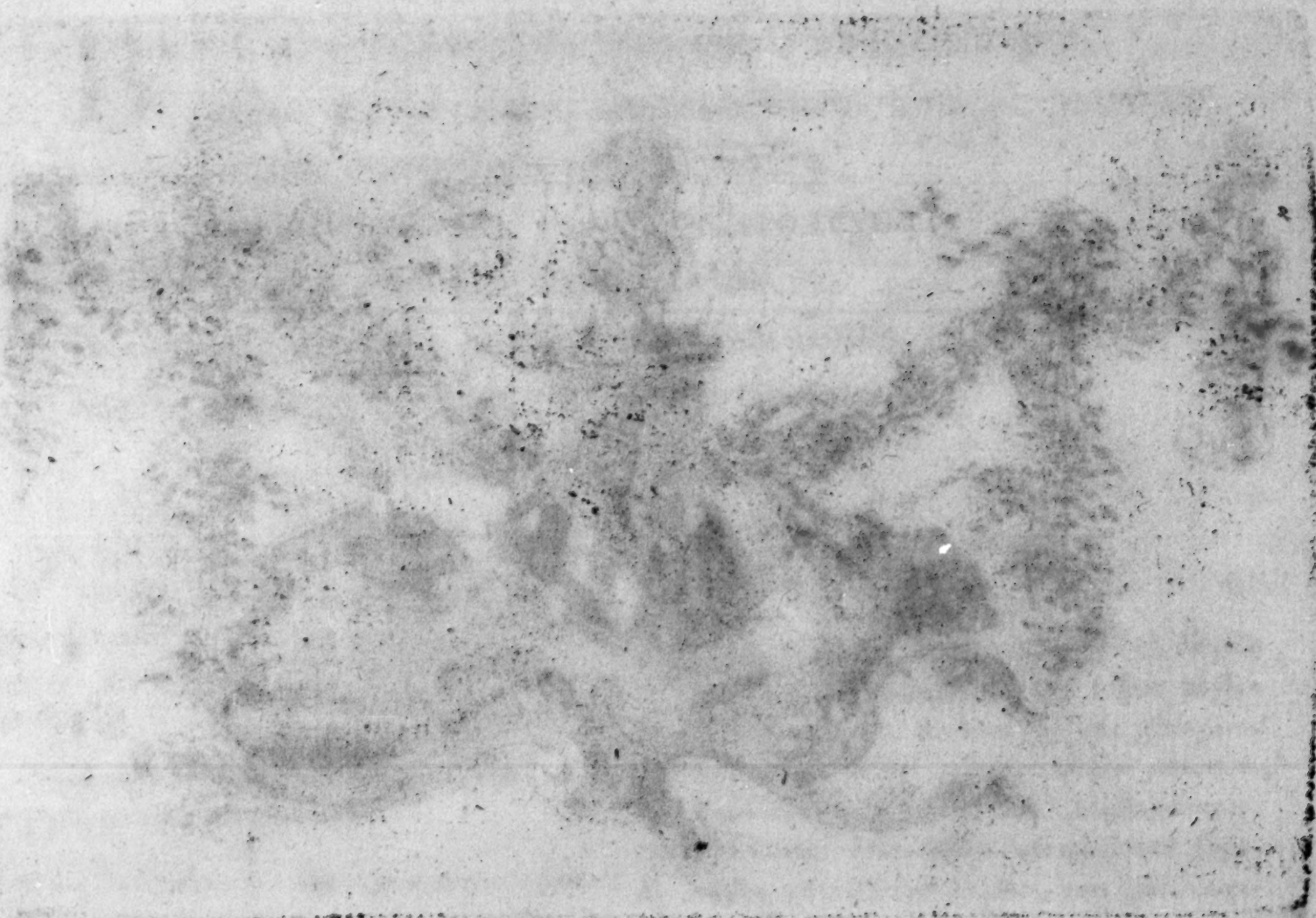
OMNI CULTU ET VENERATIONE

DAT DICAT DEDICAT

RICHARDUS CUMBERLAND.

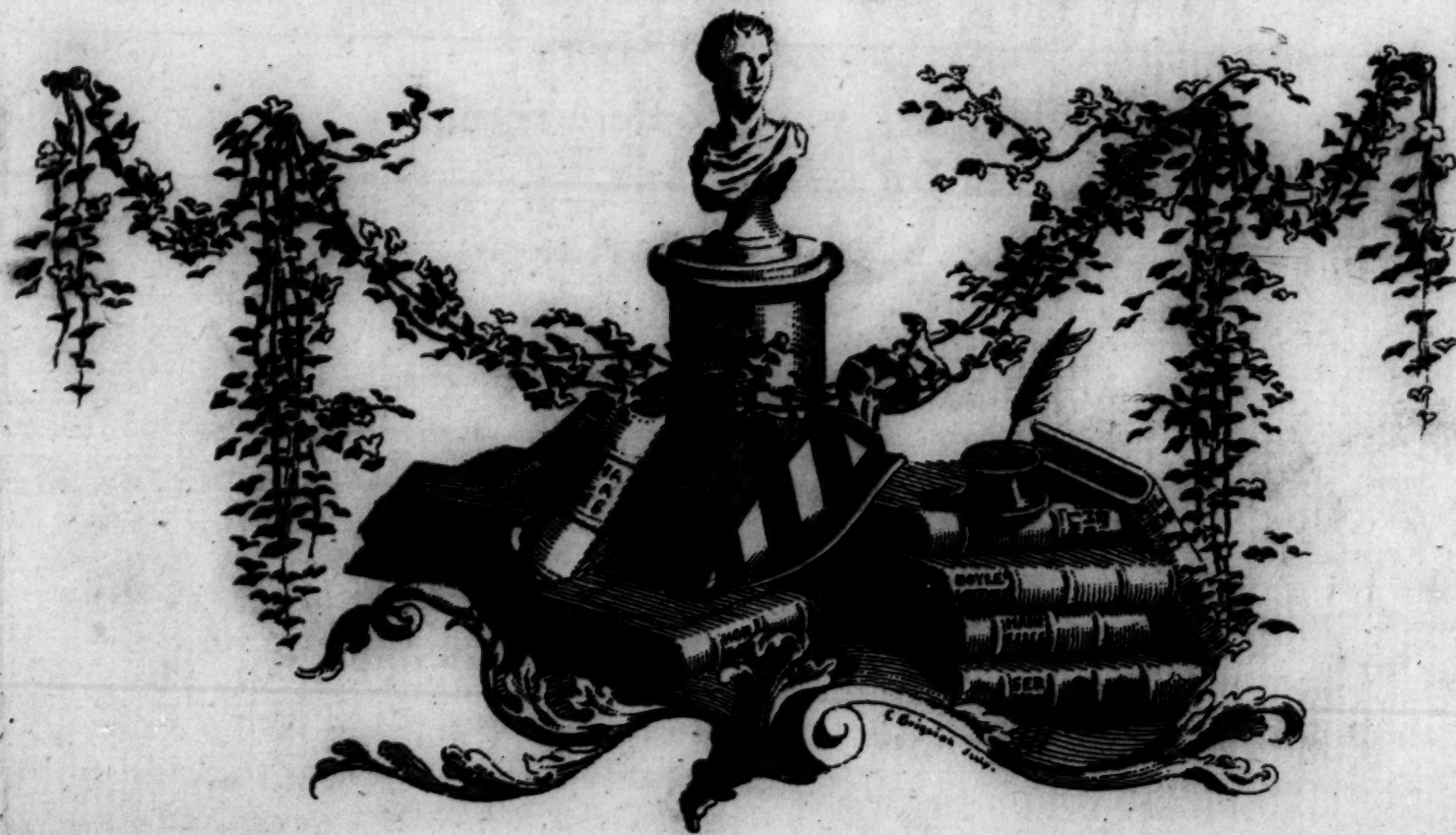
CA

LECTURE

[illegible]

A D
L E C T O R E M.

M. *A. Lucani Pharsaliam, cum Notis Hugonis Grotii et suis illustratam emendatamque, cum olim in lucem dare Bentleius secum constituerat, et, ut Editionem suam auctiorem redderet, Nicolai Heinsii in eundem Poetam Adversaria a Viro docto Petro Burmanno per litteras requisiverit; illico, ut ipsum Burmannum in eodem opere jam diu laborasse sensit, manus retinuit, ne in messem viri amici falcem porrexisset videretur. Inde fit, ut in tres modo priores libros notas absolutas recepimus, ceteris non semper ultimam limam perpeffis.*

M. ANNAEI LUCANI
PHARSALIAE
LIBER PRIMUS.

BELLA per Emathios plus quam civilia campos,
Jusque datum sceleri canimus, populumque potentem
In sua victrici conversum viscera dextra ;
Cognatasque acies ; et, rupto foedere regni,
5 Certatum totis concussi viribus orbis
In commune nefas : infestisque obvia signis
Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.

Quis

2. *J*usque datum sceleri] Jus hic figurate pro
licentia, quomodo saepe jus belli apud
bonos scriptores. Apertum illud Senecae episto-
la xviii: *Jus luxuriae publicae datum*: Ipse Luca-
nus fine lib. ii.

*Jus licet in nostros jugulos sibi fecerit ense
Sylla potens Mariusque ferox.*

Papinius iii. Thebaidos: *Daret armis jura*. Sen-
sus ferme idem qui infra, ubi belli civilis licentia
describitur :

— *semel omnia victor
Jusserat.*

De bello quidem civili praecipue, sed et de aliis
bellis non male dictum Senecae hujus poetae
patruo: *Ex Senatus consultis plebisque scitis saeva
exercentur, & publicè jubentur vetita privatim.*
Quod Christiane dictum probat Christianus mar-
tyr Cyprianus: *Homicidium cum admittunt singu-
li, crimen est: Virtus vocatur, cum publice ge-
ritur.* Grotius.

A

8. Quis

Quis furor, o cives? quae tanta licentia ferri,
Gentibus invisus Latium praebere cruorem?
10 Cumque superba foret Babylon spolianda tropaeis
Aufoniis, umbraque erraret Crassus inulta;
Bella geri placuit nullos habitura triumphos?

Heu!

8. *Quis furor, o cives?*] Codex Colbertinus omnium veterrimus, ad v. octavum, hoc in margine annotat manu antiqua: *Huc usque Seneca: Modo Lucanus.* Isaacus Vossius ad Catullum, p. 284. *In pluribus, inquit, Lucani codicibus, dicitur is ex abrupto exorsus suum poema, addito hoc Scholio, Hos versus primos septem Seneca dicitur addidisse, ut quidam volunt, avunculus Lucani. An hoc verum sit, alii arbitrentur.* Ex abrupto inchoatum poema, *Quis furor, o cives, &c.* sine versibus illis vii, non omnino est verisimile, verum tamen esse potest, versus illos a patruo suo (non avunculo) impetravisse Lucanum, certe vel ipso Lucano dignissimi sunt. Ceterum hoc in veterum commentariis, qui Hieronymi aetate ad Lucanum extabant, memoriae proditum arbitror: Doctissimus Pater Apologia in Rufinum prima, *Puto, inquit, quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium commentarios; Vulcatii in orationes Ciceronis; Victorini in Dialogos ejus; et in Terentii Comoedias praeceptoris mei Donati, atque in Virgilium; et aliorum in aliis, Plautum videlicet, Lucretium, Flaccum, Persium, atque LUCANUM.* In codice Lucani vetusto, 800 fere annorum, qui olim Puteanorum Fratrum nunc Regis Galliarum est, Commentarius habetur perpetuus, eadem qua Textus manu.

Ibidem, *Quae tanta licentia ferri,*] Citatur hic versus a Prisciano Lib. xvii, p. 1072; ubi in codice insigni Bibliothecae publicae Cantabrigiensis, annorum minimum 800, non *Licentia,*

ut in exemplaribus Prisciani editis, sed antiqua et prima manu scriptum est,

Quis furor, o cives, quae tanta INSANIA ferri.

Et nescio an hic respexerit Martialis, ix, 70,

Cur nunc, o mores, cur nunc, o tempora, dicis?

Quod tibi non placeat, Maeciliane, quid est?

Nulla ducum feritas, nulla est insania ferri.

Ubi *Feritas* de bello Catilinario, *Insania ferri* de hoc ipso Caesariano dicitur. Virgil, Aen. vii, 461,

Saevit amor ferri, et scelerata insania belli.

Cicero in Pisonem C. 21, *Nisi poenas patriae, diisque immortalibus eas quae gravissimae sunt furore atque insania penderet.* Florus iii, 21, de bello Mariano: *Scipione Norbanoque Coss. tertius ille turbo civilis insaniae toto furore detonuit:* Ubi itidem ut in Nostro, et *Furorem* et *Insaniam* habes. Sed cum Lucani codices, alique a me consulti Prisciani, unanimi consensu, *Licentia* praeferant, nihil hic mutare ausim.

Ibid. *Quis furor, o cives, quae tanta licentia ferri
Gentibus invisus Latium praebere cruorem?
Cumque superba foret Babylon spolianda tropaeis
Aufoniis, umbraque erraret Crassus inulta;
Bella geri placuit nullos habitura triumphos?*

Distinctione prava corruperunt nobis sententiam. Recte quidem satis, si grammaticam solam spectes, continuari possunt illa, *Quis furor, quae tanta*

PHARSALIAE LIB. I.

3

Heu! quantum potuit terrae, pelagique parari
 Hoc, quem civiles hauserunt, sanguine, dextrae!
 15 Unde venit Titan, et nox ubi sidera condit,
 Quaque dies medius flagrantibus aestuat horis,
 Et qua bruma rigens, ac nescia vere remitti,
 Adstringit Scythico glaciale frigore pontum:
 Sub juga jam Seres, jam barbarus issēt Araxes,
 20 Et gens si qua jacet nascenti conscia Nilo.
 Tunc, si tantus amor belli tibi, Roma, nefandi,
 Totum sub Latias leges quum miseris orbem,
 In te verte manus: nondum tibi defuit hostis.
 At nunc semirutis pendent quod moenia tectis

25 Urbi-

tanta licentia, praebeere cruorem gentibus? Sed sententia, quod jam dixi, tali constructione misere jugulatur. Sic enim procedendum erat, Quae licentia, cruorem gentibus praebeere; bella-que gerere, nullos triumphos habitura? Quorum igitur aut unde illud placuit; non otiosum modo atque iners, sed incommodum atque noxium? At mutata distinctione, commode et belle se habent omnia,

Quis furor, o cives? quae tanta licentia ferri? Gentibus inuisis Latium praebeere cruorem, Cumque, &c.

placuit praebeere cruorem, et bella geri, nullos habitura triumphos? plena clausula est, et interrogatione terminatur.

13. Heu! quantum potuit terrae pelagique parari
 Hoc, quem civiles hauserunt, sanguine, dextrae!] Sumtum ex Agefilai dicto, quod apud Xenophontem et Plutarchum legas: φῖν τις Ἑλλάδος ποσὸντες ἀνδρας ἀπολάλαινίας ὑπὲρ αὐτῆς ὅσος ζῶντες ἰδιωτῆς καὶ ὁμῶς σύμπαντας τὸς βαρβάρους μαχομένοι. De eodem Agefilao sic Latinus vitarum scriptor:

Tantum absuit ab insolentia gloriae, ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quod tam multi a se victi vitio adversariorum concidissent. Namque illa multitudo, si sana mens esset, Graeciae supplicium Persas dare potuisset. Grotius.

16. Quaque dies medius flagrantibus aestuat horis,] Qui primi Horis hic substituerunt, medium diem medium diei tempus accipiebant. atqui, ut alibi passim, partem orbis meridionalem indicat. Reponne igitur,

Quaque dies medius flagrantibus aestuat AURIS.

Ovid Metam. ii, 229.—nec tantos sustinet aestus
 Ferventesque auras.

Seneca, Herc. Fur. 235. Penetrare jussus solis
 aestivi plagas,

Et adusta medius regna quae torret dies.

19. —jam barbarus issēt Araxes,] corrige HYDASPES. Nam Araxes in Armenia, satis prope, at hic designat extrema orbis Terrarum, vii, 188.

A 2

—Tyrius

cum li - Conf. Ovid
 Tristib. III. 4. 46

- 25 Urbibus Italiae, lapsisque ingentia muris
Saxa jacent; nulloque domus custode tenentur,
Rarus et antiquis habitator in urbibus errat:
Horrida quod dumis, multosque inarata per annos
Hesperia est, defuntque manus poscentibus arvis,
30 Non tu, Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor
Poenus erit: nulli penitus discindere ferro
Contigit: alta sedent civilis vulnera dextrae.
Quod si non aliam venturo fata Neroni

Invenere

—Tyriis qui Gadibus hospes

Adjacet Armeniumque bibit Romanus Araxen.

Armenios vero subegit Pompeius, ii, 594.

Armenios Cilicesque feros Taurosque subegi.

et inter ejus auxiliares numerantur, iii, 245.

Petronius. *Quid tam parva queror? gemino cum
consule Magnus**Ille tremor ponti, Saevi quoque terror Hydaspis
Et Piratarum Scopulus.*

25. Urbibus Italiae,] Non placet Urbibus;
nam rursus altero ab hinc versu recurrit, Habi-
tator in urbibus errat. Ac praeterea cum *Tecta,*
Moenia, posuisset, otiose addiderit Urbibus,
scripsit, opinor, Poëta, FINIBUS Italiae:
Quo vocabulo crescit oratio, totam undique Ita-
liam vastatam indicans, ii, 440.

—quod non terat hoste vacantes
*Hesperiae fines.*30. Non tu, Pyrrhe ferox,] Ex Horatio adum-
bratum:*Quos neque finitimi valuerunt perdere Marfi,
Minacis aut Etrusca Porſenae manus.*

Et quae sequuntur. Grotius.

30, 31. —nec tantis cladibus auctor

Poenus erit:] Ita rectius, quam, erat. Loqui-
tur enim tanquam in re praesenti. Grotius.

33. Quod si non aliam venturo fata Neroni
Invenere viam,] Subtilis adulationis hoc, cum
nondum acres illos spiritus Lucano processus
aetatis atque opus adblandiens, forte et privatae
offensae, indidissent. Nec piguit Plinium hoc
imitari Panegyrico ad optimum Principem:
*Magnum quidem illud seculo dedecus magnum rei-
publicae vulnus impressum est, Imperator et parens
humani generis obsessus, captus, inclusus: Ablata
mitissimo seni servandorum hominum potestas, erep-
tumque principi illud in principatu beatissimum,
quod nihil cogitur. Si tamen haec sola erat ratio,
quae te publicae salutis gubernaculis admoveret,
prope est ut exclamem, tanti fuisse. Adde quae
ibi sequuntur huic loco lucem ferentia. Grotius.*
Non credo acres spiritus Lucano abfuisse,
dum haec scripsit; sed ita necesse erat, faci-
endum fuit, eandem cantilenam canunt alii
Poetae, Virgilius, Horatius, Martialis, Statius,
Valerius Flaccus, Silius Italicus: Qui prosa
scripserunt Paterculus, Valerius Maximus, Pli-
nii duo, ac Quintilianus; decentius qui sub
bonis Principibus vixerunt, invidiosius qui sub
malis, magis miror audax Nostri ingenium, qui
stante

- Invenere viam, magnoque aeterna parantur
 35 Regna deis, coelumque suo servire Tonanti
 Non nisi faevorum potuit post bella gigantum:
 Jam nihil, o Superi, querimur: scelera ipsa, nefasque
 Hac mercede placent: diros Pharsalia campos
 Impleat; et Poeni saturentur sanguine manes:
 40 Ultima funesta concurrant proelia Munda.
 His, Caesar, Perusina fames, Mutinaeque labores
 Accedant fati: et, quas premit aspera, classes,
 Leucas; et ardenti servilia bella sub Aetna.
 Multum Roma tamen debet civilibus armis,
 45 Quod tibi res acta est. Te, cum statione peracta
 Astra petes serus, praelati regia coeli
 Excipiet gaudente polo: seu sceptrum tenere,

Seu

stante domo Caesarea Pharsaliam hanc scribere ausus est.

38. — *Diros Pharsalia campos Impleat; et Poeni saturentur sanguine manes:*] Tolle distinctionem post *impleat*, quippe *sanguine* tam cum hoc jungitur, quam cum *Saturentur*, sed et praeterea corrigendum,

DIRO Pharsalia campos
 Impleat et Poeni saturentur sanguine manes.

Eo solo modo sententia continuatur, *Diro sanguine*, hoc est, sanguine humano, vide i, 444.

41. *His, Caesar, Perusina fames, Mutinaeque labores Accedant fati:*] Contemplare verborum seriem. Si FATA non aliam invenere viam Neroni, nisi per Thessaliae, Africae, et Hispaniae clades; nihil querimur: Immo his accedant

FATIS Perusum, Mutina, &c. Nec repetitio placet, nec sententia secum congruit. Prius enim *Fata* illa disponunt res et moderantur; postea res ipsae sunt *Fata*. Vix dubito, quin Auctor dederit,

His, Caesar, Perusina fames, Mutinaeque labores Accedant DAMNIS.

Infra V. 106. *Parthica Romanos solverunt damna furores.*

ii, 226. — *multoque coitur*

Humani generis majora in proelia damno.

44. *Multum Roma tamen debet civilibus armis, Quod tibi res acta est.*] Pergit ad Neronem loqui eique blandiri. Quare nihil vident qui hic putant, *debes* legi posse, quasi ad Romam sermo fit. Grotius.

Seu te flammigeros Phoebi conscendere currus,
 Telluremque, nihil mutato sole timentem,
 50 Igne vago lustrare juvat: tibi numine ab omni
 Cedetur: jurisque tui natura relinquet,
 Quis deus esse velis; ubi regnum ponere mundi.
 Sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe:
 Nec polus adversi calidus qua vergitur Austri;

55 Unde

48. *Seu te flammigeros Phoebi conscendere currus,*] Tangit aut blandiens, aut tacite irridens, insanum Neronis studium aurigandi. Tacitus Annal. xiii, 5. *Nero puerilibus statim annis cantus aut regimen equorum exercere.* Plura Annal. xiv, 14. et Suetonius Nerone. Ceterum FLAMMIFEROS ex Editione prima, et codicibus nonnullis reponendum.

49. *Telluremque, nihil mutato sole timentem,*] Culpant hic Poëtam nonnulli, quod *mutato sole* dicat, cum *auriga* tantum mutetur. Sed hos facile refellit Seneca, Hippol. 1090.

*Talis per auras non suum agnoscens onus,
 Solique falso creditum indignans diem
 Phaethonta currus aërio excussit polo.*

Ut enim hic, eodem manente curru, *Sol falsus* erat; ita apud nostrum, *Sol mutatus*.

54. *Nec polus adversi calidus qua vergitur Austri;*] Praetuleram *mergitur*, quia finitor circulus poëtis est Oceanus, ac proinde quod inconspicuum est, mergi dicitur. Et sic locutus Germanicus Caesar Arateis, *pars merfa sub undas Oceani*, de polo Antartico et ipse loquens: Ut et de eodem Avienus: *Subit altera merfa sub undas Pars Erebum*. Sed video eundem sensum esse posse in recepta lectione. Nam vergi passiva terminatione sic dixere Lucretius, multoque pos-

terior Papinius. Priscianus denique hunc ipsum Lucani locum adducit, ut ostendat Latine sic dici. Graviter autem hic in Sphaeram delinquit Lucanus, cum polum Austrinum calidum dicit. Est quidem Auster calidus Arcticum polum spectantibus. At polus Austrinus non minus frigidus Arctico. Addatur hoc caeteris, quae a Lucano pompatice magis quam ex vero dicta. Grotius. *Ibidem*. Et hic Lucanus male audit, quasi *calidum Austri polum* dicendo in Sphaeram deliquisset, Communis omnium Poëtarum causa est. Nemo enim illorum aliter locutus est. Quippe *Polus* apud eos non punctum quoddam et Axis extremum notat; sed modo totum coelum, modo quamlibet coeli pro diversa Epitheti ratione partem. *Polus igitur Austri calidus zonam torridam*, et quod ultra est hic indicat, ut contra, *Arctoo orbe* plagam septentrionalem. Nam si *Polum* stricte sumseris, jam nullo modo, ne obliquo quidam *fidere*, Roma ex eo conspici potest. Duplex igitur, ex Grotii sententia, non simplex fuisset Lucani peccatum. Sed salva res est: Illud insuper notandum, VERGITUR legendum non MERGITUR cum Prisciani fide p. 798, tum omnium fere codicum praefertim vetustiorum, iidem cum Prisciano AVERSI exhibent, utrumque postulat ipsa sententia; Qua, inquit, a summo seu medio coelo Polus indeclive *vergitur*, versus Austrum ab oculis nostris *aversum*.

56. Aetheris

55 Unde tuam videas obliquo fidere Romam.
Aetheris immensi partem si presseris unam,
Sentiet axis onus; librati pondera coeli
Orbe tene medio: pars aetheris illa sereni
Tota vacet, nullaeque obstant a Caesare nubes.

60 Tunc genus humanum positis sibi consulat armis,
Inque vicem gens omnis amet: pax missa per orbem

Ferrea

56. *Aetheris immensi partem si presseris unam,*

Sentiet axis onus.] Itane vero? Si unam
quamvis coeli partem presserit, Axis onere
laborabit? Quid attinet igitur consilium dare,
ut medio orbe confidat servetque eo pacto aequi-
libritatem? Nam et illa parte, quae una est,
onus sentietur. Repone,

Aetheris immensi partem si presseris IMAM.

Causam hic prioris consilii reddit, ut nec in
Arctoo nec *Australi* coelo sedem sibi legere velit;
quorum utrumvis comparatione medii coeli
Inum hic vocatur: Et ut ex *Mechanica* notum
indicat, quo longius a Centro sive fulcro onus
recedat, eo magis sentiri et plus ponderare. In-
fra iv, 106, de utriusque poli regione,

*Sic mundi pars IMA jacet, quam zona nivalis
Perpetuaeque premunt hiemes.*

Porro etiam codex Meadianus IMAM habet,
inter lineas pro varia lectione UNAM.

58. — *Pars aetheris illa sereni Tota vacet,*
nullaeque obstant a Caesare nubes.] *Pars* illa, me-
dius orbis est, medius Zodiacus. Quid ergo?
An semper ibi *Aether* serenus conspicitur? Non
profecto magis, quam alibi usquam. Quid por-
ro est *vacet*, sic absolute positum? Cui rei, vel
a qua re vacabit? Corrige,

— *Pars Aetheris illa SERENO*

Tota vacet.

ix, 69. *Itque super Libyen, nullo quae confita cultu
Sideribus Phoeboque vacat.*

Precatur itaque, ut pars illa, Nerone ibi con-
fidente, fiat semper serena: Non dicit, quod
vulgata lectio ponit falsissimum, jam nunc sem-
per serenam esse.

61. — *Pax missa per orbem, Ferrea belligeri
compescat limina Jani.*] Recte *Pax* missa, ut lo-
quitur ipse Janus apud Nasonem Fast. i, 121.

*Cum libuit Pacem placidis emittere testis,
Libera perpetuas ambulat illa vias.*

Quale vero illud est, *BELLIGERI Jani*?
Nempe aperto Jano, bellum est, clauso, Pax.
Cur igitur magis *Belliger*, quam *Pacifer* dicen-
dus? Neque quisquam alius Poëtarum hoc Epi-
theto Janum donat. Repone,

Ferrea CLAVIGERI compescat limina Jani.

Ovid. ibid. v. 99, *Ille tenens dextra baculum cla-
vemque sinistra.*

Haec scilicet Jani insignia erant, *Baculus* et
Clavis, non *Hasta*, *Ensis*, *Lorica*, *Clipeus*;
quali habitu erant Mars et Pallas, *belliger* uter-
que Ovid. Fasti. 253.

Nil

Ferrea belligeri compescat limina Jani.

Sed mihi jam numen: nec, si te pectore vates

Accipiam, Cirrhaea velim secreta moventem

65 Sollicitare Deum, Bacchumque avertere Nyssa.

Tu satis ad dandas Romana in carmina vires.

Fert animus causas tantarum expromere rerum:

Immensumque aperitur opus, quid in arma furentem

Impulerit populum, quid pacem excusserit orbi.

70 Invida fatorum series, summisque negatum

Stare diu; nimioque graves sub pondere lapsus,

Nec se Roma ferens. sic, cum compage soluta

Secula tot mundi suprema coegerit hora,

Antiquum

*Nil mihi cum bello: pacem postesque tuebar:
Et clavem ostendens, haec, ait, arma gero.*

Denique, v. 228. de eodem.

CLAVIGERUM *verbis alloquor ipse deum.*

Porro in hac voce, non tamen a *Clave* sed a *Clava* ducta, peccant Librarii apud Senecam *Herc. Fur.* 528.

*Alcmena genitus bella per omnia
Monstris exagitet Coeliferam manum.*

Atqui non manu, sed cervice et humero, coelum tulit, scripsit Auctor,

Monstris exagitet CLAVIGERAM manum.

64. — *Nec, si te pectore vates Accipiam,*] Re-
pone ex utroque Colbertino, Pulmanni uno, et
Servio ad *Aen.* i, 12. ACCIPIO. Firmat clare
Priscianus p. 1143. *Lucanus in i. Nec si te pec-*
toze vates Accipio, Cirrhaea velim secreta moventem

R

Sollicitare deum. Indicativo enim usus (*Accipio*) com-
probat hoc fieri; et *Velim* subjunxit promittens cum
hoc sit, posse minime egere *Apolline*. Crediderim
quoque, ob emphasin, sic ab Auctore profectum,

— *Nec te si pectore vates.*

Non *si te*. Mox quoque reponendum est, *Bac-*
chumVE, pro *BacchumQUE*. Ac denique, ex
omnibus ubique codicibus et Editionibus priscis,

Tu satis ad vires Romana in carmina dandas:

Non ut Editi recentiores inverso ordine, *dandas*
vires.

69. — *Quid in arma furentem Impulerit popu-*
lum,] Lego RUENTEM. Haec duo passim
a Librariis permutantur: Sic i, 254. *Cimbrum-*
que ruentem vidimus; ubi veterrimi et plurimi
codices habent *Furentem*. iii, 37. Major in
arma ruit. Ideo autem hic praefero *Ruentem*,
quod adjunctum ei sit *Impulerit*. Tacitus *Hist.*

ii, 63.

75 Antiquum repetens iterum chaos; omnia mistis
Sidera sideribus concurrent. ignea pontum
Astra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutietque fretum: fratri contraria Phoebæ

Ibit,

ii, 63. Sabinus, in alieno discrimine sibi pavens,
ne allevasse videretur, IMPULIT RUEN-
TEM.

74. —Omnia mistis Sidera sideribus concurrent.
ignea pontum Astra petent:] Sic quidem codices,
quod sciam, universi. Sed inepta prorsus sen-
tentia est, et ipsa secum pugnat. Si enim omnia
sidera concurrent, et supervacuum est addidisse si-
deribus, et absurdum. Recte quidem apud alios
legis, arma armis concurrere, montibus montes, sed
ibi scilicet intelligis alios aliis concurrere. Atqui
si omnia Sidera concurrunt; quibus, quaeso,
aliis sideribus concurrere possunt? Crescit adhuc
absurdum, cum addit mistis sideribus: Quippe
si omnia jam concurrerunt, quaenam adhuc res-
tant Sidera, quae misceantur. Effugisset haec
omnia, si sic dixisset,

—omnia mistis
Sidera Seminibus concurrent.

Hoc est, *Particulis*. ut Claud. Proserp. 249.

—veterem qua lege tumultum
Discevit Natura parens, et semina jussis
Discessere locis.

Jam vero illud vide quod continuo sequitur, *Ignæa*
pontum Astra petent. Quid aliud sunt *Astra*, quam
Sidera? Ergo eadem Sidera et inter se concurrent,
et pontum petent, non pudet vanitatis? Sane Se-
neca Patruus, *Consol. ad Marciam* sub ipsum fi-
nem: *Cum tempus, ait, advenerit, quo se mundus*
renovaturus extinguat; viribus ipsa se suis caedent, et
SIDERA SIDERIBUS INCURRENT, Rec-
te quidem hoc, *alia* scilicet *aliis* incurrent, adde

huc omnia; adde mistis; et ex sana oratione,
vitiosissimam facies. Et quidem suspicio est, ex
his ipsis Patruus locis interpolatum esse Nostrium.
Quippe dempto hoc emblemate, tam loco sua
sententia constat, quam versui suus numerus.

Antiquum repetens iterum Chaos: ignea pontum
Astra petent.

Plane ut Patruus in *Thyeste*, v. 850, nempe
sub mundi finem,

Aries praeceps ibit in undas.

et 867. *Monstraque numquam perfusa mari*
Merget condens omnia Gurgēs.

Ubi pro *Monstra*, legendum PLAUSTRA.

Quod si aegre quis tulerit versum totum explodi,
is, si libet, SEMINIBUS legat, ut supra: Et
mox *Ignæa pontum AETHRA PETET*. *Aethra*
idem quod *Aether*.

76. —Tellus extendere littora nolet, Excutietque
fretum:] *Extendere littora*, sensu ni fallor, eodem,
quo *fines, agri, rura* dicuntur extendi. Quid
igitur sibi vult NOLET extendere? Et tamen
Excutiet fretum. Haec *ἀόρτα* sunt, neque una
conjugi possunt. Freto enim excussio necessario
extenditur litus; ut rursus, litore extenso, necesse
est ut excutiat fretum. Repone,

—Tellus extendere littora QUAERET
Excutietque fretum.

Cupiet, cohabitur, enitetur ampliare fines suos,
mari expulso. Noster iv, 429.

Jamque relabenti crescebant littora ponto.

Ibit, et obliquum bigas agitare per orbem

Indignata, diem poscet sibi: totaque discors

80 Machina divulsi turbabit foedera mundi.

In se magna ruunt. laetis hunc numina rebus

Crescendi posuere modum. nec gentibus ullis

Commodat in populum, terrae, pelagique potentem,

Invidiam Fortuna suam. Tu causa malorum

85 Facta tribus dominis communis Roma, nec unquam

In turbam missi feralia foedera regni:

O male concordēs, nimiaque cupidine caeci,

Quid miscere juvat vires, orbemque tenere

In medio? dum terra fretum, terramque levabit

90 Aër,

et ix. — *A syrtibus undas*

Egit, et illato confregit litore pontum.

Plinius, Epist. vi, 20. *Mare in se resorberi, et tremore terrae quasi repelli videbatur: Certe processerat litus, multa animalia maris in siccis arenis detinebat. Vides, cum fretum excutitur, litus inferri, crescere, procedere, sive extendi: Contra in diluvio maris, trahi, cogi, vel plane tolli.*

81. *In se magna ruunt.*] Seneca: *Ut nihil extra laceſſat aut quatiat, in se ipsa Fortuna ruit.* Grotius.

85. — *Nec unquam*

In turbam missi feralia foedera regni:] Peiraredus amicus meus vir elegantis ingenii sensum meliorem facit scribendo, *felicia*. Grotius. *Ibidem.* Certe Peiraredi conjectura, FELICIA, meliorem efficit sensum, quam quod nulum omnino habet, FERALIA. *Nec unquam feralia*, perinde est, ac *semper fausta*, non tamen ex toto satisfacit *Felicia*. Praetulerim, DU-

RANTIA foedera, duratia, duralia, feralia; is progressus erroris.

Noſter. 98. *Temporis augusti manſit concordia discors.*

et viii, 218. — *Si foedera nobis Prisca manent.*

88. — *Orbemque tenere In medio?*] Explicat Plutarchus in Bruto, de factione simili loquens, *Κίνου καὶ Μάρκου καὶ Κάρβωνος ἀλλοτρίων ἐν μέσῳ καὶ λαίαν προδίδουσι τὴν πατρίδα: Cinnae, ait, et Marios, et Carbones patriam suam IN MEDIO proposuisse pro praemio et preda.*

89. — *Dum terra fretum, terramque levabit Aër,*] Vir summus Julius Scaliger in praeclaro suo de Poetica libro sic locum hunc sugillat: *Si terra, inquit, sustinet mare, eadem ratione sustinebit aërem, non autem ab aëre sustinebitur.* Aliud agebat, cum haec scriberet: Tota enim terra cum mari ab aëre sustinetur. Ovidius, Met. i, 11.

Nec

90 Aër, et longi volvent Titana labores,
Noxque diem coelo totidem per signa sequetur;
Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit. nec gentibus ullis
Credite; nec longe fatorum exempla petantur:

95 Fraterno primi maduerunt sanguine muri.
Nec pretium tanti tellus, pontusque furoris
Tunc erat: exiguum dominos commisit asylum.

Temporis angusti mansit concordia discors,
Paxque fuit non sponte ducum. nam sola futuri
100 Crassus erat belli medius mora. Qualiter undas

Qui

*Nec circumfuso pendebat in aëre tellus,
Ponderibus librata suis.*

Omnis Poetarum Chorus hoc praedicat, ut et
Philosophorum veterum.

93. —Nec gentibus ullis
Credite; nec longe fatorum exempla petantur:]
Atqui versu abhinc decimo jam habuimus, et
eadem versus clausula,

—Nec gentibus ullis
Commodat:

An fortasse scripsit Auctor, nec FASTIBUS
ullis Credite? Horat. Serm. iii, 3, 112.

Tempora si fastosque velis evolvere mundi.

Noster x, 187. Nec meus Eudoxi vincetur fastibus
annus.

96. Nec pretium tanti tellus, pontusque furoris
Tunc erat: exiguum dominos commisit asylum.] val-
de placuit Papinio hoc ἰωνήμα. Inde enim illud
desumpsit, nihilo deterius:

*Et nondum crasso laquearia fulva metallo,
Montibus aut alte Grajis suffulta nitebant
Atria, congestos satis explicitura clientes.
Non impacatis regum advigilantia somnis
Pila, nec alterna ferri statione gementes
Excubiae, nec cura mero committere gemmas,
Atque aurum violare cibis: Sed nuda potestas
Armavit fratres: pugna est de paupere regno.*
Vide et quae sequuntur sane egregia. Grotius.

98. Temporis angusti mansit concordia discors,]
Ab Horatio petatum. i. Epist. xii, 19.

Quid velit et possit rerum concordia discors.

Vel Ovid. Metam. i, 433.—vapor humidus omnes
Res creat, et discors concordia foetibus apta est.

Quod tamen illi de rebus naturalibus usurparunt,
Noster solita elegantia ad civiles transtulit.

100. Crassus erat belli medius mora.] Plutar-
chus Pompejo: Κράσσοις ἐν Πάρθοις ἀπολαύς ἡγγέλαιτο.
καὶ τὸτο κάλῳμα ὅτι μέγα τὸ συμπεσεῖν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον
ἐν ποδῶν ἐγγόνῃ. Grotius. Seneca Lucani hu-
jus

Qui secat, et geminum gracilis mare separat Isthmos,
 Nec patitur conferre fretum: si terra recedat,
 Ionium Aegaeo frangat mare: sic, ubi saeva
 Arma ducum dirimens, miserando funere Crassus
 105 Affyrias Latio maculavit sanguine Carras,

Parthica

jus avus Suaforia ii. *Latro, ait, in hac Suaforia illam dixit sententiam, si nihil aliud, erimus certe BELLI MORA. Postea memini Abironum Silonem recitare carmen, in quo agnovimus sensum Latronis in hoc versu,*

Ite triumphantes, BELLI MORA concidit Hector.

Haec Seneca: Postea a pluribus usurpatum est, ab ipsius quoque filio ac a nepote ut hic vides.

Seneca in Troasi 124, de Hectore;

—Columen patriae, mora factorum.

Agamem. 211. *Non sola Danais Hector et bello mora.*

Incertus Auctor in Phoenissis, 458.

—media se opponit parens

Proinde bellum tollite, aut belli moram.

Iterum. —qualiter undas

Qui secat, et geminum gracilis mare separat Isthmos, Nec patitur conferre fretum: si terra recedat, Ionium Aegaeo frangat mare:] Id rectius quam *franget*. Est enim *divisio* ut loquuntur Graeci. Grotius. Aut dormitabat hic bonus Lucanus, aut foeda passus est Librarium vulnera. Qualia enim sunt ista? Isthmos secat undas, tum quod idem prorsus est, *separat mare*: Mox variato tantum vocabulo, *conferre fretum*; et deinde crambe quartum repetita, *frangat mare*. Restat tamen aliud his omnibus pejus: Si terra, inquit, *recedet*, quid tum? vel *Terra*, vel *Isthmos* (ea sola verborum constructio est) *frangat*

Ionium mare Aegaeo. Ergo terra, etiam postquam ablata est, frangat aliquid? Quid hic agendum est? melius profecto esset a loco tam ulceroso manum abstinere: Sed vide tamen haec, dum meliora quis extundet:

Qualiter UNA

DISSECAT et geminum gracilis mare separat Isthmos,

Nec patitur conferre GRADUM: si terra recedat,

Ionium Aegaeo frangat mare.

103. —Sic, ubi saeva

Arma ducum dirimens, miserando funere Crassus

Affyrias Latio maculavit sanguine Carras,] Hunc

locum in memoria habuit Silius Italicus, cum diceret ii, 6.

Patricio Cremerae maculavit sanguine ripas.

et iterum xii, 17. *Maeonios Italo sceleravit sanguine fluctus.*

Sed priorem versum, *Arma ducum dirimens, miserando funere Crassus*, in spisso mendo cubare non dubito. Quo enim modo accipis? *Crassus funere maculavit Carras sanguine*? Non agnosco nostrum tam inficetum. An, ut constructionis ratio et usus postulat, *Dirimens arma funere*? Atqui et funere caruit Crassus, et morte sua (si istam *funus* hic significat) non *diremit* arma ducum, sed commisit. Piget hic tentare aliquid, sed ne nihil agamus, sic mecum lege.

Arma

Parthica Romanos solverunt damna furores.

Plus illa vobis acie, quam creditis, actum est,

Arsacidæ: bellum victis civile dedistis.

Dividitur ferro regnum: populique potentis,

110 Quae mare, quae terras, quae totum possidet orbem,

Non cepit fortuna duos. nam pignora juncti

Sanguinis, et diro ferales omine tedas

Abstulit ad manes, Parcarum, Julia, saeva

Intercepta manu. quod si tibi fata dedissent

115 Majores in luce moras, tu sola furentem

Inde virum poteras, atque hinc retinere parentem;

Armataeque manus excusso jungere ferro,

Ut generos foceris mediae junxere Sabinae.

Morte

Arma ducum dirimens MEDIO DISCRIMINE Crassus.

Discrimine, sive spatio, intervallo, dirimens medio, ut noster;

iv, 18.—*Medius dirimit tentoria gurgis.*

109. —*Populique potentis,*

Quae mare, quae terras, quae totum possidet orbem, Non cepit fortuna duos.]

—*MUNDIQUE PATENTIS*

Non cepit MENSURA duos.

ut x, 450. *Hic cui Romani spatium non sufficit orbis.*

111. —*Nam pignora juncti*

Sanguinis, et diro ferales omine tedas

Abstulit ad manes, Parcarum, Julia, saeva

Intercepta manu. quod si tibi fata dedissent,] Rec-te quidem Abstulit, modo cum reliqua oratione congrueret; ut ix, 125.

—*Romanaque Magnus ad umbras Abstulit.*

Verum cum continuo subjungatur, *Quod si TIBI;* consentaneum est, ut *Julia* persona secunda, non ut jam fertur tertia, efferatur. Repono,

ABSTRAHIS ad manes.

Tecum abstrahis: Pompeii natum, Caesaris nepotem: nam ipsa ex puerperio obiit et paucos dies infans ei supervixit.

115. —*Tu sola furentem*

Inde virum poteras, atque hinc retinere parentem;]

Sine dubio legendum FURENTES, praesertim cum Pompeium cui ubique favet necessario includat, illud *Furentem*, Caesarem non ita: Seneca, Epist. xiv. Cato, qui furentium principum armis medius intervenit: qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Caesarem, simul laceffit duos.

B 3

119. Morte

Morte tua discussa fides, bellumque movere

120 Permissum est ducibus: stimulos dedit acmula virtus.

Tu nova ne veteres obscurant acta triumphos,

Et victis cedat piratica laurea Gallis,

Magne, times: te jam series, ususque laborum

Erigit, impatiensque loci fortuna secundi.

125 Nec quenquam jam ferre potest, Caesarve priorem,

Pompeiusve parem. quis justius induit arma,

Scire

119. *Morte tua discussa fides, bellumque movere Permissum est ducibus:*] Sic et Vellejus: *Cum medium jam ex invidia potentiae male cohaerentis inter Cn. Pompejum et C. Caesarem concordiae pignus, Iulia uxor Magni decessit. Annaeus Florus multum hujus Annaei aemulator: Crassi morte apud Parthos, et morte Juliae Caesaris filiae, quae nupta Pompejo, generi socerique concordiam matrimonii federe tenebat, statim aemulatio erupit. Plutarchus; ὡς τὴν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμοφροσύνῃ τὰ πάντα κοῦσαν τὴν πολιτείαν φιλασσοσύνης διακρίτης λαλῶντος. Grotius. Altero abhinc versiculo dederat *Excusso ferro*; et ingrate nunc ingeritur *Discussa fides*. Restituo,*

Morte tua DISCISSA fides.

Notum illud Catonis apud Ciceronem. *Dissemdas magis esse amicitias, quam discindendas. Sane non temere dictum invenies Discutere nisi de rebus noxiis et molestis.*

122. *Et victis cedat piratica laurea Gallis,*] Hinc sumfit Claudianus i. Eutrop. 502.

—Piratica Magnum

Erigit, illustrat servilis laurea Crassum.

Quin et illud *Erigit* ex Nostro:

—Te jam series, ususque laborum

Erigit.

123. —Te jam series, ususque laborum *Erigit,*] Vide seriem orationis: Tu, Pompei, times

ne &c. te series laborum erigit. Et Tu, et te ex sermonis Latini indole ad solum Pompeium spectare debent. Scripsit Auctor,

Magne times, HUNC jam series ususque laborum.

Error ex compendiosa scriptura natus, te, h.c. Claudianus ii. Proserp. 131.

Te quoque flebilibus moerens, Hyacinthe, figuris Narcissumque metunt; nunc inclita germina veris, Praestantes olim pueros: TU natus Amyclis, HUNC Helicon genuit: TE disci perculit error, HUNC fontis decepit amor: TE fronte retusa Delius, HUNC fracta Cephissus arundine luget.

124. —Impatiensque loci fortuna secundi.] Sumfit hinc illud Papinius:

—Jurisque secundi

Ambitus impatiens. Grotius.

125. *Nec quenquam jam ferre potest, Caesarve priorem,*

Pompeiusve parem.] Sallustius dixerat de Pompejo: Nam particeps dominationis neque fuit quisquam: Neque si pati potuisset orbis terrarum bello concussus foret. Vellejus: Neque Pompejus, ut primum ad rempublicam aggressus est, quenquam omnino parem tulit: Et in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat. Idem de eodem: Civis

Scire nefas : magno se iudice quisque tuetur :

Victrix causa Deis placuit, sed victa Catoni.

Nec coiere pares : alter vergentibus annis

130 In senium, longoque togae tranquillior usu

Dedidicit jam pace ducem : famaeque petitor

Multa dare in vulgus : totus popularibus auris

Impelli, plausuque sui gaudere theatri :

Nec reparare novas vires, multumque priori

135 Credere

Civis in toga, (nisi ubi vereretur ne quem haberet parem) modestissimus, amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconciliata gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus, potentia sua nunquam aut raro ad impotentiam usus, pene omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium indignari, cum omnes cives jure haberet pares, quenquam aequalem dignitate conspiciere. Nec abit hinc Plutarchus de hoc ipso Pompejo : ὅτι ἐβόλετο δοκίμῳ ἀντιγῆν, ἀλλ' ὑπεροχῇ μᾶλλον καὶ καταφρονεῖν. Alibi tamen is ipse Pompejo aequior cum de Caesare primum, deinde de Pompejo sic loquitur : ἀπεδείκνυτο τῷ μὲν ὑπὲρ τῷ γινώσκειν μέγιστον τὸν ὄντα καταλύν, τῷ δὲ ἵνα μὴ πᾶσιν τῷτο περὶ αὐτοῦ ὅτι ἰδιόδικος. Hinc non abit diversus Dion : Πομπήιος μὲν ὕδατος ἀνδράπων δεύλεος, Καῖσαρ δὲ καὶ πρῶτος πάντων εἶναι ἰσχυροῦς. Et nota lector, primos illos duos, unde testimonia attuli, fuisse Caesarianos : Credo et Lucanum, cum haec scriberet, mutavit enim inter scribundum, ut jam monui. Nec tamen Pompejum ego culpa omni absolverim, non magis quam M. Tullius, ubi libere ad amicos scribit : Aut Cratippus, qui in Lesbo insula Pompejo de divina providentia ob casum Pharsalicum dubitanti, respondit interrogando, quem sponsozem haberent homines, Pompejum, si pro eo cecidisset alea belli, melius ea fuisse usurum ? Et ille quidem cunctanter ut Peripateticus. Absolutius et stoica firmitate

Cato apud hunc ipsum Lucanum de Pompejo :

—nec, si fortuna favebit,

Hunc quoque totius sibi jus promittere mundi

Non bene compertum est. Grotius.

127. —Magno se iudice quisque tuetur :] Me quidem iudice, non Quisque dedit auctor, sed UTERQUE : Et quod solemne est Librariis, ideo mutarunt, ut generalem sententiam conficerent. Scio Quisque de duobus dictum semel iterumve inveniri. Ovid. Heroid. xix. de Hero et Leandro :

Atque ita quisque suas iterum redeamus ad urbes.

Sed et hic, credo, scripsit uterque ; quod facili errore Librarios fefellit, quisque, uterque, demptis scilicet apicibus. Loca quae e Prosa adducuntur, non moror. Martialis i, 6.

Quae majora putas miracula, summus utrique Auctor adest : haec sunt Caesaris.

131. Dedidicit jam pace ducem :] Satis rara locutio ; sed a Patruo habuit. Troasi, v. 883. Helena ad Polyxenam.

Depone vultus squalidos, festos cape
Dedisce captam.

135. —Stat

- 135 Credere fortunae. stat magni nominis umbra.
 Qualis frugifero quercus sublimis in agro
 Exuvias veteres populi, sacrataque gestans
 Dona ducum: nec jam validis radicibus haerens,
 Pondere fixa suo est: nudosque per aëra ramos
 140 Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbram:
 At quamvis primo nutet casura sub Euro,
 Tot circum silvæ firmo se robore tollant,
 Sola tamen colitur. Sed non in Caesare tantum
 Nomen erat, nec fama ducis: sed nescia virtus
 145 Stare loco: solusque pudor non vincere bello.

Acer,

135. — *Stat magni nominis umbra.*] Hinc sumsit auctor incertus tragoediae Octaviae, quae nunc ut Senecae fertur, v. 70.

Nunc in luctus servata meos
 MAGNI resto NOMINIS UMBRA.

137. *Exuvias veteres populi,*] Rectius Colbertinus veterrimus, Bersmanni unus, et Regionum alter,

Exuvias VETERIS populi.

Plus enim est, *Exuvias veteris ac defuncti populi,* quam *veteres exuvias populi* adhuc fortasse viventis. Statius Thebaid, vi, 67.

Arma etiam veterum exuvias circumdat avorum.

141. *At quamvis primo nutet casura sub Euro,*] Multo id melius quam *Et.* Grotius. Codices plerique cum editionibus primis SED *quamvis,* Colbertinus veterrimus cum Harleiano paucisque aliis ET *quamvis.* Accedo. non enim opponuntur haec praecedentibus, sed consentiunt: *Fixa est suo pondere et trunco umbram efficit,* ET *quamvis ad ventum nutet, sola tamen colitur.*

R

145. — *Solusque pudor non vincere bello.*] Iugularunt sententiam Librarii, dum quod non intelligunt, mutant. Restituo,

— *Solusque pudor non VINCERE LENTE.*

Bello hic inertissimum est, verum quamvis mortalium, etiam ignavos, pudeat *vinci bello*; at Caesarem etiam *vicisse* pudit, si lente ac tarde. Noster vii, 73.

— *Merito Pompeium VINCERE LENTE,*
Gentibus indignum est a transcurrente subactis.

Et iii, 51, de Caesare. — *Nec vincere tanti,*
Ut bellum differret erat.
 Sumsit hinc Silius.

xiv, 127, de Marcello. — *Instabat ductor, cui*
 TARDE VINCERE Graias
Par erat, ac vinci.

Porro ideo sustulerunt LENTE, quia illud NON caliginem iis offudit: Crediderunt sic diei oportere, *Solus pudor, vincere lente*; non cum negativa particula, *non vincere*, sed fefellit eos acumen suum. Seneca patruus Hippolyto, v. 140.

Honesto

Acer, et indomitus; quo spes, quoque ira vocasset,
Ferre manum, et nunquam temerando parcere ferro:

Successus

*Honesta primum est velle, nec labi via:
Pudor est secundus, nosse peccandi modum.*

Ubi *Honesta*, ex Nic. Heinsii emendatione assum-
fi; vides, ut apud hunc *Pudor est, nosse modum*;
non, *ignorare modum*; Ita apud Nostrum, *Pu-
der est, non lente vincere*, non, quod vulgo di-
cerent, *lente vincere*. Solus igitur *Pudor*, perin-
de fere est ac *sola cura*, *sola cautio*, *studium*,
virtus. Omnia nunc apte cohaerent, non stare
loco, *non lente vincere*, *incredibili erat Caesar*
celeritate.

146. *Acer, et indomitus; quo spes, quoque ira
vocasset,*

*Ferre manum, et nunquam temerando parcere
ferro:]* Leve primo erratum tolle, in quo so-
lemniter peccant Librarii, *Que*, pro *Ve* passim
substituentes,

— *Quo spes, quoVE ira vocasset,*

Male codex Berſmanni *Tulisset*. Silius xii. de
Hannibale,

Fleſtebat rabiem, quo praeda VEL ira vocasset.

Aliud enim adhuc restat, interioris curae. Quid
enim est *Parcere temerando FERRO?* *Temerare
ferro* aliquid, satis notum: Ipsum ferrum teme-
rari sive violari nunc primum didici. Ovid.
Metam. viii, 742.

Dicitur et lucos ferro temerasse vetustos.

Horat. Serm. ii, 3. *Non Pyladen ferro violare
aususve sororem.*

Facile crediderim, sic ab Authoris manu pro-
fectum,

Et nunquam temerando parcere JURI.

Dum mores hominis, ac ingenium, et charac-
terem depingit Noster, ipsius Caesaris verba vel
Historica fide huc ducit. Suetonius Caesare c.
30. *Quidem putant captum imperii consuetudine,
usum occasione rapiendae dominationis: Quod existi-
masse videtur et Cicero, scribens De officiis tertio
libro, semper Caesarem in ore habuisse Euripidis
versus, quos sic ipse convertit;*

*Nam si VIOLANDUM est JUS, regnandi gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas.*

Cicero ipse iii, 21. *Ipsae autem socer in ore sem-
per Graecas versus de Phoenissis habebat; quos dicam
ut potero, incondite fortasse, sed tamen ut res possit
intelligi, Nam si violandum, &c.* Versus adhuc
restant in ea fabula Euripidis,

Εἰ χὴν γὰρ ἀδινῶν, τῆς τυρανίδος τίς
Κάλλιστος ἀδινῶν. Ἴ ἀλλὰ δ' εὐσιβῶν χρεόν.

Satine jam compertum est, ad hoc ipsum respex-
isse Lucanum? Neque enim monito opus est
Temerare jus et Violare jus, unum idemque esse.
Noster de Caesare, i, 225.

*Hic, ait, hic pacem TEMERATAQUE JURA
relinquo.*

Tacitus Annal. i, 40. *Cur gravidam conjugem
inter furentes et omnis humani juris violatores ha-
beret?* Silius xi, 160.

Itis, ait, cives, violanda ad jura parentum.

Seneca Medea 614, *Exitu diro temerata ponti
jura piavit.*

Tacitus Hist. iii, 80. *Sacrum etiam inter exterarum
gentes jus, civilis rabies usque in exitium teme-
rasset.*

C

148. Successus

Successus urgere suos : instare favori

Numinis : impellens quicquid sibi summa petenti

150 Obstaret : gaudensque viam fecisse ruina.

Qualiter expressum ventis per nubila fulmen

Aetheris impulsu sonitu, mundique fragore

Emicuit, rupitque diem, populosque paventes

Terruit, obliqua praestinguens lumina flamma :

148. *Successus urgere suos :* Hinc cepit illud
Claudianus i, Stil. v. 2.

—Succesusque novos successibus urgent.

Ut recte dedit Heinsius, non ut antea, *augent*.
Contra, ex Patruo sumsit Noster quod mox sequitur,

Gaudensque viam fecisse ruina.

Nam ille in Herc. Fur. 67.

*Nec in astra leta veniet, ut Bacchus, via ;
Iter ruina quaeret.*

153. *Emicuit, rupitque diem, populosque paventes
Terruit, obliqua praestinguens lumina
flamma :*

In sua templa furit : Primus omnium
Pulmannus ex unico Codice, PRAESTINGU-
ENS in textum recepit : Hunc secutus est Berf-
mannus ; et deinceps Grotianas Editiones com-
maculavit inficeta lectio. Quid enim ? an quo-
ties fulmen erumpit, praestinguit populis oculos,
et excoecat genus humanum ? Omnes nostri
codices vel PRAESTRINGENS vel quod idem
est, PERSTRINGENS ; posterius adsciscunt,
Colbertini duo, et Lactantius ad Statium. Ce-
terum si filum orationis sequaris, facile depre-
hendes, Conjunctionem hinc abesse ; *Qualiter,*

155 In

*ait, fulmen emicuit rupitque diem, populosque ter-
ruit, in regna sua furit. Deest, inquam, con-
nexio, vel, Fulmen QUOD emicuit, sive CUM
emicuit, furit in sua templa ; vel, Fulmen emi-
cuit, ET furit in sua templa. Ne iniusta maneat
haec macula, sic refingo,*

—per nubila fulmen

UT MICUIT, rupitque diem, populosque pa-
ventes

Terruit, obliqua PRAESTRINGENS lumina
flamma :

In sua templa furit :

Ut micuit, Cum primum micuit, Postquam mi-
cuit, Seneca Agam. 495.

Et nube dirum fulmen elisa micat.

Silius xvii, 252. *Hinc rupti reboare poli, atque
hinc crebra MICARE
Fulmina.*

Livius 40, 58. Cum ingenti fragore coeli toni-
tribus et fulguribus praestringentibus aciem oculo-
rum, sed fulmina etiam sic undique micabant ut
peti viderentur corpora. Ceterum in hoc tota
comparationis vis et venus est ; quod ut Fulmen
in sua templa, ita Caesar in suam civitatem ac
patriam furebat.

155. Nullaque

- 155 In sua templa furit: nullaque exire vetante
 Materia, magnamque cadens, magnamque revertens
 Dat stragem late, sparsosque recolligit ignes.
 Hae ducibus causae suberant: sed publica belli
 Semina, quae populos semper merlere potentes.
 160 Namque ut opes nimias mundo fortuna subacto
 Intulit, et rebus mores cessere secundis,
 Praedaque et hostiles luxum suasere rapinae:
 Non auro, tectisque modus: mensasque priores
 Aspernata fames: cultus gestare decoros
 165 Vix nurbus, rapuere mares: foecunda virorum
 Paupertas fugitur; totoque accersitur orbe,

Quo

155. —Nullaque exire vetante.

Materia, magnamque cadens, magnamque revertens

Dat stragem late,] Geminatur, ut vides, QUE; quod non est moris apud Nostrom, inter *Cadens* ac *Revertens*, non est plena sed obscurior oppositio. Repone, si literarum ductus sequi velis, VADENS, si sententiae ductum,

—nullaque exire vetante

Materia, magnam VENIENS magnamque revertens—

Plin. Hist. ii, 55. Nec tam adventus fulminum spectatur, quam reditus. Et mox, Itaque plurimum refert, unde venerint fulmina, et quo concesserint. Denique, Cum a prima caeli parte venerint, et in eandem concesserint, summa felicitas portenditur. Vides hic adventum, reditum, venire, concedere, eodem Antitheto, quo Noster,

Magnam, veniens, magnamque revertens.

165. —Foecunda virorum Paupertas fugitur;] Palladas:

Μισοῦνται πάλιν μάλιστα σφεδρούς. Grotius.

Nihil ad hunc locum facit Palladae versiculus. — Odio habent paupertatem matrem temperantiae, frugalitatis, pudicitiae; Alia res agitur. Paupertas publica ideo fecunda virorum (sic enim Priscianus legit p. 1165.) hic dicitur, quod pauper populus numerosam sobolem creet, dives vero et luxuriosus exiguum. Seneca Epist. 87. His interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? His effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et causam imperii sui, requirat ac laudet? Divitias autem suas timeat? Livius vii, 25. Undique non urbana tantum, sed etiam agresti juventute decem legiones scriptae dicuntur, quaternum millium et ducenorum peditum, equitumque trecentorum quem nunc novum exercitum, si qua externa vis ingruat, hae vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractae in unum, haud facile efficiant: Adeo in quae laboramus sola crevimus, DIVITIAS LUXURIAMQUE. Ceterum ex hoc loco copias suas auxit Silius, de luxu Campano xiii, 352.

C 2

Egeritur

Quo gens quaeque perit. tunc longos jungere fines
Agrorum, et quondam duro fulcata Camilli
Vomere, et antiquos Curiorum passa ligones

170 Longa

*Egeritur praeda, et victus alimenta superbi,
Quisque bonis periere, virum de corpore vestes
Femineae, mensaeque alia tellure petita.*

In quibus illa Nostri elucent,

*mensaeque priores
Aspernata fames, cultus, gestare decoros
Vix nuribus, rapuere mares,
totoque arcessitur orbe,
Quo gens quaeque perit.*

Atque hinc in alio Silii loco de iisdem Campanis
xi, 41.

*maefacta veneno
Assyrio manibus vestis, medioque dierum
Regales epulae, &c.*

Fred. Gronovii emendatio confirmatur, Quem enim non offendat illud *Manibus*? Alii alia taverunt, sed ille felicissime. *MARIBUS*, ut supra, *Virum* de corpore vestes femineae, et, *Cultus* gestare decoros vix nuribus, rapuere mares. Seneca Nat. Quaest. vii, 31. Mulieres munditias antecessimus: Colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Idem in Hyppol. 206.

*Tunc illa magnae dira fortunae comes
Subit libido; non placent suetae dapes,
Non tecta sani moris, aut vilis cibus.*

Mendum hic grandius agnovere Gruterus et Gronovius. Quorum enim *Cibus* post *Dapes*? Hic timidiuscule tendat, *HUMILIS*, aut *VILIS TORUS*. Sed *humilia* et *vilis* in ampla fortuna jure ac merito non placent, unde sic refingo,

Non tecta sani moris, aut CULTUS PRIOR.

Cum semel in textum admisissent aut *Ullos* aut *Vilis*, necessario quaerendum erat nomen Substantivum.

167. — *Tunc longos jungere fines Agrorum,* Mox tertio abhinc versu rursus habebimus,

Longa sub ignotis extendere rura colonis.

Ergo hic repone, *Tunc LATOS jungere fines.*

Seneca Epist. 90. *Licet in provinciarum spatium rura dilatet, et possessionem vocet per suam longam peregrinationem; nulla nos finium propagatio eo reducet, unde discessimus.* Et de Ira i. *Et sub singulis villicis LATIORES habet FINES, quam quos consules sortiebantur.* Inde *Latifundia* dicta. Plin. Hist. viii, 7. *Verum contentibus Latifundia perdere Italiam.* Ceterum, in verbis istis sub ignotis colonis, duplex sui saeculi reprehensio est; quod rura, quae olim ipsi domini colebant, nunc colonis elocentur; eisque etiam ignotis; quippe, ut Columella i, 7. *Si praedium locandum fuerit, is patris-familias felicissimus fundus est, qui colonos indigenas habeat, et tamquam in paterna possessione natos jam inde a cunabulis longa familiaritate retineat.*

168. — *Et quondam duro fulcata Camilli Vomere,* Omnis quidem *Vomer* per se durus est, ut Virg. Georg. iii, 515.

Ecce autem duro sub vomere taurus.

Numquid tamen vomer Camilli durior erat vomeribus saeculo Pompeii factis? Scripsit Auctor.

Et quondam DURI fulcata Camilli Vomere.

Major

170 Longa sub ignotis extendere rura colonis.
Non erat is populus, quem pax tranquilla juvaret,
Quem sua libertas immotis pasceret armis.
Inde irae faciles, et, quod suafisset egestas,
Vile nefas: magnumque decus, ferroque petendum,
175 Plus patria potuisse sua: mensuraque juris
Vis erat: hinc leges, et plebiscita coactae;
Et cum Consulibus turbantes jura Tribuni:

Hinc

Major agricolae laus, quod Ipse durus est, quam
quod vomer. *Duri Catonis.* Virg. Georg. i,
160.

Dicendum et quae sint duris agrestibus arma.

Passim venit *Durus*, pro patiente, laborioso,
paucis contento.

172. *Quem sua libertas immotis pasceret armis.*
Immo restitue,

Quem sua libertas immotis pasceret ARVIS.

Nempe id quod ante questus est, v. 28.

*Horrida quod dumis multosque inarata per annos
Hesperia est, desuntque manus poscentibus arvis.*

Populus in urbe sedebat otiosus, ludisque occupa-
tus, agris interim neglectis. Livius iv, 12.
*Coepere a fama mala, seu adversus annus frugibus
fuit, seu dulcedine congiorum et urbis, deserto agro-
rum Cultu.* Virg. Georg. i, 123.

——— *pater ipse colendi*

*Haud facilem esse viam voluit, primusque per
artem*

Movit agros.

Seneca de Benef. iv, 14. *Beneficium damus ar-
bustis? quae colimus, ne siccitate, aut IMMOTI
et neglecti SOLI duritia laborent.*

176. — *Hinc leges, et plebiscita coactae:* Sic
quidem Editiones et major pars codicum *Plebif-
cita:* Quod et adsciscit Priscianus, p. 1100.
Diversa, inquit, *Genera similiter construuntur, ut
Lucanus in i. Hinc leges et plebiscita coactae.* Pace
tamen magni Magistri, plus placet altera lectio,
quam Codex Puteaneus tresque ex nostris alii
praeferunt,

Hinc leges et PLEBIS SCITA coactae.

Scita plebis coactae, casu patrio; non ut ille,
leges coactae. Seneca Epist. 95. *Ex Senatus con-
sultis Plebisque scitis saeva exercentur, vetita pri-
vatim.* Livius iii, 67. *Vidimus auxilium tribu-
nium, provocationem ad populum, scita plebis
injuncta patribus.* Valer. Max. ix, 7. *Sed quis
ferat militem scita plebis exitio legati corrigentem?*

177. *Et cum Consulibus turbantes jura Tribuni:*
Turbare quidem *jura.* Livius vii, 6. *Deletum
cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde tur-
bato gentium jure comitia haberentur.* Sic et tur-
bare leges. Sed nihilominus *jura* ista ex loco
hoc extirpanda sunt, quia altero abhinc versu
praecefferat JURIS. Reponendum.

Et cum Consulibus turbantes ROSTRA Tribuni.

Noster iv, 799. de Curione Trib. Pleb.

Hinc rapti pretio fasces, sectorque favoris
Ipse fui populus; letalisque ambitus urbi;

180 Annua venali referens certamina Campo:

Hinc usura vorax, avidumque in tempore foenus,
Et concussa fides; et multis utile bellum.

Jam gelidas Caesar cursu superaverat Alpes;
Ingentesque animo motus, bellumque futurum

185 Ceperat. ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,

Ingens visa duci patriae trepidantis imago,
Clara per obscuram vultu moestissima noctem,

Turrigero

Quid nunc ROSTRA tibi profunt TURBATA, forumque?

Plin. Hist. xvi, 3. *Postquam vero Tribunicis seditionibus Rostra calcari ac pollui coepere. Sic Turbare comitia, fora, conciones.*

178. *Hinc rapti pretio fasces,*] Omnes Codices paulo vetustiores, cum Editione Romana mutato vocum ordine,

Hinc rapti FASCES PRETIO, sectorque favoris.

Qui omnino sequendi sunt, Versus enim grandior pleniorque sic incedit.

181. — *Avidumque in tempore foenus,*] Colbertinus secundus, Harleianus, et Cod. Coll. Trin. cum uno Pulmanni, in TEMPORA, quod doctius et speciosius est. Seneca Troad. 485.

—— *in luctus suos*
Rex non avarus.

Silius x, 340. — *avidasque ad futile votum*
Spes juvenis froenare parat.

184. *Ingentesque animo motus,*] Ita scripti editique INGENTES. Quod tamen falsi arguit damnatque repetita vox illa versu abhinc altero,

INGENS visa duci patriae trepidantis imago.

Ex his alterutrum mendosum esse jam constat: Posterius vero recte se habere fidem facit, Claud. ii. Eutrop. 390. de eadem Romae imagine,

Dimovit nebulam, juvenique apparuit INGENS;
Tam sic orsa loqui.

Prius ergo hinc removendum est, cuius loco restituo,

SURGENTESque animo motus, bellumque futurum,
Ceperat.

Surgentes, incipientes, nascentes, orientes; ut mox futurum.

Noster vi, 322. de hoc ipso rerum statu:

Hesperiam potui, MOTU SURGENTE, tenere.

Aen. iv, 43. *Quid bella Tyro surgentia dicam?*

Ceterum

Turrigero canos effundens vertice crines,
 Caesarie lacera, nudisque adstare lacertis,
 190 Et gemitu permixta loqui: Quo tenditis ultra?
 Quo fertis mea signa, viri? si jure venitis,
 Si cives: hucusque licet. Tunc perculit horror
 Membra ducis, riguere comae, gressumque coercens
 Languor in extrema tenuit vestigia ripa.
 195 Mox ait: O magnae qui moenia prospicis urbis
 Tarpeia de rupe tonans, Phrygiique penates
 Gentis

Ceterum in colo sequenti hic ordo est, *Imago* et *Silius*. — *flavam qui ponere victor*
patriae visa adstare et loqui (verba) permixta ge- *Caesariem crinemque tibi, Gradive,*
mitu. Aen. iii, 150. *vovebat.*

— *Penates,*
 — *visi ante oculos adstare jacentis*
In somnis multo manifesti lumine.

Ubi vides, quid clara apud Nostrum velit.
 Silius i, 631.

— *praesens adstare Sagunti*
Ante oculos visa est extrema precantis imago,
Gemitu permixta (Verba scilicet,) ut Silius
xviii, 84.

Sic Latius permixta minis, et cassa movebat
Ductor.

Ubi SET *Cassa*, quod est SED, reponendum,
 S. litera absorpta in *Minis*: Quod passim fit in
 Membranis vetustioribus.

188. — *Effundens vertice crines, Caesarie la-*
cera,] Cave suspiceris mendum hic subesse, quod
 post *crines* addit *Caesariem*: Sic enim et alibi,
 viii, 680. de Pompeio,

— *hirta coma, et generosa fronte decora*
Caesaries.

et vi, 426. de Regulo. — *horrida cano*
Vertice descendens ingentia colla tegebat
Caesaries, frontique coma squalente sedebat
Terribilis decor.

et denique viii, 561. de Scipione Africano,

Martia frons, facilesque comae, nec pone retroque
Caesaries brevior.

In Hypercritico suo Julius Scaliger, ubi de Lu-
 cano censuram agit, *Dubitandum*, inquit, *an pure*
loquatur, qui Veneris comam, Caesariem appellat,
id quod fecit Claudianus; sic et Lucanus in primo.
 Lucani locus, quem notat, hic est; Claudiani,
 de Nupt. Honorii 99.

Caesariem tunc forte Venus subnixa corusco
Fingebat solio.

Nempe Magistri sanxerunt, Caesariem non nisi
 de viris dici. At, opinor, utrosque absolvet
 Scaligeri deus Virgilius, ejusdem si quod est cri-
 minis reus. Georg. iv, 336.

Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Caesariem effusae nitidam per candida colla.

198. Et

Gentis Juleae, et rapti secreta Quirini,
 Et residens celsa Latialis Juppiter Alba,
 Vestalesque foci, summique o numinis instar,
 200 Roma, fave coeptis: non te furialibus armis
 Persequor: en adsum victor terraque, marique
 Caesar, ubique tuus, (liceat modo) nunc quoque miles.
 Ille erit ille nocens, qui me tibi fecerit hostem.
 Inde moras solvit belli, tumidumque per amnem
 205 Signa movet propere. sic cum squalentibus arvis
 Aestiferae Libyes viso Leo comminus hoste
 Subsedit dubius, totam dum colligit iram;
 Mox ubi se saevae stimulavit verbere caudae,
 Erexitque

198. *Et residens celsa Latialis Juppiter Alba,*] Colbertinus veterrimus, LATIARIS, et sic infra 535. idem codex,

——percutit LATIARE caput.

Neque aliter meliores codices apud Livium et alios. Forte etiam corrigendum, *Latiari Juppiter*. Nam Plinio est Juppiter *Latiarius*, et Graecis semper *Λατάριος*. Cicero pro Milone c. 31. *Tuque ex edito tuo monte Latiaris sancte Juppiter*. Codex vetustissimus apud Gruterum *Latiari*.

199. ——*Summique o numinis instar, Roma,*] Hinc Martialis, vii, 11.

Perque tuas aures, magni mihi numinis instar.

et Silius xiii, 623. ——*o magni mihi numinis instar, Cara parens.*

205. ——*Sic cum squalentibus arvis*

Aestiferae Libyes,] Illud *Cum* quod ex uno codice primus admisit Bersmannus, onerat impeditque sententiam; Manuscripti fere omnes

R

cum Romana ac Veneta, SICUT, repone ex codice Regio et Bersmanni altero,

SIC IN *squalentibus arvis*

206. ——*Viso Leo comminus hoste*

Subsedit dubius,] Cur vero *Subsedit* tempore praeterito? Quasi hic unius cujusdam leonis mos esset, et non natura omnium? Repone, SUBSIDIT. Silius v, 309. de leone ex Nostro mutuatus;

Haud secus e specula praeceps delatus opaca,
 SUBSIDENS campo submissos contrahit artus.

Vides hic *contrahit*, et in Virgil. Aen. xii, 6.

——*Movet arma leo:*

Ergo et hic *subsidit*, non *subsedit*.

208. *Mox ubi se saevae stimulavit verbere caudae,*] Pulcherrimam sane descriptionem unius vocabuli vitio dehonestavit. Cui enim placeat illud, SAEVAE caudae? Praesertim cum in se leo, non in hostem, flagello caudae utatur. Plinius Hist. viii, 19. de Leonibus: *In principio*

Erexitque jubam, et vasto grave murmur hiatu
 210 Infremuit: tum torta levis si lancea Mauri
 Haereat, aut latum subeant venabula pectus,
 Per ferrum tanti securus vulneris exit.

Fonte cadit modico, parvisque impellitur undis
 Puniceus Rubicon, cum fervida canduit aestas:
 215 Perque imas serpit valles, et Gallica certus
 Limes ab Aufoniis disternat arva colonis.

Tunc

capio iracundiae, terra verberatur cauda: Incremento, terga ceu quodam incitamento flagellantur. Leo quidem saevus, et verbera etiam saeva; sed caudam saevam nisi in Scorpio vel ejusmodi alio vix auribus propitiis accipias. Seneca patruus in Oedip. 95. de Sphynge,

*Cumque e superna rupe, jam praedae imminens
 Aptaret alas verberare, et caudam movens
 Saevi leonis more, conciperet minas,
 Carmen poposci.*

Sic dederunt viri summi Jos. Scaliger et Fred. Gronovius. Sed ut condonem eis, *verberare alas aptare*; quis ferat illud tam languidum, in *saevi leonis ira moveri tantum caudam*? Veterrimi Senecae codices *caudae* habent: Tu veroemento, *movens* dempto apice in priscis Membranis scribi, *moves*. Lege,

*Aptaret alas; verberare et caudae GRAVES,
 Saevi leonis more, conciperet minas.*

Vides, opinor, Nostrum *verberare caudae* ex patruipenu accepisse, sed utinam pro *saevae*, aliud quoddam Epitheton nobis dedisset. Homerus de leonibus, *Οὐρανὸν μακρῶν*, caudis longis.

211. — *Aut latum subeant venabula pectus,* Martialis viii, 55. de leone, ex hoc ipso loco desumptum,

*Grandia quam decuit LATUM VENABULA
 PECTUS.*

213. — *Parvisque impellitur undis Puniceus Rubicon,* Scio quid sit undas impellere, vel ex Georg. iv, 505.

Hoc geritur Zephyris primum impellentibus undas.

Venti scilicet impellunt undas. At quid hoc est, quod *Rubicon suis undis impellitur*? Ergone fluvius diversum quiddam est ab aquis suis? Quid quod istae *parvae undae* sunt ipsa glacie frigidiores? Quis sic locutus est? Huc accedat, quod decem versiculorum spatio ter eadem voce linea clauditur, *Impellitur undis, Auxerat undas, Fluminis undas.* Sine dubio flagitia Librariorum haec sunt, non incuria Auctoris. Quid si ille sic scripserit?

Fonte FLUIT modico, PARVAQUE IGNOBILIS URNA,

Puniceus Rubicon, cum fervida canduit aestas.

D

Certe

Tunc vires praebebat hyems, atque auxerat undas

Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu,

Et madidis Euri resolutae flatibus Alpes.

220 Primus in obliquum sonipes opponitur amnem,

Excepturus aquas. molli tum cetera rumpit

Turba vado fracti faciles jam fluminis undas.

Caesar ut adversam superato gurgite ripam

Attigit, Hesperiae vetitis et constitit arvis,

225 Hic, ait, hic, pacem, temerataque jura relinquo;

Te Fortuna sequor: procul hinc jam foedera sunt.

Credidimus fatis, utendum est iudice bello.

Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor

Impiger, et torto Balearis verberare fundae

230 Ocyor, et missa Parthi post terga sagitta:

Vicinumque

Certe cum Punicum dicit, quasi nomen a *Rubore* ductum sit, videtur Personam Fluvio dare, ut alii passim;

Aen. vii, 64. *Coeruleus Tiberis, coelo gratissimus amnis.*

Ibid. vii, 792. *Caelataque amnem fundens pater Inachus urna.*

—et *Rhenus projecta torpuit urna.*

—et *aurata Pactolus inhorruit urna.*

Jam vero *Ignobilis* adeo apposite, ut nihil magis.

217. —Atque auxerat undas

Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu,

Sic omnino legendum, non *hauserat*, quod esset, ad se traxerat. Causas enim explicat, cur *Rubicon* solito esset aquosior, longos imbres, et nives *Alpinas*. Grotius. Val. Flaccus ii, 56.

Puraque nec gravido surgebat Cynthia cornu.

Tertia luna, quae sit quaerunt Interpretes: Noxne tertia sit ab interlunio, an tres noctes continuæ. Ita Plinius quidem, *Rei rusticae* scriptores, alique, *Luna tertia, quarta, septima, decima quinta*, &c. de singulis noctibus dicunt. At quia jam addit *Noster*, omnino intelligendum, et tertiam, et secundam, primamque Lunam pluviales fuisse.

222. *Turba vado fracti faciles jam fluminis undas.*] Codices nostri universi cum Romana et Veneta, alio et faciliore ponunt ordine.

Turba vado faciles jam fracti fluminis undas.

Sed, ut jam dictum, illud *UNDAS*, ter intra paucas lineas repetitur, idque in eadem sede, ac sine versus, merito lectorem offendat. Quin etiam, *molli vado*, et *faciles undas*, quam prope ad Tautologiam accedunt? Vix dubitare possum, quin sic a Poëta editum sit.

—molli

Vicinumque minax invadit Ariminum, ut ignes
Solis lucifero fugiebant astra relicto.

Jamque dies primos belli visura tumultus
Exoritur: seu sponte deum, seu turbidus Auster
235 Impulerat, moestam tenuerunt nubila lucem.

Constitit ut capto jussus deponere miles

Signa

—mollitum cetera rumpit

Turba vado faciles jam fracti fluminis IRAS.

Horat. ii. Carm. 12. —aut FACILI SAEVI-
TIA negat
Quae poscente magis gaudeat eripi.

Noster i. 173, licet sensu diverso,

Inde IRAE FACILES; et quod suafisset egestas,
Vile nefas.

Juvat etiam illud *Fracti*: Nam *Iram frangere*,
et *fracta rabies*, passim occurrunt.

231. Vicinumque minax invadit Ariminum, ut
ignes

Solis lucifero fugiebant astra relicto.] Pro

et posuimus ut, connectendae concinnius sen-
tentiae. Neque tamen refrager, si quis et hanc
vocalam ejiciat, scribatque Graeca terminatione
Ariminon, ut infra *Auximon*, et *Rhegion* apud
Ovidium. Grotius. ET habent codices uni-
versi: UT ex conjectura adscivit Grotius: Quae
tamen rejicienda est, si magis placet ARIMI-
NON. Mihi certe unice placet, ut ii, 466,

Varus, ut admotae pulsarunt Auximon alae.

Quae coactus Poëta fecit, ut evitaret scabram
illam et ingratam Syllabae elisionem. *Rhegion*
vero Ovidii non omnino huc facit, nam Urbs
Graeca erat, et Graeco nomine efferenda: Ste-
phanus, Πύριον, πόλις Ἑλληνική. Sic igitur locum
constituit Grotius:

Vicinumque minax invadit Ariminon, ignes
Solis lucifero fugiebant astra relicto.

Nollem factum: Nam praeterquam quod arena
sine calce sunt, et necessario requiritur Conjun-
ctio; etiam aliud obstat, quod a nullo doctus,
ipse vero animum advertens jam tecum commu-
nicabo. In versu heroico, raro admodum fit
distinctio plenior pausa, vel clausula, in pede
quinto: Sed ubicumque illud fit, tum quia in le-
gendo vox ob coli finem deprimitur et *is* *thron* est,
ea erigenda est in priore syllaba, pedis sexti;
idque ex arcana Musices ratione, quam qui au-
rem habet, admonitus a me, facile deprehendet.
Hanc ejus syllabae elevationem ut consequentur
Poëtae, conficiunt sextum pedem ex duobus
Monosyllabis, eo enim pacto vox in quinto pede
demissior, in sexto necessario extollitur. Vide
modo haec Virgiliana:

Ecl. vii, 35. Nunc te marmoreum pro tempore
fecimus: at tu, &c.

Aen. iii, 695. Occultas egisse vias subter mare; qui
nunc, &c.

xii, 526. Aeneas Turnusque ruunt per proelia:
nunc, nunc, &c.

v. 372. Victorem Buten immani corpore; qui
se, &c.

624. Traxerit ad letum patriae sub moeni-
bus: ò gens, &c.

713. Huic trade amissis superant qui na-
vibus; et quos, &c.

Signa foro, stridor lituum, clangorque tubarum

Non pia concinuit cum rauco classica cornu.

Rupta

Et Lucani ista, vi, 700. *Persephone, nostraeque He-*
cates pars ultima, per quam, &c.

Vides hic vocem Monosyllabi virtute extolli:
Quod eo justius fit, cum Monosyllabon repeti-
tum est, et maiorem inde Emphasin adipiscitur,
ut in his Maronis;

Ecl. v. 83. *Nec percussa sonant fluctu tam litora;*
nec quae, &c.

vi, 39. *Incipiant silvae cum primum surgere;*
cumque, &c.

Geor. i, 80. *Ne saturare fimo pingui pudeat sola;*
nève, &c.

223. *Debita quam sulcis committas semina;*
quamque, &c.

Atque hac repetiti verbi potestate, non numquam
et dissyllabon pedem ultimum obtinet; ut Noster
vii, 350.

Ipsi tela regent per viscera Caesaris, ipsi
Romanas sancire volent hoc sanguine leges.

Virgilius, v, 633. *Nullane jam Trojae dicentur*
moenia? nusquam

Hectoreos amnes Xanthum et Simoenta videbo?

Hic enim nulla et nusquam repetitionis vim obti-
nent, sensu non syllabis convenientia. Non di-
cam tibi, ad has leges Poëtas ceteros, numero-
rum studiosos, accommodare se: Ipse tibi cre-
des, cum rem cognoveris. Quid ergo? An in
hoc versiculo,

Vicinumque minax invadit Ariminon, ignes, &c.

Emphaseos vim ullam aut vocis elevandae jus
illud *Ignes* sibi arroget? Minime vero: Neque
stare potest ob eandem causam sagacissimi Rut-
gerfii conjectura in Luc. i, 74.

Antiquum REPETENS iterum chaos omnia:
mixtis

Sidera sideribus concurrent.

Equidem crediderim ignes illos *Solis*, Explicationis
gratia, inter lineas ingestos mox versum ipsum am-
buisse; quem sic refingo,

Vicinumque minax invadit Ariminon: ET JAM
CETERA lucifero fugiebant astra relicto.

Et jam, recepta phrasis in temporis notatione:
Virgil. Aen. iv, 584.

ET JAM prima novo spargebat lumine terras.

Poterat quis, proprius ad Librariorum fidem, Et
jam Solem lucifero, &c.

237. *Signa foro, stridor lituum,]* Repono,
ET *stridor*, ordo enim et Orationis series sic pro-
cedit: *Postquam miles in foro constitit, ET*
tubae classica concinuit, rupta est populo quies.

238. *Non pia concinuit cum rauco classica cornu.]*
Pium, et non pium bellum quid sit didicisse vide-
or: Lucret. v, 382.

Denique tantopere inter se cum maxima mundi
Pugnent membra, pio nequaquam concita bello.

Et *justum piumque bellum* lege apud Livium,
Suetonium, alios. Sed quoniam bellum pium
recte dicitur, an idcirco et *pia classica*? Quare au-
tem tam languide et clementer Noster, *non pia*;
potius quam *impia*? An ut Caesari parceret?
Sane: et notus est nimii erga illum favoris.
Propertius quidem, versus gratia, sic loquitur,
iii, 11. 55.

Te scelus accepto Thracis Polymestoris auro
Nutrit in hospitio non, Polydore, pio.

Nempe

Rupta quies populi, stratisque excita juvenus
 240 Diripiunt sacris affixa penatibus arma,
 Quae pax longa dabat: nuda jam crate fluentes
 Invadunt clypeos, curvataque cuspide pila,
 Et scabros nigrae morfu rubiginis enses.
 Ut notae fulgere aquilae, Romanaque signa,
 245 Et celsus medio conspectus in agmine Caesar,
 Diriguere metu, gelidos pavor alligat artus,
 Et tacito mutos volvunt sub pectore questus.

O male

Nempe *Impio* metri ratio repudiavit: At Nostro quae necessitas aut verecundia? Quin nequaquam hic agitur de causa ac jure armorum: Hoc tantum; quomodo Ariminenses cives somno excussi sunt, id factum tubarum fremitu et Gallorum hostium metu: Viso autem Caesare signisque Romanis, muti facti sunt illico. Repone igitur,

MARTIA concinuit cum rauco classica cornu.

Error ex scripturae compendio.

239. Rupta quies populi, stratisque excita juvenus,] Colbertinus secundus, cum Bersmanni Pulmannique uno et altero, POPULIS: Melius profecto quam populi: Non placent tamen binae voces sibilantes, *populis*, *stratis*, et Ariminenses unus erant populus, lege igitur,

Rupta quies POPULO.

Statius Theb. ii, 125. Illi rupta quies: attollit membra toroquo

Erigitur.

Silius iii, 1. Postquam rupta quies Tyriis.

242. —Curvataque cuspide pila,] Cuspis quidem pili curvari potest; pila ipsa non ideo cuspide curvari dicentur. Reponendum,

Invadunt clipeos, TRUNCATAQUE cuspide pila.

Virgil. xi, 9. Aptat rorantes sanguine cristas Telaque trunca viri.

Ovid. Metam. ii, 200. Vulnera curvata meditantem cuspide vidit.

Statius x, 337. Nunc tibi crudus honor, trunca arma, cruorque virorum.

Justin. vi, 8. Nam sicuti telo, si primam aciem praefregeris, reliquo ferro vim nocendi sustuleris.

246. —Gelidos pavor alligat artus,] Multi codices, *Gelidus*, cum Romana: Alii, sed pauciores, *Occupat artus*. Ut Virgilius vii, 446.

At Juveni oranti subitus tremor occupat artus.

Sed Noster multo libentius patrum imitatur, quam Maronem.

Oedip. 181. —piger ignavos.

Alligat artus languor.

Herc. Fur. 1079. Sopor indomitos alliget artus.

247. Et tacito mutos volvunt sub pectore questus.] Cave, ne pro mutos, moestos, quod saepe dicitur,

D 3

substituas,

O male vicinis haec moenia condita Gallis!
 O tristi damnata loco! pax alta per omnes,
 250 Et tranquilla quies populos: nos praeda furentum,
 Primaque castra sumus. melius, Fortuna, dedisses
 Orbe sub Eoo sedem, gelidaque sub Arcto,
 Errantesque domos, Latii quam claustra tueri
 Nos primi Senonum motus, Cimbrumque ruentem
 255 Vidimus, et Martem Libyes, cursumque furoris
 Teutonici.

substituas, offensus propinqua duorum Epithetorum significatione. Seneca patruus, Her. Fur. 301.

—tibi MUTA fide
 Longas Eleusin TACITA jactabit faces.

et 536. Et MUTIS TACITUM litoribus mare.

251. —Melius, Fortuna, dedisses Orbe sub Eoo sedem,] Ferri potest FORTUNA; nam et haec sedes distribuit: Virgil. viii, 333.

Me pulsum patria pelagique extrema sequentem
 Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 His posuere locis.

Verum hoc interest, quod hic de unius Exulis Evandri fortuna agitur, apud Nostrum de urbis et moeniorum situ ac loci Natura. Sed si hac oratione Fortuna compellatur, qui factum est, ut quinto abhinc versu iterum de eadem et tamquam absente querantur? Quoties Romam Fortuna la cessit. Hac iter est bellis: Hoc certe ferri non potest, Quare Codicis Regii prioris lectionem amplectimur, quam vel sine ejus autoritate veram et certam praestare possis.

—melius, NATURA, dedisses.

Natura et Fortuna non raro a Librariis permuntur. Queruntur ergo de Natura, contra ac illi infra ix, 855.

—nil Africa de te,
 Nil de te, Natura, queror.

Ceterum in his quae sequuntur,

Orbe sub Eoo sedem, gelidaque sub Arcto,
 Errantesque domos.

Reponendum est, GelidaVE, ErrantesVE, non enim in omnibus illis simul, sed in una aliqua ex illis sedibus constitui possent.

254. —Cimbrumque ruentem Vidimus, et Martem Libyes,] Veteriml plurimique Codices cum Editione Veneta, FURENTEM. Negligenter; cum versu proximo videre esset, cursumque FURORIS. Ceterum cum Ruentem Cimbrum, Furorem Teutonicum asperis et atrocibus verbis, cur sodes, in medio ardore, tam humane honesteque Martem Libyes appellat? Vix dubito, quin sic dederit Lucanus,

Nos primi Senonum motus, Cimbrumque ruentem
 Vidimus, et RABIEM Libyes, cursumque furoris
 Teutonici.

Vides

Teutonici. quoties Romam fortuna laceffit,
Hac iter est bellis. gemitu sic quisque latenti,
Non ausus timuisse palam: vox nulla dolori
Credita: sed quantum, volucres cum bruma coërcet,
260 Rura silent, mediusque jacet sine murmure pontus,
Tanta quies. Noctis gelidas lux solverat umbras:
Ecce faces belli, dubiaeque in proelia menti

Urgentes

Vides nunc sententiam similem sui rectoque talo
incedere, *Motus, Ruinam; Rabiem, Furorem;*
quae in medio alioqui conatu deficit et precumbit.
Florus ii, 18. *In ultimam rabiem furoremque*
conversi. Et 19. *Quasi per rabiem et furorem*
et nefas semet ipse laceravit.

Aeneid. viii, 327. *Et belli rabies, et amor suc-*
cessit habendi.

Rabies Libyaë, ut ii, 535.

GALLICA per gelidas RABIES effunditur
Alpes.

261. Tanta quies. Noctis gelidas lux solverat
umbras:] Multa hic arguenda veniunt; nam
turbas hic concitat illud NOCTIS. Quippe
ambiguo peccat oratio; sic enim promptum est
distinguere, Tanta quies noctis. Gelidas, &c.
Non hoc in se admisisset Lucanus: Neque enim
olim, ut nunc, punctis et virgulis commata et
cola discernebant. Saltem, quod facillimum
erat, sic verba collocasset,

Tanta quies. Gelidas noctis lux solverat umbras.

Berfmanni codex, Tanta quies populis. Sed sic
a poeta datum.

Tanta quies. NONDUM gelidas lux solverat
umbras;

Ecce faces bello.

Quod ex historia verum: Nam *apud ipsas* Arimi-
num cepit, et statim luce orta hoc gestum est.
Vide, ut decenter et apte inferatur *Ecce*, in re
scilicet subita et inopinata. Virgil. xii, 650.

VIX, ea fatus erat; medios volat ECCE per
hostes

Vectus equo spumante Sages.

Sublato autem illo Noctis, integra manet eadem-
que sententia: Ut ii, 326.

Interea Phoebo gelidas pellente tenebras
Pulsatae sonuere fores.

Statius Theb. x, 385. ex hoc ipso loco:

NECDUM totas LUX SOLVERAT umbras
Nescio quid visu dubium.

Valerius Flaccus v. 607.

Prius humentem LUX SOLVERAT UM-
BRAM.

Facilis autem erat lapsus Noctis.

262. Ecce faces belli,] Dissentiant licet libri
omnes, reponendum censeo, *Ecce faces BELLO:*
Quippe haec est verborum series, *Ecce fata ad-*
dunt faces bello, et stimulos menti. Faces addere,
adjicere, admovere, trita et tralatitia sunt. Tacit.
Hist. i, 24. *Flagrantibus jam militum animis*
velut faces addiderat.

263. —Dubiaeque

Urgentes addunt stimulos, cunctasque pudoris

Rumpunt fata moras: justos Fortuna laborat

265 Esse ducis motus, et causas invenit armis.

Expulit ancipiti discordes urbe Tribunos

Victo jure minax jactatis curia Gracchis.

Hos

263. — *Dubiaeque in proelia menti Urgentes addunt stimulos,*] Satis quidem commode *Urgentes*: Melius tamen, *URENTES* addunt stimulos: Praesertim cum antea dixerat *Facet*. Silius xvi, 514.

Unus erat super, et metae propriis aegros Urebat finis stimulis.

265. — *Justos Fortuna laborat Esse ducis motus, et causas invenit armis.*] *Motus ducis*, ut supra 184.

Surgentes animo motus, bellumque futurum.
et duodecimo abhinc versu,

*Nos primi Senonum motus—
Vidimus.*

Sed vide an Lucano hoc conveniat; perpetuo Caesaris insectatori ut fateatur id Fortunam laborare, *justos motus*, justam esse causam, Justum piumque bellum suscipi. Quid quod ea ipsa qua defenditur causa, jure displiceat *Motus*; quia toties inculcatur, praesertim cum tertio mox versu sequatur,

Hos jam mota Ducis vicinaque signa petentes.
enimvero non nimis belle; duorum versuum intervallo, repetuntur ista *Ducis motus*, et *Meta Ducis*. In tanta horum Librariorum ignavia, licetne veniam sperare, si sic mutaverimus?

— *justos Fortuna laborat
Esse duci QUESTUS, et causas invenit armis.*

R

jure, nempe, vel Lucano confitente, *questurus* erat Caesar, Tribunos suarum partium e Senatu pulsos et civitate exactos. Caesar infra, 318.

Quid jam rura querar totum suppressa per orbem.

et ii, 441. *Effundunt justas in numina sacra querelas.*

Silius xvi, 409. *Atlanti senio invalidi, sed justa querentis.*

Quanto autem minus est justos esse *questus*, quam *motus*? Illud concedat vel Pompeianus quivis; hoc nemo earum partium, minime omnium Noster. Silius ex hoc loco, xv, 643.

— *Fortuna laborat
Adversis documenta dare.*

Et hinc vide, ut Fortuna fere consequatur, quicquid laboret: Et causas sane armis Caesarianis invenit; an igitur et *justos motus*? Renuet, opinor, negabitque Lucanus. Causas invenit armis: Ut Cicero Philip. ii, 22. *Tu M. Antoni, princeps C. Caesari, omnia perturbare cupienti, CAUSAM belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat, quam CAUSAM demeritissimi sui concilii et facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribunicium sublatum, circumscriptus a Senatu esset Antonius?*

267. *Victo jure minax jactatis curia Gracchis.*] Tenue nimis hoc, *jactatis*, cum trucidati fuerint uterque, itaque Peiraredus levi mutatione scribit *maestatis*.

Hos jam mota ducis, vicinaque signa petentes
Audax venali comitatur Curio lingua :

- 270 Vox quondam populi, libertatemque tueri
Ausus, et armatos plebi miscere potentes.
Utque ducem varias volventem pectore curas
Conspexit : Dum voce tuae potuere juvari
Caesar, ait, partes, quamvis nolente Senatu
275 Traximus imperium, tunc cum mihi Rostra tenere
Jus erat, et dubios in te transferre Quirites.

Sed

maestatis. Grotius. Peiraredus *Maestati*, quia Tib. et Caius Gracchi olim trucidati sunt : Contra acutissimus Frid. Gronovius Observ. iv, 4. magno studio defendit *Jaestatis* ; quia Gracchi in Tiberim tracti sunt. At quod offendendum erat, quis sodes usquam sic locutus est, *Jaestatus in Tiberim* ? Mihi quidem viri egregii frustra ac velut in somniis videntur laborare. Non enim ipsos illos Gracchos Noster intelligit, sed vivos, qui tum plebem agitabant, illorum similes, factiones Tribunos : Sic Catones, Neronas, Catilinae, vocitati sunt, qui eos aemulabantur. *Jaestatos* ergo hic accipe, ut passim, conviciis minisque *jaestatos*, laceratos, exagitatos.

271. — *Et armatos plebi miscere potentes.* Curio, inquit, cum Tribunus plebis esset, vox populi erat, recte : Quia is Magistratus populi erat. Sed et libertatem tueri ausus est ; populi nempe contra Senatus Tyrannidem. Quid vero illud quod sequitur, Armatos potentes plebi miscere ? Laudat in his versibus sine dubio Curionem : An igitur hoc laudis est, armatum Senatum plebi collidere ? Neque vero optimates plebi *miscentur*, nisi cum aut humiles et demissi sunt, aut laeti ac festi : Claudianus Nupt. Honor. 198.

*Laxet terribiles majestas regia fastus,
Et sociam plebem non indignata potestas,
Confundat turbae proceres.*

Quorsum igitur ARMATOS potentes ? Armati certe non miscentur plebi, nisi in mutua caede. Sed ecce, ut opinor, veram Auctoris manum,

Ausus, et ATRATOS plebi miscere potentes.

Notum est, Tribunos plebis Senatori alicui praepotenti ac praegravi quotannis fere diem dicere ad populum, et in capitis discrimen trahere. Quod ubi factum est, ille reus continuo vestem mutare, pro candida, sordidatus atratusque prodire, plebi se miscere, circumire tribus, orare ac prensare singulos ut suffragiis isti suis opitulentur. Fortis vero et intrepidi Tribuni erat, sic diem potentibus dicere ; quare recte habet AUSUS. Suetonius Nerone 47. *Varia agitavit, Parthosne an Galbam supplex peteret, an ATRATUS in publicam prodiret, proque rostris quanta maxima posset miseratione veniam praeteritorum precaretur.* Tacitus Ann. ii, 29. *Libo veste mutata, circumire domos.* Livius ii, 54. *Hoc anno rei ad populum Furius et Manlius circumeunt sordidati, non PLEBEM magis, quam Juniores Patrum.* Sed obvia sunt loca, quae accumulare cujusvis est.

E

279. — *Tua*

Sed postquam leges bello filuere coactae,
 Pellimur e patriis laribus, patimurque volentes
 Exilium: tua nos faciat victoria cives.

280 Dum trepidant nullo firmatae robore partes,
 Tolle moras: semper nocuit differre paratis.
 Par labor atque metus pretio majore petuntur.
 Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
 Pars quota terrarum. facili si proelia pauca

285 Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem,
 Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
 Excipit, aut sacras poscunt Capitolia laurus:
 Livor edax tibi cuncta negat: gentesque subactas
 Vix impune feres: focerum depellere regno

290 Decretum est genero. partiri non potes orbem:

Solus

279. — *Tua nos faciat victoria cives.*] Quanto aptius est quod libri fere omnes cum Romana et Veneta exhibent, FACIET? Illud timide optat victoriam; hoc promittit et spondet, ut jam nunc certam et facilem,

280. *Dum trepidant nullo firmatae robore partes,*] Paulo ante *Partes* Caesaris habuimus, v, 274.

— *Dum voce tuae potuere iuvare,*
Caesar, ait, partes,

Quaenam ergo sunt haec? non enim narrat. At satis constare dices, quia *nullo robore firmatae*. Non tali ope indiget Lucanus; scripsit enim,

Dum trepidant nullo FIRMATI robore PARTES.

Senatus quippe solus Caesari hostis: Ille tum

trepidabat, et paulo post cum duce suo et Consulibus urbem deseruit. Sic mox 365.

Degenerem patiere togam, regnumque Senatus,

282. *Par labor atque metus pretio majore petuntur.*] Minime obscurus aut difficilis est Noster; nisi ubi Librarii caliginem offuderunt, ut in his verbis: quid obsecro est, *Labor et metus petuntur*? Esto, ut *Labor* honeste peti possit: At *Metus* qua dulcedine quempiam sic allicit, ut petatur? Sensit vitium qui TENENTUR substituebat, infeliciter: Restituo sententiam, auctoris elegantia dignam,

Par labor atque metus pretio majore MEREBUNT.

At nimis, inquires, a literis aberrat: Haud ita longe, si apicibus solitis compendio scribas: Hae solae enim literae restabunt in linea; *Petunt, Merbunt,*

291. — *Sic*

Solus habere potes. Sic postquam fatus, et ipsi
In bellum prono tantum tamen addidit irae,
Accenditque ducem, quantum clamore juvatur
Eleus sonipes, quamvis jam carcere clauso
295 Immineat foribus, pronusque repagula laxet.
Convocat armatos extemplo ad signa maniplos:
Utque fatis trepidum turba coëunte tumultum
Composuit vultu, dextraque silentia jussit:
Bellorum o socii, qui mille pericula Martis

300 Mecum

298. —Sic postquam fatus, et ipsi In bellum prono,] Redit iterum illud PRONUS versu abhinc tertio, Pronusque repagula laxet, repone igitur,

In bellum PROMTO.

Saepe in hoc vocabulo peccarunt Librarii: Quod suis locis ostendemus. Aliquando tamen rectum tenuerunt omnes; ut de ipso Caesare vii, 244.

Illaque quoque in ferrum rabies promptissima.

et v, 320. —Promptumque ad vulnera pectus.

Iterum: —Tantum tamen addidit irae, Accenditque ducem, quantum,] Contemplare paulisper seriem vocabulorum: Tantum addidit irae etiam illi, duci scilicet, in bellum prompto, Accenditque ducem. Quisnam obsecro, hic dux est alter ab illo? Iram Caesari addidit, et accendit ducem. Aufer hoc tam puerile: Sic enim ab auctore profectum credo.

—sic fatus, et illi

In bellum PROMTO TANTAM tamen addidit irae

Accenditque FACEM, quantum clamore juvatur Eleus Sonipes.

Ubi ordo est, Tantam adjicit accenditque irae fa-

ciem et illi (per se) in bellum prompto. Primo loci labes eis debetur, qui TANTUM reposuerunt, ideo quia sequebatur Quantum: Hoc semel admissio, pronum erat in reliquis peccare, sed fefellit eos sua regula: Quippe recte dicitur, Tantam facem, quantum juvatur. Noster supra 260.

Tanta quies, quantum rura silent.

Virgil. Aen. vi, 578. —tum Tartarus ipse

Bis patet in praecipuum tantum, tenditque sub umbras,

Quantus ad aetherium Caeli suspectus Olympum.

299. Bellorum o socii, qui mille pericula Martis,] Martis, ut opinor id ipsum est quod Belli. Hoc cunctis ergo placet, O socii Bellorum, qui mille pericula belli macum experti estis? An ideo socii bellorum, ut intelligatur vocatos fuisse eos commilitones? Caesar enim, Suetonio teste, non milites eos pro concione, sed blandiore vocabulo Commilitones appellabat. Atqui sub ipsa Pharsaliae pugna, cum blanditiis vel maxime opus erat, Milites appellat, vii, 25. certe si morem compellendi milites per exempla exquirimus, supervacuum est Bellorum: Noster ii, 483.

Socii, decurrite, dixit.—

E 2

et vi,

300 Mecum, ait, experti, decimo jam vincitis anno.
 Hoc cruor Arctois meruit diffusus in arvis,
 Vulneraque, et mortes, hyemesque sub Alpibus actae?
 Non secus ingenti bellorum Roma tumultu
 Concutitur, quam si Poenus transcenderet Alpes
 305 Annibal. implentur valido tirone cohortes:
 In classem cadit omne nemus: terraque marique

Jussus

et vi, 164. *Vicinus o socii*—Virgilius. *O socii, neque enim ignari sumus*—

Sed obvia sunt loca. Memini equidem legisse, apud Livium puto, *socios bellorum*, de Copiis socialibus et auxiliaribus dictum, qui tamen sensus Lucani huic loco minime convenit. Quid igitur fiet? Evicimusne, an non, sine damno sententiae facile abesse posse *Bellorum*? Sensum eundem plerumque esse, si *socii* tantum vocentur? Nullos in allocutione militum intelligi *socios*, nisi militiae et periculorum? Nec adhuc tamen quod gravissimum est diximus; nempe quarto abhinc versu rediit *Bellorum*. Non praestabo equidem, quod substituturus sum, revera Lucani esse: Satis erit si Lucano non indignum videbitur.

HOC ERAT, o socii, qui mille pericula Martis
 Mecum, ait, experti, decimo jam vincitis anno?
 HOC cruor Arctois meruit diffusus in arvis?

Pronuntiasse dicitur Caesar, voce acuta, ardenti motu gestuque; neque dubites quin voci et motui verba ipsa dicentis convenirent et congruerent, inde in apologia, *Gracchi impetum*, *Caesaris calorem* praedicat Apuleius. Praeterea iratus et inflammatus hic loquitur, Lucano testante. Quid ergo aptius, quam ab interrogatione et repetitione exordiri, *Hoc erat. Hoc cruor*? Ita alii frequenter, et plerumque, ut hic, in principio orationis. Ovid. Met. xi, 694. Val.

Flacc. i, 627. et viii, 160. Seneca Troad. 729. Caesar ipse profligatis Pharsalia hostibus, HOC voluerunt, tantis rebus gestis, condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem. Sed modus esto; nescio quomodo, quod initio meum esse putaveram, incipit Lucani ipsius esse.

302. *Vulneraque, et mortes, hiemesque sub Alpibus actae?* Agnosco fane ut legitime dictum sub Alpibus, memor istius Horatiani,

*Videre Rhætis bella sub Alpibus
 Drusum gerentem.*

Sed dubitare liceat, an bona fide Lucanum exscripserint Librarii: Primo, ex Historia falsum hoc est; neque enim per decem illas hiemes unquam sub Alpibus, Hiberna horum militum erant. Sane illis tam beatis esse non licuit, ut in fertilissimis illis et amaenissimis regionibus hiemarent, tantum abest, ut hoc inopiae et tolerantiae exemplum hic fieret. Dederat Auctor, ni fallor.

Hiemes sub PELLIBUS actae.

Latinus Pacatus in Panegyrico Theod. Summatim illud tuum attingam cum patre divino castrense collegium, ACTAS SUB PELLIBUS HIEMES, aestates inter bella sudatas, &c. Tacitus Ann. xiv, 38. Contractus omnis exercitus SUB PELLIBUS, quamvis hieme saeva adeo, ut obducta glacie nisi effossa humus tentoriis locum non praeberet.

Claudian,

Jussus Caesar agi. quid? si mihi signa jacerent
 Marte sub adverso, ruerentque in terga feroces
 Gallorum populi? nunc, cum Fortuna secundis
 310 Mecum rebus agat, Superique ad summa vocantes,
 Tentamur. veniat longa dux pace solutus
 Milite cum subito, partesque in bella togatae,
 Marcellusque loquax, et nomina vana Catones.
 Scilicet extremi Pompeium, emtique clientes
 315 Continuo per tot fatiabunt tempora regno?
 Ille reget currus nondum patientibus annis?

Ille

Claudian. i. Stil. v. 122.

—QUOTIES SUB PELLIBUS EGIT
*Edonas hiemes, et tardi flabra Bootae
 Sub dio Rhipaea tulit!*

Quintilianus Declam. iiii, pro Milite. Nemo nostrum recusât itinerum laborem, nec injustum super arma fascem, nec aestivi solis ardorem, nec SUB PELLIBUS ACTAM HIEMEM. Vulcatius in Avidio Cassio c. 6. jussitque eos hiemem sub pellibus agere, nisi corrigerent suos mores. Sed et alterum verbum hic mutandum Censeo. Vulneraque et MORTES, bella sane oratio: *Hoc meruit*, o focii, diffusus cruor, et vulnera, ac mortes? Nimirum isti focii, quos nunc Arimini alloquitur, *mortui* ac Caesi jam erant in Galliis. Non pluribus agam; sed postliminio educam.

*Hoc cruor Arctoïs meruit diffusus in oris
 Vulneraque, et TOTIENS hiemes sub PELLIBUS aëtae?*

Totiens, quia decimo jam anno sub Caesare militabant,

307. — *Quid? si mihi signa jacerent,*] Tolle interrogationis notam; et repone,

QUOD si mihi signa jacerent, &c.

Est aposiopesis irato conveniens. Subauditur autem, *impune auferrent*, aut, *caute et circumspecte egisse viderentur*: NUNC vero, dementium et furiosorum est. Porro v, 311, illud *Tentamur* eo interrogandi signo donandum est, quod priore loco abstulimus.

310. — *Superique ad summa vocantes,*] Suetonius Jul. 32. Eamus, inquit, quo Deorum ostenta et inimicorum iniquitas vocat.

313. — *Et nomina vana Catones.*] Id est Cato et ei similes. Male qui aut *Catonis* aut *Catonum* scripsere. Grotius.

316. *Ille reget currus nondum patientibus annis?*] Regere currus non Triumphatoris est, nisi fallor, sed Aurigae, expressit Auctor indignantis vehementiam,

ILLEN' aget currus?

Sic viii, 810. de re eadem,

Et Currus, quos egit eques.

E 3

318. *Quid*

Ille semel raptos nunquam dimittet honores?

Quid jam rura querar totum suppressa per orbem,

Ac jussam servire famem? quis castra timenti

320 Nescit mista foro? gladii cum triste minantes

Judicium insolita trepidum cinxere corona,

Atque auso medias perrumpere milite leges

Pompeiana

318. *Quid jam rura querar totum suppressa per orbem,*] Non amplius erat quod dicebat Clodius, sed plane idem, verum antea corrigendus locus est, quam explicandus, non enim intelligo, quibus viribus artibusve RURA *supprimere* possit Pompeius. Caritas annonae tum erat, frumenti inopia. Hoc erat quod supprimebatur: Non rura ipsa, non magis quam sol aut dies. Cicero ad Atticum v, 21. *Perfeci, ut qui FRUMENTUM COMPRESSERANT, magnum numerum populis pollicerentur.* Restitue igitur suam Auctori sententiam,

Quid jam FARRA querar totum suppressa per orbem.

Farra frumentum sunt; ea comprimebantur, abscondebantur; jussis et corruptis ad id mercatoribus, ut annonam accenderent. *Farra* etiam in RURA transierunt, apud, Horatium, Carm. iv, 5. ubi vide si vacat, quae adnotavimus.

319. *Ac jussam servire famem?*] Amplius erat quod dicebat Clodius, non propter famem scriptam esse legem, sed ut lex scriberetur factam famem. Vide Plutarchum Pompeio. Grotius. Miror equidem tam conspicuum mendum tam diu fallere ac latere potuisse, de servitute Famis nihil unquam audivisse memini; de saevitia multum et saepe. Repone,

Ac jussam SAEVIRE famem.

Jussam, astutia scilicet et autoritate Pompeii.

Nostrer iv, 24. SAEVA famis aderat.

Et vi, 108. Prudentius ii. contra Symmachum, v. 909, utramque conjecturam *farra* et *saevire*, tam clare agnoscit et confirmat, ut ad hunc ipsum locum respexisse videatur.

*Ultima legati defleta dolore querela est,
Palladiis quod FARRA foci, vel quod stipis
ipsis*

*Virginibus, castisque choris alimenta negentur:
Hinc ait et steriles frugescere rarius agros,
Et tristem SAEVIRE FAMEM; TOTUMQUE PER ORBEM*

Mortales pallere inopes, ac panis egenos.

320. — *Gladii cum triste minantes,*] *Minantes gladios*, si soli venirent, facile ferrem; ut Claudianus Nupt. Honor. 192.

— *gladiosque tegat vagina minaces.*

Sed cum addit TRISTE, tum sordere incipit MINANTES; requiritur enim participium Depo-
nens, ut Magistri loquuntur, et intransitivum, lege igitur,

Gladii cum triste MICANTES.

Statius Theb. iv, 154.

*Quibus haud amenta nec enses
TRISTE MICANT.*

322. *Atque auso medias perrumpere milite leges,*] *Leges perrumpere*, nihil aliud est, quam perstringere,

Pompeiana reum clauferunt signa Milonem?

Nunc quoque ne lassum teneat privata senectus,

325 Bella nefanda parat fuetus civilibus armis,

Et docilis Syllam scelerum vicisse magistrum.

Utque ferae tigres numquam posuere furorem,

Quas nemore Hyrcano, matrum dum lustra sequuntur,

Altus caesorum pavit cruor armentorum;

330 Sic et Syllanum solito tibi lambere ferrum

Durat, Magne, fitis: nullus semel ore receptus

Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.

Quem

stringere, violare, Quorsum igitur Medias? An sanus aliquis dixerit Medias leges violare, temerare? Reponere ex Colbertino veterrimo, cum altero Collegii Trinitatis, et Meadiano,

Atque auso medias INRUMPERE milite leges.

Elegantur dictum, *Irrumpere medias leges*, hoc est, medium Forum, Rostra, ubi leges scilicet ferebantur: Atque hoc in causa Milonis ex Historia certum. Noster infra v, 470.

Irrupitque animos populo.

et v, 127. *Cogitque fores irrumpere templi.*

326. *Et docilis Syllam scelerum vicisse magistrum.*] A Sertorio sumtum hoc dictum, qui Pompeium appellabat Syllae discipulum. Docet Plutarchus. Grotius.

327. *Utque ferae tigres numquam posuere furorem,*] In proletario quidem poeta ferrem hoc; minime vero in Nostro. Ferae tigres, inertissimum ubivis epitheton; hic praesertim, ubi de cicuratis et mansuefactis agit, deinde si ferae sunt; quid miri si furorem non ponunt? Priore verbo id praecoccupat et anticipat, quod in se-

quentibus dicendum erat, attente ad literarum ductus, et hanc Poetae ipsius manum agnosce:

U; VETEREM tigres numquam posuere furorem.

veterem furorem vocat, innatum, ingenitum, insitum, quem nulla mansuefactio penitus potest extinguere. Quarundam ferarum catuli (Seneca Pater Controv. xxix.) cum rabie nascuntur. Seneca Thyeste 807.

*Pectore fesso renovat veteres
Saucius iras.*

Hippol. 355. *Veteres cedunt ignibus irae.*

Medea 394. *Se vincet: irae novimus veteris notas.*

Sic ibi corrigendum, non ut Scripti editique habent, *veteres notas.* Ovid. Meta. xiv, 495.

*Talibus invitam Venerem Pleuronius Agmon
Instimulat verbis, veteremque resuscitat iram.*

Ubi lege, *Talibus INRITANS Venerem, &c.*

331. — *Nullus semel ore receptus
Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.*] Quicquid

- Quem tamen inveniet tam longa potentia finem?
 Quis scelerum modus est? ex hoc jam te, improbe, regno
 335 Ille tuus saltem doceat discedere Sylla.
 Post Cilicafne vagos, et lassæ Pontica regis
 Praelia, barbarico vix consummata veneno,
 Ultima Pompeio dabitur provincia, Caesar;
 Quod non, victrices aquilas deponere iussus,
 340 Paruerim? mihi si merces erepta laborum est,

His

quid dicat acutissimus Gronovius ad Statii Sylvas
 iii, 3; ubi *nullus sanguis* interpretatur *Nun-*
quam sanguis, omnino incongruum illud, *Nul-*
lus sanguis; cum sententia sit, *nullas fauces man-*
suescere. Melius igitur a prima manu Harleia-
 nus, *nullo semel ore*. Imitatus est hunc locum
 Claudianus ii. Ruf.

Rufinus (neque enim patiuntur *saeva quietem*
Crimina, pollutæque negant *arescere fauces*.)

Ubi Codex apud Heinsum, MANSUESCERE.

333. *Quem tamen inveniet,*] Videtur Auctor
 sic dedisse,

Quem TANDEM inveniet tam longa poten-
tia finem?

Convenit imprimis indignanti et stomachanti:
 Quousque *tandem* Catalina? Et cum *Finem* dicit,
 quid aliud quaerit nisi ut *Tandem* aliquando?

334. *Quis scelerum modus est?*] Legitime qui-
 dem dictum; ut Seneca Thyeste, 1057.

—sceleris est aliquis modus?

Sceleri modus debetur, ubi facis scelus,
Non ubi reponis.

Sic lego, non ut libri habent, *facias et reponas*;
 flagitante illud versus ipsius maiestate. Sed pro-

fecto nimis hic inclementer et calumniose SCE-
 LERUM, de *longa enim potentia*, de *regno con-*
tinuo queritur, non de *sceleribus*, quæ nulla
 Pompeio admittenda sunt, utinam dixisset;

Quis JURIS modus est?

Juris idem hic erit ac *Potentiae, Potestatis*, Noster
 vii, 265.

—*Gentes ut jus habeatis in omnes.*

ix, 191. *Nosse modum Juris.*

Pene oblitus eram, quod unice hic valet, *scelè-*
rum septimo abhinc versu jam praeceffisse.

335. —*Doceat discedere Sylla*] Sic quidem
 Romana et Veneta cum Editionibus ceteris. At
 nostri vetustiores codices, Colb. sec. Putéan.
 Harl. multo melius DESCENDERE. *Disce-*
dere enim regno est Fugere, Exulare, sed *Regno*
descendere, est Civem agere, ad privatam condi-
 tionem redire. Atque hoc postulat sententia.
 Statius Theb. ii, 397.

Fortunam exuere, et laetum DESCENDERE
 REGNO.

Seneca de Clementia c. xii. *DESCENDERIT*
licet Dictatura SYLLA, et se togæ reddiderit.

341. His

- His saltem longi, non me duce, praemia belli
 Reddantur: miles sub quolibet iste triumphet.
 Conferet exanguis quo se post bella senectus?
 Quae sedes erit emeritis? quae rura dabuntur,
 345 Quae noster veteranus aret? quae moenia fessis?
 An melius fient piratae, Magne, coloni?
 Tollite jampridem victricia, tollite signa:
 Viribus utendum est, quas fecimus. arma tenenti
 Omnia dat, qui iusta negat: nec numina defunt.
 350 Nam neque praeda meis, neque regnum quaeritur armis:
 Detrahimus dominos urbi servire paratae.
 Dixerat: at dubium non claro murmure vulgus
 Secum incerta fremit: pietas, patriique penates
 Quamquam caede feras mentes, animosque tumentes
 355 Frangunt; sed diro ferri revocantur amore,

Ductorisque

341. *His saltem longi, non me duce, praemia belli*

Reddantur:] Vera haec lectio, male vulgata *cum duce*. Accipiat miles praemia vel alio imperatore, cui convenit quod sequitur: *Sub quolibet*. Grotius. Pace viri magni, sana est vulgata lectio.

349. — *Nec numina defunt.]* Melius manuscriptus nobilissimorum fratrum Puteanorum, *deerunt*. Est enim sperantis. Mutarunt quibus insolita ista Synalaephe. Grotius.

354. — *Pietas, patriique penates*

Quamquam caede feras mentes, animosque tumentes

Frangunt;] Tacitus Ann. xiv, 4. de Nerone matrem occisuro: *Sive explenda simulatione, seu periturae matris supremus aspectus quam-*

vis ferum animum retinebat. Et Hist. i, 44. *Recordatio majestatis in Galba quamvis immitem animum imagine tristi confuderat.* Ovid. Metam. viii. de Althaea Meleagrum filium extinctura,

Nunc animum pietas maternaque nomina frangunt.

Vides partes hujus periodi satis confirmari; cum tota tamen vitiosa sit: *Et se impediat verbis, lassas aures onerantibus.* *Frangunt*, ait, *mentes quamvis feras caede tumentesque animos.* Qua obsecro caede? Si totius militiae vult, dicendum erat *saedibus*. Qualis deinde cauda trahitur, *animosque tumentes*, ut in unum colon haec concludantur? Non agnosco hic genium indolemque Lucani, in tam tetrīs ulceribus urendo et secando medecinam tentemus. Vide ergo ista:

F

— *Pietas,*

Ductorisque metu. Summi tum munera pili
 Laelius, emeritique gerens insignia doni,
 Servati civis referentem praemia quercum;
 Si licet, exclamat, Romani maxime rector
 360 Nominis, et fas est veras expromere voces;
 Quod tam lenta tuas tenuit patientia vires
 Conquerimur. deeratne tibi fiducia nostri?
 Dum movet hic calidus spirantia corpora sanguis,

Et

—*Pietas, patriique penates*

PERSTRINXERE *feras mentes, animosque*
tumentes
Frangunt.

Exclamas fortasse de immani dissimilitudine literarum: Sed in compendiosa Membranarum scriptura proprius accedent, *qqcede pstrinxere.* Virg. ix, 294.

Atque animum patriae STRINXIT PIETATIS imago.

356. —*Summi tum munera pili*
Laelius, emeritique gerens insignia doni
Servati civis referentem praemia quercum;]

Joannes Saresberienfis, aliquot hinc versus citans, *Laelius*, inquit, *qui et ab aliis Lentulus appellatur.* Quinam illi alij sint, nescio: Nostri omnes codices *Laelius*: Neque flocci interest, cum ficta, puto, a poeta persona sit. Sed verba ipsa expendamus, SUMMI PILI cur dixerit, demiror; cum alii omnes PRIMUM pilum appellant. Martialis, i, 94.

Ara duplex PRIMI testatur MUNERA PILI. Illud vero non miror modo, sed redarguo et vitupero: *Gerens*, ait, *insignia DONI emeriti, quercum referentem PRAEMIA.* Coronam civicam intelligit; sed cur bis idem dicitur? Quo distat donum a praemia? Neque placet emeritum donum,

pro meritum, contra morem hujus, qui id verbum saepius usurpat. Quid te multis detineam?

—*Emeritique gerens insignia CONI,*
Servati civis referentem praemia quercum.

Qui Civica donati erant, coronam querceam in galeae cono gestabant: Ut ceterae gentes laurum, vel aliam frondem, vel vittam. Statius Theb. vii, 351.

Omnibus immixtas cono super aspice lauros.

Ubi malim intextas. Valer. Flacc. i, 186.

Palla imos ferit alba pedes, vittataque frontem
Cassid, et in summo laurus Peneia cono.

Recte autem *emerito cono*, quem per omnia stipendia gesserat, Qui jam opera functus, ad templi alicujus postes figendus erat.

363. *Dum movet hic calidus spirantia corpora sanguis,]* Ex Empedoclis sententia, quam et Virgilius sequitur;

—*et vitam multo cum sanguine fudit.*

Et alibi:

Una eademque via sanguisque animusque sequuntur. Grotius.

Putean. Cod. cum ceteris omnibus vetustis et Editione Veneta exhibent,

Dum

- Et dum pila valent fortes torquere lacerti,
 365 Degenerem patiēre togam, regnumque Senatus?
 Usque adeo miserum est civili vincere bello?
 Duc age per Scythiae populos, per inhospita Syrtis
 Littora, per calidas Libyae sitientis arenas.
 Haec manus, ut victum post terga relinqueret orbem,
 370 Oceani tumidas remo compescuit undas:
 Fregit et Arctoo spumantem vortice Rhenum.
 Jussa sequi tam posse mihi, quam velle necesse est.

Nec

Dum movet HAEC calidus, &c.

Ut Virg. *Hos artus*. Nempe *artus* et *corpora* digito monstrari possunt, ut recte addas *Hos*, *Haec*: *Sanguis*, nisi *fusus*, minime; neque addere possis, *Hic*.

367. *Duc age per Scythiae populos*,] Cum dicat LITORA Syrtis, et Libyae ARENAS; li- quido affirmare possis, non POPULOS Scythiae ab auctore profectum; sed CAMPOS. *Campi*, *littora*, *arenae*, pulchra in uno genere variatio. *Populi* vero non magis alienum hic quam ineptum: Neque enim Scythae pagatim vel oppida- tim habitabant, ut *per populos* ducerentur hostes. Nota sunt apud Scriptores *Scytharum deserta* et *Solitudines*, αἱ ἐρυθρῆς ἰσηρίας. Ceterum saepe apud Librarios haec duo permutantur, per nota- riorum compendia, *pplos*, *cāpos*.

369. *Haec manus, ut victum post terga relin- queret orbem*,] Itane cito corruptus et contami- natus est Lucanus; ut nullae jam a mille annis membranae veram lectionem exhibeant? Nam vix dubitandum est quin scripsit Auctor,

Haec manus, ut TUTUM post terga relinque- ret orbem.

Noſter iv, 353. *Securumque orbis patimur post terga relictū.*

371. *Fregit et Arctoo spumantem vortice Rhe- num*.] *Verticem* ubique habent Membranae, non *vorticem*: Etiam cum de fluvio agitur. Hoc posito, quid quaeso erit *Arctous vertex*, nisi po- lus septentrionalis? At hic de verticibus Rheni loquitur; qui ad Oceanum Britannicum priore versu comparatus, non est Arctous: Et si esset, stulte tamen ejus vertices Arctoi dicerentur, li- benter legerim,

Fregit et IRATO spumantem, &c.

Tam literis propinquum, quam sensu aptissi- mum: Cum autem *Fregit* praecedat; eo aptius sequitur *Iratum*; quia *Frangere iram*, *rabiam* minas saepe occurrunt.

372. *Jussa sequi tam posse mihi, quam velle ne- cesse est*.] Sic omnes Libri, sed jactatio sane glo- riabunda est, et plusquam militaris. An quic- quid vult continuo potest? Valer. Max. de Po- lycratis Samii felicitate: *Vota nuncupabantur, simul et solvebantur*: *VELLE ac POSSE* in ae- quo positum erat. Hic vero Laelius Polycratem illum longe exsuperat; non solum enim potest

F 2

quodcumque

Nec civis meus est, in quem tua classica Caesar
 Audiero. per signa decem felicia castris,
 375 Perque tuos juro quocumque ex hoste triumphos;
 Pectore si fratris gladium, juguloque parentis
 Condere me jubeas, plenaeque in viscera partu
 Conjugis, invita peragam tamen omnia dextra.
 Si spoliare Deos, ignemque immittere templis,
 380 Numina miscebit castrensis flamma Monetae:
 Castra super Thufci si ponere Tybridis undas,
 Hesperios audax veniam metator in agros.
 Tu quoscumque voles in planum effundere muros,
 His aries actus disperget faxa lacertis;

385 Illa

quodcumque vult, sed *necessario* potest. Hanc fraudem et caliginem sententiae parit loquendi modus, Senecarum domui pene peculiaris: Perinde enim est, ac si alius diceret, mutato ordine,

Jussa sequi quam posse mihi, tam velle necesse est:

Potestatem meam voluntas exaequat; quicquid possum, si jubes, pro amore tui necesse est ut faciam. Prudentius Hymno viii, ad sensum Lucani eleganter:

—neque nos severus

*Terror impellit: sua quemque cogit
 Velle potestas.*

Seneca de Clemen, i, 3. Illius demum principis magnitudo stabilis fundataque est; quem omnes TAM supra se esse, QUAM pro se sciunt: Hoc est, Quam supra se, Tam pro se. Hunc idiotismum dudum observarunt viri summi Petrus Faber, in semestribus, et Frid. Gronovius ad Thyesten 207.

*Quod facta domini cogitur populus sui
 Tam ferre quam laudare.*

Hoc est, quod excepto Florentino, ceteri habent, Quam ferre, tam laudare.

380. Numina miscebit castrensis flamma Monetae:] Cave ne cum interpretibus, aedem Junonis Monetae hic intelligas, scribe monetae et sic accipe: Si jubeas Templata spoliare; deorum statuae aureae, argenteae, rapiuntur, et in castrensi moneta (seu officina ubi cuduntur nummi) conflabuntur et miscebuntur; ut inde pecunia fiat. Excerpta Controv. Senecae, iv, 4. Pro republica plerumque templa nudantur, et in usum stipendii conflantur. Statius Silv. iii, 3, 107.

*Quae divum in vultus igni formanda liquefat
 Massa; quid Ausoniae scriptum crepet igne
 monetae.*

Ubi animadvertite, IGNI et IGNE, nimium invenuste: Reponendum puto, SIGNIS formanda,

387. Elatasque

- 385 Illa licet, penitus tolli quam jusseris urbem,
 Roma fit. His cunctae simul assensere cohortes,
 Elataeque alte, quaecumque ad bella vocaret,
 Promisere manus. it tantus ad aethera clamor,
 Quantus, piniferi Boreas cum Thracius Ossae
 390 Rupibus incubuit, curvato robore pressae
 Fit sonus, aut rursus redeuntis in aethera silvae.
 Caesar ut acceptum tam prono milite bellum,
 Fataque ferre videt, ne quo languore moretur
 Fortunam, sparsas per Gallia rura cohortes
 395 Evocat, et Romam motis petit undique signis.
 Deferuere cavo tentoria fixa Lemano,
 Castraque quae Vogesi curvam super ardua rupem,
 Pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.
 Hi vada liquerunt Isarae, qui gurgite ductus
 400 Per tam multa suo, famae majoris in amnem
 Lapsus, ad aequoreas nomen non pertulit undas.

Solvuntur

387. *Elataeque alte, quaecumque ad bella vocaret, Promisere manus.*] *χρησολογία* militaris.
 Grotius.

391. —*Redeuntis in aethera silvae.*] Atqui versu abhinc tertio jam habuimus AETHERA, et quidem in eadem sede versus. Quare hic legendum est,

—*Redeuntis in AERA silvae.*

395. *Evocat, et Romam motis petit undique signis.*] Falsum hoc est, jam tum Caesarem, cum ex Gallia copias evocaret, Romam petisse. Immo vero, exspectabat et operiebatur, dum copiae ad se convenirent, et ridiculus sane Lucanus, qui, si jam undique mota ex Arimino Romam pe-

tunt, plus sexaginta versus postea infumit, ut singula Galliarum castra et Hiberna recenseat. Sed scripsit Auctor, verborum quoque ordine mutato,

Evocat, UT motis Romam PETAT undique signis.

397. *Castraque quae Vogesi curvam super ardua rupem,*] Non *ripam*, Mons enim Vogesus, et in monte castra. Vide Tacitum Historiarum primo. Rupem autem pro monte dicere frequens poetis. Grotius. Et hic et apud Caesarem *Vosagus* non Vogesus scribendum esse multis ostendit in Germania sua ii, 39. doctissimus Cluverius.

Solvuntur flavi longa statione Rutheni:

Mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas,

Finis et Hesperiae promoti limite Varus:

405 Quaque sub Herculeo sacratus nomine portus
Urget rupe cava pelagus: non Corus in illum
Jus habet, aut Zephyrus: solus sua littora turbat
Circius, et tuta prohibet statione Monoeci.

Quaque jacet littus dubium, quod terra, fretumque
410 Vendicat alternis vicibus, cum funditur ingens
Oceanus, vel cum refugis se fluctibus aufert.
Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet,
Destituatque ferens: an fidere mota secundo
Tethyos unda vagae lunaribus aestuet horis:

415 Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas,
Erigat Oceanum, fluctusque ad sidera tollat,

Quaerite,

402. *Solvuntur flavi longa statione Rutheni:]*
Post quintum versum iterum recurrit STA-
TIONE, Quod vitium ut evitetur; hic, opi-
nor, ab auctore erat,

Solvuntur flavi longa OBSIDIONE Rutheni.

Longa sane militum *statio* non nimis commode,
quae non nisi in diem disponi solebat, at *longa Ob-*
sidio plane ex more. *Obsidionem* autem non stric-
te hic accipe, sed quo Cicero ait sensu, *obsidione*
republicam liberare; hoc est metu hostium.

404. *Finis et Hesperiae promoti limite Varus:]*
Ita legendum, pro *milite*, quod ex conjectura
monueramus, firmat is quem dixi manuscriptus
Puteanorum. Mutatio eadem saepe occurrit in
Frontini libris. Rem sic esse docet Strabo initio
libri quinti. Grotius.

405. *Quaque sub Herculeo sacratus nomine por-*
tus,] Colbertinus ii, Puteaneus, Harleianus,
Cantabrigiensis, NUMINE, recte sine dubio;
cum *sacratus* dicit. Statius Silv. ii, 24. de Sur-
rento.

—gaudet gemino sub numine portus
Hic servat terras, hic saevis fluctibus obstat.
Gemino, hoc est, Herculis, et Neptuni.

409 *Quaque jacet littus dubium, quod terra,*
fretumque,] Cave hic de Belgarum oris inter-
preteris, ut Commentatores faciunt. Designat
hic Auctor, *Sabata, vada Sabatorum, vada Sa-*
batia, vel simpliciter *vada*, hodie *Savona*, por-
tus in mari Ligustico: Ut recte Cluverius.

416. —*Fluctusque ad sidera tollat,]* Col-
bertinus uterque cum aliis duobus, DUCAT,

419. *Tunc*

Quaerite, quos agitat mundi labor : at mihi semper
Tu, quaecumque moves tam crebros causa meatus,
Ut superi voluere, late. Tunc rura Nemossi

- 420 Qui tenet, et ripas Aturi, qua littore curvo
Molliter admissum claudit Tarbellicus aequor,
Signa movet, gaudetque amoto Santonus hoste :
Et Biturix, longisque leves Sueffones in armis :
Optimus excusso Leucus Rhemusque lacerto,
425 Optima gens flexis in gyrum Sequana fraenis :
Et docilis rector rostrati Belga covini :

Avernique

419. — *Tunc rura Nemossi Qui tenet,*] *Nemossi* est ex conjectura Micylli, quod procul ab his de quibus hic agit regionibus distat, Turnebus NANETIS, Libri omnes vetustiores, NEMETIS. Nescio quid sit, sed praestat ignotum nomen, quam falsum ponere. *Nemetes*, qui in Belgica cis Rhenum incolebant, Ptolemaeo, secunda brevi, τῶν νημετῶν. Et in Gallia Augustonemetum; et in Hispania Nemetobriga oppidum, et populi Nemetani.

420. — *Et ripas Aturi, qua littore curvo*
Molliter admissum claudit Tarbellicus aequor,
Ancon emendat magnus Scaliger. Grotius. Nimis breviter Vir magnus : Nam emendationis Scaligeranae partem omittit ; qua praeterita nullus in altera sensus est. Scaliger Aufon. Lect. i, 5. sic locum corrigit,

— *et ripas Atyri, QUEM litore curvo*
Molliter admissum claudit Tarbellicus ANCON.

Multo vero facilius est, hanc conjecturam convellere, quam substituere meliorem. Quippe *Ancon*, pro *sinu litoris curvi* Latinis auribus vox inaudita est, Neque vero apud Graecos *sinum* incurvi litoris notat ; sed, quod contrarium

est, *cubitus* et prominentiam litoris ibi se inflectentis. Verum esto, si vult, *sinus* : Qualis deinde sententia est ? *Sinus litore curvo claudit fluvium molliter admissum.* Mira vero res ; si *claudit* fluvium, quod ipsius *ostium* et est, et appellatur. Noli dubitare, quin *Aequor* vera lectio sit, neque sollicitanda ; vel ex ii, 615.

Adriacas flexis claudit quae cornibus undas,
Nec tamen hoc patulis immissum faucibus Aequor.

et iii, 279. *Oceanusque negat solas se admittere Gades.*

423. — *Sueffones in armis :*] Notus Galliae populus, Sueffiones Caesari. Vestigia vocis manuscripti praeferunt *Sexones*, vulgo *Axones*, male. Grotius.

426. *Et docilis rector rostrati Belga covini :*] Omnes omnino habent *Monstrati*. Nimirum hoc vult Poëta, Covinum a Britannis vel Gallis primo esse inventum, et inde Belgis traditum, Fallitur ergo Wilhelmus Brito, cum dicit,

Belga covinorum, Lucano teste, repertor.

428. *Sanguine*

Arvernique ausi Latio se fingere fratres,
Sanguine ab Iliaco populi; nimiumque rebellis
Nervius, et caesi pollutus sanguine Cottae:

430 Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis
Vangiones: Batavique truces, quos aere recurvo
Stridentes acuere tubae: qua Cinga pererrat
Gurgite: qua Rhodanus raptum velocibus undis
In mare fert Ararim: qua montibus ardua summis

435 Gens habitat cana pendentes rupe Gebennas:
Pictones immunes subigunt sua rura; nec ultra

Instabiles

428. *Sanguine ab Iliaco populi;*] Quod de Arvernīs Noster, id alii scriptores quotquot hodie extant de Aednis eorum vicinis narrant. Panegyricus ad Constantinum: *Quaenam gens toto orbe terrarum in amore Romani nominis Aednis se postulet anteponi; qui primi omnium plurimis Senatus-consultis fratres populi Romani appellati sunt?* Vide vero an corrigendum sit,

Sanguine ab Iliaco POPULOS.

si *populos* legis, hoc dicet; Arvernos *finxisse* se a Trojanis ortos, et idcirco, fratres se P. R. dicere ausos: Si *populi*; vere quidem Trojanorum eos sanguinem fuisse; sed inde ausos se *fingere* Romanorum fratres. Atqui, si das eos ab Illo descendisse, nihil quicquam fingeant se *fratres* appellando: nisi negaverint Romani se quoque sobolem esse Trojanorum.

432. *Qua Cinga pererrat Gurgite:*] Nullus in his regionibus Cinga fluvius a quoquam alio memoratur. Neque recte dicas *pererrat* absolute, sine nomine casus accusativi sequente, non hoc nihil erat, loci vitium indicavisse, tacentibus aliis. Quid si emendavero? Lege,

QUOS SULGA *pererrat* Gurgite.

Quos concinne repetitum ex versu priore;

— *Quos aere recurvo*

Stridens acuere tubae: quos, &c.

Sulgae nomen Straboni jam debemus, hodie *la Sorgue* dicitur: is in Rhodanum incidit, supra Avenionem.

et infra,

Vides ut apposite, cum Rhodano et Arari *Sulga* jungitur; quippe omnium trium undae una miscentur.

434. — *Qua montibus ardua summis*

Gens habitat cana pendentes rupe Gebennis:]

Credat alius, non ego, tam jejunum et putidum fuisse Nostrum ut *Montibus* et *Rupe* in eodem colo poneret. Sic potius scripsisse credo.

— *Qua NUBIBUS ardua summis.*

Qui montes excelsos habitant, iidem in *nubibus* habitant; nam et montes ipsi *Nubiferi* vocitantur.

436. *Pictones immunes,*] Quinque hos versus manuscripti omnes non habent, itaque omnino adducor ut adiectitios credam. Grotius. Non modo *omnes Manuscripti non habent* sed ex tot, quot usus sum, ne unus quidem habet, nec Editiones principes.

437. *Turonas*

Antiqui

Instabiles Turonas circumfita castra coërcent.

In nebulis, Meduana, tuis marcere perofus

Andus, jam placida Ligeris recreatur ab unda.

440 Inclyta Caesareis Genabos dissolvitur alis.

Tu quoquo laetatus converti proelia Trevir :

Et nunc tonse Ligur, quondam per colla decora

Crinibus effusis toti praelate Comatae :

Et quibus immitis placatur sanguine diro

445 Teutate.

437. *Turonas*] Ita posuimus ex manuscripto quo usus Canterus, in quo *Turonos*. quanquam non nescio apud Tacitum legi *Turonios*. Sed *Turones* semper Caesar, quem secutus, puto, Lucanus. Eiusdem manuscripti fide hunc versum illi, *In nebulis*, praeposuimus, aliquo nunc sensu, qui nullus alias. Grotius.

439. *Andus*,] Malim *Andis*; nam plurale est *Andes* apud Caesarem. Grotius.

440 *Genabos*] Eadem urbs quae Genabum aliis, ut facile genera mutantur in peregrinis vocibus, ita autem rescripsimus pro *Menabos*. Grotius.

442.—*Quondam per colla decora Crinibus effusis*] Solus ex nostris Puteaneus DECORA, ceteri cum Editione Veneta, DECORE. Laudat hos versus Priscianus p. 716. ubi de nominativo *Ligus* et *Ligur* agit. Ceterum Scaliger in Hypercritico: *versus*, inquit, *plebeius*: *Crinibus effusis toti praelate Comatae*. Nihil addit cur plebeius haberi debeat, neque ego divinare possum.

444. *Et quibus immitis placatur*] Tribus his versibus designantur *Vates*, qui sacrificia procurabant; ut sequentibus *Bardi* et *Druidae*. Diodorus Siculus lib. v. sunt, inquit, apud Celtas,

Ποιηται μιλων δε Βαρδους ονομαζουσι; sunt philosophi et theologi, δε Δρυιδας ονομαζουσι; sunt et Μανεις, οι δε της ιερων δυοιας τα μαντικα προλεγουσι. Strabo similiter lib. iv. τρια φυλα των Ιμωμινων διαφεροντως εστι. Βαρδους τε και Ουατις και Δρυιδας. Amm. Marcellinus xv. Apud Gallos viguere studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, Vates, et Druidas. Mirum vero cum diserte nominet Lucanus *Bardos* et *Druidas*; quod non et tertium genus *Vates* suo nomine appellaverit: Atqui id, opinor, scit, si sua poetae scriptura restituatur.

Et quibus immitis placatur sanguine diro
TEUT VATES, horrensque feris altaribus Efus.

Celtarum enim Deus summus non *Teutates* vocabatur, sed *Teut* vel *Theuth*; unde *Teutones* dicti sunt; ut fusc ostendit in Germania sua Cluverius, cujus correctio est *Vates*. *Sanguine diro*, idem est ac *sanguine humano*, sic enim, quod jure mireris, loqui solent poetae.

Sphinx, apud Statium Theb. ii, 507.

—————*Concretis infando sanguine plumis*

Reliquias amplexa virum. et vi, 350.

—————*Crudelibus ambo*

Exuviis diroque imbuti sanguine currus.

et x, 306. *Proturbat mensas dirus liquor; undique manant*

Sanguine permixti latices.

G

452. *Solis*

- 445 Teutates, horrensque feris altaribus Hesus ;
 Et Taranis Scythicae non mitior ara Dianae.
 Vos quoque qui fortes animas, belloque peremptas
 Laudibus in longum vates dimittitis aevum,
 Plurima securi fudistis carmina, Bardi.
 450 Et vos Barbaricos ritus, moremque finistrum
 Sacrorum Druidae positis repetistis ab armis.
 Solis nosse deos, et coeli numina vobis,
 Aut solis nescire datum : Nemora alta remotis
 Incolitis lucis. Vobis auctoribus, umbrae

455 Non

452. Solis nosse deos, et caeli numina vobis,
 Aut solis nescire datum:] Sententiam vides ar-
 gutam, et blanda quadam sua suavitate mentibus
 obrepentem : Sed numquid illud advertis, Deos et
 caeli numina ?

Δις τὰυτὸν ἡμῶν εἶπας ὁ σοφὸς Αἰχιδίος.

Quo enim differunt, Dei, et Numina caeli ? non
 difficile est veram emendationem elicere ex versi-
 bus mox sequentibus, ubi per partes explicat,
 quod hic ait semel ac universe. In his praeci-
 puum est, Animas immortales esse, et statim a cor-
 poris unius morte, transire in aliud. Atqui hoc
 non numen caeli est, sed donum, munus, benefi-
 cium. Scribe ergo.

Solis nosse deos et caeli MUNERA vobis.

Claudian, i, Stilich. 227.

——Lucosque vetusta

Religione truces, et robora Numinis instar,
 Barbarici.

Iam vero vides quomodo Deos, et caeli Numina,
 soli Druidae intelligant. Deos, nemora et lucus ;

deorum munera, animas immortales et vitam mox
 redituram.

454.——Nemora alta remotis Incolitis lucis.]
 Dixerat, Druidae aut solos scire deorum naturam ;
 aut solos ignorare ; nempe quod diversam ab aliis
 hominibus de Diis haberent opinionem. Quid
 vero ad istam opinionem facit, si Druidae incolant
 nemora ac lucos ? quaeritur, quid colant non quid
 incolant : Adde etiam, quod falsum sit, eos Ely-
 siorum Manium instar, lucis opacis habitasse.
 Repono.

——Nemora alta, REMOTOS
 VOS COLITIS LUCOS——

Caesar Gall, vi, 13. Druides certo anni tempore
 in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae
 media habetur, considunt in loco consecrato : huc
 omnes undique qui controversias habent, con-
 veniunt. Ubi emendandum est, in luco conse-
 crato.

457. Regit

455 Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi
Pallida regna petunt: Regit idem spiritus artus
Orbe alio: longae (canitis si cognita) vitae
Mors media est. certe populi, quos despicit Arctos,
Felices errore suo, quos ille timorum

460 Maximus, haud urget leti metus. inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animaeque capaces

Mortis:

457.—*Regit idem spiritus artus Orbe alio:]*
Citat Servius ad Georgicon 1, aitque congruere
cum philosophis, qui recedentes hinc animas illic
alia corpora ajunt sortiri. Grotius.

460 —*Inde ruendi In ferrum mens prona viris,]*
Obvium quidem est, *promta* substituere pro *prona*:
Promta enim audaciae est; *Prona* desperationis
et tedii vitae. Haec duo saepe commutantur, ut
et alibi notavimus. Tacitus Annal. iv, 46. *Esse*
Thracibus ferrum et juventutem, et promptum libertati,
aut ad mortem animum. Et ibid. 47. *Sugambram*
cohortem promptam ad pericula. Idem Agric. vi,
Proconsul in omnem aviditatem PRONUS. Unde
licet certo dignoscere utriusque vim et sensum:
Promptus ad pericula externa, *Pronus* ad affectus
animi internos. *Promptus* in vulnera, bella, *Pronus*
in iracundiam, libidinem &c. ubivis invenies.
Sed *Pronus* aut *Promptus* RUENDI in arma, fer-
rum &c. nisi hic, nusquam: aufer hinc *Ruendi*,
plena sine eo sententia est. non praestabo Luca-
num Scripsisse,

—*Inde PROPECTO*
In ferrum mens PROMTA viris.

Sed cum Colbertinus veterrimus a prima manu
habet RUENDO, ne te nimium terreat litera-
rum diversitas, sic enim scribuntur compendiose
ruendo pfecto: et autem et d saepe mutuo fallunt.

Quod si verbo accedis, sententiam praestabo:
Causis enim ante narratis, cum effectum, ut hic
subjungunt, saepe hac voce *Profecto* utuntur,
Seneca avus Controv. ii. *Conversata es diutius*
inter humano Sanguine delibutos: INDE EST
PROPECTO, quod potes hominem occidere.
Noster ix, 477.

—*Delapsaque caelo*

Arma timent gentes: hominumque erepta lacertis
A superis demissa putant: Sic illa PROPECTO
Sacrificio cecidere Numae.

et v, 351. *Hic numquam vult esse meus: Sunt ista*
PROPECTO
Curae castra deis.

Ovid. Metam. viii, 73.

Di facerent, sine patre forem: Sibi
quisque PROPECTO
Fit deus.

461.—*Animaeque capaces Mortis:]* Nostri libri
omnes ANIMAE, ut Silius xi, 170,

Novi dis ANIMAS similes et pectora magnis
Numquam angusta malis: CAPIUNT (mibi cre-
dite) Cannas
Et Thrasymena vada et Paulli memorabile letum.

Mortis: et ignavum rediturae parcere vitae.

Et vos crinigeros bellis arcere Caycos

Oppositi, petitis Romam, Rhenique feroces

465 Deferitis ripas, et apertum gentibus orbem.

Caesar,

Neque enim ibi mutaveris in ANIMOS, quia
versu proximo habebas *magni animi*. Reponen-
dum tamen in Nostro,

ANIMIQUE capaces

Mortis.

Neque vero receptae lectioni Silius patrocinator.
Non Animae ibi capiunt Cannas, sed Pectora:
quod sententia ipsa monstrat; non ANGUSTA
malis pectora, quippe quae CAPIUNT Cannas
et Thrasymena. ANIMI, ut Noster iv, 506.

Et morti faciles animos.

et vi, 417.

— proprius jam fata moveri

Degeneres trepidant animi.

Virgil. Aen. ix, 205.

Est hic, est animus lucis contemptor

Seneca Oedip. Anime quid mortem times?

et Herc. Fur. 412. Animo ruinas quod capis magno tuas.

462. — Ignavum rediturae parcere vitae.] Ap-
pianus Celtico. Γεγραυοὶ δαυάτε νάλαφροῦλαι δι' ἰλπίδα
ἀναβίωσις. Grotius.

463. Et vos crinigeros bellis arcere Caycos

Oppositi, petitis Romam,] In veteribus

libris, Caycos, Caychos, Cauchos: et sic variant
Claudiani codices. Graeci fere Καῦχοι, quod La-
tinis literis Caychi. Sed vide nunc ingenium
spiritumque Lucani; quam nihil triviale dederit
nec communis monetae. Vos, Romani milites,
oppositi arcere Caychos bellis. Cui non haec satis
faciebant? Sed excute sententiam, et solitam
Nostri venam minime hic agnosces. Unde enim
vel quibus arcere? Aeneid i, 31. Arcebat longe

Latio. At in nostro deest quicquid est, quo
Caychi arceantur. legendum igitur nisi nos fallit
conjectura,

Et vos crinigeros BELGIS arcere Caycos.

Cis Rhenum habitabant populi qui in Gallia
communi nomine Belgae appellati sunt, tunc hi
sub Romanorum imperio tutelaque erant: hos
gens fera et nondum subacta Caychi, repentinis
latrociniiis, opprimebant, ad illos igitur Belgis
arcendos cohortes aliquot ad ripam dispositae.
Claudian. Stilich. 223. de Rheni pace.

— Geminaeque viator

Cum videat ripas, quae sit Romana requirat:

Ut jam trans fluvium non indignante CAYCHO

Pascat BELGA pecus.

Plane a Lucano hoc habuit; quem sic legebat,
ut nos correximus.

465. — Rhenique feroces Deferitis ripas, et a-
pertum gentibus orbem.] Lege ferocis, ride enim
illas feroces ripas: Sic. iv, 138.

— fluviique ferocis

Incrementa timens.

Quid vero illud ORBEM? An totus orbis un-
dique apertus, quia ripa Rheni deferebatur? Immo
totum versum sic ab auctore profectum credo,

— Rhenique FEROCIS

Deferitis ripas, et apertum gentibus AMNEM.

Noster viii, 424.

— Vel Arctoum Dacis Rhenique catervis
Imperii nudare latus.

Claudian.

Caesar, ut immensae collecto robore vires
 Audendi majora fidem fecere, per omnem
 Spargitur Italiam; vicinaque moenia complet.
 Vana quoque ad veros accessit fama timores,
 470 Irrupitque animos populi, clademque futuram
 Intulit, et velox properantis nuntia belli
 Innumeras solvit falsa in praeconia linguas.
 Est qui, tauriferis ubi se Mevania campis

Explicat,

Claudian. Bello Get. de Rheno.

*Ut nec praesidiis nudato limite tentet
 Expositum calcare solum; nec transeat amnem
 Incustoditam metuens contingere ripam.*

466. Caesar, ut immensae collecto robore vires
 Audendi majora fidem fecere, per omnem
 Spargitur Italiam, vicinaque moenia complet.]
 Falsum hoc ex Historia, Caesarem, ut primum
 vires collegerat, per omnem Italiam sparsum fuisse:
 Pugnat etiam cum sequentibus: Quomodo enim
 vana fama, non vera, erat; circa Mevaniam et
 fluvium Narem alas ejus discurrere, si jam omnem
 Italiam occupaverat? Quid, quod non nisi libro ii,
 439. &c. signa demum movet Caesar, et propin-
 qua loca possidet, Auximum, Nuceriam, Ascu-
 lum, Corfinium. Quomodo igitur jam nunc per
 omnem it Italiam? Quale porro Sermonis genus,
 quam non feliciter audax, Caesar spargitur per
 omnem Italiam? vires, voluit, copiaeque spargun-
 tur. at putabam ipsum, Actaeonis aut Pentheos
 instar, per frustra fuisse sparsum. Versus, opinor,
 proximus nobis opituletur,

Vana quoque ad veros accessit fama timores.

Cum enim QUOQUE legis et ACCESSIT,
 nonne illico subolet, aliquid de non falso rumore,
 de fama non vana necessario ante dictum fuisse?

certe; et hoc potest fidem facere, sic a manu
 Auctoris sententiam profectam esse.

TERROR, ut immensae collecto robore vires
 Audendi majora fidem fecere, per omnem
 Spargitur Italiam, ROMANAQUE moenia complet.

Rumor Spargitur, non ipse Caesar.

Tacitus Annal. iv, 24. Disperso rumore. Hist. ii,
 96. Falsos rumores dispersos. Aen. vii, 144.

Diditur hic Subito Trojana per agmina rumor.

Silius iv, 1. Fama per Ausoniae turbatas spargitur
 urbes.

Rumor etiam, non Caesar, complet moenia. Aen. xi,
 140.

Et jam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
 Evandrum, Evandrique domos et moenia complet.

471. — Clademque futuram Intulit, et velox,
 Velox nuntia est ipsa Fama. friget ergo sententia,
 et bis idem dicit, nisi reponas,

Intulit UT velox.

Ut, postquam, ut primum.

473. Est qui tauriferis ubi se Mevania campis,
 Explicat,] Mevaniae tauri veteribus nobilitati
 sunt. Silius vi, 647.

Explicat, audaces ruere in certamina turmas
 475 Afferat, et qua Nar Tyberino illabitur amni
 Barbaricas saevi discurrere Caesaris alas:
 Ipsum omnes aquilas, collataque signa ferentem,
 Agmine non uno, densisque incedere castris.

Nec,

*Et sedet ingentem pascens Mevania taurum
 Dona Jovi.*

Quid autem? an ut Campi herbiferi, turiferi, frugiferi, pomiferi, qui scilicet ea ferant; sic et Tauriferi dicentur, qui tauros pascant? Nusquam, praeterquam hic, hoc veri reperies. de Milone quidem Crotoniata Taurifer facile ferrem, sed de campis dictum sane nollem, ne iidem et tauros ferant, et tauris pabula. Eliciant aliquid, quibus datum est: neque sinant hanc labem Lucano infidere.

Silius viii, 458. — *Lactis Mevania pratis.*

An hic corrigendum?

Est qui GRAMINEIS ubi se Mevania campis.

Iterum Silius vi, 217.

Cornea gramineum persultans ungula campum,

Virgil v, 287.

— *Tendit gramineum in campum,*

Ovid. Amor. iii, 5.

Area gramineo suberat viridissima Prato,

477. *Ipsam omnes aquilas collataque signa ferentem,* Collata signa, Collata acies; cum pugna scilicet et praelium committitur. Nihil frequentius occurrit, Aen. xi, 517.

Tu Tyrrhenam aciem collatis excipe signis,

Neque vero collata in unum locum signa intelligas; quippe agmine non uno incedebat. Placet quod

Codex Trinitatis pro varia lectione affert, COGNATAQUE signa, Cognata aquilis signa, quae aquilas comitabantur. Una enim in singulis legionibus Aquila, cetera ibi vexilla Signa dicebantur. Inde passim reperies, Aquilas et Signa, Silius x, 392.

Non Aquilae, non Signa viris.

478. *Agmine non uno, densisque incedere castris.* Quenam sunt illa densa Castra? vel quis sic locutus est? an densa, erunt arta Castra, et non laxa; an frequentia, et parum inter se distantia? Utrumvis hic ineptum. Illud vero absurdum, Castris incedere; credideram sane solitos eos castris considerare: Semper quidem agmine incedebant, nunc denso et conferto, nunc laxo et effuso. Livius x, 14. *Uterque Consul populabundus effuso agmine incedit.* Sed inauditum est, neque natura patitur quemquam castris incessisse. Quaerendum igitur aliquod verbum, quod ad agmen pertineat, vel in impedimentis sit. Caesar Bel. Gal. ii, 19. *Consuetudine sua Caesar sex legiones expeditas ducebat, post eas totius exercitus impedimenta collocabat: inde duae legiones totum agmen claudebant:* Hirtius Gall. viii, 8. *Agminis ordinem ita constituit ut legio vii, iix, ix, ante omnia iret impedimenta, deinde omnium impedimentorum agmen cogeret legio xi.* Scripsit ergo Poëta, ut opinor,

Agmine non uno, densisque incedere CARRIS.

Carrus, vehiculum Gallicum ad impedimenta portanda. Quid ergo aptius dici potuit, quam Caesarem e Gallia post annos decem et cum Gallicis

- Nec, qualem meminere, vident: majorque, ferusque
 480 Mentibus occurrit, victoque immanior hoste.
 Hunc inter Rhenum populos Alpesque jacentes,
 Finibus Arctoïis, patriaque a sede revulsos
 Pone sequi, jussamque feris a gentibus Urbem,
 Romano spectante, rapi. sic quisque pavendo
 485 Dat vires famae: nulloque auctore malorum,
 Quae finxere, timent. nec solum vulgus inani
 Percussum terrore pavet: sed curia, et ipsi
 Sedibus exiliere Patres, invisaeque belli
 Consulibus fugiens mandat decreta Senatus.
 490 Tum quae tuta petant, et quae metuenda relinquant,

Incerti,

licis auxiliis venientem densis carris incedere? Hirtius viii, 4. Magna multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit. Caesar i, 24. Helvetii cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt. Quin et in Caesareis impedimentis Carri. Bell. Civil. i, 51. Venerunt ad Caesarem Equites ex Gallia, cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo.

479.—Majorque ferusque Mentibus occurrit,] Harleianus cum aliis recentioribus FEROXQUE, Placet et per se, et quoniam versu mox quarto habemus Feris e gentibus.

481. Hunc inter Rhenum populos Alpesque jacentes,] Colbertinus prior Nunc cum Editione Veneta; ceteri omnes cum Romana Tunc, id est, insuper, praeterea: Alpem, concinnius hic quam Alpes, Priscianus p. 757. Alpis, ait, singulariter invenitur a Poëtis prolatum, et in EM terminans accusativum ALPEM. Lucanus in i. Tunc inter Rhe-

num populos Alpemque jacentes. Sic alibi iii, 299. Nubiferam Alpem, et i, 688. Alpis nubiferae colles. Juvenalis x, 152. Opposuit natura Alpemque nivemque.

488.—Invisaeque belli Consulibus fugiens mandat decreta Senatus.] Cur fodes invisae, quae sponte et priores decreverunt, Caesare condiciones ferente? Scripsit Auctor,

—INIUSSAQUE belli

Consulibus fugiens mandat decreta Senatus.

Hoc est, Senatus prae metu aufugiens, non ipse jussit bellum, sed mandavit Consulibus jubendum: Noster v, 21.

Cunctaque jussuri primum hoc decernite Patres.

Claudian. i, Stilich. 324.

Hoc quoque non parva fas est cum laude relinqui,

Quod non ante fretis exercitus adstitit ultor,

Ordine quam prisco censeret bella Senatus.

Neglectum Stilicho per tot jam saecula morem

Rettulit, ut ducibus mandarent praelia Patres.

491.—Urgent

Incerti, quo quemque fugae tulit impetus, urgent
 Praecipitem populum, serieque haerentia longa
 Agmina prorumpunt. credas aut tecta nefandas
 Corripuisse faces, aut jam quatiante ruina
 495 Nutantes pendere domos. sic turba per urbem
 Praecipiti lymphata gradu, velut, unica rebus
 Spes foret afflictis patrios excedere muros,
 Inconfulta ruit. qualis cum turbidus Auster
 Reppulit a Libycis immensum Syrtibus aequor,
 500 Fractaque veliferi sonuerunt pondera mali,
 Defilit in fluctus deserta puppe magister,
 Navitaque, et nondum sparsa compage carinae,
 Naufragium sibi quisque facit: sic urbe relicta

In

491.—*Urgent Praecipitem populum,*] Quale
 vero illud, *urgent praecipitem populum?* quippe
 inter urgentes illos *Vulgus* est, v. 486. et *Turba*,
 v. 495. Ergo vulgus et turba urgent populum.
 Placetne hoc? an pro populum legamus CUR-
 SUM? Ceterum *Agmina prorumpunt*, casu recto,
 accipiendum, sed rectius casu patrio; modo sic
 corrigas.

—*serieque haerentia longa*
Agmina PERRUMPUNT.

Noster iii, 116. in re simili.

—*Rapit gressus, et Caesaris agmina rumpens.*

496. *Praecipiti lymphata gradu,*] Quarto ab-
 hinc versu habuimus, *Praecipitem populum*, atque
 utrobique in eadem sede versus. Reponimus
 igitur.

ANCIPITI *lymphata gradu,*
 Valer. Flaccus. iii. 46.

—*Deus ancipitem lymphaverat urbem.*

Proprium est lymphatorum. ultro citro, horsum
 istorsum, incerto gradu ire. *Feror huc illuc ut*
plena deo.

498.—*Qualis cum turbidus Auster Reppulit*
a Libycis immensum Syrtibus aequor,] Quomodo
 autem hoc aequor prae aliis *immensum*? Homero,
 si vis, condones ejusmodi epitheta: Lucanus ta-
 lem sine laude veniam aspernatur, ille sine dubio
 scripsit,

Reppulit a Libycis INVERSUM Syrtibus aequor,

Non vagum hoc verbum erit, sed loco cognatum:
 ideo *inversum*, quia ab Austro pulsum et ab imis
 sedibus erectum. Horat. Epod. x.

Niger rudentes Eurus, INVERSO MARI
Fractosque remos differat.

503.—*Sic urbe relicta In bellum fugitur,*]
 Supra 495, habuimus, *sic turba per URBEM In-*
confulta ruit, et mox infra 508, habebimus, UR-
 BIS

In bellum fugitur. nullum jam languidus aevo

505 Evaluit revocare parens, conjuxve maritum
Fletibus, aut patrii, dubiae dum vota salutis
Conciperent, tenere Lares : nec limine quisquam
Haesit, et extremo tunc forsitan urbis amatae
Plenus abit visu: ruit irrevocabile vulgus.

510 O faciles dare summa Deos, eademque tueri

Difficiles !

BIS amatae Plenus abit visu. quis ferat tertium
hic inculcatam URBEM ? quid si legamus,

Sic PACE relicta In bellum fugitur.

Vides antithesin ubique Nostro captatam. *Pace*
autem eadem qua *Urbe* sententia. quippe illic tuta
pax, ii, 348. Martia uxor ad Catonem,

Da mihi castra sequi ; cur tuta in pace relinquitur ?

Hoc est, in URBE, cui *Castra* illic opponuntur.

504.—Nullum jam languidus aevo

Evaluit revocare parens, Conjuxve maritum

Fletibus, aut Patrii, dubiae dum vota salutis

Conciperent, tenere Lares :] Tam a prava

distinctione, quam a mendosis vocabulis laborat
hic locus. difficilis fane emendatu. Colbertinus
prior SALUTI; secundus SALUTIS, sed punc-
to supra infraque posito, quod signum delendo
est. Idem et Puteaneus, et Codex Trinitatis
CONCIPERET, hoc solum Librariis debebi-
mus; reliqua divinanda sunt. Faciamus ergo
periculum, non tam apicibus literarum adhae-
rentes, quanquam et istud; quam caventes ne
quid tanta Poëtae fama indignum exculpamus;
vide igitur haec,

——NON NATUM languidus aevo

Evaluit revocare parens, conjuxve maritum ;

RITIBUS aut PATRIIS dubiae dum vota SA-
LUTI

CONCIPERET, tenere LARES.

NON NATUM dedimus pro recepto *nullum*
jam : quo enim referendum erat *Nullum* ? Pa-
rens *nullum maritum* fleuit ? an *nullum* mortali-
um ? Quorsum igitur *Parens* ? Sed ipse jam illepidum
illud vides. porro RITIBUS PATRIIS non ni-
mis a vulgato abscedunt FLETIBUS PATRII,
sensu autem percommodo ; notissimum est, pe-
regre euntes redeuntesve Lares domesticos salu-
tare solitos ; nunc vota nuncupasse, nunc sol-
visse. *Ritibus patriis* : Cicero de legibus ii, 8.
Ritus familiae patrumque servanto. et paulo post,
ex patriis ritibus optima colunto. SALUTI au-
tem potius quam Salutis, ut v, 450.

——Nova VOTA TIMORI

Sunt inventa novo.

CONCIPERET autem, *Natus* scilicet vel *Ma-*
ritus. compara jam haec cum vulgatis ; illud
modo observans, et loco non suo positum esse *re*
Fletibus, et sententiam destituere, cur enim *fletibus*
solis agebant *Conjuges*, velut mutae et elingues ?
Quod si illae *fletibus* ; cur filet, qua suadela *pa-*
rentes utebantur ?

509.—*Ruit irrevocabile vulgus.*] Graviter
hic peccavit Lucanus, si ita haeret ei haec macu-
la, ut elui non possit. Est Epiphonema et sum-
ma clausula totius narrationis ; quae nisi aliquid
arguti novique habeat, friget sordetque. Atqui
v, 486. VULGUS pavore exanimatum erat,

H

et

Difficiles! urbem populis, victisque frequentem
Gentibus, et generis, coëat si turba, capacem
Humani, facilem venturo Caesare praedam
Ignavae liquere manus. cum pressus ab hoste

515 Clauditur externis miles Romanus in oris,
Effugit exiguo nocturna pericula vallo :
Et subitus rapti munimine cespitis agger
Praebet securos intra tentoria somnos.

Tu tantum audito bellorum murmure Roma

520 Defereris; nox una tuis non credita muris.
Danda tamen venia est tantorum danda pavorum :
Pompeio fugiente timent. tum ne qua futuri

Spes

et 495. TURBA lymphata RUEBAT. cur
rursus igitur hic VULGUS RUIT? Quid quod
v, 487. CURIA, PATRES, SENATUS ex
urbe fugiunt? an et hi, quod in clausula factum
oportuit, VULGI nomine comprehenduntur?
Nec vero REVOCABILE nimis venuste hic re-
petitur; cum quarto abhinc versu vidimus, ut
neminem evaluit REVOCARE nec parens nec
conjunx. si ibi nemo revocari potest, quid hic
novi, si irrevocabilis est? Quid jam agimus? si
vulgata lectio displicere incipit, salva res erit.
Quod nunc humi repit, Metaphorae vi et virtute
se eriget et enitescet. Quid si sic scripserit Lu-
canus?

Ruit IRREVOLUBILIS UNDA.

Unda est turba ac multitudo conferta hominum,
eodem properantium.

Juven. iii, 244, — Nobis properantibus obstat
UNDA prior: magno populus premit agmine
lumbos
Qui sequitur.

Virgil. Georg. ii, 462.

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit aedibus UNDA.

Statius Theb. ii, 223.

UNDA fremit vulgi. Irrevolubilis; Horat.

Amnis, — in omne volubilis aevum.

Non hic modo, Revolabilis mutatum est in Revo-
cabilis, sed in Senecae Her. Fur. 559.

Evinças utinam jura ferae Stygis,
Parcarumque colos non revocabiles.

Corrigendum vero.

Parcarumque colos non REVOLUBILES.

ut satis fidei faciet versus ibidem 182.

Durae peragunt pensa Sorores
Nec sua retro fila revolvunt.

Ruit ergo unda populi patrumque irrevolubilis; id
est, fugiunt ex urbe omnes hominum ordines
numquam redituri.

528. — Cri-

Spes saltem trepidas mentes levet, addita fati

Pejoris manifesta fides, Superique minaces,

525 Prodigijs terras implerunt, aethera, pontum.

Ignota obscurae viderunt sidera noctes,

Ardentemque polum flammis, coeloque volantes

Obliquas per inane faces, crinemque timendi

Sideris, et terris mutantem regna cometen.

530 Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno :

Et varias ignis denso dedit aëre formas.

Nunc

528. — *Crinemque timendi Sideris, et terris mutantem regna cometen.*] Julius Scaliger in Hypercritico, *Vitium*, inquit, illud, quo bis idem dicitur, tam est Lucano peculiare (lege familiare) ut pene sibi proprium fecerit. Nam quid aliud est quam Cometes; *Crinemque timendi sideris, et terris mutantem regna cometen*? Haec Scaliger, et quod ille hic fugillat, ejusmodi est; ut si re vera ita Scripsisset Auctor; nullo colore excusari possit. Sed levi declinatione, Scaligeri telum effugiemus; nampe legendo COMETAE, nam, quemadmodum, bis Tacitus, *Sidus cometes* dicit, ita simili Epexegefi, sive appositione Lucanus, *Sideris Cometae, timendi, et terris regna mutantis*. Tacitus Annal. xiv, 22. *Inter quae et Sidus Cometes effulsit; de quo vulgi opinio est, tamquam mutationem regis portendat.* Ubi correctum velim REGNIS. Iterum Tacitus xv, 47. *Vis fulgurum non alias, crebrior, et sidus Cometes, sanguine illustri semper Neroni expiatum.* Ubi Grotius delere jubet *et Semper*: *Quasi vero, inquit, tam quotidianum sidus esset Cometes, ut mos Neronis in eo expiando notari potuerit?* Recte quidem argumentatur; sed lapsus est in vocabulo. Retinendum enim *et Semper*, et tollendum *et Neroni*: *Sanguine illustri semper expiatum*, nihil aliud est, quam

illustrum virorum mortem semper portendens. Plin. Nat. Hist. ii, 23. *Cometes, terrificum magna ex parte sidus, ac non leviter PIATUM; ut civili motu Octavio Consule, iterumque Pompeii et Caesaris bello.*

530. *Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno:*] Satis recte micuerunt, si per se solum aestimetur: Sed cum versu mox tertio rursus habeas, *Emicuit fulmen*: statim scias alterutrum ex his in vitio cubare, Scripsisse auctorem puto,

Fulgura fallaci CECIDERUNT crebra sereno.

Virg. Georg. i, 486.

Non alias coeli ceciderunt plura sereno Fulgura.

531. *Et varias ignis denso dedit aëre formas.*] *Denso aëre*, cum Lucanus perpetuo Stoicum agit, tum hic ex suae sectae doctrina loquitur. Seneca Quaest. Natur. vii, 21. *Placet ergo nostris Stoicis, Cometas, sicut faces, sicut turbas, trabesque, et alia ostenta caeli DENSO AERE creari. Ideo circa septentrionem frequentissime apparent, quia illic plurimum est AERIS PIGRI.* Quintus Cicero, Stoicus,

- Nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas
 Emicuit coelo: tacitum sine nubibus ullis
 Fulmen, et Arctois rapiens de partibus ignem,
 535 Percussit Latiale caput: stellaeque minores
 Per vacuum solitae noctis decurrere tempus,
 In medium venire diem: cornuque coacto
 Jam Phoebe toto fratrem cum redderet orbe,
 Terrarum subita percussa expalluit umbra.
 540 Ipse caput medio Titan cum ferret Olympo,
 Condidit ardentes atra caligine currus,
 Involvitque orbem tenebris, gentesque coëgit
 Desperare diem: qualem fugiente per ortus
 Sole Thyesteae noctem duxere Mycenae.
 545 Ora ferox Siculae laxavit Mulciber Aetnae;
 Nec tulit in coelum flammam, sed vertice pronus
 Ignis in Hesperium cecidit latus. atra Charybdis
 Sanguineum fundo torfit mare. flebile saevi

Latravere

cus, de Divinatione i, 42. Etrusci, ait, quod propter AERIS CRASSITUDINEM de coelo apud eos multa fiebant, ostentorum exercitatissimi interpretes exstiterunt.

532. Nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas Emicuit coelo:] Distinctio prava, per omnes editiones retenta, loci hujus sententiam conturbavit et corrupit. Jaculum scilicet et lampas emicuit coelo.

Tu vero sic interpunge;

Et varias ignis denso dedit aëre formas,
 Nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas.
 Emicuit caelo tacitum sine nubibus ullis
 Fulmen, &c.

Variae nempe formae sunt jaculum et lampas: et Emicuit fulmen; ut supra v. 151.

535.—Arctois rapiens de partibus ignem Percussit Latiale caput:] Colbertinus primus LATIARE. Vide supra, v. 198.

542.—Gentesque coegit Desperare diem:] Hinc Statius Theb. iv, 284.

—et occiduum longe Titana secuti] Desperare diem.

548.—FleBILE saevi Latravere canes.] Neque saevi canes per se Scyllaeos canes significant; quamvis et hi saevi. Neque tum recte saevi dicantur,

Latraverere canes. Vestali raptus ab ara

550 Ignis, et ostendens confectas flamma Latinas
Scinditur in partes, geminoque cacumine surgit,
Thebanos imitata rogos. tum cardine tellus
Subsedit, veteremque jugis mutantibus Alpes
Discussere nivem. Tethys majoribus undis

555 Hesperiam Calpen, summumque implevit Atlanta.

Indigetes

cantur, cum latrant *flebile*, Ejulare et Sævire inter se pugnant, nec una possunt concurrere; forsitan Scripserit Auctor,

Flebile LAEVI latraverere canes.

Cum *Charybdin* antea nominasset, Scyllaeos canes a *laeva* Charybdios designat. Virg. quidem contra Aen. iii, 420.

Dextram Scylla latus, laevum implicata Charybdis Obsidet.

At hoc in Epiro Helenus narrat, cui tum a dextra erat Scylla: Romae vero degenti Lucano eadem erat a laeva. Ut Seneca in epistola xiv. Cum peteres Siciliam, trajecisti fretum: Gubernator non sinistrum petit litus (Scyllam scilicet) sed id quo prior Charybdis maria convolvit. An Seris, id est nocturni?

550.———*Confectas flamma Latinas*] Sic et Cicero saepe tum in orationibus, tum in versibus, subticens vocem facile intellectu, *ferias*. Grotius.

555.———*Tethys majoribus undis Hesperiam Calpen, summumque implevit Atlanta.*] Nempe omina et ostenta hic narrat, quae bellum civile dirosque ejus exitus praedicebant. In his prodigiis unum hoc est, Oceanum sic intumuisse, ut montem *Atlantem* SUMMUM impleveret. Hui!

quid ergo obstabat, *grave ne rediret Saeculum Pyrrhae*; quo tamen SUMMUS Parnassus non tegebatur diluvio. Sed facile erat illud SUMMUM aspernari, et ipsius Antitheti vi et venustate MAURUM adsciscere: Hesperiam Calpen, Atlanta Maurum; utrumque a regione dictum, nam *Hesperia* hic *Hispanica* est. Claudian. vi, Honor. 104. *Maurusus Atlas*. Sed haud scio an et aliud restet mendum: quippe cum *Calpen* hic videas, vide an longe quaerenda sit *Abyla*, quae juncta fere cum Calpe memoratur, utraque Columnae Herculis dictae; et an reponendum.

Hesperiam Calpen, Maurumque implevit Abylam.

Mela. i, 5. *Ab Atlantico oceano in nostrum mare pergentibus, laeva Hispania, Mauritania dextra est—* Deinde est mons praetextus, ei quem ex adverso Hispania attollit obiectus; hunc ABYLAM, illum CALPEN vocant, columnas Herculis utrumque. Plinius Hist. iii, 1. *Proximis autem (oceani Atlantici) faucibus utrumque impositi montes coercent claustra; ABYLA Africae, Europae CALPE. laborum Herculis metae.* Avienus in Orbe Terrae.

*Et primum ruptas se pontus Ibericus illinc
Inserit in terras: caput autem principiumque
Europae et Lybiae est: mediis infunditur oris,
Inrepatque salum: Scopuli stant ardui utrinque;
Unus in Europam, Libyam procul aspiciit alter.*

Indigetes fleuisse deos, Urbisque laborem
Testatos fudore Lares, delapsaque templis

Dona

*Sic deserta freto procera cacumina celsis
Emicuere jugis, sic intrant saxa profundum,
Sic subeunt nubes, sic caelum vertice fulcit
MAURA ABILA, et dorso consurgit IBERICA CALPE.*

Idem in Ora Maritima:

*Hic sunt Columnae pertinacis Herculis,
ABILA atque CALPE,*

Et iterum,

*Hic Herculanae stant columnae, quas modum
Utriusque haberi Continentis legimus,
ABILA atque CALPE: CALPE in HISPANO solo,
MAURUSIORUM est ABILA.*

Neque vero deterreat, quod Avienus, tam in Hexametro quam Jambo *Abila* corripit, secunda brevi: Sic enim solet corripere, quae ab aliis omnibus producuntur:

*In matutinos Pachynos producit ortus.
Alcinoique domus pandetur Corcyra rursus:
Sestus ubi atque Abydus parvo sale discernuntur.*

Illud certo indicio est, *Abylam* producta media solitam efferri; quod quidam pro *Abyla* montem eum *Abinnam* vocarent. Solinus c. xxiv, *Oceanus ab occasu solis irrumpens, laevo latere Europam radit, Africam dextro, scissisque CALPE et ABINNA montibus, quas dicunt Columnas Herculis, inter MAUROS funditur et HISPANIAM.* Sic ibi codices omnes teste Salmasio. Martianus Capella Lib. vi, *Nam Europa a CALPE, Africa ab AETHNA monte despicitur qui utrinque prominentes dici Columnae Herculis meruerunt.* Sic locus in scriptis fertur: *Aethna*, ut liquet, pro ABIN-

NA. Lucius Ampelius, *Mare Atlanticum intrat in fretum Gaditanum, inter duos montes clarissimos ABINNAM atque CALPEN ob impositas Herculis columnas.* Vide Eustathium ad Dionysium v. 64. *ἐπὶ τὴν Ἀβύλῃ καὶ τὴν Βαγδάρον;* ABENNA καλεῖται; *Columna Lybica Barbaris ABENNA appellata.* Philostratus in Apollonio v, 1. de Columnis Herculis loquens; *Africae*, inquit, *ἵερμα Ἀβιννα, nomen est Abinna, Europaeae autem, Καλπί, Calpis.* Jam ergo si Abinna et pari syllabae productione *Abyla*, quis dubitet quin recte et legitime Scripsisse poterit Lucanus,

—MAURUMQUE implevit ABYLAM.

Ideo autem implevit, quia Montes illi mire exesi et concavi. Mela ii, 6. *Columnae Herculis ABYLA et CALPE; uterque quidem, sed Calpe magis, et pene totus in mare prominens: is mirum in modum concavus medium fere latus aperit.* Priscianus p. 732. *Illud, inquit, miror, quod Juvenalis Calpe ablativum corripuit (xiv, 279. Sed longe Calpe relicta) cum sit simile hoc nomen, Penelope, Calliope, Lucanus in 1. Thebis (MS. Thetis) maioribus undis Hesperiam Calpen Summumque implevit Atlanta.* Vides quam vetustum mendum sit illud SUMMUM; ut saepe alibi, Magister ille vitiosos in Lucano citando codices, secutus est, Sed Codex optimus Cantabrigiensis pro *Implevit*, habet *Impulit*, Unde adhuc corrigendum videtur

Hesperiam Calpen; MAURAMQUE IMPELLIT ABYLAM.

Mutat enim Auctor tempora saepe in hac narratione, ut v, 551. *Scinditur*, 565. *Vulgantur*, 572. *Diffugiunt.* Utriusque lectioni, seu *Implevit*, sive *Impellit*, patrocinatur Claudianus Proserp. ii, 181.

—Neptunus

Dona fuis, dirasque diem foedasse volucres
 Accipimus; silvisque feras sub nocte relictis
 560 Audaces media posuisse cubilia Roma.
 Tum pecudum faciles humana ad murmura linguae,
 Montrosique hominum partus, numeroque modoque
 Membrorum; matremque suus conterruit infans:
 Diraque per populum Cumanae carmina vatis.
 565 Vulgantur, tum, quos sectis Bellona lacertis

Saeva

———*Neptunus cuspide montem*
Impulit adversos.

et Silius v, 395.

Ceu pater Oceanus cum saeva Tethye Calpen
Herculeam ferit, atque exesi in viscera montis
Contortum pelagus latrantibus ingerit undis:
Dant gemitum Scopuli.

Ferit, perinde est ac *Impellit*; *Ingerit*, ac *Implevit*. Sed quid illud est, *Oceanus ferit Calpen-saeva Tethye*? Certe enim *Cum* conjunctio hic est, non praepositio. An ferit conjuge sua Tethye quasi telo? nollem sane hanc praestantissimam restitutionem appellasset acutissimus Heinsius, quam et apud Silium inculcat, et apud Nasonem Metam. vii, 247.

———*petit hoc a Tethye munus.*

Atqui priores editi, a *Colchide* habent: et sic series narrationis plane flagitat: firmant quoque Lacertantius in argumento ejus Fabulae vii, 3. et Hyginus Fab. 182. qui clare dicunt Bacchum a *Medea* petisse id munus, non a *Tethye*. Unde vero a *Tethye*? Nimirum vetustiores Codices ibi habent, *Ab aethide*, *A theide*, *A cetide*, *A ethide*, *A thetide*. Inde promptum erat restituere a *Tethye*. Reponendum erat,

———*petit hoc AEETIDA munus.*

Aeetis et *Aeetiae* Patronymica sunt *Medeae* cognomina a patre *Aeeta*. Ceterum et in Silio vetustae membranae habent, cum saevo *Sub aethere Calpen*; aut *saevae cetre*, aut *saeva cethye*; repono,

Ceu pater Oceanus cum saeva CUSPIDE Calpen
Herculeam ferit.

Cuspide est *Tridente*. Denique et excusatur Juvenalis, cum *Calpe* ultima brevi dixit casu ablativo: nempe non a recto *Calpe* deduxit, sed a *Calpis*; ut apud Philostratum jam vidimus, *Κάλπις* non *Κάλη*.

564.———*Cumanae carmina vatis*]. Sic iterum v, 183. et viii, 824. *Vates* Cumana inflexione Latina. sed cum ceteri Poetae Virgilius, Propertius, Ovidius, Silius, Valerius Flaccus inflexionem graecam adsciverint, *CUMAEA*, vel *CYMAEA vates*: vix dubites quin ad eandem faciem scripserit Lucanus. Ratio autem erat; quia Cumae, Colonia Graecorum, et Sibylla graece vaticinabatur.

565.———*Tum quos sectis Bellona lacertis Saeva*
mouet, cecinere deos, &c.] Quos quaeso deos cecinere? quidve ad ostenta pertinet, si ullos deos cecinerint,

Saeva movet, cecinere deos : crinemque rotantes
 Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.
 Compositis plenae gemuerunt ossibus urnae.
 Tum fragor armorum, magnaeque per avia voces
 570 Auditae nemorum : et venientes cominus umbrae.
 Quique colunt junctos extremis moenibus agros,
 Diffugiunt : ingens Urbem cingebat Erinnys,
 Excutiens pronam flagranti vertice pinum,

Stridentefque

cecinerint, nisi addidisset iratos ? indignum porro
 est, Gallos *ululare*, alteros vero his foediores *canere*.
 Denique, *Quos seclis Bellona lacertis saeva movet*,
 si latine scimus, hoc absurdum indicat, ipsam
 deam Bellonam seclis lacertis esse non Bellonarios.
 Colbertinus prior, et Harleianus, et pro var. lect.
 Trin. MONET. Scripsit, opinor Auctor,

Tum quos seclis Bellona lacertis
Saeva MONET PLACARE deos, crinemque
rotantes
Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.

Tum, inquit, fanatici homines, Bellonarii et Gal-
 li, *ulularunt* tristia. Ut verbum *ulularunt* utroque
 nominativo jungatur. Vix aliter potuit Lu-
 canus. Bellonarii seclis lacertis et suo sanguine
 deos se placare iratos arbitrabantur. Tibullus i, 7.

Haec ubi Bellonae motu est agitata, nec acrem
Flammam, non amens verbera torta timet,
Ipsa bipennis suos caedit violenta lacertos,
Sanguineque effuso spargit inulta Deam—
Et canit eventus quos dea magna monet,

Sed otiosum plane et supervacuum est, illud PO-
 PULIS : mirum enim ni Bestiis vel Noctuis ulu-
 lasse eos crederemus. Quid quod *Ululare*, sic ut
Flere, Gemere, Latrare, transitivum non est ? si
 populi ululet quis ; tum *Adululare* dictum oportet.

tuit, ut *Adflere, Adgemere, Allatrare*. Praeterea,
 cum tertio abhinc versu *Per populum* habuerimus,
 rursus hic *Populis* ingeri non est ferendum, quare
 aliquid indagandum est, quod sententiae pondus
 sustineat, totum ergo locum sic corrigere poteris.

Tum quos seclis Bellona lacertis
Saeva MONET PLACARE deos, crinemque
rotantes
Sanguinei CYBELES ulularunt tristia Galli.

Ut prius Bellonae, ita et Cybeles facienda erat
 mentio. Galli Cybeles sic dicuntur ad ambiguum
 evitandum. Phaedrus iii, 20.

Galli Cybeles *circum quaestus ducere*
Afinum solebant bajulantem sarcinas :
 Ubi legerim, *circum PAGOS*.

566. — *Crinemque rotantes*
Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.] Fue-
 rat *Sanguineum*. mutavimus, et mutationem nos-
 tram probant duo manuscripti ex Bibliotheca,
 quam magnus Thuanus nihilo minori filio reli-
 quit : regionum quoque unus. Non enim crinis
 sanguineus, sed ipsi.

Quos circumtonuit gaudens Bellona cruentis.
 Grotius,

587. *Fulminis*

Stridentefque comas : Thebanam qualis Agaven

575 Impulit, aut. saevi contorfit tela Lycurgi
Eumenis : aut qualem jussu Junonis iniquae
Horruit Alcides, viso jam Dite, Megaeram.
Insonuere tubae, et quanto clamore cohortes
Miscentur, tantum nox atra silentibus auris

580 Edidit : et medio visi confurgere Campo
Tristia Syllani cecinere oracula manes.
Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
Agricolae fracto Marium fugere sepulcro.
Haec propter placuit Tuscos de more vetusto

585 Acciri vates ; quorum qui maximus aevo
Aruns incoluit desertae moenia Lunae,
Fulminis edoctus motus, venasque calentes
Fibrarum, et monitus volitantis in aëre pennae :

Monstra

580. — *Et medio visi confurgere Campo*
Tristia Syllani cecinere oracula manes.] In
campo enim Martio sepultus Sylla. Vide Appia-
num et Plutarchum. Sic Marius de quo sunt
sequentia, ad Anienem sepultus. Grotius.

587. *Fulminis edoctus motus, venasque calentes*
Fibrarum, et monitus volitantis in aëre
pennae :] Illa motus et monitus tinnitu
futili, non sapiunt Lucani indolem ; ut nec illud
Edoctus motus, eadem Syllaba recurrente : Quid
autem, si motus *jactusque* fulminum edoctus est ;
nisi insuper didicerit quid motus illi praedicant et
praesagiant ? Tacitus Hist. i, 3. non motus sed
monitus fulminum in simili sententia posuit, *Caelo*
terraque Prodigia, et fulminum monitus et futuro-
rum praesagia. Lege,

Fulminis edoctus MENTEM venasque LO-
QUENTES
Fibrarum.

Mentem fulminis, ut Statius Theb. viii, 177. de
vate Amphiaraus, ex hoc ipso opinor loco :

Quis mihi fidereos lapsus mentemque sinistri
Fulguris, aut caesis saliat quod numen in extis.

Venas autem LOQUENTES ; id est, praesa-
gientes : illud enim *calentes* nimis frigidum est.
Propertius iv, 100.

Nec sibi commissos fibra locuta deos.

Sed quin et pro *Volitantis*, veteres nostri omnes
cum aliquot aliis et Romana, habent, *Errantis*.
Recte : si enim *volitantis*, otiosum esset in aëre :
ubi enim alias ? sic totum refinge locum.

Fulminis edoctus MENTEM venasque LO-
QUENTES
Fibrarum, et monitus ERRANTIS in aëre
pennae.

I

589. Monstra

Monstra jubet primum, quae nullo semine discors
590 Protulerat natura, rapi, sterilique nefandos.

EX

589. *Monstra jubet primum, quae nullo semine discors.*
Protulerat natura, rapi,] Dubitavi an, nullo
semine, quasi sponte nata dicat, an, mixto semine :
ut melius cohaereat illud discors natura. Adduxi
locum Aristotelis de Gen. Anim. lib. iv, cap. iv.
Διμόκριτος ἔφησι γίνεσθαι τὰ τέρατα διὰ τὰ δύο γόνες
πάντων. Addo jam alterum locum Problem. Sex.
X. τὰ τέρατα γίνεσθαι ἐκ αλλοτρίων τῶν σπερμάτων
ἀλλήλοις καὶ συγχυμένων. Et tertium Plinii lib. ii.
Inde deciduis rerum omnium feminibus innumerae, in
mari praecipue, ac plerumque confusis monstrificae
gignuntur effigies. Quae Aristotelis et Plinii plane
illud mixto confirmant. Grotius. Mixto semine
ex Viri magni sententia reponendum erit, atque
insuper acutissimi Nic. Heinsii notis ad I Sabini
epistolam *Discors*. si ipsae quoque correctiones
mixtae fuerint melius procederent, hoc modo

— quae mixto semine discors
Protulerat natura.

Hoc est, quae dissortia diversaeque naturae ani-
malia mixto semine genuerant, ut Claud. Conf.
Mallii. 303.

— Pardi.

Semine per mixto geniti, cum forte *Leaenae*
Nobiliorem uterum viridis corrumpit adulter.

Verum, quia semper stoicum se profitetur Noster,
placet vulgata lectio, ex Porticus sententia expli-
canda : *Natura rerum scilicet, sibi discors*, (prae-
ter suum morem) profert ejusmodi portenta sponte et
nullo semine. Manilius, ipse quoque stoicus ex
astris et caelo, hoc est, *Natura*, monstrorum ra-
tionem ducit : ii, 708.

Et saepe in pecudes errat natura, maremque
Femina subsequitur : miscetur fidere partus.

et iv, 101.

— permiscet saepe ferarum
Corpora cum membris hominum. non feminis ille
Partus erit. quid enim nobis commune ferisque ?
Quasve in portenti noxam peccavit adulter ?
Astra novant formas, caelumque interserit ora :

Lucanus autem Diis, Fato, Fortunae, Naturae,
ostenta haec imputat supra 524.

— addita fati

Pejoris manifesta fides : saepique minaces
Prodigiis terras impleunt, aethera, pontum.

et vii, 151.

Non tamen abstinnit venturos prodere casus
Per varias Fortuna notas. — vel Natura.

Illud vero in primis animadvertendum : loca illa
Democriti, Aristotelis, Plinii, quibus correctio-
nem suam mixto semine firmare studet Vir mag-
nus, eorum esse philosophorum qui nulla omnino
dari portenta asserunt. Quippe si infans capite
canino natus sit ; id si mixtura hominis et canis
sit, non erit portentum. Quod Phaedrus iii, 3,
argutissima fabula docet.

Alenti cuidam pecora, pepererunt oves
Agnos humano capite. Monstro exterritus,
Ad consulendos currit moerens hariosos —
Aesopus ibi tum naris emunctae senex,
Natura numquam verba cui potuit dare ;
Si procurare vis ostentum, Rustice,
Uxores, inquit, da tuis pastoribus.

Ubi Alenti et ibi tum corrigimus pro vulgatis *Ha-*
benti et *ibi stans*. mixto igitur semine et Lucani men-
ti, et ostentorum fidei, praesagioque prorsus re-
pugnat.

591. — Infaustris

Ex utero fetus infaustis urere flammis.
 Mox jubet et totam pavidis a civibus Urbem
 Ambiri, et festo purgantes moenia lustris:
 Longa per extremos pomoeria cingere fines
 595 Pontifices, sacri quibus est permessa potestas.
 Turba minor ritu sequitur succincta Gabino,
 Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,
 Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.
 Tum qui fata deum, secretaque carmina servant,
 600 Et lotam parvo revocant Almone Cybellen:

Et

591.—*Infaustis urere flammis.*] Non placent
infaustae illae flammae. aut legerim INFESTIS
flammis aut

Infaustis urere LIGNIS;

Ut sit Infelicitibus. Notum illud Catulli,

Infelicitibus ustulanda lignis.

Arbor infelix, quae nec feritur, nec fructum fert.
 Plin. Hist. xiii, 21. Myricen et Italia fert, cujus
 infelicia ligna appellamus, quae tamen infeliciora
 sunt Graeciae: gignit enim arborem Ostrya, qua in
 domum illata difficiles partus fieri produnt, mortef-
 que miseris. Certe Ostrya illa Graeciae, et infelix,
 ut pote sterilis; et infausta ut pote noxia et mali
 ominis. Vide et an Infausta dicatur. Horatius.

Nutrit farra Ceres, almaque faustitas.

593.—*Et festo purgantes moenia lustris.*] Am-
 burbialibus hostiis. vide Festum. Grotius.

598. *Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.*] Servius ad 11. Aeneidos: quod colitur breve est, et latet sicut Palladium fuerat. Grotius. Hinc sumit Claudianus i, Eutrop. 328.

—*Trojanam sola Minervam*
Virginitas Vestalis adit, flammisque tuetur.

An igitur cui soli, choro scilicet, non Sacerdoti? adeo ut omnes Vestales eam videre possent, non sola Virgo maxima. Noster ix, 993.

—*Nullique aspecta virorum*
Pallas, in abstruso pignus memorabile templo.

Servius tamen cui Sacerdoti, non cui Choro: sic enim ille ad Aeneid. ii, 106. Palladium ab una tantum Sacerdote videbatur, ut Lucanus, Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.

600. *Et lotam parvo revocant Almone Cybellen.*] Puteaneus CYBEBEN; ut ubique Scribendum est, quoties media Syllaba producit. Ita Graeci Κεβήνη; numquam Κεβήλην, vel Κεβήλην, sed Κεβήνη: Sed quale sodes est REVOCANT Cybeben Almone; an illa verbo vel sibilo revocata sponte et nullo ducente Romam ab Almone redire solita? Puteaneus quidem Referunt habet, et in margine eadem manu Revocant; fane hoc longe praetulerim lectioni receptae: Sed aliud subvenit ad hoc melius veriusque,

Et doctus volucres Augur servare sinistras :

Septemvirque epulis festis, Titiique sodales :

Et Salius laeto portans ancilia collo :

Et tollens apicem generoso vertice Flamen.

605 Dumque illi effusam longis anfractibus urbem

Circumēunt, Aruns dispersos fulminis ignes

Colligit et terrae moesto cum murmure condit,

Datque

*Et lotam parvo. REVEHUNT Almone CY-
BEBEN.*

Nempe ea curru seu carpento in die illo lavationis vehebatur ac revehebatur. Ammianus Marc. xxiii, 3. *Ante diem Sextum Kal. (Apriles) quo Romae Matri Deorum pompae celebrantur annales, et carpentum quo VEHITUR simulachrum Almonis undis ablui perhibetur.* Prudentius *per-
sif. XIV, 154.*

*Nudare plantas ante carpentum scio
Proceres togatos Matris Idaeae sacris :
Lapis nigellus EVEHENDUS effedo,
Muliebris oris clausus argento sedet
Quem dum ad lavacrum praeuendo ducitis,
Pedes remotis adherentes calceis,
Almonis usque pervenitis rivulum.*

Quae et nostram emendationem firmant, et ad locum commentarii vice sunt.

601. *Et doctus volucres Augur servare sinistras:]* Et servare, vox auguralis, et sinistra auspicia felicia a sinendo. vide Festum. Grotius.

602. *Septemvirque epulis festis, Titiique sodales:]* Recte me hoc reposuisse pro *festus*, docet MS. P. Grotius. Recipienda vel sine ullius Codicis auctoritate Viri magni emendatio, *Festis epulis*, ut Horat. Epod ix.

Quando o repositum Caecubum ad festas dapes?

Septemvir festis epulis, subintellige curandis, indicendis: Sic enim loquebantur, Duumvir, Triumvir, Sevir juri dicundo; Triumvir A. A. A. flando feriundo; Triumvir Reip. constituendae, Decemvir litibus judicandis Quindecimvir Sacris faciundis; agris dandis; Vigintivir Reip. curandae.

603. *Et Salius laeto portans ancilia collo:]* Puteaneus, pro varia lectione LENTO, quod vide an tempori tam tristi aptius conveniat. Sed praestat, ut solemne epitheton fit, quia *salientes* et *exsultantes* ancilia gestabant.

604. *Et tollens apicem generoso vertice Flamen:]* Apex pileum futile circa medium virga eminente, Ait Servius ad ix Aeneidos. Grotius.

606. — *Dispersos fulminis ignes Colligit]* *Dispersos ignes in unum redigit*, ajunt Scholiae ad Juvenalem et ad Persium. Grotius.

607. — *Et terrae moesto cum murmure condit,]* Moesto cum murmure, id est tacita ignorataque prece, ut ait ad Juvenalem Scholiae. Condere autem vox huic rei propria, sepelire dixit Horatii interpres, infra terram abscondere Scholiae ad Persium, qui addit, ut id fieret, fulmina in lapides transfigurata, id est, lapides sumtos pro fulminibus.

Datque locis nomen, sacris tunc admovet aris
Electa cervice marem. jam fundere Bacchum
610 Ceperat, obliquoque molas inducere cultro :
Impatensque diu non grati victima sacri,
Cornua succincti premerent cum torva ministri,

Deposito

bus. Grotius. Plin. Hist. ii, 55. *hominem fulgure exanimatum cremari fas non est; condi terra religio tradidit.* Ceterum Scholiaſtes ad Juvenalis Sat. vi, 585. sic hunc locum laudat,

TACITO cum murmure condit.

608. *Datque locis nomen, sacris tunc admovet aris*] Nempe ex coeli regionibus. Cicero: *Caeli fulgura regionibus ratis temperanto.* Plinius lib. xix. *In sexdecim partes caelum eo respectu, (nempe fulminum) divisere Thuſci.* Nomina autem fuiſſe auguralia iis regionibus Servius nos doceat ad Eclog. ix. *Augures designant spatia lituo, et eis dant nomina, ut proprie prima pars dicitur antica, posterior postica.* Grotius. Aruns, qui haec sacra obit, non Augur erat, sed Aruspex. Colbertinus uterque, Cod. Trin. et Bersmannis unus;

Datque locis NUMEN.

Atque ita restituit Vir in his litteris summus Fred. Gronovius Obs. i, 13. plura apud ipsum wide. Claudianus iii, Proſerp. 354.

Inde timor, numenque loco. nemorisque senectae
Parcitur.

Sacris aris, citat Lactantius ad Statii Theb. iii, 451. Cum vero tertio abhinc versu iterum habeamus *Sacris*, repono hic, *Sanctis.* Seneca patruus Oedip. 303.

Opima sanctas victima ante aras stetit.

Sctis et Sctis facillime permutantur.

612. *Cornua succincti premerent cum torva ministri,*] *Premerent cornua, non Tangerent;* quia taurus sacri impatiens fugere nitebatur. Valer. Flaccus i, 775, de Tauro ad aram stante:

— ipse aeger, anhelans,
Impatensque loci.

Seneca Oedip. 610.

Dextra ferocem cornibus taurum premens,

Martialis iii, 24. de haruspice:

Ipse super virides aras luctantia pronus
Dum refecat cultro colla, premitque manu.

Sed non admodum placent *Torva* illa cornua. Totus quidem bos *torvus* dicitur, *torva* ejus frons, *torvi* oculi. Silius xv, 62.

Illa ego sum, verti superum quae saepe parentem,
Nunc avis in formam, nunc torvi in cornua tauri.

Sic Heinſius ex MSS. cum prius eſſet *Torva in cornua tauri*, nullo ſenſu. Non enim vertit voluptas Jovem in cornua tauri, ſed in integrum Taurum. Ordo itaque eſt, *Nunc in formam avis, nunc Tauri torvi in cornua.* Manilius ii, 246.

Ut leo et arcitenens, ariesque in cornua tortus.

Lege ex codice Voſſiano,

ariesque in cornua torvus.

Sic Virgilius de Tauro,

Iraſci in cornua; Ovid. Metam. x, 538.
Aut pronos lepores, aut celsum in cornua cervum.

Quis

Deposito victum praebebat poplite collum.

Nec cruor emicuit solitus : sed vulnere largo

615 Diffusum rutilo nigrum pro sanguine virus.

Palluit attonitus sacris feralibus Aruns :

Atque iram Superum raptis quaesivit in extis.

Terruit ipse color vatem : nam pallida tetris

Viscera

Quis vero praeter hunc Nostrum *torva* dixit *cornua* ? Nimirum id solum recte *torvum* appellatur, quod sensus et effectus capax est, quod moveri, mutari, effervesce ac remitti potest. Melius *Curva* dixisset, ut multi codices exhibent apud Ovidium *Metam.* xii, 382.

Cornua curva boum multo rubefacta cruore.

Sed omnino, ut illic et alibi Heinsius, ita tu hic reponere,

Cornua succincti premerent cum VARA ministri.

Versu vero sequente, *Praebet collum*, id est, oculis designandum et cultro feriendum. Seneca *Agamem.* 898.

Armat bipenni Tyndaris dextram furens :

Qualisque ad aras colla taurorum prius

Designat oculis, ante quam ferro petat :

Sic huc et illuc impiam librat manum.

Ita scripti hic editique : Sed quis, obsecro, est qui designat colla oculis ? an Tyndaris ? foemina scilicet tauros immolare consueverat ? credo, ut usum ejus ministerii faceret, quo certiore ictu trucidaret maritum. Quale vero illud est, *Prius, ante quam* ? nonne satis erat, aut *Ante quam*, aut *Prius quam* ? Miror, qua oblectum caligine oculos omnium effugere potuit mendum tam nunc apertum, restituo certissime,

Qualisque ad aras colla taurorum POPA

Designat oculis, ante quam ferro petat,

614. *Nec cruor emicuit solitus : sed vulnere largo*

Diffusum rutilo nigrum pro sanguine virus.]

Veterrini nostri quatuor cum Cantabrigiensi et binis Pulmanni, vulnere LAXO, Rectissime. opponuntur haec duo. Emicuit, ex *angusta* plaga impetu exsiluit ; e *laxa* diffusus est, per colla tauri diffuens. Seneca patruus *Oedip.* 345.

Utrum citatus vulnere angusto EMICAT,

An lentus AMPLAS irrigat plagas cruor ?

Sic ibi legendum, non, ut nunc, MICAT et ALTAS.

617. *Atque iram Superum raptis quaesivit in extis.]*

Signanter raptis. Est enim vox propria extispicio. Seneca *Oedipo* :

Nec fibra vivis rapta pectoribus potest

Citere nomen.

Grotius.

Virgilius xii, *Aeneidos* :

In flammam jugulant pecudes et viscera vivis Eripiunt.

618. — Nam pallida tetris

Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore

Plurimus asperso variabat sanguine livor.]

Livor asperso sanguine, ut *Oedip.* 377. Infecit atras lividus fibras cruor. Sed quare gelido cruore ? quid Gelido facit, ad tincturam vel infectum ? Seneca, ut vides, lividus cruor inficit, Noster v,

PHARSALIAE LIB. I.

71

Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore

620 Plurimus asperso variabat sanguine livor.

Cernit tabe jecur madidum: venasque minaces

Hostili de parte videt. pulmonis anhelii

Fibra latet, parvusque secat vitalia limes.

Cor jacet: et saniem per hiantes viscera rimas

625 Emittunt: produntque suas omenta latebras.

Quodque (nefas) nullis impune apparuit extis,

Ecce

214. Rubor igneus inficit ora, et 564. Niger inficit horror. Horat Epod. vii. Tacent; et albus ora pallor inficit. In his omnibus Epitheta ad colorem, ut oportet, non ad calorem aut frigus pertinent, praeterea autem, qui potuit, inter fibras calentes, rapta exta et adhuc spirantia cruor esse gelidus? Sed aliud restat pejus: Livor, inquit, variabat SANGUINE viscera infecta CRUORE. A poëta haec esse cave animum inducas, et si nihil tibi succurrat melius, sic mecum lege,

———Tetrīs

Viscera tincta notis, FOEDOQUE infecta NIGRORE.

Totus hic de Extispicio locus e Patruī Oedipode expressus est, tam aperta imitatione, ut neminem qui utrumque inter se contulerit, possit latere.

Lucanus. Impatiensque diu non grati victima sacri.

Seneca. Placidone vultu sacra et admotas manus patiuntur?

Lucanus. Cernit tabe jecur madidum——

Seneca. Et felle nigro tabidum spumat jecur.

Lucanus. ———venasque minaces Hostili de parte videt.

Seneca. Hostile valido robore insurgit latus Septemque venas tendit.

Lucanus. ———pulmonis anhelii Fibra latet.

Seneca. Cor marcet aegrum penitus ac mersum latet; Liventque venae: magna pars fibris abest.

Lucanus. —Produntque suas omenta latebras.

Seneca. ———non molli ambitu Omenta pingues visceri obtendunt sinus.

Lucanus. Quoque, nefas, nullis impune apparuit extis, Ecce videt capiti fibrarum increcere molem Alterius capitis.

Seneca. Ac semper omen unico imperio grave, En capita paribus bina consurgunt toris.

Vides ut Patruī bona Noster in suis numeraverit; tam alti alioquin animi, ut ab alio quoquam mutuum fumere videri, noluisse videatur.

621. —Venasque minaces Hostili de parte videt.] Id hostile latus in extis Senecae Oedipo, inimici pars Ciceroni lib. ii, de divinatione. contraria pars familiaris Ciceroni ac Livio. Grotius.

627. Ecce

Ecce videt capiti fibrarum increfcere molem
 Alterius capitis : pars aegra et marcida pendet,
 Pars micat, et celeri venas movet improba pulſu.

630 His ubi concepit magnorum fata malorum,
 Exclamat : Vix fas Superi quaecunque monetis
 Prodere me populis : neque enim tibi ſumme litavi
 Iuppiter hoc ſacrum : caefique in viſcera tauri
 Inferni venere Dei. non fanda timemus :

635 Sed venient majora metu. Dii viſa ſecudent,
 Et fibris fit nulla fides ; ſed conditor artis
 Finxerit iſta Tages. flexu ſic omina Tuſcus
 Involvens, multaque tegens ambage canebat.

At

627. *Ecce videt capiti fibrarum increſcere molem*
Alterius capitis :] τῆς ἀντιπάλῃς. Eſt vox ca-
 pitis eodem ſenſu apud Ciceronem ſecundo de
 divinatione, Plin. lib. ii, cap. 37. et lib. xxviii,
 cap. 2. Livium lib. viii, Sed nota eadem, ea-
 demque ſignificatio in Oedipo Senecae :

At ſemper omen unico imperio grave,
En capita paribus bina conſurgunt toris.
 Grotius.

630. *His ubi concepit magnorum fata malorum,*
 An SIGNA malorum ? an potius, HAEC ubi
 concepit magnorum FOETA malorum ? Certe
 illud *Fata malorum* non multum arridet.

637.—*Flexu ſic omina Tuſcus Involvens mul-
 taque tegens ambage canebat.*] Tam libri omnes,
 quam Editiones, (exceptis Grotianis) *flexa* habent

Statius iv, Theb. 645. —*Haec ubi ſatus*
Labitur, et flexa dubios ambage relinquit.

Ita recte MS. non *Reliquit*. Seneca Oedip. 214.

Ambage flexa Delphico mos eſt deo
Arcana tegere :

Ubi vide Gronovium. FLEXU, undecumque
 primo venit, ideo credo receptum eſt, quia bina
 illa adjectiva totidemque participia, *Flexa*, *multa*,
involvens, *tegens*, conſtructionem involvunt et
 onerant. Qui *Flexa* cum codicibus mavult, ſic
 locum reſingat,

—FLEXA ſic omina Tuſcus
Involvens, MULTUMQUE tegens ambage
canebat.

Sane non *multa* ambage cecinit, qui ſex tantum
 verſiculis carmen ſuum concluſit.

639. *At figulus—quem non ſtellarum Aegyptia*
Memphis

Aequaret viſu numerisq; moventibus aſtra,
 Nigidius Figulus, Senator, Romanorum a Var-
 rone

At Figulus, cui cura Deos, secretaque coeli
 640 Nosse fuit, quem non stellarum Aegyptia Memphis
 Aequaret visu, numerisque moventibus astra,
 Aut hic errat, ait, nulla cum lege per aevum
 Mundus, et incerto discurrent fidera motu:
 Aut, si fata movent, orbi, generique paratur
 645 Humano matura lues. terrae ne dehiscant,

Subsidentque

rone doctissimus, Astrologiae quoque peritissimus. Illud vero minus intelligo. quo pacto numeri sive calculi, rationes Nigidianae vel Memphiticae movere astra potuerint. Fallor, an scripsit Auctor,

Numerisque SEQUENTIBUS astra.

Claudian. Idyll. v.

Quisquis sollicita mundum ratione secutus
 Semina rimatur rerum, quo luna laborat
 Defectu.

Statius Theb. iv, 411. de Tiresia vate,

Ille deos non larga caede juvenum.
 Non alacri penna, aut verum spirantibus extis,
 Nec tripode implicito, NUMERISQUE SE-
 QUENTIBUS astra,
 Turea nec supra volante altaria fumo.

Ubi Lactantius Scholiastes monet, Statium de Lucano ista mutuatum esse.

642. Aut hic errat, ait, nulla cum lege per aevum
 Mundus.] Solus ex vetustis Harleianus, CUM.
 Ceteri cum plurimis recentioribus, nulla SINE
 lege. Quam lectionem Priscianus in suis libris
 reperit, mirificeque interpretatur p. 1194. Οὐδὲ
 τὸδε ἐπὶ νόμον, οὐδὲ (lege ὑδὲ) τὸδε οὐκ ἐπὶ νόμον, pro eodem
 ponunt Attici, ex supervacuo duplicantes abnegatio-
 nem. Terentius in Phormione: non sic futurum est
 (lege Non, non sic Phorm. ii. i, 73.) Lucanus in

Primo: Aut hic errat, ait, nulla sine lege per aevum
 Mundus. Sic et ibi codex vetus Cantab. Nimi-
 rum hoc vult Priscianus, negativas binas non
 semper affirmare, solito Latinorum more; sed
 nonnunquam negare, more Attico quale hoc
 Terentii ex Andria potius i, 3. quam illud ex
 Phormione.

Neque tu haut dicas tibi non praedictum cave.

Et Plauti Bacchid. iv, 9, 114.

Neque ego haut committam.

Ubi perinde est, ac si dixissent, Neque tu dicas;
 Neque ego committam. ad hanc faciem interpretatur
 magnus Magister. Sine nulla lege idem esse ac
 sine lege; ut duae scilicet negativae sine et nulla
 fortius et strictius negent. Quanti est sapere!
 Enimvero sine nullo iudicio, si ipsius more dicere
 licet, versatus hic est summus Grammaticus. A-
 page tam inficetum commentum. Neque vero
 ex Harleiano et vulgatis CUM, recipiemus: Sed
 quod facile Librarii oculos olim fefellit, sn pro sb;
 solito literarum compendio,

Aut hic errat, ait, nulla SUB lege per aevum.

Ut Georg. iv, 154. de Apibus.

Solae communes natos, consortia tecta
 Urbis habent, magnisque agitant SUB LEGI-
 BUS AEVUM.

K

647—Segetes

Subsidentque urbes? an tollet fervidus aër
 Temperiem? segetes tellus infida negabit?
 Omnis an infusis miscebitur unda venenis?
 Quod cladis genus, o Superi? qua peste paratis
 650 Saevitiam? extremi multorum tempus in unum
 Convenere dies. summo si frigida coelo
 Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes:
 Deucaliones fudisset Aquarius imbres,

Totaque

647.—Segetes tellus infida negabit? Putea-
 neus TELLUSQUE. Lege,

Segetes tellusNE negabit, Omnis an infusis.

650.—Qua peste paratis Saevitiam? Li-
 benter velim doceri, quid sit parare saevitiam peste:
 certe sic potius dicerem, Parare PERNICIEM
 vel EXITIUM peste. Ita tamen ante multa sae-
 cula legit vir sui aevi doctissimus Joannes Saris-
 beriensis p. 92. Neque variant Codices nostri. sic
 corrigendum,

*Qua peste PIATIS
 Saevitiam?*

Hoc est, Satiatis, expletis, vindicatis. Propertius
 iii, 17. 17.

*Nam quid Medae referam, quo tempore matris
 Iram natorum caede piavit amor.*

Piavit iram caede, ut, Piat is saevitiam peste.

651.—Summo si frigida coelo

*Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes;
 Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,] Stella
 nocens quae summo coelo friget, Saturni descriptio
 est. Quale igitur illud est, si illa stella, Saturnus
 scilicet accenderet nigros ignes Saturni? Certe
 hanc constructionem ipse verborum ordo necessa-
 rio requirit, sed si sic ordinabimus, stella Saturni
 nocens frigida summo coelo, quid deinde? quos ni-*

*gros ignes accendat? suos, opinor. at illi vel ab
 orbe condito semper accensi sunt, numquam ex-
 stincti. sic igitur legendum credo,*

*Stella nocens nigros CAPRICORNI accenderet
 ignes.*

Nimirum ex Astrologorum decretis, Saturnus se-
 dem suam ac domicilium in Capricorno et Aquario
 habet: in illis duobus dominium et regnum obti-
 net, vim suam praecipue exercet. Vide Firmi-
 cum ii, 2. et alibi. Si Saturnus igitur nunc, in-
 quit, in Capricorno esset; Aquarius, alterum ejus
 domicilium, diluvio rursus Deucalioneo terras
 obrueret. Plin. Hist. ii, 39. Saturni maxime transi-
 tus imbribus faciunt. Contra, si Sol, jam in
 Leone, (Solis scilicet domicilio) esset, totus orbis
 incendio flagraret. Recte etiam nigros Capricor-
 ni ignes: quippe nullam stellam habet vel pri-
 mae vel secundae magnitudinis: unde et Arato
 v, 702. niger dicitur.

Αὐτῷ κυανὸς ὑποκείμενος Ἀγροκίρη.

Hesychius. Κυανός, μέλας, σκοτεινός; niger, tenebrosus.

Idem Festo Avieno marcidus est.

Hispida setosi marcet species Capricorni.

Quam facile autem Capicorni (sic scribebant in
 linea) transire potuit in Saturni?

654. Totaque

Totaque diffuso latuisset in aequore tellus.

655 Si saevum radiis Nemeaeum Phoebe leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusque suis flagrasset curribus aether.
Hi cessant ignes. tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,

660 Quid

654. *Totaque diffuso latuisset in aequore tellus.*]
Recte; si nusquam alio circumspectes. At al-
tero abhinc versu iterum videbis, *Toto mundo*, vide
autem quam nullo negotio suus loco nitor resti-
tuatur.

TECTAQUE diffuso latuisset in aequore tellus.

655. *Si saevum radiis Nemeaeum, Phoebe, Leo-
nem Nunc premeres,*] *Saevum, Nemeaeum Leonem,*
Accio hoc et Pacuvio dignum, non eo qui mun-
ditie et elegantia pene peccat. Vide an agnoscas
Auctoris manum.

Si TERGUM radiis NEMEA EI, Phoebe,
LEONIS
Nunc premeres.

Seneca Patruus. Oedip. 40.

Titan leonis terga Nemeaei premens.

Ovid. Arte i, 68.

Cum Sol Herculei terga leonis adit.

657. *Succensusque suis flagrasset curribus aether.*]
Illud *suis*, omnes Viri magni editiones, insedit.
Berfmannus quidem ex uno codice effert *Suis*, sed
non adscivit. Reponendum cum libris nostris
universis, *Tuis*, & *Phoebe*, *curribus*: aether enim
non curru vehitur.

659.—*Tu qui flagrante minacem Scorpion in-
cendis cauda chelasque peruris, Gradive*] Mars in

Scorpio domicilium unum habet, alterum in A-
riete. Scorpius autem olim duorum Signorum
spatium in Zodiaco occupabat: unius suo corpore
seu trunco, qui proprie Scorpius dicitur, alterius
chelis suis five brachiis, quae pars nunc Virgo ap-
pellatur et pingitur. Inde est, quod totum hic
Scorpium, tam corpus quam chelas, stella Martis
incendat. Sed, an istud satis lepide, *Incendis et
peruris*? hocine illo majus, an minus, an pror-
sus idem est? Si omnia Noster sic scripsisset. fa-
cile potuerit Neronis in carminibus aemuli gladios
contemnere. Sed sine dubio non ita Lucanus;
sic enim levi mutatione emendemus.

—*Tu qui flagrante minacem*

Scorpion incendis cauda chelasque PRIORES.

Nimirum Chelae, si ab Ariete ut solent numeres,
vel si siderum ortum spectes, Scorpium praecedunt:

Cicero in Phaenominis

—*Tum rutilo sequitur collucens corpore Virgo
Exin projectae claro cum lumine Chelae,
Ipsaque consequitur lucens vis magna Nepai.*

Ut autem respectu Scorpii Chelas priores, ita Vir-
gilius respectu Virginis, Georg. i, 33.

Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentes.

Noster ii, 691.

—*Jam coeperat ultima Virgo
Phoebum laturas ortu praecedere Chelas.*

- 660 Quid tantum, Gradive, paras ? nam mitis in alto
 Juppitur occasu premitur, Venerisque salubre
 Sidus hebet, motuque celer Cyllenius haeret,
 Et coelum Mars solus habet. cur signa meatus
 Deferuere suos, mundoque obscura feruntur :
 665 Ensiferi nimium fulget latus Orionis ?
 Imminet armorum rabies : ferrique potestas
 Confundet jus omne manu : scelerique nefando
 Nomen erit virtus : multosque exhibet in annos
 Hic furor. et Superos quid prodest poscere finem ?
 670 Cum domino pax ista venit. duc, Roma, malorum

Continuam

660.—*Nam mitis in alto Juppiter occasu premitur,*] Colbertinus prior omnium veterrimus, in IMO occasu. Quod suo jure se recipi postulat. Claudian. vi, Honorii 618.

*Namque velut stellas Babylonia cura salubres
 Optima tunc spondet mortalibus edere fata,
 Caelicolae cum celsa tenent, summoque feruntur
 Cardine, nec radios humili statione retundunt.*

662.—*Motuque celer Cyllenius haeret,*] Sic Priscianus citat p. 760; firmanque ibi membranae veteres Cantab. praetulerim tamen,

METAQUE celer Cyllenius haeret.

Mercurius haeret meta, hoc est, incipit reciprocare seu retrogradus fieri. Plinius Hist. ii, 12. *Inferiores duae stellae* (Venus et Mercurius) *a longissimis distantiae suae METIS Solem insequuntur.* Cicero pro Coelio c. 31. *In hoc flexu quasi aetatis fama adolescentis paulum HAESIT AD METAS.*

663. *Et coelum Mars solus habet.*] Cum v, 660. Martem compellet et adloquatur, *Quid tantum Gradive pars?* quis dubitet, quin et hic in persona secunda extulerit;

Et coelum Mars solus HABES.

Ceterum de toto hoc loco, &c. censet Julius Scaliger: *Figuli*, inquit, *commentatio in primo libro, tota frigida, nec Matheaeos umbra digna*: nescio an menda illa gravissima, quae corrigere noluit, hanc ei censuram expresserint, certe ut nunc se habent, frustra haec sugillaverit. Si Saturnus Capricornum obtineret, diluvium fore, nonne hoc Astrologorum placitum est? non illud quoque, Si Sol in Leone esset, calorem fore et incendium? non si Mars solus caelum habeat, stellis benignioribus remotis, bella fore? si Orionis ensis praeter solitum fulgeat, signis aliis sub nube occultatis, pugnas et praelia suboritura? Quam ille *Matheaeos umbram* vel lucem hic desideret, equidem nescio.

667.—*Scelerique nefando Nomen erit virtus:*] Hoc et huic adhaerentia ex Seneca adumbravit, Herc. Fur. 251.

—*prosperum ac felix scelus
 Virtus vocatur: fontibus parent boni;
 Jus est in armis, opprimit leges timor.*

671.—*Clademque*

Continuam seriem : clademque in tempora multa

Extrahe, civili tantum jam libera bello.

Terruerant satis haec pavidam praefagia plebem :

Sed majora premunt. nam qualis vertice Pindi

675 Edonis Ogygio decurrit plena Lyaeo :

Talis et attonitam rapitur matrona per urbem,

Vocibus hic prodens urgentem pectora Phoebum.

Quo feror, o Paeon? qua me super aethera raptam

Constituisti terra? video Pangaea nivosis

680 Cana jugis, latosque Aemi sub rupe Philippos.

Quis furor hic, o Phoebe, doce: quae tela, manusque

Romanae

671. — *Clademque in tempora multa Extrahe,*] Tertio ante versu habuimus *multosque* exhibit in annos : ergo putide hic repetitur *Multa*. Scripsit, opinor, auctor,

Clademque in tempora LONGA.

Martial. ix, 30.

Euboicae nondum numerabas longa Sibyllae Tempora.

775. *Edonis Ogygio decurrit plena Lyaeo :*] Ita legit Servius, aitque esse *συτολην*. At summae eruditionis Salmasius in Plinianis exercitationibus vult legi *Odonis*, quia apud Periegeten Dionysium sunt *ὀδοις*. Grotius. Fallitur Vir magnus, cum *Periegeten Dionysium* dicit. Est alter Dionysius Bassaricorum Scriptor. Stephanus de urbibus : *Ὀδονες, ἰθὺς Θράκης, τοῖς Μαίδοις ὁμογεν. Διονύσιος ἐν Βασσαρικῶν τελευτῇ καὶ δεκάτῳ,*

Μαίδων τ' ἄγρια φύλα, καὶ Ὀδονες, ἰγχεσίπτελοι.

Ita corrupte nunc habitur *ἰγχεσίπτελοι*. Neque vero reponendum *ἰλασιπτελοι*, cum Salmasio ad Solinum. Unde enim Arctois et barbaris illis ves-

tis fluxa et pretiosa? quomodo autem viri illi in veste muliebri? Notum illud Homericum,

Αἰθιομαί Τρωῆς καὶ Τροάδας ἰλασιπτελοῦς.

Corrigendum sine dubio,

Μαίδων τ' ἄγρια φύλα, καὶ Ὀδονες ἰγχεσίπτελοι.

Ne id quidem Salmasio assentior, apud Nostrum emendandum esse *Odonis*, quia *Edonis* plerumque secunda producta effertur. Non temere tam obscuram gentem nominasset prae illa tam celebri. Quin et Silius sic corripuit.

Edonis ut pangaea super Trieteride mota.

In externis et barbaris nominibus, et ad Graecae linguae paulum invertendis, non potuit una certa-que esse pronuntiatio. Sic *Βίρωνες* vulgo dicti : ut iidem et *Βίρωνες* Apollonio Rhodio, Virgilio, et Stephano. Vide Drakenborchium ad dictum Sili locum.

681. *Quis furor hic, o Phoebe, doce: quae tela, manusque Romanae miscet acies,*] Multo melius in MS. P. *Quod tela*. Grotius. Melius QUOD,

Romanae miscent acies, bellumque sine hoste est?

Quo diversa feror? primos me ducis in ortus,

Qua mare Lagaei mutatur gurgite Nili.

685 Hunc ego, fluminea deformis truncus arena

Qui jacet, agnosco: dubiam super aequora Syrtim,

Arentemque feror Libyen, quo tristis Erinny

Transtulit

QUOD, ut Puteaneus, quam QUAE, ut Vene-
ta. Sed utroque melius quod Colbertinus ve-
terrimus multique alii, et pleraeque post Roma-
nam Editiones, QUO. Si QUOD recipis, uno
colo claudenda erit sententia: Si QUO, duplici,
quod commotius est et mulieri lymphatae aptius.
QUO, quare, quamobrem, quem in finem *Tela*,
(pila, hastas,) *manusque* (gladios)?

686.—*Dubiam super aequora Syrtim, Aren-
temque feror Libyen*, Priscianus p. 757. *Alpis
Alpem facit, ut Syrtis Syrtim: ut Lucanus in 1.
Dubiam super aequora Syrtim*. Ita codex quoque
illic Cantabrigiensis. Miseret me sane Lucani,
qui vix a Nerone quicquam gravius, quam a Li-
brariis perpeffus est. Quis enim est orationi huic
exitus? *Feror super aequora Syrtim*, vel *Feror su-
per Syrtim aequora*? Utroque modo soloecissat;
quod sensisse videntur, qui, ut in codicibus aliquot
exstat, reposuerunt *Aequore* sed ab Auctoris manu
erat,

—*dubiam super ARDUA Syrtim*.

Ubi ordo est, *Ardua feror* (casu recto) *super du-
biam Syrtim arentemque Libyen*, *Dubia Syrtis*, ab-
solute, ut Noster ix, 713. *Ambigua Syrtis*, Seneca
Hippol. 570. *Incerta Syrtis*. Mutatio facilis et
prona: nam ubi paullo ante, 678. *super aethera*,
Codex Cantab. habet *super ardua*. *Super* autem
hic Εὐχέλιδος.

Lucan i, 397.

Castraque quae Vogesi curvam super ardua rupem.

et iv, 43.

*Cunctas super ardua turres
Eminet.*

687.—*Quo tristis Erinny Transtulit Emathias
acies.*] Bene est. non omnes omnino Librarii in
Lucani perniciem conjuraverunt. Ecce enim
Colbertinus prior et Puteaneus qui sic dederunt

—*quo tristis ENYO*.

Bellonae Graeca appellatio. Statius Silv. v, 3, 179.

*Talia dum celebras, subito civilis Enyo
Tarpeio de monte facem, Phlegraeaque movit
Praelia.*

Martial. vi, 32.

Cum dubitaret adhuc belli civilis Enyo.

Petronius de bello civili.

*Tres tulerat Fortuna duces: quos obruit omnes
Armorum strue diversa feralis Enyo.*

Transferre acies e Theffalia in Libyam, et inde
in Hispaniam, non *Erinnyos* opus erat, sed *Enyās*
bellorum praefidis.

688.—*Nunc*

Transtulit Emathias acies. nunc desuper Alpīs
Nubiferae colles, atque aëriam Pyrenen

690 Abripimur. patriae sedes remeamus in urbis :

Impiaeque in medio peraguntur bella senatu.

Confurgunt partes iterum, totumque per orbem

Rursus eo. nova da mihi cernere littora ponti,

Telluremque novam : vidi jam, Phoebe, Philippos.

695 Haec ait : et lasso jacuit defecta furore.

688.—Nunc desuper Alpīs Nubiferae colles at-
que aëriam Pyrenen Abripimur.] Desuper, hoc
est, de superiore loco, adverbium est, non praeposi-
tio. Qualis itaque constructio est, Abripimur
colles ? libenter legerim.

Virgil. Aen. i, 424.

——collem qui plurimus urbi
Imminet, adversaque aspectat desuper arces,

et ix, 639.

——nunc desuper Alpīs
Nubiferae colles atque aëriam Pyrenen
ASPICIMUS.

Nempe super aethera vectae summa Alpium juga
desuper aspiciunt.

Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat.

695.—Lasso jacuit defecta furore.] Ita le-
gendum dixeramus, non laxo aut lapso. Probant
quod diximus Manuscripti P. et T, Grotius.

M. ANNAEI

M. ANNAEI LUCANI
PHARSALIAE

LIBER SECUNDUS.

JAMQUE irae patuere deum, manifestaue belli
Signa dedit mundus: legesque, et foedera rerum,
Praescia monstrifero vertit natura tumultu,
Indixitque nefas. cur hanc tibi rector Olympi
5 Sollicitis visum mortalibus addere curam,
Noscant venturas ut dira per omina clades?
Sive parens rerum cum primum informia regna,
Materiamque rudem flamma cedente recepit,
Fixit in aeternum causas, qua cuncta coërcet,
10 Se quoque lege tenens, et secula iussa ferentem

Fatorum

4. *INDIXITQUE nefas.*] Verbum Feciale.
Grotius. *Indixit*, hoc est, denunciavit.
Seneca Oedip. 17.

— hoc me Delphicae laurus monent,
Aliudque nobis majus indicant scelus.

Ubi vide Gronovium.

10. *Se quoque lege tenens,*] Sic et de Deo Seneca: *Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel iussit:* ex stoicorum sententia. Idem alibi: *Ordinem rerum fati aeterna series rotat, cujus haec prima lex est, stare decreto.* Grotius.

Fatorum immoto divisit limite mundum:
Sive nihil positum est, sed fors incerta vagatur,
Fertque refertque vices, et habent mortalia casum:
Sit subitum quodcunque paras: sit caeca futuri

15 Mens hominum fati: liceat sperare timenti.

Ergo ubi concipiunt quantis sit cladibus Urbi

Constatura

II. — Et secula jussa ferentem Fatorum immoto
divisit limite mundum:] Quid est, divisit mun-
dum? a quo, vel inter quos? lego,

Fatorum immoto DESCRIPSIT limite mundum.

Discepit, mutatum est in Divisit.

13. — Et habent mortalia casum:] Aequa
fere codicum pars CASUS. unde sponte nascitur
et emergit sincerior lectio,

— et HABET mortalia CASUS.

Si Fors vagatur, et Casus habet, possidet, regit,
gubernat res mortalium, hoc certe amplius est,
quam si mortalia habent casum, admittant recipiant,
Noster vii, 487.

— regit omnia Casus.

Seneca Epist. xvi. Quid mihi prodest philosophia,
si Fatum est? quid prodest, si Casus imperat? et
mox: sive Casus res humanas sine ordine impellit et
jacet.

14. — Sit caeca futuri Mens hominum fati: li-
ceat sperare timenti.] Caeca quidem fati recte
dicitur, ut Silius ii, 206. de Therone,

Haec caecus fati, divumque abeunte favore.

Sed evolve totam orationis seriem, et mirabere
tam absurdam sententiam tam diu aut placere aut

latere potuisse. sive, inquit, Fato fiunt omnia, seu
Fors et Casus omnia versat; sit mens hominum caeca
FATI futuri. Ergo sive Fatum est, sive nullum
est Fatum; precatur, ut Fati futuri incerti ignari-
que simus. Sic ergo locum constituo,

— sit caeca futuri

Mens hominum: SALTEM liceat sperare timenti.

Futuri, absolute, ut jamprimum illud Fati, quod
omnia conturbabat, auferatur. Metuens futuri,
pavidus futuri, incerta futuri; spes, cura, caligo
futuri. Claudian. ii, Eutrop. 545.

— pro caeca futuri

Gaudia!

et Proserp. 138.

— raptusque timens (heu caeca futuri.

Commendat Siculis furtim sua gaudia terris.

Saltem autem, quod plerique codices Saltem, facile
immutatum; fati, salti. Saltem sperare liceat;
ut Noster i, 522.

— tum ne qua futuri

Spes saltem trepidas mentes levet.

16. — Quantis sit cladibus Urbi Constatura
fides Superum,] Proximo statim versu, Ferae per
urbem sequitur, repone ergo cum majore Codicum
numero et Veneta, ORBI.

L

17. — Ferae

Constatura fides Superum, feralē per urbem
 Justitium: latuit plebeio tectus amictu
 Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces.

20 Tum questus tenuere suos, magnusque per omnes
 Erravit sine voce dolor. sic funere primo
 Attonitae tacuere domus, cum corpora nondum
 Conclamata jacent, nec mater crine soluto
 Exigit ad saevos famulorum brachia planctus:

25 Sed

17.—*Ferale per urbem Justitium: latuit plebeio tectus amictu Omnis honos:*] Prae nimio carpendi studio, et prava distinctione deceptus jocularem hic in errorem incidit Scaliger. *Justitium*, inquit, *latuit?* immo *patuit*. Jus enim *latet in justitia*; quippe *in bello*. Atqui *latuit honos*, non *latuit Justitium*. Et sic interpungunt omnes, quod sciam, Editi. Ceterum illud *Nullos comitata est purpura fasces*, locus Plinii commode enarrat, Hist. ix, 60. *Huic (purpurae) fasces sceuresque Romanae viam faciunt*. Imitatus est Statius Silv. i, 2.

Omnis honos: *cuncti veniunt ad limina fasces*.

21.—*Sic funere primo Attonitae tacuere domus*,] Ridiculum hoc est, *Funere primo*; nam tantum abest, ut funus inceptum sit, ut aegrotus nondum mortuus sit; metus jam parentis sit, non dolor. longe elegantius est, quod dedit Lucanus,

—*Sic VULNERE primo*
Attonitae tacuere domus:

Primo vulnere, figurate, primo pavore et consternatione, Tacitus, Agric. 28. *Initio aestatis Agriola*, domestico vulnere ictus, anno ante natum filium amisit. Statius Silv. i, 1, 18. in re simili.

Sed cum plaga recens, ed adhuc in VULNERE
 PRIMO.
Nigra domus questu,

Nostr viii, 72.

Nobile cur robur, Fortunae in VULNERE
 PRIMO,
Frangis?

Iterum Statius Theb. v, 602. Hypsipyle, cum primum conspicit puerum Ophelten a dracone oblitum et peremptum

—*terraeque inlisa nocenti*
Fulminis in morem, non verba in VUL-
 NERE PRIMO
Non lacrimas habet: ingeminat misera oscula
tantum
Incumbens.

Sic et ibi corrigendum; nunc enim fertur, ut hic, *Funere primo*. Absurde, cum libro demum proximo Opheltae funus celebretur.

22.—*Cum corpora nondum Conclamata jacent*,] Conclamari solebat ubi ad vitalia lavanda deventum erat. Hinc res perditae, conclamatae. Servius ad II Aeneidos. Grotius.

24. *Exigit ad saevos famulorum brachia planctus:*] Vide, ut ex levi occasione late diffundantur errores. Bersmanni editio sola, Typothetae credo incuria, *Famulorum*. Hanc secutus Vir magnus omnes suas hac labe maculavit. Libri enim Scripti editique *Famularum*. Matri enim familias hic sexus convenit; *Ancillae*, non *Servi*.

26.—*Oculosque*

25 Sed cum membra premit fugiente rigentia vita,
Vultusque exanimes, oculosque in morte jacentes;
Necdum est ille dolor, sed jam metus: incubat amens,
Miraturque malum. Cultus matrona priores
Deposuit: moestaeque tenent delubra catervae.

30 Hae lacrymis sparsere Deos, hae pectora duro
Afflixere solo: lacerasque in limine sacro
Attonitae fudere comas: votisque vocari

Affuetas

26.—*Oculosque in morte jacentes;*] Ita manuscripti, non *minaces*, quod huic loco minime convenit. Grotius. Nostri universi cum editis MINACES; quod profecto *minime loco convenit*, malim NATANTES. Ovid Metam. v, 71.

Jam moriens oculis sub nocte natantibus atra.

Virgil. Georg. iv, 496

Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.

Auctor ad Liviam v, 93.

Lumina caerulea jam jamque natantia morte.

Statius Theb. xi, 558.

Cerno graves oculos atque ora natantia leto.

Statius Theb. ii, 638.

*Ille oculos etiamnum in luce natantes
Sistit.*

Ut ubique passim.

27. *Necdum est ille dolor, sed jam metus:*] Arguta sententia, quae multis suo jure placuit, Valer. Flacc. i, 327.

*Sin aliud Fortuna parat; miserere parentum,
Mors bona, dum metus est, nec adhuc dolor.*

Ovid. Heroid. xv,

Denique non timui, quod dolitura fui.

Seneca Thyest. 967.

*Dolor, an metus est? an habet lacrimas
Magna voluptas.*

et Troad. 618.

Magis haec timet, quam moeret.

32.—*Lacerasque in limine sacro Attonitae fudere comas:*] Minus placet illud *Attonitae*, decimo abhinc versu jam habuimus *Attonitae tacuere domus*, neque tam propinquum hunc eodem verbo inchoasset. deinde si *Attonitae* sunt; non *lacerant funduntque comas*; sed stupent, torpent, nihil agunt. Denique, versus abhinc alter sic se habet,

Nec cunctae summi templo jacuere Tonantis.

Vel quod concinnius et numerosius, *Nec cunctae IN summi*, &c. ut Codex Trin. Si non *cunctae* in Jovis templo erant; id certo indicio est, dictum esse hic antea, *nonnullas* in id templum convenisse: Atqui, ut nunc est, nulla prius hic mentio fit vel Jovis, vel templi Tonantis. Ex his vestigiis, tenuibus quidem, aliquid investigandum est, idque sic restituo,

—*lacerasque in limine sacro
ANTE IOVEM fudere comas.*

In aede Capitolina comas fuderunt ante Jovis simulacrum; nec tamen ibi *cunctae*; sed *divisere deos*,

Assuetas crebris feriunt ululatibus aures.

Nec cunctae summi templo jacuere Tonantis :

35 Divisere deos: et nullis defuit aris

Invidiam factura parens: quarum una madentes

Scissa genas, planctu liventes atra lacertos,

Nunc, ait, o miserae contundite pectora matres,

Nunc laniate comas, neve hunc differte dolorem,

40 Et summis servate malis: nunc flere potestas

Dum pendet fortuna ducum: cum vicerit alter,

Gaudendum

deos, aliae alios adierunt, ut nullum in tota Urbe templum a lugentibus supplicibusque vacuum esset. Attonite, Ateiove. ANTE in hoc negotio verbum receptissimum. Propertius iv, i, 133.

Matris et ante deos libera sumta toga.

Propertius ii, 8, 25.

*Ut caput in magnis ubi non est tangere signis,
Ponitur hic imos ante corona pedes,*

Tibullus iv, 6. de Junonis ara.

Staret et ante tuos conspicienda focos,

Propertius ii, 21, 45.

Ante tuosque pedes illa ipsa adoperta sedebit.

Claudian. i, Proserp. 49. de Parcis et Plutone:

*Ante pedes soliumque ducis fudere severam
Canitiem.*

Ubi vides locum integrum, velut ex nostro expressum: Fudere comas ante Jovem, Fudere canitiem ante pedes et solium Plutonis, Caesar Bello Civ. ii, 5. Ut omnes templa deorum immortalium adirent, et ante simulacra projecti victoriam ab diis exposcerent. Si adhuc dubitas, et ipsa verba totidem literis apponi tibi postulas, Ecce tibi Statius Theb. v, 276.

*—nec dictis, supplex quae plurima FUDI
ANTE IOVEM frustra, lacrimis avertere
luctus.*

Contigit.

36. *Invidiam factura parens:] Invidiam facere est in odium adducere: sic lib. ix.*

*Pompejo contigit ignis
Invidia majore deum.*

Tertullianus de jejuniis: Apud quasdam vero colonias praeterea annuo ritu saxi velati, et cinere conspersi idolis suis invidiam supplicem obijciunt. Grotius.

37. *—Planctu liventes atra lacertos,] Atra liventes, dicitur poetica verba propinqua geminare, Stat. Silv. ii, 6, 82.*

*—non saevius atros
Nigrasset planctu genetrix tibi saeva lacertos.*

40. *—Neve hunc differte dolorem, Et summis servate malis:] Bersmani codex, NEC summis, Eodem redeunt quoad sensum, sed negandi particula clariorem efficit. Scripsit, opinor, auctor*

*—neve hunc differte dolorem
NEU summis servate malis.*

Horat. *Neve minor, neu sit quinto productior actu
Fabula.*

45. *O miserae*

Gaudendum est. his se stimulis dolor ipse laceffit.
Nec non bella, viri, diversaque castra petentes
Effundunt justas in numina saeva querelas.

- 45 O miserae fortis, quod non in Punica nati
Tempora Cannarum fuimus, Trebiaequae, juventus,
Non pacem petimus Superi: date gentibus iras:
Nunc urbes excite feras: conjuret in arma
Mundus: Achaemeniis decurrant Medica Sufis
50 Agmina: Massagetarum Scythicus non alliget Ister:
Fundat ab extremo flavos Aquilone Suevos
Albis, et indomitum Rheni caput: omnibus hostes
Reddite nos populis: civile avertite bellum:

Hinc

45. O miserae fortis,] Locus satis sanus. nihilo tamen minus Poëtam sic dedisse credo, eleganti Hellenismo, O MISERI Sortis, ὦ δαδὸι τύχης, ὦ ἀθλοῖσι τῷ δαίμονος. Plin. in Panegyrico: Sic olim Servitus pulsa privata fastis nomina induxit. MISERRIMOS AMBITIONIS, qui ita Consules semper, ut semper principes erant. Statius Theb. iv, 403.

Ab miseri morum; bellatis sanguine tanto.

46.—Quod non in Punica nati Tempora Cannarum fuimus, Trebiaequae, juventus.] Tolle pravam distinctionem; non enim tempora Cannarum, sed juventus Cannarum. Servius ad Aeneid vii, 711. Mutuscae; haec Trebia postea dicta est. quam modo Tribulam dicunt. Lucanus: Cannarum fuimus Trebiaequae juventus. Vides Servium recte haec accepisse. Corrigendum tamen adhuc, Trebiae-VE. non enim eadem juventus bis occidi potuit,

50.—Massagetarum] Codices pene omnes, cum Romana et Veneta, Massageten.

51. Fundat ab extremo flavos Aquilone Suevos
Albis, et indomitum Rheni caput:] Errat, inquit, Scaliger pater: nam Suevi Rheno proprios: extremi namque eam ad partem Germanorum sunt. Albim vero mediam secare Germaniam, et scriptum est ab Auctoribus, et nomen ipsum id indicat: quippe ea vox Medium significat. Aerugo haec mera est, laedere quoquo modo volentis. Tacitus de Germ. 41. In Hermanduris Albis oritur, flumen inclitum. At ii Hermanduri ut pars, et gens Suevorum Tacito dicuntur. Ibidem 38. Suevorum non una Gens; majorem enim partem Germaniae obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti; quamquam in communi Suevi vocentur. Atqui si majorem partem obtinebant, mediam sive Albin obtinuerint necesse est.

54. Hinc

Hinc Dacus premat, inde Getes : occurrat Iberis

55 Alter : ad Eoas hic vertat signa pharetras.

Nulla vacet tibi Roma manus. vel perdere nomen

Si placet Hesperium Superi, collapsus in ignes

Plurimus ad terram per fulmina decidat aether.

Saeve parens, utrasque simul partesque ducesque,

60 Dum

54. *Hinc Dacus premat, inde Getes :*] Insigne mendum in his latitat. Dixerat Poëta, *Omnibus hostes reddite nos populis ; civile avertite bellum.* Post Parthos, Massagetas, Suëvos, generatim dicit omnes populos, ibique clausulam orationi ponit ; *Bellum modo civile, o Superi avertite.* Unde ergo denuo orditur speciatim gentes numerare ? *Hinc Dacus, inde Getes nos premat.* Jam autem illa quae sequuntur proprius intueri. *Hinc Dacus, inde Getes, premat* (Romanos) *alter* (ex ducibus Romanis) *occurrat Hispanis, hic occurrat Parthis.* Concedamus jam ut *Alter* distributionem illam recte inchoare possit : si duo tantum duces Hispanis et Parthis occurrant, quis occurret *Daco* et *Getae* ? quis *Massagetae* ? quis *omnibus popalis* et *mundo in arma conjurato* ? Actum erit de re Romana, nisi melius subveniatur. Quid multis opus ?

HIC DACOS premat, ILLE GETAS : occurrat Iberis

Alter : ad Eoas hic vertat signa pharetras.

Quattuor jam duces et exercitus habes ; ab omni telluris parte cautum est, ab ortu, ab occasu, ab arcto : nam ab austro mare defendit : quam recte nunc inferat, *Nulla vacet tibi, Roma manus* : quod si duos tantum nomines, inepte subtexitur.

57.—*Collapsus in ignes Plurimus ad terram per fulmina decidat aether.*] Languidum et enerve est illud *Collapsus*. Scripsit Auctor,

COLLISUS in ignes.

Nempe aethere seu aëre colliso fulmen fieri tum putabatur. Seneca patruus Nat. Quaest. i, 1. *Aëre vehementius trito, nascuntur Trabes et Globi et Faces et Ardores : at cum levius COLLISUS est, minora lumina excutuntur.* et mox, *Nubes medio-criter COLLISAE fulgurationes efficiunt, &c.* et iterum, *Sereno quoque coelo aliquando tonat, ex eadem causa qua nubilo, AERE inter se COLLI-SO.* Recteque hic Bersmanni unus codex AER, non Aether.

59. *Saeve parens, utrasque simul partesque ducesque, Dum nondum meruere, feri.]* Nimis febri-culose, *saeve parens* : neque enim *parens* absolute Jovem denotet ; neque recte hic *saevus* dicitur, quem ipsi vindicem et ultorem precantur, scribe modica mutatione,

SUMME parens, UTROSQUE simul, partesque ducesque.

Virg. Aen. i, 665.

Nate, patris Summi qui tela Typhoëa temnis.

Silius xvii, 476.

—summique labat domus alta parentis.

Cum autem *Partes ducesque* nominet ; necesse est ut scripserit non *Utrasque* sed ut Bersmannianus habet, UTROSQUE, dignius enim genus ad se adjectivum trahit.

60.—Tantone

- 60 Dum nondum meruere, feri. tantone novorum
Proventu scelerum quaerunt, uter imperet Urbi?
Vix tanti fuerat civilia bella moveri,
Ut neuter. Tales pietas peritura querelas
Egerit: at miseros angit sua cura parentes,
65 Oderuntque gravis vivacia fata senectae,
Servatosque iterum bellis civilibus annos.
Atque aliquis magno quaerens exempla timori,
Non alios, inquit, motus tunc fata parabant,
Cum post Teutonicos victor, Libycosque triumphos
70 Exul limosa Marius caput abdidit ulva.
Stagna avidi texere foli, laxaeque paludes

Depositem

60.—*Tantone novorum Proventu scelerum quaerunt, uter imperet Urbi?* Seneca Epist. xv. *Haec omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno.* Grotius. Advertes; ubi res, quaecumque sit, prius descripta est, tum recte per Epiphonema addi *tantone*: sed in re non prius descripta, *Quanto* melius convenire. Quam ob rem hic repono

—QUANTONE *novorum*

Proventu scelerum quaerunt uter imperet ORBI.

lib. x, 99. *Quantosne tumores*

Mente gerit famulus?

Veteres nostri quattuor Orbi. Horat. ii, Serm. iii, 317.

—illa rogare, *Quantane.*

Noster ii, 321. de Pompeio,

—nec si fortuna favebit

*Hunc quoque totius sibi jus promittere mundi
Non bene compertum est.*

66. *Servatosque iterum bellis civilibus annos.* Quarto abhinc versu vidimus civilia bella; taedet tam propinqua cernere, *Bellis civilibus.* quare li-

benter legerim *Feralibus*, vel *Furialibus*: quo utroque modo alibi de his bellis loquitur.

69. *Cum post Teutonicos victor, Libycosque triumphos*] Vide modo constructionem: Cum Marius victor exul abdidit caput. Lucano hoc abjudicare et justum et promptum est: sed non aequae facile, quod ille scripserit, conjectura assequi. In codicibus nullum auxilium, ex quibus aliquot inepte habent *Victos*. Satis ad sensum faceret *Actos*, vel *Ductos triumphos*: sed tot homoteleuta non in unum versum conclusisset. Nihil mihi probabilius succurrit, quam

Cum post Teutonicos DEMUM Libycosque triumphos.

Virgil, x, 849.

—heu nunc misero mihi demum
Exilium infelix.

71. *Stagna avidi texere foli,*] Uvidi est in MS. P. unde recte emendavi.

Stagni udi texere foli.

Sic

Deposita fortuna tuum: mox vincula ferri
 Exedere senem, longusque in carcere paedor.
 Consul, et everfa felix moriturus in urbe
 75 Poenas ante dabat scelerum. mors ipsa refugit
 Saepe virum, frustra que hosti est concessa potestas
 Sanguinis invisi. primo qui caedis in ictu

Dirigit,

Sic lib. iii.

Et qua Pontinas via dividit uda paludes.

Grotius.

Sic quoque castigat Nic. Heinsius ad Silii x, 462.
 de Cloelii equo,*Hinc rapidum glomerans cursum per lubrica pingui
 Stante cruore soli et mulctata cadavera caede
 Evolat.*Sed et post Heinsii pumicem, scaber adhuc locus
 est, Silioque indignus. Vide an ipse rem acu teti-
 gerim,*Hinc rapidum glomerans cursum, per lubrica
 PINGUIS
 Stante cruore soli et CUMULATA cada-
 vera CAEDI
 Evolat.**Per lubrica soli, pinguis stante cruore. Virg. Per
 lubrica surgens. Stante cruore, ut Lucanus, Stat
 cruor in templis. Cumulos autem, acervos cae-
 dis, passim. Ceterum in Lucano praeter Pu-
 teaneum Harleianus Uvidi; Arundelianus pro
 varia lectione Humidi. mihi vero placet Avidi, vel
 translationis virtute, quasi solum sit hauriendi et
 absorbendi cupidum.*76.—*Mors ipsa refugit Saepe virum, frustra-
 que hosti est concessa potestas] Tolle est omnium
 autoritate. Sed illud jam respice, SAEPE, inquit,
 Ipsa mors, virum refugit; cum semel tantum mors
 cum refugerit, ipso mox narrante quando Cimber*exclamabat, Non possum C. Marium occidere. Res-
 tituo,*Mors ipsa refugit NEMPE virum.*

Noster v, 775.

Vivam tibi nempe superstes.

Horat. Epist. i, 9.

*Nempe inter varias nutritur Sylva Columnas.*Ea huius vocabuli vis est, ut prius dictorum ra-
 tionem reddat: Quomodo poenas scelerum ante
 dabat? Nempe mors ipsa refugit virum; noluit
 illum suis miseriis eximere ac liberare. Deni-
 que id tecum reputa, quod statim additur, *Frus-
 traque. si frustra dixisset, omisso Que; potuit hoc
 unum exemplum videri, ex pluribus quae saepe
 acciderant: cum vero Que addat; demonstrat
 non saepe illud, sed semel factum; idque ipsum
 esse quod hic narratur,*77.—*Primo qui caedis in ictu Dirigit,] Cur
 PRIMO ictu? quasi non uno ictu conficere potu-
 erit, neque necesse fuerit repetisse, cur ICTU?
 non enim ictum intentabat; sed in ipso carceris
 introitu consternatus est ille Cimber. Colbertinus
 veterrimus habet.**Primo qui caedis in ACTU.*

Noster viii, 668.

—nam saevus in ipso
*Septimius sceleris majus scelus invenit ACTU.*80. *Terribilesque*

Diriguit, ferrumque manu torpente remisit ;
 Viderat immensam tenebroso in carcere lucem,
 80 Terribilesque Deos scelerum : Mariumque futurum :
 Audieratque pavens : Non haec contingere fas est
 Colla tibi : debet multas hic legibus aevi
 Ante suam, mortes : vanum deponere furorem.
 Si libet ulcisci deletae funera gentis,
 85 Hunc, Cimbri, servate senem. non ille favore
 Numinis, ingenti Superum protectus ab ira,
 Vir ferus, et Romam cupienti perdere fato
 Sufficiens. idem pelago delatus iniquo
 Hostilem in terram, vacuisque mapalibus actus,
 90 Nuda triumphati jacuit per regna Jugurthae,

Et

80. *Terribilesque Deos scelerum : Mariumque futurum :*] Quinto ante versu, in eadem quoque caesura, habuimus.

Poenas ante dabat scelerum.

De hac historia Livius pudenter et modeste ;
 Missus, ait, ad occidendum Marium servus, natione
 Gallus, majestate tanti viri perterritus recessit.
 et Valerius etiam Maximus, Marium ex eo dis-
 crimine beneficio Majestatis emeruisse ; et servum
 claritate viri occaecatum, abjecto ferro, attonitum
 inde ac tremantem fugisse. nec aliter Paterculus.
 Appianus vero et Plutarchus mirificii aliquid as-
 pergunt, oculos scilicet Marii magnam ignis
 flammaeque vim effundere visos ; et ingentem ex
 carcere vocem intonuisse, Tunc audes, homo, C.
 Marium occidere ! Uterque melius quam Noster,
 ut nunc fertur, Dei enim illi scelerum nullum hic
 locum habent : autorem scripsisse credo,

Terribilesque DEUM FACIES, Mariumque futurum.

Aeneid. ii, 623.

*Apparent dirae facies, inimicaque Trojae
 Numina magna deum.*

Scelerum scribitur cum apice Scelm.

86.—*Non ille favore Numinis ingenti Superum
 protectus ab ira,*] Malueram, at ira, ut plena
 esset oppositio. Sed ab ira citat Servius ad ii,
 Aen. et explicat voluntate numinum illis propitia,
 sed in nos iniqua. Grotius. In Editione Secunda,
 At ira, in tertia, abjecit, Servii auctoritate com-
 motus. illud interim certum est, post Non, par-
 ticulari aliquam adversativam desiderari. nescio
 an hoc magis arrideat

—non ille favore

Numinis, ingenti VERUM protectus ab ira.

Numinis et Superum bis idem dicunt.

90. *Nuda triumphati jacuit per regna Jugurthae,*
 An tanto post tempore, adhuc Nuda? an omnes
 Mauri occisione occisi erant? Quid autem est
 Jacuit per regna? Per regna verbum Motus sibi

M

jungi

Et Poenos pressit cineres. solatia fati
 Carthago, Mariusque tulit: pariterque jacentes
 Ignovere deis. Libycas ibi colligit iras.
 Ut primum fortuna redit, servilia solvit
 95 Agmina: conflato faevas ergastula ferro
 Exeruerere manus. nulli gestanda dabantur
 Signa ducis, nisi qui scelerum jam fecerat ufum,
 Attuleratque in castra nefas. pro fata! quis ille,

Quis

jungi postulat, *facuit* est Quietis. Quis um-
 quam duo talia connexuit? Quid quod iterum
 redeat versu post altero, *Pariterque jacentes*? Vide
 an utrique vulnere veram medicinam fecerim,

NOTA triumphati CALCAVIT regna Ju-
 gurthae.

Ideo Nota Mario, quia bello Jugurthino legatus
 et dux peragraverat,

Noster ix, 605.

*Et plaga, quam nullam Superi mortalibus ultra
 A medio fecere die calcatur.*

Claud. vi, Honor. 275.

*Heu regio funesta Getis! heu terra sinistris
 Auguriis calcata mihi.*

93.—*Libycas ibi colligit iras,*] Colligere i-
 ram, recte dictum, ut supra i, 207.

Subsedit dubius, totam dum colligit iram.

Martial. Spectac. xxvii.

Seque diu magnae colligit ira ferae.

Sed libenter scire velim quales sint istae *Libycae*

irae. *Libycas* tamen recte se habet, et illud *Irās*
 iratis Musis se in textum intulit. Restituo,

Libycas ibi colligit ALAS.

Alae, ut nosti, Equitum sunt, et quod amplius est,
 Auxiliarium: Romanorum erant *Turmae*: *Liby-*
cas ergo *alas* recte, et ex historia. Plutarchus in
 Mario: Παράλαβον, inquit, ἐκ τῆς Λιβύης Μαυρούς
 Ἰνὰς ἰπποδίας καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας Ἰνὰς καλαφρομένους, οὗ
 ἀμφοτέρους ἢ πλείονας χιλίων γινόμενης, μὲθ' οὗ ἀνέχθη.
Accipiens Marius e Libya equites aliquot Mauros,
et quosdam ex illis qui ex Italia appellebant, utrosque
non amplius mille, Italiam illa classe petebat. Hos
 e Libya Mauros equites, *Libycas alas* Noster hic
 appellat.

Claud. ii, Rufin. 108.

Illic Armeniae vibratis crinibus alae.

et ii, Eutrop. 175.

Geticae dux improbus alae.

Colligit autem alas, ut colligere exercitum, copias,
milites, passim.

95.—*Pro fata! quis ille, Quis fuit ille dies,*] *Geminatio*
 mirifice affectum auget.

Quis fuit ille dies, Marius quo moenia victor
 100 Corripuit? quantoque gradu mors saeva cucurrit?
 Nobilitas cum plebe perit: lateque vagatur
 Ensis: et a nullo revocatum est pectore ferrum.
 Stat cruor in templis: multaque rubentia caede
 Lubrica faxa madent. nulli sua profuit aetas.
 105 Non senis extremum piguit vergentibus annis
 Praecipitasse diem: nec primo in limine vitae
 Infantis miseri nascentia rumpere fata.
 Crimine quo parvi caedem potuere mereri?
 Sed satis est jam posse mori. trahit ipse furoris
 110 Impetus: et, visum est lenti, quaesisse nocentem.
 In numerum pars magna perit: rapuitque cruentus
 Victor ab ignota vultus cervice recisos,
 Dum vacua pudet ire manu. spes una salutis

Oscula

101.—Lateque vagatur Ensis: et a nullo
 revocatum est pectore ferrum.] Melius tres nostri
 vetustissimi,

————lateque VAGATUS
 Ensis, et a nullo revocatum pectore ferrum.

Est, non agnoscunt.

105. Non senis extremum piguit vergentibus annis
 Praecipitasse diem:] Harleianus, Trin. Colber-
 tinus prior et a prima manu Secundus PRAE-
 CEPISSE diem; ut perinde sit ac praeveritisse,
 vulgatum facile tueri potest, verum praetulerim
 Praecepisse. Statius Theb. viii, 328.

————celeres neu praecipe Parcas.

109.—Trahit ipse furoris Impetus:] Impetus
 furoris quos vero trahit? an parvos sive infantes,
 de quibus proxime egit? Certe dictum oportuit,
 quos trahat. Ut i, 491. Quo quemque fugae tulit
 impetus. Virg. —Huc impetus illam Detulerat

fixam. Quare codicis Coll. Trinitatis lectio
 mirifice arridet,

————Trahit ipse FUROREM Impetus.

Crescit ipso impetu, dum in cursu est furor.

Seneca Troad. 283.

Tenebraeque, per quas ipse se irritat furor.

Medea, 671.

Immane quantum augecit, et semet dolor
 Accendit ipse.

Auctor Herc. Oet. 721.

Hic ipse fraudes esse praemonuit dolus.

Ita Codex Florentinus egregie; non Deus, qui
 hic nullus est. Ipse dolus tam apertus, praemo-
 nuit fraudes ibi esse.

110.—Et, visum est lenti, quaesisse nocentem.]
 Libri nostri cum Romana universi repudiant est.

M 2

115.—Mortis

Oscula pollutae fixisse trementia dextrae.

115 Mille licet gladii mortis nova signa sequantur,
Degener o populus, vix secula longa decorum.
Sic meruisse viris, nedum breve dedecus aevi,
Et vitam, dum Sylla redit. cui funera vulgi
Flere vacet? vix te sparsum per viscera, Baebi,

120 Innumeras inter carpentis membra coronae
Discessisse manus: aut te praefage malorum,

Antoni,

115.—*Mortis nova signa*] Si vultum aver-
sisset Marius, si non resalutasset, si manum ad
osculandum prensatam retraxisset, Haec σύμβολον,
ut ait Plutarchus, signa erant Satellitibus statim
quemvis occidendi.

119.—*Vix te sparsum per viscera Baebi*
Innumeras inter carpentis membra coronae
Discessisse manus:] Baebiorum unus a Sul-
lanis laceratus est: alter a Marianis interfectus,
non laceratus. itaque confunduntur duae historiae.
Grotius. Placet omnino, et verissima est sagacis-
simi Heinsii conjectura, DISPERIISSE, quam
ipse firmat ex Juvenalis iii,

Obtritum vulgi PERIT omne cadaver.

Et Claudiani ii, Rufin. 416. ubi emendationem
hanc promit,

—*consumto funere vix tum*

Deseritur, sparsumque PERIT per tela cadaver.

Sparsum cadaver perit, ut hic *Sparsum Baebium*
disperisse. Quid vero, *sparsum Per tela* sibi velit,
non satis capio. Solum enim caput telo suffixum
est, et sic gestatum esse mox ipse narrat. Repone-
re libens

—*sparsumque perit per FRUSTA cadaver.*

Per Frusta est frustillatim, sic ut *per viscera* est
visceratim. Atreus apud Senecam, Thyest. 1059.

—*artus, corpora exanimata amputans,*
In parva carpsit frustra.

Juvenalis xvi,

—*est illum in plurima sectum*
Frustra et particulas, ut multis mortuus unus
Sufficeret.

Prudent. Psychom. 721.

Carpitur innumeris feralis bestia dextris,
Frustratim sibi quisque rapit, quod spargat in
auras.

Ubi tot verba cum hoc Nostri loco concurrunt,
ut plane expressisse eum Prudentius videatur.
Collige igitur ex his, *Per frustra* apud Claudia-
num, idem fore atque hic *Per viscera*, vel apud
Senecam, Medea 47. *vulnera, et caedem, et va-*
gum funus PER ARTUS. id est, artuatim, ar-
ticulatim; et *Frustratim*, per frustra. Plautus
Curcul. iv, 4.

Jam ego te faciam ut hic formicae frustillatim
differant.

121. *Discessisse manus:*] Ita posuimus pro dis-
cerpsisse, et postulat sensus. ita Cic. Off. iii. *cum*
terra discessisset. Infra l. iii.

Discessit medium tam vastos pectus ad ictus.

Confirmat hanc nostram emendationem MS. P,
Grotius,

122. Antoni,

Antoni, cujus laceris pendentia canis
Ora ferens miles festae rorantia mensae
Imposuit. truncos laceravit Fimbria Crassos.

125 Saeva Tribunitio maduerunt robora tabo.

Te quoque neglectum violatae, Scaevola, dextrae

Ante

122. *Antoni, cujus laceris pendentia canis Ora ferens miles*] *Laceris canis*; Cur ergo iterum altero versu, *Truncos laceravit Fimbria Crassos*, utrum mendosum est? prius illud, opinor. sic repono,

Antoni, cujus SACRIS pendentia canis Ora.

Nihil verius, nihil Antonio Senatus principe dignius. Noster ~~viii. 371~~ vii. 372.

Credite grandaeuum, vetitumque aetate Senatum Arma sequi, SACROS pedibus prosternere CANOS.

123. *Ora ferens miles festae rorantia mensae Imposuit.*] Valerius Maximus de crudelitate C. Marii: Idem caput M. Antonii abscissum laetis manibus inter epulas per summam animi ac verborum insolentiam aliquamdiu tenuit. Grotius.

124. — *Truncos laceravit Fimbria Crassos.*] Livius in Epitome lxxx. Crassus filius ab equitibus Fimbriae interemptus: Pater Crassus, nequid indignum sua virtute pateretur, gladio se transfixit. Florus tamen cum Nostro consensit, iii, 21. *Trucidantur Crassi, Pater et Filius, in mutuo alter alterius aspectu.*

125. *Saeva Tribunitio maduerunt robora tabo.*] Quenam, rogo, sunt SAEVA illa robora? Alii, in quibus Magnus Lipsius est, ad Tacit. iv, 19. Locum in carcere intelligunt, de quo damnati praecipitabantur. Perperam. Neque enim is locus Robora, sed numero singulari Robur vel Robus semper appellatur; neque vero tam lente Mariani agebant, ut carcere iis opus esset; in mediis viis,

in foro, in templis contrucidabant. Alii *Rostra* hic accipiunt: et recte: sed quare igitur SAEVA? restituo,

SANCTA Tribunitio maduerunt robora tabo.

Hoc scilicet indignissimum erat, Tribunos, ipsos quoque sacro sanctos, in *Rostris*, loco sancto, ubi jus et regnum habebant, jugulatos. Livius viii, 14. *Naves Antiatium incensae, rostrisque earum Suggestum in Foro extructum adornari placuit. ROSTRAQUE id TEMPLUM appellatum.* Cicero in Vatinius, c. 10. Cum L. Vettium indicem in ROSTRIS, in illo, inquam, AUGURATO TEMPLO ac LOCO collocaris. Sancta ergo robora periphrasi iustissima dicuntur *Rostra*. Ovid. Fast. i, 609.

SANCTA vocant augusta patres: augusta vocantur

TEMPLA, sacerdotum rite dicata manu.

126. *Te quoque neglectum violatae Scaevola dextrae Ante ipsum penetrare Deae, semperque calentes Matavere facos:*] Immo violentae, Marii scilicet. Neglectum vero, quia dextram Scaevolae osculandam Marius non dederat. nam supra habuimus:

— spes una salutis

Oscula pollutae fixisse trementia dextrae.

Apud Florum locus similis: *Ancharius ipso vidente Mario confessus est, quia fatalem scilicet illam manum non porrexerat salutanti.* Plutarchus Mario: *ὅσας ἀπαταμένους μὴ προσεγγέειν, μηδὲ ἀνιστανάσθαι. τότε αὐτὸν ὑμῶν δὲ ἀποσφάλλειν εἰς τὰς ἰδίους.*

Augustinus

Ante ipsum penetrale Deae, semperque calentes
Mactavere focos : parvum sed fessa senectus
Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit.

130 Septimus haec sequitur, repetitis fascibus, annus :
Ille fuit vitae Mario modus, omnia passo,
Quae peior fortuna potest, atque omnibus uso,
Quae melior : mensoque, homini quid fata pararent.

Jam

Augustinus de civitate Dei iii, 27. In ipso Marii oculis continuo feriebantur, quibus salutantibus dextram porrigere nolisset. Grotius. Omnino vitiosum est illud DEXTRAE; non enim a Mario patre, cujus dextra osculanda erat, sed a Filio post patris obitum occisus est Scaevola. Livius Epitome lxxx. C. Marius editis multis sceleribus, Idibus Januarii decessit. At Libro demum lxxxvi. Damaspippus praetor, ex voluntate C. Marii Consulis omnem quae in urbe erat nobilitatem trucidavit; Ex cujus numero Q. Mucius Scaevola, Pontifex Maximus, fugiens, in vestibulo aedis Vestae occisus est. Livio fere consentiunt Appianus et Paterculus, Marius pater mortuus est, A. U. C. DCLXVIII. Marius filius Consul fuit DCLXXII. Sed et illud, obsecro, paulum inspicere, Ante ipsum penetrale DEAE. cujus, quaeso, DEAE? prius significatum oportuit, verum ipsam Lucani manum agnosce,

Te quoque neglectum violatae, Scaevola, VESTAE,
Ante ipsum penetrale deae semperque calentes
Mactavere focos.

Vestae violatae, a Marianis militibus, qui Scaevolam Pontificem Maximum ante ipsos ejus focos trucidarunt, Scaevola neglectus Vestae, quippe quae Sacerdotem suum non protexerit. Noster x, 177.

O sacris devote senex, quodque arguit aetas,
Non neglecte deis.

Quid jam videtur? Nondum mihi credis sic a Lucano profectum? Crede igitur codici Harleiano, qui clare habet Vestae; crede Arundeliano, qui Dextrae quidem in linea, sed superne pro varia lectione Vestae.

128.—Parvum sed fessa senectus Sanguinis effudit jugulo,] Parvum Sanguinis. Sermo parum usitatus. veteres quatuor Parum contra metrum, unus ex recentioribus, pro varia lectione Paucum. Scripsit, opinor, Poeta PAULUM Sanguinis: ut Horat. Serm. ii, 6, 3.

Et Paulum silvae super his foret.

Terentius, Paulum obsoni.

130. Septimus haec sequitur, repetitis fascibus, annus:] Codices aliquot vetusti Exequitur, recentior unus Insequitur: et sane Annus insequens passim occurrit; Annus insequitur nescio an usquam. Quintilianus tamen, Instit iv, 2. Audistis quae ante acta sunt; accipite nunc quae insequuntur. Codex Berfmanni Hic sequitur. Lego

Septimus HINC sequitur, repetitis fascibus, annus.

133.—Mensoque, homini quid fata pararent.] Emendo ex consensu Manuscriptorum,

—mensoque hominis quid fata paterent:

Id

Jam quot apud Sacri cecidere cadavera portum?
 135 Aut Collina tulit stratas quot porta catervas,
 Tunc cum pene caput mundi, rerumque potestas
 Mutavit tralata locum, Romanaque Samnis

Ultra

id est, mensio experimentis vitae, quae summa
 esset factorum distantia a maxima felicitate ad
 maximam miseriam. Grotius. Recte restituit,
 HOMINIS et PATERENT: Restat tamen
 paululum quid, adhuc emendandum.

Mensioque hominis QUOD fata paterent.

Quod paterent, id est: Quantum, vel Quicquid pa-
terent. Noster ix, 420.

——— *Libycae quod fertile terrae est,*
Vergit in occasum.

Claudian. Gildon. 159.

——— *privato jure tenetur*
Exigui speciei fundi, QUOD Nilus et Atlas
DISSIDET: occiduis QUOD Gadibus arida
Barce,
QUODQUE Paraetio SECEDIT litore
Ganges,
Hoc sibi transcripsit proprium.

Vides eandem sermonis formam: *Mensus est, quod*
fata hominis patent; Tenetur, quod Nilus et Atlas
dissidet; Transcripsit, quod Barce Gadibus secedit,
Quod si adhuc dubitas; respice ad hoc ipsius
Lucani ix, 6.

Quodque PATET, terras inter lunaeque meatus.

et iii, 294.

QUICQUID ab occiduis Libys PATET arida
Mauris.

Sed in Claudiano insedit gravissimum mendum;
 nempe hoc queritur, Gildonem totam Africam
 possidere, ab occasu ad ortum usque, ab Atlante

ad Nilum. Tribus hanc eandem rem sententiis
 exaggerare studet. Fidem vero vestram, Historici!
 si quantum a Gadibus Barce, et quod Ganges a
 Paraetio secedit, unus Gildo tenuit, non Afri-
 cam modo, sed et totam Asiam sub jugo habuit.
 Ulcus vides, ecce medicinam:

Quodque Paraetio secedit ab AEQUORE
TINGIS.

Tingis, Τίγγης, hodie Tangier, prope fretum Her-
culeum.

134. *Jam quot apud Sacri cecidere cadavera por-*
tum? Videndi de hac connexisque rebus Ap-
 pianus bello civili, Vellejus, Plutarchus C. Ma-
 rio, Florus, Breviator Livii, et scriptor de viris
 Illustribus in Mario. Grotius. Quale vero il-
 lud *cecidere cadavera?* An prius isti cadavera e-
 rant, quam caderent? dederat auctor

Jam quot apud Sacri IACUERE cadavera
Portum?

Noster, vii, 597.

——— *Facet aggere magno*
Patricium campis, non mixta plebe, cadaver.

137. — *Romanaque Samnis Ultra Caudinas spe-*
ravit vulnera Furcas? Samnites pertinacissimi
 adversus Sullam Romae arma admoverunt, majus
 malum Romanis illaturos se sperantes quam ad
 Furculas Caudinas olim intulerant. Vide Stra-
 bonem l. v. Frequens poëtis populi nomen uni a-
 tis numero ponere. Alioqui si unus hic intelli-
 gendus esset, non is esset Damasippus, ut vult ma-
 nuscriptus Scholiastes, sed Pontius Telesinus dux
 Samnitium eo bello, cujus hoc dictum nobis ser-
 vavit Vellejus, nunquam defuturos raptoris Ita-
 licae

Ultra Caudinas speravit vulnera Furcas ?

Sylla quoque immensis accessit cladibus ultor.

140 Ille quod exiguum restabat sanguinis Urbi.

Haufit ; dumque nimis jam putrida membra recidit,

Excessit medicina modum, nimiumque secuta est,

Qua morbi duxere, manus. periire nocentes ;

Sed cum jam soli possent superesse nocentes.

145 Tunc data libertas odiis, resolutaque legum

Fraenis ira ruit, non uni cuncta dabantur,

Sed fecit sibi quisque nefas. semel omnia victor

Jusserat. infandum domini per viscera ferrum

Exegit

Ilcae Libertatis lupos, nisi silva, in quam refugere
solerent, esset excisa. Grotius.

141. — *Dumque nimis jam putrida membra re-
cidit,*] Colbertinus prior, Harleianus, Puteaneus,
Regius PUTRIA. Sed illud vide. *Dum nimis
recidit, Medicina excessit modum.* bis inepte dicitur,
quod semel tantum in posteriore colo, dici debe-
bat. adde huc, quod hoc versu *Nimis* est, et se-
quente *Nimum*, sine controversia dederat Auctor,

*Dumque ENSIS jam putria membra recidit
Excessit medicina modum ; nimiumque secuta est,
Qua morbi duxere manus.*

Ovid. Metam. i,

— *sed non medicabile vulnus
Ense recidendum est ; ne pars sincera trabatur.*

142. *Excessit medicina modum,*] Hinc illud
Claudiani ad Adrianum: *Excessit jam poena mo-
dum.* de eodem hoc Sylla, Seneca dixerat: *Ingra-
tus L. Sylla, qui patriam durioribus remediis, quam
pericula erant, sanavit.*

Ibidem. — *Nimumque secuta est, Qua morbi duxe-
re, manus.*] Contra quam mos peritis medicis.
Claudianus bello Getico :

*Cautius ingentes morbos et proxima cordi.
Viscera Paeoniae tractat sollertia curae,,
Parcendoque secat, ferro ne longius acto
Irrevocandus eat sectis vitalibus error.* Grotius.

146. — *Non uni cuncta dabantur, Sed fecit sibi
quisque nefas.*] Hoc non ceperunt interpretes.
Non uni, ait, Syllae dabantur cunctae caedes, non
in unius Syllae gratiam aut commodum fiebant :
sed *sibi quisque nefas* fecit ; privatis suis simultati-
bus, caede inimicorum ; vel lucris, caede cognato-
rum, sub illa proscriptionis specie velificatus est.

148. — *Domini per viscera ferrum Exegit fa-
mulus :*] *Exegit ferrum,* unde Seneca Medea 126.

*Utinam esset illi frater ! est conjunx : in hanc
Ferrum exigatur.*

Unde corrigendus in Troasi locus, v, 1155.

*Ut dextra ferrum penitus exactum abdidit.
Exactum ferrum, non, ut nunc fertur, Exacta dex-
tra.* 162. — Cog-

Exegit famulus : nati maduere paterno

150 Sanguine. certatum est, cui cervix caesa parentis

Cederet : in fratrum ceciderunt praemia fratres.

Busta repleta fuga, permistaeque viva sepultis

Corpora : nec populum latebrae cepere ferarum.

Hic laqueo fauces, elisaeque guttura fregit :

155 Hic se praecipiti jaculatus pondere dura

Dissiluit percussus humo : mortisque cruento

Victori rapuere suas : hic robora busti

Extruit ipse sui, necdum omni sanguine fuso

Defilit in flammis, et, dum licet, occupat ignes,

160 Colla ducum pilo trepidam gestata per urbem,

Et medio congesta foro : cognoscitur illic

Quicquid ubique latet scelerum. non Thracia tantum

Vidit Bistonii stabulis pendere tyranni,

Postibus

162.—Cognoscitur illic quicquid ubique latet scelerum.] Colbertini duo, Harleianus, cum aliis bene multis et Editione Romana Jacet. Idem de suis praedicant Pulmannus Bersmannusque. Alii pares fere numero, cum Puteaneo, Latet. Ceterum omnes Editiones prava distinctione peccant. non enim Quicquid scelerum voluit Lucanus; sed Quicquid latet, nempe capitum. Tum autem in altero colo Tantum, ut nunc est per se positum, plane friget. Immo Tantum scelerum non vidit Thracia. Sed perpende illud diligentius: nam ubicumque distinguas; seu post Latet, sive post Scelerum; aut expressum habebis, aut saltem subintellectum, Tantum scelerum. An igitur Scelera pendebant in Diomedis Stabulis? Minime, sed ut mox de Antaeo et Oenomaio, Ora, Vultus, Capita. Repone igitur et distingue:

—— cognoscitur illic,

Quicquid ubique latet. CAPITUM non Thracia tantum

Vidit Bistonii stabulis pendere Tyranni.

Val. Flaccus iv, 183. de re simili:

Ossaque tetra situ et Caput maestissimum ordo,

In foro cognoscitur, quod alibi latet, quippe iustum erat a Sylla, ut capita omnium proscriptorum in forum comportarentur, ab ipso coram recognoscenda, et poena in occultantes constituta. Val. Maximus ix. 2. Id quoque inexplebilis feritatis indicium est; abscissa miserorum capita, modo non vultum et spiritum retinentia, in conspectum suum afferri voluit, ut oculis illa, quia ore nefas erat, manderet. Dio Cocceianus in Excerptis, p. 662. Πάντων τῶν (φασγμένων) ὄψις δ' αὖ κεφαλὰς εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀγορὰν ἐκτίθεντο καὶ ἐν τῷ βήματι ἐξέθετο. Capita ait caesorum ὄψις δ' αὖ, ubicumque (quicquid ubique latet) in forum pro rostris delata.

N

165.—Nec

Postibus Antaei Libye : nec Gracia moerens

165 Tot laceros artus Pisaea flevit in aula.

Cum jam tabe fluunt, confusaque tempore multo

Amifere notas, miserorum dextra parentum

Colligit,

165.—*Nec Graecia moerens tot laceros artus Pisaea flevit in aula.*] *Laceros artus* post versus undecim iterum habemus,

Cum laceros artus aequataque vulnera membris

Certissimum mendi signum. Praeterea, ut jam dixi, *Capita* tantum foribus affigebantur, non *artus*, seu tota corpora. Restituo.

Tot laceros VULTUS Pisaea flevit in aula.

ut supra v. 112, Ab ignota *Vultus* cervice. Ovid. Heroid. ix, 89 de Thrace Diomede

Non tibi Threiciis adfixa penatibus ora,

Non hominum pingues caede tacentur equae.

De Oenomao, Hyginus lxxxiv; *Mutis interfectis novissime Pelops Tantali filius cum venisset, et CAPITA humana super valvas fixa vidiſſet, poenitere eum coepit.* De Caco, Virgilius viii. 197.

*Caede tepebat humus, floribusque adfixa superbis
Ora virum tristi pendebant pallida tabo.*

Ubi obiter reponendum *Squallida*. Quomodo enim *Pallida tabo*, quod ipsum nigrum est? ut ix, 472.

—*Simul ora virum praefixa movebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.*

Denique de Antaeo Pindarus Isthmiorum iv. *Καὶ τοὶ ποτ' ΑΝΤΑΙΟΥ δόμους Προσπαλαίων ἤλθ' ἀνὴρ τὰν πυροφόρον Λιβύαν ΚΡΑΝΙΟΙΣ ὄφρα ξένων Ναδὸν Ποσειδάωνος ἐρεφύλα στήθεσσι Τίδος Ἀλκμήνας.* Ibat, inquit, Hercules Libyam, ut Antaeum, Neptuni templum hospitum capitibus tegentem, cohiberet, ubi Scholi-

astes annotat, de Diomede Thrace plures idem dicere; De Eveno, Bacchylidem; de Oenomao, Sophoclem. Evicimus igitur, tot testibus, et *Vultus*, non *Artus*; et *Capitum*, non *Scelerum* reponi oportere. Nondum tamen datum est manum de hac tabula tollere: Quippe non modo *laceros artus*, sed ne *laceros* quidem tam brevi tempore bis dixisset: neque fane ullo hic epithetooopus est; satis per se apparet, *vultus* illos abscissos fuisse, cum *moerens* dicat et *flevit*, et post Diomedem et Antaeum hoc inferat. vix aliter auctorem scripsisse credam, quam,

*Tot PROCERUM VULTUS Pisaea flevit
in aula.*

Omnes enim, qui cum Oenomao pro filiae nuptiis certabant, procures suarum civitatum, principumque filii erant. Et inde constat ratio, cur tota Graecia *fleret et moereret*; non ob quorumvis, Sed ob tot nobilium juvenum mortes.

167.—*Miserorum dextra parentum Colligit.*] Ride illam *dextram parentum*. Num omnes isti parentes *una* tantum *dextra* hic utebantur? Saltem *dextrae* dictum oportuit. cur autem non et *Sinistra*? Certe, quia *furto haec acta* narrat, *furtifica* illa *laeva* magno hic usui fuisset. Denique *sua* modo *dextra*, nulla familiarium opera hic utebantur parentes; quorum aliquot decrepiti, aliquot morbo detenti, omnes moerore et metu pene confecti? Gratia vero codici Harleiano hic habenda est, qui solus Lucani manum servat,

—*Miserorum CURA parentum
Colligit, et pavido subducit cognita furto.*

Ut

Colligit, et pavidō subducit cognita furto.

Meque ipsum memini caesi deformia fratris

170 Ora rogo cupidum, vetitisque imponere flammis,

Omnia Syllanae lustrasse cadavera pacis:

Perque omnes truncos, cum qua cervice recisum

Conveniat, quaesisse caput. Quid sanguine manes

Placatos Catuli referam? cui victima tristes

175 Inferias Marius, forsan nolentibus umbris,

Pendit,

Ut supra v, 64. — *At miseros angit sua cura parentes.*

172. — *Cum qua cervice recisum Conveniat, quaesisse caput.* Berfmanni Codex, RESECTUM; Harleianus REVULSUM. Recte: quippe supra, v. 112 habuimus *Cervice recisos*.

Noster vii, 12.

*Quantum pro Caesaris ipse
Avulsa cervice daret.*

Et x. 100.

—— *Magni cervice revulsa.*

174. — *Cui victima tristes*

*Inferias Marius, forsan nolentibus umbris
Pendit.* Nam Marium filium quidem non a famulo in id rogato sed a dispositis in hoc hostibus interemtum narrant. vide Vellejum. Grotius. Non de Caio Mario filio hic agitur, alius Marius quaerendus est, Marcus scilicet Marius Gratidianus, Marci Gratidii Oratoris filius vel Marii illius magni vii Cos. per adoptionem frater, Tullii Ciceronis propinquus, vir Praetorius. vide Ciceronem De offic. iii, 16 et 20. in Bruto cap. 45. De Legibus iii, 16. Is miserrimam hanc laniam ex invidiosa illa et fatali adoptione lucra-

tus est: de qua Livius Epitome lxxxviii. Sylla Marium Senatorii ordinis virum, cruribus brachiisque fractis, auribus praeseclis, et oculis effossis, necavit. Florus iii. 21. Sylla Marium, ducis ipsius fratrem, apud Catuli sepulcrum oculis, manibus, cruribusque defossis (emendant Desectis, malletm Avollis, vel Recisis,) Servatum aliquamdiu ut per singula membra moreretur. Valer. Maximus ix, 2. Quam porro crudeliter Sylla se in Marco Mario praetorio gessit! quem per ora vulgi ad Sepulcrum Lutatae gentis pertractum, non prius vita privavit, quam oculos infelicis erueret, et singulas corporis partes confringeret. vix mihi verisimilia narrare videor. Julius Firmicus i, 3. Praetorio viro, minori scilicet Mario, qui iudicio omnium bene meritis de republica videbatur, Syllana iussione, elisa sunt prius crura; deinde dejecta de statu corporis brachia humerum tenus dissoluta ceciderunt; tertio amputata lingua vocem reliquit in faucibus; ad postremum omni corporis parte mutilata, oculi qui fuerant spectatores, et superstites, egeruntur: et in tam angusto corpore tot sunt inventa supplicia; ut vix anima tantis vulneribus erogata sit; cum hinc inde membris fluentibus, minutatim spiritus carperetur. Porro hujus crudelitatis Syllanae minister et carnifex Catilina erat. Vide etiam Plutarchum in Sylla. Asconius Pedianus

- Pendit, inexplēto non fanda piacula busto :
 Cum laceros artus, aequataque vulnera membris
 Vidimus, et toto quamvis in corpore caeso
 Nil animae letale datum, moremque nefandae
 180 Dirum saevitiae, pereuntis parcere morti.
 Avulsae cecidere manus, exēctaque lingua
 Palpitāt, et muto vacuum ferit aera motu.
 Hic aures, alius spiramina naris aduncae
 Amputat : ille cavis evolvit sedibus orbes,
 185 Ultimaque effodit spectatis lumina membris.

Vix

in orationem De toga candida. *Marci Marii Gratidiani, summe popularis hominis, qui ob id bis Praetor fuit, caput abscissum per urbem sua manu Catilina tulerat: fuerat vero hic Gratidianus arta necessitudine Cicero coniunctus. Et ibidem. Dicit Cicero Catalinam M. Marii Gratidiani caput gestasse, quod caput tum plenum animae et spiritus ad Syllam usque ab Janiculo ad aedem Apollinis (quae est inter Forum olitorium et Circum Flaminium) manibus tuis ipse detulit. Vide Cic. de Pet. Consulatus. c. 3. Haec praeter morem meum huc congeffi, quod viginti de Mario isto Lucani verbis commentarii loco sint.*

Ibidem] Multa hic peccantur, tam prava distinctione, quam mendosa lectione. Locus sic constituendus est.

CUM *victimae tristes*

Inferias Marius (forsan nolentibus umbris)

Pendit inexplēto, MISERANDA piacula, busto.

CUM, omnes nostri cum Romana et Veneta : Recte, ut mox in repetitione, Cum laceros artus. Non fanda piacula ferri non possunt; cum tertio abhinc versu NEFANDAE, habeamus. *nfanda*

misanda compendiose. Silius i, 182 in re simili, omnibusque tormentorum generibus,

Hae inter spretae miseranda piacula poenae Inexplēto autem, inexplēbili, infatiabili. Busto autem Q. Lutatii.

181. Avulsae cecidere manus, exēctaque lingua Palpitāt, et vacuum muto ferit aera motu.] Avulsae manus; vides recte in Floro emendatum, Manibus cruribusque AVOLSI (sic enim codices vetusti) non DEFOSSI: Manus avulsae CEDERE: cum dixit, linguam exsectam palpitare adhuc, et mutas loquelas agitare; simile quid sine dubio de manibus dixerat,

Avulsae MICUERE manus

Scelestus est in manes Lucani, qui sic eum scripsisse inficias ire ausit.

Virgil x, 395,

Te decisa suum, Laride, dextera quaerit :

Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.

185. — Ultimaque effodit spectatis lumina membris.] Non placet EFFODIT, quod si ut cetera

Vix erit ulla fides, tam saevi criminis unum
 Tot poenas cepisse caput. sic mole ruinae
 Fracta sub ingenti miscentur pondere membra :
 Nec magis informes veniunt ad littora trunci,
 190 Qui medio perire freto. quid perdere fructum
 Juvit, et, ut vilem, Marii confundere vultum?
 Ut scelus hoc Syllae, caedesque ostensa placeret,
 Agnoscendus erat. Vidit Fortuna colonos
 Praenestina suos cunctos simul ense recisos,
 195 Unius populum pereuntem tempore mortis.
 Tunc flos Hesperiae, Latii jam sola juvenus,
 Concidit, et miserae maculavit ovilia Romae.
 Tot simul infesto juvenes occumbere leto,

Saepe

tera propinqua *Palpitat, ferit, amputat*, praesentis est temporis, in metrum peccat. Restitue

Ultimaque EFFUNDIT spectatis lumina membris.

Ita Colbertinus secundus, Puteaneus, Harleianus. *Effundit* humo scilicet; *Effodit* enim jam dictum erat in isto, *Cavis evolvit sedibus orbes.*

Noster vii, 305.

Et caput hoc positum Rostris, effusaque membra.

Virgil xi, 485.

Frangit manu telum Phrygii praedonis, et ipsum.

Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.

186. *Vix erit ulla fides, tam saevi criminis unum Tot poenas cepisse caput.* Val. Flaccus supra: *Vix mihi veri similia narrare videor.* Sed tolle

pravam distinctionem, quae editionibus insedit; non enim *poenas criminis* conjungendum, sed *Fides criminis.*

Vix erit ulla fides tam saevi criminis.

194.—*Cunctos simul ense recisos.*] Fuit haec nostra conjectura, pro *receptos*. sed tutius manuscriptos sequi, qui habent, *recepto*, id est in corpora admissio. Grotius.

197.—*Et miserae maculavit ovilia Romae.*] Ita vocabantur septa in Campo Martio. vide Servium ad Ecl. 11. Grotius.

198. *Tot simul infesto juvenes occumbere leto.*] Non memini quicquam inaudivisse de *Leto infesto*: mihi plane persuasum est, sic dedisse auctorem:

Tot simul INLATO juvenes occumbere leto.

Inferre mortem, necem, passim habes. Illata autem mors est, violenta, non naturalis, Tacitus Annal. i, 6. *Neque mortem nepoti pro securitate privigni*

Saepe fames, pelagique furor, subitaeque ruinae,
 200 Aut caeli, terraeque lues, aut bellica clades,
 Numquam poena fuit. denfi vix agmina vulgi
 Inter et exangues immissa morte catervas
 Victores movere manus. vix caede peracta
 Procumbunt, dubiaque labant cervice: sed illos

Magna

privigni inlatam, credibile erat. Et ii, 68. Unde
 major fides, conscientia sceleris et metu indicii, mor-
 tem Vononi inlatam. Ordo est, Tot juvenes
 occumbere leto simul inlato. Inlato leto, ut mox
 Inmissa morte, v. 202.

—exangues inmissa morte catervas.

199. Saepe fames, pelagique furor, subitaeque
 ruinae, Aut caeli, terraeque lues, aut bellica clades,
 Ex nostris solus Puteaneus habet Caedes, idque
 perperam; cum tertio abhinc versu iteretur:
 Ceterum Que, quod saepe fit, bis terve pro Ve
 hic ponitur: quod et sententia ipsa monstrat, et
 Aut bis interpositum. Quin et Terrae caelique
 habent codices plerique, veteres certe omnes:
 Lege igitur et distingue,

Saepe fames, pelagiVE furor subitaeVE ruinae,
 Aut TERRAE CAELIVE lues, aut bellica
 clades.

Furor pelagi ruinaeve subitae, Genitivo singulari.

200. Aut bellica clades,] Caedes habent manu-
 scripti duo. Grotius.

201. Nunquam poena fuit.] Tot hominum
 mors morbis aliisve malis ἀνθυμικοῖς antehac forte
 imputata est, at non suppliciis. Seneca lib. ii.
 de ira: In singulos severitas Imperatoris destringi-
 tur: at necessaria est venia, ubi totus deseruit exer-
 citus, quid tollit iram sapientis? Turba peccantum.

Alioqui, ut Sallustius ait, civitas vastatur magis
 quam corrigitur. Grotius.

203.—Victores movere manus. vix caede peracta]
 Indignor hos carnifices VICTORES appellari;
 qui cives undecumque inermes, et in angustum
 conclusos, post fidem datam, contrucidaverunt.
 Pauci latrones talem caedem vel multorum
 millium peragere possent; unde mox eleganter,
 ut omnia, Noster,

Tot milia vulgi
 Non piguit jussisse mori.

Non occidi dixit, sed mori, LICTORES libenter
 reponam; Satellites, Percussores. Ceterum in se-
 quentibus,

—VIX caede peracta
 Procumbunt dubiaque labant cervice: sed illos
 Magna premit stipes,

illud Vix totam orationem conturbat. Si enim
 caesi vix procumbunt, quomodo trunci eorum
 vivos obruunt et elidunt? Deinde quaenam ista
 est tam putida repetitio, Caede peracta, et conti-
 nuo Peragunt caedis partem? Quid quod procum-
 bunt et labant de vulneratis dictum est: at caede
 peracta non de vulneratis, sed de vulnerantibus?
 Virg. ix, 242.

Mox hic cum spoliis, ingenti caeda peracta.
 Adfore cernetis.

Quid

205 Magna premit strages : peraguntque cadavera partem

Caedis : viva graves elidunt corpora trunci.

Intrepidus tanti sedit securus ab alto

Speſtator ſcleris : miſeri tot millia vulgi

Non piguit juiſſe mori. congeſta recepit

210 Omnia Tyrrhenus Syllana cadavera gurgis.

In fluvium prima cecidere, in corpora ſummi.

Praecipites haefere rates, et ſtrage cruenta

interruptus

Quid hic agendum? vide, an Sententiae filum
ſecuti ex his erroribus evaſerimus,

HI caede PEREMTI

*Procumbunt, dubia VE labant cervice; ſed illos
Magna premit Strages, peraguntque cadavera
partem*

CLADIS : viva graves elidunt corpora trunci.

Peremti caede, ut Virg. ix. 453,

—Rhamneta reperto

Exſanguis, et primis una tot caede peremtis :

Dubiae autem, non *Dubiaeque*. Si enim procum-
bunt, jam ſerum nimis eſt *labare*, prius labant, et
tum poſtea procumbunt. Ex patruo hoc ſumſit,
Agamem. 786.

*Quid iſta vates, corpore effuſa ac tremens
Dubia labat cervice? ſamuli, attollite.*

Cladis etiam, non *Caedis*; ne eadem vox tam
cito recurrat. Denique HI non *Vix*, vel Ante-
theti ratione poſtulate, HI jugulantur et cadunt,
Sed illos cadentium ſtrages mole ſua obruit.

207. *Intrepidus tanti ſedit ſecurus ab alto Speſta-
tor ſcleris :* Intrepidus ſecurus, geminum ſine co-
pula adjectivum, numquam poſuiſſet auctor.
Promta vera emendatio foret, vel ſine auxilio
codicum quam tamen Berſmanni unus conſervavit,

*Intrepidus tantiQUE SEDET ſecurus ab alto
Speſtator ſcleris.*

Colbertinus etiam ſecundus SEDET, ſed omiſſo
QUE. Sedet, tempore praefenti; ut illa vicina,
Pemit, Peragunt, Elidunt.

212 *Praecipites haefere rates, et ſtrage cruenta
Interruptus aquis fluxit prior amnis in aequor,* Col-
bertinus prior cum tribus Pulmanni AQUAE et
a prima manu Harleianus. Berſmanni codex
PRO STRAGE, et INTERRUPT AQUAS.
Sane hic locus crucem interpretibus fixit. Quid
enim RATES hic faciunt? quis illis in hac ſen-
tentia locus. Jam vero quot vocabula putidiſſime
repetita? *Praecipites* hic, et quarto poſt verſu
Praecipiti, hic *Haefere*, et quinto deinde *Haeren-
tes*. Hic *ſtrage*, et ſeptimo ante *ſtrages*. Quam
ſtulte autem CRUENTA ſtrage INTERRUPTUS? cum mox non modo non interruperit
amnem cruor, ſed interruptum et haerentem adju-
verit atque impulerit. Quod a noſtro mutuatus
eſt Claudianus iii. Honor. 100.

—et frigidus amnis

*Mutatis ſumavit aquis; turbaque cadentum
Staret, ni rapidus luviflet flumina ſanguis.*

Laterem lavet, qui tot maculas eluere conetur;
ſane, Interpolator aliquis, uti mihi videtur, jam
a multis ſaeculis toto hoc Lucanum verſu dona-
vit,

Interruptus aquis fluxit prior annis in aequor,
 Ad molem stetit unda sequens : nam sanguinis alti
 215 Vis sibi fecit iter, campumque effusa per omnem,
 Praecipitique ruens Tyberina ad flumina rivo
 Haerentes adjuvit aquas : nec jam alveus amnem,
 Nec retinent ripae, redeuntque cadavera campo.
 Tandem Tyrrhenas vix eluctatus in undas
 220 Sanguine caeruleum torrenti dividit aequor.

His

vit, Nimirum *Interruptit aquas* in codice suo legebat, pro compendio illo *interrupt*; quod est *interruptus*. Deesse ergo sententiae quid existimans, nothum illud inferuit, quo sublato, locum jam videbis sanissimum.

In fluvium primi cecidere, in corpora summi.
 [Praecipites haesere rates et strage cruenta]
Interruptus aquas fluxit prior annis in aequor :
Ad molem stetit unda sequens.

Interruptus aquas, tritissimo Hellenismo; id est, *Habens aquas interruptas*.

214.—*Nam sanguinis alti Vis sibi fecit iter,*] Puto pro *nam*, scribi *dum* debere. stetit flumen obsessum cadaveribus, donec sanguinis rivi viam fecere. Grotius. *Nam* procul dubio mendosum est. Nec tamen cum viro magno *Dum* reposuerim. Quid? an unda haerens stetit, opperiens, expectans, deliberans *Dum* sanguis influeret? Unicum in hujus modi sententia vocabulum est *Cum*.

Ad molem stetit unda sequens cum sanguinis alti Vis sibi fecit iter.

215.—*Campumque effusa per omnem,*] Colbertinus secundus *QUAE*, Nimirum quod Poëta dedit, hoc est,

—*cum sanguinis alti*
Vis sibi fecit iter : Campum QUAE FUSA per omnem.

216. *Praecipitique fluens Tiberina ad flumina rivo*] Omnes omnium Codices cum Romana et Veneta, *IN flumina*. Quis primus interpolaverit, nescio, certe *In flumina*; neque enim *adjuvaret*, si *Ad fluvium* tantummodo.

218.—*Redeuntque cadavera campo.*] MS. P. *redditque*. recte. ut ad amnem referatur, ut et quod sequitur verbum *dividit*. Solenne autem Lucano est *que* ponere pro *sed*, et tacite transire de casu in casum. Sensus ergo est: Amnem non retinent aut alveus aut ripae, sed ipse exundans campo reddit cadavera, et mare dividit sanguine. Grotius. Non Puteaneus tantum, sed Colbertini duo, Harleianus, Regius cum aliis, et Editione Romana, *Reddit*, Caeteri *reddunt*. nullus ut nunc fertur *Redeunt*. Omnino recipiendum *Redditque*. *Nec alveus, nec ripae retinent amnem ; sed* (amnis) *reddit cadavera campo*. Nisi sic legas, versus sequens soloecisset: *Vix eluctatus*, quis, nisi *amnis*? Silius x, 321.

Sanguineus tumidas in campos Aufidus undas Ejectat, redditque *furens* sua corpora *ripis*.

Que, quod est *Sed*, Lucano familiare.

221. His

His ne, Salus rerum, Felix his Sylla vocari,
His meruit tumulum medio sibi tollere Campo?
Haec rursus patienda manent: hoc ordine belli
Ibitur: hic stabit civilibus exitus armis.

225 Quamquam agitant graviora metus, multoque coitur
Humani generis majore in praelia damno.
Exulibus Mariis bellorum maxima merces
Roma recepta fuit: nec plus victoria Syllae

Praestitit,

221. *His ne, Salus rerum, Felix his Sylla vocari,*] Valer. Max. ix, 2, de Sylla, *En quibus actis Felicis cognomen assequendum putavit!* Rerum Salus; nempe quod se *Rempublicam constituere* diceret. Martialis ii, 91,

Rerum certa salus, terrarum gloria, Caesar.

225. *Quamquam agitant graviora metus, multoque coitur Humani generis majore in praelio damno.*] Quid hoc est, *metus agitant graviora?* nulla sana his verbis subest sententia. Scripsit auctor,

Quamquam ADERUNT graviora METU.

Aderunt, hoc est, *venient*, ut i, 635.

—non fanda timemus;

Sed venient majora metu.

Seneca Hippol. 1034.

—*litori invexit malum majus timore:*

Silius V. 348.

*Utque metum leti procul, et leviora pavore
Cognovit.*

Illud vero, quod sequitur, quam diu jam cubuit, et quousque in mendo cubabit? Priscianus p. 798. *Passivo verbi Coëo usus est* Lucanus in ii. *Multumque coitur Humani generis majore in praelia damno. sed sciendum, quod Coitur pro Colligitur, et*

Convenitur pro Exigitur, passivam vocem assumenda accipiuntur. Sic ibi et Codex Cantab. nisi quod, *Majore.* Apparet Summum Magistrum sic verba construxisse: *Multum humani generis coitur* (five colligitur) *in praelia majore damno:* Sane codices plerique etiamnum habent *MULTUM* cum Romana ac Veneta: Colbertinus tamen prior et Puteaneus *MULTO*; quod et nos, pace Prisciani, amplectemur. nunquam enim fidem nobis faciet, *Coitur* passive posse sumi pro *Colligitur.* Lege vero, non verbis modo legitimis, sed sententia erectiore;

Quamquam ADERUNT graviora METU;
multoque coitur

Humani generis MAIORA in praelia damno.

Ubi ordo est: *coiturque* (coëunt homines; impersonale) *in majora praelia* (quam Marii et Syllae erant) *multo damno humani generis:* vel, si mavis sic: *coiturque in multo majora praelia, damno humani generis.* Ceterum adeo in promptu est *Majora* substituere; ut jam olim in Pulmanni Editione compareat. Silius i, 272.

Bellaque sumta viro belli majoris amore,

Et xv, 492.

majora petuntur

Rursus bella retro.

O

Illud

Praestitit, invisas penitus quam tollere partes.

230 Hos alio, fortuna, vocas: olimque potentes
Concurrunt. neuter civilia bella moveret,
Contentus, quo Sylla fuit. Sic moesta senectus
Praeteritique memor flebat, metuensque futuri.

At non magnanimi percussit pectora Bruti

235 Terror, et in tanta pavidi formidine motus
Pars populi lugentis erat: sed nocte sopora,

Parrhasis

Illud vero vii, 498. ex hoc ipso loco sumtum videatur,

—et ut parvo MAIORA ad PRAELIA
DAMNO

Eliceret, dabat interdum simulantia terga.

229.—*Invisas penitus quam tollere partes.*] Scio, quo modo ex persona Syllae explicari possit INVISAS partes, praetulerim tamen,

ADVERSAS penitus quam tollere partes.

quoniam lenius, clementius, usitatus est. nec magna adeo mutatio, *invisas, adusas*. Val. Max. ix, 2, de Sylla; *Quattuor legiones contrariae partis, fidem suam secutas obtruncari iussit*, Livius lxxx, de Mario, *Omniibus adversae partis nobilibus trucidatis*: et ibidem, *Qui aut pugnare volebant, aut in diversas partes transibant*. Suetonius Vitellio, 18. *Ab Antonio primo adversarum partium duce oppressus*. Et Caesare, i, *Ut repudiaret Corneliam Cinnae filiam compelli a Dictatore Sylla nullo modo potuit*; quare adversarum partium habebatur. Ita saepe reperies, *adversas, diversas, contrarias partes*: nusquam, ut opinor *invisas*.

230. *Hos alio, Fortuna, vocas*:] Tragicus in Hercule Oetaeo, 178.

Alio nostras Fortuna vocat

Lacrimas; alias flere ruinas

ME Fata jubent. Quae prima querar?

Sic ibi lego; non mea fata.

231.—*Neuter civilia bella moveret, contentus quo Sylla fuit.*] Ignavum illud FUIT, Librariis et Glossatoribus debemus, scripsit auctor,

Contentus, quo Sylla, LOCO.

Ita locus primus, locus princeps:

234. *At non magnanimi percussit pectora Bruti Terror,*] Imitatus est Claudianus, i, Rufin. 261.

At non magnanimi virtus Stilichonis eodem Fracta metu.

Unde et illud discas, ut ibi *Fracta metu*, ita hic PERCELLIT legendum, (non PERCUSSIT) praesenti tempore, ut mox Invenit. Non percellit viri magnanimi est; non percuti ἀπαθής, ἀναισθητός, nulla patriae caritate moti, dissimilis avunculi et foceri sui Catonis, qui (v. 240) sui licet securus, alijs tamem cunctis timebat.

235.—*Et in tanta pavidi formidine motus Pars populi lugentis erat*:] Contra vi, 419, Turbae

Parrhasis obliquos Helice cum verteret axes,
 Atria cognati pulsat non ampla Catonis.
 Invenit infomni volventem publica cura
 240 Fata virum, casusque Urbis, cunctisque timentem,
 Securumque fui; farique his vocibus orsus:
 Omnibus expulsaе terris, olimque fugatae
 Virtutis jam sola fides, quam turbine nullo
 Excutiet fortuna tibi; tu mente labantem
 245 Dirige me, dubium certo tu robore firma.

Namque

bae sed mixtus inerti Sextus erat. sed nota usum ET et QUE Lucano prope peculiarem: Non in priore colo subintelligitur in sequente: adeo ut Et pars erat id ipsum sit quod Et non pars erat, vel Nec pars erat. Quod observavit et Priscianus: quem vide iv, 750. Jam vero, quid illud sit, Pavidus formidine motus, haerere me et caligare confiteor, aut simpliciter potius nescire. Si enim Motus civile bellum hic notat; ut plane necesse est: cur pavidus vocatur? Motus ipse pavere non potest; paveri quidem solet: non tamen pavidum dicitur, quod pavetur. Restituo,

*Et in tanta pavidus formidine MUNDI
 Pars populi lugentis erat.*

Centies in his libris habes, totum Mundum ad primos belli civilis motus expavisse; et postea collisum fuisse. Vel in ipso Proemio, *Totis concussi viribus orbis.* et infra 248.

Inconcussa tenens trepido vestigia mundi,
 et v. 160.

Deque orbis trepidi tanto consulto tumultu.

Brutus igitur, vir magni animi, in totius mundi formidine et consternatione non est perculsus; *si fractus illabatur orbis, Impavidum serient ruinae.*

Mutatum ab iis crediderim; qui, cum formidine mortis, poenae, fustis, &c. saepe legissent, ad eandem faciem formidine mundi, non de ipso mundo formidante, sed de alio ipsum mundum metuente dici oportere, existimabant. Atqui Tacitus Annal. xv, 6, Haec plures, ut formidine regis et Corbulonis minis patrata, extollebant. Horat. Serm. 8. Deus inde ego, furum aviumque Maxima formido.

242. *Omnibus expulsaе terris, olimque fugatae Virtutis jam sola fides,]* Nimis diu suspenditur et in ambiguo fluctuat sententia: quippe in tot verbis, nescias adhuc, utrum compellet Catonem, an de Virtute aliquid narraturus sit. scripsit auctor,

Omnibus O PULSAE terris olimque fugatae.

Sic pulsus patria, regno, solio, passim. Noster iv, 212. *Immemor o patriae, Virgilius, Infelix o semper oves pecus.*

244. — *Tu mente labantem Dirige me, dubium certo tu robore firma.]* Inconcinna prorsus clausula est, inter *Me* et *Dubium* constituta. Codex Puteaneus DERIGE; at Bersmanni unus egregie ERIGE. Totum locum sic lege ac distingue:

Namque alii Magnum, vel Caesaris arma sequantur:
 Dux Bruto Cato solus erit. pacem ne tueris,
 Inconcussa tenens dubio vestigia mundo?
 An placuit, ducibus scelerum, populi que furentis
 250 Cladibus immixtum civile absolvere bellum?
 Quemque suae rapiunt scelerata in praelia causae:
 Hos polluta domus, legesque in pace timendae;
 Hos ferro fugienda fames: mundique ruinae

Permiscenda

—tu mente labantem

ERIGE me DUBIA, certo tu robore firma.

Labantem mente dubia, ut supra v. 204. *Dubia mens*, et *mente labare* passim. Ovid. *Metam.* vi, 629. de Procne Ityn filium occisura,

Sed simul ex nimia mentem pietate labare
Sensit; ab hoc iterum est ad vultus versa sororis.

Sic codices plerique et olim Editi, perperamque hic *Matrem* pro *Mentem* substituit vir alioquin subtilissimus. Contrarium prorsus hoc est menti Nasonis, mentique adeo ipsius Heinssii: Quippe si *Mater* sive maternus affectus *labat*; non vincere incipit (quod voluit Heinssius) sed vinci. si *labat* maternus affectus, vergit in crudelitatem; non in pietatem. hoc probant ipsa illa exempla, quae Heinssius sibi advocat: *Mater redit, Rex patrem vicit*, et ex Statio illud xi, 659.

—jam flectere patrem

Incipit, atque datis abolere Menoecia regnis:
Primum adeo, saevis imbutus amoribus aulae,
Indicium specimenque sui, jubet igne supremo
Arceri Danaos.

Pater flectitur, Paternus affectus *labat*; dediscit patrem Creon, et assuescit regem agere. Corri-

gendum vero obiter, *Saevis MORIBUS aulae*, non *Amoribus*.

Sic et xii, 600.

—quaenam ista novos induxit Erynnis
 Regnorum mores?

ERIGE autem mentem, si *labat*; Dirige, si *errat*,

247. *Dux Bruto Cato solus erit: pacem ne tueris,*] Concinnius codex Berfmanni ERIS: quod sequens *Tueris* fatis confirmat.

248. *Inconcussa tenens dubio vestigia mundo?*] *Dubius* jam semel venit, tertio ante versu: Scripsit, opinor, Lucanus TREPIDO: v. 160.

Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu.

249. *An placuit, ducibus scelerum populi que furentis*

Cladibus immixtum civile absolvere bellum?] *Absolvere bellum* est excu-

sare, auctoritate sua quasi justum et pium facere. Plin. *Hist.* xiii, 15. *Quo dedecore tota absoluta proscriptio est.* Sed non placet *Ducibus* et *Cladibus*: ut una et Personae et Res commisceantur. Quid, quod Duces scelerum de Pompeianis hic diceretur; parum ex decoro, neque ad sensus
 Lucani

Permiscenda fides. nullum furor egit in arma.

- 255 Castra petunt magna victi mercede: tibi uni
Per se bella placent? quid tot durasse per annos
Profuit immunem corrupti moribus aevi?
Hoc solum longae pretium virtutis habebis?
Accipient alios, facient te bella nocentem.
260 Ne tantum, o Superi, liceat feralibus armis,
Has etiam movisse manus: nec pila lacertis
Missa tuis caeca telorum in nube ferantur:
Nec tanta incassum virtus eat. ingeret omnis

Se

Lucani. Quin et *populi furentis* nimis inclementer; qui alienum furorem ipse innocens et ignarus plerumque sequitur, occulta hic latent menda; sic opinor emaculanda,

An placuit, VICIBUS *scelerum populique*
CRUENTIS
CAEDIBUS *immixtum, civile absolvere*
bellum?

Quam prope a receptis lectionibus absint, vides: at quanto meliore sententia? *Vicibus scelerum*; quae scilicet in civili bello nunc hae partes nunc illae facient et patientur. rem plane conficit Senecae patrui locus, Thyest, 133,

Advertat placidum numen; et arceat
Alternae SCELERUM ne redeant VICES.

Cruentis autem caedibus *populi*, melius quam *Cladibus*. Seneca Herc. Fur. 919.

Nate, manantes prius
Manus cruenta caede et hostili expia.

253. *Mundique ruinae*
Permiscenda fides.] De obaeratis loquitur,

qui privatam fidei suae ruinam permiscere publicae cupiebant: Grotius.

255. *Castra petunt magna victi mercede:*] Parce, quaeso, tam male ominari. immo ita corrigendum

Castra petunt magna DUCTI mercede.

261. — *Nec pila lacertis* — *Nec tanta incassum virtus eat.*] Fefellit omnes Interpretes orationis constructio; quae et mendis laborat, et prava interpunctione: sed suo demum nitori restituetur hoc modo:

—— *NE pila lacertis*
Missa tuis caeca telorum in nube ferantur,
NEU tanta incassum virtus eat; ingeret omnis
Se belli fortuna tibi.

Ubi ordo, et sensus est, Omnis fortuna belli ingeret se tibi, ne pilo coniecto vel ignotum, ferias vel nullum. NE *tanta* Colbertinus secundus et Trin. et Valerius Probus p. 1395.

264. *Quis*

Se belli fortuna tibi. quis nolet ab isto
 265 Ense mori, quamvis alieno vulnere labens,
 Et scelus esse tuum? melius tranquilla sine armis
 Otia solus ages, sicut coelestia semper
 Inconcussa suo volvuntur sidera lapsu.
 Fulminibus propior terrae succenditur aër,
 270 Imaque telluris ventos, tractusque coruscus
 Flammaram accipiunt: nubes excedit Olympus
 Lege deum. minimas rerum discordia turbat:
 Pacem summa tenent. quam laete Caesaris aures

Accipient

264. *Quis nolet ab isto*
Ense mori,] Multo est efficacius quod
 habet MS. P. et R.

—in isto

Ense mori. sicut induere ensen aliquis dicitur.
 Grotius.

267.—*Sicut coelestia semper Inconcussa suo vol-*
vuntur sidera lapsu,] Ferri non potest *Inconcussa*;
 cum supra in hac Bruti oratione versum jam
 inchoaverit, *Inconcussa tenens trepida vestigia*
mundo. Nec per se placet *Inconcussa Sidera.*
 Melius castiusque Patruus Her. Fur. 928,

—Stet suo caelum loco

Tellusque et aether: astra inoffensos agunt
Aeterna cursus.

Vix aliter scripsit, quam INDEFLEXA: suo et
 ordinato cursu feruntur, eo nusquam deflexa.
 Apuleius De deo Socratis; *Septem stellae, quae*
vulgo vagae ab imperitis dicuntur; quae tamen IN-
DEFLEXO et certo et stato cursu meatus longe
ordinatissimos diutinis vicibus aeternos efficiunt. Pli-
 nius, Paneg. *Aetatis inflexa maturitas.* Ita
 alii, *De via, de cursu, de spatio, de curriculo*
deflectere.

271.—*Nubes excedit Olympus Lege deum. mi-*
minas rerum discordia turbat: Pacem summa tenent.] *Servius*
quidem ad Aeneid. viii, 454. Summa ci-
tat, et Joannes Sarisberiensis p. 679. Hodie ta-
men Lucani codices, tam vetusti quam recen-
tiores, magno consensu MAGNA exhibent, cum
Editione Veneta: vix unus et alter pro varia
lectione Summa: et de Summis prius egerat, cum
Sidera et Olympum dixit. Ceterum prava distinctio
in omnibus Editionibus haeret: Nubes excedit
Olympus Lege deum. Hoc putidum est, Lege
Deum fieri, ut locus altus sit loco inferiore altior,
Immo puncto mutato lege,

nubes excedit Olympus.

Lege deum, minimas rerum discordia turbat,
Pacem magna tenent.

Nempe res magnas in pace versari; dum minores
 discordiis agitantur, hoc non *Situs* beneficio sed
 divina lege fit. Silius hoc imitatus est vi, 120.

Talis lege deum clivoso tramite vitae
Per varios praeceps casus rota volvitur aevi,

272. *Minimas rerum discordia turbat:*
Pacem summa tenent.] Seneca epistola LIX.

Talis

Accipient tantum venisse in proelia civem!

275 Nam praelata suis nunquam diversa dolebit
Castra ducis Magni. nimium placet ipse, Catoni
Si bellum civile placet. pars magna Senatus,
Et duce privato gesturus praelia Consul
Sollicitant, procuresque alii: quibus adde Catonem

280 Sub juga Pompeii; toto jam liber in orbe
Solut Caesar erit. quod si pro legibus arma
Ferre juvat patriis, libertatemque tueri:
Nunc neque Pompeii Brutum, neque Caesaris hostem,
Post bellum victoris habe. Sic fatur. at illi

285 Arcano sacras reddit Cato pectore voces:

Summum

*Talis est sapientis animus, qualis mundi status supra
Lunam. Semper illic serenum est. Grotius.*

277.—Pars magna Senatus, Et duce privato
gesturus praelia Consul
Sollicitant, procuresque alii: quibus adde
Catonem

Sub juga Pompeii;] Foedum hic a Li-
brariis facinus admissum est; quod interpretibus
omnibus faceffivit negotium; nisi si qui vafriores
locum intactum reliquerunt. Senatus, inquit,
Consules, alique procures SOLLICITANT.
Quem, obsecro? Respondet unus, me Brutum:
alter, se Catonem, tertius omnes ubicumque. Ad
quid autem sollicitant; Ad arma, inquiunt,
secum capeffenda. Enimvero finis adest rebus
verbisque; si haec et ejusmodi subintelligi possunt,
auctore nihil dicente. Quibus, inquit, sollicitan-
tibus adde Catonem sub Pompeii juga. jam vero, si
Cato additur; liber in orbe solut Caesar erit. in-
dicatum erat prius, illos omnes sub jugo fuisse.
Atqui qui pro alio sollicitat, non idcirco sub ejus
jugo est; vide si veram lectionem extudimus,

—pars magna Senatus
Et duce privato gesturus praelia Consul
MILITAT, AC procures alii.

Militat ac, sollicitat. Qui sub alio duce militat,
revera sub ejus jugo est. Militabant vero sub
Pompeio tum privato Consul uterque cum parte
magna Senatus et Procerum. Fac, inquit, etiam
Catonem militem, et in toto orbe solut Caesar
a Pompeii jure liber erit. Cato mox v. 322.

—ideo ME MILITE vincat
Ne sibi se vicisse putet.

Cicero infra vii, 84.

Scire SENATUS avert, MILES te, magne,
sequatur,
An comes.

280. toto jam liber in orbe
Solut Caesar erit.] Aeschylus Prom.
Ελευθεροῦ γὰρ ἔστιν ὁδὸς πλὴν Διὸς. Euripides:
Τῶν βαρβάρων γὰρ δόξα πάσις πλὴν ἑνός. Grotius.

284. Post bellum victoris habe.] Omnes ubique
Codices

8215 5021

Summum, Brute, nefas civilia bella fatemur :
 Sed quo fata trahunt, virtus secura sequetur.
 Crimen erit Superis et me fecisse nocentem.
 Sidera quis, mundumque velit spectare cadentem
 290 Expers ipse metus ? quis, cum ruat arduus aether,
 Terra labet, misto coeuntis pondere mundi,
 Complofas tenuisse manus ? gentes ne furorem
 Hesperium ignotae, Romanaque signa sequentur,
 Deductique fretis alio sub fidere reges ?
 295 Otia solus agam ? procul hunc arcete furorem,

O Superi

Codices cum Romana et Veneta HABES : quod promptius est et animosius, quam *Habe*.

290—*Quis, cum ruat arduus aether, Terra labet, misto coeuntis pondere mundi, Complofas tenuisse manus ?*] Nostri omnes tam vetusti quam superiores, magno consensu, cum Veneta et Romana, *Compressas*; et recte. Hoc, ut sententia postulat, lenti est et otiosi; illud, summum affectum indicat, vel gaudii vel metus. *Complofas* vero *tenere manus* nullo sensu dicitur. Ceterum versus iste, mihi videtur, nothus et commentitius, altero abhinc versu habuimus *Mundum cadentem*; ne iterum hic *Mundi* vellet ingerere. quid quod verba ipsa si excutias, inania sunt.

292 *Complofas tenuisse manus ?*] Ita manuscripti. Grotius. *Gentes ne furorem Hesperium ignotae, Romanaque signa sequentur,*] Tertio mox versu, et in sexto quoque pede, rursus habemus,

—*procul hinc arcete furorem.*

Enimvero iii, 249, ex persona Lucani, de hoc bello civili

Tunc furor extremos movit Romanus Oretas.

Sed non tam decore, ex persona Catonis, qui ipse in partibus erat. Scripsit auctor,

—*gentes ne LABOREM
 Hesperium ignotae Romanaque signa sequentur ?*

Noster vii, 311.

*Di, quorum curas abduxit ab aethere tellus
 ROMANUSQUE LABOR.*

et hic v. 317.

—*finemque laborum
 Gentibus Hesperiiis.*

Labor Hesperius, qui a bonis civibus excutiendo servitutis jugo laborabatur. Virgil Aeneid. i, 601.

O sola infandos Trojae miserata labores !
 et vii, 56.

Phoebe, graves Trojae semper miserata labores.

294 *Deductique fretis alio sub fidere reges ?*] Meliores Codices *Diducti*, id est, *Divisi fretis*: at *Deducti*, est *Deportati*, vide Drakenborchium ad Silium.

296—*Motura*

O Superi, motura Dacas ut clade, Getasque
 Securo me Roma cadat. ceu morte parentem
 Natorum orbatum, longum producere funus
 Ad tumulum jubet ipse dolor: juvat ignibus atris
 300 Inferuisse manus, constructoque aggere busti
 Ipsum atras tenuisse faces: non ante revellar,
 Exanimem quam te complectar Roma, tuumque
 Nomen libertas, et inanem prosequar umbram.
 Sic eat: immites Romana piacula divi
 305 Plena ferant: nullo fraudemus sanguine bellum.

O utinam

296.—*Motura Dacas ut clade, Getasque*] scribe cum manuscriptis *Daas*, ut saepe apud poetas. Nam *Dati* vox priorem producit. Grotius. Vetusti quattuor *Dahas* recte. *Dacae* non dicuntur; *Daci* prima longa, Seneca Oedipo 472.

Sensere terrae te Dahum feroces.

Sic ibi lege, non *Dacum*: brevem enim Syllabam postulat versus, ut

Trahuntque siccas machinae carinas.

Thyest. 370.

Qui Sparfos agitant Dahas.

Sic ibi optimus Florentinus, non *Daat*.

299. *Ad tumulum jubet ipse dolor: juvat ignibus atris*] Nostri omnes cum Romana ac Veneta *Tumulos*: Recte: quippe *Natorum*, non unius nati.

Ibidem, *Atri ignes, Atræ faces*, utrumque hic non potest, tantum non in eodem versu. Codices nihil variant nec juvant. Jam primum autem *Ignibus atris* rerum ordinem turbat. *Producere*

funus ad tumulos; ignibus manus inferere; aggere busti constructo, faces tenuisse. Ergo tertio loco, nondum accenduntur ignes; et tamen in secundo, manus ignibus inferuntur. Illud deinde considerandum, quid sit *Manus inferere*? id vero perinde est, ac *Immiscere* se alicui negotio.

Noster viii, 552.

—*caeloque tonante, profanas*
Inferuisse manus, impure ac semivir, audes?

Audes te inferere, te immiscere. Iterum ix, 1072,

—*secreta quid arma*
Movit, et inferuit nostro sua tela labori?

hoc est, quid sua tela immiscuit? Ad hanc autem faciem, quid erit, inferere se vel manus suas ignibus? hoc Scaevolae alicujus esset, non patris in nati funere satagentis. Negotium, inquam, opus aliquod, hic requiritur; non *Ignes*, nec simile quicquam. Sed facilius ulcus nudare, quam medicinam invenire; mihi nihil melius occurrit huic, *Juvat OMNIBUS ACTIS Inferuisse manus.*

303.—*Et inanem prosequar umbram.*] Omnes Codices cum Romana ac Veneta, *Persequar*, recte.

P

306. O utinam

- O utinam, caelique Deis, Erebiue liberet
 Hoc caput in cunctas damnatum exponere poenas!
 Devotum hostiles Decium pressere catervae:
 Me geminae figant acies, me barbara telis
 310 Rheni turba petat: cunctis ego pervius hastis
 Excipiam medius totius vulnera belli.
 Hic redimat sanguis populos: hac caede luatur,
 Quicquid Romani meruerunt pendere mores.
 Ad juga cur faciles populi, cur saeva volentes
 315 Regna pati pereunt? me solum invadite ferro,
 Me frustra leges et inania jura tuentem:
 Hic dabit, hic pacem jugulus, finemque laborum
 Gentibus Hesperii: post me regnare volenti
 Non opus est bello. quin publica signa, ducemque
 320 Pompeium sequimur? nec, si fortuna favebit,
 Hunc quoque totius sibi jus promittere mundi
 Non bene compertum est: ideo me milite vincat,
 Ne sibi se vicisse putet. Sic fatur: et acres
 Irarum movit stimulos: juvenisque calorem
 325 Excitat in nimios belli civilis amores.

Interea

306. O utinam, caelique Deis, Erebiue liberet] Lege igitur
 Codices tres vetusti, Colbertinus, Harleianus,
 et alii quidem, Liceret. recte. ex Stoico dogmate
 de Fato.

308. Devotum hostiles Decium pressere catervae:]
 Quid autem si pressere? non omnes qui premuntur
 ab hostibus, aut perimuntur, aut vincuntur.
 Noster i, 513.

—cum pressus ab hoste
 Clauditur externis miles Romanus in oris;
 Effugit exiguo nocturna pericula vallo.

Devotum hostiles Decium OPPRESSERE ca-
 tervae.

obrutus et oppressus est Decius telis hostium.

323. Ne sibi se vicisse putet.] Sic emendavimus
 pro Nec. Rectam esse emendationem docent MSS.
 P. et T. Haec quoque, inquit, justa causa est cur
 Pompejo militem, ut vel hinc intelligat causam
 agi non suam, sed publicam: et si eadem quae
 Caesar cogitat, eundem me ipsi futurum qui nunc
 sum Caesari. Grotius. Ibidem, Sic fatur: et
 acres

Interea, Phoebō gelidas pellente tenebras,
Pulsatae fonuere fores; quas sancta relicto
Hortensi moerens irrupit Marcia busto.

Quondam virgo toris melioris juncta mariti:

330 Mox ubi connubii pretium, mercesque soluta est

Tertia jam soboles, alios fecunda penates

Impletura datur; geminas e sanguine matris

Permistura domos; sed postquam condidit urna

Supremos cineres, miserando concita vultu,

335 Effusas laniata comas, concussaue pectus

Verberibus crebris, cineresque ingesta sepulcri,

Non

acres Irarum movit stimulos: juvenisque calorem Excitat in nimios belli civilis amores.] Colbertinus prior FATUS. Iras autem movere recte dixeris: Movere stimulos irarum, minime, Excitat quoque pro Excitavit non nimis venuste. Totus locus sic corrigendus:

—Sic FATUS; et acres

Irarum ADMOVIT stimulos, juvenisque calorem

EXCIIT in nimios belli civilis amores.

Admovit stimulos caloremque exciit in amores. Tacit. Hist. v, 16. Proprios deinde stimulos legionibus admovebat. Noster vi, 11.

Ut videt ad nullos exciri posse tumultus
In pugnam generum.

326. Interea Phoebō gelidas pellente tenebras,]
Placet codex Berfmanni, qui verba sic disponit,

Interea gelidas Phoebō pellente tenebras.

334. —Miserando concita vultu, Effusas laniata comas,] Nec miserandus ille vultus cuiquam eleganti-formarum spectatori placebit, nec concita

vultu, quid sibi velit vel Oedipus conjecerit. Concita ira, furore, cursu, recte. Sed nihil huc faciunt, neque honeste curret hic Marcia; nec miserandus cursus placet. ne dubites quin dederit auctor,

—miserando SORDIDA CULTU.

Sordes istas et cultum mox describit, comam effusam et laceram, planctibus contusum pectus, caput cineribus sparsum. Sordida cultu, ut Ovid. Amor. iii, 6.

Ilia cui placuit, quamvis erat HORRIDA CULTU.

335. —concussaue pectus] MSS. rectius contusaque. Grotius. Codices universi, cum Romana ac Veneta, Contusaque pectus: ut Poëtae passim. Noster Supra. v. 38.

Nunc, ait, o miserae, contundite pectora, matres.

336. —Cineresque ingesta sepulcri,] Versu ab hinc secundo habuimus,

—sed postquam condidit urna
Supremos Cineres.

Non aliter placitura viro, sic moesta profatur;
Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi
Jussa Cato, et geminos excepi feta maritos.

340 Visceribus lassis, partuque exhausta, revertor
Jam nulli tradenda viro. da foedera prisci
Illibata tori: da tantum nomen inane
Connubii: liceat tumulo scripsisse, Catonis

Marcia:

Utrum horum in mendo cubet, dispiciendum est. Et profecto *Ingesta cineres sepulcri*, ne Latinum quidem est. Quippe in omnibus hujus formae Hellenismis, quales priore versu, *Laniata comas, contusa pectus*, reciprocus semper est sensus, et pronomen *Suus* subintelligitur; quod et admonuimus ad Horat. iii, Carm. 5. castigantes summi viri errorem, qui *vellera exuta costas* recte dici existimavit. Atqui Marcia *ingesta cineres* non *suos*, utique sed *sepulcri*, Quid, quod si *Ingesta cineres* esset, non sparsa, sed tota cooperta foret atque obruta: ut Ovid. 462.

Saucius ingesta contumuleris humo.

Verum non cineribus *Sepulcri*, sed *Rogi* spargi debuerit: quippe qui *urna conditi* clausique erant, antequam ad sepulcrum ventum erat. Singula igitur, ut vides, verba mendosa sunt: duroque nodo durior cuneus efflagitatur. *Crines* et *Cineres* passim inter se mutantur; illud *cnes*, hoc *cines* compendio scribitur. Repono igitur,

—contusaque pectus

*Verberibus crebris, CRINESQUE INSPERSA
FAVILLA.*

In luctu, favillis seu cineribus crinem spargere, frequentissimum. Seneca Troad. 85.

*Per colla fluant moesta capilli
Tepido Trojae pulvere turpes.*

et mox, *Coma demissa est libera nodo
Sparsitque cinis fervidus ora.*

Ceterum ubi semel *CRINES* in *CINERES* transferunt; tum consequens erat, ut Corrector aliquis pro *Favilla* reponeret *Sepulcri*; quod *cineres* et *favilla* idem essent. *Comas laniata* et mox *crines inspersa*: sic alibi *crines* et *caesariem* conjungit, vide ad i, 188.

338. *Dum sanguis inerat,*] Producit syllabam posteriorem vocis *sanguis*, ut et alibi: *sanguis ibi fluxit Achaeus*. et Valerius Flaccus: *jussa sanguis exuberet ulna*. Grotius. *Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi Jussa Cato,*] *Jussa* clare habet Colbertinus veterrimus, ut recte emendat praestantissimus Gronovius Observat. i, 19. *Peregi jussa*, ut *Jussa reddere, percipere, exigere*. Idem Gronovius Observat. iv, 6. Nonnihil indignatur, se summo viro emendationem suam non probasse. Si Nic. Heinsum, ut sane videtur, intelligit; mirum profecto. Probasset vero si veram distinctionem percepisset, quae haec est.

*Dum sanguis inerat, dum vis; materna peregi
Jussa, Cato, et geminos excepi feta maritos.*

Non *Jussa* absolute, sed *Jussa materna*, sunt concipere, parere, alere, matris officium implere.

342.—*Da tantum nomen inane Connubii:*] Placet Conjugii, supra enim habuimus *Connubii*,

344.—*Nec*

- Marcia: nec dubium longo quaeratur in aevo,
 345 Mutarim primas expulsa, an tradita, tedas.
 Non me laetorum sociam, rebusque secundis.
 Accipis: in curas venio, partemque laborum.
 Da mihi castra sequi: cur tuta in pace relinquer,
 Et si civili propior Cornelia bello?
 350 Hae flexere virum voces, et tempora quanquam
 Sunt aliena toris, jam fato in bella vocante:
 Foedera sola tamen, vanaque carentia pompa
 Jura placent, sacrisque deos admittere testes
 Festa coronato non pendent limine festa;
 355 Infulaque in geminos discurrit candida postes,
 Legitimaeque faces, gradibusque acclivis eburnis
 Stat torus, et picto vestes discriminat auro;
 Turritaque premens frontem matrona corona,
 Tralata vetuit contingere limina planta,

360 Non

344.—*Nec dubium longo quaeratur in aevo,*] Melius Cod. Trin. cum duobus Bersmanni, NE dubium,

350.—*Et tempora quanquam Sunt aliena toris,*] Illud ET, mutando distinctionem, jugulavit sententiam. Foedera, inquit, placent sola, sine pompa et caeremoniis: *Quamquam* tempora sunt toris aliena. Immo *Quia sunt*, non *Quamquam sint*. Unius literulae mutatio tam turpi vitio medebitur. lege, et distingue:

Hae flexere virum voces, EA tempora quam-
quam

SINT aliena toris, jam Fato in bella vocante.

Foedera sola tamen——

SINT codices plerique omnes, cum Romana ac Veneta.

354. *Festa coronato non pendent limine festa; Infulaque*] Illud NON, quod Nostro familiare est, continuandum est per versus sequentes: adeo ut QUE perinde sit ac NEC vel AUT. notent haec tirones,

359. *Tralata vetuit contingere limina planta.*] Citat Servius ad Aen. II. *Translataque vetat*. At manuscripti tres P T. et regionum antiquior, *Tralata vitat*. Quam lectionem in textum recipendam censeo, ut matrona intelligatur, non pronuba, sed nova nupta. Vestae consecratum est: unde nubentes puellae limen non tangunt. Servius ad Aen. II. Grotius. Veteres quattuor, et plerique alii *Vitat*. *Vetuit* in nullo est, nec praeteritum hic convenit. Illud *Vitat* vir magnus

- 360 Non timidum nuptae leviter testura pudorem
 Lutea demissos velarunt flammea vultus:
 Balteus haud fluxos gemmis astrinxit amictus,
 Colla monile decens; humerisque haerentia primis
 Suppara nudatos cingunt angusta lacertos.
 365 Sic, ut erat, moesti servans lugubria cultus,
 Quoque modo natos, hoc est amplexa maritum.
 Obsita funerea celatur purpura lana.

Non

in textum recipi velit; ut Matrona, non pronuba, sed *nova nupta* intelligatur. Quis vero sponsam, quae jam nunc ducitur domum a sponso, *Matronam* appellavit? Praeterea, si haec nova nupta est, cur iterum mox inculcat, *non timidum* NUPTAE? Nihil prius de nupta dictum esse, vel inde scias; quod a NON veluti novo principio ordiatur. Denique haec *Matrona* turrito capite alteque exaedificato est; at mox Nupta demisso vultu et flammeolo leviter velata. Quare haec pronuba esto; et vitet ipsa limen tangere, ut suo exemplo nuptae praecipiat.

360. *Non timidum nuptae leviter testura pudorem Lutea demissos velarunt flammea vultus:*] Scriptum fuisse veri-simile est, *praelant*; et cum litera *p* forte excidisset, ex *velant* ad metrum supplendum factum esse *velarunt*. Atqui praeterito non egemus, sed praesenti. Restituo,

Lutea demissos PRAEVELANT flammea vultus.

Fidem facit Claudianus, qui hunc ipsum locum ob oculos habuit: ii. Proserp. 325. de nova nupta:

*Et sparsos religant crines, et vultibus addunt
 FLAMMEA sollicitum PRAEVELATURA PUDOREM.*

et vi. Honor. 648.

Et sextas Getica praevelans fronde secures.

362. *Balteus haud gemmis astrinxit amictus,*] Uno errato admisso, progeneratur alterum. Postquam *velarunt* in textum adscivissent, id scilicet restabat, ut *Astrinxit* eodem tempore efferretur. Atqui veterrimi tres, Colbertini duo, et Puteaneus ADSTRINGIT: omnes autem ubique AUT, non HAUD. Lege igitur,

Balteus AUT fluxos gemmis ADSTRINGIT amictus.

365. *Sic, ut erat, moesti servans lugubria cultus, Quoque modo natos, hoc est amplexa maritum.*] Sequere modo filum orationis; *servans lugubria cultus sic amplexa est maritum, quoQUE modo natos;* et videbis QUE redundare; et dictum oportuisse *Quo modo natos.* Restituas vel sine libris,

Sicut erat, moesti SERVAT lugubria cultus.

Sed et sic habent quinque nostri, Colbertinus prior, Puteaneus, Cantab. Trin. Regius.

367. *Obsita funerea celatur purpura lana.*] En versum spurium, dignumque qui ab omnibus Musis furcillis ejiciatur. Pro *celatur* unus et alter *velatum*. Nec sensus ei, nec sermo constat. *Obsita erat squalore vestis, foedior corporis habitus,*
 dixit

Non soliti lusere sales : nec more Sabino

Excepit tristis convicia festa maritus.

370 Pignora nulla domus, nulli coiëre propinqui.

Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.

Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore

Caesariem, duroque admisit gaudia vultu :

(Ut primum tolli feralia viderat arma,

375 Intonsos rigidam in frontem descendere canos

Passus erat, moestamque genis increescere barbam.

Uni quippe vacat studiisque odiisque carenti,

Humanum

dixit Livius, ii, 23. At quis umquam dixit vestem *obsitam* alia veste, purpuram lana; vel *funeream lanam*? Unde *purpuram* in paupere et parca domo Catonis? Desierat auctor de novae nuptae ornamentis loqui: *Sic Martia maritum amplexa est, quo modo natos: non lusere soliti sales.* Vides haec sic conjuncta connexaque esse, ut ne bonum quidem versum inferere possis, nedum omnium pessimum.

372. Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore Caesariem,] Plut. de eodem Catone: *αὐτὸς ἰαίμης δὲ λέγεται ἡμέρας μὴτε κεφαλὴν εἶναι καίρασθαι μὴτε γέννα μὴτε σέφανον ἐπιδίδουαι, πένθος δὲ καὶ καλῆφείας καὶ βαρύνειν, ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς τῆς πατρίδος ἐν σχῆμα νεκρῶν ὁμοίως καὶ ἐνικυμένων, αἵ χρι τελεῖν διαφυλάξαι.* Grotius. *Horrificam* vero Caesariem? crederis certe vel Gorgonis vel Eumenidum crines designari, at Lucanus omnino scripsit,

Ille nec HORRENTEM sancto dimovit ab ore Caesariem.

Horrentem, neglectam, intonsam, impexam, Tibullus ii, 3. de Apolline Admeto serviente,

Saepe HORRERE sacros doluit Latona CAPILLOS,

Quos admirata est ipsa noverca prius.
Quisquis inornatumque caput crinesque solutos

Aspiceret, Phoebi quaereret ille comam.

Horatius Epod. v, 28.

Horret capillis ut marinus asperis Echinus.

Seneca Hen. Furent. 468.

Fortem vocemus, cujus horrentes comae Maduere nardo?

et Oedip. 230.

Incipit Cirrhae vates spargere horrentes comas.

et Troasin 884, de Polyxena.

Dedisce captam: deprime horrentes comas: Crinemque docta patere distingi manu.

377. Uni quippe vacat] Aliis quos partium studia occupant, non vacat cogitare de communi malo humani generis et hoc serio deplorare. Grotius.

387.—Venerisque

- Humanum lugere genus) nec foedera prisca
 Sunt tentata tori: iusto quoque robur amoris
 380 Restitit. hi mores, haec duri immota Catonis
 Secta fuit, servare modum, finemque tenere,
 Naturamque sequi, patriaeque impendere vitam;
 Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.
 Huic epulae, vicisse famem: magnique penates,
 385 Submovisse hyemem tecto: pretiosaque vestis,
 Hirtam membra super Romani more Quiritis
 Induxisse togam: Venerisque huic maximus usus,
 Progenies: Urbi pater est, Urbique maritus:
 Justitiae cultor, rigidi servator honesti:
 390 In commune bonus: nullosque Catonis in actus
 Subrepsit, partemque tulit sibi nata voluptas.
 Interea trepido discedens agmine Magnus,
 Moenia Dardanii tenuit Campana coloni.
 Haec placuit belli sedes, hinc summa moventis

395 Hostis

387.—*Venerisque huic maximus usus, Pro-*
genies;] Credo ab auctore scriptum

Venerisque huic UNICUS usus.

Ne Cato in hac continentiae laude, Zenobiae vel
 cuiquam concedat, ideo et supra, *Non foedera*
prisca sunt tentata tori: effoeta nempe uxore.

388.—*Urbi pater est, Urbique maritus:*] Citat
 Servius ad xi. Aeneid. illud, *generumque adsciverat*
Urbi, id est, propter urbem. Grotius.

394. *Haec placuit belli sedes,*] *Belli sedes*, si suo
 loco, recte dicitur. ut Tacito Hist. i. 65. *Irent*
uliores, exscinderent sedem Gallici belli: et iii, 32.
Cremona belli sedes. Cum autem de eligenda sede
 agitur, tum dativus Casus adhibetur. Idem ii,

19. *Laudare, quod Coloniam validam sedem bello*
legisset; et iii, 8. *Quaesitum inde, quae sedes bello*
legeretur. Repone ergo.

Haec placuit BELLO sedes.

Ibidem, *Hinc summa moventis Hostis in occursum*
sparsas extendere partes,] Variant hic codices:
 Colbertini duo et Cod. Trin. MOVENTEM.
 Puteaneus et Harleianus cum aliquot aliis et Ro-
 mana MOVENTI. Ceteri cum Veneta MO-
 VENTIS. Omnes tamen SUMMA habent,
 communi errore. Quid enim est *summa movere*?
 Scripsit auctor:

Haec placuit BELLO sedes: hinc SIGNA
 MOVENTEM

Hostis

395 Hostis in occursum sparsas extendere partes,
Umbrosis mediam qua collibus Appenninus
Erigit Italiam, nullo qua vertice tellus
Altius intumuit propiusque accessit Olympo.
Mons inter geminas medius se porrigit undas
400 Inferni Superique maris: collesque coërcent
Hinc Tyrrhena vado frangentes aequora Pisae,
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.

Fontibus

Hostis in occursum sparsas extendere partes.

Ordo est, *Placuit, hinc moventem signa extendere sparsas partes in occursum hostis. Placuit bis sumitur, prius personaliter, postea impersonaliter. Vide nos ad Horat. Carm. i, 1. Movere signa, passim et ubique. VIRES Puteaneus pro varia lectione, loco rē Partes.*

397.—*Nullo qua vertice tellus Altius intumuit propiusque accessit Olympo.*] Vetus nostri, NULLOQUE A vertice: et ita Servius ad Aeneid. xii, 703, ut etiam PROPRIORQUE. Codex Bersmanni, PROPRIUSVE, Lego

—*nulloQUE A vertice tellus Altius intumuit, propiusVE accessit Olympo.*

399. *Mons inter geminas medius se porrigit undas*] Cur iterum *Medius*; cum tertio ante versu dixisset, *mediam Italiam erigit*? Rescribo,

Mons inter geminas LONGUM se porrigit undas.

ut Aeneid. x, 892.

Tollit se arrectum quadrupes.

et xi, 742.

Concitatur, et Venulo adversum se turbidus infert.

400.—*Collesque coërcent Hinc Tyrrhena vado*] Non placent isti Colles, versu ante quarto jam habuimus, *Mediam qua collibus Appenninus Erigit Italiam.* Crediderim sic ab auctore profectum,

—COSTASQUE coërcent.

Claudianus vi, Honor. 286, de Apennino,

—*hunc esse ferebat*

Incola, qui Siculum porrectus ad usque Pelorum Finibus ab Ligurum populos complectitur omnes

Italiae, geminumque latus fringentia longe Utraque perpetuo discriminat aequora tractu.

ubi clara vides imitationis vestigia. Noster 438. *Siculo cessere Peloro*, et 431, *Amplexus rupibus omnes Indigenas*, Latii populos. et hic *Costas*, quod illic *Latus*. Persius i, 95.

Sic costam longo subduximus Apennino.

402. *Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.*] *Fluctus* de mari dici solent et debent, non de continente, ut Dalmatia. Lege,

Illinc Dalmaticis obnoxia FLATIBUS Ancon.

Q

ut

Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
Fluminaque in gemini spargit divortia ponti.

405 In laevum cecidere latus, veloxque Metaurus,
Crustumiumque rapax, et junctus Isapis Isauro,
Sennaque, et Adriacas qui verberat Aufidus undas:
Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,
Eridanus, fractasque evolvit in aequora silvas,

410 Hesperiamque exhaurit aquis. hunc fabula primum.

Populea fluvium ripas umbrasse corona:

Cumque diem pronum transverso limite ducens,

Succendit Phaëthon flagrantibus aethera loris,

Gurgitibus raptis penitus tellure perusta,

515 Hunc habuisse pares Phoebeis ignibus undas.

Non minor hic Nilo, si non per plana jacentis

Aegypti

ut v. 379.

—*Aufoniam qua torquens frugifer oram,
Dalmatico Boreae Calabroque obnoxius Austro,
Appulus Adriacas exit Garganus in undas.*

Ancona et Garganus in eodem Aufoniae litore
sita sunt, exadversum Dalmatiae.

406.—*Et junctus Isapis Isauro,*] Est in Stra-
bonis libris *Ἰσάπης*, sed *Sapis* hic habent MS. P.
et R. A. Et sic scribit Plinius lib III; et ne
quid de lectione dubites, Silius:

Hoc Aesus Sapisque lavant. Grotius.

409.—*Fractasque evolvit in aequora silvas,*
Lege.

*Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,
Eridanus fractas DEVOLVIT in aequora
silvas.*

Sic libri, quod sciam omnes, in vulgata lectione
QUE redundat.

410.—*Hunc fabula primum Populea fluvium
ripas umbrasse corona:] Fabula est, hunc primum
fluvium, &c.* Sed nonne otiose et supervacue
Fluvium, cum jam antea *amnem* eum vocasset?
Nescio an auctor sic scripserit:

—*hunc fabula primum*
Populea NARRAT ripas umbrasse corona.

Fabula, id est Historia mystica: et in eo sensu
passim reperies, *Fabula dicit, tradit, narrat.*

416. *Non minor hic Nilo,*] Julius Scaliger in
Hypercritico: *Quid hic est, inquit. Non minor
Nilo, nisi Nilus major esset? Insanit vero in alia
collatione, Non minor hic Istro. Quis enim non
videt, longe pauciores amnes in Istrum ferri, quam
in Padum? Quid agimus? utinam hos quinque
versiculos*

Aegypti Libycas Nilus stagnaret arenas.

Non minor hic Istro, nisi quod, dum permeat orbem

Ister, casuros in quaelibet aequora fontes

420 Accipit; et Scythicas exit non solus in undas.

Dexteriores petens montis declivia Tybrim

Unda facit, Rutubamque cavum. delabitur inde

Vulturnusque celer, nocturnaeque editor aurae

Sarnus, et umbrosae Liris per regna Maricae

425 Vestinis impulsus aquis, radensque Salerni

Culta

versiculos amoliri hinc aliquo modo possemus; ut hanc Scaligeri censuram liceret evadere. verum omnes quinque laudat Servius ad Georg. i, 482; ut impudentis fuerit, tamquam nothos criminari. videamus ergo, an defendi vel saltem excusari queant. Ac primum, de *Nilo*, aperte calumniatur Scaliger: Sententia enim est, *non-minor Nilo*, si alveum utriusque spectes: quod autem latius stagnet Nilus; id per accidens fit, quia Aegyptus planior est, quam regio Circumpadana. De Istro autem, vide ne Scaliger ipse prae accusandi libidine insanire videatur. *Pauciores*, inquit, *in Istrum amnes*. Audiamus jam Plinium, iii, 20. *Padus, omni numero TRIGINTA flumina in mare Adriaticum defert*, et iv, 24. *Danubium per innumeras lapsus gentes, et unde primum Illyricum alluit, Ister appellatus, SEXAGINTA amnibus receptis, medio ferme eorum numero navigabili, in Pontum evoluitur*, Ecce tibi amnes in Istrum duplo plures, quam in Padum. sed in primis notanda illa verba sunt, *Casuros in quaelibet aequora fontes Accipit*: hoc est, alios fontes ab Istri fontibus remotissimos, qui quovis potius fluxuri videantur, quam in Istrum, adeo ut pene ad angulos rectos in eum incidant, Hic ergo loci sensus est; *non minor Istro*, si nativas Istri aquas spectaveris: nec alias illi adnumeres, quae aliunde in eum deferun-

tur e regionibus diversissimis; non ut in Padum; qui quicquid aquarum accipit, suis montibus Apennino et Alpibus debet.

424.—*Et umbrosae Liris per regna Maricae Vestinis impulsus aquis,*] Lege VESCINIS; ut Cluverius alique viderunt. *Vescia* urbs apud Livium viii, 11, et ix, 25. Stephano *Bioria*. Vescini populi x, 20, Campaniae; ubi Liris, proximi. Ibidem 21, *Placuit ut duae Coloniae circa Vescinum et Falernum agrum deducerentur, una ad ostium LIRIS fluvii, quae Minturnae appellata, altera in saltu Vescino, Falernum contingente agrum, Sinuessa appellata*. At *Vestini* longe hinc siti erant, ultra Apenninum versus Hadriam. Porro cum *regna Maricae* dicit, Nympham intelligi, necesse est: de qua Virgilius et Horatius. Unde ergo *umbrosae*? etsi praeter libros nostros scholiastes Horatii sic laudet. Certe si *Regna* legas, *Mariam* Nympham intelligas; si *Umbrosae*, non nympham, sed *Lucum, Nemus*. Martialis xiii, 83.

*Liris, quem Silva Maricae
Protegit.*

Claudian.

Flavaeque tenens querceta Maricae.

Q 2

Livius.

- Culta Siler, nullasque vado qui Macra moratus
 Alnos, vicinae procurrit in aequora Lunae.
 Longior educto qua surgit in aëra dorso,
 Gallica rura videt, devexasque excipit Alpes.
 430 Tunc Umbris Marisque ferax, domitusque Sabello
 Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
 Indigenas Latii populos, non deferit ante
 Hesperiam, quam cum Scyllaeis clauditur undis,
 Extenditque suas in templa Lacinia rupes,
 435 Longior Italia, donec confinia pontus
 Solveret incumbens, terrasque repelleret aequor.

At

Livius xxvii, *Lucum Maricae de coelo tactum*,
Regna igitur, et Umbrosae consistere simul ne-
queunt. Dedit, opinor, auctor,

—et umbrosae Liris per STAGNA Maricae
 VESCINIS impulsus aquis.

428. Longior educto qua surgit in aëra dorso,]
 Non placet LONGIOR; quia septimo abhinc
 versu iterum venit, Longior Italia. Deinde nullo
 sensu hic Longior: cum non de toto monte lo-
 quatur, sed de extremitate ejus, qua Alpes fere
 contingit. auctorem scripsisse credo,

CELSIOR educto qua surgit in aëra dorso.

433.—Quam cum Scyllaeis clauditur antris,]
 Omnes nostri cum Romana et Veneta UNDIS;
 Antris, perperam, quomodo enim claudunt
 Apenninum quae pars Apennini sunt? et nisi ab
 intransitibus conspici non possunt? reducatur igi-
 tur vetus lectio. sic et vi, 421.

Qui mox Scyllaeis exul grassatus in undis.

435. Longior Italia, donec confinia pontus Solve-
 ret incumbens, terrasque repelleret aequor.] Apage

tam ineptam repetitionem; donec Pontus solveret,
 et aequor repelleret: quasi non idem sint aequor
 et pontus. Lege

—donec confinia MONTIS
 Solveret incumbens, terrasque REVELLE-
 RET aequor.

Ordo est, Donec aequor incumbens solveret confinia
 montis, et revelleret terras. Revelleret, abscinderet,
 abrumperet, dissociaret. Plin. Hist. v. 40. Impe-
 tum deinde sumit Hellepontus, et mare INCUM-
 BIT, vorticibus limitem fodiens, donec Asiam
 ABRUMPAT Europae. Ceterum, quia bella
 occasio est, et de Confiniis agitur; quid si Virgi-
 lii locum tentemus, jam diu conclamatum.
 Georg. iv, 290.

Quaque pharetratae vicinia Persidis urget,
 Et viridem Aegyptum nigra fecundat arena,
 Et diversa ruens septem discurrit in ora
 Usque coloratis amnis devexus ab Indis.

ubi ordo sit necesse est, Amnis urget vicinia Persi-
 dis: atqui Vicinium nusquam invenitur. Repo-
 nerem libenter,

Quaque

At postquam gemino tellus elisa profundo est,
Extremi colles Siculo cessere Peloro.

Caesar in arma furens, nullas, nisi sanguine fuso,
440 Gaudet habere vias, quod non terat hoste vacantes
Hesperiae fines, vacuosque irrumpat in agros,
Atque ipsum non perdat iter, consertaque bellis
Bella gerat. non tam portas intrare patentes
Quam fregisse juvat: nec tam patiente colono
445 Arva premi, quam si ferro populetur, et igni.
Concessa pudet ire via, civemque videri.
Tunc urbes Latii dubiae, varioque favore
Ancipites, quanquam primo terrore ruentis
Cessurae belli, denso tamen aggere firmant
450 Moenia, et abrupto circundant undique vallo:
Saxorumque orbes, et quae super eminus hostem
Tela petant, altis murorum turribus aptant.
Pronior in Magnum populus, pugnatque minaci

Cum

*Quaque pharetratae CONFINIA Persidis
urget.*

Plin. Hist. ii, 110. *Flagrat in Medis et Sittacene,
confinio Persidis. et v. 12. Arabia sterilis, prae-
terquam ubi Syriae confinia attingit. Tacitus
Hist. iv, 72. Stare in confinio Germaniae inte-
gram sedem.*

440.—*Quod non terat]* Gaudet hoc ipso
quod vacuum non invenit Italiam. Grotius.

441.—*Vacuofque irrumpat in agros,]* *Vacuof-
que* Lucano est, *Nec vacuos. ut Consertaque, Sed
conserta.*

442.—*Non perdat iter,]* Perit iter Caesari
in quo non vincit. ita infra:

*Sic hostes mihi deesse nocet, damnumque putatur
Armorum, nisi qui vinci potuere rebellent.*

Grotius. Hinc Silius de Hannibale iv, 758,
sed non tam argute,

—*non frontis parcit honori,
Dum ne perdat iter.*

Silio perdat est omittat; Nostro, *pacatum habeat,*
nullo hoste occurrente.

456. Si

- Cum terrore fides: ut cum mare possidet Auster
 455 Flatibus horrifonis, hunc aequora tota sequuntur:
 Si rursus tellus pulsu laxata tridentis
 Aeolii, tumidis immittat fluctibus Eurum,
 Quamvis icta novo, ventum tenuere priorem
 Aequora, nubiferoque polus cum cesserit Euro,
 460 Vindicat unda Notum. Facilis sed vertere mentes
 Terror erat, dubiamque fidem fortuna ferebat.
 Gens Hetrusca fuga trepidi nudata Libonis,
 Jusque sui pulso jam perdidit Umbria Thermo.
 Nec gerit auspiciis civilia bella paternis
 465 Caesaris audito conversus nomine Sylla.
 Varus, ut admotae pulsarunt Auximon alae,
 Per diversa ruens neglecto moenia tergo,
 Qua silvae, qua saxa, fugit. depellitur arce
 Lentulus Esculea. victor cedentibus instat,
 470 Divertitque acies: solusque ex agmine tanto.
 Dux fugit, et nullas ducentia signa cohortes.
 Tu quoque nudatam commissae deferis arcem.

Scipio

456. *Si rursus tellus pulsu laxata tridentis]*
Rursus tellus, quam absonum hoc! sed recte codex
Pulmanni,

Si rursus pulsu tellus——

459.—*Cum cesserit]* Ita emendavimus. ante
 fuit, *concesserit.* Grotius. Quattuor nostri ve-
 terrimi et Veneta *Cum cesserit.*

468.—*Depellitur arce Lentulus Esculea.]* Har-
 leiānus *Aesculea*, lege cum Editione Romana,
 ASCULEA. Nomen urbi est *Asculum*. Caesar
 Bel. civ. i, 15. *Cum his Asculum Picenum profi-*

ciscitur: id oppidum Lentulus Spinther decem co-
hortibus tenebat: qui Caesaris adventu cognito pro-
fugit ex oppido: cohortesque secum abducere conatus,
a magna parte militum deferitur, Vides, eandem
rem, eodem modo narratam.

470. *Divertitque acies:]* A duce ad se avocat.
 Grotius. Atqui hoc non est *Divertere*, sed
Avertere, atque ita Colbertinus secundus AVER-
 TITQUE. *acies.* recte. Tacitus Hist. iv. 13.
Avertere accita a Vitellio auxilia, et retentare legio-
nes jubebatur.

472. *Tu quoque nudatam commissae]* Recentior
 unus

Scipio Luceriae : quanquam fortissima pubes
His sedeat castris, jampridem Caesaris armis.

475 Parthorum subducta metu : ~~quae~~ Gallica damna
Supplevit Magnus, dumque ipse ad bella vocaret,
Donavit focero Romani sanguinis usum.

At te Corfini validis circumdata muris
Tecta tenent pugnax Domiti : tua classica servat

480 Oppositus quondam polluto tiro Miloni.
Ut procul immensam campo consurgere nubem,
Ardentesque acies percussis sole corusco
Conspexit telis, Socii decurrite, dixit,
Fluminis ad ripas, undaeque immergite pontem :

485 Et tu montanis totus nunc fontibus exi,
Atque omnes trahe gurges aquas, ut spumeus alnos
Discussa compage feras. hoc limite bellum
Haereat, hac hostis lentus terat otia ripa.
Praecipitem cohibete ducem : victoria nobis

490 Hic

unus ex nostris, et Pulmanni aliquot, cum Editione Romana, meliorem ordinem dant.

*Tu quoque commissae nudatam deferis arcem
Scipio, Luceriae.*

473.—*Quamquam fortissima pubes*] Veteres quatuor, et ceteri plerique cum Veneta, *Firmissima*. recte. Caesar Bell. liv. iii, 88. *Has cohortes firmissimas se habere Pompeius existimabat.*

474.—*Jampridem Caesaris armis Parthorum subducta metu :*] Nostri omnes SEDUCTA. utrumvis satis commode. in re pari pluribus codicibus auscultandum est.

476.—*Dumque ipse ad bella vocaret,*] Sic i, 387. *Quaecumque ad bella vocaret.* sed longe elegantius, quod in Colbertinis duobus comparatur et pro varia lectione in Trin. et Arund.

—*dumque ipse ad bella VACARET.*

Dum Pompeius, a civilibus muneribus liber, bello Parthico vacaret. Illud *vocaret* hoc habet incommodi, quod falso significet, eas legiones dum apud Caesarem erant, non in *bellis*, sed in pace et otio versatas.

481.—*Campo consurgere nubem,*] Colbert. prior, Arund. et duo Bersmanni *Campis*, Recte, sic et infra 492. 495, numero plurali.

493.—*Calido*

- 490 Hic primum stans Caesar erit. nec plura locutus,
 Devolvit rapidum nequicquam moenibus agmen.
 Nam prior e campis, ut conspicit amne soluto
 Rumpi Caesar iter, calida prolatus ab ira,
 Non satis est muris latebras quaesisse pavori ?
 495 Obstruitis campos, fluviiis arcere paratis,
 Ignavi ? non si tumido me gurgite Ganges
 Summoveat, stabit jam flumine Caesar in ullo,
 Post Rubiconis aquas. equitum properate catervae :
 Ite simul pedites : ruiturum ascendite pontem.
 500 Haec ubi dicta, levis totas accepit habenas
 In campum sonipes : crebroque simillima nimbo
 Trans ripam validi torserunt tela lacerti.
 Ingreditur pulsa fluvium statione vacantem

Caesar

493.—*Calida prolatus ab ira,*] Quid est pro-
 latus ab ira ? vel quis sic umquam locutus est ?
 illud quoque observabis, deesse in oratione se-
 quente *Ait*, vel *Inquit*. aut valde fallor, aut dedit
 auctor,

Rumpi Caesar iter, calida PROCLAMAT
ab ira.

Silius ix, 110.

EXCLAMAT juvenis subita flammatus AB
IRA.

et xi, 99.

Fulminea torvum EXCLAMAT Marcellus
AB IRA.

et vi, 569.

Arridens Poenus lenta PROCLAMAT AB
IRA.

497.—*Non——stabit jam flumine Caesar*
in ullo, Post Rubiconis aquas.] Hinc Silius de
 Hannibale iv, 747.

Ire jubet, prior extingui labique videtur
Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis.

Sed apud Nostrium STABO repone pro *stabit* :
 praecedit enim, *si ME Ganges summoveat.*

500.—*Levis totas accepit habenas In campum*
sonipes :] Ecce tibi denuo CAMPUM ; cum jam
 ter intra pauculos versus *Campis, Campis, Cam-*
pos habuerimus. corrigendum,

——*totas accepit habenas*
In COLLUM Sonipes.

Silius xv, 727.

——*cedentes urget, totas largitus habenas*
Livius acer equo, et turmis abeuntibus infert
Cornipedem.

505.—*turres]*

Caesar, et ad tutas hostis compellitur arces.
 505 Et jam moturas ingentia pondera turrets
 Erigit, et mediis subrepfit vinea muris.
 Ecce, nefas belli, referatis agmina portis
 Captivum traxere ducem, civisque superbi
 Constatit ante pedes. vultu tamen alta minaci
 510 Nobilitas recta ferrum cervice poposcit.
 Scit Caesar poenamque peti, veniamque timeri.
 Vive, licet nolis, et nostro munere, dixit,
 Cerne diem. victis jam spes bona partibus esto,
 Exemplumque mei: vel, si libet, arma retenta;
 515 Et nihil hac venia, si viceris ipse, paciscor.
 Fatur: et astrictis laxari vincula palmis
 Imperat. heu quanto melius vel caede paracta
 Parcere Romano potuit fortuna pudori!
 Poenarum extremum civi, quod castra secutus
 520 Sit patriae, Magnumque ducem, totumque Senatum,
 Ignosci. premit ille graves interritus iras:
 Et secum: Romamne petes, pacisque recessus
 Degener? in medios belli non ire furores

Jamdudum

505.—*turrets*] Nam e turribus missilia librabantur. Grotius.

506.—*Et mediis subrepfit vinea muris.*] Elegantius Colbertinus prior.

Erigit, et mediis SUBREPIT vinea muris.

Erigit, Subrepit, ejusdem temporis utrumque.

515. *Et nihil hac venia, si viceris ipse, paciscor.*] Distingue alio modo,

Et nihil hac venia, si viceris ipse paciscor.

519.—*Civi,*] Vera lectio ex manuscripto. Romano homini maximum est supplicium, venia opus habere quod publica arma privatis praetulerit. Antea fuit, *cui fit.* Grotius. Nostri omnes cum Romana et Veneta *Civi.* et ordo est, *Poenarum extremum, ignosci civi, quod, &c.*

- Jamdudum moriture paras? rue certus, et omnes
 525 Lucis rumpe moras, et Caesaris effuge munus.
 Nescius interea capti ducis arma parabat
 Magnus, ut admixto firmaret robore partes.
 Jamque secuturo jussurus classica Phoebos,
 Tentandasque ratus moturi militis iras,
 530 Alloquitur tacitas veneranda voce cohortes:
 O scelerum ultores, melioraque signa secuti:
 O vere Romana manus: quibus arma Senatus
 Non privata dedit, votis deposcite pugnam.
 Ardent Hesperii saevis populatibus agri:
 535 Gallica per gelidas rabies effunditur Alpes:
 Jam tetigit sanguis pollutos Caesaris enses.
 Dii melius, belli tulimus quod damna priores:
 Coeperit inde nefas. jamjam me praefide Roma
 Supplicium, poenamque petat. neque enim ista vocari

540 Proelia

527.—*Ut admixto firmaret robore partes.*]
 Colbertinus prior, Puteaneus alique plurimi cum
 Rom. ut Ven. *Inmixto.*

528. *Jamque secuturo jussurus classica Phoebos,*
Tentandasque ratus moturi militis iras,] Unde vero
 tot Futuri in unum conclusi, vim ac taedium
 auribus inferentes, *secuturo, jussurus, moturi?*
 Quiescent paulo aures, si unum ex his amolia-
 mur; illum scilicet qui nihil sententiae confert.
 Si enim die insequente jubere classica constitue-
 rat, eo ipso notum facit, *moturum* fore militem.
 Quid quod ineptum est, miles *mouet* vel *moturus*
est, sic absolute positum. auctorem aliud dedisse
 credo, sensu longe meliore:

Tentandasque ratus MATURE militis iras.

Mature, nempe crastino signa moturus, pridie
 tentare statuit iras animosque militum. Infra
 v. 597.

Nec matura petunt promissae classica pugnae.

Valerius tamen MOTURI hic legit, p. 1436.
Futuri temporis participium a verbo dissentit: nam
longam recipit, ut Lucanus,

Tentandasque ratus Moturi militis iras,

Hoc enim vult, a *Moveo*, quod primam corripit,
Moturus eandem producere.

537. *Dii melius, belli tulimus quod damna*
priores:

Coeperit inde nefas. jamjam me praefide
Roma] Ob malam distinctionem,
 cum

- 540 Proelia iusta decet, patriae sed vindicis iram.
Nec magis hoc bellum est, quam cum Catilina paravit
Arfuras in tecta faces, sociusque furoris
Lentulus, exertique manus vesana Cethegi.
O rabies miseranda ducis ! cum fata Camillis
- 545 Te Caesar, magnisque velint miscere Metellis,
Ad Cinnas, Mariosque venis. sternere profecto,
Ut Catulo jacuit Lepidus, nostrasque secures
Passus, Sicanio tegitur qui Carbo sepulcro,
Quique feros movit Sertorius exul Iberos.
- 550 Quanquam, si qua fides, his te quoque jungere Caesar
Invideo, nostrasque manus quod Roma furenti
Opposuit. Parthorum utinam post praelia sospes,
Et Scythicis Crassus victor remeasset ab oris,
Ut simili causa caderes, qua Spartacus hostis.

555 Te

cum hiulca et scabra oratio est, tum et dictio vitiosa. *Coepit* enim dicendum fuit, non *Coeperit*. Tu sic lege et distingue.

*Dii melius, belli tulimus quod damna priores :
Coeperit inde nefas ; DUM jam, me praeside,
Roma
Supplicium, poenamque petat.*

Dum jam, hoc est, dummodo jam. Coeperit inde nefas, dum jam a me puniatur. ut notum illud, Oderint, dum metuant. et mox 561. Dux sit in his castris senior, dum miles in illis.

544. *O rabies miseranda ducis !*] Vix intelligo, quo colore dictum sit *Rabies miseranda* : Si rabies est, teterrimum malae mentis vitium, non utique *miseratione*, sed odio et vindicta excipienda erit. et quidem quod statim sequitur, *Sternere profecto*

non misericordiae est, sed ultionis. crediderim ab auctore profectum :

O rabies INFANDA ducis !

codex Bersmanni, MIRANDA. *Miseranda*, compendiose scribitur, *Misanda. infanda*.

553. *Et Scythicis Crassus victor remeasset ab oris,*] Colb. prior, Harleianus, Regius, cum Bersmanni duobus, et Pulmanni uno, suaviore compositione,

Et Scythicis victor Crassus——

Insuper etiam, ARVIS Colb. prior.

R 2

555. Te

- 555 Te quoque si Superi titulis accedere nostris
 Jusserunt, valet in torquendo dextera pilo:
 Fervidus haec iterum circa praecordia sanguis
 Incaluit: disces non esse ad bella fugaces,
 Qui pacem potuere pati. licet ille solutum,
 560 Defectumque vocet, ne vos mea terreat aetas.
 Dux sit in his castris senior, dum miles in illis.
 Quo potuit civem populus perducere, liber,
 Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.
 Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
 565 Pompeium transire parat. hinc Consul uterque,
 Hinc acies statuta ducum. Caesarne Senatus

Victor

555. *Te quoque si Superi titulis accedere nostris
 Jusserunt,*] Ex Ovidio, Heroid. ix.

Gratulor Oechaliam titulis accedere vestris;

557. *Fervidus haec iterum circa praecordia san-
 guis Incaluit:*] Si jam *Fervidus*, quomodo *Inca-
 luit*; quod minus est quam *fervere*? Quomodo
 autem *iterum* incaluit, nisi medio tempore vel
 refrixerit vel intepuerit? et forsan scripsit Lucanus,

FRIGIDUS haec iterum circa praecordia sanguis
Incaluit.

Pompeius jam senior; et proprium senectutis san-
guis frigidus. Entellus de se, Aeneid. v, 396.

*Sanguis hebet, frigentque effaetae in corpore
 vires.*

558.—*Disces non esse ad bella fugaces, Qui
 pacem potuere pati.*] Colbertinus prior, Puteaneus,
 Regius, Pulmanni duo, cum Editione Venet.
Discet. Placet: quia sequitur, *Licet Ille.*

561. *Dux sit in his castris senior, dum miles in
 illis.*] Quintilianus Declam. cccxvii. *Itaque hercle
 militem legimus robustum, legimus juvenem: im-
 peratorem facimus senem.*

564. *Non privata cupit, Romana quisquis in
 urbe Pompeium transire parat.*] Colbertinus alter,
 et Harleianus cum duobus Pulmanni, elegantius,

*Non privata CUPIS, Romana quisquis in urbe
 Pompeium transire PARAS.*

Quid vero *Romana urbs*, an simpliciter? vide an
 scripserit auctor,

*Non privata CUPIS ROMANO quisquis in
 ORBE
 Pompeium transire PARAS.*

Noster viii, 211.

*Quando, ait, Emathis amissus cladibus ORBIS
 Qua ROMANUS erat.*

567.—*Non*

Victor erit? non tam caeco trahis omnia cursu,
Teque nihil Fortuna pudet. multisne rebellis
Gallia jam lustris, aetasque impensa labori
570 Dant animos? Rheni gelidis quod fugit ab undis,
Oceanumque vocans incerti stagna profundi;
Territa quaefitis ostendit terga Britannis?
An vanae tumuere minae, quod fama furoris
Expulit armatam patriis e sedibus urbem?
575 Heu demens, non te fugiunt, me cuncta sequuntur:
Qui cum signa tuli toto fulgentia ponto,
Ante bis exactum quam Cynthia conderet orbem,
Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,

Angustaque

567.—*Non tam caeco trahis omnia cursu, Te-
que nihil Fortuna pudet.*] Etiam refragante codi-
cum turba, reponendum puto,

—non tam caeco trahis omnia CASU.

Cursus ad Fatum pertinet, ad Fortunam Casus.
Juvenalis,

Sunt in Fortunae qui casibus omnia ponant.

Noster vii, 446.

Cum caeco rapiantur saecula casu.

Caeco casu, praecipiti casu, passim.

568.—*Multisne rebellis Gallia jam lustris,*] *Multisne* vero lustris? cum nondum bina lustra completa fuerint? nondum decimus annus exactus? Apage tam spissum mendacium; quod omnes cohortes statim agnoscerent. Dederat auctor.

—GEMINISne rebellis
Gallia jam lustris.

ut i, 283.

Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris.

Simile erratum in Senecae Agamemnone, 42.

Post decima Phoebi lustra devicto Ilio.

Quid audio? an per quinquaginta annos obsessum est Ilium? an potius *Lustrum* non quinquennii, ut creditum est, sed unius anni erit? *Decima* est Florentini codicis lectio, ceterorum *Dena*. Corrige, vel ex illo *Gemina*, vel ex his *Bina*.

570.—*Rheni gelidis quod fugit ab undis,*] Iterum habes paulo inferius, *Gelidas ad Phasidos undas*. Mendum igitur subesse hic, iuste suspicere possis. neque difficilis correctio: *Fugit* enim per se hic positum plane friget. legendum arbitror,

Rheni TREPIDUS quod fugit ab ARVIS.

Quippe Caesar, narrante Plutarcho, non amplius dies xviii, ultra Rhenum in Germania moratus, rediit in Galliam.

579. *Angustaque*

Angustaque domum terrarum in sede poposcit.

580 Idem per Scythici profugum divortio Ponti
Indomitum regem, Romanaque fata morantem,
Ad mortem, Sylla felicior, ire coegi.

Pars mundi mihi nulla vacat : sed tota tenetur
Terra meis, quocunque jacet sub sole, trophaeis.

585 Hinc me victorem gelidas ad Phasidos undas
Arctos habet : calida medius mihi cognitus axis
Aegypto, atque umbras nusquam flectente Syene.

Occasus

579. *Angusta*que domum terrarum in sede poposcit.] Puteaneus cum Edit. Rom. ANGUSTA-
QUE: Omnes nostri cum Veneta ANGUS-
TAMQUE. Hoc dicit auctor, Piratas, metu-
entes jam *Pelagi*, petiisse ut vel procul a mari in
intimas terras deducerentur. Atqui hoc signifi-
care nequit, *In sede terrarum*; quoniam et loca
maritima comprehendit. Scripsit, aut fallor,
Poeta,

Omne fretum, metuens pelagi, Pirata reliquit
ANGUSTAMQUE domum TERRESTRI
in sede poposcit.

Paterculus de hac re ii, 32. *Reliquias eorum con-
tractas in urbibus, remotoque a mari loco in certa
sede constituit.* Servius ad Georg. iv, 127. *Pom-
peius victis piratis Cilicibus, partim ibidem, partim
in Graecia, partim in Calabria agros donavit.* Vide
et Plutarchum aliosque. potes etiam TERRENA.

587.—*Atque umbras nusquam flectente Syene.*] Col-
bertinus uterque et Trin. cum duobus Pul-
manni Bersmannique totidem, NUMQUAM.
Citat hoc Priscianus, p. 887. ubi Codex insignis
Cantab. NUMQUAM. Sic quoque se olim
legisse clare ostendit Macrobius, in Somn. Scip.
vii. *Civitas*, inquit, *Syene sub ipso Aestivo tropico*

constituta est; et eo die quo sol certam partem ingre-
ditur *Cancris*, hora diei sexta (quoniam sol tunc super
ipsum invenitur verticem civitatis) nulla illic potest
in terram de quolibet corpore umbra jacere; et hoc
est quod Lucanus dicere voluit, nec tamen plene, ut
habetur, absolvit. Dicendo enim,

Atque umbras NUMQUAM flectente Syene.

*rem quidem attigit, sed turbavit verum: non enim
numquam flectit, sed uno anni tempore.* Recte sane
censuisset Macrobius, si auctor dedisset *Numquam*;
sed codices vetusti Puteaneus et Harleianus cum
magna aliorum turba, NUSQUAM habent;
et vere. Nisi enim NUSQUAM posuisset Luca-
nus, non dixisset *Flectente umbras*, sed *Faciente*,
vel *Faciente flectere umbras*; absolute, nisi quorsum
addatur, ineptissimum est. — *Nusquam* igitur flec-
tit umbras Syene, scilicet ipso meridie solstitiali,
sive solstitii die medio. Quid autem profuit, ve-
ram lectionem comparuisse? cum adhuc tam ma-
lignae quidam agant, quam si credidisset Lucanus,
nullam per totum annum umbram Syene fieri.
Iniqua vero iudicia: Cur ergo loca quaedam
Ascia (sine umbra) dicuntur? an ulli *Ascii* sunt,
nisi semel vel bis in anno? et tamen licuit magnis
scriptoribus absolute *Ascios* dicere. Plinius Hist.
ii, 75. *Onesicritus dux Alexandri Magni scripsit,*
Quibus

Occasus mea jura timet, Tethynque fugacem
 Qui ferit, Hesperius post omnia flumina Baetis.
 590 Me domitus cognovit Arabs, me marte feroces
 Heniochi, notique erepto vellere Colchi.
 Cappadoces mea signa timent, et dedita sacris
 Incerti Judaea Dei, mollisque Sophene.
 Armenios, Cilicasque feros, Taurosque subegi.
 595 Quod socero bellum, praeter civile, reliqui?
 Verba ducis nullo partes clamore sequuntur,

Nec

*Quibus in locis Indiae umbrae non sint, Septentrio-
 nem non conspici, et ea loca appellari Ascia. et ite-
 rum, vii, 2. Onesicritus scribit quibus locis Indiae
 umbrae non sint corpora hominum cubitorum plus
 quinum existere. Eadem utrumque facie genera-
 liter dicitur, Et umbras non esse, Et umbras nus-
 quam flecti: licet semel hoc tantum, vel pluri-
 mum bis quotannis contingat.*

588. *Occasus mea jura timet,*] Quarto abhinc
 versu iterum habes et in eadem versus caesura,

Cappadoces mea signa timent.

Jura TENET Cod. Arundel. et pro varia lec-
 tione Cantab. Repono,

Occasus mea jura TREMIT.

Martialis viii, 55.

Sed cujus tremarent ipsi quoque jura leones.

590. *Me domitus cognovit Arabs,*] Quanto me-
 lius quod in solo Arundeliano reperi,

Me domitus COGNOSCIT Arabs.

praesenti tempore, ut alia illa vicina, *Vacat, Tene-
 tur, Habet, Tremet, Timent.* Quid quod plus

est, jam cognoscere, terrore scilicet nominis adhuc
 haerente, quam quondam cognovisse.

591.—*Me marte feroces Heniochi, notique
 erepto vellere Colchi.*] *Noti vellere,* ut Seneca
 Thyeste, 379,

Seras vellere nobiles.

sed versu priore posuit COGNOSCIT *Arabs*:
 iterumne ergo et tam proxime NOTI *Colchi*?
 Numquam hoc credam. Quin et hoc perpende;
 si *Notos* voluisset; non utique *Erepto*, sed *Aurato*
vellere subjecisset. *Noti* quippe erant ob vellus
aureum: at priusquam eriperetur. Cum itaque
Erepto dixerit, ne dubita, quin more suo *moratum*
 aliquod Epitheton addiderit. Scripsit auctor.

NUDIQUE *erepto vellere Colchi.*

Ideo *nudi* et *pauperes*, quia *vellere erepto. nudi
 vellere,* ut Horatius,

Nudus agris, nudus nummis, insane, paternis.

Sil. Ital. ix, 358.

Hesperidum pauper spoliatis frondibus hortus.

Idem i, 392.

Et erepto nudum clypeo latus haurit Hiberi.

599.—*Nec*

Nec matura petunt promissae classica pugnae.
Sensit et ipse metum Magnus; placuitque referri
Signa, nec in tantae discrimina mittere pugnae

600 Jam victum fama non visi Caesaris agmen.

Pulsus ut armentis primo certamine taurus
Silvarum secreta petit, vacuosque per agros
Exul in adversis explorat cornua truncis;
Nec redit in pastus, nisi cum cervice recepta

605 Excussi placuere tori: mox reddita victor

Quos libet in saltus comitantibus agmina tauris
Invito pastore trahit: sic viribus impar

Tradidit

599.—*Nec in tantae discrimina mittere pugnae*] Altero abhinc versu dixerat, *Promissae classica pugnae*. alterutrum mendosum sit, necesse est, prius vero non sollicitandum, *Promissa* enim *pugna* est, quam orationis exordio v. 533. pollicitus est, *Votis deprecate pugnam*. Restat itaque ut posterius in mendo cubet, manu medica curandum. Quod non difficulter fiet; si, ut plane existimo, scripsit auctor,

Nec in tantae discrimina mittere CAUSAE.

Causa tanta, i, 128.

Virrix Causa deis placuit, sed victa Catoni.

et ix, 230.

—*Ille jacet, paci quem praetulit orbis:*

Causaque nostra perit.

Tacitus Hist. v, 15. *Ejus proelii eventus utrumque ducem ad maturandum summae rei discrimen erexit.* Pompeius ipse de his ipsis copiis. Cic. ad Atticum viii, 12. *Neque enim eorum militum, quos mecum habeo, voluntati satis confido, ut de omnibus fortunis Reip. dimicem.*

605.—*Mox reddita victor Quos libet in saltus comitantibus agmina tauris Invito pastore trahit:*] Julius Scaliger in critico c. xiv, ubi hanc Lucani comparisonem adduxerat, *Considerabis*, inquit *an Tauri comitentur novum victorem*. Recte sane vir summus: tantum enim abest, ut *tauri* comitentur; ut secundum ipsum Lucanum taurus *victus* mox *silvarum secreta exul petat*. Quomodo igitur victorem comitatur? Ergo aut Librariorum negligentiae, aut ipsius Poetae incuriae, crimen hoc impingendum erit; minime vero huic, sic enim ab eo profectum,

Quos libet in saltus, comitantibus agmina
PARVIS —

Invito pastore trahit.

Parvi hic sunt vituli, ut generatim in quoque genere minores. Seneca Troad. 537, de Bubus,

Sic ille magni, PARVUS armenti COMES,
Primisque nondum cornibus findens cutem.

et Hippol. 17.

Vos, qua Marathon tramite laevo
Saltus aperit; qua comitatae

Gregibus

Tradidit Hesperiam, profugusque per Appula rura
Brundisii tutas concedit Magnus in arces.

610 Urbs est Dictaeis olim possessa colonis,
Quos Creta profugos vexere per aequora puppes
Cecropiae, victum mentitis Thesea velis.
Hanc latus angustum jam se cogentis in arctum
Hesperiae, tenuem producit in aequora linguam,

615 Adriacas flexis claudit quae cornibus undas.
Nec tamen hoc arctis immissum faucibus aequor
Portus erat, si non violentos insula Coros
Exciperet faxis, lassasque refunderet undas.
Hinc illinc montes scopulosae rupis aperto

620 Opposuit natura mari, flatuque removit,

Ut

*Gregibus parvis nocturna petunt
Pabula parvae.*

*Nec tamen hoc PATULIS immissum faucibus
aequor.*

Statius Silv. i, 6.

*Una vescitur omnis ordo mensa,
Parvi, femina, plebs, eques, senatus.*

609. *Brundisii tutas concedit Magnus in arces.*]
Colb. autem alter et Puteaneus et alii quoque
cum Veneta CONCESSIT. atque hoc amplecti-
mur; nam Praeteritum hic requiritur, ut alte-
rum illud Tradidit. Statius Silv. iii, 3, 163.

Et Diomedes concedere jussus in arces.

616. *Nec tamen hoc arctis immissum faucibus
aequor Portus erat,*] Non admittendum est *Arctis*;
cum tertio ante versu habuerimus *Arctum*. Prae-
terea si fauces *arctae* erant; portus profecto erat
sine insulae ope, quae objectu laterum portum
efficeret. Scripsit, opinor, auctor:

Mox Noster, v. 619. *Aperto mari*, ut hic, *patu-
lis faucibus*; de re eadem.

617.—*Si non violentos insula Coros Exciperet
faxis, lassasque refunderet undas.*] Cum Coros dix-
isset, cur a ventis ad undas transgreditur? Accedat
huc, quod tertio ante versu, in fine etiam ut hic,
undas habuimus: quo nullum certius errati indi-
cium. Dedit, ut videtur, auctor,

—*si non violentos insula Coros
Exciperet faxis, lassasque refunderet AURAS.*

Auras, Oras, Undas, Umbras, haec quatuor
saepe a Librariis confunduntur.

619. *Hinc illinc montes scopulosae rupis aperto
Opposuit natura mari,*] Cui hominum umquam
auditum est, *Montes rupis?* An una rupes plures
S habet

- Ut tremulo starent contentae fune carinae.
 Hinc late patet omne fretum, seu vela ferantur
 In portus Corcyra tuos, seu laeva petatur
 Illyris Ionias vergens Epidamnus in undas.
 625 Huc fuga nautarum, cum totas Adria vires
 Movit, et in nubes abiere Ceraunia, cumque
 Spumoso Calaber perfunditur aequore Sason.
 Ergo ubi nulla fides rebus post terga relictis,
 Nec licet ad duros Martem convertere Iberos,
 630 Cum mediae jaceant immensis tractibus Alpes:
 Tunc sobole e tanta natum, cui firmior aetas,
 Affatur: Mundi jubeo tentare recessus.
 Euphratem, Nilumque move, quo nominis usque
 Nostri fama venit, quas est vulgata per urbes
 635 Post me Roma ducem: sparsos per rura colonos
 Redde mari Cilicas: Pharios hinc concute reges.
 Tigranemque

habet montes? Pudet tam apertum mendum tam
 diu latuisse. Scripsit auctor,

Hinc illinc MOLES scopulosae rupis,

Motes, Moles.

631. *Tunc sobole e tanta natum, cui firmior
 aetas,*] Quorsum autem TANTA Soboles? cum
 notissimum sit duos tantummodo liberos Pom-
 peio tum fuisse, Cnaeum et Sextum. Repone.

Tum sobole e GEMINA.

636.—*Pharios hinc concute reges,*] Colberti-
 nus alter, et Puteaneus cum duobus Pulmanni,
 PARTHOS *hinc concute reges.* quod quidem
 quam *Pharios* mallet, Hi enim propiores Tigrani

et Pharnaci. Et cum *Nilum move* dixerit, eo
 ipso *Pharios reges* tum significavit. sed neque
Parthos, satis placet. Hanc enim οἰκονομία servat
 poetae nobiles; ut si vaticinentur, si vota faciant,
 si jubeant quid agendum; semper id quod prae-
 dicitur, vovetur, imperatur, eventum suum ha-
 beat. Atqui *Parthi* non *concutiebantur*, neutras
 partes secuti, iii, 265.

*Fallaces dubium Parthi tenuere favorem,
 Contenti fecisse duos.*

Quamobrem, ut saepe accidit, utraque lectio
 mendosa est, tam *Pharii*, quam *Parthi*; dum ve-
 terem et veram hi uno modo, alii alio contor-
 quent. Scripsit Poeta

BACTROS *hinc concute reges.*

Bactri

Tigranemque meum. nec Pharnacis arma relinquo,
 Admoneo, nec tu populos utraque vagantes
 Armenia, Pontique feras per littora gentes,
 640 Riphacaeque manus, et quas tenet aequore denso
 Pigra palus Scythici patiens Maeotica plaustrum.
 Et quid plura moror? totos mea, nate, per ortus
 Bella feres, totoque urbes agitabis in orbe
 Perdomitas: omnes redeant in castra triumphum.
 645 At vos, qui Latios signatis nomine fastos,
 Primus in Epirum Boreas agat: inde per arva

Graiorum,

Bactri enim in Pompeii partibus militabant; iii,
 367.

———tinxere sagittas
 Errantes Scythiae populi, quos gurgite Bactros
 Includit gelido, vastisque Hyrcania silvis.

Paulum infra, Tigranem et Euphraten libri vetustiores. et Cod. Trin. Maeotia. Pharnacis autem a recto Pharnax, non a Pharnaces. Priscianus p. 724. Barbara nomina in x corripunt penultimam; ut Volux Volucis, Pharnax Pharnacis: Lucanus in ii, Tigranemque meum. nec Pharnacis arma relinquo.

642.——Totus mea, nate, per ortus Bella feres,] Omnes nostri cum Veneta et Romana FERES. Illud feres ex unico codice olim asseruit Modius Epist. lxxx. Livius xxi, 10. Si ex bellis bella ferendo succinctus armis legionibusque vivat. Sed aliud est Bella ferere; aliud esset Mea bella ferere: mea enim, quae ipse olim sevi: quae non jam iterum ferenda, sed colligenda sunt. Atque hoc postulat, quod mox sequitur; Omnes triumphum in castra REDEANT. Quare vix dubitandum, quin sic scripserit auctor,

———totus mea, nate, per ortus
 Bella LEGES, totoque urbes agitabis in orbe
 PRAEDOMITAS; omnes redeant in castra triumphum.

ubicumque ego olim bella gessi, et victor populis peperci, eos tu in mea castra colligendos curato. Praedomitas, nimirum a me olim. Seneca Patruus Epist. cxiii. Doce me nullum animal felix esse sine fortitudine; nisi omnes casus, antequam exciperet, meditando PRAEDOMUIT.

645. At vos, qui Latios signatis nomine fastos,] ET vos, codices fere omnes cum Romana et Veneta, Recte. sed iidem omnes mendose LATIO. Deinde Colbertini duo, Cantab. Trin. cum magna recentiorum turba SIGNASTIS; tum scilicet, cum novo anno Consules facti estis, Reponendum igitur,

ET vos qui Latios SIGNASTIS nomine FASTOS.

Mox, Macetumque meliores omnes, a recto Maces; non Macedumque.

Graiorum, Macedumque novas acquirite vires :
Dum paci dat tempus hyems. Sic fatur : et omnes
Jussa gerunt, solvuntque cavas a littore puppes.

650 At nunquam patiens pacis, longaeque quietis
Armorum, ne quid Fatis mutare liceret,

Assequitur,

648.—*Sic fatur : et omnes Jussa gerunt,*] Primo, AT substituendum pro ET, Deinde, quid fodes est *Jussa gerere*? vel quis omnium sic locutus est? an *gerere* erit *portare*, *ferre*? ut Aeneid. ix, 804.

—nam Juppiter Irim

Demisit, germanae haud mollia jussa ferentem.

Atqui hi Consules cum filio, non ut nuntii dimittuntur; sed ad res agendas, non narrandas. An potius *gerere jussa*, perinde erit ac *facere*, et exsequi? Quomodo autem jam nunc *jussa ista faciunt*, per totum terrarum orbem peragenda, qui adhuc Brundisii in portu haerent? Repono.

—sic fatur : AT omnes

Jussa PARANT, solvuntque CITAS a litore puppes.

Jussa parant, accingunt se ad ea exequenda. Aeneid. iv, 503.

—nec tantos mente furores

Concipit; aut graviora timet quam morte Sichi-
chaei :

Ergo JUSSA PARAT.

Citas autem reposuimus, pro ignavo isto Epitheto *cavas puppes*. Quid enim ad rem facit; si *cavae* sint? At CITAS morato Epitheto, ut summum festinandi studium notet. *Puppis*, *ratis*, *navis*, *classis*, *cita*, poetis frequentissima sunt.

650. *At nunquam patiens pacis, longaeque quietis*] Pro PACIS Colbert. prior, Putean. Harleianus,

Trin. Caianus cum tribus Pulmanni SEGNIS. addit Puteaneus antiqua manu, *segnis esse pro segnitiei*. commentum sane lepidum: sed ut certum est, numquam sic dicere voluisse Nostrum, *segnis longaeque*; ita et aequae certum non dixisse *Pacis*; quia altero ante versu dixerat, *Dum PACI dat tempus hiems*. Nescio an recte divinaverim,

At nunquam patiens OTI, longaeque quietis.

Oti, hoc est, *Otii*; ut *Corfini* supra, *Corfinii*, et alia apud hunc plura.

Georg. iv, ipso fine,

Studiis florentem ignobilis OTI.

Curtius vi, 2, de Alexandro: *Militarium rerum, quam QUIETIS OTIQUE PATIENTIOR*. Sallustius Jugurth. 70. *Vulgus, cupidum novarum rerum, QUIETI et OTIO adversum*.

651.—*Longaeque quietis Armorum, ne quid Fatis mutare liceret,*] *Impatiens quietis armorum*; inepte et invenuste. Immo, *Impatiens quietis*, ut ex Curtio et Sallustio jam didicisti. Tum et illud nimis laxae *ne quid omnino*, nusquam gentium, *mutare liceret*; Scripsit enimvero auctor,

ACTORUM nequid Fatis mutare liceret.

Ne quid aëtorum, ne quid ex iis quae jam acta erant, cum Magnum in Brundisium compulisset, a Fatis mutari possent.

652. *Assequitur,*

Assequitur, generique premit vestigia Caesar,
Sufficerent aliis primo tot moenia cursu
Rapta, tot oppressae dejectis hostibus arces:

655 Ipsa caput mundi, bellorum maxima merces,
Roma capi facilis: Sed Caesar in omnia praeceps,
Nil actum credens, dum quid superesset agendum,

Instat

652. *Assequitur, generique premit vestigia Caesar,*] Quid hoc est? primum *assequitur*, et postea *premit vestigia*? Certe *Assequi* perinde est ac *Consequi*, *Pervenire* ad eum quem sectaris. dedit auctor *Persequitur* vel *Insequitur*, Aeneid. xii, 748.

—nec minus Aeneas

Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.

Hoc ipsum est, *Insequitur et premit vestigia.*

653. *Sufficerent aliis primo tot moenia cursu Rapta,*] Veteres quatuor, cum magna comitum turba, *Tot primo*: quod ideo placet, quia TOT proximum quoque colon inchoat.

654.—*Tot oppressae dejectis hostibus arces:* Nostri omnes cum Romana et Veneta DEPULSIS. Illud alterum ex uno Modii codice adscitum est perperam, cum paulum infra v. 662, redeat, *Dejectis rupibus*. Porro pro OPPRESSAE, quod plerique libri exhibent, Colbertinus prior INFESTAE, secundus OBSESSAE. Locus, ad hunc modum corrigendus

Sufficerent aliis tot primo moenia cursu

Rapta, tot INSESSAE DEPULSIS hostibus arces.

Lippiens aliquis Librarius pro *Insestae*, legebat *Infestae*. subierunt postea Correctores, qui cum

Infestae minime huc quadrare intelligerent, *Obsestae* et *Oppressae* interpolabant. Atqui in promptu erat veram lectionem ex falsa illa exsculpere. Tot arces *insestae*, *possessae*, *occupatae* Caesaris praesidiis, hostium depulsis. Tacitus Hist. ii, 98. *Pannonicae Alpes praesidiis insestae: Annalium xiii 39. Per montes ducebantur nostris praesidiis inestros.* et iv, 4. *Quamquam insideret urbem proprius miles,* sic Historici passim.

656.—*Sed Caesar in omnia praeceps,*] Quarto ante versu dixerat, *Premittit vestigia Caesar.* Filum ergo orationis persequere: *Caesar* premit generi vestigia: sufficerent aliis tot oppida capta: sed *Caesar* praeceps in omnia. Placetne hoc tam putide repetitum? Immo ab auctore, sic profectum est,

—*Sed DUCTOR in omnia praeceps*

supra v, 489, de Caesare,

PRAECIPITEM cohibete DUCEM.

Præceps quidem ductor erat, omnia conficiens celeritate armorum: at non *praeceps Caesar*, non praeceps totus: quippe qui lentissimis artibus et consiliis regnum sibi fecerit.

657. *Nil actum credens, dum quid superesset agendum,*] Justinianus in Cod. vi, 35, 10. *Nihil etenim actum esse credimus, dum aliquid addendum superest.* Ubi forte ex Nostro AGENDUM reponi debet pro *Addendum*.

66c. Communem

Instat atrox : et adhuc, quamvis possederit omnem
Italiam, extremo sedeat quod littore Magnus,

660 Communem tamen esse dolet : nec rursus aperto
Vult hostes errare freto, sed molibus undas
Obstruit, et latum dejectis rupibus aequor.
Cedit in immensum cassus labor : omnia pontus

Haurit

660. *Communem tamen esse dolet :*] Si seriem
orationis evolvas, videbis illud TAMEN senten-
tiam onerare caudamque male trahere. scripsit,
opinor, Poeta,

Communem TERRAM esse dolet.

Tum aptissime succedit id, quod sequitur: *Nec
rursus aperto vult hostes errare freto. Rursus idem
est quod Contra : Terra igitur et Fretum hic
opponuntur, dolenter et aegre tulit Caesar,
vel terra Pompeium vel mari consistere. Ter-
ram, Tamen, apud veteres Librarios faciunt
Tram, Tam.*

661.—*Sed molibus undas Obstruit, et latum
dejectis rupibus aequor.*] Mira hic seu Librarii sive
Correctores facinora ediderunt. Illud vide : *Ob-
struit undas molibus, et latum aequor dejectis rupi-
bus :* ubi posterius colon sine verbo incedit, pon-
dere gravi et inutili : nihil enim sensui addit, ni-
hil habet ex more geniove Lucani. Quid, quod
Latum aequor, ineptissime hic dictum? quis
enim tam demens ut tale iret obstructum? Quid
denique est *dejectis rupibus*? injectis potius,
aggerem enim injectum esse significat. Favebit
lector non malignus, si tot in una sententia vitiis
poetam liberavero; sic ut non meam manum
sed veterem Autoris restituam. Lege igitur.

—*sed molibus undas*

*Obstruit, ELIDITQUE INGESTIS rupi-
bus aequor.*

Elidit equor ingestis rupibus, ut Noster vi, 56.

Tot potuere manus aut jungere Seston Abydo,
INGESTOQUE solo Phryxum ELIDERE
PONTUM.

Petronius, v, 120.

Expelluntur aquae saxis, mare nascitur arvis.

Curtius de re simili, iv, 2. *Jamque a fundo ma-
ris in altitudinem montis opus excreverat* (lege ex
codice vetusto, in altitudinem MODICAM)
*nondum tamen aquae fastigium aequabat : et quo
longius MOLES agebatur a litore, hoc magis quic-
quid INGEREBATUR praealtum absorbebat
mare.* Caesar ipse Bel. Civ. i, 25. *Qua fauces
erant angustissimae portus, molem atque aggerem ab
utraque parte litoris jaciebat, quod his locis erat
mare vadofum. longius progressus, cum agger altiore
aqua contineri non posset, rates duplices quoquo versus
pedum xxx, e regione maris collocabat.* Vides,
quod in vulgata lectione *latum aequor* est, id apud
Caesarem esse *fauces angustissimas.* unde locum
esse depravatum certo intelligas; nec minus du-
bites de certa emendatione. nam et literarum
ductus non multum abludunt, *elatitudeiectis, eli-
ditigestis.*

663. *Cedit in immensum cassus labor :*] *Cedere,
cadere, in cassum, in vanum, in irritum,* intelligo
quid velint. Seneca Thyeste, 1066. *Cecidit in
cassum dolor.* Hyppolito, 182. *Cedit in vanum
labor.*

Haurit saxa vorax, montesque immiscet arenis :

665 Ut maris Aegaei medias si celsus in undas
Depellatur Eryx, nullae tamen aequore rupes
Emineant, vel si convulso vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni.
Ergo ubi nulla vado tenuit sua pondera moles,

Tunc

labor. Sed cedere in immensum, aut nihil est, aut
sententiae plane contrarium. aut fallor, aut scrip-
sit Poeta,

CRESCIT in immensum cassus labor.

Plinius Hist. xiv, 1. Unde nobis crevit labor.
Met. iv, 660.

—tum partes auctus in omnes.

Crevit in immensum.

Fast. v, 537.

Creverat immensum.

Duo igitur dicit auctor, et laborem crevisse in
immensum, et incassum quoque cecidisse.

665. Ut maris Aegaei medias si celsus in undas
Depellatur Eryx,] Eryx Siciliae mons ad promon-
torium Lilybaeum. Quid ergo illi est cum mari
Aegaeo, quasi una ex Cycladibus esset? Certe
in mare tam longinquum non Depellatur, sed
Projiciatur dictum oportuit. unde factum, ut pro
Eryx jam olim Sabellicus Athos substituerit?
Atqui de Atho mox agetur v, 677. In medium
deferret Athos. alius igitur lapis movendus est.
Recte habet Eryx; sed pro Aegaei, vel, repo-
nendum erit Ausonii, vel Ionii, vel Aeolii. Strabo
lib. ii. Τὸ Αὐσόνιον μὲν πάλαι, νῦν δὲ καλέμενος Σικελικὸν
πέραν: Quod olim Ausonium, nunc Siculum vo-
catum mare. et. v. Τῶν δ' Αὐσόνων ἐδ' ἅπαρ οἰκήσαντων
ἐν τῇ Σικελικῇ, τὸ πέραν ὅμως Αὐσόνιον καλεῖται.
Quavis Ausones numquam habitaverint ad mare

Siculum, id tamen pelagus Ausonium vocatur. Pin-
darus ad Syracusas ponit Ἴόνιον θάλασσαν, Pyth.
iii, ubi Scholiaetae, Ἴόνιον πέραν τὸ πρὸς Σικελίαν,
Ionium pelagus, quod ad Siciliam est. Lucretius i,
712, de Empedocle,

Insula quem triquetris terrarum gessit in oris;
Quam fluitans CIRCUM magnis anfractibus
aequor

IONIUM glaucis adspersit virus ab undis.

Vides hunc totum circa Siciliam pelagus Ionium
vocare. Alii pro tribus promontoriis tria maria
assignant Ionium, Libycum, Tuscum. Claud. i,
Proserp. 145.

Nunc illam, socia raptam tellure, trifulcam
Opposuit Natura mari: caput inde Pachyni
Respuit Ionias praetentis rupibus iras:
Hinc latrat Gaetula Thetis, Lilybaeaeque pulsat
Brachia consurgens; hinc dedignata teneri
Concutit objectum rabies Tyrrhena Pelorum.

Silius xiv, 72.

Hic versi penitus Pelopea ad regna Pachyni
Pulsata Ionio respondent saxa profundo.

Denique et maris Aeolii recte possis substituere.

Silius xiv, 232.

Litora Thermarum, prisca dotata camena,
Armavere suos: qua mergitur Himera ponto
AEOLIO.

Eryx,

670 Tunc placuit caesis innectere vincula filvis,
Roboraque immensis late religare catenis.
Tales fama canit tumidum super aequora Xerxem
Construxisse vias, multum cum pontibus ausus,
Europamque Asiae, Sestonque admovit Abydo,

675 Incessitque

Eryx, Himera sive Thermae, Aeoliae insulae, in eodem Siciliae latere sitae sunt: inde mare Aeolium: Atque hoc vel ideo praetulerim, quia ab Aeolii ad Aegei pronus et facilis lapsus est.

670. Tunc placuit caesis innectere vincula filvis,] Quod Caesar per rates duplices se effecisse dicit; id Noster per *xndias* et trabes connexas factum esse narrat. Potuit fide historica sic dixisse,

Tunc placuit junctis innectere vincla carinis.

672. Tales fama canit tumidum super aequora Xerxem Construxisse vias,] Numquam commiserat Noster, ut versus tam scabre aspereque exiret, Aequora Xerxem. Recte igitur Colbertinus veterrimus PERSEN: Tumidus Perses satis superque Xerxem signat, ut Medus Juvenali x, 177.

—credimus altos

Defecisse amnes, epotaque flumina Medo
Prandente.

Ceterum pro Construxisse Bersmanni codex CONSTITUISSE; unus e recentioribus nostris, CONTRASSISSE, Tu auctoris manum re-
pone,

Tales fama canit tumidum super aequora PER-
SEN
CONSTRAVISSE vias.

Plinius Hist. iv, 24. Primas angustias Helle-
spontum vocant: hac Xerxes Persarum rex, CON-
STRATO in navibus PONTE, duxit exercitum.

Justinus ii, 10. Xerxes ante experimentum belli, fiducia virium, veluti naturae ipsius dominus quae-
dam maria PONTIBUS STERNEBAT. Li-
vius x, 47. VIA a Martis Silice ad Bovillas
PERSTRATA est. Virgilius et Lucretius,
STRATA VIARUM.

673.—Multum cum pontibus ausus, Euro-
pamque Asiae, Sestonque admovit Abydo,] Nihil tam
putidum, tam ridiculum in quoquam, opinor,
scriptore occurrit, quam multum ausus pontibus.
piget eventilare; neque ullus Editorum probare
hoc potuit; utcumque dissimulaverit. Ex Pom-
ponii Melae loco fluxisse hoc arbitror, ii, 2. Est
et regio, in qua Persarum exercitus divisas spatio
pelagoque terras ausus pontibus jungere (mirum at-
que ingens facinus) ex Asia in Graeciam pedes, et
non navigata maria transmisit. Cum hic dixisset,
ausus pontibus jungere, Corrector aliquis hoc arri-
puit, et Lucano illevit. Atqui VIAS jam dixerat
Noster, ut Pontibus addere ineptum fuerit. neque
exitum habet oratio; deest enim jungere vel
simile quid. Spero me sententiam saltem Auc-
toris e tenebris reduxisse: legere ergo poteris,

Constravisse vias; TUM CUM DEMEN-
TIBUS AUSIS
EUROPEN Asiae, Sestonque admovit Abydo.

Et Ausis quidem, quod vel sine codice in prom-
tu erat, Colbertinus veterrimus habet. Europen
autem Graeca terminatione, ut Seston, Ovid.
Met. v, 648.

Jam

675 Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
Non Eurum, Zephyrumque timens: cum vela, ratesque
In medium deferret Athon. sic ora profundum
Arctantur casu nemorum: tunc aggere multo
Surgit opus, longaeque tremunt super aequora turres.

680 Pompeius tellure nova compressa profundum
Ora videns, curis animum mordacibus angit,

Ut

Jam super Europen sublimis et Asida terram.

Sententia per se clara est. Tum cum et multum
cum, passim habes, tam separatim quam junctim.

Ovid. Heroid. i.

O utinam, tum cum Lacedaemona classe
petebat,

Obrutus insanis esset adulter aquis.

ubi mendum obiter corrigendum. Cur enim
insanis aquis? crediderim sanas potius dicendas
fuisse, si justis fluctibus adulterum obruissent.
Repono,

Obrutus INCANIS esset adulter aquis.

Incanus, *πολλός*, legitimum maris epitheton.
Idem erratum in Virgilio haesit Eclog. ix.

Huc ades, o Galatea, quis est nam ludus in undis?

Huc ades: insani feriant sine litora fluctus.

Legendum puto INCANI: quippe ex Theo-
crito verbum verbo expressum, Idyll. xi.

Ἄλλ' ἀφίκετο τὸ πρὸς ἡμῶν, καὶ ἐξῆς ἔδδεν Ἰλασσόν

τὰν ΓΑΛΑΤΚΑΝ δὲ θάλασσαν ἰα πρὸς χεῖρας ὀρεχθεῖν.

Poteris etiam, et fortasse verius;

Constravisse vias, OLIM cum INGENTI-
BUS ausis.

ut Mela, Mirum atque INGENS facinus.

675. Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
Non Eurum, Zephyrumque timens:] Nihil sani
coloris praefert iste versus: scripsit, ut reor,
Poeta,

Incessitque PEDES rapidum super Hellespon-
TUM.

Pedes peditis, quod pro accusativo plurali acceptum
correctori alicui caliginem offudit. Pedes, *πίδες*,
incessit: ut supra Mela, Ex Asia in Graeciam PE-
DES maria transgressus est, Zephyrumve autem
pro Que sensu ipso flagitante.

677.—Sic ora profundum Arctantur casu nemo-
rum:] Non hoc solo loco Interpolator aliquis
vel in medios versus laciniam suam inseruit. cre-
debat scilicet deesse hic aliquid, quo superior com-
paratio sequentibus aptaretur: ignarus, illud
TALES fama refert ad priora, non posteriora
vi ipsius verbi respicere. Unde vero tam bellum
hoc sarcinavit? ex proximis nimirum versibus.
versu 660 erat *Caesis silvis*; istinc casu nemorum
confecit; quasi cadere idem esset ac caedere, in eo
vero et se et stuporem suum prodidit; quod ora
profundi ex altero post versu est mutuatus; com-
pressa profundum Ora videns: ne vulpeculae quidem
solertia imbutus, quae numquam ex proximo fu-
ratur. Tolle igitur hoc alienum emblema; et
auctorem sibi vindica,

T

In

Ut referet pelagus, spargatque per aequora bellum.
 Saepe Noto plenae, tensisque rudentibus actae
 Ipsa maris per claustra rates fastigia molis
 685 Discussere fallo, spatiumque dedere carinis:
 Tortaque per tenebras validis ballista lacertis,
 Multifidas jaculata faces. Ut tempora tandem
 Furtivae placuere fugae: ne littora clamor
 Nauticus exagitet, neu buccina dividat horas,
 690 Neu tuba praemonitos perducatur ad aequora nautas
 Praecepit fociis. jam coeperat ultima Virgo
 Phoebum laturas ortu praecedere Chelas,
 Cum taciti solvere rates. non anehora voces
 Movit, dum spissis avellitur uncus arenis:
 695 Dum juga curvantur mali, dumque ardua pinus
 Erigitur, pavidis classis filuere magistri:
 Strictaque pandentes deducunt carbasa nautae,

Nec

*In medium deferret Aithon, [sic ora profundum
 Artantur casu nemorum] Tunc aggere multo
 Surgit opus.*

690. *Neu tuba praemonitos perducatur ad aequora
 nautas*] Satis speciose confictus est hic versus.
 Tuba enim nautae admonebantur ad vela et re-
 mos; cum e portu exeundum erat,
 Seneca Troad. 1044.

Et tuba jussi dare vela nautae.

Idem Agamem. 427.

*Signum recursus regia ut fulsit rate,
 Et clara lentum remigem monuit tuba.*

sed in eo deficit, quod quos in navibus paratos
 tuba Senecae velis remisque incumbere jubet, hu-
 jus tuba ex tabernis et popinis ad aequora perducatur.

Atqui versu priore jam *nautae* oppidum relique-
 rant, ne littora clamor *Nauticus* exagitet. Quid
 quod repetitio ipsa, primo *Nauticus*, mox versu
 sequente *Nautas*, et septimo post rursus *Nautae*,
 manifeste Interpolatorem redarguat? Quamo-
 brem, qui me audiet, inter spurios numerabit.

693. *Cum taciti solvere rates.*] Colbertinus
 prior, Trin. Arund. Bersmanni unus, et Pul-
 manni duo,

Cum TACITAS solvere rates.

Placet, ut figuratum magis et Poeticum.

697. *Strictaque pandentes deducunt carbasa
 nautae,*] Nescio unde venerit illud *Pandentes*:
 nostri omnes veteres novique cum Rom. et Ven.
 PENDENTES. Silius iii, 129.

Et

Nec quatiunt validos, ne sibilet aura, rudentes.

Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,

700 Quam retinere vetas, liceat sibi perdere saltem

Italiam. vix fata finunt. nam murmure vasto

Impulsum rostris sonuit mare, fluctuat unda,

Totque carinarum permistis aequora fulcis.

Ergo hostes portis, quas omnes solverat urbis

705 Cum fato conversa fides, murisque recepti,

Praecipiti cursu flexi per cornua portus

Ora petunt, pelagusque dolent contingere classes.

Heu

*Et promota ratis, pendentibus arbore nautis,
Aptabat sensim pulsanti carbasa vento.*

Georg. iv, 528.

*Haec Proteus: et se jactu dedit aequor in
altum.*

*Quaque dedit, spumantem undam sub vertice
torfit.*

ubi frustra dubitat Heinsius, an *Pendentibus* scri-
bendum sit. Ovid. Metam. vi, 232.

*—veluti cum praescius imbris
Nube fugit visa, pendentiaque undique rector
Carbasa deducit, ne qua levis effluat aura.*

Verbere scilicet remorum: *Fluctuat unda*, et fulcis
carinarum et remorum *verbere* torta.

Noster iii, 535.

*—Bruti praetoria puppis
Verberibus senis agitur.*

Silius xi, 493.

Centeno fractus spumabat verbere pontus.

et xiv, 360.

*Verberibus torlere fretum: salis icta frequenti
Albescit pulsu facies: perque aequora late
Spumat canenti fulcatus gurgite limes.*

703.—*Sonuit mare, fluctuat unda, Totque
carinarum permistis aequora fulcis.*] Quot nomina
significationis ejusdem, *Mare*, *unda*, *aequora* in
acervum congesta sunt? *Fluctuat unda aequora-*
que: an quicquam pote putidius? *Que* etiam
alieno loco venit: dicendum utique fuit *aequora-*
que; nisi casu recto accipias TOT; tot *aequora*,
non tot *carinarum*. Haec non scripsisse Nostrum
certo scio; ista vero, quae daturus sum, scrip-
sisse eum existimo,

*—fluctuat unda
TORTA carinarum permixtis VERBERE
fulcis.*

Torta unda, ut Ovid. Fast. v, 644.

Ille meas remis advena torfit aquas.

707.—*Pelagusque dolent contingere classes.*] Quot, quaeso, classes, in uno portu? praesertim cum ex historia notum sit, et una et modica classe e Brundisio evasisse Pompeium. Sic mox v, 714. *Cetera classis abit; non ceterae classes.* et iii, 1.

T 2

Propulit

Heu pudor, exigua est fugiens victoria Magnus.

Angustus puppes mittebat in aequora limes

710 Arctior Euboica, qua Chalcida verberat, unda.

Hic haesere rates geminae, classique paratas

Excepere manus: tractoque in littora bello,

Hic primum rubuit civili sanguine Nereus.

Cetera classis abit summis spoliata carinis:

715 Ut Pagasaea ratis peteret cum Phasidos undas,

Cyaneas tellus emisit in aequora cautes,

Rapta

Propulit ut classem. Colbertinus veterrimus CLASSIS. si CLASSEM reponere velis; acumen in eo erit, quod hi doleant classem contingere Pelagus; cum navigantes optent contingere Portum. Sin CLASSI magis arrideat, Contingere erit Evenire, apertum esse: et nullum erit, ut in duobus accusativis, ambiguum,

Scilicet ut Turno contingat regia conjunx.

711.—*Classique paratas Excepere manus:* Manus ferreas seu uncus accipiunt hic interpretes: Caesar ipse nihil tale habet. Bel. Civ. i, 28. Duas, inquit, naves cum militibus, quae ad moles Caesaris adhaeserant, scaphis lintribusque deprehendunt milites, deprehensas EXCIPIUNT. ubi nota illud Excipiunt; et vel inde discas, veram hic esse Bersmanniani codicis lectionem PARATAE: totumque adeo sic corrigendum:

—CAEDIQUE PARATAE

Excepere manus.

Quippe Excipere et hic et apud Caesarem perinde est ac Occidere. Paratae caedi active, expeditae ad caedem. ut Aeneid. ii, 334.

—*stat ferri acies, mucrone corusco*

Stricta, parata neci.

Caedi sine dubio, non classi: ne v. 706, classi, hic iterum classi, et mox 714, classis summo taedio intulcentur.

714. *Cetera classis abit summis spoliata carinis:] Summis interpretantur extremis, ultimis, ut iv, 155. Jamque agmina summa Carpit eques.* Sed animum adverte, quod ex historia hoc redarguitur; non enim ideo captae, quod ultimae essent; sed quod haerent ad moles. remis scilicet contractis, prorsus ad cautes illis, carinis fundo insidentibus. Quis vero, nisi ligneus plane Poeta, summas carinas vel de totis navibus dixerit? id adeo, quia proprie pars ima navis carina est, scripsit auctor, aut augur ego vanus sum.

Cetera classis abit SOCIIS spoliata carinis.

Sociae carinae, ut Socia arma, Socia agmina, Socia acies: Ovid. Met. xiii, 352.

Nec tu cum socia clypeum pro classe tenebas,

Aeneid. v, 35.

At procul e celso miratus vertice montis

Adventum sociasque rates, occurrit Aescles.

716. *Cyaneas tellus emisit in aequora cautes,]* Non tum solum, cum Argo Phasin peteret, Cyaneae

Rapta puppe minor subducta est montibus Argo,
 Vanaque percussit pontum Symplegas inanem,
 Et statura redit. jam Phoebum urgere monebat
 720 Non idem Eoi color aetheris, albaque nondum
 Lux rubet, et flammis propioribus eripit astris,
 Et jam Pleias hebet, fessi jam plaustra Bootae

In

neae petrae concurrere solebant; sed antea semper. praeterea hiulca et *ἀσύνδεστος* oratio est, nec sapit auctorem, quem scripsisse credo,

Cyaneas tellus QUA misit in aequora cautes.

Emisit, qmisit. Cum peteret Phasin, qua misit, &c. hoc est, cum peteret per cautes Cyaneas.

717. *Rapta puppe minor subducta est montibus Argo.* Si rapta et abscissa erat *puppis*; vix fieri potuit, quin Argo mergeretur statim, et in mare desideret: et Tiphys gubernator, in puppe sedens, elideretur. nec famam igitur Auctor hic secutus est, si ita scripsit, nec sensum communem. satis utique est, si non tota *puppis*, sed pars ejus rapta sit; ut Aeneid. 858.

*Et super incumbens, cum puppis parte revolsa
 Cumque gubernaculo, liquidas projecit in undas*

Ergo hic vel reponendum,

Rapta PARTE minor subducta est montibus Argo.

parte Argus scilicet. Valerius Flac. iv, 690, de re eadem,

Saxa sed extremis tamen increpuere corymbis

PARSQUE (nefas) deprensa jugis: nam cetera caelo

Debita.

et viii, 194.

Sat mihi non totis Argo, redit ecce corymbis,

Apollonius quoque ii, 603. *ἔμπης δ' ἀφλάστον παρὶθισαν ἄκρα κέρυμβα.* vides non *puppem* ipsam, sed *κέρυμβα τῇ ἀφλάστον*, extremam puppis partem abscissam fuisse: vel denique ex tribus Bersmanni libris, et Veneta, reponendum, RUPTA *puppe*: ut vel eo ipso pars tantum puppis *rapta* intelligatur. Priscianus tamen, ut nostrae omnes membranae, p. 761, ubi de ablativis *puppi* et *puppe* agit, *Rapta puppe* habet: et sic ibi codex insignis Cantab.

Mox quod sequitur,

Vanaque percussit pontum Symplegas inanem,

imitatus est Valer. Flaccus iv, 221.

Et ponto volitet Symplegas inani.

722.—*Fessi jam plaustra Bootae*] *Piger* quidem et *tardus* recte dicitur Bootes; qui non longe a polo situs in minore circulo tardius ire videatur necesse est. At cur *fessus* dicatur, qui aequali semper tenore circumagitur, nec ratio nec exemplum est. FLEXI habent omnes codices cum Rom. et Ven. *Flexi plaustra Bootae* vel poetice pro *flexa plaustra*; vel, quod verum est, quia quibus neutrum fidus umquam occidit, *flecti* et *verti* tam Bootes quam plaustrum videtur.

Noster iv, 523.

—flexoque *Ursae* temone *paverent*.

Ovid. Met. x, 447.

Flexerat obliquo plaustrum temone Bootes.

Seneca.

In faciem puri redeunt languentia coeli,
 Majoresque latent stellae, calidumque refugit
 725 Lucifer ipse diem. pelagus jam, Magne, tenebas,
 Non ea fata ferens, quae, cum super aequora toto
 Praedonem sequerere mari. lassata triumphis
 Descivit fortuna tuis. cum conjuge pulsus,

Et

Seneca. Herc. Fur. 129.

*Signum celsi glaciale poli
 Septem stellis Arcades ursae
 Lucem verso temone vocant.*

ubi corrigendum obiter, ut puto:

*Signum celsi glaciale polo
 Septem Stellis Arcados ursae
 Lucem verso temone vocat.*

Non enim utraque ursa Arcades; minor Cressa
 est, nec temonem habet.

726.—*Quae, cum super aequora toto Prae-*
donem sequerere mari.] Lepida vero oratio, *Toto*
mari super aequora. sed et vulnus et auxilium hic
 ferunt Librarii. MARIS habent Puteaneus et
 Harleianus. Pro *Toto*, Meadianus, Arundelianus,
Tota; Berfmanni codex, et pro varia lectione
 Colbert. secundus, VICTOR: quod Interpolat-
 or aliquis, vulgata lectione merito offensus, vi-
 detur substituisse. scripsit enim auctor.

—*Quae cum super aequora TOTA*
Praedonem sequerere MARIS.

Praedo maris est Pirata. Nepos in Themistocle:
Deinde maritimos praedones confectando, mare
tutum reddidit. Val. Maximus vi, 9. C. Caesar
a maritimis praedonibus circa insulam Pharmacu-
sam exceptus. TOTA aequora, ut de re eadem
 Florus iii, 6. Sic per omnes aequoris portus, sinus,
 latebras, recessus, promontoria, freta, peninsulas,

*quicquid piratarum fuit, quadam indagine inclusum
 et oppressum est.*

727.—*Lassata triumphis Descivit Fortuna*
tuis.] Ita scribi convenit, non *deseruit*. Nullus
 enim sequitur accusativus. Grotius. Codices
 plerique cum Ed. Rom. DESTITUIT. Pul-
 manni duo DESERUIT, unus CESSAVIT;
 Veneta RECESSIT. Colbertini duo et Cantab.
 et Pulmanni unus DESCIVIT. atque ita Lac-
 tantius ad Statii Theb. ii, 311,

*Respiciens DESCISSE deos, trepidoque tumultu
 Dilapsos comites.*

ubi Scholiaestes, *Descisse, quasi ab amicitiiis, ut*
civitas, quae ad hostes decurrit, Descire dicitur:
ut Lucanus: Lassata triumphis Descivit Fortuna
tuis. Hanc autem lectionem merito Grotius in
 textum adscivit. Primus insurgit vero Gronovius
 ad Senecam De ira ii, 10, ubi Grotii verba citans
 (*Descivit, ita scribi convenit non Deseruit, nullus*
enim sequitur accusativus) *Neque necesse erat,* inquit,
sequi; et phrasis non erat reprehendenda. Deinde
 fatagit, ut verbum *Deserere* absolute poni osten-
 dat. cum larvis hic luctatur vir egregius: cer-
 tum enim mihi est, et si in notula est *Deseruit*,
 in animo tamen habuisse Grotium *Destituit*.
 Quippe ita habent Editiones Grotianae priores;
 nulla omnino *Deseruit*. et cum dixit, *nullus enim*
sequitur accusativus, de *Destituit* id dictum vole-
 bat; et ea phrasis recte reprehensa est, Quippe,
 si *Destituit* tibi magis arrideat, tum sic refinges

—*lassata*

Et natis, totosque trahens in bella penates,

730 Vadis adhuc ingens populis comitantibus exul.

Quaeritur indignae sedes longinqua ruinae.

Non quia te Superi patrio privare sepulcro

Maluerint: Phariae busto damnantur arenae:

Parcitur Hesperiae, procul hoc ut in orbe remoto

735 Abscondat Fortuna nefas, Romanaque tellus

Immaculata sui fervetur sanguine Magni.

—lassata triumphOS

Destituit Fortuna tuos,

Lassata destituit. Destituit, quae defatigata sustinere amplius nequit; at *Desciscit* infida, non lassā. Seneca Epist. lxxi. Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituit. Seneca Controv. i. *Dederunt victis terga victores, et quos pravexerat Fortuna, DESTITUIT.* Idem Controv. ix. *Omnis fortunae blandientis speciosus cum periculo nitor: et sine causa saepe fluit, et sine ratione DESTITUIT.* ubi pro *Fluit*, reponendum *Equit*. Silius xi, 39.

Sic tum fortuna fovebat.

Lassata absolute, sine ablativo sequente, ut Ovid. Met. vi, 353.

—non ego nostros

Abluere hic artus lassataque membra parabam.

734. *Parcitur Hesperiae, procul hoc ut in orbe remoto Abscondat Fortuna nefas,*] Vitiosa haec ratio est; non enim *parcitur Hesperiae*, ut Fortuna procul abscondat nefas: sed Fortuna nefas procul abscondit, ut *parcatur Hesperiae*. Haec igitur sententia Lucano redonanda est. Colbert. duo, Harleianus, Trin. Cantab. Regius, Bersmanni quattuor cum Rom. ET habent, non UT. unus autem ex Bersmanni penu ABSCON-DIT et SERVATUR. Lege igitur,

Parcitur Hesperiae: procul hoc ET in orbe remoto

ABSCON-DIT Fortuna nefas: Romanaque tellus

Immaculata sui SERVATUR sanguine Magni.

M. ANNAEI

M. ANNAEI LUCANI

PHARSALIAE

LIBER TERTIUS.

PROPULIT ut classem velis cedentibus Auster
Incumbens, mediumque rates tenere profundum,
Omnis in Ionios spectabat navita fluctus:

Solus

1. **P**ROPULIT ut classem velis cedentibus
Auster Incumbens,] Ventos velis marique in-
cumbentes legisse memini, ut Aeneid. i, 88.

Incubere mari, totumque a sedibus imis
Una Eurisque Notusque ruunt.

Valer. Flaccus ii, 59.

Adde quod in noctem venti veloque marique
Incumbunt magis.

Sed et absolute Incumbunt, ut xii, 367.

Qua venti incubere, fugam dant nubila caelo.

Illud hic observandum; totum illud velis cedenti-
bus auster in Colbertino veterrimo a manu secun-
da esse, priore lectione quaecumque esset erasa,

Eam vero e sepulcro me reduxisse arbitror; tu
arbitrere sedebis.

Propulit ut classem, REMIS CESSANTI-
BUS, Auster
Incumbens.

Nimirum vento secundo incumbente et valide
aspirante, remiges otiantur. Aeneid. v, 832.

Ferunt sua flamina classem—
—placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautae.

Atque hanc emendationem unice probat versus
tertius,

Omnis in Ionios spectabat navita fluctus.

Si

Solus ab Hesperia non flexit lumina terra
 5 Magnus, dum patrios portus, dum littora nunquam
 Ad visus reditura suos, tectumque cacumen
 Nubibus, et dubios cernit vanescere montes.
 Inde soporifero cefferunt languida somno
 Membra ducis: diri tum plena horroris imago

10 Visa

Si enim ad remos sedissent nautae; necesse erat
 ut ipsi quoque non Ionium mare, sed Italiam
 spectarent. *Incumbens*, absolute ut Virg. supra
 et Noster v, 419.

*Hic utinam summi curvet carchesia mali,
 Incumbatque ferens, et Graia ad moenia perflat.*

Restat jam, ut quid plumbeus ille AUSTER
 afferat, tandem videamus. Certe in veterrimo
 codice, ut dictum est, non a prima manu fuit;
 sed ab interpolatrice. Cicero ad Attic. ix, 6.
Conscendisse dicitur (Pompeius a Brundisio) A. D.
 iv. nonas Mart. ex ea die fuere Septentriones
 venti. Consules autem duo, qui eundem, quem
 nunc Pompeius, cursum tenebant, non Austro e
 Brundisio exibant, sed Borea: ii, 64b.

*Et vos, qui Latios signastis nomine fastos,
 Primus in Epirum Boreas agat.*

Et Caesar etiam, e Brundisio soluturus eodemque
 tendens, Aquilonem seu Borean optat v, 416.

*Nec maris anfractus lustrandaque litora nobis,
 Sed recti fluctus soloque Aquilone secandi:
 Hic utinam summi curvet carchesia mali,
 Incumbatque ferens, et Graia ad moenia perflat.*

*Et Antonius quoque cum sociis v. 703, ex Brun-
 disio eandem regionem petens.

*Nec non Hesperii lassatum fluctibus aequor
 Ut videre duces, puroque insurgere caelo
 Straturum pelagus Borean, solvere carinas.*

Tantum abest, ut a Brundisio in Graeciam
 Auster ferat; ut ex eo portu Italiae litora legenti-
 bus Austro opus sit. Strabo vi. *A Brundisio Ba-
 rium tendentibus, sive terra sive mari, Egnatia di-
 versorium est: ο δὲ πλεῖς νότος, navigatur autem Austro.*
 Quod si a Brundisio ad Barium in eodem litore
 situm, Auster ducit; quomodo ad opposita Grae-
 ciae litora? Si omnes alii Borea seu Aquilone
 feruntur, quomodo Pompeius Austro? Rescribe
 integrum locum,

*Propulit ut classem, REMIS CESSANTI-
 BUS, AURA
 Incumbens.*

Aura incumbens, ut Noster v. 717.

*Cum Primum redeunte die violentior AER
 Fluctibus INCUBUIT, Phoebeo concitus ortu.*

8. *Inde soporifero cefferunt languida somno Mem-
 bra ducis:]* Scribe Somno; ut deus notetur,
 alioqui somnus soporifer perinde esset ac somnus
 somnifer.

9.—*Diri tum plena horroris imago]* Omnes
 quidem codices TUM; sed reponendum est,
 CUM; quod verum esse scient, qui bonos auc-
 tores bene legerunt. Aeneid. i, 40.

*Vix e conspectu Siculae telluris in altum, &c.
 CUM Juno aeternum servans sub pectore
 vulnus.*

U

et

10 Visa caput moestum per hiantes Julia terras
Tollere, et accenso furialis stare sepulcro.
Sedibus Elysiis, campoque expulsa piorum
Ad Stygias (inquit) tenebras, manesque nocentes,
Post bellum civile trahor. vidi ipsa tenentes

15 Eumenidas,

et ii, 690.

*Talia vociferans gemitu tellum omne replebat;
CUM subitum dictuque dritur mirabile mon-*
strum.

Ita passim, et ubique.

11. — *Et accenso furialis stare sepulcro.* Julius Scaliger in Hypercritico suo, *Quis*, inquit, *sum* *ferat exicientem Juliae umbram; quam ab Elysiis exactam scribit, ob culpam crimenque viventium?* Quis vero patienter ferat tantum virum prae livore quod lubet calumniantem? non exciet umbram sacris magicis; sed Pompeio somnium modo affingit, quod ille vanum esse pronuntiet? nec magis aut aequè injustum, pias umbras ex Elyfio per tempus aliquantum propter crimina patris et mariti; quam Tonantis matronam ob unius Paridis iudicium omnes Troas et ipsum pium Aenean internecino odio prosequi: quod idolum Scaligeri Virgilius per totum opus inducit. Quid autem filia Tonantis e capite ipso nata? nempe innocentes perdere sustinuit;

— *exurere classem*

*Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto
Unius ob noxam et furias Ajacis Oilei.*

Si caelestium animarum talis apud Maronem justitia est; quam injusta Scaligeri querela est de Diis Inferis Lucani? Adeo caecutiunt et favor et simultas. Quanto justius accusasset Scaliger, quod *Furiale* fecerit Juliam; quod *accenso* sepulcro processisse finxerit, et tamen per *hiantes*

terras? sed ne haec quidem Lucani crimina sunt, sed injuriae Librariorum. Pro *Furialis* dedit ille *Feralis*, lugubris, moesta, ut vi, 623. *Feralis* *strideat umbra*. Probat hoc v. 35.

Umbra per amplexus trepidi dilapsa mariti.

An ille vel in somnio *furiale* amplexu peteret? neque *Accenso* a manu Poetae est. Equidem fateor, non semel hic occurrere *Sepulcrum* pro *Rogo*, ut vi, 526.

— *et accenso rapuit quae tura sepulcro,*

et 765.

— *tali sua membra sepulcro,*

Talibus exuram —

et ix, 54.

Ostenditque rogam non iusti flamma sepulcri.

Sed cum *hiantes terras* jam dixerit, vel inde constat *sepulcrum* non de *rogo* aut *pyro*, sed proprie de tumulo seu monumento accipi. Legerim ergo,

Visa caput moestum per hiantes Julia terras

Tollere, et EFFRACTO FERALIS stare
sepulcro.

Hiantes terrae et *effractum sepulcrum* unius et ejusdem rei variatio est. sic et Patruus in Troad. 180, de Achillis umbra ex inferis prodeunte,

*Et hiatus Erebi pervium ad superos iter
Tellure fracta praebet, et tumulum levat.*

Ovid.

- 15 Eumenidas, quaterent quas vestris lampadas armis.
Praeparat innumeras puppes Acherontis adusti
Portitor : in multas laxantur Tartara poenas.
Vix operi cunctae dextra properante sorores
Sufficiunt : lassant rumpentes flamina Parcas.
- 20 Coniuge me laetos duxisti, Magne, triumphos :
Fortuna est mutata toris : semperque potentes
Detrahere in cladem fato damnata maritos
Innupsit tepido pellex Cornelia busto.
Haereat illa tuis per bella, per aequora signis,
- 25 Dum non securos liceat mihi rumpere somnos,
Et nullum vestro vacuum sit tempus amori,
Sed teneat Caesarque dies, et Julia noctes.
Me non Lethaeae, conjux, obliviae ripae
Immemorem fecere tui, regesque silentium
- 30 Permittere sequi. veniam, te bella gerente,

In

Ovid. de eadem xiii, 442.

Exit humo late rupta.

Nostr i, 383.

Agricolae fracto Marium fugere sepulcro.

et vi, 544.

Effractus circum tumulos et busta vagati.

16. Praeparat innumeras puppes Acherontis adusti Portitor :] Cum innumeras puppes dixerit, moratius hic Epitheton fuisset Acherontis avari ; sed noluit, credo, Virgilius hoc debere. Adusti, de Phlegetonte frequentius, quam de Acheronte usu venit, sed sic et alibi, vi, 704.

—Tuque o flagrantis portitor undae.

et Silius xi, 476.

—pallida regna

Bistonius vates flammisque Acheronta sonantem.

Placavit pleetro.

20. Coniuge me laetos duxisti, Magne, triumphos :] Hoc ex historia falsum : tertius enim et postremus Magni triumphus ante Juliae nuptias actus est, A. DCXCII ; illae factae A. DCXCV.

23. Innupsit tepido pellex Cornelia busto.] Ita scribendum, non enupsit. vide Nonium voce innubere. Grotius. Tepido busto legitima sane phrasis, ut contra Gelido. Martial. v, 37.

Adhuc recenti tepet Erotion busto.

U 2

Stat.

In medias acies. nunquam tibi, Magne, per umbras,
Perque meos manes generum non esse licebit.

Abscindis frustra ferro tua pignora. bellum
Te faciet civile meum. Sic fata, refugit

35 Umbra per amplexus trepidi dilapsa mariti.

Ille, Dei quamvis cladem, manesque minentur,
Major in arma ruit, certa cum mente malorum.

Et, quid (ait) vani terremur imagine visus?

Aut nihil est sensus animis a morte relictum,

40 Aut

Stat. Silv. v, 3, 243.

Quod gemit Hyppisyle, lecti quoque subnuba
nostri

—certe sejungere matrem

Jam gelidis nequeo bustis.

Moereat.

Sed innubere busto vereor, ne minus hic conveniat.
Nonius Grotio citatus, *Innubere positum transire*
(lege, transitive) quod hae quae nubunt, ad domos
mariti transeunt. Lucilius Sat. lib. vi. *Suam*
enim invadere atque innubere censent. Ergo hac
sententia, in Juliae bustum transiit Cornelia? So-
la, credo, sic busto innupsit Priami filia Polyxena,
quae ad Achillis bustum ut sponsa illi maestata est.
Innupsit Colbertini duo, et totidem Pulmanni,
et pro varia lectione Puteaneus: non ut ceteri
cum Rom. et Ven. EN NUPSIT. Corrigen-
dum,

Innupsit tepido pellex Cornelia LECTO.

Fidem tibi faciet Ovidius Met. vii, 860,

—per nostri foedera lecti

Perque deos supplex oro superosque meosque,
Ne thalamis Auram patiare innubere nostris.

et Heroid. vi.

Quintilianus Declam. cccxxxviii. *In torum ad-*
huc prioris uxoris vestigio calentem adducta est nova
nupta,

31.—*Nunquam tibi, Magne, per umbras, Per-*
que meos manes generum non esse licebit.] Colberti-
nus prior, Puteaneus, Trin, Meadianus, Pul-
manni unus, GENERO. Rectissime,

Nobis non licet esse tam disertis.

Mox ABSCIDIS, Codices plerique omnes cum
Rom. et Ven. a Caedo scilicet, non a Scindo.

37.—*Certa cum mente malorum.*] Repono:

Certa JAM mente malorum.

Sic enim solet Noster, ut vi, 1.

Postquam castra duces, pugnae jam mente, pro-
pinquis
Imposuere jugis.

40 Aut

40 Aut mors ipsa nihil. Titan jam pronus in undas
Ibat, et igniferi tantum demerserat orbis,
Quantum deesse solet lunae, seu plena futura est,
Seu jam plena fuit: tunc obtulit hospita tellus
Puppibus accessus faciles: legere rudentes,

45 Et posito remis petierunt littora malo.

Caesar, ut emissas venti rapuere carinas,
Absconditque fretum classis, et littore solus
Dux stetit Hesperio, non illum gloria pulsi
Laetificat Magni: queritur quod tuta per aequor

50 Terga ferant hostes. neque enim jam sufficit ulla
Praecipiti fortuna viro: nec vincere tanti,

Ut bellum differret, erat. tunc pectore curas

Expulit armorum, pacique intentus agebat,

Quoque modo vanos populi conciret amores,

55 Gnarus et irarum causas, et summa favoris

Annona momenta trahi. namque asserit urbes

Sola

40. *Aut mors ipsa nihil.*] Hoc ex Patruo sumsit
mutuum; Troad. 397.

Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil.

47.—*Et littore solus Dux stetit Hesperio,*] *Caesar stetit litore Hesperio solus dux:* altero nempe
duce Pompeio extra Hesperiam fugato.

54. *Quoque modo vanos populi conciret amores,*] *Codices duo Regii, Populi vanos.* Cur vanos
amores? Jure hoc olim displicuit Francisco Mo-
dio Epist. lxxv. *Qui enim vani amores populi; quos*
in bello deditiones oppidorum et gentium, fere subse-
quuntur? sed cum Idem VARIOS substituit pro
vanos, dum apicibus literarum serviliter adhaeret,
inepto uno relegato, ineptius aliud sufficit. *veros*

potius oportebat, quam *varios*. sed aliud est in
hoc versu intolerabile, Modio non animadversum.
Quis enim umquam sic locutus est, *Concire amo-*
rem? Concire iram, odium, invidiam, simulates,
passim invenies; *amorem aut gratiam* nusquam.
sed esto hoc; erga quem *conciret?* se an Pom-
peium? dictum hoc, non intellectum oportuit.
Non patiemur nitidissimum poema vel socordia
vel flagitio Librario rum obsolescere; Habeant
illi suum sibi *vanos*; quod ideo inseruerunt, quia
pes ex versu exciderat. Dederat auctor,

Quoque modo populi SIBI CONCILIARET
amores.

56.—*Namque asserit urbes Sola fames,*] Cor-
rige URBEM: hoc est, Romam. Ibi enim nec
alibi,

- Sola fames, emiturque metus, cum segne potentes
 Vulgus alunt. nescit plebes jejuna timere.
 Curio Sicanias transcendere iussus in urbes,
 60 Qua mare tellurem subitis aut obruit undis,
 Aut scidit, et medias fecit sibi littora terras.
 Vis illic ingens pelagi, semperque laborant
 Aequora, ne rupti repetant confinia montes :
 Bellaque Sardoas etiam sparguntur in oras.
 65 Utraque frugiferis est insula nobilis arvis,
 Nec plus Hesperiam longinquis messibus ullae,
 Nec Romana magis complerunt horrea terrae.
 Ubere vix glebae superat, cessantibus Austris,
 Cum medium nubes Borea cogente sub axem,
 70 Effusis magnum Libye tulit imbris annum.

Haec

alibi, Frumentum publice et gratuito plebi datum.
 Appianus diserte hoc dicit.

58.—*Nescit plebes jejuna timere.*] Ex eodem
 fonte prudentiae illud Severi Imperatoris : *Miles*
non timet nisi vestitus, calceatus, satur, et habens
aliquid in zonula. Grotius.

66. *Nec plus Hesperiam longinquis messibus ullae,*
Nec Romana magis complerunt horrea terrae.] Col-
 bertinus alter et Harleianus, *nec PRIUS.* Colb.
 veterrimus *nec PRIMUS longinquis:* omisso illo
Hesperiam. latet hic ulcus. Quid enim est, *nec*
plus (vel prius) *Hesperiam,* *nec Romana magis*
horrea? quid interest inter illam, et haec? eadem
 prorsus sunt: aut verbo saltem distinxisse oportuit;
 et *Hesperiam totam,* et in hac praesertim *Romam.*
 sed huic distinctioni non erat locus: *Hesperia*
 enim, si Romam demseris, suis ipsa cultori-

bus sine messe aliena sufficebat. Illud in veteri-
 rimo codice MUS ex prima verae lectionis syllaba
 profluxit; quae, aut fallor, aut haec erat,

Nec plus MASSILIAM longinquis messibus
ullae

Nec Romana magis complerunt horrea terrae.

Massilia, urbs nobilissima, Roma ipsa quondam
 major, et ipsa propter solum saxosum aliena messe
 indigebat, et eam in regiones diffitas in suo por-
 tu emtam navibus deportabat. Strabo. iv, *χώραν*
ἔχουσιν οἱ Μασσαλιῶται ἐλαιόφυλον μὲν καὶ καϊάμπιον, σίτην δὲ
λυπερίαν διὰ τὴν τραχύτητα ὥστε ποινοῦντες τῇ θαλάττῃ
μᾶλλον ἢ τῇ γῇ, τὸ πρὸς ναυιλίας εὐφρὺς εἶναι μᾶλλον.
 Hoc est, *Massilienses solum habitant oleis et vitibus*
accommodum; a frumento vero propter asperitatem
alienum. fiducia igitur peritiae nauticae, hoc im-
portato utuntur.

71. Haec

Haec ubi sunt provisa duci, tunc agmina victor
Non armata trahens, sed pacis habentia vultum,
Tecta petit patriae, pro! si remeasset in urbem,
Gallorum tantum populis, Arctoque subacta,
75 Quam seriem rerum longa praemittere pompa,
Quas potuit belli facies! ut vincula Rheno,
Oceanoque daret! celsos ut Gallia currus
Nobilis, et flavis sequeretur mista Britannis!

Perdidit

71. Haec ubi sunt provisa duci, tunc agmina
victor Non armata trahens,] Colbertinus prior,
cum majore nostrorum parte, ut et Pulmanni
Berfmannique, DUCTOR, non victor. Certe
Duci et Victor in eodem colo non nimis venuste:
neque Victor satis apposite, cum inermes milites
incederent. scripsit, opinor, auctor,

Haec ubi sunt provisa SATIS; tunc agmina
DUCTOR.

Prior syllaba rē Satis a praecedente absorpta
est.

77. —Celsos ut Gallia currus Nobilis et flavis
sequeretur mista Britannis!] Multa hic mendosa
sunt; Gallia hic debet simulacrum esse Galliae
in pompa ductum: cur itaque Nobilis? potius
certe Flebilis; sic enim formabantur effigies gen-
tium triumphatarum. Quale vero illud, Nobilis
Et mista Britannis? nusquam vidi conjunctio-
nem tam putide intrusam. Qui autem fieri po-
tuit, ut effigies Galliae vivis Britannis misceretur?
Denique quid illud, Sequeretur currus, contra
omnem Romanorum morem? praecederet certe,
non sequeretur. Scripsit, ni valde fallor, Lu-
canus,

—Celsos ut GalliCA currus
NobiliTAS flavis ANTEIRET mista Bri-
tannis.

Jam verba legitima sanamque sententiam habes.
Gallica nobilitas, hoc est, Nobiles Galli, flavis Bri-
tannis mixti.

Noster ii, 101.

Nobilitas cum plebe perit.

et vii, 58.

—permista secundo
Ordine nobilitas.

Cicero de Natura Deorum, sed negligentia nobili-
tatis, veritas auspiorum spreta est, species tantum
retenta. et pro Rabirio, Cum omnes Praetores,
cuncta nobilitas. Nobiles Galli: nimirum duces
et principes gentium devictarum catenati ante
ibant currum triumphantis. Cicero in L. Piso-
nem 25. Differes de triumpho, Quid tandem habet
iste currus? quid vincti ANTE currum duces?
quid simulacra oppidorum? Lactantius i, 11. Non
insulse quidam Poeta, triumphum Cupidinis scripsit
et inseruit pompam in qua Juppiter cum ceteris
Diis ANTE currum triumphantis ducitur cate-
natus.

Ovid.

Perdidit, o! qualem vincendo plura triumphum!

80 Non illum laetis vadentem coetibus urbes,
Sed tacitae videre metu. non constitit usquam
Obvia turba duci: gaudet tamen esse timori

Tam

Ovid. Pont. ii, 8.

*Sic fera jam primum pavido Germania vultu,
Ante triumphantes serva feratur equos.*

et Trist. iv, 2.

*Ergo omnis poterit populus spectare triumphos,
Cumque ducum titulis oppida capta leget.
Vinclaque captiva reges cervice gerentes
Ante coronatos ire videbit equos.*

et mox,

Hos super in curru, Caesar, victore veheris.

et Arte Amat. i, 215.

*Ergo erit illa dies, qua tu, pulcherrime rerum,
Quattuor in niveis aureus ibis equis?
Ibunt ante duces, onerati colla catenis:
Ne possint tuti qua prius esse fuga.*

Silius de Scipionis triumpho xvii, 630.

*ANTE Syphax, seretro residens, captiva pre-
mebat
Lumina.*

Claudian, vi Honor. 377.

*Jamque parabantur pompae simulacra futurae
Ut Massyla tuos ANTEIRENT oppida
currus.*

et de Scipione Africano Praef. ad ii Stilich.

*Cum longi Libyam tandem post funera belli
Ante suas moestam cogeret ire rotas.*

Seneca quidem in Troasi, de Priamo, 153.

*Non assuetas ad sceptrum manus
Post terga dabit; currusque sequens
Agamemnonios, aurea dextra
Vincula gestans, laetis fiet
Pompa Mycenis.*

Sed Lucanus neque nescire potuit morem patri-
um, nec oblivisci.

80. *Non illum laetis vadentem coetibus urbes,
Sed tacitae videre metu.*] Repone,

—sed taci TO videre metu.

Non laetis coetibus, sed tacito metu. Lucretius vi.

Mussabat tacito medicina timore.

81.—*Non constitit usquam Obvia turba duci!*] Praestantissimus N. Heinsius ad Claud. ii, Rufin. 427. *Vacuo plebs obvia muro Jam secura fluit;* ex isto loco sic apud nostrum corrigendum censet,

—Non CONFLUIT usquam
Obvia turba duci.

Caesar Brundisio Romam petebat, via Appia. de urbibus, quae in ista via sunt, dixerat auctor, tacito eas metu vadentem Caesarem transmississe: nunc de ipsa via narrat, eos qui Caesari occurrebant, non *constitisse*, sed iter continuasse, neglecto eo et insalutato, Quare recte, opinor, habet CONSTITIT; et, quod omnes fere codices cum Ed. Veneta, NEC constitit.

88. *Excelsa*

Tam magno populis, et se non mallet amari.

Jamque et praecipites superaverat Anxuris arces,

85 Et qua Pontinas via dividit uda paludes,

Qua sublime nemus, Scythicae qua regna Dianae;

Quaque iter est Latiis ad summam fascibus Albam:

Excelsa de rupe procul jam conspicit Urbem,

Arctoi toto non visam tempore belli:

90 Miratusque suae, sic fatur, moenia Romae:

Tene, Deum sedes, non ullo Marte coacti

Deferuere viri! pro qua pugnabitur urbe?

Dii melius, quod non Latias Eous in oras

Nunc furor incubuit; nec juncto Sarmata velox

95 Pannonio, Dacisque Getes admixtus: habenti

Tam pavidum tibi, Roma, ducem Fortuna pepercit,

Quod bellum civile fuit. Sic fatur, et Urbem

Attonitam terrore subit. namque ignibus atris

Creditur, ut captae, rapturus moenia Romae,

100 Sparfurusque Deos. fuit haec mensura timoris:

*g. alta
ut Virg. - alta moenia
Romae
Georg.*

Velle

85. *Et qua Pontinas*] Scribendum *Pontinas*.
Est enim a Pometia, omissa vocali. Grotius.

88. *Excelsa de rupe procul jam conspicit Urbem,*]
Deest orationi Conjunctio, quam codex Academicus subministrat,

ET CELSA *de rupe procul jam conspicit
urbem.*

Simile mendum Virgilio inhaeret, Aen. v, 35.

At procul excelsa miratus vertice montis

Adventum sociasque rates, occurrit Acastes.

Legendum enim, *At procul E CELSO*: ut viii,
112. *Et procul e tumulo.*

95.—*Dacisque Getes admixtus:*] Codex Trin.
pro varia lectione *Ducis*VE. illud recte. sed et
aliud restat: quale enim illud *Admixtus*? quasi
de medicamento componendo, non de hominibus
ageretur. Quin et si *Admixtus Getes* recte dici
possit; nimis adfines tamen esset *Juncto Pannonio*.
codex Berfmanni ADMOTUS; sed egregie
Arundelianus, ADIUTUS.

X

101.—Non

Velle putant, quodcunque potest. non omnia festa,
Non fictas laeto voces simulare tumultu :

Vix odisse vacat. Phoebea palatia complet

Turba Patrum, nullo cogendi jure Senatus,

105 E latebris educta suis : non Consule sacrae

Fulserunt sedes : non proxima lege potestas

Praetor adest : vacuaeque loco cessere curules.

Omnia Caesar erat. privatae Curia vocis

Testis adest. sedere Patres censere parati,

110 Si regnum, si templa sibi, jugulumque Senatus,

Exiliumque petat. melius, quod plura jubere

Erubuit; quam Roma pati. tamen exit in iram

Viribus an possent obsistere jura per unum

Libertas experta virum. pugnaxque Metellus

115 Ut videt ingenti Saturnia templa revelli

Mole, rapit gressus, et Caesaris agmina rumpens,

Ante fores nondum referatae constitit aedis.

(Usque

101.—Non omnia festa, Non fictas laeto voces]

Colbertinus alter, Puteaneus, Harleianus, Cantab. NEC fictas. Festa omina, habent omnes. Corrigendum tamen videtur FAUSTA. Non omina fausta. Justinus xx, 2. Faustisque profecti ominibus, solatia suis pro auxiliis deportant. Tacitus Annal. i, 35. Faustis in Germanicum ominibus; ubi plura vide apud Gronovium.

105.—Non Consule sacrae Fulserunt sedes:]

Non placent istae sedes, quae si Consules tum adfuissent, non fulsissent, sed tectae essent. Sed Sedes sacrae erant, sed totum Apollinis templum. Quid quod, tertio, post versu, Sedere est. Corrigendum igitur,

—Nec Consule sacrae

Fulserunt AEDES.

Plinius Hist. xxxv, 6. Exstant hodieque Ardeae in aedibus sacris. et xxxvi. Alcamenis sunt opera Athenis complura in aedibus sacris.

110.—Jugulumque Senatus, Exiliumque petat.] Lege ExiliumVE : non enim utrumque, et jugulum et exilium : Senatus autem, absentis, qui cum Pompeio erat : quippe hi, qui sedere Patres, Senatus nomine indigni.

113. Viribus an possent obsistere jura] Puteaneus, Harleianus, Cantab. Bersmanni unus, POSSINT.

Senatu. Dat. Cf.

- (Usque adeo solus ferrum, mortemque timere
Auri nescit amor. pereunt discrimine nullo
120 Amissae leges : sed pars vilissima rerum
Certamen movistis, opes) prohibensque rapina
Victorem clara testatur voce Tribunus :
Non nisi per nostrum vobis percussa patebunt
Templa latus, nullasque feres nisi sanguine sacro
125 Sparsas, raptor, opes. certe violata potestas
Invenit ista Deos. Crassumque in bella secutae
Saeva Tribunitiae noverunt proelia dirae.

Detege

POSSINT. Recte : non an eo solum tempore possint, sed an quovis tempore possint.

120.—*Sed pars vilissima rerum Certamen movistis, opes*] Colbertinus prior, Harleianus, et Bersmanni unus, ET pars. Et melius cum sententia quadrat, quam Sed. Olim scribebant set; et cum litera s in Leges praecederet; ea geminata, set fecerunt ex et.

121.—*Prohibensque rapina Victorem*] Nondum certe Victor, vivo Pompeio, totque ejus exercitibus salvis. neque Victor tum praesertim recte dicitur; cum Tribunus eum in ordinem cogit: nam, ut ait Flaccus, cum Victore durum est contendere. DUCTOREM igitur hic repono. Ordo est, Testatur Ductorem, non Prohibens Ductorem. Val. Flaccus v, 624.

Questuque Jovem testatur acerbo.

124.—*Nisi sanguine sacro Sparsas, raptor, opes.*] Asperfas tribunitio sanguine. Grotius. Recte Sacro: Tribuni enim plebis sacro sancti. Colbertinus tamen prior, et codicum pars major Nostro. Error ex compendiosa scriptura nro, sro.

126.—*Crassumque in bella secutae Saeva Tribunitiae noverunt proelia dirae.*] Codices plerique omnes cum Rom. et Ven. VOVERUNT. Sagacissimus Heinsius ad Silii v, 660, sic reponit.

LAEVA Tribunitiae voverunt proelia dirae.

Vovere sic fere usurpat Naso in Ibide v. 24.

Tempus in immensum lacrimas tibi vovimus istas.

Sed multa huic emendationi obstant. Esto enim, quod tamen dubites, recta locutio, Dirae ipsae voverunt, non Dirarum auctor: at certe Romae voverunt, Crasso ex urbe exeunte; non postquam in bella eum Parthiam usque sunt secutae. Neque verum est, laeva et infauusta proelia vovisse eas; sed in Crassum modo ipsum ejusque caput dirae concipiebantur. Florus iii, 2. Tribunus plebis Ateius exeuntem ducem (Crassum) hostilibus diris devoverat. non proelia, sed πολλὰ καὶ ἀτοπα, πολλὰ καὶ δεινὰ, ut Dion, ἀρὰς δεινὰς καὶ φρικώδεις, ut Plutarchus, sed diras et horrendas detestationes in caput ejus effudit: et uterque animadvertit exitio pessimo publico Tribunum hoc fecisse: quippe cum Ducem devoverit, consequenter etiam exercitum et totam civitatem

Detege jam ferrum. neque enim tibi turba verenda est
Spectatrix scelerum: deserta stamus in Urbe.

130 Non feret e nostro sceleratus praemia miles:
Sunt quos prosternas populi, quae moenia dones.

Pacis

tatem eisdem diris implicuisse. Non ergo *Proelia*
hic stare poterit; sed aliud indagandum rectius,
quod reperisse me existimo:

—*Crassumque in bella secutae*
Saeva Tribunitiae NOVERE PIACULA
dirae.

Florus ii, 6. *Quasi has inferias sibi Saguntinorum*
ultimae dirae mandassent. Justinus xiv, 4. *Has*
vobis diras atque inferias dico. Dirae, ut vides
inferias post se et sibi trahunt. Atqui *Inferiae*,
id ipsum, quod *Piacula*.

Noster ii, 175.

—*cum victima tristes*
Inferias Marius, forsan nolentibus umbris,
Pendit, inexploto miseranda piacula busto.

Habes hic per Epexegefin sive Appositionem *Infe-*
rias Piacula, ut rem prope eandem.

Horatius Epod. v.

Diris agam vos: dira detestatio
Nulla expiatur victima.

Non *victima*, sed *poena*. et Carm. i, 28.

—*precibus non linquar inultis:*
Teque piacula nulla resolvent.

Dirae meae preces nescient ulla *piacula* praeter ul-
tionem et poenam. *Novere* eleganter, ut paulo
ante invenit deos. *Saeva piacula*, ut alibi, *Dira*,
miseranda, horrenda. Codex tamen ex Harleia-
nis recentior vere et venuste, *SERA*.

Crassumque in bella secutae
SERA Tribunitiae NOVERE PIACULA
dirae.

Val. Flac. iv, 252.

Dixit, et urguentis post fera piacula leti.

Virgil. vi, 569, etsi alio sensu,

Distulit in seram commissa piacula mortem.

Corrigendus Silius vi, 290.

Nos violasse manu seris monuere piaculis
non, ut vulgo, *periculis.* *Piaculum* ut *gubernaculum*.

130. *Non feret e nostro sceleratus praemia mi-*
les:] Nostro, satis commode quidem; non *e nostro*
praemia feret, sed ex *hostico*. argutius tamen,
aut fallor, ab auctore datum erat.

Non feret e SANCTO sceleratus praemia
miles.

Vides antitheton, *Sceleratus e sancto*; quale Na-
sonis est Metam. v, 37.

Pectora rupisset, nisi post altaria Phineus
Isset, et, indignum, scelerato profuit ara.

Quemadmodum autem paulo ante v, 125, pro
Sacro plerique omnes codices, *Nostro*, ita hic pro
Sancto omnino omnes *Nostro* dederunt, nro, sro,
sto. Publicum Aerarium in Saturni templo erat;
inde *Sanctum*; et quod in penitioris aedis parte
erat,

Pacis ad exhaustae spoliū non cogit egestas :
 Bellum Caesar habes. His magnam victor in iram
 Vocibus accensus : Vanam spem mortis honestae
 135 Concipis : haud (inquit) jugulo se polluet isto
 Nostra, Metelle, manus. dignum te Caesaris ira
 Nullus honor faciet. te vindice tuta relicta est
 Libertas ? non usque adeo permiscuit imis
 Longus summa dies, ut non, si voce Metelli
 140 Serventur leges, malint a Caesare tolli.
 Dixerat : et nondum foribus cedente Tribuno

Acrior

erat, *Sanctius aerarium.* de hoc interiore et sanc-
 tiore agit hic Lucanus, ut ex v. 155, patet :

—tum conditus imo

*Eruitur templo, multis non tactus ab annis,
 Romani census populi.*

132. *Pacis ad exhaustae spoliū non cogit egestas : Bellum Caesar habes.*] Locus, in quo omnes interpretes haeserunt, nullus se explicavit. Quid enim est *Pax exhausta* ? Quid *spoliū Pacis* ? Quae est ista *egestas* ? qua ideo Caesar non prematur, quod bellum habeat ? Spero me, saltem veram auctoris sententiam, si non et verba, exuisse

HOSTIS ad AERARI spoliū non cogit egestas :

Bellum, Caesar, habes.

Egestas hostis, ea non trita constructio primam Librariis caliginem offudit : sic *egestas cibi, frumenti, copiarum*, &c. Seneca de Clementia i, 12. *Sylla, cui occidendi finem fecit INOPIA HOSTIUM.* Sententia est, *Bellum, Caesar, habes* ; in Germania, Britannia : inde militem tuum alas ; inde praedia, moenia, sedes ex hostico iis tribuas :

non *egestas*, *inopia hostium cogit te ad aerarium publicum pro stipendiis expilandum : sunt quos prosternas populi, quae moenia dones : Nondum tibi defuit hostis* ; ut i, 23. Tacitus Annalium xv, 3. *Quippe bellum habere Corbulo, quam gerere malebat.* Jam vero ad *spoliū aerari* ; id enim jam tum agebatur, ut *aerarium Saturni* effringeretur et diriperetur. Id vero verbum satis infrequens, syllaba quoque ultima truncatum, duplicata nocte Librarios obruebat. Silius xi, 541.

*Adnitamur, ait, vires refovere tot haustas
 Casibus, ut pateant non parca aeraria dextris,
 Quas emimus bello.*

Auctor Priap. lxxxiii,

Villicus aerari quondam, nunc cultor agelli.

133.—*His magnam victor in iram Vocibus accensus :*] Etiam hic, ut supra, v, 122, DUCTOR ex codice Pulmanni magis placet quam VICTOR. et mox 137, HONOS ex Colb. altero, Cod. Trin. duobus Bersmanni, quam HONOR. et deinde 141, AT nondum lego, non ET. et postremo 143, CUM Cotta, non TUM. Rationes ex aliis locis disces.

147.—Tot

- Acrior ira subit: faevos circumspicit enses,
 Oblitus simulare togam. tum Cotta Metellum
 Compulit audaci nimium desistere coepto.
- 145 Libertas, inquit, populi, quem regna coercent,
 Libertate perit; cujus servaveris umbram,
 Si, quicquid jubeare, velis. tot rebus iniquis
 Paruimus victi: venia est haec sola pudoris,
 Degenerisque metus, nil jam potuisse negari.
- 150 Ocyus avertant diri mala semina belli.
 Damna movent populos, si quos sua jura tuentur:
 Non sibi, sed domino gravis est, quae servit, egestas,
 Protinus abducto patuerunt templa Metello.
 Tunc rupes Tarpeia sonat, magnoque reclusas
- 155 Testatur stridore fores: tunc conditus imo
 Eruitur templo multis intactus ab annis
 Romani census populi, quem Punica bella,
 Quem dederat Perfes, quem victi praeda Philippi:
 Quod tibi, Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit,
- 160 Quo te Fabricius regi non vendidit auro,

Quicquid

147.—*Tot rebus iniquis Paruimus victi: venia est haec sola pudoris, Degenerisque metus,*] Quomodo *victi*, qui arma nec sumserunt, nec passi sunt? muta distinctionem.

Paruimus: victi venia est haec sola pudoris.

150. *Ocyus avertant diri mala semina belli.*] *Avertant* in rem malam ista belli irritamenta. Ante *avertat*, incongrue. Grotius. Colbertini duo *Avertant*: sed Puteaneus, Harleianus, Cant. Trin. et magna recentiorum turba cum Rom. et

Ven. *Avertat*. Aliud agebat vir magnus, cum illam lectionem huic anteferebat. *Avertere* absolute, pro *Avertere se*, Tergum obvertere, recte dicitur: sed *Avertant*, pro *Abeant in malam rem*, vereor ut Latinum sit. Contra, *Avertat Caesar pecuniam, semina belli*, pro *Intercipiat*, notissima locutio est. Cicero in Verrem: *Istum in quaestura publicam pecuniam avertisse*. et alibi saepius. Vidit hoc accuratissimus Gronovius *Observ. iv, v.*

165.—*Ultima*

Quicquid parcorum mores servastis avorum,
 Quod dites Asiae populi misere tributum,
 Victoriq[ue] dedit Minoïa Creta Metello,
 Quod Cato longinqua vexit super aequora Cypro.

165 Tunc Orientis opes, captorumque ultima regum
 Quae Pompeianis praelata est gaza triumphis
 Egeritur : tristi spoliantur templa rapina ;
 Pauperiorque fuit tunc primum Caesare Roma.

Interea totum Magni fortuna per orbem

170 Secum casuras in praelia moverat urbes.
 Proxima vicino vires dat Graecia bello.
 Phocaicas Amphissā manus, scopulosaque Cyrrha ;
 Parnassusque jugo misit desertus utroque.
 Boeoti coïere duces, quos impiger ambit

175 Fatidica Cephissos aqua, Cadmeaque Dirce,
 Pisacaeque manus, populisque per aequora mittens

Sicaniis

165.—*Ultima gaza*] Novissima praeda de
 regibus parta. Grotius.

172. *Phocaicas Amphissā manus,*] *Phocaicus* a
Phocaea Ioniae urbe ducitur : at a *Phocide* circa
 Parnassum regione, ubi *Amphissā* est, *Phocicus*
 esse debuit.

Iterum Noster v, 144.

Candida Phocaica complectitur infula lauro.

Id est, Parnassia five *Phocica*. Rursus pro *Pho-*
caea *Phocida* posuit, iii, 340.

Et post translatae exustae Phocidos arces.

Denique recte usurpat verbum, ut iii, 301.

Phocais in dubiis ausa est servare juvenus.

iii, 561.

Phocaicis medias rostris oppone carinas.

iii, 583.

Phocaicis Romana ratis vallata carinis.

Ex his apparet Poëtam, non loca ipsa, sed loco-
 rum nomina confudisse ; quod notabant Glarea-
 nus olim, posteaque Salmasius. Errorem qui-
 dem hunc scriptoribus Latinis communem volunt.
 sed in prosaïcis facile est in Librarios culpam
 transferre : Lucanum versus ipsi redarguunt :
 nec Grammaticorum ferulas datur effugere.

176.—*Populisque per aequora mittens Sicaniis*
Alpheus aquas.] Meliores scripti *Alpheos*, ut etiam
 apud Senecam. Ceterum *Populi Sicani* dicuntur,
 prima syllaba correpta ; non Sicani.

177.—*Tunc*

Sicaniis Alpheus aquas. Tunc Maenala liquit
 Arcas, et Herculeam miles Trachinius Oeten.
 Thesproti, Dryopesque ruunt, quercusque silentes
 180 Chaonio veteres liquerunt vertice Sellae.
 Exhaustit totas quamvis delectus Athenas,
 Exiguæ Phoebea tenent navalia puppes,

Tresque

177.—*Tunc Maenala liquit Arcas,*] Colbertinus vetus. Cantab. Trin. cum aliis aliquot LINQUIT; ut mox 179, *Dryopesque ruunt*. Placet eo magis, quod mox habemus v, 180, *Liquerunt*.

180.—*Sellae.*] Sic scribendum ut apud Plautum Clerumenoe, Terentium Adelphoe, apud Ciceronem V. Verrina Tanephoroe, apud Gellium Italoe, in Germanico Arctoe. Σελαι sunt Homero, Straboni, Stephano. Grotius. SELLOE clare exhibent Colbertinus prior, Puteaneus, et Harleianus: Plinio Selli dicti: sed ideo gravior est archaismus hic, *Selloe*; quia addit *Veteres*.

182. *Exiguæ Phoebea tenent*] cum veteres editiones habeant Pirenae, probo doctissimi Gronovii emendationem Piraea. vide ipsum capite III. observationum. Grotius. Sed in alio etiam verbo mendum latere existimo. Quid enim est TENENT navalia puppes? si tenent navalia, non exeunt: quomodo igitur (quod sententia ipsa postulat) ad Pompeium et ejus arma veniunt? Dedit, aut fallor, Lucanus,

*Exhaustit totas quamvis delectus Athenas;
 Exiguæ PIRAEA TAMEN navalia puppes,
 Tresque petunt veram credi Salamina carinae.*

Notat auctor, celeberrimas fama Athenas philosophiae deditis magis abundasse, quam militiae; et exigua partibus auxilia suppeditare. Ordo est,

Tamen exiguae (parvae) naues petunt credi Piraea navalia, et tres petunt credi veram Salamina. Nimirum, cum florent res Atheniensium, in magna erant fama *Piraeus portus* et *Salamis vera*; plane ut δ Ἀδὲς Κόρινθος. Hae exiguae licet copiae ingenti se fastu ferebant, et vetere locorum fama se tutabantur. Unde vos? ex portu Piraeo. unde autem vos? ex Salamine vera. vix credibile, tam paucas, tam tenues, ex locis per totum orbem celebratis, ὅτε ἐξ οἷων. *Petunt igitur credi, Salamis vera*, quod jam notum est, ut a Colonia ejusdem nominis, a Teucro condita distinguatur. Seneca Troad. 844, *Numquid Ajacis Salamina veram?* Manilius v, 50.

Vera Syracusis Salamis non merget Athenas.

Quamvis, et in redditione *Tamen*; *Quamquam*, *Tamen*, passim reperies.

Virgilius Eclog. vi.

*At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
 Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum.*

Ergo vide, an Georg. iv, 208, sic reponendum sit, de apibus,

*Ergo illas quamvis angusti terminus aevi
 Excipiat (neque enim plus septima ducitur
 aestas)*

*At genus immortale tamen: multosque per
 annos*

*Stat fortuna domus, et avi numerantur avo-
 rum.*

Pro

Tresque petunt veram credi Salamina carinae.

Jam dilecta Jovi centenis venit in arma

185 Creta vetus populis, Gnosfasque agitare pharetras

Docta, nec Eois pejor Gortyna sagittis.

Tunc qui Dardaniam tenet Oricon : et vagus altis

Dispersus sylvis Athamas, et nomine prisco

Encheliae versi testantes funera Cadmi.

190 Colchis,

Pro Tamen, literis inversis hodie fertur Manet :
cui non nimium favet, quod eodem sensu sequi-
tur Stat.

183. Tresque petunt veram credi Salamina cari-
nae.] Vera Salamin illa prope Athenas opposita
ad eam quam in Cypro condidit Teucer, quae
ambigua Horatio. Tres autem naves parum
prae vetere copia. Nam in bellum ad Trojam
tredecim miserat Telamo. Hoc dicit, olim in-
gentes classes exhibant Athenis, nunc pars inde
sumta, more delectus, totam urbem exhaustit. et
Salaminis nomen, antiquae illius non Cypriae,
servatum in tribus navibus. Grotius.

184. Jam dilecta Jovi centenis venit in arma
Creta vetus populis.] Creta vetus? vetus urbs,
vetus populus, vetus nomen regionis, sed regio
ipsa cur vetus? an aliis regionibus veterior?
Repono,

Tum dilecta Jovi, centenis venit in arma
Creta POTENS populis.

ut Horatius Carm. iii, 27.

Quae simul centum tetigit potentem
Oppidis Creten.

Idem Epod ix,

Aut ille centum nobilem Cretam urbibus
Ventis iturus non suis.

Ubi vides, post Pompeii tempora, etiam post
victoriam Augusti Aëtiacam, centum urbibus
nobilem Cretam.

185.—Gnosfasque agitare pharetras Docta,
nec Eois pejor Gortyna sagittis.] Quid hoc est, an
Gortyna non habuit pharetras, nisi quas a Gnosso
petebat? veterrimi nostri quattuor, cum Arunde-
liano, GNOSOSQUE. Sed quid est agitare
pharetras? an eas agitando doctrina ostentabatur?
Immo vero ea demum peritia erat, si pharetrae
humeris apte insiderent, non agitatae, non gerenti
molestae. Dederat sine dubio auctor,

—Gnosfosque Aptare pharetras
Docta, nec Eois pejor Gortyna Sagittis.

Imitatus est Nostrium Silius ii, 101,

Eois quamvis certet Gortyna Sagittis.

APTARE pharetras, ut Statius Theb. iv, 259.

—Diçtaeque tela
Ipsam et Amyclaeas humeris aptasse pharetras.

187.—Et vagus altis Dispersus sylvis Atha-
mas,] Sic quidem codices, sed invitis eis, suum
autori reddendum, ATHAMAN. Ab Athaman
Athamanes; ut ab Acharnan Acharnanes: at ab
Athamas, esset Athamantes, ut ab Abas Abantes.

189. Encheliae versi testantes funera Cadmi.]
Vide Apollodorum lib. iii. Grotius. Hoc di-

Y

cit

190 Colchis, et Adriacas spumans Absyrtos in undas,
Et Penei qui rura colunt, quorumque labore

Theſſalus

cit Apollodorus, a Grotio citatus, iii, 4, *Cad-
mum cum uxore πρὸς ἑγχελίαν ad Encheleas venisse* :
quibus ex oraculo ducem electum Illyrios bello sube-
gisse ibique regnasse; postea cum conjuge αἰς δαίμονα,
μυλαδαόρτα in Draconem versum, ab Iove in Elysium
campum dimissum esse. Plus dicit Dionysius Peri-
egetes v. 320. Et apud Illyrios Cadmum et Har-
moniam in angues transformatos esse, et ἑνὸς τῶν
ἐοῦ celebre et conspicuum monumentum iis positum.
Apollonius Argon. iv.

Οἱ δ' αὖ ἐν Ἰλλυρικοῦ μελαμβάδιῳ ποταμοῦ,
Τύμβῳ ἐν Ἀρμονίῃ Κάδμοιο τε πύργον ἰδύμεαν
Ἀδράσων Ἑγχελείσων ἰφίσιον.

Nondum tamen haec Lucani loco commentarium
faciunt. Quid enim mirum, si funera Cadmi
testantur Encheliae? quid in hac re testibus
opus? Quis expectabat Cadmum fore immorta-
lem? Aut valde fallor aut aliud dedit auctor,

Encheliae versi testantes SIBILA Cadmi.

Eo certe nos ducit *Versi*: Horatius Arte Poet.
187.

*Aut in avem Procne vertatur, Cadmus in an-
guem.*

Claudianus i, Eutrop. 293.

*In volucrem Tereus, Cadmus se vertit in an-
guem.*

Nimirum hoc erat, quod Encheliae five Illyrii
testarentur, non obisse eos sed in serpentes con-
versos. Graecia hoc monstrum non viderat:
Homines a Thebis discesserant: quod postea ser-
pentes facti sint, penes Enchelias fides erat. Ne-
cessaria haec emendatio est; nisi ipsam in an-
gues conversionem *funus* dici velis; et eos pro-

tenus ex quo mutati sunt interiisse. sed vetat hoc
Statius, qui diu sub nova forma mansisse eos
praedicat, Theb. iii, 289.

———indigna parumne

*Pertulimus, divae Veneris quod filia longum
Reptat, et Illyricas eiecit virus in herbas.*

Sibila itaque testantur Encheliae, non funera.
Prehendit tamen aurem Statius Theb. i, 227,
ubi Juppiter in scelera et monstra Thebarum sic
stomachatur.

———quis funera Cadmi

*Nesciat, et totiens excitam a sedibus imis
Eumenidum bellasse aciem?*

Quid vero, o bone Jupiter, utramque buccam
inflas, quod Cadmus funeratus est? hocine vel
flagitii quicquam vel miraculi in se habet? Immo
vero et in Statio, eadem chorda aberrarunt Libra-
rii: et SIBILA, quod Encheliis testandum restat,
in FUNERA mutaverunt. Ovid. Metam. iv,
587, de Cadmo,

———Quotiesque aliquos parat edere questus

SIBILAT: *banc illi vocem Natura relinquit.*

190. Colchis, et Adriacas spumans Absyrtos in
undas,] Tolle comma, et scribe *Absyrtis*, quomo-
do id nomen Plinio scribitur III. 26. Nec ali-
ter apud Strabonem et Stephanum. Haec autem
Absyrtis Cholcis, id est Colchica, vocatur, quia
Medea, et frater ejus Absyrtus ibi laceratus, ex
Colchis erant. Grotius. *Colchis Absyrtis*, ita
quidem legendum, ut *Lacedaemonium Tarentum*,
et alia a conditoribus nominata: quae et Micylli
olim entendatio erat; modo versus non spurius
sit, quod valde suspicor. Utrunque enim Po-
puli nominantur, hinc *Encheliae*, inde *Penei* qui
rura colant: at in medio tellus, non incolae. tum
spumans

Theſſalus Aemoniam vomer proſcindit Iolcon.
Inde laceſſitum primo mare, cum rudis Argo
Miſcuit ignotas temerato littore gentes,
195 Primaque cum ventis, pelagique furentibus undis

Compoſuit

ſpumans in undas Hadriacas, de fluvio rectius dicatur, ac de infula.

191. *Et Penei qui rura colunt,*] Putavi delendum *Et*, quia rectus caſus eſt *Πηνειός*, non *Πηνειός*; ſed etiam Georgicon iv, *Penei* eſſe diſſyllabum notat Servius. Virgilium ergo ſecutus Lucanus duram contractionem aut abſciſſionem fecit. Grotius. Scripſerat in curis ſecundis vir magnus *Dele ET*, manuſcriptis auctoribus: nam nomen fluminis eſt *Peneüs*, *Πηνειός*; non *Peneus*, *Πηνεύς*. in tertiis, ut vides, mutavit factum, Virgilii loco inductus Georg. iv, 335.

*Triftis Ariſtaeus Penei genitoris ad undam
Stat lacrimans.*

ubi non notat Servius *diſſyllabam eſſe Penei*; ſed ipſe verſus indicat. Prior ſententia lectioque verior,

PENEI qui rura colunt.

Sic omnes ubique codices cum Rom. et Ven. ſic et alibi *Πηνειός* vi, 372.

Peneo donavit aquas et gurgite raptis.

377. *Gurgite Penei pro ſiccis utitur arvis.*

Sic omnes Poetae tam Latini quam Graeci. Neque vero Virgilii locum ſanum eſſe crediderim; aut Poetarum doctiſſimum in fluvii nomine erraviſſe. Arethufa hoc dicit ad Clymenen ſororem; utraque Penei filia. Atqui ſatis, opinor, agnoſcebat. Clymene genitorem ſuum, quamvis proprio nomine tacito. Crediderim dediſſe Poetam,

Triftis Ariſtaeus MAGNI genitoris ad undam.

mox inter lineas Gloſſema additum *Penei*: et poſtea ab indocto Librario textui inſertum.

193. *Inde laceſſitum primo mare,*] Praeferam quod in MS. P. eſt, *unde laceſſitum*. Grotius.

194.—*Cum rudis Argo Miſcuit ignotas temerato littore gentes,*] Quomodo ſodes *Littore*, immo ipſo mari temerato. Correxeram GURGITE, poſteaue Berſmanni codicem ſic habere cognovi. Propertius i, 17.

*Ab pereat quicumque rates et vela paravit
Primus, et invito gurgite fecit iter.*

Val. Flaccus i, 627.

*Hoc erat, inlicitas temerare rudentibus undas
Quod noſtri timuere patres.*

Idem tamen Flaccus i, 801.

—*nec ſola mei gravia adfore nati
Arma ratemque putet: Claſſes et Pontica ſigna
Atque indignatos temerato littore reges
Mente agitet.*

Sed et hic GURGITE reponendum: etſi magis ferendum ſit, quam apud Noſtrum. Ceterum locum hunc Lucani et alterum vi, 400.

*Prima fretum ſcindens Pagasaeo littore pinus,
Terrenum ignotas hominem projecit in undas.*

pulchre, ut ſolet, imitatus eſt Statius, Silv. iii, 2.

*Quis rude et abſciſſum miſeris animantibus
aequor*

Composuit mortale genus, fatisque per illam
 Accessit mors una ratem. tunc linquitur Aemus
 Thracius, et populum Pholoe mentita biformem,
 Deseritur Strymon tepido committere Nilo
 200 Bistonias consuetus aves, et barbara Cone
 Sarmaticas ubi perdit aquas, sparsamque profundo
 Multifidi Peucen unum caput alluit Istri:

Myfiaeque,

*Fecit iter? solidaeque pios telluris alumnos
 Expulit in fluctus, pelagoque immisit hiantes?
 Audax ingenii —*

Ubi Gronovius magno ambitu et molimine conatur hoc explicare, ANIMANTIA, ait, sunt spirantia, quae spirando se animant; et HIAN-
 TES, sunt respirantes: et opponuntur piscibus, quorum pauci adeo pulmones habent. Quid ergo? Hoccine voluit Statius, Hominem, qui primus mare aperuit, Jasonem puta, omnia terrestria animantia in pelagus secum detulisse? tot aquaticos quadrupedes, aquaticas aves, qui spirantes utique sunt, primum in mare immisisse: antea scilicet in terra eos victum sibi quaeritasse? Semper male rem gerunt, etiam si ingenio praestantes, qui pravas lectiones quoquo modo defendere volunt. Tu vero lege.

Quis rude et abscissum miseris MORTALIBUS aequor.

Ex Nostro sumit Mortalibus v, 196.

*Primaque cum ventis pelagique furentibus undis
 Composuit mortale genus.*

ut et illud Solidae telluris alumnos ex Nostro quoque,

Terrenum ignotas hominem projecit in undas.

Miseris mortalibus, Mortalibus aegris, quoties vel

in uno Virgilio habes? Deinde pro *Hiantes* repone,

—pelagoque immisit HIAN TI.

Pelagus hians opponitur telluri solidae.

Noster v, 641.

—cumque tumentes

Rursus HIA NT undae.

Inde jocus Catullo captatus lxxxv.

*Cum subito adfertur nuntius horribilis;
 Ionios fluctus, postquam illuc Arrius isset,
 Jam non Ionios esse, sed Hionios.*

200.—Et barbara Cone Sarmaticas ubi perdit aquas,] Sane illa Cone tam barbara est, ut nullus qui nunc extat Scriptor mentionem ejus fecerit. Interpretes Nostri insulam esse volunt; prorsus contra Poetae sententiam. Fluvius sine dubio est; cum tres ordine recenseantur Strymon, Cone, unum caput sive ostium Istri insulam Peucen alluens. Illud quoque, Sarmaticas ubi perdit aquas, quid aliud notat, quam fluvium Conen ex Sarmatia fluere, et in Istrum confluere; ubi aquas et nomen perdit? Nempe ut Plinius iv, 24. *Ister sexaginta amnibus receptis in Pontum evolvitur.* Ex his sexaginta unus erat Cone, cujus ut aliorum, pluriumque, vetera nunc nomina interierunt. Colbertinus vetus, et Caianus COME.

203. Myfiaeque,

Myfiaeque, et gelido tellus profusa Caico
Idalis, et nimium glebis exilis Arisbe.

205 Quique colunt Pitanen, et quae tua munera Pallas
Lugent, damnatae Phoebō victore Celenae:

Qua celer erectis descendens Marfya ripis
Errantem Maeandron adit, mistusque refertur:

Passaque ab auriferis tellus exire metallis

210 Pactolon: qua culta secāt non vilior Hermus:

Iliacae quoque signa manus, perituraque castra

Ominibus petiere suis: nec fabula Trojae

Continuit, Phrygiique ferens se Caesar Iuli.

Accedunt Syriae populi, desertus Orontes,

215 Et felix, sic fama, Ninos: ventosa Damascus,

Gazaque, et arbuſto palmarum dives Idume.

Et

203. *Myfiaeque, et gelido tellus profusa Caico Idalis,*] MYRIA Puteaneus et Harleianus, recte, non ut alii plerique MOESIA: Virgil. *Myfisque Caicus*. Pro IDALIS autem, quae nulla est, recte olim Micyllus, AEOLIS. Mela i, 18. *Proxima regio Aeolis facta, ante Myfia*. Plin. v. 32. *Aeolis proxima est, quondam Myfia appellata*.

207. *Qua celer erectis descendens Marfya ripis*] Et rectis mavult Salmasius. Grotius. Sic omnes Codices, ET RECTIS: sic Romana et Veneta: sic Priscianus p. 681, et codex ibi Cantab. sic Lactantius ad Statii Theb. iv. 186, sic et sensus ipse postulat.

210. *Pactolon: qua culta secāt*] Tolle pravam distinctionem: et reponē, *Pactolon, qua culta Ordo est, Passa Pactolon exire, qua Hermus*. Nimirum Pactolus in Hermum confluit.

214. *Accedunt Syriae populi, desertus Orontes, Et felix, sic fama, Ninos: ventosa Damascus,*] Loc. a multis saeculis foedissime corruptus. Primo, quod levissimum est, *Damascos* legendum, terminatione Graeca: ut veterrimi nostri quattuor cum Trin. et uno Bersmanni. Valerius Probus p. 1462, *In COS, ait, nullum nomen repperi latinum terminatum; unum repperi Graecum, Damascos Damasci; sicut Lucanus, VENTURA DAMASCOS, nomen civitatis*. Locum hunc respicit; sed quid facit NINOS inter urbes Syriae? Non Syriae erat Ninos, sed Assyriae, ad Tigridis fluvium sita: tantumque abest, ut *Felix* tum diceretur; ut diu ante excisa fuerit, vixque nomen nedum potentiam retinuerit. Quid quod tum sub Parthorum ditione fuit? at *Parthi* v. 265. *dubium tenuere favorem*, neque Pompeio ulla copias submiserunt. Falsum igitur *Ninos*: quid illud alterum VENTOSA Damascos? *Ventura*.

Et Tyros instabilis, pretiosaque murice Sidon.

Has ad bella rates non flexo limite ponti,

Certior haud ullis duxit Cynosura carinis.

220 Phoenices primi, famae si creditur, ausi

Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Nondum

tura, quod Probi nunc editio habet, prima fronte se ipsam redarguit: Sed quis umquam dixit, aut dicere potuit, *χρηστέον* Epitheto, Damascum ventosam? illane praeter alias urbes ventosa, quae sub monte Libano in valle amoenissima sita? praestabo tibi, ni valde fallor, vera Lucani verba, quae Librarii olim extinxerunt,

Et felix, sic fama, NIMIS, PRUNOSA Damascos.

Colbertinus veterrimus, *Ninus*, iisdem apicibus ac *Nimis*. *Nimis felix*, felicissima Damascus.

O fortunati nimium, bona si sua norint, Agricolae!

Felix, heu nimium felix, si litora tantum Numquam Dardaniae tetigissent nostrae carinae.

Silius i, 667, ut hic, de urbe:

Cum felix nimium dimitteret Ardea pubem.

De felicitate vero regionis Damascenae Strabonem solum audiamus, 17, inquit *ἡ Δαμασκηνὴ χώρα, διαφερόντως ἰσχυρομένη, Regio Damascena excellens, et apprime celebrata*. Hoc Strabo, qui Damascum viderat; Noster, *Ut fama*, dicit, quippe non testis oculatus. Jam vero PRUNOSA Damascus peculiari sibi Epitheto; ut mox *Idume*, dives arbusto palmarum, et *Sidon*, murice pretiosa. Singulas urbes ex singularibus naturae donis denominat. *Pruna Damascena* veteribus celebratissima; quin et hodie nomen servant. Columella lib. x.

Armenisque, et cereolis, prunisque Damasci.

Samnonicus c. 29.

Prunaeque conveniunt quae mittit clara Damascus.

Prunosa igitur Damascus; plane ut Virgilio Aen. iii, 705.

Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus.

Ut a palmis *Palmosa*, sic a prunis *Prunosa*. Quod si quis hic objiciat hoc vocabulum non hodie alibi extare: quid aliud facit, quam causam optimam proferre, cur Librarii ut ignotum corruerint? neque vero *Palmosa* nunc usquam alibi legitur, quam in loco isto Virgilii.

219. *Certior haud ullis duxit Cynosura carinis.* Quid hoc est? *Cynosura* nullis carinis certior quam *Tyriis et Sidoniis*? Soli Phoenices Cynosuram servabant, reliquae gentes Ursam majorem. Quomodo ergo certior iis, qui ea numquam utebantur? Valer. Flaccus i, 17.

—neque enim in Tyrias Cynosura carinas

Certior, aut Graiis Helice servanda magistris.

et Manilius i, 299.

Angusto Cynosura brevis torquetur in orbe Quam spatio, tam luce minor: sed iudice vincit Majorem Tyrio: Poenis haec certior auctor.

Germanicus

Nondum flumineas Memphis contexere biblos
 Noverat: et faxis tantum, volucresque feraeque,
 Sculptaque servabant magicas animalia linguas.
 225 Deseritur Taurique nemus, Perseaeque Tarfos,
 Coryciumque patens exesis rupibus antrum,
 Mallos, et externae resonant navalibus Aegae.
 Itque Cilix justa jam non pirata carina.
 Movit et Eoos bellorum fama recessus,
 230 Qua colitur Ganges, toto qui solus in orbe
 Ostia nascenti contraria solvere Phoebo

Audet,

Germanicus in Arateis.

Certior est Cynosura tamen sulcantibus aequor.

Vides quidem ibi *Cynosura certior*: verba nempe eadem, sed orationem diversam. Hic enim *Certa* est illis, qui eam servant; at apud Nostrum *Certa* est illis qui negligunt. Rectius utique dixisset APTIOR; ut Patruus Medea 695,

*Descendat anguis; cuius immensos duas
 Major minorque sentiunt nodos ferae;
 Major Pelasgis, APTA Sidoniis minor.*

Sed verum est, quod Bersmanni codex suppeditat, ab ipso spretum;

GRATIOR haud ullis duxit Cynosura carinis.

225.—*Perseaeque Tarfos,*] Quia a Persei talaribus nomen habere Graecis creditur. Grotius.

227. *Mallos, et externae resonant navalibus Aegae.*] Quo quaeso nomine *Externae*, magis quam alia loca hic memorata? Nescio unde primum venerit. Codices nostri universi cum Rom. et Ven. EXTREMAE: nempe *Aegae*,

Cilicum urbs, in extremo maris mediterranei finu.

230.—*Ganges, toto qui solus in orbe Ostia nascenti contraria solvere Phoebo*] Iterum insurgit Julius Scaliger, *Quam sciens fuerit orbis terrarum, his ostendit Lucanus: An solus Ganges? nonne Padus, nonne Ister in Orientem fluunt? Quod si vult dicere, e directo solis orientis, hoc quoque falsum est, Ganges enim in Austrum exit.* In his nihil praeter meram aeruginem reperies. Quid Padum et Istrum narras? Hoc ut nesciverit auctor? non noverit orientem et occidentem ubique terrarum esse, vicibus pro diverso respectu mutatis? non noverit ubique nasci Phoebum et occidere? Sed nascentem hic Phoebum, cum omnibus aliis Poetis, pro extremis Asiae finibus orientem versus ponit. ut iv, 72, *finis Zephyri* in Hispania collocat. etsi orbem terrarum non nescius fuit rotundum esse. Quid tuus ille Virgilius, viii, 686.

*Victor ab Aurorae populis et litore rubro
 Aegyptum, viresque orientis et ultima secum,
 Baetra vebit.*

Nesciebat

Audet, et adversum fluctus impellit in Eurum:

Hic ubi Pellaeus post Tethyos aequora ductor

Constitit, et magno vinci se fassus ab orbe est.

235 Quaque ferens rapidum diviso gurgite fontem
Vastis Indus aquis mistum non sentit Hydaspem;

Quique

Nesciebat Maro *auroram* et *orientem* etiam in Hesperia esse? Jam vero *Gangem* in *Eurum* fluctus impellere, Lucani aetate crediderunt, etiam qui se Geographos professi sunt. Strabo xv. *Fluvii*, ait, *Indici a Caucaſo monte orti*, alii ad *meridiem* feruntur, ut *Indus*; alii *ad orientem* convertuntur, ut *Ganges*. Codex Puteaneus.

—et adversum fluctus ATTOLLIT in
Eurum.

235. Quaque ferens rapidum diviso gurgite fontem Vastis Indus aquis mistum non sentit Hydaspem;] Nova vides Correctorum flagitia. Tot fere sunt menda, quot verba. *Fontem ferens* quis mortaliū intelligat? fons certe manet, rivus fertur. *Rapidum* amnem, fluvium, flumen, torrentem, ubique lego, *rapidum fontem* quis vel fando audivit? Unicum vero *fontem* toti Indo, qui tamen ingentem fluvium Hydaspem misceri sibi non sentiat, non tanta accessione crescat? Quot Veneres, quot virtutes habere debet poëma, quod tot maculis deformatum placere tamen potuit? Restituo ei formam nativam,

Quaque PETENS RUBRUM diviso gurgite
PONTUM,

Vastis Indus aquis mistum non sentit Hydaspem.

Pro *Fontem* Bersmanni codex, ipso iudice, male habuit PONTUM: id ipsum praefert Colbertinus veterrimus, et a manu secunda alter. cetera

ex conjectura dedimus, quae ipsa se probant. Scio *rapidum pontum* sic satis posse defendi. Val. Flaccus iv, 270.

—spumanti qualis in alto
Pleiade capta ratis, *trepidi* quam sola magistri
Cura tenet, *rapidum ventis certantibus aequor*
Intemerata secat.

Tibullus i, 2.

Nam fuerit quicumque loquax; is sanguine natam
Is Venerem e rapido sentiet esse mari.

Sed eo differunt, quod Noster perpetuo Epitheto, qualia numquam amat, male vocat mare *rapidum*, quod saepe lentum et tranquillum est; ille ex occasione tantum et *ῥαπιδος*, in tempestate, et in Veneris ira. Et tamen utrobique corrigendum, RABIDUM *aequor*, RABIDO *mari*, ut Virgil. *Rabiem coelique marisque*; apud Tibullum sine dubio, quia quarto post versu sequitur,

Fulminis haec rapidi carmine sistit iter.

Nec minus apud Flaccum; si, ut Heinsius conijcit, *Rapta ratis*, ibi legendum, non capta. RUBRUM itaque *Pontum*; qui ad *Indiam* et *Taprobanam* usque nomen tenet;

Examen Eois timendum
Partibus Oceanoque rubro.

Curtius viii, 9, de Indo et Gange. *Uterque Rubro mari accipitur*. Et paulum infra, *Mare quo alluitur*

Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos,
Et qui tingentes croceo medicamine crinem
Fluxa coloratis astringunt carbasa gemmis.

- 240 Quique suas struxere pyras, vivique calentes
Conscendere rogos. proh, quanta est gloria genti
Injecisse manum fatis, vitaeque repletos,
Quod superest, donasse deis! venere feroces
Cappadoces, duri populus nunc cultor Amani,
245 Armeniusque tenens volventem saxa Niphatem:
Aethera tangentes silvas liquere Coastrae.
Ignotum vobis, Arabes, venistis in orbem,
Umbras mirati nemorum non ire finistras.

Tunc

alluitur India, ne colore quidem abhorret a ceteris:
ab Eruthra rege inditum est nomen. Sic et Graeci.
DIVISO gurgite; quia duobus ostiis exit, ut
Strabo. PETENS. pontum, ut passim alii, Vir-
gil. Georg. iv, 522.

—non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis.

240.—Vivique calentes Conscendere rogos.]
Vide Strabonem p. 1048.

244.—Duri populus nunc cultor Amani,]
Emenda ex MSS. P. et T. non cultor. Hoc dicit,
Amanum ita durum esse ut habitari possit, coli
non possit. Est ejus montis descriptio, tum apud
Geographos, tum in Ciceronis epistola ad Cato-
nem. Grotius. Codices nostri universi cum
Rom. et Ven. NON cultor. Claudian. i Pro-
serp. 161, de Aetna:

—pars cetera frondet
Arboribus: teritur nullo cultore cacumen.

246.—Coastrae.] Melius Coatrae. MS. P.
et R. recentior. Populus est ad Macotim, Pli-
nio memoratus libro vi. Grotius. Colbertinus
vetus cum tribus Berismani CHOATRAE,
χοάτρας, eo ducunt alii codices, qui COHA-
TRAE habent cum editione Rom. et Ven.
Val. Flaccus vi, 151.

Centoras, et diros magico terrore Choatras.

248. Umbras mirati nemorum non ire finistras.]
Hic quoque insultant viri sine dubio praestantissi-
mi, sed nescio cur Lucano iniquiores, Scaliger
filius hoc solum arguit; Lucani hic mentem esse,
τοῖς ἀμφοτέρωθεν, populis inter Tropicos sitis, semper
umbras in austrum, sive finistras cadere. Scaliger
vero pater quid non calumniatur? Nihil fini-
strum vel dextrum, nisi animalium ratione: Py-
thagoran et Aristotelem dextrum mundi et sinistrum,
non ad Austrum aut Aquilonem sed ad Orientem
et Occidentem: denique non verisimile esse, venisse
ad Thessaliam milites ex intima seu Felice Arabia.

Z

Patrem

Tunc furor extremos movit Romanus Olostras,
 250 Carmanosque duces, quorum devexus in Austrum
 Aether, non totam mergi tamen aspicit Arcton.

Lucet

Patrem vero hic facile repellimus, per quem nec Lucano loqui cum populo licet; nec cum poetis rem amplificare. Quod filio dicamus hoc est: non miratos esse Arabas, non *semper* ille umbras sinistras; sed *tum* dextras ille, cum in sua regione irent sinistrae. Atque huc pertinent, quae ad ii, 587, diximus, *Umbras nusquam flectente Syene*. Plinius vi, 22. *Claudii principatu legatis ex insula (Taprobana Romam) advectis—Septemtriones Vergiliasque apud nos veluti novo caelo, mirabantur—Sed maxime mirum iis erat, umbras suas in nostrum caelum cadere, (non in suum) Solemque a laeva oriri, et in dexteram occidere, potius quam e diverso.*

Ignotum vobis Arabes—

apud Hygynum De limitibus p. 174, legitur *invisum*.

249.—*Olostras*,] Sic quidam. Gens est Indiae Plin. lib. vi, cap. 20. At quos vidi Manuscriptos habent *Orestas*. unde credas scribendum *Oretas*. Straboni sunt *ὠρεῖται*. Sed non mirum mutari vocales inter se longam et brevem. Sic *ὠρεῖται* et *ὠρεῖται*: *σαφῆς* et *σοφῆς*. Et in Edonis sytolen a Lucano factam vult Servius. Grotius. Quin et nostri omnes cum Rom. et Ven. ORESTAE. Oretas Scaliger legit, Prolegomenis in Manilium.

250. *Carmanosque duces*,] Bellos sane *Duces*: Egone ut tales *Duces* jam provecta aetate patiar, qui juvenis non passus sum Parin Alexandrum *Ducem* vocari; sed in Epistola ad annicissimum quondam Graevium verba Laodamiae ad verum redege? Ovid. Heroid. xiii.

*Dux Pari Priamidae, damno formose tuorum,
 Tam sis hostis iners, quam malus hyspes eras.*

Quippe ex aperta Homeri imitatione legendum esse vidi, DUSPARI Priamidae.

Δύσπαρι, ἰδὲ ἀπὸ γυναικῶν, ἡρώωνος.

Etiam hic corrigo,

Carmanosque TRUCES.

Cur *Truces* dicantur, ex Strabone disces lib. xv. Nemini, inquit, *Carmanorum uxorem ducere fas est, nisi hostis occisi caput ad regem tulerit: Rex calvariam inter thesauros reponit, linguam farina oblitam degustat, reliquam ei qui attulit et circumstantibus comedendam dat*. Noster i, 431. *Vangiones Batavique truces*. vii, 231. Inde *truces Galli*. Val. Flaccus vi, 43. *Heniochosque truces*, Juvenalis xv, 125. *Sauromataeque truces*, et sic alii de aliis.

Ibidem. *Quorum devexus in Austrum, Aether*,] *In Austrum*, hoc est, ultra Cancrī Tropicum: sed nostri, praeter unum, cum Romana, IAM FLEXUS; Veneta IAM FLEXIT. Pulmanni unus, et alter Bersmanni DEVEXUS; ex Virgilio, credo, Georg. i, 441. *Libyae devexus in austros*. Jam flexus perinde est ac Paulum flexus. Codex Regius DEFLEXUS. Colbertinus prior, ab indocto homine scriptus, qui saepe tamen verae lectionis vestigia retinet, *Quorum ITAME flexus in Austrum Aether*. An olim fuit?

—*quorum IT deflexus in Austrum,*

ut viii, 305.

*Quicquid ad Eoos tractus mundumque tepentem
 Ibitur.*

Sic ibi codices boni, non *Labitur*.

252 Lucet

Lucet et exigua velox ibi nocte Bootes.

Aethiopumque solum, quod non premeretur ab ulla

Signiferi regione poli, nisi poplite lapso

255 Ultima curvati procederet ungula Tauri.

Quaque

252. *Lucet et exigua velox ibi nocte Bootes.*] Frustra hoc exagitat vir summus Jos. Scaliger Prolegomenis ad Manilium. Carmani, ait Noster, ultra Cancri Tropicum siti vident Arcton (seu Septem Triones) in oceano mergi etsi non totam; quae Romae apud nos ex nulla parte mergitur;

Arctos oceani metuentes aequore tingui.

Praeterea apud nos sero mergitur Bootes; καὶ ὅψις ὥσπερ βοῶντος: Carmanis tamen citius occidit quam nobis; lucet magis *exigua nocte*, *velox* magis illic ad horizontem descendit, quam hic: idque evenit. ob diversam sphaeri positionem. si haec, ut sunt, vera sunt: quo pertinet tricari et nodum in scirpo querere? Versum tamen spurium existimo, non ob sententiam, sed ob verba; quae cum prioribus male cohaerent: *Ibi*, nempe in Carmania, at *duces* dixit, non *locum*.

253. *Aethiopumque solum, quod non premeretur ab ulla Signiferi regione poli,*] Servius ad vi Aeneidos. Nulla terra est quae non subiaceat sideribus: unde perite addit: *Extra anni solisque vias*, ut ostenderet xii signa in quibus est circulus solis. Significat autem Maurorum Aethiopiam, ubi est Atlas, de quo ait Lucanus:

Aethiopumque solum, &c. Grotius.

Hic vero, inquit Julius Scaliger, nequeo satis mirari, quid Lucano venerit in mentem. Duo hic errores; alter ab eruditis solis castigandus, alter vel a pueris Astrologorum irridendus. Primo, si extra Signiferum ungula Tauri promineat; Scorpius pene totus prominet. Deinde, si Tauri ungula supra ver-

ticem Aethiopum est; erunt et cetera signa, Gemini, Cancer, Leo, quae in eodem parallelo sunt. Haec fere Scaliger, et facile quidem esset contra stultissimam lectionem plura dicere, quam indefensam reliquit prudens, ut opinor, sciensque Palmerius. Sed satius est revocare et restituere veram, quam falsam et commentitiam arrodere. minime dubito quin evincam sic a Lucano profectum esse,

— *nisi poplite lapso*

Ultima TRUNCATI procederet ungula CAPRI.

Virgil. Aen. vi, 794.

— *super et Garamantas et Indos*

Proferet imperium: jacet extra sidera tellus

Extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlas

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

ubi Servius, Grotio etiam citatus, *Extra anni solisque vias*; ut ostenderet duodecim signa; in quibus est circulus (lege circuitus) Solis. Significat autem Aethiopiam, de qua ait Lucanus, *Aethiopumque solum, quod non premeretur ab ulla Signiferi regione poli, nisi poplite lapso Ultima curvati procederet ungula Tauri*. Ita Servii editiones, etiam vetustae: membranas nullas vidi. Si tamen aut Servius, cum haec commentaretur, legebat TAURI; aut Lucanus ita scribebat: non modo in Astronomia hospites erant, sed id quod nolo dicere—Quippe in Marone sententiam ipsam tenemus: Jacet Aethiopia versus Austrum *extra anni vias*, ultra Zodiaci spatium. Hanc aemulatus est Lucanus: quid de sua Aethiopia Noster? *Jaceret*, inquit, *ultra totam Signiferi regionem; nisi TAURI un-*

Z 2

gula

Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus
Euphrates, quos non diversis fontibus edit

Perfis,

gula extra Signiferum procedens illam attingeret. Tauri ungula extra Signiferum? quae a capite et tergo Tauri introrsus in medium Signiferum vergat? Quale vero illud portentum est! Vult suam Aethiopiam, ad Austrum porrigi, ultra fines Signiferi: unde ergo pertingat ad eam Taurus, qui in Borealibus signis est? Insanus, non indocuitus dicendus, qui ita scripserit. Sed dum hoc redarguimus, ad ipsum emendationis limen pervenimus. Omnino enim requiritur signum, quo ex duodecim nullum Australius est. Is vero est CAPRICORNUS, qui nisi ungulam ad Austrum protenderet, extra totum Zodiacum Aethiopia jaceret. Pingebatur sic olim Capricornus, poplite lapso, et pede protenso; ut videbis in Grotii Arateis, vetere figura, et in Calendario vetere rustico apud Gruterum p. cxxxviii. *Capri truncati*, id vero est, Capricorni, qui dimidiatus tantum Caper est, cetera Pristis. *Truncati* lego pro *Curvati*, ut i, 242, omnes ibi quoque Codices *Curvataque cuspide pila*, pro *Truncata*, Quod si quis hoc abnuerit, et retinuerit *Curvati*; constabit tamen reliquae emendationi fides; quia et Capricornus *curvatus* pingitur, ut Manilius;

—et angusto Capricornus sidere flexus;
et—Tuque tuo, Capricorne, gelu contractus in
astris.

Et Caper absolute est Capricornus.

Manilius ii, 655.

Quattuor aequali caelum discrimine signant,
In quibus articulos anni deus ipse creavit:
Ver Aries, Cererem Cancer, Bacchumque mi-
nistrans

Libra, Caper Brumam genitosque ad frigora
menses.

Sic ibi obiter corrigendum; nunc absurdissime fertur, *Genitusque ad frigora Piscis*; sic ut ex quattuor Signis quinque fiant. Extant in catalectis veterum Poëtarum, Grammaticorum undecim de Signis Zodiaci versus: in quibus de Capricorno:

- i. *Armatusque arcu Chiron, et corniger Hircus.*
- iii. *Centaurusque senex Chiron, et cornua Capri.*
- iv. *Atque arcu pollens, et falsi gurgitis Hircus.*
- v. *Hinc tendens arcum, liquidi Caper aequoris inde.*
- vii. *Centaurusque biformis adest, pelagique Capella.*
- viii. *Scorpius, atque Sagittifer, aequoreique Capri frons.*
- x. *Et qui tela gerit Centaurus, et aequoris Hircus;*

Postremo, licet intra eosdem parallelos sint Sagittarius et Capricornus; placuit tamen veteribus (τοῖς Ἀρχαίοις, narrante Gemino cap. i.) ut Cancrum maxime Borealem, ita Capricornum maxime Australem ex duodecim Signis existimare; sic ut neutrum horum *Coῦρῳ*, sive combinationem cum ullo alio haberet.

256. *Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus Euphrates,*] Sallustius ita tradidit Tigrim et Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividantur spatio medio relicto multorum millium. Ex eodem Tauri monte eos circa Armeniam oriri tradit Strabo. Vide et Xenophontem Anabaseos iv, et Philostratum vita Apollonii lib. i, cap. 14. Boëtius Sallustium secutus:

Tigris et Euphrates uno se fonte resolvunt.

Plura qui volet adeat Pliniana Salmasii. Grotius.

265. *Pugnaces*

Perfis, et incertum, tellus si miscet amnes,
Quod potius sit nomen aquis. sed sparsus in agros

260 Fertilis Euphrates Phariae vice fungitur undae

At Tigrim subito tellus absorbet hiatu,

Occultosque tegit cursus, rursusque renatum

Fonte novo flumen pelagi non abnegat undis.

Inter Caesareas acies, diversaque signa

265 Pugnaces dubium Parthi tenuere favorem,

Contenti fecisse duos: tinxere sagittas

Errantes Scythiae populi, quos gurgite Bactros

Includit

265. *Pugnaces dubium Parthi tenuere favorem,*
Egregium vero Epitheton: tum *Parthi pugnaces*,
cum minime pugnarent; cum a neutris partibus
starent, sed belli eventum lente et otiose specula-
rentur. non ea Lucano incuria, nec artis igno-
rantia. Dixisset potius *Mendaces Parthi*; ut
Horatius Epist. ii, 1.

Invenior Parthis mendacior.

Vel Fallaces, ut Numidae et Poeni. Seneca
Oedip. 119.

Terga fallacis metuenda Parthi.

Sed quid tergiversamur? Numquam sic de me ex-
istimabo, ut me melius quid invenisse putem,
quam auctor ipse reliquerit. Scripsit ergo Lu-
canus,

Inter Caesareas acies, diversaque signa
ANCIPITES dubium Parthi tenuere fa-
vorem.

ut ii, 447.

Tunc urbes Latii dubiae, varioque favore
Ancipites.

266. — *Tinxere sagittas Errantes Scythiae po-*
puli,] TIXERE codices nostri omnes: sed a-
cutissimus Heinsius in uno reperit UNXERE;
quod ille amplectitur ad Silii ix, 12: Virgilii
loco fretus, ix, 772.

— *quo non felicius alter*

UNGERE tela manu, ferrumque armare
veneno.

Frustra. Ovid. Trist. iii, 9.

Pars cadit hamatis misere confixa sagittis:
Nam volucris ferro TINCTILE virus inest.

et Pont. iv, 3.

Hic agri infrondes, hic spicula TINCTA
venenis.

Haec duo loca rem conficiunt, versu ipso pronun-
tante: in ceteris litigare licet. Plin. Hist. xviii, 1,
Quod animal, excepto homine tela sua venenis tingit?
Nos et sagittas tingimus, et ferro ipsi nocentius aliquod
damus. Ubi *Ungimus* reponit Heinsius; quia
praecefferat *Tingit*. si hoc necesse est; meliore
jure prius *mutes*, *Venenis ungit*. Quid ergo tot
aliis

Includit gelido, vastisque Hyrcania silvis:
 Hinc Lacedaemonii moto gens aspera fraeno
 270 Heniochi, faevisque affinis Sarmata Moschis,
 Colchorum qua rura secat ditissima Phasis:

Qua

aliis locis faciet? xvi, 20. Sunt venena, quae nunc toxica dicimus, quibus sagittae tinguntur. xxi, 105, Hoc venenum Dorycnion appellavere, ab eo quod cuspides in praeliis tingerentur. illo. xxvii, 11, Limeum herba appellatur a Gallis, qua sagittas in venatu tingunt, xi, 53, de Scythiis, ut hic Noster: Sagittas tingunt viperina sanie, et sanguine humano. xxv, 5, Galli sagittas in venatu helleboro tingunt. Quo ex loco Gellius xvii, 16, Praeterea scriptum legimus, Gallos in venatibus tingere helleboro sagittas. Periculum, credo, est, ne non hi ad Virgilium, sed ad hos ille exigendus sit. TINGUERE tela manu, ferrumque armare veneno. non enim Unguere tela, sic ut venenum abstergi possit; sed tingere; ut perpetuo virus fervent, nulla arte eluendum.

267.—[Quos gurgite Baëtros Includit gelido,] Solinus xlix. Oxi amnis oras Bateni et Oxydracae accolunt: sed praecipuam partem Baëtri tenent. Baëtris praeterea est proprius amnis BACTROS; unde et oppidum quod accolunt, Baëtrum. Ubi Salmasius: Altum, ait, apud veteres de Baëtro amne silentium. Fefellit Solinum Plinius, cujus verba vulgo sic distinguunt; Baëtri, quorum oppidum Zariaspe, quod postea Baëtrum a flumine appellatum est. Fefellit et Martianum Capellam cujus verba sic corrigenda sunt. Inde Oxus amnis, qui circa Baëtra cum ejusdem nominis oppido fluviisque. Immo vero aliter corrigenda. Codex Academicus, Braëtanicum ejus nominis. unde liquido legendum: Inde Oxus amnis: qui circa Baëtriam, cum ejus nominis oppido fluviisque. Pergit ibi Salmasius Plinii locum et mentem interpunctione illustrare;

Zariaspe (quod postea Bactrum) a flumine appellatum est. Nempe vult, a Zariaspe flumine Zariaspen oppidum dictum esse: non a Bactro (quod nullum est) flumine Bactrum oppidum. Haec, tacito Salmasii nomine, celeberrimus Harduinus in Plinio suo recoxit, et parenthesi ait se verba inclusisse: ne nos, ut Solinum, in fraudem impellerent. Polyaeus vii, 11. Persae aquam caelestem pellibus et vasis excipientes διαώθησαν ἐν τῷ βαίτρῳ ποταμῷ ad Baëtrum fluviū evaserunt. Curtius vii, 4. Ipsa Baëtra regionis caput sita sunt sub monte Parapaniso: Baëtrus amnis praeterit moenia: Is urbi et regioni dedit nomen. Strabo xi, πάλαι εἶχον τὰς βαίτρας, ἥντις καὶ Ζαρίασπας καλεῖσθαι, ἣν διαζῆν οὐκ ἔμελλεν ποταμὸς ἐκβάλλειν εἰς τὸν ὄρεον. Vides, quot auctoribus dicam dixerit Salmasius: quia locus hic Lucani divinam ejus memoriam et stupendam diligentiam casu fefellerat. Postea, nisi fallor, licebit Baëtro esse flumini; et Solinus cum Martiano salvi dimittentur. dimittetur et risu Harduinus, qui pro thesauro carbones a Salmasio furatus est.

269. Hinc Lacedaemonii moto gens aspera fraeno Heniochi,] Non placet MOTO freno: nec quemquam meminī sic locutum. An DOCTO?

Seneca Hippol. 1259.

—Tortis hic dextrae locus
 Hic laeva frenis docta moderandis manus,
 Ponenda.

Val. Flaccus i, 121.

—simul

Qua Croeso fatalis Halys, qua vertice lapsus
Rhiphaeo Tanais diversi nomina mundi
Imposuit ripis, Asiaeque, et terminus idem
275 Europae, mediae dirimens confinia terrae,
Nunc hunc, nunc illum, qua flectitur, ampliat orbem.
Quaque fretum torrens Maeotidos egerit undas
Pontus, et Herculeis aufertur gloria metis,
Oceanumque negat solas admittere Gades.

280 Hinc

—simul undique cernit
Delatum nemus, et docta resonare bipenni
Litora.

fic ibi codices, sed Gronovius Heinisusque *Ducta*.

275. *Europae: mediae dirimens confinia terrae,*
Consule aurem tuam, et mendosa haec esse testa-
bitur. Dixisset utique in hac sententia *Europae*,
ut ipse alibi, aliique. Sed quale sodes illud est,
MEDIAE terrae confinia? quae ista terra media?
quippe ipse Tanais medius est, et dirimit confinia
utriusque terrae. Sic iv, 18.

—medius dirimit tentoria gurgēs.

et *Collis* ibidem 33,

Qui medius tutam castris dirimebat Ilerdam.

in membranis *Terrae* est *Trae*: inde *Librariis*
error: qui sic in viam reducendi sunt.

Europae, MEDIO dirimens confinia TRAC-
TU.

Claudian. vi Honor. 290, de Apennino.

Utraque perpetuo discriminat aequora tractu.

Idem Idyll. de Nilo,

*Qui rapido tractu mediis elatus ab Austris,
Fluctibus ignotis nostrum praeurrit in orbem.*

i, Stil. de Rheno 198.

*Impiger a primo descendens fluminis ortu
Ad bifidos tractus, et juncta paludibus ora.*

Dionysius Perieg. v, 11.

Εὐρώπῃν Ἀσίης Τάναις διὰ μέσσον ὁρίζῃ
Ὅς ῥά δ' ἰλισσόμεν γαίης διὰ Σαυρομαλάων
ΣΥΡΕΤΑΙ ἰς Σκυθίης καὶ ἰς Μαϊώτιδα λίμνην.

Tanais volutus TRAHITUR.

376. *Nunc hunc, nunc illum,* Nunc enim
Asiae nunc Europae largius indulget. Grotius.

277. *Quaque fretum torrens Maeotidos egerit
undas Pontus, et Herculeis aufertur gloria metis,
Oceanumque negat solas admittere Gades.* Colber-
tinus alter, Trin. Cantab. aliique cum Veneta,
MAEOTIDAS; contra alii numero plures cum
Romana, MAEOTIDOS. Valerius Probus p.
1397, Genitivus, ait, singularis OS syllaba termi-
natus, in Graeca declinatione corripitur. Lucanus.
Ut Pagasaea ratis peteret cum Phasidos. (ii, 715)
et in Terentio (lege Tertio) *Quaque fretum torrens
Maeotidos.* Hinc certissimum est Probi olim co-
dices, habuisse *Maeotidos*. Bersmannus tamen,
et eo multo melior Heinisus ad Claudianum, iv
Honor. 188. malunt *Maeotidas undas*. mihi vero
neutrum placet, ut nunc locus fertur. Quis
enim

280 Hinc et Sithoniae gentes, auroque ligatas
Substringens Arimaspe comas: hinc fortis Arius,
Longaque Sarmatici solvens jejunia belli
Massagetes quo fugit equo; volucresque Geloni.

Non, cum Memnoniis deducens agmina regnis
285 Cyrus, et effusis numerato milite telis
Descendit Perfes, fraternique ultor amoris
Aequora cum tantis percussit classibus, unum

Tot

enim orationis exitus? nullus utique praeter istum: Pontus, fretum torrens, egerit undas seu Maeotidos, sive Maeotidas. Quis vero ferre potest, Pontus fretum torrens per appositionem dici? Quale vero illud, Pontus egerit undas Maeotidos? Immo Pontus accipit, Maeotis in Pontum egerit. Hoc et olim et hodie notissimum: unde eam Μητέρα Πόντου, Ponti matrem dixerunt. Porro illud quale existimas, Gloria aufertur, et negat Gades, &c. An Gloria neget? offendit hoc ipsos etiam Librarios; unde aequa fere codicum pars cum editione Veneta NEGANT. Homines nempe voluerunt, malum malo sanaturi. Quid multis te moramur? Haec certe Lucani non sunt, nescio an ista,

Quaque fretum torrens Maeotidas egerit
undas;

ET VETUS Herculeis aufertur gloria
metis;

OCEANUSQUE negat solas SE admittere
Gades.

Secutus est eorum, qui multi erant, opinionem, qui Oceanum Scythicum in Maeotida paludem, et inde in Euxinum et Mediterraneum influere putabant. Plinius Hist. ii, 67. Ingens argumentum paludis Maeoticae sive ea illius Oceani Sementrionalis sinus est, ut multos adverte credidisse, sive

angusto discreti sinu restagnatio. Hunc Oceani irrumpentis alveum fretum torrens appellat, ut alibi Nilo torrente, sanguine torrente, et Virgilius Torrentia flumina. Et vetus, ubi Correctores accesserant facile mutatum in Pontus et: et cum SE a praecedente S absorpta esset, necessario Oceanus transibat in Oceanum.

280. Hinc et Sithoniae gentes,] Romana ac Veneta Et Sidoniae ut codices bene multi. Pulmanni duo, Effedones. Cod. Trin. Issidoniae. Colbertinus vetus et Regius ESSEDONIAE. Recte; quod et alii viderunt. Val. Flaccus vi, 750. Effedoniaeque phalanges. Recte et Issidoniae. Stephanus. Ἰσσηδονίς, ἰθὺς Σκυθικὴν. Εὐρίστιας δὲ πᾶσι ἄλλοις διὰ τὴν Ε. Ista Lucano litera placuit; unde error Librariis. vide Heinsium ad Val. Flacci vi, 95.

284. Non, cum Memnoniis deducens agmina regnis Cyrus, et effusis numerato milite telis Descendit Perfes,] Ex nostris codicibus solus Academicus Xerxes, et Harleianus Xerses. vide Val. Flaccum, v, 498. Diodorus p. 109. Συμμαχία τοῖς Τρωσὶν ὑπὲρ Ἀσσυρίων, ἧς ἐξελήλυθ' Μιμνῶν ὁ Τιβωνῦς. et mox, Ἀμφισθενῆσι δὲ οἱ περὶ τὴν Αἴγυπτον ἀνδραπες, λόγοις ἐν ἰσθμοῖς τοῖς τόποις γιγνόμεναι τὸν Μίμνονα. Recte. Cyrus—descendit, Perfes: de eodem dictum. Κυρὸς Περσῆς. Descendit. Nepos in Aristide: Nam postquam Xerxes in Graeciam descendit.

286. Descendit

- Tot reges habuere ducem. coiere nec unquam
 Tam variae cultu gentes, tam dissona vulgi
 290 Ora. tot immensae comites mistura ruinae
 Excivit populos, et dignas funere Magni
 Exequias Fortuna dedit. non corniger Ammon
 Mittere Marmaricas cessavit in arma catervas :
 Quicquid ab occiduis Libye patet arida Mauris,
 295 Usque Paraetonias Eoa ad littora Syrtes.
 Acciperet felix ne non semel omnia Caesar,
 Vincendum pariter Pharsalia praestitit orbem.
 Ille ubi deseruit trepidantis moenia Romae,
 Agmine nubiferam raptō superevolat Alpem :
 300 Cumque alii famae populi terrore paverent,
 Phocais in dubiis ausa est servare juventus
 Non Graia levitate fidem, signataque jura,
 Et causas, non fata, sequi. tamen ante furorem
 Indomitum, duramque viri deflectere mentem
 305 Pacifico sermone parant, hostemque propinquum
 Orant Cecropiae praelata fronde Minervae.
 Semper in externis populo communia vestro
 Massiliam bellis testatur fata tulisse,

Comprensa

286. *Descendit Perses,*] Omnino legendum *Xerxes* ut in Manuscriptis. Nam et Cyrus Persa erat. Tres hic referuntur magnorum exercituum duces, Cyrus, Xerxes, Agamemnon. Grotius.

290.—*Mistura ruinae*] Praeferendum *missura* consentiente manuscriptorum auctoritate. Grotius. Omnes quidem veteres nostri cum Rom. et Ven. MISSURA, non *Mixtura*. Aeneid. ii, 86.

*Illi me comitem et consanguinitate propinquum
 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.*

302.—*Fidem, signataque jura,*] Modius olim reponebat *Sacrataque jura*. sed non est opus.

Propertius iii, 19.

Foedera sunt ponenda prius, signataque jura.

Claudian. i, Eutrop. 380.

A a

Germanis

Comprensa est Latiis quaecunque annalibus aetas.

310 Et nunc, ignoto si quos petis orbe triumphos,

Accipe devotas externa in praelia dextras.

At si funestas acies, si dira paratis

Praelia discordes, lacrymas civilibus armis

Secretumque damus. tractentur vulnera nulla

315 Sacra manu. si coelicolis furor arma dedisset,

Aut si terrigenae tentarent astra gigantes,

Non tamen auderet pietas humana vel armis

Vel votis prodesse Jovi: fortisque deorum

Ignarum mortale genus, per fulmina tantum

320 Sciret adhuc coelo solum regnare Tonantem.

Adde quod innumerae concurrunt undique gentes,

Nec sic horret iners scelerum contagia mundus,

Ut gladiis egeant civilia bella coactis.

Sit mens ista quidem cunctis, ut vestra recusent

325 Fata, nec haec alius committat praelia miles.

Cui non conspecto languebit dextra parente?

Telaque diversi prohibebunt spargere fratres,

Finis

*Germanis responsa dabat, legesque Caucis
Arduus, et flavis signabat jura Suevis.*

*Accipe devotas CONCESSA in MUNIA dex-
tras,*

309.—*Latiis quaecunque annalibus aetas.]*
Justinus xliii, 5. *Massilienses cum Romanis prope
ab initio conditae urbis foedus summa fide custodie-
runt.*

*Accipe in omnia licita obsequia atque officia: modo
nihil nefandum sit, quale hoc bellum civile.*

311. *Accipe devotas externa in praelia dextras.]*
*Externis bellis, quarto ante versu, et secundo post
Praelia dira habemus. Posterius hoc recte opi-
nor: nam et vii, 689. Fuge praelia dira, Ergo
hic aut scripsit, aut potuisset scribere,*

324. *Sit mens ista quidem cunctis, ut vestra re-
cusent Fata, Male haec intelliguntur. Non di-
cit, utinam sit ista mens; sed Si sit, Modo sit,
Si gentes externae ea mente sint, ut discordiis
vestris immiscere se nolint, sed soli Romani bel-
lum*

- Finis adest rerum, si non committitis illis
 Arma, quibus fas est. nobis haec summa precandi,
 330 Terribiles aquilas, infestaque signa relinquo
 Urbe procul, nostrisque velis te credere muris,
 Excludique finas admissis Caesare bellum.
 Sit locus exceptus sceleri, Magnoque, tibi
 Tutus, ut invictae Fatum si consulat Urbi,
 335 Foedera si placeant, sit quo veniatis inermes.
 Vel, cum tanta vocent discrimina Martis Iberi,
 Quid rapidum deflectis iter? non pondera rerum,
 Nec momenta sumus: nunquam felicibus armis
 Usa manus patriae primis a sedibus exul,
 340 Et post tralatas exustae Phocidos arces,
 Moenibus exiguis alieno in littore tuti,

Illustrat

lum hoc peragant, Cui non languebit dextra, viso
 exadversum fratre vel parente? Per quattuor ergo
 hos versus continuatur oratio; non ut vulgo, in
 secundo clauditur.

328.—*Si non committitis illis Arma, quibus
 fas est.*] Id est his qui putant sibi licere bellum ge-
 nere civile: sine quibus necessario bellum civile
 interibit. Grotius. Recte. Sic vii, 314.

*Quique suos cives, quod signa adversa tulerunt,
 Non credit fecisse nefas.*

et iv, 699.

*Infidusque novis ducibus dubiusque priori,
 Fas utrimque putat.*

Ceterum illud leviter mutes, FINIS adest RE-
 BUS; non Rerum. Livius ii, 9. *Adesse finem
 regnis, rei inter deos hominesque pulcherrimae.* et
 ii, 15. *Eam esse voluntatem omnium ut qui libertati*

erit in ea urbe finis, idem urbi sit. Gellius xix, 9.
Ubi Eduliis finis fuit. Porro, cum *Rebus* vel *Re-*
rum hic audis, cave *res* huius belli accipias, sed
 universim *Res humanas.* Quintilianus Declam.
 xi, 6, *Aetum est de rebus humanis, si de criminibus
 nostris tantumdem mendaciis licet.*

334.—*Ut invictae Fatum si consulat Urbi,*
 Alibi hoc Epitheton equidem et ferrem et lau-
 darem: ut Livius *Beatam urbem Romanam et IN-*
VICTAM et aeternam illa concordia fore. Sed in
 his discordiis belloque plusquam civili, sane alle-
 no hic tempore *Invictae.* Quid autem opus ut
 Fatum ei consulat, provideat, prospiciat, si tum
 cum maxime *Invicta* est? periculum certe est, ne
 a se saltem vincatur, ne suis ipsa viribus reat.
 scripsit sine dubio Poeta,

Ut INVITAE Fatum si consulat urbi.

- Illustrat quos sola fides. si claudere muros
 Obsidione paras, et vi perfringere portas,
 Excepisse faces tectis, et tela parati,
 345 Undarum raptos averfis fontibus haustus
 Quaerere, et effossam sitientes lambere terram:
 Et desit si larga Ceres, tunc horrida cerni,
 Foedaque contingi maculato carpere morsu,
 Nec pavet hic populus pro libertate subire,
 350 Obsessum Poeno gessit quod marte Saguntum.
 Pectoribus rapti matrum, frustraue trahentes
 Ubra sicca fame medios mittentur in ignes,
 Uxor et a caro poscet sibi fata marito.

Vulnera

Urbi scilicet in se armatae Fato fovente opus erat,
 ut vel invita servaretur: non civium certe virtute
 et fide, sed solius Fati munere.

347. *Et desit si larga Ceres, tunc horrida cerni,
 Foedaque contingi maculato carpere morsu.*] Colber-
 tini duo, Trin. Cantab. recentiores quoque ple-
 rique, cum maiore parte eorum, quos Bersman-
 nus Pulmannusque viderunt, et editione Rom.
 ATTINGERE. Contra Puteaneus, Harle-
 ianus, cum Veneta CORPORA. Regius se-
 cundus CORPORE. Apparet alterutrum horum
 a Correctore, non a Scriba esse. Utrum vero sit,
 his indiciis scire licet. Veteres isti duo ab indoc-
 tis Librariis scripti sunt, qui vel Latine nesci-
 ebant: hos nihil offendeabant duo ista simul veni-
 entia CONTINGI et ATTINGERE: Quod
 cum jure nasutioribus displicuisset; illi *Corpora*
 interpolabant. Ex quo tamen, ut videtur, com-
 mentitio, vir magnus nova interpolatione CAR-
 PERE substituit. Atqui nimis delicatum est id
 vocabulum in re tam atroci. Recte se habet
Attingere, et in alio haeret mendum: quod vide
 an sustulerim,

—tunc horrida cerni
Foedaque VEL FINGI, maculato ATTIN-
 GERE morsu.

Nisi sententiam jam erigi sentis; opera omnis
 in explicando posita peribit: Quae non modo
 cerni, sed fingi et imaginari sine horrore non
 possunt, Ceterum illud quale est, *Si desit larga Ce-
 res?* Quid tum si *parca* sit et *rara*; sat bene in
 ista inopia sustentari potest, scripsit, ni fallor
 Poëta,

Et desit si FORTE Ceres.

Si panis et penus deficiet, coria, animalia foeda,
 carnes denique humanas comedemus,

348.—*Carpere morsu.*] Ita substituiimus pro
Corpora. verbum enim desideratur. Accedit pro-
 pe ad nostram emendationem MS. R. recentior,
 qui habet *corpore* MS. T. *attingere*, quod glosse-
 ma putem. Grotius.

350. *Obsessum Poeno gessit quod marte Sagun-
 tum.*] Veteres quattuor Trin. et alius recentior
 QUAE

- Vulnera miscebunt fratres, bellumque coacti
 355 Hoc potius civile gerent. Sic Graia juvenus
 Finierat: cum turbato jam prodita vultu
 Ira ducis, tandem testata est voce dolorem.
 Vana movet Graios nostri fiducia cursus.
 Quamvis Hesperium mundi properemus ad axem,
 360 Massiliam delere vacat. gaudete cohortes:
 Obvia praebentur fatorum munere bella.
 Ventus ut amittit vires, nisi robora densae
 Occurrant silvae, spatio diffusus inani:
 Utque perit magnus nullis obstantibus ignis,
 365 Sic hostes mihi deesse nocet: damnumque putamus
 Armorum, nisi, qui vinci potuere, rebellent.
 Sed si solus eam dimissis degener armis,

Tunc

QUAE, non *Quod*. Et sic Scholiastes Juvenalis ad xv, 93. Recte. Multa enim mala Saguntini tulerunt, non unum quiddam.

362.—*Nisi robora densae Occurrant silvae,*] Variant hic codices, hi cum Puteaneo *Robora densae*; alii, ut Harleianus, Trin. cum Romana, *Robore denso*: alii denique cum Colbertinis duobus, Arundeliano et Veneta, *Robore densae*. Quaevis ex his lectio ferri potest, sed placet postrema: Silius iii, 442.

Jamque per et colles et densos abiete lucos,
 Aeneid. x, 178.

Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
 Val. Flaccus iii, 484.

—*quosque dabat densa trabe Mysia montes.*
 Infra quidem v, 444.

—*propulsaque robore denso*
Sustinuit se silva cadens.

Sed ibi alia constructio est: non ut hic, *Silvae robore denso*, sed, *silva cadens sustinuit se robore denso*. Porro et OCCURRUNT lege cum Cant. Trin. Caiano, Bersmannique codice, quia mox omnes veteres, et novi plerique REBEL-
 LANT; non *Occurrant*, *Rebellent*.

365.—*Damnumque putamus Armorum, nisi, qui vinci potuere, rebellent.*] *Damnum armorum*, quid aliud esse potest, nisi cum *Arma perduntur*, amittantur? ut Horatius i, Ep. xvi, 67. *Perdidit arma, locum virtutis deseruit*; ubi nos, si vacat, videbis. Respuit vero hanc sententiam locus ipse. Quid quod versu proximo rursus habemus, *Dimissis degener ARMIS*? Aut fallor, aut scripsit Auctor,

—*damnumque*

Tunc mihi tecta patent. jam non excludere tantum,
Inclusisse volunt. at enim contagia belli

370 Dira fugant. dabit poenas pro pace petita :
Et nihil esse meo discetis tutius aevo,
Quam duce me bellum. Sic postquam fatus, ad urbem
Haud trepidam convertit iter : tum moenia clausa
Conspicit ; et densa juvenum vallata corona.

375 Haud procul a muris tumulus surgentis in altum
Telluris, parvum diffuso vertice campum

Explicat :

——*damnumque putamus*
NOSTRORUM, nisi qui vinci potuerunt rebel-
lant.

Nostri absolute, pro *Nostri milites*, apud Livium
aliosque Historicos passim habes. Ergo *damnum*
nostrorum militum putamus ; quippe quibus os sub-
linitur, si urbes non rebellent ; et spoliis praeda-
que circumducuntur. Propinquae admodum sunt
literae, *arorum, nrorum*.

373.——*Tum moenia clausa Conspicit* ; Iterum
pro *Tum* vel *Tunc*, reponendum est CUM : vide
ad iii, 9. sic supra 356.

Finierat : CUM turbato jam prodita vultu
Ira ducis.

375. *Haud procul a muris tumulus surgentis in*
altum Telluris,] Ecce tibi hic SURGENTIS
et quinto post versu in re pari CONSURGIT.
Non adeo fucus jejunusque erat, ut variare ver-
bum nequiret. sine dubio mendosum alterutrum
est ; et codex quidem Trin. cum altero, et Berf-
manni codice, et editione Veneta CONSCEN-
DIT pro CONSURGIT. Hoc a Correctore
quodam fluxit, cui vox repetita displicebat. sed
falsus est conjecturae : *Conscendit enim in arcem*

nihil nisi animatum, miles, dux, non *pars urbis*
five *telluris*. Prior ista vox *Surgentis* in mendo
cubat, sic corrigenda,

Haud procul a muris tumulus CRESCENTIS
in altum
Telluris.

Noster iv, xi.

Colle tumet modico, lenique EXCREVIT IN
ALTUM.

Pingue solum tumulo.

Claudianus ii, Proserp. 98, de Ennaei campi pul-
chritudine,

Nec sic innumeros arcu mutante colores
Incipiens redimitur hiems, cum tramite flexo
Semita discretis interviret humida nimbis.
Forma loci superat flores : curvata tumore
Parvo planities et mollibus edita clivis
CREVERAT IN COLLEM.

Ubi plures versiculos descripsi, ut elegantem lec-
tionem jam deperditam cultissimo Poetae restitu-
am. Quid enim in Iride faciunt *nimbi illi discreti* ?
Repone sine dubio,

Semita discretis interviret humida LIMBIS.

376.——*Parvum*

Explicat: haec patiens longo munimine cingi
Visa duci rupes, tutisque aptissima castris.
Proxima pars urbis celsam confurgit in arcem
380 Par tumulo, mediisque sedent convallibus arva:
Tunc res immenso placuit statura labore,
Aggere diversos vasto committere colles:
Sed prius ut totam, qua terra cingitur, urbem
Clauderet, a summis perduxit ad aequora castris

385 Longum

376.—*Parvum diffuso vertice campum* Explicat:] Mirum hoc quidem, campum parvum esse, verticem vero tumuli diffusum. Offendit hoc olim lectores; unde factum ut Puteaneus, Harleianus, Pulmannique unus, PARVO DIFFUSUM; alter DIFFUSUS. Sed hae sunt hario-
lorum conjecturae. Dedit Auctor,

Telluris, PATULUM diffuso vertice campum.

Sic alibi iv, 19.

Explicat hinc tellus campos effusa patentes.

et iv, 743.

—*aum colle relicto*

Effusam patulis aciem committeret arvis.

Claudian. i Proserp. 220.

Et Cereris prolem patulis illudere campis.

Explicat, ut vi, 476.

—*submisso vertice montes*

Explicuere jugum.

378.—*Tutisque aptissima castris.*] Deest conjunctio QUE in codice Regio et altero Bersmanni. Repone igitur, distinctione mutata;

—*haec, patiens longo munimine cingi,*

Visa duci rupes tutisque aptissima castris.

Haec rupes visa castris aptissima; quippe quae patiens erat cingi munimine. [Mox 382, perperam veterrimi quattuor DIVERSO VASTOS pro *Diversos vasto*, ut ceteri] Sed minus placet illud LONGO munimine: aptior sane castris fuisset, si *Facili*. Ne addam Longum opus, quod idem est ac Longum munimen, rursus haberi v, 385, crediderim ab Auctore fuisse:

—*haec patiens SUBITO munimine cingi.*

ut vi, 53, de ingenti illo munimine ad Dyrrachium;

Assyriis quantum populis telluris Eoae

Sufficit in regnum, subitum bellique tumultu

Raptum claudit opus.

et i, 517.

Et subitus rapti munimine cespitis agger.

et iv, 29.

—*subita circumdedit agmina fossa.*

Facit huc quod v. 381, infertur,

Tunc res immenso placuit statura labore.

Opponitur quippe priori, *Hoc immenso labore statit, illud modico.*

393. Quodque

385 Longum Caesar opus, fontesque et pabula campi
 Amplexus fossa, densas tollentia pinnas
 Cespitibus, crudaque extruxit brachia terra.

Jam fatis hoc Graiae memorandum contigit urbi.
 Aeternumque decus, quod non impulsâ, nec ipso

390 Strata metu, tenuit flagrantis in omnia belli
 Praecipitem cursum: raptisque a Caesare cunctis,
 Vincitur una mora. quantum est quod fata tenentur!
 Quodque virum toti properans imponere mundo
 Hos perdit Fortuna dies! tunc omnia late

395 Procumbunt nemora, et spoliantur robore silvae:
 Ut, cum terra levis mediam virgultaque molem
 Suspendant, structa laterum compago ligatam
 Arctet humum, pressus ne cedat turribus agger.

Lucus erat longo nunquam violatus ab aevo,

400 Obscurum cingens connexis aëra ramis,
 Et gelidas alte summotis solibus umbras.

Hunc

393. *Quodque virum toti properans imponere mundo*] Vel ex ipsius Antitheti ratione, liquido constat corrigendum esse,

Quodque UNUM toti properans imponere mundo.

Sic x, 27, de Alexandro Magno,

*—terras tot posse sub uno
 Esse viro.*

397. *—Structa laterum compago ligatam Arctet humum, pressus ne cedat turribus agger.*] Quid sodes arctet humum, nisi ipse Agger? is solus hic est Nominativus. Deinde *pressus ne cedat turribus* non sapit Lucani compositionem. Tu lege et distingue:

*—structa laterum compago ligatam
 Arctet humum pressus, NEC cedat turribus agger.*

Pressus, non superne a turribus; sed a lateribus per roborum compagem.

400. *Obscurum cingens connexis aëra ramis,*] Quid hoc locutionis est? *Lucus CINGENS obscurum aëra et gelidas umbras?* Immo faciens. Repone,

Obscurum EFFICIENS connexis aëra ramis.
 ut i, 140.

*—nudosque per aëra ramos
 Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbram.*

Cingens

Hunc non ruricolae Panes, nemorumque potentes
Sylvani Nymphaeque tenent, sed barbara ritu
Sacra deum, structae sacris feralibus arae;

405 Omnis et humanis lustrata cruoribus arbor.
Si qua fidem meruit Superos mirata vetustas,
Illis et volucres metuunt insistere ramis,
Et lustris recubare ferae: nec ventus in illas

Incubuit

Cingens efficiens, pares in utroque sunt literarum ductus.

Ubi denique me feriet? Hic inter aras et altaria, ubi publica vota suscepi? Statius Silv. iii, 3, 23.

403.—*Sed barbara ritu Sacra deum, structae sacris feralibus arae;*] Omnes ubique codices cum Rom. et Ven. *Structae DIRIS ALTARI-BUS arae*; praeter unicum Bersmanni, qui habet *SACRIS FERALIBUS*: primus hoc et solus in textum adscivit Grotius. Offenderat nempe Correctorem aliquem, *Altaribus arae*, ut pote idem bis dictum; unde interpolationem suam transtulit ex vi, 432,

—*date ferta per aras*

Festaque pallentes hilarent altaria lucos.

Ex his locis, ubi altaris aram funditus pessum dare, et aris altaria imponere dicitur, videbis recte haec accepisse Servium ad Eclog. v, 65, ubi alii, inquit, dicunt *Altaria*, eminentia ararum, et ipsa libamina: Arae igitur sunt bases et fundamenta altarium.

Moverat et tristes SACRIS FERALIBUS aras.

Huic nimium credulus vir magnus, dum unum vitium evitare studet, majore se irretivit. Quale enim est, in eodem versiculo, *Sacra et Sacris*? Hoc certe ferri non potest, utcumque exeant cetera. Sed sana est antiqua lectio, *Structae diris altaribus arae*. Duo enim ista saepe conjunguntur. Virgil. Eclog. v, 65.

—*en quattuor aras,*

Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebos.

Prudentius Peri Steph. x, 49.

Altaris aram funditus pessumdare.

Quintilian. Declam. xii, 26, Quod aris altaria non imposuimus, &c. Calpurnius Declam. xxvi.

406. *Si qua fidem meruit Superos mirata vetustas,*] *Si qua vetustas?* Hoccine tam diu et tam patienter? Quot quaeso sunt vetustates? Repone certissime,

SIQUE fidem meruit.

407. *Illis et volucres metuunt insistere ramis,*] *Illis ramis,* et versu sequente *illas silvas?* Numquam sic dedisset Lucanus. Repone,

ILLIC et volucres metuunt INSIDERE ramis,
Et lustris recubare ferae.

Illic codex Regius habet, et Pulmanni Bersmannique editiones. *Insidere*, codex Harleianus recentior.

B b

411. Arboribus

Incubuit filvas, excussaue nubibus atris
 410 Fulgura: non ullis frondem praebentibus auris,
 Arboribus suus horror inest. tum plurima nigris
 Fontibus unda cadit, simulacraque moesta deorum
 Arte carent, caesisque extant informia truncis.
 Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
 415 Attonitos: non vulgatis sacrata figuris
 Numina sic metuunt: tantum terroribus addit,

Quos

411. *Arboribus suus horror inest.*] Utitur ad 1
 Aeneidos Servius, ut probet horrorem ad religio-
 nem pertinere. Idem ad Aen. 11, *connexa sunt*
metus et religio. Grotius. Aeneid. i, 69, *Hor-*
rentique atrum nemus imminet umbra: ubi Ser-
 vius: *Horror plerumque ad odium pertinet; ple-*
rumque (lege nonnumquam) ad venerationem, ut
hoc loco: sic Lucanus, Arboribus suus horror inest.
 Sed nec Servius neque Grotius recte hic Luca-
 num accipit. Horror nihil aliud hic est, nisi tre-
 mor foliorum: sed locus a mendo laborat. Lege,

—Non ullis frondem QUATIENTI-
 BUS auris,

Arboribus suus horror inest.

Suus horror, suus tremor inest, non ab auris, sed
 a numine. *Fronde* praebentibus, quasi pecori
 pabulum praebendum esset, ridiculum hic loci
 est. Colbertinus veterrimus *Praeventibus: Hor-*
ror foliorum, ut Horat. Carm. i. 23.

Nam seu mobilibus vepres inhorruit
Ad ventum foliis.

SUUS horror, non ab aura excitatus. Ovid.
 Metam. ix, 545, de Loto:

—vidi guttas a flore cruentas
Decidere, et tremulo ramos horrore moveri.

Seneca Oedip. 575,

Duxere rimas robora et totum nemus,
Concussit horror.

Metam. vii, 629.

Intremuit, ramisque sonum sine flamine motis
Alta dedit quercus.

Auctor de Nuce,

Saepe meas vento frondes tremuisse putastis
Et metus in nobis causa tremoris erat,

Suus, id est proprius. Seneca Thyest. 678, de
 simili silva:

—nec dies sedat metum;

Nox propria luco est, et superstitio inferum
In luce media regnat.

414. *Ipse situs, putrique facit jam robore pallor*
Attonitos:] Si pallor in simulacris attonitos spec-
 tantes facit, quid fiet, ubi signa deorum e mar-
 more Pario sunt? cum *situm* legis et *putre robur*,
 nonne illico tibi succurrit, sic a Poëta datum esse,

Ipse situs, putrique facit jam robore PAEDOR.
Paedor, sordes, illuvies, squalor. Noster ii, 73.

—mox vincula ferri
Exedere senem, longusque in carcere paedor.

429. Sed

Quos timeant non nosse deos. jam fama ferebat
 Saepe cavas motu terrae mugire cavernas,
 Et procumbentes iterum confurgere taxos,
 420 Et non ardentis fulgere incendia silvae,
 Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
 Non illum cultu populi propiore frequentant,
 Sed cessere deis medio cum Phoebus in axe est,
 Aut coelum nox atra tenet, pavet ipse sacerdos
 425 Accessus, dominumque timet deprendere luci.

Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro:

Nam vicina operi, belloque intacta priori
 Inter nudatos stabat densissima montes.

Sed fortes tremuere manus, motique verenda

430 Majestate luci, si robora sacra ferirent,
 In sua credebant redituras membra secures.

Implicitas magno Caesar terrore cohortes

Ut

429. Sed fortes tremuere manus, motique verenda
 Majestate luci,] Non nimis belle procedit oratio.
 Manus tremuere, et moti. Quinam isti qui moti
 erant? Milites, opinor: quod post manus casu rec-
 to, dure et invite subintelligitur. Codex Aca-
 demicus pro varia lectione TENUERE, id recte,
 et totam sententiam aperit, quae hujusmodi est,

Sed SONTES TENUERE manus, motique
 verenda
 Majestate loci.

Jussi milites lucum excidere, manus tenebant.
 Tenuere id est Continuere. Noster ii, 292.

—Compressas tenuisse manus.

et iv, 289.

—si conscius ensis adaecti

Stat victor, tenuitque manum.

Fortes manus, si vera lectio est, non ad virtutem
 pertinet, sed ad robur. Ovid. Fast. iv, 302, de
 iis qui fune navem trahebant:

Quisquis adest operi, plusquam pro parte laborat,
 Adjuvat et fortes voce sonante manus.

scripsisse tamen credo Poëtam SONTES manus.
 quod bipennibus armatae essent, licet nondum
 arbores violaverint.

432. Implicitas magno Caesar terrore cohortes Ut
 vidit,] Recte terrore, non, ut alii, torpore. causam
 habes in his quae jamjam dicta. Adde Virgilium,

Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes.

B b 2

Grotius.

- Ut vidit, primus raptam librare bipennem
 Ausus, et aëriam ferro proscindere quercum;
 435 Effatur merso violata in robora ferro :
 Jam ne quis vestrum dubitet subvertere silvam,
 Credite me fecisse nefas. Tunc paruit omnis
 Imperiis non sublato secura pavore
 Turba, sed expensa Superiorum, et Caesaris ira.
 440 Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex,
 Silvaque Dodones, et fluctibus aptior alnus,
 Et non plebeios luctus testata cupressus,

Tunc

Grotius. Veteres nostri omnes et plerique alii cum Rom. et Ven. **TORPORE**; unus tantum et alter **TERRORE**; Priscianus p. 863, *Explicata composita penultimam A vel I habent in supino*; unde Lucanus in iii, *Implicitas magno Caesar TORPORE cohortes*. Sic etiam ibi habet codex egregius Cantab. Certe longe elegantius est, *Torpore* quam *Terrore*. Torpebant milites, cunctabantur, stabant ut attoniti. Noster iii, 741.

*Ut torpore senex caruit, viresque cruentus
 Coepit habere dolor.*

Claudianus ii, Eutrop. 391.

*Quis novus hic torpor, socii? quonam usque
 sedemus?*

et 155.

*Sic eat: in nostro quoniam jam milite robur
 Torpuit.*

Implicitas torpore; ut Noster v, 434.

—alto torpore ligata.

433. *Primus raptam librare bipennem*] Sic ex Pulmanni Berfmannique codicibus pars major

cum Veneta, **LIBRARE**. Contra ex nostris Colbertinus alter, Puteaneus. Harleianus, Trin. Cantab. cum aliis et Romana **VIBRARE**. Passim haec duo a Librariis confunduntur.

434. *Ausus, et aëriam ferro proscindere quercum, Effatur merso violata in robora ferro:*] Ecce tibi Librariorum elegantias: *Ferro proscindere*, et continuo insequens *Ferro merso*. *Proscindere* autem *quercum*, pro *exscindere*, *evertere*, ne Latinum quidem est. *Proscindere terram vomere*, &c. *Proscindere aequor rostro*, &c. *Proscindere*, figurate, *convicio*, &c. haec, et nihil aliud Latine. Quid ergo? Hanc Scribarum ignaviam ut ipse Lucanus luat? Immo suam Poetae lectionem restituere laborabimus,

—librare bipennem

Ausus, et aëriam **PROPERANS PROSTERNERE quercum.**

Claud. iii, Proserp. 360.

Et magis enodes properat prosternere cedros.

Ex hoc ipso loco haec expressisse videatur.

450 Utque

Tunc primum posuere comas, et fronde carentes
 Admisere diem: propulsaque robore denso
 445 Sustinuit se sylva cadens. gemuere videntes
 Gallorum populi: muris sed clausa Juventus
 Exultat. quis enim laesos impune putaret
 Esse deos? servat multos Fortuna nocentes:
 Et tantum miseris irasci numina possunt.
 450 Utque satis caesum nemoris, quaesita per agros
 Plaustra ferunt: curvoque soli cessantis aratro
 Agricolaë raptis annum flevire juvencis.

Dux tamen impatiens haesuri ad moenia Martis
 Versus ad Hispanas acies, extremaque mundi,
 445 Jussit bella geri. stellatis axibus agger
 Erigitur, geminasque aequantes moenia turres
 Accipit: hae nullo fixerunt robore terram,
 Sed per iter longum causa repere latenti.
 Cum tantum nutaret onus, telluris inanes
 460 Concussisse sinus quaerentem erumpere ventum
 Credidit, et muros mirata est stare Juventus.
 Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
 Sed major Graio Romana in corpora ferro
 Vis inerat. neque enim solis excussa lacertis
 465 Lancea, sed tenso ballistae turbine rapta,
 Haud unum contenta latus transire, quiescit:

Sed

450. Utque satis caesum nemoris, quaesita per
 agros Plaustra ferunt:] Libri plerique omnes cum
 Rom. et Ven. CAESI. Romana insuper utque
 satis caesi EST nemoris. Placet, nisi forte malis,
 Utque SAT EST caesi nemoris. Georg. ii, 398.

Est etiam ille labor curandis vitibus alter:
 Cui numquam exhausti satis est.

Ovid. Heroid. xiv.

Et queritur facti sanguinis esse parum.

Sed pandens perque arma viam, perque ossa, relictâ
Morte fugit: superest telo post vulnera cursus.

At saxum quoties ingenti ponderis ictu

470 Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis

Abscidit impulsu ventorum adjuta vetustas,

Frangit cuncta ruens: nec tantum corpora pressa

Exanimat: totos cum sanguine dissipat artus.

Ut tamen hostiles densa testudine muros

475 Tecta subit virtus, armisque innexa priores

Arma ferunt, galeamque extensus protegit umbo,

Quae

469. *At saxum quoties ingenti ponderis ictu Exc-*
cutitur,] Omnes nostri cum Rom. et Ven. VER-
BERIS: unus tantum Bersmanni PONDERE:
unde, ut videtur, temere in textum suum intulit
Grotius. De verberare ex balista hic agitur, non-
dum de pondere, quod versu demum 480 fit, *sed*
pondere solo contenti. Offendit, opinor, virum
magnum, *Verberis ictu*; quasi bis idem esset,
perinde ac *Verberis verberare.* sed sic etiam Ovid,
Metam. xiv, 820.

—conscendit equos Gradivus, et ictu
Verberis admonuit.

Phocas, Grammaticus vetus, p. 1709, *Sunt quae*
a genitivo casu singulari declinationis sumunt exordi-
um, ut Remigis, Frondis, Verberis; ut Lucanus,
At saxum quoties ingenti verberis ictu Excutitur.
Constat hic Phocam legisse *Verberis*: quippe *Pon-*
deris non caret nominativo. De *ictu* dubitare
adhuc potes; nam quattuor nostri veterrimi *Ver-*
beris ACTU. Rectissime: *Ingenti actu, magna*
impetu, Virgil. Aeneid. xii, 684.

Ac veluti montis saxum de vertice praeceps
Cum ruit avolsum vento, seu turbidus imber

Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas
Fertur in abruptum magno mons improbus
actu.

Plane ut Noster, *Saxum, qualis rupes vertice montis*
abscissa, ingenti actu ruit. ex eodem Virgillii loco
corrigendus. Silius i, 491.

—corripit ingens
Aggere convulso saxum, et nitentis in ora
Devolvit, pronoque filex ruit incitus ACTU.

Non ut nunc fertur, *ictu.* Denique *Actu* pro
ictu infra hic lege v, 490, ut supra ii, 77.

472. *Frangit cuncta ruens: nec tantum corpora*
pressa Exanimat:] Colbertinus secundus, et Regi-
us, proque varia lectione Puteaneus, STERNIT.
Utrimvis bene, sed illud melius. *Pressa* vero,
quod omnes codices exhibent, non videtur aucto-
ris esse, sed PRENSA. Silius xv, 535.

—hinc lancea turbine nigro
Fert letum cuicumque viro, quem PRENDE-
RIT ictus.

475.—*Armisque innexa priores Arma ferunt,*
De testudine oppugnatoria hic agitur. Ejus hic
mos,

Quae prius ex longo nocuerunt missa recussu,
Jam post terga cadunt : nec Graiis flectere jactum,

Aut

mos, ut alii super aliorum scuta acclivia scandere-
rent. Tacitus historiarum III: *Innixa humeris
et super iteratam testudinem scandentes.* Et histori-
arum IV: *invasere vallum appositis plerique scalis:*
alii per testudinem suorum: scandebantque jam
quidem. Quare MS. P. recte habet, *prioris,*
dum et pro *innexa* scribatur, *innixa.* Grotius.
INNIXA Colbertinus prior et Puteaneus: quin
et Colbert. alter et Harleianus *Innixa* habent;
sed superne notatum, *nex;* ut ceteri omnes cum
Rom. et Ven. INNEXA PRIORIS quoque Pu-
teaneus et Harleianus: ceteri cum editis PRIO-
RES. Pluries vero, ni fallor, hic erratum est:
abest enim ille nitor, qui in sanis nostri Poëtae lo-
cis elucet. *Tecta virtus subit,* quid postea? *Fe-*
runt arma: qui? milites scilicet subaudiuntur.
Tum Umbo protegit galeam. Videsne istos milites,
quos subintelligas, et ex improvise induci, et
continuo excludi. Quid autem est *Prioris?* an
testae virtutis? atqui *testa* virtus, tota testudo
est, non pars. An *prioris,* militis scilicet? Quid?
unusne tantum miles erat in fronte testudinis?
certe plurium series. Pro *Ferunt,* Arundelianus
Gerunt. Sed veterrimus Colbertinus, ARMA
ERANT. Haud illud de nihilo est; et aut fal-
lor, aut sic dederat Lucanus,

Ut tamen hostiles densa testudine muros

Tecta subit virtus, armisque INNEXA PRI-
ORIS

Arma HAERENT, galeamque extensus prote-
git umbo.

Arma haerent innexa armis prioris seriei, umbo
sequentis protegit galeam prioris. Nota sunt de
Testudine omnia. Nam quae ex Tacito profert
vir magnus non formam testudinis, sed usum osten-
dunt. INNEXA, ut idem Tacitus Hist. III, 27,

Testudinem lanceis contisque scrutantur donec soluta
COMPAGE scutorum, *exsanguis aut laceros pro-*
ternerent. Si Compage, tum utique Innexa, non
Innixa. et Haerent non Ferunt. Isidorus, *Est*
et Testudo scutorum CONNEXIO, curvata in tes-
tudinis morem. Et iterum, *Contra balistam testu-*
do: series enim fit armorum, umbonibus inter se
CONNEXIS. Servius ad Aeneid. IX, 517,
Armorumque resolvit Tegmina, Ostendit, ait, armo-
rum CONNEXIONEM esse testudinem.

Noster VII, 493.

Pompeii densis acies stipata catervis,

Junxerat in seriem NEXIS umbonibus arma.

Valer. Flaccus. III, 90.

—sic contextis umbonibus urgent.

et mox 147.

—pergunt rupta testudine fusi.

Contra in ascensione collis IV, 39, *Sequentis, non*
Prioris;

—adversoque acies in monte supino

Haeret, et in tergum casura, umbone sequentis
Erigitur.

477. *Quae prius ex longo nocuerunt missa recussu,*
MS. P. et T. *recessu.* quod recipiendum. Subi-
erant moenia, ita ut jam telis impeti non possent,
sicut ante eminus impetebantur. Grotius. *Re-*
cussu, sive repercussu, nullum hic locum habet.
omnes Scripti Editique *Recessu;* nisi quod Berf-
manni editio, typographi utique errore, *Recussu,*
quod miror virum magnum retinuisse. *Recessu,*
spatio, intervallo. Valer. Max. III, 6, 1, *Vege-*
ta et strenua ingenia, quo plus recessus sumunt,
hoc vehementiores impetus edunt.

478.—Nec

- Aut facilis labor est longinqua ad tela parati
 480 Tormenti mutare modum : sed pondere solo
 Contenti, nudis evolvunt saxa lacertis.
 Dum fuit armorum series, ut grandine tecta
 Innocua percussa sonant, sic omnia tela
 Respuit : at postquam virtus incensa virorum
 485 Perpetuam rupit defesso milite cratem,
 Singula continuis cesserunt ictibus arma.
 Tunc adoperta levi procedit vinea terra,
 Sub cujus pluteis, et tecta fronte latentes,
 Moliri nunc ima parant, et vertere ferro
 490 Moenia : nunc aries suspensio fortior ictu
 Incussus densi compagem solvere muri
 Tentat, et impositis unum subducere faxis.
 Sed super et flammis, et magnae fragmine molis,
 Et fudibus crebris, et adusti roboris ictu
 495 Percussae cedunt crates, frustra que labore

Exhausta

478.—*Nec Graiis flectere jactum, Aut facilis labor est*] Pro NEC, codex ex nostris unus Non, alius Nam: pro AUT tres vel quattuor cum Ven. Haud. Repone,

—NAM Graiis flectere jactum
 HAUD facilis labor, ET longinqua ad tela
 parati
 Tormenti mutare modum.

485. *Perpetuam rupit defesso milite cratem,*] Citat Servius ad illud ix Aen. armorumque resolvit Tegmina: addens armorum connexionem esse testudinem. Tacitus historiarum III: pondera Saxorum Vitelliani provolvunt, disiectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec so-

luta compage scutorum exsangues aut laceros prostererent. Grotius.

488. *Sub cujus pluteis, et tecta fronte latentes*] Colbert. et Puteaneus, *Fronde*. Lege *Texta fronde*. Caesar Civil. ii, 1, de hac ipsa Massiliae oppugnatione: *Tanta multitudo tormentorum in oppido erat, ut eorum vim nullae contextae viminibus vineae sustinere possent*. Livius xxxv, 27, *Cum multitudo alia casas ex arundinibus textas fronde, quae umbram modo praeberet, texissent*.

489.—*Et vertere ferro Moenia:*] Lege *Fundo*. Livius xxi, 11, *Tum Annibal quingentos ferme Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit*.

553.—*Pugnamque*

Exhausto fessus repetit tentoria miles.

Summa fuit Graiis starent ut moenia voti.

Ultro acies inferre parant : armisque coruscas

Nocturni texere faces : audaxque juvenus

500 Erupit : non hasta viris, non letifer arcus,

Telum flamma fuit, rapiensque incendia ventus

Per Romana tulit celeri munimina cursu.

Nec, quamvis viridi luctetur robore, lentas

Ignis agit vires : teda sed raptus ab omni

505 Consequitur nigri spatiosa volumina fumi :

Nec solum filvas ; sed saxa ingentia solvit,

Et crudae putri fluxerunt pulvere cautes.

Procubuit, majorque jacens apparuit agger.

Spes victis telluris abit, placuitque profundo

510 Fortunam tentare mari. non robore picto

Ornatus decuit fulgens tutela carinas,

Sed rudis, et qualis procumbit montibus arbor,

Conferitur stabilis navalibus area bellis.

Et jam turrigeram Bruti comitata carinam

515 Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis,

Stoechados arva tenens. nec non et Graia juvenus

Omne suum fatis voluit committere robur :

Grandaevosque senes mistis armavit ephebis.

Accepit non sola viros, ~~unde~~ stabat in undis

520 Classis ; et emeritas repetunt navalibus alnos.

Ut matutinos spargens super aequora Phoebus

Fregit aquis radios, et liber nubibus aether,

Et posito Borea, pacemque tenentibus Austris,

- Servatum bello jacuit mare, movit ab omni
 525 Quisque suam statione ratem, paribusque lacertis
 Caesaris hinc pubes, hinc Graio remige classis
 Tollitur: impulsae tonsis tremuere carinae,
 Crebraque sublimes convellunt verbera puppes.
 Cornua Romanae classis, validaeque triremes,
 530 Quasque quater surgens extructi remigis ordo
 Commovet, et plures quae mergunt aequore pinus,
 Multiplices cinxere rates. hoc robur aperto
 Oppositum pelago. lunata fronte recedunt,
 Ordine contentae gemino crevisse liburnae.
 535 Celsior at cunctis Bruti praetoria puppis
 Verberibus senis agitur, molemque profundo
 Invehit, et summis longe petit aequora remis.
 Ut tantum medii fuerat maris, utraque classis
 Quod semel excussis posset transcurrere tonsis,
 540 Innumerae vasto miscentur in aethere voces:
 Remorumque sonus premitur clamore: nec ullae
 Audiri potuere tubae. tum caerula verrunt,
 Atque in transra cadunt, et remis pectora pulsant.
 Ut primum rostris crepuerunt obvia rostra:
 545 In puppim rediere rates, emissaeque tela
 Aëra texerunt, vacuumque cadentia pontum.
 Et jam diductis extendunt cornua proris,
 Diversaeque rates laxata classe receptae.
 Ut, quoties aestus Zephyris, Eurisque repugnat,
 550 Huc abeunt fluctus, illuc mare: sic ubi puppes
 Sulcato varios duxerunt gurgite tractus,

Quod

Quod tulit illa ratis remis, haec reppulit aequor.

Sed Graiis habiles, pugnamque laceffere pinus

Et tentare fugam, nec longo frangere gyro

555 Cursum, nec tarde flectenti cedere clavo.

At Romana ratis stabilem praebere carinam

Certior, et terrae similem bellantibus usum.

Tunc in signifera residenti puppe magistro

Brutus ait, paterisne acies errare profundo?

560 Artibus et certas pelagi? jam confere bellum:

Phocaicis medias rostris oppone carinas.

Paruit, obliquas et praebuit hostibus alnos.

Tunc quaecunque ratis tentavit robora Bruti,

Ictu victa suo, percussae capta cohaesit.

565 Ast alias manicaeque ligant, teretesque catenae,

Seque tenent remis: tecto stetit aequore bellum.

Jam non excussis torquentur tela lacertis,

Nec longinqua cadunt jaculato vulnera ferro:

Miscenturque manus. navali plurima bello

570 Ensis agit. stat quisque suae de robore puppis

Pronus in adversos ictus: multique peremti

In

553.—*Pugnamque laceffere*] Ita rectius quam *capeffere*, ob id quod sequitur. Grotius.

558. *Tunc in signifera residenti puppe magistro*] In nave praetoria. Grotius.

564.—*Percussae capta cohaesit.*] Emendatio est viri praelustris Johannis Rutgerfii, regis Sueonum ad Batavos legati, probata à MS. P. cum ante legeretur, *percussa et capta*. Naves invectae in praetoriam Bruti cohaeserunt, velut captae, ipso ictus sui impetu. ita Curtius lib. iv: *In qua-*

rum alteram quinquere mis eadem concitata et ipsa rostro icta est, et illam invicem tenuit. Grotius. Ut Rutgerfius ex conjectura emendaverat, ita clare habet codex Collegii Trinitatis, *Percussae capta*. Colbertinus secundus, *Percussa et capta*.

571.—*Multique peremti In ratibus cecidere suis.*] Imo lege cum MS. P.

———*nullique peremti In ratibus cecidere suis.*

- In ratibus cecidere suis. cruor altus in undis
 Spumat, et obducto concrescunt sanguine fluctus,
 Et quas immissi traxerunt vincula ferri,
 575 Has prohibent jungi conferta cadavera puppes :
 Semianimes alii vastum subiere profundum,
 Hauferuntque suo permistum sanguine pontum.
 Hi luctantem animam lenta cum morte trahentes,
 Fractarum subita ratium periire ruina.
 580 Irrita tela suas peragunt in gurgite caedes :
 Et quodcunque cadit frustrato pondere ferrum,
 Exceptum mediis invenit vulnus in undis.
 Phocaicis Romana ratis vallata carinis,
 Robore diducto dextrum, laevumque tuetur
 585 Aeque marte latus : cuius dum pugnat ab alta
 Puppe Tagus, Graiumque audax aplustre retentat,
 Terga simul pariter missis et pectora telis
 Transfigitur. medio concurrit pectore ferrum,
 Et stetit incertus fluere quo vulnere sanguis,
 590 Donec utraque simul largus cruor expulit hastas,
 Divisitque animam, sparsitque in vulnera letum.
 Dirigit huc puppim miseri quoque dextra Telonis,
 Qua nullam melius, pelago turbante, carinae
 Audivere manum : nec lux est notior ulli

595 Craftina

Quomodo et à priori manu habuisse videtur MS. T. sensus est : De puppe ita prominentes pugnant, ut qui caderent, non in navim suam caderent, sed in hostilem, vel in mare. Grotius.

572.—*Cruor altus in undis Spumat,*] Manuscripti, *Undis, Unda, Undis.* Hoc ultimum re-

cipio. Sic supra y, 190.

Colchis et Adriacas spumans Absyrtis in undas.

573.—*Cruor altus in undis Spumat, et obducto concrescunt sanguine fluctus.*] Antea erat, *obducti concreto.* Sed ita, ut nos, MS. Grotius.

600 Dum

- 595 Craftina, seu Phoebum videat, seu cornua lunae,
Semper venturis componere carbasa ventis.
Hic Latiae rostro compagem ruperat alni:
Pila sed in medium venere trementia pectus,
Avertitque ratem morientis dextra magistri.
- 600 Dum cupit in sociam Gyareus erumpere puppim,
Excipit immissum suspenſa per ilia ferrum,
Affixusque rati, telo retinente, pependit.
- Stant gemini fratres, fecundae gloria matris,
Quos eadem variis genuerunt viscera fatis:
- 605 (Discrevit mors saeva viros: unumque relictum
Agnorunt miseri, sublato errore, parentes,
Aeternis causam lacrymis: tenet ille dolorem
Semper, et amissum fratrem lugentibus offert.)
Quorum alter, mistis obliquo pectine remis
- 610 Ausus Romanae Graia de puppe carinae
Injectare manum: sed eam gravis insuper ictus

Amputat:

600. *Dum cupit in sociam Gyareus erumpere puppim,*] Codices quidem *Irrepere*; quod ad Silium recipit N. Heinſius, ſententia ipſa hoc poſtulante. Quippe ſi *erupiſſet* in navim, et non *irrepiſſet*, qui potuit fieri, ut telo affigeretur rati?

605. (*Discrevit mors ſaeva viros:*) Omnino parentheſi hic opus, quam viſum eſt addere. Grotius. Nec tamen vel illa parentheſi ſententia perſpicua fit. Quorſum enim iſta, *Discrevit mors viros*, et *Sublato errore*? cum nihil dixerat de formae ſimilitudine: non ita Virgilius, quem prae oculis hic Noſter habuit, Aeneid. x, 390.

*Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis,
Daucia, Laride Thymerque ſimillima proles,*

*Indiſcreta ſuis, gratusque parentibus error:
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas.*

At Noſter nihil omnino de forma:

*Stant gemini fratres, fecundae gloria matris,
Quos eadem variis genuerunt viscera fatis:
Discrevit mors ſaeva viros.*

Quid? an credidit omnes Gemellos ſimili facie naſci? Incredible vero hoc eſt: et aut verſus excidit, aut ſic vel ſimile quid ſcripſit,

Quos eadem ſimili genuerunt viscera forma.

610. *Auſus Romanae Graia de puppe carinae
Injectare manum: ſed eam gravis inſuper ictus
Amputat:]*

- Amputat : illa tamen nixu quo prenderat, haesit,
 Dirigitque tenens strictis immortua nervis.
 Crevit in adversis virtus : plus nobilis irae
 615 Truncus habet : fortique instaurat praelia laeva,
 Rapturusque suam procurrit in aequora dextram.
 Haec quoque cum toto manus est abscissa lacerto.
 Jam clypeo, telisque carens, non conditur ima
 Puppe : sed expositus, fraternaue pectore nudo
 620 Arma tegens, crebra confixus cuspide perstat :
 Telaque multorum leto casura suorum
 Emerita jam morte tenet. tum vulnere multo
 Effugientem animam lassos collegit in artus :
 Membraque contendit toto quicumque manebat
 625 Sanguine, et hostilem, defectis robore membris,
 Infiluit, solo nociturus pondere, puppim.
 Strage virum cumulata ratis, multoque cruore
 Plena, per obliquum crebros latus accipit ictus.
 At postquam ruptis pelagus compagibus haufit,
 630 Ad fummos repleta foros, defedit in undas,
 Vicinum involvens contorto vertice pontum.

Aequora

Amputat :] Quaedam interdum de historia ex affectu, aut quia sic poema melius fluit, immutat Lucanus, ut hic. nam Acilius Caesarianus miles x. legionis dextra amissa laevam in Massiliensium navem injecit, nec prius destitit quam eam mergeret. Vide Valerium Maxim. l. III. c. xii. Est eadem apud Plutarchum historia. Grotius.

616. *Rapturusque suam procurrit in aequora dextram.*] Apage illud *Procurrit*, non in litore et vado res agitur, sed in alto mari. Nostri omnes

codices recte habent PROCUMBIT ; pronus scilicet ex latere navis.

625.—*Defectis robore membris,*] Versu praecedente habuimus, *Membraque contendit*. Repone igitur ex melioribus codicibus,

———*defectis robore* NERVIS.

Sic et iv, 372.

———*max robora* nervis

Et vires rediere viris.

630.—*Defedit in undas,*] Libri fere omnes DESCENDIT.

Aequora discedunt merfa diducta carina,
Inque locum puppis cecidit mare. multaque ponto
Praebuit illa dies varii miracula fati.

635 Ferrea dum puppi rapidos manus inserit uncus,
Affixit Lycidam. merfus foret ille profundo,
Sed prohibent focii, suspensaque crura retentant.
Scinditur avulfus: nec, sicut vulnere, sanguis
Emicuit lentus: ruptis cadit undique venis,

640 Discursusque animae diversa in membra meantis
Interceptus aquis, nullius vita peremti
Est tanta dimissa via. pars ultima trunci
Tradidit in letum vacuos vitalibus artus,

At tumidus qua pulmo jacet, qua viscera fervent,
645 Haeserunt ibi fata diu: luctataque multum
Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.

Dum nimium pugnax unius turba carinae
Incumbit prono lateri, vacuumque relinquit,
Qua caret hoste, ratem: congesto pondere puppis

650 Versa, cava texit pelagus, nautasque carina:
Brachia nec licuit vasto jactare profundo,
Sed clauso periere mari. Tunc unica diri

Conspecta

DESCENDIT. Lege DESIDIT tempore prae-
senti; ut supra *Accipit*; infra *Discedunt*.

634. *Praebuit illa dies*] Meliores codices *Ille*
dies; ut Noster solet, et v. 636, pro *Lycidam*,
meliores *Lycidan*.

638.—*Nec, sicut vulnere, sanguis Emicuit*
lentus:] Contrarias res indicant *Emicuit* et *Len-*
tus: ut vel ex his Senecae constabit,

Oedip. 345.

Utrum citatus vulnere angusto micat,
An lentus altas irrigat plagas cruor?

Sed sana fiet sententia, distinctione tantum mutata,

—*nec sicut vulnere, sanguis*
Emicuit: lentus ruptis cadit undique venis.

vel potius ut ambiguum evitetur.

Emicuit: ruptis lentus cadit undique venis.

651. *Brachia nec licuit vasto jactare profundo,*
Sed clauso periere mari.] Nihil confert orationi
illud

Conspecta est leti facies, cum forte natantem
Diversae rostris juvenem fixere carinae.

- 655 Discessit medium tam vastos pectus ad ictus :
Nec prohibere valent obtritis ossibus artus,
Quo minus aera sonent, eliso ventre, per ora
Ejectat saniem permistus viscere sanguis.
Postquam inhibent remis puppes, ac rostra recedunt,
660 Disiectum in pelagus perfosso pectore corpus
Vulneribus transmisit aquas. pars maxima turbae
Naufraga, jactatis morti obluctata lacertis,
Puppis ad auxilium sociae concurrit : at illi

Robora

illud *Vasto* praeter sonum inanem : et mox iterum
habemus, sed recte et apposite,

———*tam vastos pectus ad ictus.*

Repone igitur,

Brachia nec li.uit VACUO jactare profundo.

Id est, aperto et libero : et vides Antitheton,

Sed clauso periere mari.

657.——*Eliso ventre, per ora Ejectat saniem permistus viscere sanguis.*] Expende haec paulisper : *Sanguis*, ait, *ejectat saniem* : Quid vero impedi-
bat, cur ambo non simul exirent, cum uterque
liquidus sit ? Deinde ait, *Sanguis permistus viscere*.
Quo quaeso viscere ex tam multis ? quin in vivo
et sano corpore sanguis omnibus visceribus per-
mistus est. Ex nostris codicibus unus et alter
VISCERA. Lege ergo minima mutatione,

———*eliso ventre, per ora*

Ejectat SANIE permistus VISCERA sanguis.
Recte *Sanguis sanie permistus*, tabo, felle, aliis
corporis humoribus. recte quoque *Ejectat viscera*

per ora, liquidus nimirum solida. ut supra v. 590.

Donec utraque simul largus cruor expulit hastas,

609. *Postquam inhibent remis puppes, ac rostra recedunt,*] Codices non nulli REMI habent, alii REDUCUNT. Certe aut scribendum est,

Postquam inhibent remi puppes, et rostra recedunt.

aut---*Postquam inhibent remis puppes, et rostra reducunt.*

Utraque lectio bene se habet : sed prior figuratior est, quia actio non hominibus, sed ipsis instrumentis tribuitur. ut supra 545,

In puppim rediere rates.

660. *Disiectum in pelagus perfosso pectore corpus*] Recedentibus rostris, corpus ab eis interceptum decidit suo pondere in pelagus. Sed cur obsecro, DISIECTUM corpus, quod minime in partes scissum erat, sed pectore tantum perfosso ? Repone quod multo major pars codicum habet DEIECTUM.

664. *Robora*

- Robora cum vetitis prensarent altius ulnis,
 665 Nutaretque ratis populo peritura recepto :
 Impia turba super medios ferit ense lacertos :
 Brachia linquentes Graia pendentia puppe,
 A manibus cecidere suis : non amplius undae
 Sustinuere graves in summo gurgite truncos.
 670 Jamque omni fufis nudato milite telis,
 Invenit arma furor : remum contorsit in hostem
 Alter : at hi tortum validis aplustre lacertis
 Avulsasque rotant excusso remige sedes.
 In pugnam fregere rates. fidentia pectus
 675 Corpora caesa tenent, spoliantque cadavera ferro.
 Multi inopes teli, jaculum letale revulsum
 Visceribus traxere suis, et vulnera laeva
 Oppressere manu, validos dum praebeat ictus,
 Sanguis et, hostilem cum torserit, exeat, hastam.
 680 Nulla tamen plures hoc edidit aequore clades,
 Quam pelago diversa lues. nam pinguibus ignis
 Affixus tedis, et tecto sulfure vivax
 Spargitur : at faciles praebere alimenta carinae

Nunc

664. *Robora cum vetitis prensarent altius ulnis,*
 Quanto melius est, quod duo Pulmanni codices
 exhibent, *Prensarent artius?* *Arcte* prendere et
 tenere, hoc aliquid est; sed *Alte* an secus, nihil
 ad rem: immo unus tantum erat ad prensandum
 locus.

672.—*At hi tortum validis aplustre lacertis*
Avulsasque rotant excusso remige sedes.] *Expulso* ple-
 rique omnes libri, non *Excusso*. Deinde pro
Tortum, quo verbo hic minime opus est, cum una

habeamus, *Rotant*, alii libri *Totum*. utrumque
 placet, *Totum simul*, non per partes, quod mag-
 narum virium erat.

674. *In pugnam fregere rates.*] Pro quibus pug-
 nabant, in acute notat Servius hoc loco utens ad
 Aeneidos II. Grotius.

682.—*Et tecto sulfure vivax Spargitur:*] *Quid*
 vero opus, ut in taedis et facibus sulfur sit
tectum? non astu et insidiis res agebatur, sed vi
 aperta. Iterum,

D d

Non

- Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
 685 Nec flammās superant undae: sparsisque per aequor
 Jam ratibus fragmenta ferus sibi vindicat ignis.
 Hic recipit fluctus, extinguat ut aequore flammās:
 Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus haerent.
 Mille modos inter leti, mors una timori est,
 690 Qua coepere mori. Nec cessat naufraga virtus.
 Tela legunt dejecta mari, ratibusque ministrant:
 Incertaeque manus ictu languente per undas
 Exercent. nunc, rara datur si copia ferri,
 Utuntur pelago. saevus complectitur hostem
 695 Hostis, et implicitis gaudent subsidere membris,
 Mergentesque mori. Pugna fuit unus in illa
 Eximius Phoeus animam servare sub undis,
 Scrutarique fretum si quid merfisset arenis,
 Et nimis affixos unci convellere morsus,
 700 Adductum quoties non senserat ancora funem.
 Hic ubi compressum penitus deduxerat hostem,
 Victor et incolumis summas remeabat in undas,

Sed

*Non aliter quam cum summis circumlita taedis
 Admotam rapiunt vivacia sulfura flammam.*

Quid quod in tedis, sulfur semper extrorsum erat.
 Ovidius,

Uror ut inducto caeratae sulfure taedae.

Lege unius literae mutatione,

—et TACTO sulfure vivax.

687. *Hic recipit fluctus, extinguat ut aequore
 flammās:]* Codices nostri, Regius et Academicus,

FAUCES habent. Quin et pro RECIPIT Pul-
 manni codex REPETIT, quam lectionem acci-
 pimus. *Repetit*, qui tabulam ardentem deferens,
 mari se iterum committit.

689.—*Mors una timori est, Qua coepere mo-
 ri.]* Curtius iv, 16, 17, *Quippe ubi intravit ani-
 mos pavor, id solum metuunt, quod primum formi-
 dare coeperunt.*

701. *Hic ubi compressum penitus deduxerat hos-
 tem,]* COMPRENSUM alii codices, quod sine
 dubio praefendum.

730.—*Qui*

Sed se per vacuos credit dum surgere fluctus,
Puppibus occurrit, tandemque sub aequore manfit.

- 705 Hi super hostiles jecerunt brachia remos,
Et ratium tenuere fugam. Non perdere letum
Maxima cura fuit, multus sua vulnera puppi
Affixit moriens, et rostris abstulit ictus.

Stantem sublimi Tyrrhenum culmine prorae

- 710 Lygdamus excussa Balearis tortor habenae
Glande petens, solido fregit cava tempora plumbo.
Sedibus expulsi, postquam cruor omnia rupit
Vincula, procumbunt oculi: stat lumine rapto
Attonitus, mortisque illas putat esse tenebras.

- 715 At postquam membris sensit constare vigorem,
Vos, ait, o focii, sicut tormenta soletis,
Me quoque mittendis rectum componite telis.
Egere quod superest animae, Tyrrhene, per omnes
Bellorum casus. ingentem militis usum

- 720 Hoc habet ex magna defunctum parte cadaver:
Viventis feriere loco. sic fatus in hostem
Coeca tela manu, sed non tamen irrita mittit.
Excipit haec juvenis generosi sanguinis Argus,
Qua jam non medius descendit in ilia venter,

- 725 Adjuvitque suo procumbens pondere ferrum.

Stabat diversa victae jam parte carinae

Infelix Argi genitor, (non ille juventae

Tempore Phocaicis ulli cessurus in armis:

Victum aevo robur cecidit, fessusque senecta

- 730 Exemplum, non miles erat) qui funere viso,
 Saepe cadens longae senior per transtra carinae
 Pervenit ad puppim spirantesque invenit artus.
 Non lacrymae cecidere genis, non pectora tundit,
 Distentis toto riguit sed corpore palmis.
- 735 Nox subit, atque oculos vastae obduxere tenebrae,
 Et miserum cernens agnoscere desinit Argum.
 Ille caput labens, et jam languentia colla
 Viso patre levat: vox fauces nulla solutas
 Prosequitur: tacito tantum petit oscula vultu;
- 740 Invitatque patris claudenda ad lumina dextram.
 Ut torpore senex caruit, viresque cruentus
 Coepit habere dolor, non perdam tempora, dixit,
 A faevis permissa Deis, jugulumque senilem
 Confodiam. veniam misero concede parenti,
- 745 Arge, quod amplexus, extrema quod oscula fugi.
 Nondum destituit calidus tua vulnera sanguis,
 Semianimisque jaces, et adhuc potes esse superstes.
 Sic fatus, quamvis capulum per viscera missi
 Polluerat gladii, tamen alta sub aequora tendit
- 750 Praecipiti saltu. letum praecedere nati
 Festinantem animam morti non credidit uni.

Inclinant

730.—*Qui funere viso,—Pervenit ad puppim]*
 Quorsum hic *funere*? homine nondum mortuo;
 praesertim cum in pugna navali, aut nullus sit
 funeri locus, aut ferus. Codex Collegii Caii
 rectissime

—qui VULNERE viso.

734. *Distentis toto riguit]* Placet quod alii co-

dices habent, DISTENSIS. *Tensus* Noster
 amat dicere, non *Tentus*, fide Prisciani. Sed et
 sic evitatur ingratus unius literae T concursus,
ten tis to to.

750.—*Letum praecedere nati Festinantem ani-*
nam morti non credidit uni.] Non recte dicitur
Animam cupere praecedere, Sed *Animum*, solum
 affectus

Inclinant jam fata ducum : nec jam amplius anceps

Belli casus erat : Graiae pars maxima classis

Mergitur : ast aliae mutato remige puppes

755 Victores vexere suos : navalia paucae

Praecipiti tenuere fuga. Quis in urbe parentum

Fletus erat ! quantus matrum per littora planctus !

Conjux saepe sui, confusis vultibus unda,

Credidit ora viri, Romanum amplexa cadaver :

760 Accensisque rogis miseri de corpore trunco

Certavere patres. at Brutus in aequore victor,

Primus Caesareis pelagi decus addidit armis.

affectus et rationis potentem. Deinde, si *anima*
re vero *festinabat*, cur obsecro non *credidit* ? Immo
vero homo ipse *festinabat* mori, ac idcirco mo-
rantem haerentemque animam duplici morte ex-
pulit. Lege igitur,

— *letum praecedere nati*

FESTINANS, *animam morti non credidit uni.*

Et Bersmanni sane codex *Festinansque* habet.

757. — *Quantus matrum per littora planctus !*

Suavius est, quod et meliores et plures habent co-
dices,

QUANTI *matrum per littora planctus !*

M. ANNAEI

M. ANNAEI LUCANI

PHARSALIAE

LIBER QUARTUS.

AT procul extremis terrarum Caesar in oris
 Martem saevus agit non multa caede nocentem,
 Maxima sed fati ducibus momenta daturum.
 Jure pari rector castris Afranius illis,
 5 Ac Petreius erat: concordia duxit in aequas
 Imperium commune vices, tutelaque valli
 Pervigil alterno paret custodia signo.
 His praeter Latias acies erat impiger Astur,
 Vectonesque leves, profugique a gente vetusta
 10 Gallorum Celtae miscentes nomen Iberis.

Colle

2.—**N**ON multa caede nocentem,] Placet quod
 Berfmanni codex suppeditat, RUBEN-
 TEM: Ita supra ii, 103.

—multaque rubentia caede
 Lubrica saxa madent.

Rem ipsam Florus habet iv, 2, *Anceps varium-*

que sed incruentum in Hispania bellum cum legatis
 Cn. Pompeii Petreio et Afranio: ubi frustra edi-
 tum Et cruentum.

9. Vectonesque leves,] Meliores libri habent
 VETTONES.

- Colle tumet modico, lenique excrevit in altum
 Pingue solum tumulo: super hunc fundata vetusta
 Surgit Ilerda manu: placidis praelabitur undis
 Hesperios inter Sicoris non ultimus amnes,
 15 Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu,
 Hybernas passurus aquas. at proxima rupes
 Signa tenet Magni: nec Caesar colle minore
 Castra levat: medius dirimit tentoria gurgēs.
 Explicat hinc tellus campos effusa patentes,
 20 Vix oculo preendente modum, camposque coercet
 Cinga rapax, vetitus fluctus, et littora cursu
 Oceani pepulisse suo: nam gurgite misto,
 Qui praestat terris, aufert tibi nomen Iberus.
 Prima dies belli cessavit marte cruento,
 25 Spectandasque ducum vires, numerosaque signa
 Exposuit: piguit sceleris: pudor arma furentum
 Continuit: patriaeque, et ruptis legibus unum

Donavere

17.—Nec Caesar colle minore Castra levat:]
 Codices alii habent LOCAT, et etiam MI-
 NORI.

—Nec Caesar colle MINORI
 Castra LOCAT.

ut infra 169.

Illic exiguo paulum distantia vallo
 Castra locant.

et sic alii passim.

22.—Et littora cursu Oceani pepulisse suo:
 Si suo cursu, quid illud erit quod statim sequitur,

Aufert TIBI nomen Iberus? quippe Illi dictum
 oportuit, non Tibi. Corrige totam periodum,

—camposque coerces,

Cinga rapax, vetitus fluctus, et littora cursu
 Oceani pepulisse tuo: nam gurgite misto,
 Qui praestat terris, aufert tibi nomen Iberus.

24. Prima dies belli cessavit marte cruento,]
 Compositio non olet Lucanum. Deinde, cur
 prima dies belli, si caruit bello? Lego

Prima dies belli cessavit marte cruentI.

Livius vii, 7, Quicquid hinc aut illinc communis
 mars

- Donavere diem. prono cum Caesar Olympo
 In noctem subita circumdedit agmina fossa,
 30 Dum primae praestant acies, hostemque fefellit,
 Et prope confertis obduxit castra manipulis.
 Luce nova collem subito conscendere cursu,
 Qui medius tutam castris dirimebat Ilerdam,
 Imperat, huc hostem pariter terrorque, pudorque
 35 Impulit: et raptō tumulum prior agmine cepit.
 His virtus, ferrumque locum promittit: at illis
 Ipse locus. miles rupes oneratus in altis
 Nititur: adverfoque acies in monte supina
 Haeret, et in tergum casura, umbone sequentis
 40 Erigitur. nulli telum vibrare vacabat
 Dum labat, et fixo firmat vestigia pilo,
 Dum scopulos, stirpesque tenent, atque hoste relicto
 Caedunt ense viam. vidit lapsura ruina
 Agmina dux, equitemque jubet succedere bello,
 45 Munitumque latus laevo praeducere gyro.

Sic

mars belli aufert. ubi Sigonius alia loca ex Livio adducit, *communem belli martem.*

28.—*Prono cum Caesar Olympo*] Meliores Codices, et Notae variorum CUM, quod omnino retinendum.

29.—*Subita circumdedit agmina fossa,*] Subito habebimus versu abhinc tertio, *collem subito conscendere cursu.* An legendum *Occulta?* ut Caesar, *opus in occulto faciebat.*

30. *Dum primae praestant acies,*] Quid sit *Praestant* si interrogas, dicent Interpretes id esse quod *Antestant.* Audio: sed nullo alio exemplo

id confirmabunt. Quid moramur veram lectionem adsciffere, quod codices alii suppeditant?

Dum primae PERSTANT acies.

Perstabant, permanebant in armis. Caesar ipse Civil. i, 42. *Prima et secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebant: post hos opus in occulto acies tertia faciebat: sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio, castra muniri.*

43. *Caedunt ense viam.*] Caedendo viam sibi per invia faciunt. Grotius.

50. *Pigro*

Sic pedes ex facili, nulloque urgente receptus,
Irritus, et victor subducto marte pependit.

Hactenus armorum discrimina. cetera bello
Fata dedit variis incertus motibus aer.

50 Pigro bruma gelu, ficcisque Aquilonibus haerens,
Aethere constricto pluvias in nube tenebat.

Urēbant montana nives, camposque jacentes

Non duraturae conspecto sole pruinae :

Atque omnis propior mergenti fidera coelo

55 Aruerat tellus hyberno dura sereno.

Sed postquam vernus calidum Titana recepit

Sidera respiciens delapsae portitor Helles,

Atque iterum aequatis ad justae pondera Librae

Temporibus vicere dies : tunc, sole relicto,

60 Cynthia quo primum cornu dubitanda refulsit,

Exclusit Boream, flammisque accepit ab Euro.

Ille suo nubes quascunque invenit in axe,

Torsit in occiduum Nabataeis flatibus orbem.

Et

50. *Pigro bruma gelu, ficcisque Aquilonibus haerens,*] Quid est *Bruma haerens*? Lege certissime,

Pigro bruma gelu, ficcisque Aquilonibus HORRENS.

57. *Sidera respiciens delapsae portitor Helles,*] Nescio an satis Latine dictum sit, *Portitor Helles* : id scio, non admodum apposite dictum, *Portitor delapsae*, ejus scilicet quam non portavit. vix dubites corrigendum esse,

—*delapsae* PRODITOR *Helles*,

quam non pervexit, sed prodidit. Est emendatio viri egregii Petri Scriverii ad Martialis ix, 71.

Quid meruit terror Nemees, quid proditor Helles?

ubi codices plures ut hic, perperam habent *Portitor*.

61. *Exclusit Boream, flammisque accepit ab Euro.*] Codex Collegii Trinitatis *In Euro*; et codex Academiae *Recepit*, Lege

EXCUSSIT *Boream*, flammisque RECEPIT
IN *Euro*.

E e

68. *Incendere*

- Et quas sentit Arabs, et quas Gangetica tellus
 65 Exhalat nebulas, quicquid concrefcere primus
 Sol patitur, quicquid coeli fuscator Eöi
 Impulerat Corus, quicquid defenderat Indos :
 Incendere diem nubes oriente remotae,
 Nec medio potuere graves incumbere mundo,
 70 Sed nimbos rapuere fuga. vacat imbribus Arctos,
 Et Notus; in solam Calpen fluit humidus aër.
 Hic ubi jam Zephyri fines, et summus Olympi
 Cardo tenet Tethyn, vetitae transcurrere, densos
 Involvere globos, congestumque aëris atri
 75 Vix recipit spatium, quod separat aethere terram.
 Jamque polo pressae largos densantur in imbres;
 Spissataeque fluunt: nec servant fulmina flammæ,
 Quamvis crebra micent: exstinguit fulgura nimbus.
 Hinc imperfecto complectitur aëra gyro
 80 Arcus, vix ulla variatus luce colorem,
 Oceanumque bibit, raptosque ad nubila fluctus
 Pertulit, et coelo defusum reddidit aequor.

Jamque

68. *Incendere diem nubes oriente remotae,*] Forte *Abcondere diem.* Seneca Controv. 16. *Terribili fragore horridas tempestates absconderant diem.*

78. *Quamvis crebra micent:* Versus hic jam olim mihi suspectus fuit. Et certe deest in MS. P. et in MS. T. ascriptus demum manu recentiore. Grotius.

82.—*Et coelo defusum reddidit aequor.*] Ita emendavimus pro *diffusum.* Aquas è caelo lapsas caelo reddidit. Grotius. Errat vir summus,

cum sic interpretatur, *Aquas è caelo lapsas caelo reddidit:* Immo vero, Aquas è tellure haustas telluri reddidit. codex Collegii Trinitatis, bonae notae, sic habet.

Et fusum de coelo reddidit aequor.

Illud autem *Pertulit* haud sane placet: hoc enim roboris est et magnarum virium. Atqui arcum *imperfectum* hic describit, qui bibat quidem oceanum, sed non retineat. Quare libenter sic legerim,

Oceanumque

Jamque Pyrenaeae quas nunquam solvere Titan
Evaluit, fluxere nives, fractoque madescunt

85 Saxa gelu. tum, quae solitis e fontibus exit,
Non habet unda vias: tam largas alveus omnis
A ripis accepit aquas. jam naufraga campo
Caesaris arma natant, impulsaque gurgite multo
Castra labant: alto restagnant flumina vallo.

90 Non pecorum raptus faciles, non pabula merfi
Ulla ferunt fulci: tectarum errore viarum
Fallitur occultos sparsus populator in agros.
Jamque comes semper magnorum prima malorum
Saeva fames aderat: nulloque obsessus ab hoste

95 Miles eget, toto censu non prodigus emit
Exiguam Cererem. Pro lucri pallida tabes!
Non deest prolato jejunos venditor auro.
Jam tumuli, collesque latent: jam flumina cuncta
Condidit una palus, vastaue voragine merfit.

100 Absorpsit penitus rupes, ac tecta ferarum
Detulit, atque ipsas hausit: subitisque frementes

Vorticibus

Oceanumque bibit, raptosque ad nubila fluctus
RETULIT, ET RURSUM DE *coelo red-*
didit aequor.

tibi *Raptosque* perinde est, ac si diceret, *Sed raptos*;
quod Lucano solenne et perpetuum est. illud ad-
dam; *Sursum* et *Rursum* in vetustissimis membra-
nis scribi solere *Susum* et *Rusum*; unde degenera-
vit illud *Fusum*. Horatius Serm. i, 3.

———*aequum est*

Peccatis veniam poscentem reddere rursus.

97. *Non deest prolato jejunos venditor auro.*
Simile illud quod de obsidio Casilini narrant.

Plin. l. viii. cap. 57. et Frontinus, venditorem
muris fame perisse, emptorem autem vixisse.
Strabo. ὁ μὲν πωλεύσας ἀπώθανεν, ἐσώθη δ' ὁ πριάμενος.
Narrat idem diserte suo more Val. Max. lib. vii.
c. 6. ubi verba Lucani verbis paria: *evenit, ut ex*
his quidam murem captum ducentis potius denariis
vendere, quam ipse leniendae famis gratia consumere
vellet. Grotius.

100.—*Ac tecta ferarum Detulit,*] Majorem
vim ostentat, quod alii codices praeferunt, DE-
PULIT.

- Vorticibus contorsit equos, et reppulit aestus
 Fortior Oceani : nec Phoebum surgere sentit
 Nox subtexta polo : rerum discrimina miscet
 105 Deformis coeli facies, junctaeque tenebrae.
 Sic mundi pars ima jacet, quam zona nivalis,
 Perpetuaeque premunt hyemes : non sidera coelo
 Ulla videt, sterili non quicquam frigore gignit,
 Sed glacie medios signorum temperat ignes.
 110 Sic, o summe parens mundi, sic forte secunda
 Aequei rector facias, Neptune, tridentis :
 Et tu perpetuis impendas aëra nimbis :
 Tu remeare vetes quoscunque emiseras aestus.
 Non habeant amnes declivem ad litora cursum,
 115 Sed pelagi referantur aquis : concussaue tellus
 Laxet iter fluviis. hos campos Rhenus inundet,
 Hos Rhodanus : vastos obliquent flumina fontes.
 Rhiphaeas huc solve nives, huc stagna, lacusque,
 Et pigras, ubicunque jacent, effunde paludes :
 120 Et miseras bellis civilibus eripe terras.
- Sed parvo Fortuna viri contenta pavore,
 Plena redit, solitoque magis favere secundi,
 Et veniam meruere Dei. jam clarior aër,
 Et par Phoebus aquis, densas in vellera nubes

125 Sparferat

123.—*Jam clarior aer,*] Alii codices RARI-
 OR. Quod accipimus, oppositum τῷ *Densior,*
Spissior, Virgilius Georg. i, 418.

—*et Juppiter humidus austris*
Densat, erant quae rara modo ; et quae densa
relaxat.

124. *Et par Phoebus aquis, densas in vellera nu-*

bes Sparferat,] Mirum vero, si nubes et *densae* et
sparfae sint. Dices, perinde esse *Sparferat densas,*
 ac si dixisset, *quae prius erant densae.* sed non
 opus est tali auxilio. Corrige,

—*TENSAS in vellera nubes*
Sparferat.

Noster alibi *Tensum aëra, Tendit aethera.*125.—*Noctes*

125 Sparferat, et noctes ventura luce rubebant :
 Servatoque loco rerum, discessit ab astris
 Humor, et ima petit, quicquid pendebat aquarum.
 Tollere filva comas, stagnis emergere colles
 Incipiunt, visoque die durescere valles.

130 Utque habuit ripas Sisoris, camposque reliquit,
 Primum cana salix madefacto vimine parvam

Texitur

125.—*Noctes ventura luce rubebant :*] Longae tenebrae adventante luce paulatim fugabantur, ea ferme facie quae est diei illucescentis primulum. Grotius. Operam ludit vir magnus, cum verba sensu cassa conatur explicare. Corrige,

Et MONTES ventura luce rubebant.

Montes quippe primi excipiunt lucem solis erupturi : et hic in terra res agitur ; at Aenea navigante Virgilius vii, 25.

*Jamque rubescebat radiis mare ; et aethere
 ab alto*

Aurora in CROCEIS fulgebat lutea bigis.

Sic enim obiter legendum, CROCEIS non Roseis, ob adjunctum Lutea. sic alibi Ecloga iv.

*Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
 Murice, jam croceo mutabit vellera luto :
 Sponte sua Sandyx pascentes vestiet agnos.*

Quem ultimum versiculum ideo subjeci, ut vetustissimum mendum inde tollam. Plinius Hist. Nat. xxxv, 23. Sandaracha si torreatur aequa parte Rubrica admixta, Sandycem facit : quamquam animadverto Virgilium existimasse Herbam id esse, illo verso, Sponte sua Sandyx pascentes vestiet agnos. Recte quidem Plinius : Aut enim Herba est Sandyx, aut otiose positam Pascentes. Plinium

ergo absolvimus : sed quis Virgilium ? Quis enim fando audivit Sandycem, quo pictores utuntur, Herbam esse ? Sed avertat hinc ocus mendum, quod jam Plinii aetate hic inoleverat : lege enim,

*Sponte sua Sandyx NASCENTES vestiet
 agnos.*

ubi Sandyx, murex, lutum, non materiam, non terram, piscem, herbam significant, sed abstracte Colorem. Quanto vero majus est, quod statim nascentes agni colorem eum ducunt, quam paulatim pascentes ? Iterum Virgilius de agni colore agens, Georg. iii, 390.

*Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
 Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
 Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis
 NASCENTUM.*

Sed ingerunt hic nobis Hesychium ; qui Σάνδυξ, ait, δένδρον θαμνώδες, ἢ τὸ ἀνθὸν χροῖαν κόκκινον ἰμφοῖν ἔχει, ὡς Σωκράτης, Sandyx, arbor spinosa, cujus flos colorem cocco similem habet, ut Sossibius. Quidni ergo hic color coccineus agnos imbuat ? Tu vero et Grammaticum et Testem plorare jube : ride vero illos, qui teneros agnos, non herbam cum Plinio, sed ex arbore summa flores carpere, belli homines imaginantur,

137.—Succisum

- Texitur in puppim, caesoque inducta juvenco
 Vectoris patiens tumidum superenatat amnem.
 Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
 135 Navigat Oceano: sic cum tenet omnia Nilus,
 Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.
 His ratibus trajecta manus festinat utrinque
 Succifum curvare nemus: fluviique ferocis
 Incrementa timens, non primis robora ripis
 140 Imposuit: medios pontem distendit in agros.
 Ac ne quid Sicoris repetitis audeat undis,
 Spargitur in fulcos, et scisso gurgite rivis
 Dat poenas majoris aquae. Postquam omnia fatis
 Caesaris ire videt, celsam Petreius Ilerdam
 145 Deferit: et noti diffusus viribus orbis,
 Indomitos quaerit populos, et semper in arma
 Martis amore feros, et tendit in ultima mundi.
 Nudatos Caesar colles, desertaque castra
 Conspiciens, capere arma jubet: nec quaerere pontem,
 150 Nec vada, sed duris fluvium superare lacertis.
 Paretur: rapuitque ruens in proelia miles,
 Quod fugiens timuisset, iter. mox uda receptis

Membra

137.—*Succifum curvare nemus:*] Materiam
 quaerere ponti faciendo. Grotius. *Non quaerunt
 materiam ponti faciendo; sed materiam quaesitam et
 succifam ponti faciendo adhibent.* Id ostendit rñ
 • *Utrimque*, hoc est, ex utraque fluminis ripa.
 Caesar ipse Civil. i. 54. *Huc legionem postea tradu-
 cit, atque ex utraque parte pontem institutum per-
 fecit biduo.* Quare *Utrimque succifum nemus cur-
 vare*, sine dubio idem est, ac *Utrimque pontem
 instituere.*

142.—*Et scisso gurgite rivis Dat poenas ma-
 joris aquae.*] Si ab Interpretibus quaeris, quid
 sibi velit *Majoris aquae*, respondent, *Prioris inun-
 dationis.* Hi, si volunt, hoc sensu contenti sint:
 at non, puto, Poeta ipse. Sicoris, parvus fluvius,
 dat poenas *majoris aquae* quas Gyndes olim dedit
 Cyro. Nota res ex Herodoto, Gyndem fluvium
 in 360 rivos a Cyro diductum esse.

- Membra foveant armis, gelidosque a gurgite cursu
Restituunt artus, donec decresceret umbra
155 In medium surgente die. jamque agmina summa
Carpit eques, dubiique fugae, pugnaeque tenentur.
Attollunt campo geminae juga saxea rupes
Valle cavae media: tellus hinc ardua celso
Continuat colles: tutae quos inter opaco
160 Anfractu latuere viae: quibus hoste potito
Faucibus, emitti terrarum in devia martem,
Inque feras gentes Caesar videt. Ite sine ullo
Ordine, ait, raptumque fuga convertite bellum,
Et faciem pugnae, vultusque inferte minaces:
165 Nec liceat pavidis ignava occumbere morte:
Excipiant recto fugientes pectore ferrum.
Dixit: et ad montes tendentem praevenit hostem.
Illic exiguo paulum distantia vallo
Castra locant. postquam spatium languentia nullo
170 Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres, natosque suos videre, patresque;
Deprensum est civile nefas. tenuere parumper
Ora metu: tantum nutu, motoque salutant
Ense suos. mox ut stimulis majoribus ardens
175 Rupit amor leges, audet transcendere vallum
Miles, in amplexus effusas tendere palmas.
Hospitis ille ciet nomen; vocat ille propinquum:
Admonet hunc studiis confors puerilibus aetas:
Nec Romanus erat, qui non agnoverat hostem.
180 Arma rigant lacrymis, singultibus oscula rumpunt.

Et

- Et quamvis nullo maculatus sanguine miles,
 Quae potuit fecisse, timet. Quid pectora pulsas?
 Quid, vesane, gemis? fletus quid fundis inaneis?
 Nec te sponte tua sceleri parere fateris?
 185 Usque adeone times, quem tu facis ipse timendum?
 Classica det bello; saevos tu negliges cantus:
 Signa ferat; cessa: jam jam civilis Erinnyes
 Concidet, et Caesar generum privatus amabit.
 Nunc ades, aeterno complectens omnia nexu,
 190 O rerum, mistique salus, concordia, mundi,
 Et sacer orbis amor: magnum nunc secula nostra
 Venturi discrimen habent. periire latebrae
 Tot scelerum: populo venia est erepta nocenti:
 Agnovere suos. pro numine fata sinistro
 195 Exigua requie tantas augentia clades!
 Pax erat, et miles castris permistus utrisque
 Errabat: duro concordem cespitem mensas

Instituunt

186. *Classica det bello;*] Ita emendandum pro
dent bellum, Caesar classicum canere jubeat: tu
 ne audi: signa moveat: ne sequere: jam pax
 erit. Grotius. Priores editiones habebant,
Classica dent bellum; quod tutatur Frid. Grono-
 vius Observ. iv, 26. narratque hanc novam lec-
 tionem ex conjectura Grotium *surrogasse*, cum
 omnis scriptura vetus habeat *Dent bellum*. Fal-
 litur vir eximius; quinque enim scripti, quibus
 usi sumus, universi habent *Bello*; et unus tantum
Dent, ceteri *Det*. quare hoc merito accipimus;
 cum et sequente versu sit, *Signa ferat*; ut utro-
 bique idem nominativus *Caesar* subintelligatur.

192. *Venturi discrimen habent.*] Loquitur, ut
 saepe, tanquam in re praesenti. Haecenus quae
 facta sunt, excusari aliquo modo possunt, in
 posterum vero magnum imminet periculum. nam,
 nisi abstinetur à bello, omnes manifesto scelere
 contaminari necesse est. Pugnabunt in cives jam
 non ignotos. Grotius.

196. *Pax erat, et miles castris permistus utris-*
que] Concinnius alii codices,

Pax erat, et castris miles permistus utrisque.

198.—Et

Instituunt, et permisto libamina Baccho.
Graminei luxere foci : junctoque cubili
200 Extrahit insomnes bellorum fabula noctes :
Quo primum steterint campo, qua lancea dextra
Exierit. dum, quae gesserunt fortia, jactant,
Et dum multa negant, quod solum fata petebant,
Est miseris renovata fides, atque omne futurum
205 Crevit amore nefas. nam postquam foedera pacis
Cognita Petreio, seque, et sua tradita venum
Castra videt, famulas scelerata ad proelia dextras
Excitat, atque hostes turba stipatus inermes
Praecipitat castris, junctosque amplexibus ense
210 Separat, et multo disturbat sanguine pacem.

Addidit

196.—*Et permisto libamina Baccho. Grami-
nei luxere foci :*] Mendosum est et ineptum illud
Permisto Baccho : praesertim cum altero abhinc
versu habuimus *Permistus*. Tolle distinctionem
plenam post *Baccho*, et repone,

—*Et PRIMA SACRO libamina Baccho,
Graminei luxere foci.*

Si compendiose scribas, similia sunt, *pmisto*
pmesco. Ovid. Fast. iii, 733, de Baccho,

*Te memorant, Gange totoque oriente subacta
Primitias magno seposuisse Iovi.*

*Cinnama tu primus captivaeque tura dedisti,
Deque triumphato viscera tosta bove :*

*Nomine ab auctoris ducunt Libamina nomen,
Libaque, quod sacris pars datur inde focis.*

Virgil. vi, 246.

Ignibus imponit sacris libamina prima.

Val. Flaccus v, 19.

*Ipse gravi patera sacri libamina Bacchi
Rite ferens.*

206.—*Seque, et sua tradita venum Castra
videt,*] Redit illud *Castra* altero abhinc versu,
Praecipitat castris : Quare amplector codicis Re-
gii lectionem,

—*seque et sua tradita venum*
CUNCTA videt.

Sic viii, 509.

Regesque timet, quorum omnia merfit.

Nec vero satis modeste *Sua castra*, quae cum
Afranio communia erant, ut supra v. 4.

*Jure pari rector castris Afranius illis
Et Petreius erat.*

208.—*Atque hostes turba stipatus inermes
Praecipitat castris,*] Manuscriptus A. *Inermi.*
F f Caesar

Addidit ira ferox moturas proelia voces :

Immemor o patriae, signorum oblite tuorum,

Non potes hoc causae, miles, praestare Senatus,

Affertor victo redeas ut Caesare : certe,

215 Ut vincere potes. dum ferrum, incertaque fata

Quique fluat multo non deerit vulnere sanguis,

Ibitis ad dominum ? damnataque signa feretis ?

Utque habeat famulos nullo discrimine Caesar

Exorandus erit ? ducibus quoque vita petenda est ?

220 Nunquam nostra salus pretium, mercesque nefandae

Proditionis erit : non hoc civilia bella,

Ut vivamus, agunt. trahimur sub nomine pacis.

Non chalybem gentes penitus fugiente metallo

Eruerent, nulli vallarent oppida muri,

225 Non

Caesar Civil. i, 75, *Petreibus armat familiam, cum hac et praetoria cohorte cetratorum barbarisque equitibus paucis, improvise ad vallum advolet--- Nostri sinistras sagis involvunt gladiosque distringunt, atque ita se a cetratis equitibus defendunt.* Forte corrigendum,

—atque hostes TURMA stipatus EQUESTRI.

Certe Turma legendum. Claudianus de bello Getico, 579.

Talia nunc pediti, turmae nunc mixtus equestri, Dicta dabat.

212, *Immemor o patriae, signorum oblite tuorum,*] Mox sequitur *signa*. Deinde non *Tuorum*, sed *Meorum* : nam Imperatoris sunt, non militis. ut,

—mea signa secuti.

Forte legendum,

Immemor o patriae, LARIUMQUE oblite tuorum.

Quintilian. Declam. cclx, p. 487. *Illud parum est, exulem esse domus suae, Larium suorum ? et certe si Signorum, non Oblite sed Proditor. Oblite de absentibus, non, ut hic, de praesentibus.*

218.—*Nulla discrimine*] Ex illo Virgilii ; *Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.*

Hoc ne, inquit, orandus est Caesar, ut vos sibi servire patiat, hac sola lege ne durius vos Pompeianos habeat, quam Caesarianos suos ? Nam alioqui, ut Tacitus inquit, recentissimus quisque servorum & conservis ludibrio est. Grotius. Suavior et Lucano solennis, compositio est, quam dat codex Regius,

Utque habeat nullo famulos discrimine Caesar. Ceterum illud *Nulla discrimine*, noli interpretari cum viro magno, *Nulla differentia*, sed nullo periculo, nulla dimicatione.

230.—*Quod*

225 Non sonipes in bella ferox, non iret in aequor
Turrigeras classis pelago sparsura carinas,
Si bene libertas unquam pro pace daretur.
Hostes nempe meos sceleri jurata nefando
Sacramenta tenent: at vobis vilior hoc est

230 Vestra fides, quod pro causa pugnabitis aequa.
Sed veniam sperare licet. pro dira pudoris
Funera! nunc toto fatorum ignarus in orbe,
Magne, paras acies, mundique extrema tenentes
Sollicitas reges, cum forsan foedere nostro

235 Jam tibi sit promissa salus. Sic fatur, et omneis
Concussit mentes, scelerumque reduxit amorem.

Sic ubi defuetae filvis in carcere clauso
Mansuevere ferae, et vultus posuere minaces,

Atque

230.—*Quod pro causa pugnabitis aequa.*] Ita recte MS. Non alia causa vos hostibus ignaviores estis, quam quod justum bellum geritis. Nam illos scelera obdurant. Grotius. Priorem lectionem praetulerim,

—*at vobis vilior hoc est*

*Vestra fides, quod pro causa pugnantibus aequa
Et veniam sperare licet.*

egregie, nisi quod Regius paulo concinnius vobis at. Clara per se est sententia; Ideo segnes ad praelia estis, parati ad desciscendum; quod in causa bona et pia, etiam victi veniam ab hoste speratis: Illi contra, non sceleribus, ut vir magnus, sed desperatione veniae obdurati sunt. Huc tendit et Caesaris oratio vii, 314.

—*vincat, quicumque necesse*

Non putat in victos saevum distringere ferrum,

*Quique suos cives, quod signa adversa tulerunt,
Non credit fecisse nefas.*

At contra Pompeius omnes Caesarianos pro latronibus habet, non justis militibus, ii, 531.

O scelerum ultores, melioraque signa secuti—

231. *Sed veniam*] Ita emendavimus pro *Et*. Est enim ἀδύνατον. Grotius.

Ibidem, *Pro dira pudoris Funera!* Dissentiunt hic codices, pars *Funera*, pars *Foedera*. Tu utrumque respue, et sic corrige,

—*proh dira pudoris*

VULNERA.

Sic et alibi viii, 350.

—*patimurne pudoris*

Hoc vulnus?

F f 2

243.—*Et*

- Atque hominem didicere pati: si torrida parvus
 240 Venit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque,
 Admonitæque tument gustato sanguine fauces;
 Fervet, et a trepido vix abstinet ira magistro.
 Itur in omne nefas: et quae Fortuna deorum
 Invidia caeca bellorum in nocte tulisset,
 245 Fecit nostra, fides: inter mensasque, torosque,
 Quae modo complexu foverunt pectora, caedunt,
 Et quamvis primo ferrum strinxere gementes,
 Ut dextrae iusti gladius dissuasor adhaesit,
 Dum feriunt, odere suos, animosque labantes
 250 Confirmant ictu. fervent jam castra tumultu,
 Et scelerum turba: rapiuntur colla parentum.

Ac

245. *Fecit nostra, fides:*] Sic emendavimus pro *monstra*, quod sane monstro erat simile, adeo nullus inde commodus elici poterat sensus. Hoc vult: Potuerat bellum civile Deorum et fati iniquioris videri culpa, praesertim si fortuita praelia ignotos ignotis implicuissent. nunc profecto nostra est, quia alter alterum novimus, ejusque rei certi et nobis conscii sumus. Nam quae aut ignorantia aut impetu fiunt, eorum culpa facile fato assignatur: quae destinato $\kappa\epsilon\iota$ in $\pi\rho\sigma\alpha\iota\sigma\iota\omega\varsigma$ aguntur, ea non $\alpha\lambda\chi\eta\mu\alpha\tau\alpha$ sunt, sed $\alpha\delta\iota\chi\eta\mu\alpha\tau\alpha$. Grotius. Recte vir magnus *Nostra* adscivit pro *Monstra*. Id fefellit Librarios, quod *nostra fides* una copulabant, eodem casu et numero. Sed dividenda sunt; *Fides fecit ea crimina Nostra esse*, quae alias *Fortunae crimina fuissent*, in *caeca bellorum nube et conspectu*, cum amicus amicum, cognatus cognatum ignari jugulavissent. Ceterum pro *Nocte* probe habet Bersmanni codex NUBE. Sic et alibi iv, 488.

Non tamen in caeca bellorum nube cadendum.

et vi, 298.

Ante aciem caeca trepidi sub nube timoris,

Virgil. Aen. x.

Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem sustinet.

251. *Et scelerum turba: rapiuntur colla parentum.*] Hic versus a codice Collegii Trinitatis abest; in codice Academiae fertur alia manu et interlinearis, in Bersmanni post tertium venit. Omnino $\kappa\alpha\iota\tau\eta\ \nu\acute{o}\mu\mu\alpha\delta\omicron\varsigma$, et rejiciendus. *Turba scelerum*, invenuste, praesertim cum redeat illud *Scelus* versu sequente. *Rapiuntur colla parentum*, Indocte: quasi in mortuorum corpora hic saevirent ut Marius et Sylla in civilibus odiis.

252.—*Omnia*

Ac velut occultum pereat scelus, omnia monstra
In faciem posuere ducum : juvat esse nocentes.

Tu, Caesar, quamvis spoliatus milite multo

255 Agnoscis superos : neque enim tibi major in arvis
Emathiis fortuna fuit, nec Phocidos undis
Massiliae, Phario nec tantum est aequore gestum.
Hoc siquidem solo civilis crimine belli
Dux causae melioris eris. polluta nefanda

260 Agmina caede duces junctis committere castris
Non audent, altaeque ad moenia rursus Ilerdae
Intendere fugam. compos eques obviis omnes
Abstulit, et siccis inclusit collibus hostem.

Tunc inopes undae praerupta cingere fossa

265 Caesar avet, nec castra pati contingere ripas,
Aut circum largos curvari brachia fontes.

Ut leti videre viam, conversus in iram

Praecipitem timor est. miles non utile clausis

Auxilium mactavit equos : tandemque coactus

270 Spe posita damnare fugam, casurus in hostes

Fertur. Ut effuso Caesar decurrere passu

Vidit, et ad certam devotos tendere mortem :

Tela

252.—*Omnia monstra In faciem posuere ducum :*] Codex Collegii Trinitatis, *In facie* Noster vi, 159.

—*peterem felicior umbras*
Caesaris in vultu.

255. *Agnoscis superos :*] Deos tibi faventes cognoscis, qui causam tuam non tantum felicem, sed et favorabilem faciunt. Grotius.

257.—*Phario nec tantum est aequore gestum.*] Laevius tersiusque exit, quod Beisimanni codex habet.

Massiliae, Phario tantum nec in aequore gestum.

259. *Dux causae melioris eris.*] Ipsa sententia, clamat legendum esse,

Dux causae melioris ERAS.

274.—*Non*

Tela tene jam, miles, ait, ferrumque ruenti
Subtrahe: non ullo constet mihi sanguine bellum:

275 Vincitur haud gratis, jugulo qui provocat hostem.

En sibi vilis adest invisa luce juvenus,

Jam damno peritura meo: non sentiet ictus;

Incumbet gladiis, gaudebit sanguine fuso.

Deferat hic fervor mentes, cadat impetus amens,

280 Perdant velle mori. Sic deflagrare minaces

Incaustum, et vetito passus languescere bello,

Substituit merso dum nox sua lumina Phoebus.

Inde ubi nulla data est miscendae copia mortis,

Paulatim cadit ira ferox, mentesque tepescunt.

285 Saucia majores animos ut pectora gestant

Dum dolor est, ictusque recens, et mobile nervis

Conamen calidus praebet cruor, ossaque nondum

Abduxere cutem: si conscius ensis adacti

Stat victor, tenuitque manus; tum frigidus artus

290 Alligat

274.—*Non ullo constet mihi sanguine bellum:*] Placet magis, quod alii libri afferunt, VULNERE: quia mox redit illud alterum, *Gaudebit sanguine fuso*. Caesar bello Gall. iii, 24, *Tutius arbitrabuntur esse sine ullo vulnere victoria potiri*. et iterum Gall. iii, 86, *Ita sine periculo legionum, et pene sine vulnere bellum conficiemus*. Tacitus Hist. iii, 13, *Huc cecidisse, ut sine praelio, sine vulnere, vincas manus et capta traderent arma*.

283.—*Miscendae copia mortis,*] Ita quidam MSS. efficacius quam alii libri *miscendi martis*. in Septimo similiter:

—*mortesque suorum*
Permiscere meis.

Grotius. Pace tamen viri magni, revocamus alteram lectionem, *Miscenda copia martis*, vel ob id unum quod praecesserat, *Vetito passus languescere bello*. Quin et aliud est *Mortes miscere*, aliud *Mortem*. At *Martem miscere*, ut iii, 354.

Vulnera miscebunt fratres.

vi, 80.

Major cura duces miscendis abstrahit armis.

viii, 421.

—*quam quod vobis miscentibus arma.*

288.—*Si conscius ensis adacti Stat victor, tenuitque manus;*] Rectius, quod alii codices habent, *Manum*.

291. *Postquam*

- 290 Alligat, atque animum subducto robore torpor,
Postquam sicca rigens astringit vulnera sanguis.
Jamque inopes undae, primum tellure refoffa,
Occultos latices, abstrusaque flumina quaerunt:
Nec solum rastris, durisque ligonibus arva,
295 Sed gladiis fodere suis: puteusque cavati
Montis ad irrigui premitur fastigia campi.
Non se tam penitus, tam longe luce relicta
Merferit Assyrii scrutator pallidus auri.
Non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes,
300 Aut micuere novi, percusso pumice, fontes:
Antra nec exiguo stillant sudantia rore,
Aut impulsa levi turbatur glareae vena.
Tunc exhausta super multo sudore juvenus
Extrahitur, duris filicum lassata metallis.
305 Quoque minus possent siccos tolerare vapores,
Quaesitae fecistis aquae. nec languida fessi
Corpora sustentant epulis, mensaeque perosi
Auxilium fecere famem. si mollius arvom
Prodidit humorem, pingues manus utraque glebas

310 Exprimit

291. *Postquam sicca rigens astringit vulnera sanguis.* Seneca Epist. p. 359. *Et per adficcata vulnera recens dimittitur sanguis.* Et Epist. 59. *Deinde cum represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret.*

298. *Merferit Assyrii scrutator pallidus auri.* Sine dubio reponendum ASTURII, ex emendatione Nic. Heinsii. Silius lib. i, 231.

——— *Astur avarus*
Visceribus lacerae telluris mergitur imis,
Et redit infelix effosso concolor auro.
Vide ipsum ad Claudianum.

305. *Quoque minus possent siccos* Codices alii concinnius,

Quoque minus siccos possent tolerare vapores.

310.——— *Nigro*

- 310 Exprimit ora super. nigro si turbida limo
 Colluvies immota jacet, cadit omnis in haustus
 Certatim obscoenos miles : moriensque recepit,
 Quas nollet victurus, aquas : rituque ferarum,
 Distentas siccant pecudes, et lacte negato,
 315 Sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis.
 Tunc herbas, frondesque terunt, et rore madentes
 Distringunt ramos : et si quos palmite crudo,
 Arboris aut tenera succos pressere medulla.
 O fortunati, fugiens quos barbarus hostis
 320 Fontibus immisto stravit per rura veneno.
 Hos licet in fluvios faniem, tabemque ferarum,
 Pallida Dictaeis, Caesar, nascentia saxis
 Infundas aconita palam, Romana juvenus
 Non decepta bibet, torrentur viscera flamma,
 325 Oraque sicca rigent squamosis aspera linguis.
 Jam marcent venae, nulloque humore rigatus
 Aëris alternos angustat pulmo meatus,
 Rescisoque nocent suspiria dura palato.
 Pandunt ora siti, nocturnumque aëra captant.

330 Expectant

310.—*Nigro si turbida limo Colluvies immota jacet,*] Non bene inter se congruunt *Turbida* et *Immota*. Recipimus ergo ex aliis codicibus, quod per se significantius est,

Colluvies IMMUNDA jacet.

Sic alii, *Immundus fimus*, &c.

317.—*Et si quos palmite crudo, Arboris aut tenera succos pressere medulla.*] Cum palmitem vi-

tis nominavit, non dicendum erat *Arboris* in genere, sed peculiaris cujusdam arboris, Corrige,

SAMBUCI aut tenera succos pressere medulla.

Nam plurima inter omnes arbores sambuco medulla est.

328. *Rescisoque nocent suspiria dura palato. Pandunt ora siti, nocturnumque aëra captant.*] Ineptum et ignavum est illud *SITI*: quorum enim

330 Expectant imbres, quorum modo cuncta natabant
Impulsi, et siccis vultus in nubibus haerent.
Quoque magis miseros undae jejunia solvant,
Non super arentem Meroen, Cancrique sub axe
Qua nudi Garamantes arant, sedere: sed inter

335 Stagnantem Sicorim, et rapidum deprensus Iberum
Spectat vicinos sitiens exercitus amnes.

Jam domiti cessere duces, pacisque petendae
Auctor damnatis supplex Afranius armis,
Semianimes in castra trahens hostilia turmas,

340 Victoris stetit ante pedes. servata precanti
Majestas, non fracta malis, interque priorem
Fortunam, casusque novos, gerit omnia victi,
Sed ducis, et veniam securo pectore poscit.

Si me degeneri stravissent fata sub hoste

345 Non deerat fortis rapiendo dextera leto:
At nunc sola mihi est orandae causa salutis,

Dignum

enim tot pulcherrimis versibus saevissima jam
descripta est sitis; si nunc demum SITIM no-
minat? mirum ni suspicaremur, loquendi aut
cantitandi gratia ora pandisse. Neque magis
placet Nocturnum aëra: nam esto ut frigidior sit:
quid agendum erat interdiu? Codex Berfmanni
et duo Regii, pro SITI habent TAMEN;
unde nascitur emendatio. Dixerat enim, quod
verum est, ex ipsa inspiratione et expiratione
aëris, et crebro anhelitu, ora aridiora facta, sitim-
que auctam esse: Corrige igitur,

Pandunt ora TAMEN, NOCITURUM-
que aëra captant.

330. Expectant imbres, quorum modo cuncta
natabant] Languidum est illud Expectant. Lege

EXOPTANT imbres, quorum modo cuncta
natabant,

Nempe, quos nuper oderant et execrati sunt,
nunc exoptant.

345. Non deerat fortis rapiendo dextera leto:]
Placet aliorum codicum lectio,

—— Capiendo dextera leto:
ut i, 461, Animique capaces Mortis.

346. At nunc solo mihi est orandae causa salutis,]
Scripti, quos viderim, omnes alio ordine,

At nunc causa mihi est orandae sola salutis.

- Dignum donanda, Caesar, te credere vita.
 Non partis studiis agimur, nec sumimus arma
 Consiliis inimica tuis. nos denique bellum
 350 Invenit civile duces: causaeque priori,
 Dum potuit, servata fides: nil fata moramur.
 Tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas,
 Securumque orbis patimur post terga relictum.
 Nec cruor effusus campis tibi bella peregit,
 355 Nec ferrum, lassaeque manus. hoc hostibus unum,
 Quod vincas, ignosce tuis. nec magna petuntur.
 Otia des fessis, vitam patiaris inermem
 Degere, quam tribuis: campis prostrata jacere
 Agmina nostra putes: nec enim felicibus armis
 360 Misceri damnata decet, partemque triumphum
 Captos ferre tui: turba haec sua fata peregit.
 Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas.
 Dixerat: At facilis Caesar, vultuque serenus
 Flebitur, atque usum belli, poenamque remittit,
 365 Ut primum justae placuerunt foedera pacis,
 Incustoditos decurrit miles ad amnes;
 Incumbit ripis, permissaque flumina turbat.
 Continuis multis subitarum tractus aquarum

Aëra

349. *Consiliis inimica tuis.*] Tuis rebus, tuae dignitati adversantia. Grotius.

351.—*Nil fata moramur.*] Videmus hoc agere Fortunam, ut te Orbi imponat. nos ei moram injicere nolumus. Grotius.

362.—*Victos ne tecum vincere cogas.*] Alii codices mollius,

Hoc petimus, victos tecum ne vincere cogas.

364.—*Atque usum belli, poenamque remittit.*] Placet aliorum librorum lectio,

Atque USUS belli poenamque remittit.

367. *Incumbit ripis, permissaque flumina turbat.*] Quomodo autem Turbat flumina, si non ultra ripas procurrit? Scribe,

INCUMBUNT

Aëra non passus vacuis discurrere venis,
 370 Arctavit, clausitque animam: nec fervida pestis
 Cedit adhuc; sed morbus egens jam gurgite plenis
 Visceribus sibi poscit aquas. mox robora nervis,
 Et vires rediere viris. O prodiga rerum
 Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,
 375 Et quaesitorum terra, pelagoque ciborum
 Ambitiosa fames, et lautae gloria mensae,
 Discite, quam parvo liceat producere vitam,
 Et quantum natura petat. non erigit aegros
 Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus:
 380 Non auro, murrhaque bibunt: sed gurgite puro
 Vita redit. satis est populis fluviisque Ceresque,
 Heu miseri, qui bella gerunt. Tunc arma relinquens
 Victori

INCUMBUNT RIVIS, *permissaque flumina* 371.—*Sed morbus egens*] Lego
 TURBANT.

—*sed MORIS egens.*

Non in tanta siti ripis consistunt, sed in ipsa flu-
 mina profiliunt. Ceterum codex Trininatis
Incumbunt et Turbant. etsi in priore versu sit,
Miles decurrit, placet, nam ita supra, 313.

—*moriensque recepit*

Quas nollet victurus aquas: ritumque ferarum
Disilentas siccant pecudes.

Statius Thebaid. iv, 819, in siti plane simili,

Incubuerunt vadis *passim discrimine nullo.*

—*modo lene virens et gurgite puro*
Perpicuus, nunc sordet aquis egestus ab imo
Alveus.

Ut hic *Vadis* et *Sordet*: ita Noster, *Rivis* et
Turbant.

Seneca Epist. p. 290, *Sicut distillatio una, nec ad-
 buc in morem adducta tussim facit.* Seneca Nat.
 Qu. vi, 14, p. 797, *Neque enim in nobis febris*
alias partes moratius impellit, sed per omnes pari
aequalitate discurret. ubi plura Gronovius.

380. *Non auro, murrhaque bibunt:]* Codex
 Trin. *Murrave.* Recipimus: atque utinam sem-
 per hoc praestaret: nam aut codices nos fallunt,
 aut passim habet Lucanus *Que,* ubi alii *Ve* di-
 cerent.

381.—*Satis est populis fluviisque Ceresque,*
Heu miseri, qui bella gerunt.] Male haec connec-
 tuntur in libris editis: quasi *fluvius et Ceres* satis
 esset bella gerentibus, sed non aliis. Minime hoc
 vult auctor. Et in bello et in pace Panis et

- Victori miles spoliato pectore tutus,
 Innocuusque suas curarum liber in urbes
 385 Spargitur. o quantum donata pace potitos
 Excussis unquam ferrum vibraſſe lacertis
 Poenituit, toleraſſe ſitim, fruſtraque rogaſſe
 Proſpera bella deos. nempe uſis marte ſecundo
 Tot dubiae reſtant acies, tot in orbe labores :
 390 Ut nunquam fortuna labet ſucceſſibus anceps,
 Vincendum toties : terras fundendus in omneis
 Eſt cruor, et Caefar per tot ſua fata ſequendus.
 Felix, qui potuit mundi nutante ruina,
 Quo jaceat jam ſcire loco. non proelia feſſos
 395 Ulla vocant, certos non rumpunt claſſica ſomnos.
 Jam conjux, natiſque rudes, et ſordida tecta,
 Et non deductos recipit ſua terra colonos.
 Hoc quoque ſecuris oneris fortuna remiſit,
 Sollicitus menti quod abeſt favor : ille ſalutis
 400 Eſt auctor, dux ille fuit. ſic proelia ſoli
 Felices nullo ſpectant civilia voto.
 Non eadem belli totum fortuna per orbem
 Conſtitit : in partes aliquid ſed Caefaris auſa eſt,
 Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas,

405 Et

Aqua naturae ſatiſfaciunt. Illa vero, *Heu miſeri, qui bella gerunt*, ad ſequentia pertinent : Victi enim, nudi, et ſpoliati, gratulantur ſibi omnia de-
 decora, ob militiae vacationem.

397. *Et non deductos recipit ſua terra colonos.*
 Antequam deducerentur : quod non contingebat,
 niſi veteranis et victoribus. Grotius.

399.—*Quod abeſt favor :*] Ita rectius MS.
 quam *pavor*. Liberavit illos fortuna ab una max-
 ima moleſtia, partium ſtudio. Utercunque vice-
 rit, ferent facile, alteri parti ob Sacramentum ve-
 tus, alteri ob recens beneficium benevolentes.
 Grotius.

403.—*In partes aliquid ſed Caefaris auſa eſt,*
 Et hoc, ut alia quaedam, de Lucano ſumſit Flo-
 rus ;

- 405 Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader.
 Illic bellaci confusus gente Curetum,
 Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto,
 Clauditur extrema residens Antonius ora,
 Cautus ab incurfu belli, si sola recedat,
 410 Expugnat quae tuta, fames. non pabula tellus
 Pascendis submittit equis, non proferit ullam
 Flava Ceres segetem : spoliabat gramine campum
 Miles, et attonso miseris jam dentibus arvo
 Castrorum flocas de cespite vulserat herbas.
 415 Ut primum adversae socios in littore terrae
 Et Basilum videre ducem : nova furta per aequor
 Exquisita fugae : neque enim de more carinas
 Extendunt, puppesque levant, sed firma gerendis
 Molibus insolito contextunt robora ductu.
 420 Namque ratem vacuae sustentant undique cuppae,
 Quarum porrectis series constricta catenis
 Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.
 Nec gerit expositum telis in fronte patenti
 Remigium : sed, quod trabibus circumdedit aequor,
 425 Hoc ferit, et taciti praebet miracula cursus,
 Quod nec vela ferat, nec apertas verberet undas.
 Tunc freta servantur, dum se declivibus undis

Aestus

rus : *Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa
 Fortuna est.* in eadem historiae parte. Grotius.

406. *Illic bellaci confusus gente Curetum,*] Om-
 pino cum MSS. legendum *Curietum*. Curietas
 vocat Plin. l. iii, c. 21. *curietum* haec pars Stra-
 poni. Grotius.

412.—*Spoliabat gramine campum Miles,*
 Repone, SPOLIARAT, ut mox *Vulserat* : neque
 enim, credo, *castrorum* herbas prius comederant,
 quam *Campi*.

420. *Namque ratem vacuae sustentant undique
 cuppae,*] Confer cum hoc loco similes Herodiani
 et Capitolini in Maximino. Grotius.

431.—*Cunctas*

- Aestus agat, refluoque mari nudentur arenae.
 Jamque relabenti crescebant littora ponto ;
 430 Missa ratis prono defertur lapsa profundo,
 Et geminae comites. cunctas super ardua turris
 Eminent, et tremulis tabulata minantia pinnis.
 Noluit Illyricae custos Octavius undae
 Confestim tentare ratem, celerisque carinas
 435 Continuit, cursu crescat dum praeda secundo :
 Et temere ingressos repetendum invitat ad aequor
 Pace maris. Sic dum pavidos formidine cervos
 Claudat odoratae metuentes aëra pennae :
 Aut dum dispositis attollat retia varis
 440 Venator, tenet ora levis clamosa Molossi ;
 Spartanos, Cretasque ligat : nec creditur ulli
 Sylva cani, nisi qui presso vestigia rostro
 Colligit, et praeda nescit latrare reperta,
 Contentus tremulo monstrasse cubilia loro.
 445 Nec mora. complentur moles, avideque petitis
 Infula deseritur ratibus : quo tempore primas
 Impulit ad noctem jam lux extrema tenebras.
 At Pompeianus fraudes innectere ponto

Antiqua

431. — *Cunctas super ardua turris Eminent, et tremulis tabulata minantia pinnis.* *Cunctas super* *ἐνδὲς αὐτῆς, super cunctas, sive omnes tres rates eminent turris et tabulata, At acutissimus Nic. Heinsius ad Silium ix, 641, Junctas, inquit, tabulata turris: sic lego, non Cunctas: Non intelligo: nam in hac verborum constructione, dicendum erat Eminent, non Eminent. Sed multa sunt condonanda in opere postumo.*

446. — *Quo tempore primas Impulit ad noctem jam lux extrema tenebras.* *Durum hoc et plane ferreum, Lux impellit tenebras ad noctem; certe Detinet potius quam Impellit. Codices alii Impulit, alii Impedit, quidam Impetit. Miror vero, cur illud Grotius primus in textum receperit; nec tamen vel verbo explicaverit. In prima Editione hoc ponit, Impulit ad noctem: sic legendum, non Impedit, aut Impetit: in tertia vero omissum hoc est;*

- Antiqua parat arte Cilix, passusque vacare
 450 Summa freti, medio suspendit vincula ponto,
 Et laxas fluitare finit, religatque catenas
 Rupis ab Illyricae scopulis. nec prima, nec illa
 Quae sequitur, tardata ratis: sed tertia moles
 Haesit, et ad cautes adducto fune secuta est.
 455 Impendent cava faxa mari: ruituraque semper
 Stat (mirum) moles: et silvis aequor inumbrat.
 Huc fractas Aquilone rates, submersaque pontus
 Corpora saepe tulit, caecisque abscondit in antris:
 Restituit rupes tectum mare, cumque cavernae
 460 Evomuere fretum, contorti vorticis undae
 Tauromenitanam vincunt fervore Charybdim.
 Hic Opiterginis moles onerata colonis
 Constitit: hanc omni puppes statione solutae
 Circueunt: alii rupes, ac litora complent.
 465 Vulteius tacitas sensit sub gurgite fraudes.
 (Dux erat ille ratis) frustra qui vincula ferro
 Rumpere conatus, poscit spe proelia nulla,
 Incertus qua terga daret, qua pectora bello.
 Hoc tamen in casu, quantum deprensa valebat,

470 Effecit

est; neque eo minus *Impulit* in textu retinetur. nos, bona viri magni venia, revocemus priorem lectionem IMPEDIT; hoc est, detinet, tardat, demoratur. *Ad noctem* autem non *Motum* hic significat, sed *Tempus* solum, *Circa noctem*.

459. *Restituit rupes tectum mare,*] Sensus erat commodus, nisi refragarentur manuscripti, qui *raptus* habent. Raptus igitur intellige rapinas,

res ipsas raptas, corpora, naves, quae pertracta ad has cavernas, deinde iterum evomuntur. Grotius. In prima Editione, vir summus, RUPES emendavit pro RAPTUS. in secunda damnavit, interim per omnes editiones illa *Rupes* textui adhaesit. sed praetulerim omnium codicum lectionem, RAPTUS. Emendationis enim istius, nec sensus commodus est, nec ad alterum comparandus. Ceterum pro *Tectum mare*, quod sine Manuscriptis

470 Effecit virtus : inter tot millia captae
Circumfusa rati, et plenam vix inde cohortem,
Pugna fuit, non longa quidem. nam condidit atra
Nox lucem dubiam, pacemque habuere tenebrae.

Tunc sic attonitam, venturaque fata paventem

475 Rexit magnanima Vultei voce cohortem :

Libera non ultra parva quam nocte juvenis,
Consulte extremis angusto in tempore rebus,
Vita brevis nulli superest, qui tempus in illa
Quaerendae sibi mortis habet : nec gloria leti

occurrere

480 Inferior, juvenes, admoto occurre fato.

Omnibus incerta venturae tempore vitae
Par animi laus est, et quos speraveris annos
Perdere, et extremae momentum abrumpere lucis,

Accersas

Manuscriptis non sollicito, dedissem equidem
moralem huic sententiae affectum,

tur ; et ipse moriendi certus, ad societatem mor-
tis illos hortatur,

—restituit raptus JUSTUM mare.

472.—Nam condidit atra Nox lucem dubiam,
Friget et sordet hoc prae illa aliorum codicum
lectione,

—nam condidit UMBRA

Nox lucem dubiam.

480.—Admoto occurrere fato.] Non ideo mi-
rior nostra laus erit, quod mortem nobis infere-
mus, quae vitari jam aut diu differri ob vim ho-
stium non potest. Quam diu enim victurus sit,
nemo scit. Grotius. Non attingit ad loci sen-
tentiam vir magnus ; quae mihi primum per ve-
stigia sua indaganda erat, atque ea reperta, mox
loci non sani emendatio sponte sua se obtulit.
Vultei dux ipse senior, juvenes milites alloqui-

*Vita brevis nulli superest, qui tempus in illa
Quaerendae sibi mortis habet : nec gloria leti
Inferior, juvenes, admoto occurrere fato.*

In hac oratione duo opposita sint, necesse est : id
flagitat disjunctio *Nec*, et comparatio *Inferior*.
Nulli, inquit, quantumvis *Seni*, parum vitae su-
perest, (Nota, *brevis superest*, non *brevis est*) cui
in illa brevitate copia mortis sibi inferendae est :
et par gloria *juvenis* est, si admoto et non effugi-
endo fato, sponte et obvius occurrat, In hac ergo
laude pares sumus ego senex, et vos Juvenes.
Repone igitur,

—nec gloria leti

Inferior JUVENI EST, admoto occurrere fato.

Tum

Accersas dum fata manu. non cogitur ullus

485 Velle mori. fuga nulla patet: stant undique nostris
Intenti cives jugulis. decernite letum,
Et metus hinc absit: cupias quodcunque necesse est.

Non

Tum eandem sententiam variat et exaggerat in illis, quae sequuntur,

*Omnibus incerto venturae tempore vitae,
Par animi laus est, et quos speraveris annos
Perdere: et extremae momentum abrumpere
lucis,
Arceffas dum fata manu.*

Et in his itidem duo sunt opposita: quod satis indicat comparatio *Par laus*. Cum et seni et juveni tempus vitae incertum sit; par animi et fortitudinis laus est, seu juvenis mortem sibi consciscens multos vitae annos perdat, sive senex jam morti proximus, ultimum lucis momentum sibi abrumpat, dummodo manu sibi mortem acceleret. Rursus ergo vos juvenes et ipse senex pares sumus. Profecto in tenebris hic micabant interpretes.

484.—*Non cogitur ullus Velle mori. fuga nulla patet:*] Neque hic acumen Interpretum pervenit ad Poetae mentem. *Non cogitur ullus velle mori.* Non igitur jubeo hoc, non impero, ut manu mortem arcessatis: res ipsa satis hoc praestat: fuga enim nulla patet; aut vestra manu aut hostili, certe vobis moriendum est.

485.—*Stant undique nostris Intenti cives jugulis.*] Apage illud *Cives*: veniam potius promitteret illud vocabulum, quam quod hic quaerit Vulteius, desperationem adferret. Corrige certissime,

—*stant undique nostris
Intenti CILICES jugulis.*

Cilices, piratae illi et latrones, sanguinis avidissimi: qui in classe hostili erant. Supra 449.

*At Pompeianus fraudes innectere ponto
Antiqua parat arte Cilix,*—

Sed hanc emendationem a Rutgerfio praereptam esse postea deprehendi. Ipsum vide Var. Lect. i, 12.

487.—*Metus hinc absit:*] Ita rectius quidam libri, quam *Omnis abest*. Hortantis enim est oratio. Grotius. Codices Bersmanni, Pulmanni, nostrique omnes habent, *Et metus omnis abest*, vel *abest*, posterior vera lectio est.

—*decernite letum*

Et metus OMNIS ABEST.

Noster ubique est Stoicus, quorum illud *κέραια* notissimum est. *Κέραια*, decernite, statuите mori; et ipso illo decreto metus omnis evanescit: pro metu subit audax et obstinata desperatio. Dido apud Virgilium, Aeneid. iv, 474.

Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori: *tempus secum ipsa modum-*
que

*Exigit, et moestum dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.*

Ceterum *Abest* ideo praetulimus *Abest* quia mox v. 491, redit hoc, et in caesura quoque: *In medium mors omnis abest*. Ovid. Amor. i, 10.

Nunc timor omnis abest, animique resanuit
error

Maxima res effecta, viri, timor omnis abest.

Iterum Naso Trist. i, 1.

Carminibus metus omnis abest.

H h 488.—*Cadendum*

- Non tamen in caeca bellorum nube cadendum est,
 Ut cum permistis acies sua tela tenebris
 490 Involvunt. conferta jacent cum corpora campo,
 In medium mors omnis abit. perit obruta virtus.
 Nos in conspicua fociis, hostique carina
 Constituere Dei. praebebunt aequora testes,
 Praebent terrae, summis dabit infula saxus.
 495 Spectabunt geminae diverso e littore partes.
 Nescio quod nostris magnum et memorabile fatis
 Exemplum, Fortuna, paras. quaecunque per aevum
 Exhibuit monimenta fides, servataque ferro
 Militiae pietas, transibit nostra juvenus.
 500 Namque suis pro te gladiis incumbere, Caesar,
 Esse parum scimus: sed non majora supersunt
 Obsessis, tanti quae pignora demus amoris.
 Abscindit nostrae multum fors invida laudi,
 Quod non cum senibus capti natisque tenemur.
 505 Indomitos sciat esse viros, timeatque furentes,

Et

488.—*Cadendum est.*] Aufer illud EST,
 quia et prior versus sic exhibat, *Necesse est.*

489. *Ut cum*] Ita restituimus, pro *Aut.* Grotius.
 Recte Grotius, ut ex Bersmanni codice patet,
 sed quid illud, quaeso, *Sua* tela involvunt acies
permistis tenebris? Non capio illud *permistis*:
 quo enim modo, quave re? Codex quidam *Per-*
mixtas acies. Melius profecto: hoc est pugna
 permistas. Sed adhuc aqua haeret, illo enim
 tempore non *telis*, pilis, sagittis, quae tenebras
 inducunt, res geritur; sed ad gladios perventum
 est. Restitue,

Ut cum COMMISSAS acies sua tela tenebris
 Involvunt.

Propertius iv, 4.

Commissas acies ego possum solvere.

Nocturni vii, 519.

—stetit omne coelum
 Circa pila nefas: ferro subtextitur aër
 Noxque super campos telis conferta pependit.

490.—*Conferta jacent cum corpora campo,*
 Placet aliorum codicum lectio, CONFERTA.

511. Ne

Et morti faciles animos: et gaudeat hostis
 Non plures haesisse rates. tentare parabunt
 Foederibus, turpique volent corrumpere vita.
 O utinam, quo plus habeat mors unica famae,
 510 Promittant veniam, jubeant sperare salutem:
 Ne nos, cum calido fodiemus viscera ferro,
 Desperasse putent. magna virtute merendum est,
 Caesar ut, amissis inter tot millia paucis,
 Hoc damnum, clademque vocet. dent fata recessum,
 515 Emmittantque licet, vitare instantia nolim.
 Projece vitam, comites, totusque futurae
 Mortis agor stimulis: furor est. agnoscere solis
 Permissum est, quos jam tangit vicinia fati,
 Victurosque dei celant, ut vivere durent,
 520 Felix esse mori. Sic cunctas sustulit ardor
 Nobilium mentes juvenum: cum sidera coeli,
 Ante ducis voces, oculis humentibus omnes
 Aspicerent, flexoque Ursaе temone paverent:
 Iidem, cum fortes animos praecepta subissent,
 525 Optavere

511. *Ne nos, cum calido fodiemus viscera ferro,*
 Meliores codices FODIAMUS.

519. *Victurosque dei celant, ut vivere durent,
 Felix esse mori.*] Vide locum Aristotelis quem ad-
 fert Plutarchus consolatione ad Apollonium, ubi
 hoc, velut arcanum, prodit Silenus. Grotius.

520.—*Sic cunctas sustulit ardor Nobilium
 mentes juvenum:*] Sic codices: sed legendum esse
 MOBILIUM, probat quod mox sequitur. Ante
 haec verba horrebant mortem et diem crastinum,

postea exoptabant. Sane cur *Nobiles* dicuntur
 rusticorum filii, non video. Ovid. Heroid. vi,
Mobilis Aesonide, vernaque incertior aura.

523.—*Flexoque Ursaе temone paverent:*
 Quod signum erat praecipitantis noctis. Ana-
 creon.

Μισρουκλῆς τοῦ ὤρεος
 Ἐργασίας ἂν ἀγέλης ἦδεν
 Κατὰ χεῖρα τῆς βοῶντος.

Grotius.

- 525 Optavere diem. nec segnis mergere ponto
 Tunc erat astra polus: nam sol Ledaëa tenebat
 Sidera, vicino cum lux altissima Cancro est:
 Nox tum Theſſalicas urgebat parva ſagittas.
 Detegit orta dies ſtantes in rupibus Iſtros,
 530 Pugnaeſque mari Graia cum claſſe Liburnos.
 Tentavere prius ſuſpenſo vincere bello
 Foederibus, fieret captis ſi dulcior ipſa
 Mortis vita mora. ſtabat devota juventus,
 Damnata jam luce ferox, ſecuraque pugnae
 535 Promiſſo ſibi fine manu: nullique tumultus
 Excuffere viris mentes ad ſumma paratas:
 Innumeraſque ſimul pauci terraque marique
 Suſtinuere manus: tanta eſt fiducia mortis.
 Utque ſatis bello viſum eſt fluxiſſe cruoris,
 540 Verſus ab hoſte furor: primus dux ipſe carinae
 Vulteiſ jugulo poſcens jam fata reſecto,
 Ecquis, ait, juvenum eſt, cujus ſit dextra cruore
 Digna meo, certaue fide per vulnera noſtra.
 Teſtetur ſe velle mori? nec plura locuto
 545 Viſcera non unus jamdudum tranſigit enſis.
 Collaudat cunctos: ſed eum, cui vulnera prima

Debebat

525.—*Nec ſegniſ mergere ponto Tunc erat aſtra polus:]* Plerique omnes codices VERGERE.

528. *Nox tum Theſſalicas urgebat parva ſagittas.]* Omnes ubique codices CUM. Recte: continuatur oratio, *Cum lux, &c. Cum nox, &c. Theſſalicas ſagittas,* Chironem Theſſalum intellige,

Sagittarium ſcilicet ſignum Geminis oppoſitum. Noſter vi, 393.

Teque, ſenex Chiron, gelido qui ſidere fulgens Impetis Haemonio majorem Scorpion arcu.

Ovid. Metam. ii, 81.

Haemonioſque arcus violentique ora Leonis.

554.—*Tentos*

Debebat, grato moriens interficit ictu.

Concurrunt alii, totumque in partibus unis

Bellorum fecere nefas. sic semine Cadmi

550 Emicuit Dircaea cohors, ceciditque suorum

Vulneribus, dirum Thebanis fratribus omen.

Phasidos et campis infomni dente creati

Terrigenae, missa magicis e cantibus ira,

Cognato tantos implerunt sanguine fulcos :

555 Ipsaque, inexpertis quod primum fecerat herbis,

Expavit Medea nefas. sic mutua pacti

Fata cadunt juvenes : minimumque in morte virorum

Mors virtutis habet : pariter sternuntque, caduntque

Vulnere letali : nec quenquam dextra fefellit,

560 Cum feriat moriente manu. nec vulnus adaectis

Debetur gladiis : percussum est pectore ferrum,

Et jugulis pressere manum. cum sorte cruenta

Fratribus incurrant fratres, natusque parenti :

Haud trepidante tamen toto cum pondere dextra

565 Exegere enses. pietas ferientibus una,

Non repetisse, fuit. jam latis viscera lapsa

Semiamines traxere foris, multumque cruoris

Infudere mari. despectam cernere lucem,

Victoresque

554.—*Tantos implerunt sanguine fulcos:]* Manuscripti *Tantos, Totos*, An legendum *LA-TOS*? Juvenalis i, 157.

Et latum media sulcum deducit arena.

557.—*Minimumque in morte virorum est]* Ita ex MS. restituimus. Antea fuit *nimumque*. Sen-

sus hic; Minima pars fortitudinis erat mortem oppetere. in ipsa morte militariter pugnare, id vero plus erat. Grotius.

563.—*Cum sorte cruenta Fratribus incurrant fratres,]* Ita scribendum, non, *incurrunt*. Grotius. Recte se habet *Incurrunt*; ut plerique omnes praeferunt codices.

- Victoresque suos vultu spectare superbo,
 570 Et mortem sentire juvat. jam strage cruenta
 Conspicitur cumulata ratis: bustisque remittunt
 Corpora victores, ducibus mirantibus, ulli
 Esse ducem tanti. nullam maiore locuta est
 Ore ratem, totum discurrens fama per orbem.
 575 Non tamen ignavae post haec exempla virorum
 Percipient gentes, quam sit non ardua virtus
 Servitium fugisse manu. sed regna timentur
 Ob ferrum, et saevis libertas uritur armis:
 Ignoratque datos, ne quisquam serviat, enses.
 580 Mors, utinam pavidos vitae subducere nolles,
 Sed virtus te sola daret. Non segnior illo
 Marte fuit, qui tunc Libycis exarsit in arvis.
 Namque rates audax Lilybaeo littore solvit
 Curio: nec forti velis Aquilone recepto
 585 Inter semirutas magnae Carthaginis arces,
 Et Clupeam, tenuit stationis littora notae:
 Primaque castra locat cano procul aequore, qua se
 Bagraa lentus agit ficcae fulcator arenae.
 Inde petit tumulos, exesasque undique rupes,
 590 Antaei quae regna vocat non vana vetustas.
 Nominis antiqui cupientem noscere causas,
 Cognita per multos docuit rudis incola patres.
 Nondum post genitos Tellus effeta gigantes,

Terribilem

585. *Inter semirutas magnae Carthaginis arces, Et Clupeam,*] Locum *Aquilariam* vocant Caesaris commentarii. sed in manuscripto Lucani Scoliaſte ſcribi video, *Anguillariam*. Grotius.

593. *Nondum poſt genitos Tellus effeta gigantes, Terribilem Libycis partum concepit in antris.*] Quid ſibi vult illud CONCEPT? An poſt haec Curioni narrata conceptus eſt Antaeus? Corrigere, *Nondum*

- Terribilem Libycis partum concepit in antris.
 595 Nec tam justa fuit terrarum gloria Typhon,
 Aut Tityos, Briareusque ferox : coeloque pepercit,
 Quod non Phlegraeis Antaeum sustulit arvis.
 Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires
 Terra sui foetus, quod, cum tetigere parentem,
 600 Jam defecta vigent renovato robore membra.
 Haec illi spelunca domus : latuisse sub alta
 Rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones.
 Ad somnos non terga ferae praebere cubile
 Assuerunt, non sylva torum : viresque resumit
 605 In nuda tellure jacens. periere coloni
 Arvorum Libyes : pereunt, quos appulit aequor,
 Auxilioque diu virtus non usa cadendi,

Terrae

*Nondum post genitos Tellus effeta Gigantes
 Terribilem Libycis partum CONCEPERAT
 antris.*

Sic ubique : Virgilius fine quarti,

*Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
 Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco,*

595. *Nec tam justa fuit terrarum gloria Typhon,]*
 Vide modo orationis filum. TELLUS concepit
 partum in Libya, nec Typhon tam justa erat TER-
 RARUM gloria, et PEPERCIT caelo, quod, &c.
 Cernis, ut illud Terrarum et sensum et dictionem
 labefactet. Quis Terras dixit, cum unam Ter-
 ram matrem intellexerit? si Terrarum; utique
 dicendum erat, Pepercerunt, non Pepercit. Sed et
 repetitio illa Telluris, Terrarum, et otiosa et odiosa
 est. Fallor, an unius verbi admonitu, veram
 lectionem erui. Tellus, ait, post genitos gigantes

EFFETA : ergo illos, numerosam turbam Fe-
 cunda peperit, Antaeum Effeta, et solum. Scribo
 ergo,

*Nondum post genitos Tellus effeta Gigantes
 Terribilem Libycis partum concePERAT antris :
 Nec tam justa fuit FECUNDAE gloria Typhon,
 Aut Tityos, Briareusque ferox.*

*Misc. Obs. II. p. 3.
 194*

Typhon cum ceteris fratribus non tam justa fuit
 gloria Telluris fecundae, quam Antaeus effetae.

Noster iii. 603.

Stant gemini fratres fecundae gloria matris.

598. *Hoc quoque tam vastas cumulavit munere
 vires Terra sui foetus,]* Quid veri in hac fabula
 lateat, qui scire volet, consulat Solinum cap. xxiv,
 quaeque ibi ex Hieronymo et ex Eusebio adfert
 Salmasius. Grotius.

623.—Et

- Terrae spernit opes : invictus robore cunctis,
 Quamvis staret, erat. tandem vulgata cruenti
 610 Fama mali, terras monstris aequorque levantem,
 Magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.
 Ille Cleonaei projecit terga leonis,
 Antaeus Libyci. perfudit membra liquore
 Hospes, Olympiacae servato more palaestrae.
 615 Ille parum fidens pedibus contingere matrem,
 Auxilium membris calidas infudit arenas.
 Conseruere manus, et multo brachia nexu.
 Colla diu gravibus frustra tentata lacertis :
 Immotumque caput fixa cum fronte tenetur.
 620 Miranturque habuisse parem. nec viribus uti
 Alcides primo voluit certamine totis,
 Exhaustitque virum : quod creber anhelitus illi
 Prodidit, et gelidus fesso de corpore sudor.
 Tunc cervix lassata quati : tunc pectore pectus
 625 Urgeri : tunc obliqua percussa labare
 Crura manu. jam terga viri cedentia victor
 Alligat, et medium compressis ilibus arctat :
 Inguinaque insertis pedibus distendit, et omnem
 Explicuit per membra virum. rapit arida tellus
 630 Sudorem : calido complentur sanguine venae.
 Intumuere tori, totosque induruit artus,
 Herculeosque novo laxavit corpore nodos.

Constitit

623.—*Et gelidus fesso de corpore sudor.*] Suavior est in codicibus nostris compositio,

Prodidit et fesso gelidus de corpore sudor.

- Constitit Alcides stupefactus robore tanto :
 Nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis
 635 Defectam timuit reparatis anguibus hydram,
 Confluxere pares, telluris viribus ille,
 Ille suis. numquam faevae sperare novercae
 Plus licuit. videt exhaustos sudoribus artus,
 Cervicemque viri siccam, cum ferret Olympum,
 640 Utque iterum fessis iniecit brachia membris,
 Non expectatis Antaeus viribus hostis,
 Sponte cadit, majorque accepto robore surgit.
 Quisquis inest terris, in fessos spiritus artus
 Egeritur : tellusque viro luctante laborat.
 645 Ut tandem auxilium tactae prodesse parentis
 Alcides sensit : standum est tibi, dixit, et ultra
 Non credere solo, sternique vetabere terra :
 Haerebis pressis intra mea pectora membris :
 Huc, Antae, cades. sic fatus, sustulit alte
 650 Nitentem in terras juvenem. morientis in artus
 Non potuit nati Tellus summittere vires.
 Alcides medium tenuit. jam pectora pigro

Stricta

634. *Nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis*] Codex Academiae et Coll. Caii IN ARVIS: quod omnino recipiendum. sic *Rheni arvis, Nili arvis.*

635. *Defectam timuit reparatis anguibus hydram.*] Immo longe melius duo ex nostris DESECTAM. Res notissima,

*Non Hydra secto corpore firmior
 Vinci dolentem crevit in Herculem.*

643. *Quisquis inest terris, in fessos spiritus artus Egeritur :*] Alii codices ERIGITUR; codex Academiae pro varia lectione INGERITUR. Hoc recipimus. Noster v, 165.

numen,
*Quod non exhaustae per tot jam secula rupis
 Spiritus ingessit vati :*

647.—*Sternique vetabere terra :*] Placet aliorum codicum lectio TERRAE.

I i

656. *Sed*

- Stricta gelu, terrisque diu non credidit hostem.
 Hinc aevi veteris custos famosa vetustas,
 655 Miratrixque sui signavit nomine terras.
 Sed majora dedit cognomina collibus istis,
 Poenum qui Latiis revocavit ab arcibus hostem
 Scipio. nam sedes Libyca tellure potito
 Haec fuit. en veteris cernis vestigia valli.
 660 Romana hos primum tenuit victoria campos.
 Curio laetatus, tanquam fortuna locorum
 Bella gerat, fervetque ducum sibi fata priorum,
 Felici non fausta loco tentoria ponens,
 Indulfit castris, et collibus abstulit omen,
 665 Sollicitatque feros non aequis viribus hostes.
 Omnis Romanis quae cesserat Africa signis,
 Tunc Vari sub jure fuit : qui robore quanquam
 Confusus Latio, regis tamen undique vires
 Excivit Libycae gentis, extremaque mundi
 670 Signa suum comitata Jubam. non fusior ulli
 Terra fuit domino : qua sunt longissima regna,
 Cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas
 Terminat : a medio, confinis Syrtibus Ammon.
 At qua lata jacet, vasti plaga fervida regni

675 Distinet

656. *Sed majora dedit cognomina collibus istis,*
Poenum qui Latiis revocavit ab arcibus hostem
Scipio.] Vocatur enim locus castra Cornelianiana.
 Grotius.

669. *Excivit Libycae gentis,]* Omnino rectius
Libyae gentes, ut sic expositio ejus quod praecessit,
regis vires, et cohaereat cum sequentibus. Grotius.
 Recte hoc Grotius, modo pro *Libycae,* quod

nostri omnes habent, Libycas dedisset, non Li-
 byae. — *Regis tamen undique vires*

Excivit, Libycas gentes,

Virgil. iv, 320.

Te propter Libycae gentes, Numidumque tyranni
Odere.

688. *Privatae*

675 Distinet Oceanum, zonaque exusta calentis
Sufficiunt spatio, populi tot castra sequuntur,
Autololes, Numidaeque vagi, semperque paratus
Inculto Gaetulus equo: tum concolor Indo
Maurus, inops Nasamon, misti Garamante perusto

680 Marmaridae volucres, aequaturusque sagittas
Medorum, tremulum cum torfit missile, Mazax:
Et gens, quae nudo residens Massylia dorso
Ora levi flectit fraenorum nescia virga:
Et solitus vacuis errare mapalibus Afer

685 Venator, ferrique simul fiducia non est,
Vestibus iratos laxis operire leones.

Nec solum studiis civilibus arma parabat,
Privatae sed bella dabat Juba concitus irae.
Hunc quoque, quo superos humanaque polluit anno,

690 Lege Tribunitia solio depellere avorum
Curio tentarat, Libyamque auferre tyranno,
Dum Regnum te, Roma, facit. memor ille doloris
Hoc bellum sceptri fructum putat esse retenti.

Hac igitur regis trepidat jam Curio fama,

695 Et quod Caesareis nunquam devota juvenus

Illa

688. *Privatae sed bella dabat Juba concitus irae.*] Valerius Maximus vi, 5, 3. *Rutilus tribunus plebis, praeter communem consternationem, privata etiam ira accensus.* An hic legendum? *indignationi, dedimus irae, dedimus dolori: et in amplissima causa, quasi magno mari, pluribus ventis sumus usi.* Lactantius vi, 18. *Irae fraena permittere.*

Nec solum studiis COMMUNIBUS arma parabat,

Privatae sed VELA dabat Juba concitus irae.

Vela dabat. Plinius Epist, vi, 33. *Dedimus vela*

693. — *Sceptri fructum putat esse retenti.*] Retinuisse regnum vel ob hoc gaudet, ut Curioni possit malefacere. Grotius.

- Illa nimis castris, nec Rheni miles in undis
 Exploratus erat, Corfini captus in arce,
 Infidusque novis ducibus, dubiusque priori,
 Fas utrunque putat. sed postquam languida segni
 700 Cernit cuncta metu, nocturnaue munia valli
 Desolata fuga, trepida sic mente profatur :
 Audendo magnus tegitur timor : arma capefflam
 Ipse prior : campum miles descendat in aequum,
 Dum meus est : variam semper dant otia mentem.
 705 Eripe consilium pugna : cum dira voluntas
 Ense subit presso, galeae texere pudorem,
 Quis conferre duces meminit ? quis pendere causas ?
 Qua stetit, inde favet : veluti fatalis arenae
 Muneribus non ira vetus concurrere cogit
 710 Productos : odere pares. Sic fatus, apertis
 Instruxit campis acies : quem blanda futuris
 Deceptura malis belli fortuna recepit.
 Nam pepulit Varum campo, nudataque foeda

Terga

705. *Eripe consilium pugna :*] Sic nos emenda-
 vimus, cum legeretur *pugnae*. Probat MS. P.
 etiam MS. T. manu secunda. Sequentia quoque
 aliter quam habebant distinximus. Vult enim a
 vacuo milite expendi causarum iusta, ducum me-
 rita : Ubi in acie steterint, haec cessare. Grotius.
 Multis mendis laborat locus : quae sic corrigo,

PRAERIPE *consilium*. PUGNAE *cum dira*
 VOLUPTAS
 Ense subit PRESSO.

Illud PRAERIPE ex conjectura reposui, cetera
 ex aliis codicibus sunt. Cicero de Officiis i, 30,

*Callidum Hannibalem accepimus ; facile celare, ta-
 cere, dissimulare, insidiari, PRAERIPERE hostium
 CONSILIA. Seneca De Benef. ii, 6. Gladius
 idem et stringit et transforat : quam presso articulo
 venerit refert :*

Nofter vii, 562.

Quae presso tremat ense manus.

Ceterum alii codices, ET *galeae texere pudorem*,
 quod ipsa sententia postulat.

719.—Metuens

Terga fuga, donec vetuerunt castra, cecidit.

715 Tristia sed postquam superati proelia Vari
Sunt audita Jubae: laetus quod gloria belli
Sit rebus servata suis, rapit agmina furtim,
Obscuratque suam per iussa silentia famam;
Hoc solum metuens incautus ab hoste timeri.

720 Mittitur, exigua qui proelia prima laceffat,
Eliciatque manu, Numidis a rege secundus,
Ut sibi commissi simulator Sabbura belli:

Ipse cava regni vires in valle retentat:

Aspidas ut Pharias cauda solertior hostis

725 Ludit, et iratas incerta provocat umbra:

Obliquansque caput vanas serpentis in auras

Effusae toto comprehendit guttura morfu

Letiferam

719.—*Metuens incautus ab hoste timeri.*] Improvisus hosti haecenus, hoc solum timebat ne ab hoste timeretur, atque ita praelii negaretur occasio. Sic Latinus Pacatus: *Quo quidem tuus maxime gaudebat exercitus, cum se videret ultro laceffi qui nihil magis timuerat, quam timeri.* Grotius. Omnes, quod sciam, ubique codices INCAUTO hoste. Incautus, idem est quod improvidus. non, uti vir magnus interpretatur, Improvisus. Silius tamen, ii, 99.

—*linquentem retia cervum*
Vulnere sistebat: rueretque inopina sub ictu
Ante fera incauto, quam sibila poneret arcus.

Sed sine dubio locus mendosus est: Qui enim cervus fugiens et aversus caveret ictum. Repone.

—*rueretque inopina sub ictu*
Ante fera, intentus quam sibila poneret arcus.

Codex Academicus rem nobis restituit,

Hoc solum metuens INCAUTO EX hoste, timeri.

Incautus etiam passive, v, 500, incautis tenebris. metuo abs te, de te, ex te, Ovid. Heroid. xvii. *De facie metuit, vitae confidit.*

724.—*Cauda solertior hostis*] Ichneumon cui internecinum cum aspide bellum intercedere ait Plinius l. viii, c. 24. et modum gerendi addit: *in caudam attollens ictus irritos aversus excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces.* Adde Nicandrum, Strabonem, Oppianum de Venatu. Grotius.

726.—*Vanas serpentis in auras Effusae*] Quid illud est, *Serpentis effusae in auras?* quid porro *Vanas auras?* Haec numerosa sua suavitate fallunt ducuntque lectorem: ubi vero excusseris, nihil

Letiferam citra faniem : tunc irrita pestis
Exprimitur, faucesque fluunt pereunte veneno.

730 Fraudibus eventum dederat fortuna : feroxque
Non exploratis occulti viribus hostis,
Curio nocturnum castris erumpere cogit,
Ignotisque equitem late decurrere campis.

Ipse

nihil intus habent. Codex Academiae pro varia
lectione *In IRAS*. Deus plane ex machina : sed
tum aliud restabit ex ingenio corrigendum : Prae-
cesserat enim in priore versu,

—et iratas incerta provocat umbra.

Jam vero *Iratas*, et mox *In iras* ne tolerabile
quidem. Quid vero est *provocare iratas*? Pro-
vocare ad iram, scio quid sit : at jam iratas quid
opus erat provocare? Egregia haec descriptio,
duplici mendo commaculatur :

Aspidas ut Pharias cauda solertior hostis
Ludit, et iratas incerta provocat umbra :
Obliquansque caput vanas serpentis iu auras
Effusae tuto comprehendit guttura morfu.

Quorum utrumque sic legendo tolles,

Aspidas ut Pharias cauda solertior hostis
Ludit, et IRRITANS incerta provocat umbra,
OBLIQUUSQUE caput, vanas serpentis in
IRAS
Effusae toto comprehendit guttura morfu.

Ludit aspidas Ichneumon *cauda*, quam scilicet
longam habet, ac squamis obtectam, nec serpentis
dentibus obnoxiam. Vide Oppian. Cyneg. iii,
435. Jam vero IRRITANS quanto melius,
quam *Iratas*? et quis dubitet sic dedisse Luca-
num. Ovid. Metam. viii, 418.

Vulneris auctor adest, hostemque irritat ad iram.

OBLIQUUSQUE caput, Complures codices
habent, non *Obliquans*. Illud vero recipimus,
cum ob Hellenismum, tum quia per totam pug-
nam obliquo capite est Ichneumon; ut Plinius
Grotio hic citatus, *Donec obliquo capite speculatus*
invadat in fauce. Postremo, illud extra omnem
aleam est, *Serpentis effusae in vanas IRAS*.

Statius vii, 322.

—stetit audaces effusus in iras,
Conseruitque manus.

Val. Flaccus vii, 34.

—inque ipsa morantis
Proflit ora viri, talique effunditur ira.

Idem *Vanas iras* firmat viii, 374.

Abcessit tandem, vanaque recedit ab ira.

733.—*Late decurrere campis*.] Codices meli-
ores magno numero DISCURRERE. Sine du-
bio recte, vel ob illud *Late*. *Equitem discurre*,
ut i, 476.

Barbaricas saevi discurrere Caesaris alas.

737.—*Lati*

- Ipse sub Aurorae primos excedere motus
 735 Signa jubet castris, multum, frustraue rogatus
 Ut Libycas metuat fraudes, infectaque semper
 Punica bella dolis. leti fortuna propinqui
 Tradiderat fatis juvenem : bellumque trahebat
 Auctorem civile suum. super ardua ducit
 740 Saxa, super cautes abrupto limite signa.
 Cum procul e summis conspecti collibus hostes
 Fraude sua cessere parum, dum colle relicto
 Effusam patulis aciem committeret arvis.
 Ille fugam credens, simulatae nescius artis,
 745 Ut victor, medios aciem projecit in agros.
 Tunc primum patuere doli, Numidaeque fugaces
 Undique completis clausurunt montibus agmen.
 Obstupuit dux ipse simul, perituraque turba.
 Non timidi petiere fugam, non proelia fortes :
 750 Quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum
 Saxa quatit pulsu, rigidos vexantia fraenos

Ora

737.—*Leti fortuna propinqui Tradiderat fatis juvenem : bellumque trahebat Auctorem civile suum.*
 Haec optime explicat, quod Noster habet viii,
 568. *Quod nisi fatorum leges, intentaque jussu*
Ordinis aeterni miserae vicinia mortis
Damnatum leto traherent ad littora Magnum.

Ex his tamen vides *Fortunae* nullum hic locum esse; cum omnia *Fatis* et aeterni ordinis legibus obediant. Et quid est *Fortuna leti*? Corrige,

—*Leti SORS DURA propinqui*
Tradiderat fatis juvenem.

741. *Cum procul e summis conspecti collibus hostes*
 Locus mendi manifestus; redit enim versu insequente, *Colle relicto*. Reponendum videtur, vel *Montibus* in priore versu, vel in posteriore *Monte*.

745.—*Projecit in agros.* Magis probem, quod est in MSS. *dejecit*, ex colle scilicet in planitiem. Grotius. Praeter illud *DEJECIT* quod meliores codices, praeferunt, iidem et *MERSOS* habent, non *MEDIOS*. Codex autem Academiae *ACIES*; quod eo placet, quia *Acie* jam v. 743, habuimus. Sic infra 777,
Ergo acies tantae parvum spissantur in orbem.

760. *Nec*

- Ora terens, spargitque juba, et surrigit aures,
 Incertoque pedum pugnat non stare tumultu.
 Fessa jacet cervix. fumant sudoribus armi:
 755 Oraque projecta squalent arentia lingua:
 Pectora rauca gemunt, quae creber anhelitus urget:
 Et defecta gravis longe trahit ilia pulsus:
 Siccaque sanguineis durefcit spuma lupatis.
 Jamque gradum neque verberibus, stimulisque coacti,
 760 Nec, quamvis crebris jussi calcaribus, addunt.
 Vulneribus coguntur equi, nec profuit ulli
 Cornipedis rupisse moras: neque enim impetus illis
 Incurfusque fuit: tantum profertur ad hostes,
 Et spatium jaculis oblato vulnere donat.
 765 At vagus Apher equos ut primum emisit in agmen:
 Tunc campi tremuere sono: terraque soluta,
 Quantus Bistonio torquetur turbine pulvis,
 Aëra nube sua textit, traxitque tenebras.
 Ut vero in pedites fatum miserabile belli
 770 Incubuit: nullo dubii discrimine martis
 Ancipites steterunt casus, sed tempora pugnae
 Mors tenuit. neque enim licuit procurrere contra,
 Et miscere manus. sic undique septa juvenus
 Comminus obliquis, et rectis eminus hastis

775 Obruatur:

760. *Nec, quamvis crebris jussi calcaribus,*] Lege,
Clamoribus.

762.—*Neque enim impetus illis Incurfusque
 fuit:] Pro Illis aliquot codices habent ILLI.*

Lege ILLE vel ILLUD. Virgil. Aen. iii, 173,
Nec sopor illud erat. Quintil. Declam. iv, *Non
 fuit illud pugna, non acies.* Sic alii passim.

775.—*Non*

- 775 Obruitur: non vulneribus, nec sanguine, solum
Telorum nimbo peritura, et pondere ferri.
Ergo acies tantae parvum spissantur in orbem:
Ac, si quis metuens medium correpsit in agmen,
Vix impune suos inter convertitur enses,
780 Densaturque globus, quantum pede prima relato
Constrinxit gyros acies. non arma movendi
Jam locus est pressis: stipataque membra teruntur.
Frangitur armatum colliso pectore pectus.
Non tam laeta tulit victor spectacula Maurus
785 Quam fortuna dabat: fluvios non ille cruoris,

Membrosumque

775.—Non vulneribus, nec sanguine, solum
Telorum nimbo peritura, et pondere ferri.] Prava
distinctio plerasque editiones obsedit, tu inter-
punge,

—nec sanguine solum
Telorum nimbo peritura AC pondere ferri.

Prior negat vulneribus perituros; quod falsum;
cum et cominus et eminus obruantur: Posterior
affirmat, et vulneribus et ipso telorum pondere
perituros. Omnes nostri *Ac pondere*.

780. Densaturque globus,] Citat Servius *dense-
turque*. Et ait similiter scriptum Virgilio: *Ex-
tremi addensent aciem*, secunda conjugatione, quod
apertum ex Lucretio:

—quia se condensent aër.

quod autem idem Servius in fine hujus versus
relieto habet pro *relato*, aut memoriae ipsius, aut
exscribentis est culpa. Grotius. Festinabat vir
magnus, cum haec scriberet: non enim citat Ser-
vius *Densaturque*: ad rem ipsam ille respicit non
ad verbum: neque omnino priorem hujus versus

partem memorat, quin et *Relato* habet in postre-
mis editionibus, in vetere Rob. Stephani *Relato*.
sed Priscianus p. 838, hunc Lucani locum ea gra-
tia laudat, ut diversam conjugationem probet;
nempe cum Virgilius dixerit *Addensent* secundae
conjugationis; Lucanum in prima dixisse, *Densa-
turque globus*: et sic codex Prisciani manuscriptus,
et res ipsa firmat. Quare accipimus *Densatur-
que*; ut et omnes nostri codices jam praeferunt.
Idem Priscianus *Relato* habet, et, cum Servio,
Constringit; ut et aliquot Lucani codices.

783. Frangitur armatum colliso pectore pectus.]
Quid ad rem facit, *Armatum*? Repone ARTA-
TUM, sive stipatum, compressum. Silius iv, 555.

—nec artatis locus est in morte cadendi.

et ix, 322.

—nec morte peracta
Artatis cecidisse licet.

Livius xxiii, 27, Undique pulsi coire in orbem, et
dum corporibus applicantur, armaque armis jungunt,
in artum compulsi (lege compressi,) cum vix moven-
dis armis spatii esset.

K k

809. Quam

- Membrorumque videt lapsum, et ferientia terram
 Corpora: compressum turba stetit omne cadaver.
 Excitet invisas dirae Carthaginis umbras
 Inferiis fortuna novis: ferat ista cruentus
 790 Annibal, et Poeni tam dira piacula manes.
 Romanam, Superi, Libyca tellure ruinam
 Pompeio prodesse nefas, votisque Senatus.
 Africa nos potius vincat fibi. Curio fusas
 Ut vidit campis acies, et cernere tantas
 795 Permisit clades compressus sanguine pulvis,
 Non tulit afflictis animam producere rebus,
 Aut sperare fugam: ceciditque in strage suorum
 Impiger ad letum, et fortis virtute coacta.
 Quid nunc rostra tibi profunt turbata, forumque,
 800 Unde Tribunitia plebeius signifer arce
 Arma dabas populis? quid prodita jura Senatus,
 Et gener, atque socer bello concurrere jussi?
 Ante jaces, quam dira duces Pharsalia confert,
 Spectandumque tibi bellum civile negatum est.
 805 Has urbi miserae vestro de sanguine poenas
 Ferre datis: luitis jugulo sic arma, potentes.
 Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,
 Si libertatis superis tam cura placeret,
 Quam vindicta placet. Libycas en nobile corpus
 810 Pascit aves, nullo contactus Curio busto.

At

809. *Quam vindicta placet.*] Tacitus: *Nec unquam atrocioribus Populi Romani cladibus, magisque justis judiciis approbatum est, esse ultionem.* Vide

et Ciceronem iii. de natura Deorum ubi de Cinna sermo. Grotius.

At tibi nos (quando non proderit ista filere
A quibus omne aevi senium sua fama repellit,
Digna damus, juvenis, merita praekoniam vitae.
Haud alium tanta civem tulit indole Roma,

815 Aut cui plus leges deberent recta sequenti.
Perdita tunc Urbi nocuerunt secula, postquam
Ambitus, et luxur, et opum metuenda facultas
Transverso mentem dubiam torrente tulerunt.

Momentumque fuit mutatus Curio rerum,

820 Gallorum captus spoliis, et Caesaris auro.
Jus licet in jugulos nostros sibi fecerit ense
Sylla potens, Mariusque ferox, et Cinna cruentus:
Caesareaeque domus series; cui tanta potestas
Concessa est: emere omnes, hic vendidit Urbem.

813. *Digna damus, juvenis, merita praekoniam vitae.*] Illud merita non placet. Lege,

Digna damus, juvenis, PRIMAE praekoniam vitae.

Seneca Epist. 87, p. 381. *His effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et causam Imperii sui requirat ac laudet; divitias autem suas timeat?*

de nequitia hujus Curionis vide Val. Maximum ix, 1, 6.

816. *Perdita tunc Urbi nocuerunt secula,*] Id rectius quam Orbi, ob ea quae praecedunt. Grotius.

817. — *Et opum metuenda facultas*] Recte. ut contra lib. v. 527.

— *o vitae tuta facultas*
Pauperis.

821. *Jus licet in jugulos nostros sibi fecerit ense Sylla potens,*] Non improbanda haec lectio: At MS. P.

Jus licet in jugulos nostro sibi fecerit ense Sylla potens.

Quasi dicat, Romanos Romanis armis subactos, sicut alius dixit, provincias provinciarum sanguine vinci. Grotius.

M. ANNAEI LUCANI
PHARSALIAE

LIBER QUINTUS.

SIC alterna duces bellorum vulnera passos
In Macedum terras, miscens adversa secundis,
Servavit fortuna pares. jam sparserat Aemo
Bruma nives, gelidoque cadens Atlantis Olympo :
5 Instabatque dies, qui dat nova nomina fastis,
Quique colit primus ducentem tempora Janum.
Dum tamen emeriti remanet pars ultima juris,
Consul uterque vagos belli per munia Patres
Elicit Epirum. peregrina ac fordida fedes
10 Romanos cepit procures : secretaque rerum
Hospes in externis audivit curia tectis.
Nam quis castra vocet tot strictas jure secures,
Tot fasces ? docuit populos venerabilis ordo
Non Magni partes, sed Magnum in partibus esse.

15 Ut

4-**G**ELIDOQUE *cadens Atlantis Olympo :*] Significat enim ex occasu Virgiliarum mensem
Cave illud *Atlantis* secundo casu accipias. Decembrem. Grotius.

15. Ut

Ut primum moestum tenuere silentia coetum,
 Lentulus excelsa sublimis sede profatur :
 Indole si dignum Latia, si sanguine prisco
 Robur inest animis; non qua tellure coacti,
 Quamque procul tectis captae sedeamus ab urbis
 20 Cernite : sed vestrae faciem cognoscite turbae :
 Cunctaque jussuri primum hoc decernite, Patres,
 Quod regnis, populisque liquet, nos esse Senatum.
 Nam, vel Hyperboreae plaustrum glaciale sub Ursae,
 Vel plaga qua torrens, claususque vaporibus axis
 25 Nec patitur noctes, nec iniquos crescere soles,
 Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,
 Imperiumque comes. Tarpeia sede perusta
 Gallorum facibus, Veiosque habitante Camillo,
 Illic Roma fuit. non unquam perdidit ordo
 30 Mutato sua jura solo. moerentia tecta
 Caesar habet, vacuasque domos, legesque silentes,
 Clausaque iustitio tristi fora. curia solos
 Illa videt Patres, plena quos urbe fugavit.
 Ordine ~~te~~ tanto quisquis non exulat, hic est.
 35 Ignaros scelerum, longaue in pace quietos
 Bellorum primus sparsit furor : omnia rursus
 Membra loco redeunt. en totis viribus orbis
 Hesperiam pensant superi : jacet hostis in undis

Obrutus

15. Ut primum moestum tenuere silentia coetum,]
 Primum, moestum, coetum, satis inueniunt, et ne
 Latinum quidem est. Ovid. Metam. i, 206.
 tenuere silentia cuncti, non cunctos, et cur moestum ?
 cum mox, laeto clamore ? An forte ?

Ut primum SANCTI tenuere silentia COETUS.
 Claudianus, Sanctus coetus.

16. Lentulus excelsa sublimis sede profatur :]
 Meliores codices, E CELSA, quod recipiendum,

- Obrutus Illyricis : Libyae squalentibus arvis
 40 Curio Caesarei cecidit pars magna Senatus.
 Tollite signa, duces : fatorum impellite cursum :
 Spem vestram praestate Deis : fortunaque tantos
 Det vobis animos, quantos fugientibus hostem
 Causa dabat. nostrum exhausto jus clauditur anno :
 45 Vos, quorum finem non est sensura potestas,
 Consulite in medium, Patres, Magnumque jubete
 Esse ducem. laeto nomen clamore Senatus
 Excipit : et Magno fatum patriaeque suumque
 Imposuit. tunc in reges, populosque merentes
 50 Sparsus honos, pelagique potens Phoebeia donis
 Exornata Rhodos, gelidique inculta juvenus
 Taygeti : fama veteres laudantur Athenae :
 Massiliaeque suae donatur libera Phocis.
 Tunc Sadalen, fortemque Cotyn, fidumque per arma
 55 Deiotarum, et gelidae dominum Rhasipolin orae
 Collaudant : Libyamque jubent auctore Senatu
 Sceptribero parere Jubae. pro tristia fata !
 Et tibi non fidae gentis, dignissime regno,
 Fortunae, Ptolemaee, pudor, crimenque Deorum,
 60 Cingere Pellaeo pressos diademate crines
 Permissum : saevum in populos puer accipis ensem :
 Atque

44.—*Nostrum exhausto jus clauditur anno :*
 Manuscripti plerique omnes EXACTO, five
 finito. Quis dubitet esse verum?

55.—*Et gelidae dominum Rhasipolin orae*
 Scribe, RHESCUPORIN, ex vetere nummo

PHΕΚΟΥΤΙΟΠΙΣ : et quo meliores codices sunt, eo
 proprius accedunt.

61. *Permissum : saevum*] Meliores pluresque
 codices *Permissum est*.

71.—*Quantum*

- Atque utinam in populos ! donata est regia Lagi ;
 Accessit Magni jugulus : regnumque forori
 Ereptum est, foceroque nefas. jam turba soluto
 65 Arma petit coetu, quae cum populique, ducesque
 Casibus incertis, et caeca sorte pararent,
 Solus in ancipites metuit descendere martis
 Appius eventus : finemque expromere rerum
 Sollicitat superos, multosque obducta per annos
 70 Delphica fatidici referat penetralia Phoebi.
 Hesperio tantum, quantum semotus Eoo
 Cardine, Parnassus gemino petit aethera colle,
 Mons Phoebo, Bromioque sacer : cui numine misto
 Delphica Thebanae referunt trieterica Bacchae,
 75 Hoc solum fluctu terras mergente cacumen
 Eminuit, pontoque fuit discrimen, et astris.
 Tu quoque vix summam, seductus ab aequore rupem
 Extuleras, unoque jugo, Parnasse, latebas.
 Ultor ibi expulsa premerent cum viscera partus
 80 Matris, adhuc rudibus Paeon Pythona sagittis
 Explicuit, cum regna Themis, tripodasque teneret.
 Ut vidit Paeon vastos telluris hiatus
 Divinam spirare fidem, ventosque loquaces
 Exhalare solum, sacris se condidit antris,
 85 Incubuitque adyto, vates ibi factus, Apollo.
 Quis latet hic superum quod numen ab aethere pressum
 Dignatur caecas inclusum habitare cavernas ?

Quis

71.—Quantum semotus Eoo Cardine,] Omnes
 codices nostri SUMMOTUS.

79.—Premerent cum viscera partus] Omnes
 nostri PREMERET.

92.—Seu

- Quis terram coeli patitur Deus, omnia cursus
 Aeterni secreta tenens, mundique futuri
 90 Conscius, ac populis sese proferre paratus,
 Contactusque ferens hominis, magnusque, potensque,
 Sive canit fatum, seu quod jubet ipse canendo
 Fit fatum? Forsan terris inserta regendis,
 Aëre libratum vacuo quae sustinet orbem,
 95 Totius pars magna Jovis Cirrhaea per antra
 Exit, et aetherio trahitur connexa Tonanti.
 Hoc ubi virgineo conceptum est pectore numen,
 Humanam feriens animam sonat, oraque vatis
 Solvit, ceu Sículus flammis urgentibus Aetnam
 100 Undat apex: Campana fremens ceu faxes vaporat
 Conditus Inarimes aeterna mole Typhoeus.

- Hoc tamen expositum cunctis: nullique negatum
 Numen, ab humani solum se labe furoris
 Vindicat. haud illic tacito mala vota susurro
 105 Concipiunt. nam fixa canens, mutandaque nulli,
 Mortales optare vetat: justisque benignus
 Saepe dedit sedem totas mutantibus urbes,
 Ut Tyriis: dedit ille minas impellere belli,
 Ut Salaminia cum meminit mare. sustulit iras
 110 Telluris sterilis, monstrato fine: resolvit
 Aëra tabificum. non ullo secula dono
 Nostra carent majore Deum, quam Delphica sedes
 Quod filuit, postquam reges timere futura,
 Et superos vetuere loqui, nec voce negata

115 Cyrrhaeae

115 Cyrrhaeae moerent vates, templique fruuntur
 Justitio. nam si qua Deus sub pectora venit,
 Numinis aut poena est mors immatura recepti,
 Aut pretium: quippe stimulo fluctuque furoris
 Compages humana labat, pulsusque Deorum
 120 Concutiunt fragiles animas. sic tempore longo
 Immotos tripodas, vastaeque silentia rupis
 Appius Hesperii scrutator ad ultima fati
 Sollicitat. jussus sedes laxare verendas
 Antistes, pavidamque deis immittere vatem,
 125 Castalios circum latices, nemorumque recessus
 Phemonoën errore vagam, curisque vacantem
 Corripuit, cogitque fores irrumpere templi.
 Limine terrifico metuens consistere Phoebas,
 Absterrere ducem noscendi ardore futuri
 130 Cassa fraude parat. quid spes (ait) improba veri
 Te, Romane, trahit. muto Parnassus hiatu
 Conticuit, pressitque Deum: seu spiritus istas
 Destituit

124.—*Pavidamque Deis immittere vatem,*] Berismani unus, QUAE spes, ait. Recte. Vir-
 Quid est, immittere deis? cur *Pavidam*, quae gil. xi, 732.
 tum sine cura ludebat? Lego

Placitamque deis immittere vatem.

Val. Flaccus ii, 5.

—*placitosque deis ne deferat actus.*

et ii, 316.

Tunc etiam vates Phoebæ dilecta Polyxo.

130.—*Quid spes (ait) improba veri Te, Ro-
 mane, trahit?*] Ita quidem codices nostri; sed

*Quis metus, o nunquam dolituri. o semper inertes
 Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?*

et ii, 73.

*Festinate viri: nam quae tam fera moratur
 Segnities.*

Noster vii, 84.

—*Quo tanto crimine tellus
 Laesisti superos.*

L 1 134.—*Barbarica*

- Destituit fauces, mundique in devia versum
 Duxit iter: seu barbarica cum lampade Pytho
 135 Arsit, in immensas cineres abiire cavernas,
 Et Phoebi tenuere viam: seu sponte Deorum
 Cirrha filet, fatigue sat est arcana futuri
 Carmine longaevae vobis commissa Sibyllae:
 Seu Paeon solitus templis arcere nocentes,
 140 Ora quibus solvat nostro non invenit aevo.
 Virginei patuere doli, fecitque negatis
 Numinibus metus ipse fidem. tunc torta priores
 Stringit vitta comas, crinesque in terga solutos
 Candida Phocaica complectitur infula lauro.
 145 Haerentem, dubiamque premens in templa sacerdos
 Impulit. illa pavens adyti penetrale remoti
 Fatidicum, prima templorum in parte resistit:
 Atque Deum simulans, sub pectore ficta quieto
 Verba refert, nullo confusae murmure vocis
 150 Instinctam sacro mentem testata furore,
 Haud aequae laesura ducem, cui falsa canebat,
 Quam tripodas, Phoebique fidem. non rupta trementi
 Verba sono, nec vox antri complere capacis
 Sufficiens spatium, nulloque horrore comarum

155 Excussae

134.—*Barbarica cum lampade Pytho Arsit,*
 Quo tempore templum Delphicum, cui Pytho
 nomen, a Brenno incensum est. Grotius.

139. *Seu Paeon solitus templis arcere nocentes,*
 Et hanc causam et alias quasdam apud Plutar-
 chum habes libro cur cessaverint oracula. Grotius,

147.—*Prima templorum in parte resistit:*
 Altero abhinc versu jam habuimus in templa:
 Quare hic velim,

Prima TECTORUM in parte resistit.

155. *Excussae*

- 155 Excussae laurus, immotaque culmina templi,
 Securumque nemus, veritam se credere Phoebō
 Prodiderant. sentit tripodas cessare, furensque
 Appius: Et nobis meritas dabis, impia, poenas,
 Et superis, quos fingis, ait, nisi mergeris antris,
 160 Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu
 Definis ipsa loqui. Tandem conterrita virgo
 Confugit ad tripodas, vastisque abducta cavernis
 Haesit, et infueto concepit pectore numen,
 Quod non exhaustae per tot jam secula rupis
 165 Spiritus ingessit vati: tandemque potitus
 Pectore Cirrhaeo, non unquam plenior artus
 Phoebados irrupit Paeā: mentemque priorem
 Expulit, atque hominem toto sibi cedere jussit

Pectore

155. *Excussae laurus, immotaque culmina tem-
 pli,*] Codex Academiae, *Limina*, quod vel unus
 Virgilio locus firmat, Aen. iii, 91.

*Vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente,
 Liminaque laurusque dei.*

sine codice tamen non mutaverim: nam et *Cul-
 mina* satis recte.

157.—*Sentit tripodas cessare,*] Meliores
 codices *Sensit*.

158.—*Et nobis meritas dabis impia poenas,*]
 Codex Academiae, et Servius ad Virgil. vi, 662,
Improba.

162.—*Vastisque abducta cavernis*] Codices
 nostri omnes *Adducta*.

165.—*Tandemque potitus Pectore Cirrhaeo,*]
 Redit illud mox v, 169.

—*toto sibi cedere jussit*

Pectore.

et paulo ante v. 163.

—*concepit pectore numen.*

Quare emendandum videtur *Corpore Cirrhaeo*;
 quod et firmat illud *Artus* quod sequitur,

—*non unquam plenior artus*

Phoebados irrupit Paeā.

Artus enim de toto *Corpore*, non de pectore di-
 cuntur. ceterum et in Nostro et in ceteris poetis
 illa inter se passim commutantur.

L 1 2 169.—*Bacchatur*

- Pectore. bacchatur demens aliena per antrum
 170 Colla ferens, vittasque Dei, Phoebeaque sorta
 Erectis discussa comis, per inania templi
 Ancipiti cervice rotat, spargitque vaganti
 Obstantes tripodas, magnoque exactuat igne,
 Iratum te, Phoebe, ferens: nec verberare solo
 175 Uteris, et stimulis; flammis in viscera mergis.
 Accipit et frenos: nec tantum prodere vati,
 Quantum scire, licet. venit aetas omnis in unam
 Congeriem: miserumque premunt tot secula pectus.
 Tanta patet rerum series, atque omne futurum
 180 Nititur in lucem: vocemque petentia fata
 Luctantur: non prima dies, non ultima mundi,
 Non modus Oceani, numerus non deerat arenae.
 Talis in Euboico vates Cumana recessu,
 Indignata suum multis servire furorem
 185 Gentibus, ex tanta fatorum strage superba
 Excerptit Romana manu. sic plena laborat
 Phemonoë Phoebo, dum te consultor operti

Castalia

169.—Bacchatur demens aliena per antrum
 Colla ferens,] Cujus, quaeso, colla erant, si aliena
 erant, et non sua? Quid, quod de Collo mox ha-
 bemus aliis verbis, *Ancipiti cervice rotat*. Pro
Ferens, quod mox recurrit, v, 174. alii codices
 GERENS. Repone,

—bacchatur demens aliena per antrum
 CORDA GERENS.

Aliena corda, quia demens; quia Deus corda sua
 sibi excusserat, *Atque hominem toto sibi cedere jussit*
 CORPORE. Virgilius de Sibylla et Phoebo,

—tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque pre-
 mendo.

174.—Nec verberare solo Uteris, et stimulis;
 flammis in viscera mergis.] Meliores et plures
 codices,

Uteris AC stimulis, flammisque in viscera
 mergis;
 Accipit et fraenos.

Continuatur sententia. Cave enim plenam ponas
 distinctionem post *Mergis*. Non solum, inquit,
 verberare, stimulis, flammis; sed et fraenis uteris.

191.—Et

Castalia tellure Dei vix invenit, Appi,
Inter fata diu quaerens tam magna latentem.
190 Spumea tunc primum rabies vesana per ora
Effluit, et gemitus, et anhelio clara meatu
Murmura: tunc moestus vastis ululatus in antris,
Extremaeque sonant domita jam virgine voces.
Effugis ingentes, tanti discriminis expers,
195 Bellorum, Romane, minas: solusque quietem
Euboici vasta lateris convalle tenebis.
Caetera suppressit, faucesque obstruxit Apollo.

Custodes tripodes fatorum, arcanaque mundi,
Tuque potens veri Paeon, nullumque futuri
200 A Superis celate diem, suprema ruentis
Imperii, caesosque duces, et funera regum,
Et tot in Hesperio collapsas sanguine gentes
Cur aperire times? an nondum numina tantum
Decrevere nefas? et adhuc dubitantibus astris
205 Pompeii damnare caput tot fata tenentur?
Vindicis an gladii facinus, poenasque furorum,
Regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,
Ut peragat fortuna, taces? tunc pectore vatis

Impactae

191.—*Et anhelio clara meatu Murmura:]*
Non placet *Clara murmura*; Certissima emen-
datio est,

—*et anhelio CREBRA meatu*
Murmura.

Ideo *Crebra*, quia *anhelio meatu*. Virgil.

tum creber anhelitus artus

Aridaque ora quatit.

Apuleius Met. 8, *Unus bacchatur effusus, ac de*
inis praecordiis anhelitus crebros referens.

197.—*Faucesque obstruxit Apollo.]* Meliores
codices OBSTRINXIT.

208.—*Tunc pectore vatis]* Ita scribendum,
non *fatis*. Post *ille*, id est Phoebeus. Grotius.
Omnes nostri codices, quod res ipsa flagitat *Vatis*.

209.—*Exclusaque*

Impactae cessere fores, exclusaeque templis

210 Profiluit: perstat rabies, nec cuncta locuta est.

Quem non emisit, superest Deus. ille feroces

Torquet adhuc oculos, totoque vagantia coelo

Lumina: nunc vultu pavido, nunc torva minaci,

Stat nunquam facies: rubor igneus inficit ora,

215 Liventesque genas: nec, qui solet esse timenti,

Terribilis sed pallor inest: nec fessa quiescunt

Corda; sed ut tumidus Boreae post flamina pontus

Rauca gemit; sic multa levant suspiria vatem.

Dumque a luce sacra, qua vidit fata, refertur

220 Ad vulgare jubar, mediae venere tenebrae.

Immisit

209.—*Exclusaeque templis*] Melius MSS. Aen. vii, 339. de Regina Amata, *expulsaeque templis. ejecta vi numinis.* Grotius.

Sanguineam torquens aciem.

210. *Nec cuncta locuta est. Quem non emisit, superest Deus.*] Corrige, 448, de Furia:

—*nec cuncta LOCUTAE,*

—*tum flammea torquens*

Quem non emisit, superest deus.

Lumina.

Facillime permutantur a e diphthongus, et a e: sic enim *Est* compendiose scribitur.

Quid quod mox habemus,

nunc vultu pavido, nunc torva minaci.

211.—*Ille feroces Torquet adhuc oculos,*] Sane plerique codices *Ille* habent: quibus fraudi fuit quod praecesserat *Deus*. Repone vero,

Torva enim ad *Illa* refertur; non ad *Facies* in versu sequente, illud enim absolute infertur, *Stat nunquam facies*; ut et citat Servius.

—*ILLA feroces*

Torquet adhuc oculos.

Et sententia hoc flagitat, et dictio. *Torquere* enim *oculos* is solus dicitur, cuius sunt oculi. Virgil. Georg. iii, 433, de serpente,

214. *Stat nunquam facies*:] Adfert Servius ad illud vi Aeneidos: *non color unus.* Grotius.

—*flammanitia lumina torquens*

216. *Terribilis sed pallor inest*:] Pallor est non territae, sed terrentis. Grotius.

Saevit agris.

226.—*Subfidere*

- Immisit Stygiam Paean in viscera Lethen,
 Quae raperet secreta Deum. tum pectore verum
 Fugit, et ad Phoebi tripodas rediere futura :
 Vixque resecta cadit. nec te vicinia leti
 225 Territat ambiguis frustratum sortibus, Appi :
 Jure sed incerto mundi, subsidere regnum
 Chalcidos Euboicae, vana spe rapte, parabas.
 Heu demens, nullum belli sentire fragorem,
 Tot mundi caruisse malis, praestare Deorum
 230 Excepta quis Morte potest ! secreta tenebis
 Littoris Euboici memorando condite busto,
 Qua maris angustat fauces saxosa Carystos,
 Et tumidis infesta colit qua numina Rhamnus,
 Arctatus rapido fervet qua gurgite pontus,
 235 Euripusque trahit, cursum mutantibus undis,
 Chalcidicas puppes ad iniquam classibus Aulim.
 Interea domitis Caesar remeabat Iberis,
 Victrices aquilas alium laturus in orbem :
 Cum prope fatorum tantos per prospera cursus
 240 Avertere Dei. nullo nam Marte subactus
 Intra castrorum timuit tentoria ductor

Perdere

226.—*Subsidere regnum*] Servius ad v Aeneidos : *Subseffores vocantur qui occisuri aliquem delitefcunt. Et libro xi : Subsidii adulter, dolo possedit. Lucanus : subsidere regnum Chalcidos Euboeae. Unde et subseffores dicuntur qui in insidiis tauros interimunt, et hostium dotes subseffas vocamus. Grotius. Quod regnum ? vel quid est, regnum subsidere ? Quis hoc Appium expectasse credat ? Corrigere,*

—*subsidere IN AGRO*

Chalcidos.

Cicero Epist. ad Famil. vi, 8. *A me consilium petis, quid tibi sim auctor, in Siciliæ subsidat (ubi tum erat) an ad reliquias Asiaticae negotiationis proficiscare-----Ego in Sicilia censeo commorandum. et sic alibi, sequentia probant, Subsidere in loco, in via.*

254.—*Strictos*

- Perdere successus scelerum: cum paene fideles
 Per tot bella manus satiatæ sanguine tandem
 Destituere ducem: seu moesto classica paulum
 245 Intermiffa sono, claususque, et frigidus ensis,
 Expulerat belli furias: seu praemia miles
 Dum majora petit, damnat causamque, ducemque,
 Et scelere imbutos etiam nunc venditat enses.
 Haud magis expertus discrimine Caesar in ullo est,
 250 Quam non e stabili, tremulo sed culmine cuncta
 Despiceret, staretque super titubantia fultus,
 Tot raptis truncus manibus, gladioque relictus
 Paene suo, qui tot gentes in bella trahebat,
 Scit non esse ducis strictos, sed militis, enses.
 255 Non pavidum jam murmur erat, nec pectore tecto
 Ira latens: nam quæ dubias constringere mentes
 Causa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,
 Seque putat solum regnorum injusta gravari,
 Haud retinet. quippe ipsa metus exolverat audax
 260 Turba suos. quicquid multis peccatur, inultum est.
 Effudere minas: liceat discedere, Caesar,
 A rabie scelerum. quaeris terraque marique

His

254. *Strictos, sed militis, enses.*] Enses qui stringuntur, videt esse in militum potestate, non in sua. Grotius.

(milites) unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta. nullae sequuntur hic minae: missionem tantum efflagitabant, v. 296.

261. *Effudere minas:*] Atqui altero abhinc versu rursus. *Animasque effundere viles.* Hoc posterius recte, ut Virgil. *Tuaque animam hanc effundere dextra.* Ergo prius vitiosum. Lego EXARSERE ANIMIS. Virgil. *Exarsere ignes animo.* Tacitus Ann. i, 51, *Exarsere animis*

Cooperat, infestoque ducem deponere vultu.

Corrigo,

COEPIT, ET infesto REQUIEM deponere vultu.

Missionem

- His ferrum jugulis, animasque effundere viles
 Quolibet hoste paras : partem tibi Gallia nostri
 265 Eripuit : partem duris Hispania bellis :
 Pars jacet Hesperia : totoque exercitus orbe
 Te vincente perit. Terris fudisse cruorem
 Quid juvat Arctois, Rhodano, Rhenoque subactis ?
 Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
 270 Cepimus expulso patriae cum tecta Senatu,
 Quos hominum, vel quos licuit spoliare Deorum ?
 Imus in omne nefas, manibus, ferroque nocentes,
 Paupertate pii. finis quis quaeritur armis ?
 Quid satis est, si Roma parum ? jam respice canos,
 275 Invalidasque manus, et inanes cerne lacertos.
 Ufus abit vitae : bellis consumsumus aevum.
 Ad mortem dimitte fenes. en improba vota :
 Non duro liceat morientia cespite membra :
 Ponere, non anima galeam fugiente ferire,
 280 Atque oculos morti clausuram quaerere dextram,
 Conjugis illabi lacrymis, unique paratum
 Scire rogam. liceat morbis finire senectam.
 Sit praeter gladios aliquod sub Caesare fatum.
 Quid, velut ignaros ad quae portenta paremur,
 285 Spe trahis ? usque adeo soli civilibus armis
 Nescimus cujus sceleris sit maxima merces ?
 Nil actum est bellis, si nondum comperit istas
 Omnia posse manus. nec fas, nec vincula juris

Hoc

Missionem nempe. Dido Aeneae: *Et socii requiem poscunt.* Numeri in vulgata lectione non sunt Lucaniani.

279.—*Non anima galeam fugiente ferire,* Meliores codices GLEBAM. ut priore versu *Cespite.* utraque lectio satis belle convenit.

M m 289.—*Rheni*

Virg. Georg. IV

- Hoc audere vetant. Rheni mihi Caesar in undis
 290 Dux erat, hic socius. facinus quos inquinat, aequat.
 Adde, quod ingrato meritorum iudice virtus
 Nostra perit. quicquid gerimus, fortuna vocatur.
 Nos fatum sciat esse suum. licet omne Deorum
 Obsequium speres, irato milite, Caesar,
 295 Pax erit. Haec fatus, totis discurrere castris
 Coeperat, infestoque ducem deponere vultu.
 Sic eat, o Superi, quando pietasque, fidesque
 Destituunt, moresque malos sperare relictum est;
 Finem civili faciat discordia bello.
 300 Quem non ille ducem potuit terrere tumultus!
 Fata sed in praeceps solitus demittere Caesar
 Fortunamque suam per summa pericula gaudens
 Exercere, venit: nec, dum desaeviat ira,
 Expectat: medios properat tentare furores.
 305 Non illis urbes, spoliandaque templa negasset,
 Tarpeiamque Jovis sedem, matresque Senatus,
 Passurasque infanda nurus, vult omnia Caesar
 A se saeva peti, vult praemia martis amari;
 Militis indomiti tantum mens sana timetur.
 310 Non pudet, heu Caesar, soli tibi bella placere
 Jam manibus damnata tuis? hos ante pigebit

Sanguinis?

289.—Rheni mihi Caesar in undis Dux erat, hic socius.] Apage illud Undis; Repone ARVIS: ut alibi bis terve ea male permutantur.

290.—Facinus quos inquinat, aequat.] Imperatores Leo et Athemius in constitutione quae est xxxi, Codice Justiniano, de Episcopis et Cleri-

cis: Ut eos quos par facinus coinquinat et aequat, utrosque similis poena comitetur. Grotius.

307.—Vult omnia Caesar A se saeva peti,] Pro Caesar, plures melioresque codices CERTE.

310.—Soli tibi bella placere Jam manibus damnata tuis?] Repone ex codicibus melioribus Suis.

Sanguinis? his ferri grave jus erit? ipse per omne
Fasque nefasque rues? lassare, et disce sine armis
Posse pati: liceat scelerum tibi ponere finem.

315 Saeve, quid insequeris? quid jam nolentibus instas?
Bellum te civile fugit. stetit aggere fultus
Cespitis, intrepidus vultu, meruitque timeri
Non metuens: atque haec ira dictante profatur:

Qui modo in absentem vultu, dextraque furebas,
320 Miles, habes nudum, promptumque ad vulnera pectus.
Hic, fuge, si belli finis placet, ense relicto.
Detegit imbelles animos nil fortiter ausa
Seditio, tantumque fugam meditata juvenus,
Ac ducis ~~je~~ victi rebus lassata secundis.

325 Vadite, meque meis ad bella relinquire fatis:
Invenient haec arma manus, vobisque repulsis

Tot

Suis. Bella suis manibus damnata, hoc est, mili-
tibus, quorum manibus geruntur.

Liceat CELERI SIBI ponere finem.

et eodem ductu, vii, 558.

314.—Disce sine armis Posse pati:] Dii est
quod loquendi genus hoc annotavimus in tragoe-
dia Senecae:

Ne qua parte SUI pereat SCELUS

Immane regnum est posse sine regno pati.

315. Saeve, quid insequeris? quid jam nolentibus
instas?] Codex Regius, Quid TAM.

Seneca pater controversia nona libri ii: Patrem
putas pati sine liberis posse? et paulo post: non pos-
sum sine te pati. et controversia decima libri ejus-
dem: Potes sine viro pati. quod et in excerptis
legitur eodem modo. Ipse infra Lucanus:

316. Bellum te civile fugit.] Praetulerim,

Bellum SE civile fugit.

Et nescis sine rege pati.

Haec argutissima sunt, et Lucani ingenio digna:
Liceat per te, Caesar; bona tua venia, liceat
Sceleri sibi finem ponere: bellum ut vides, civile
se ipsum fugit: ipsi milites victoriis et sceleribus
lassi missionem petunt.

Haec omnia sunt uniusmodi. Grotius. Codex
Academiae pro varia lectione SCELERI. Unde
sponte nascitur egregia sententia;

M. m. 2 328.—Tanta

Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.

Anne fugam Magni tanta cum classe sequuntur

Hesperiae gentes, nobis victoria turbam

330 Non dabit, impulsi tantum quae praemia belli

Auferat, et vestri rapta mercede laboris,

Lauriferos nullo comitetur vulnere currus?

Vos defecta senes, exhaustaque sanguine turba

Cernetis nostros jam plebes Romana triumphos.

335 Caesaris an cursus vestrae sentire putatis

Damnum posse fugae? veluti si cuncta minentur

Flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,

Non magis ablatis unquam decresceret aequor,

Quam nunc crescit, aquis: an vos momenta putatis

340 Ulla dedisse mihi? nunquam sic cura Deorum

Se premit, ut vestrae morti, vestraeque saluti

Fata vacent. Procerum motus haec cuncta sequuntur,

Humanum paucis vivit genus. orbis Iberi

Horror, et Arctoi, nostro sub nomine miles,

345 Pompeio certe fugeres duce. fortis in armis

Caesareis Labienus erat: nunc transfuga vilis

Cum duce praelato terras, atque aequora lustrat.

Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste,

Nec

328.—*Tanta cum classe sequuntur Hesperiae gentes,*] Variant Codices, *Sequuntur, sequantur, sequuntur.* Non multum interest, placet tamen *Sequuntur*, quod meliores libri praeferunt. est indignationis majoris.

338. *Non magis ablatis unquam decresceret aequor, Quam nunc crescit, aquis:*] Optimi quique codices

DESCENDERIT: quod probo. Vitabat Poëta repetitionem, quam boni Librarii sectabantur.

340.—*Nunquam sic cura deorum Se premit,*] Ut Graecus dixerat:

τὴν ἄγαν γὰρ ἀνέλεται

θεός: τὰ μὲν γὰρ ὅς τις τὴν ἀνὴρ αἴ.

Grotius.

349.—*Quisquis*

l. quot

Nec duce me geritis, quisquis mea signa relinquit,
 350 Nec Pompeianis tradit sua partibus arma,
 Hic nunquam vult esse meus. sunt ista profecto
 Curae castra Deis, qui me committere tantis,
 Non nisi mutato voluerunt milite, bellis.
 Heu, quantum Fortuna humeris jam pondere fessis
 355 Amolitur onus! sperantes omnia dextras
 Exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.
 Jam certe mihi bella geram: discedite castris:
 Tradite nostra viris ignavi signa Quirites.
 At paucos, quibus haec rabies auctoribus arsit,
 360 Non Caesar, sed poena tenet. procumbite terrae:
 Infidumque caput, feriendaque tendite colla.
 Et tu, quo solo stabunt jam robore castra
 Tiro rudis, specta poenas, et disce ferire,
 Disce mori. Tremuit faeva sub voce minantis
 365 Vulgus iners: unumque caput, tam magna juventus
 Privatum factura timet: velut ensibus ipsis
 Imperet, invito moturus milite ferrum.

Ipsē

349.—*Quisquis mea signa relinquit,*] Variant
 codices, sed inter plures haec lectio magis arridet:
 —*Quisquis mea signa RELINQUENS*
 NON Pompeianis TRADET sua partibus
 arma.

354. *Heu, quantum Fortuna humeris jam pon-*
dere fessis, Amolitur onus!] Quorsum illud *Heu*?
 cum haec oratio gaudentis sit, non dolentis.
 Corrigo.

En! quantum, Fortuna, humeris jam pondere
 fessis
 Amoliris onus!

363.—*Disce ferire, Disce mori.*] Disce in
 poena quod in proelio usurpes, ferire et mortem
 contemnere. Grotius.

366.—*Velut ensibus ipsis Imperet, invito mo-*
turus milite ferrum.] Quis hoc possit reprehendere?
 Mirificam tamen lectionem praestat codex Pul-
 manni,

—*velut ensibus ipsis*
 Imperet, ET MANCO moturus milite ferrum.

Cave, credas tam elegans hoc, tam remotum a
 lectione recepta, potuisse a Librariis nasci. Ge-
 neraliter hoc dictum: *Quasi ensibus imperet, mo-*
 turus

- Ipse pavet, ne tela sibi dextraeque negentur
 Ad scelus hoc Caesar: vicit patientia saevi
 370 Spem ducis, et jugulos, non tantum praestitit enses.
 Nil magis, assuetas sceleri quam perdere mentes,
 Atque perire timet. tam diro foederis ictu
 Parta quies, poenaeque redit placata Juventus.
 Brundisium decimis jubet hanc attingere castris,
 375 Et cunctas revocare rates, quas avius Hydrus,
 Antiquusque Taras, secreta que littora Leucæ,
 Quas recipit Salapina palus, et subdita Sipus
 Montibus: Ausoniam qua torquens frugifer oram,
 Dalmatico Boreae, Calabroque obnoxius Austro
 380 Appulus Adriacas exit Garganus in undas.
 Ipse petit trepidam tutus sine milite Romam
 Jam doctam servire togæ: populoque precanti
 Scilicet indulgens, summum Dictator honorem
 Contigit, et laetos fecit se Consule fastos.
 385 Namque omnes voces, per quas jam tempore tanto

Mentimur

N
 turus eos etiam milite manco, manibus aut debili
 aut carente. At facile erat generale pronuncia-
 tum huic occasione aptare, et substituere *Inuito*.

369. *Ad scelus hoc*] Ad occidendos eos qui pa-
 cem optaverant. Grotius.

371. *Nil magis, assuetas sceleri quam perdere
 mentes, Atque perire timet.*] Quid prius hic culpam,
 Librariorum inscitiam, an Interpretum patien-
 tiam? Nulla subest his verbis sententia, nulla ora-
 tionis constructio. *Nihil magis timet*, quis?
 Caesar, inquiunt: atqui plura interveniunt, et
 quod proximum est, *Miles timet*, non *Caesar*. sed
 esto; Quid timet Caesar? *mentis assuetas perdere
 atque perire*. Quid ergo fiat de *Sceleri*? Nugæ
 et tenebrae merae. Corrige levissima mutatione,

*Nil magis assuetas sceleri quam perdere mentes
 Atque perire TENET.*

Ubi ordo est; *Nil magis tenet*, afficit, obligat,
 obstringit, *mentes sceleri assuetas, quam perdere et
 perire*. Ipsa ducis saevitia, donativo potentior,
 demerabatur sibi milites, qui pro munere poena
 placati sunt. Silius vii, 524.

Perdendi simul et pereundi ardebat amore.

372.—*Tam diro foederis ictu Parta quies,*]
 Immo, ut Codices plerique omnes,

—*Tam DIRI foederis ictu.*

Res ipsa clamat.

377. *Quas recipit Salapina palus,*] Variant hic
 manuscripti: Sed quam recipimus vera lectio est;
 Salapia enim paludi nomen. Plin. iii, 2. Grotius.

393. Et

Mentimur dominis, haec primum repperit aetas,
 Qua sibi ne ferri jus ullum Caesar abesset,
 Ausonias voluit gladiis miscere secures,
 Addidit et fasces aquilis, et nomen inane
 390 Imperii rapiens, signavit tempora digna
 Moesta nota. nam quo melius Pharsalicus annus
 Consule notus erit? fingit solennia campus,
 Et non admissae dirimit suffragia plebis,
 Decantatque tribus, et vana versat in urna.
 395 Nec coelum servare licet: tonat augure furdo,

Et

393. *Et non admissae dirimit suffragia plebis.* Vulgata sic se habet,
 Sic et Priscianus legit, sed corrigo,

Et non admissae DIRIBET suffragia PLEBI.

Varro de Re Rustica iii, 2, *Dum diribentur suffragia, &c.* Cicero in Pisonem c. 40, *An ego expectem, dum de te quinque et septuaginta tabellae diribeantur.* Varro de Re Rust. iii, 6, *Fit clamor in campo, narrat ad tabulam, dum diriberent, quendam deprehensum tesseras conjicientem in loculum.* Valerius Maximus ix, 12, 7, *Licinius Macer repetundarum reus, dum sententiae diriberentur, in Moenianum conscendit.* ubi vide Pighium. Caesar a Senatu Dictator dictus Plutarch. Sed Caesar Civil. ii, 21, *legem de Dictatore latam, seque Dictatorem dictum a M. Lepido Praetore cognoscit.* Praetor tamen jure Dictatorem dicere nequit, ut ex Cicerone probat Gruchius. Quod si dictator a populo non creabatur, patet corrigendum esse, v. 382,

—populoque PETENTI

Scilicet indulgens, SUMMO DIGNATUR HONORE

COMITIA, et lactos fecit se Consule fastos.

—populoque precanti

Scilicet indulgens, summum Dictator honorem

Contigit, et lactos fecit se Consule fastos.

Sed Gruchius p. 18, Consulibus absentibus Senatui visum est Dictatorem Comitiorum causa creandum esse. unde legendum,

—summo Dictator honori

CONSULIT.

Id est, Consulatus. Excerpta Controv. iv. 2. *Summo cum honore Metelli, asserens contra Metellum agendum ita ut rogetur cum iudicibus officio pontificum et ipse consulere.*

394. *Decantatque tribus, et vana versat in urna.* Decantat, agnoscit Priscianus. libenter tamen legerim,

CENTURIATQUE tribus, et INANI versat in urna.

Notissimum in Comitiiis Populum in tribus, tribus singulas in centurias descriptas esse et distributas. Inani urna, Cista vel sitella, quam colligendis suffragiis Rogator deferrebat. ideo Inani, quia nulla suffragia inerant populo non admissa.

Et laetae jurantur aves, bubone sinistro.

Inde perit primum quondam veneranda potestas

Juris inops: careat tantum ne nomine tempus,

Menstruus in fastos distinguit secula Consul.

400 Nec non Iliacae numen quod praefidet Albae

Haud meritum Latio solennia sacra subacto

Vidit flammifera confectas nocte Latinas.

Inde rapit cursus, et, quae piger Appulus arva

Deseruit rastris, et inertis tradidit herbae,

405 Ocyor et coeli flammis, et tigride foeta

Transcurrit: curvique tenens Minoia tecta

Brundusii, clausas ventis brumalibus undas

Invenit, et pavidas hyberno fidere classes.

Turpe duci visum est rapiendi tempora belli

410 In segnes exisse moras, portuque teneri,

Dum pateat tutum vel non felicibus aequor.

Expertes animos pelagi sic robore complet:

Fortius hyberni flatus, coelumque fretumque

Cum cepere, tenent, quam quos incumbere certos

415 Perfida nubiferi vetat inconstantia veris.

Nec maris anfractus, lustrandaque littora nobis,

Sed recti fluctus; soloque Aquilone secandi.

Hic utinam summi curvet carchesia mali,

Incumbatque

405. *Ocyor et coeli flammis, et tigride foeta Trans-*
currit:] Non placet, *Rapit cursus*, et *Transcurrit*
arva. Codex Berfmanni ut ex nostris Regius,
TRANSIERAT. Eleganter. *Tenet* Brundisium,
quia *transierat* Apuliam. et *ocior flammis transie-*

rat; adeo velociter, ut *transisse* eum viderent,
quem *transeuntem* nemo viderat.

409. *Turpe duci visum est]* Meliores codices
non agnoscunt *Est*.

419. *Incumbatque*

- Incumbatque furens, et Graia ad moenia perflet,
 420 Ne Pompeiani Phaeacum e littore toto
 Languida jactatis comprehendant carbasa remis :
 Rumpite, quae retinent felices vincula proras.
 Jamdudum nubes, et saevas perdimus undas.
 Sidera prima poli Phoebo labante sub undas
 425 Exierant, et luna suas jam fecerat umbras :
 Cum pariter solvere rates, totosque rudentes
 Laxavere finus : et flexo navita cornu
 Obliquat laevo pede carbasa, summaque pandens
 Suppara velorum perituras colligit auras.
 430 Ut primum levior propellere lintea ventus
 Incipit, exiguumque tument, mox reddita malo
 In mediam cecidere ratem : terraque relictâ
 Non valet ipsa se ui puppes, quae vexerat aura.
 Aequora lenta jacent alto torpore ligata.
 435 Pigrius immotis haesere paludibus undae.

e

Sequi

Sic

419. Incumbatque furens,] Ut v, 578, Vento-
 que furenti Trade finum. et 586, Nec longa furori
 Ventorum. Placet tamen quod Pulmanni duo
 codices et Academicus habent,

Incumbatque FERENS, et Graia ad moenia
 perflet.

Virgil. iv, 430,

Expectet facilemque fugam ventosque ferentes.

Seneca de Vita Beata xxii, Sic illum afficiunt divi-
 tiae et exhilarant, ut navigantem secundus et ferens
 ventus.

Ovid. Heroid. xvi,

Protinus egredior, ventisque ferentibus usus
 Applicui.

et Trist. i, 2,

Ut mare confidat, ventisque ferentibus utar.

430. Ut primum] Melius MS. P. Et primum.
 Sequitur enim mox. Et primum quidem, inquit,
 furens fuit ventus, mox elanguit. Grotius.

434. Aequora lenta jacent alto torpore ligata.]
 Lege et distingue cum codicibus melioribus,

Aequora lenta jacent : alto torpore LIGATAE
 Pigrius immotis haesere paludibus undae.

N n 443.—Veluti

- Sic stat iners Scythicas astringens Bosphorus undas
 Cum glacie retinente fretum non impulit Ister,
 Immenfumque gelu tegitur mare : comprimit unda,
 Deprendit quascunque rates : nec pervia velis
 440 Aequora frangit eques, fluctuque latente sonantem
 Orbita migrantis scindit Maeotida Bessi.
 Saeva quies pelagi, moestoque ignava profundo
 Stagna jacentis aquae, veluti deserta rigente
 Aequora natura cessant : Pontusque vetustas
 445 Oblitus servare vices non commeat aestu,
 Non horrore tremit : non Solis imagine vibrat.
 Casibus innumeris fixae patuere carinae.
 Illinc infestae classes, et inertia tonsis
 Aequora moturae ; gravis hinc languore profundum
 450 Obsessis ventura fames. nova vota timori
 Sunt inventa novo, fluctus nimiasque precari
 Ventorum vires, dum se torpentibus unda
 Excutiat stagnis, et sit mare. nubila nusquam,
 Undarumque minae : coelo languente, fretoque
 455 Naufragii spes omnis abit. sed nocte fugata
 Laesum nube diem jubar extulit, imaque sensim
 Concussit pelagi, movitque Ceraunia nautis.
 Inde rapi coepere rates, atque aequora classem

Curva

443.—*Veluti deserta rigente Aequora natura cessant :*] Ride illum, *Rigentem naturam.* Corrige et distingue,

—*moestoque ignava profundo Stagna jacentis aquae, veluti deserta* REGENTE *Aequora Natura, cessant.*

Sententia clara : *Stagna cessant, veluti deserta Natura regente, sive quae regit.*

455.—*Sed nocte fugata Laesum nube diem jubar extulit,*] *Laesum nube,* inquiunt, est nubibus obductum. Audio : et dies nubilus illis dicetur *Laesus,* qui serenum diem optant. At Caesariani
 nubes

Curva sequi, quae jam vento, fluctuque secundo

460 Lapſa Palaſtinas uncis confixit arenas.

Prima duces vidit juncſtis conſiſtere caſtris
Tellus, quam volucer Genuſus, quam mollior Apſus
Circumeunt ripis. Apſo geſtare carinas
Cauſa palus, leni quam fallens egerit unda.

465 At Genuſum nunc ſole nives, nunc imbre ſolutae
Praecipitant: neuter longo ſe gurgite laſſat,
Sed minimum terrae vicino littore novit.

Hoc fortuna loco tantae duo nomina famae
Compoſuit: miſerique fuit ſpes irrita mundi,

470 Poſſe duces parva campi ſtatione diremtos
Admotum damnare nefas. nam cernere vultus,
Et voces audire datur: multoſque per annos
Dilectus tibi, Magne, ſocer, poſt pignora tanta,
Sanguinis infauſti ſobolem, mortemque nepotis,

475 Te niſi Niliaca propius non vidit arena.

Caesaris attonitam miſcenda ad proelia mentem
Ferre moras ſclerum partes juſſere relictæ.

Ductor

nubes hic et ventos optabant, *Nova vota timori*
Sunt inventa novo. Quare ignosce bonis Librariis,
qui poëtae acumen non ceperunt; et morali Epi-
theto ſententiam reſtitue,

—ſed nocte fugata

LAETUM nube diem jubar extulit.

460.—*Palaſtinas uncis confixit arenas.*] Eſt in
Epiri ore Palaſte. Grotius.

461. *Prima duces vidit juncſtis conſiſtere caſtris*
Tellus,] Gemino morbo laborat hic verſus, et ab

ordine, et a lectione: Repone,

Prima duces juncſtis vidit CONSIDERE
caſtris.

Ordinem reſtituunt codices.

474.—*Mortemque nepotis,* Velleius: *Filius*
quoque parvus Pompeii Julia natus, intra breve ſpa-
tium obiit. At nepotum habet MS. P. An quod
filia ante interiſſet? de ejus enim ſexu prole
loqui videas Plutarchum et Dionem. Grotius.

N n 2

479.—*Meditatus*

- Ductor erat cunctis audax Antonius armis,
 Jam tum civili meditatus Leucada bello.
 480 Illum saepe minis Caesar, precibusque morantem
 Evocat : O mundi tantorum causa malorum,
 Quid Superos, et fata tenes ? sunt caetera cursu
 Acta meo, summam rapti per prospera belli
 Te poscit Fortuna manum. num rupta vadofis
 485 Syrtibus incerto Libye nos dividit aestu ?
 Nunquid inexperto tua credimus arma profundo ?
 Inque novos traheris casus ? ignave, venire
 Te Caesar, non ire, jubet. prior ipse per hostes
 Percussi medias alieni juris arenas.
 490 Tu mea castra times ? pereuntia tempora fati
 Conqueror : in ventos impendo vota, fretumque.
 Ne retine dubium cupientes ire per aequor :
 Si bene nota mihi est, ad Caesaris arma juvenus
 Naufragio venisse volet. jam voce doloris
 495 Utendum est : non ex aequo divisimus orbem.
 Epirum Caesarque tenet, totusque Senatus :
 Ausoniam tu solus habes. his terque, quaterque
 Vocibus excitum postquam cessare videbat,
 Dum se deesse Deis, at non sibi numina, credit :

500 Sponte

479.—*Meditatus Leucada bello.*] Meditatus suum proprie bellum civile, quod postea ad Actium gessit. Grotius.

Venitur ad amicos. itur in hostes aut in vacua. Grotius.

487.—*Venire Te Caesar, non ire, jubet.*]

499. *Dum se deesse Deis, at non sibi numina credit :*] Meliores codices AC non. Res ipsa postulat.

500 Sponte per incautas audet tentare tenebras,
Quod jussi timuere, fretum: temeraria prono
Expertus cessisse Deo: fluctusque verendos
Classibus, exigua sperat superare carina.

Solverat armorum fessas nox languida curas:

505 Parta quies miseris, in quorum pectora somno
Dat vires fortuna minor: jam castra filebant:
Tertia jam vigiles commoverat hora secundos,
Caesar sollicito per vasta silentia gressu
Vix famulis audenda parat: cunctisque relictis,

510 Sola placet Fortuna comes. tentoria postquam
Egressus vigilum, somno cedentia membra
Transiit, questus tacite quod fallere posset;
Littora curva legit, primisque invenit in undis
Rupibus exesis haerentem fune carinam.

515 Rectorem, dominumque ratis secura tenebat
Haud procul inde domus, non ullo robore fulta,
Sed sterili junco, cannaque intexta palustri,
Et latus inversa nudum munita phaselo.

Haec Caesar bis terque manu quassantia tectum

520 Limina commovit. molli confurgit Amyclas,
Quem dabat alga, toro. Quisnam mea naufragus, inquit,
Tecta

505. *Parta quies miseris,*] Meliores codices
PARVA. Lege et distingue,

Solverat armorum fessas nox languida curas,
PARVA *quies miseris.*

Nox languida, parva quies, per Epexegefin.
Parva, quia mane ad curas redeundum erat.

519. *Haec Caesar-----Limina commovit.*] Cor-
rige et distingue,

UT *Caesar bis terque manu quassantia tectum*
Limina commovit; molli, &c.

Hoc pacto apte cohaerent, quae prius hiabant.

- Tecta petit ? aut quem nostrae Fortuna coegit
 Auxilium sperare casae ? Sic fatus, ab alto
 Aggere, jam tepidae sublato fune favillae,
 525 Scintillam tenuem commotos pavit in ignes,
 Securus belli : praedam civilibus armis
 Scit non esse casae. O vitae tuta facultas
 Pauperis, angustique lares ! o munera nondum
 Intellecta Deum ! quibus hoc contingere templis,
 530 Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
 Caesarea pulsante manu ? tum poste recluso,
 Dux ait : Expecta votis majora modestis,
 Spesque tuas laxa, juvenis, si iussa secutus
 Me vehis Hesperiam, non ultra cuncta carinae
 535 Debebis, manibusque inopem duxisse senectam.
 Ne cessa praebere Deo tua fata, volenti

Angustos

523.—*Ab alto Aggere, jam tepidae sublato fune favillae*, Funem hic volunt, igniarium sive sulfuratum, quo ignis vel servatur vel corripitur. Tu repone,

Ovid. Met. viii, 456,

—*flagrantem mater ab igne*

Eripuit torrem.

Fast. v, 505,

—*Sic fatus, ab alto*

Aggere, jam tepidae sublato TORRE favillae,
Scintillam tenuem commotos pavit in ignes.

Tecta senis subeunt nigro deformia fumo,
Ignis in hesterno stipite parvus erat.

Ab alto aggere favillae ; raro enim focum verrebat ; nec studebat munditiei. Favilla jam tepida erat, at *Torris* sive stipes semustus paulum ignis servaverat ; hunc anima et spiritu suo commovit ac produxit ad flammam. Ovid. Met. viii, 643,

In recepta lectione nullus orationis exitus est. Quid enim est *funis favillae* ? vel quid *Fune sublato ab aggere* ?

529.—*Quibus hoc contingere templis Aut potuit muris*, Mallem, si libri addicerent,

—*et ignes*

Suscitat hesternos ; foliisque et cortice sicco
Nutrit, et ad flammam anima producit anili.

—*Quibus hoc contingere templis,*

QUEIS potuit muris.

529. Indocilis

Angustos opibus subitis implere Penates.
 Sic fatur: quanquam plebeio tectus amictu,
 Indocilis privata loqui. tum pauper Amyclas:
 540 Multa quidem prohibent nocturno credere ponto.
 Nam sol non rutilas deduxit in aequora nubes,
 Concordeſque tulit radios: Noton altera Phoebi,
 Altera pars Borean diducta luce vocabat.
 Orbe quoque exhaustus medio, languensque recessit,
 545 Spectantes oculos infirmo lumine passus.
 Lunaque non gracili surrexit lucida cornu,
 Aut orbis medii puros exesa recessus:
 Nec duxit recto tenuata cacumina cornu
 Ventorumque nota rubuit: tum lurida pallens
 550 Ora tulit vultu sub nubem tristis ituro.
 Sed mihi nec motus nemorum, nec littoris ictus,
 Nec placet incertus, qui provocat aequora, delphin:

Aut

539. *Indocilis privata loqui.*] Arist. ii. Politicor. 4. de Jasone Pheraeo: ὡς ἐκ ἐπιστάμης ἰδιώτης ἴσται. Grotius.

542.—*Noton altera Phoebi, Altera pars Borean diducta luce vocabat.*] Pro vocabat, Corrige NOTABAT, pars Austrum, pars Boream signabat. ut infra 549, de Luna,

—*Ventorumque nota rubuit.*

551. *Sed mihi nec motus nemorum,*] Non placet Motus. Plin. xviii, 86, *montium sonitus*, nemorumque mugitus. Virg. Georg. i, 358, *Montibus audiri fragor. nemorum murmur.* Ideo Lego,

Sed mihi nec SONITUS nemorum.

552. *Nec placet incertus, qui provocat aequora, delphin:]* Lege et distingue cum aliis codicibus,

Nec placet, incertus QUOD provocat aequora delphin.

ut mox,

Aut siccum quod mergus amat.

Sed praeterea est, quod velim: quid enim, obsecro, est incertus delphin? Repone

Nec placet, INCURVUS QUOD provocat aequora delphin.

Notum illud Pacuvii,

Repandirostrum incurvicervicum pecus.

Ovidius,

- Aut ficcum quod mergus amat: quodque ausa volare
 Ardea sublimis pennae confisa natanti:
 555 Quodque caput spargens undis, velut occupat imbrem,
 Instabili gressu metitur littora cornix.
 Sed si magnarum poscunt discrimina rerum,
 Haud dubitem praebere manus: vel littora tangam
 Iussa, vel hoc potius pelagus, flatusque negabunt.
 560 Haec fatur, solvensque ratem dat carbasa ventis:
 Ad quorum motus non solum lapsa per altum
 Aëra dispersos traxere cadentia fulcos
 Sidera: sed summis etiam quae fixa tenentur
 Astra polis, sunt visa quati. niger inficit horror
 565 Terga maris: longo per multa volumina tractu
 Aestuatur unda minax: flatusque incerta futuri,
 Turbida testantur conceptos aequora ventos.
 Tunc rector trepidae fatur ratis: Aspice saevum
 Quanta paret pelagus: Zephyrosne intendat, an Euros
 570 Incertum est: puppim dubius ferit undique pontus.

Nubibus,

Ovidius,

Jam nostros curvi norant delphines amores.

et

*—nec se super aequora curvi**Tollere consuetas audent delphines in auras.*Plin. xviii, 87, *Delphini tranquillo mari lascivientes flatum praesagiunt.*

556. *Instabili gressu metitur littora cornix.*] Si gressu, quid tam magnum, si *Instabili*? Quasi vero quis simul stare et ingredi possit. Lego,

INSTABILIS gressu metitur littora cornix.

Non stat loco scilicet,

Sed sola in sicca secum spatiatum arena.

Atque hoc pacto etiam constructio venustior est.

569. *Quanta paret pelagus: Zephyrosne intendat, an Euros Incertum est:*] Codex Colbertinus et Harleianus, PARAT. Sed illud NE omnes codices repudiant. Ceterum illud vide, *Zephyrosne an Euros*. Mirum vero, si hoc adeo incertum, cum hi venti plane oppositi sint: modestius, si diversos nominasset sed non contrarios. Et mox sane cum haec brevius dicta dilatatur, si caelum, inquit,

Nubibus, et coelo Notus est. si murmura ponti
 Consulimus, Cori verrent mare. gurgite tanto,
 Nec ratis Hesperias tanget, nec naufragus oras.
 Desperare viam, et vetitos convertere cursus
 575 Sola salus. liceat vexata littora puppe
 Prendere, ne longe nimium sit proxima tellus.

Fifus cuncta sibi cessura pericula Caesar,
 Sperne minas, inquit, pelagi, ventoque furenti
 Trade sinum. Italiam si coelo auctore recusas,
 580 Me pete. sola tibi causa haec est iusta timoris,

Vectorem

inquit, consulimus, Notus est; si pontum, Cori
 sunt, hoc me incertum reddit. Atqui Corus
 Zephyro proximus pro Zephyro ponitur, et prae-
 fertim cum plurali numero sunt, alteri utrosque
 comprehendunt. Ergo ut priora posterioribus
 congruant, lege,

Zephyros intendat, an AUSTROS
 Incertum est.

572.—*Cori verrent mare.*] Conjectura vera du-
 centibus MSS. qui non, *venient Cori in mare*,
 sed *Cori venient mare*, praeferunt. Virg. Aen. i,

*Ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
 Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.*

Grotius. Eam conjecturam primus dedit Berf-
 mannus; plaudente, ut vides Grotio. sed ea mini-
 me est opus. Omnes codices, *Venient*, non *Verrent*.
 Deme jam unam literam, vel virgulam potius; et
 sana fient omnia,

*Nubibus et caelo Notus est; si murmura ponti
 Consulimus, Cori: VENIET mare gurgite
 tanto,
 Nec ratis Hesperias tanget nec naufragus oras.*

Est emendatio viri egregii Jani Rutgerfii, Var.
 Lect i, 12. Observandum est, Caesarem ab Ita-
 lia huc venientem recto Aquilone perductum esse;
 ut supra 417, *Sed recti fluctus soloque Aquilone se-
 candi*. Cum autem Corus sit Aquiloni oppositus
 et contrarius, apparet redeunti in Italiam Caesari
 Corum fore adversum. Recte ergo magister pup-
 pis, si pontum, inquit, consulimus, *Cori erunt*:
 Quod si evenerit, veniet mare adversum nobis
 tanto gurgite, Coro huc impellente; ut nec vivi
 nec naufragi Italiam tangamus.

578.—*Ventoque furenti Trade sinum.*] Repone
 et hic,

—ventoque FERENTI

Trade sinum.

Cuicumque vento, qui a puppe flabit. Vide su-
 pra ad v, 419.

580.—*Causa haec est iusta*] Meliores codices,
Me pete: sola tibi causa est haec iusta timoris.

O o

587.—*Nec*

- Vectorem non nosse tuum; quem numina nunquam
 Destituunt; de quo male tunc Fortuna meretur,
 Cum post vota venit: medias perrumpe procellas
 Tutela secure mea. coeli iste fretique,
 585 Non puppis nostrae labor est: hanc Caesare pressam
 A fluctu defendet onus. nec longa furori
 Ventorum saevo dabitur mora: proderit undis
 Ista ratis. nec flecte manum: fuge proxima velis
 Littora: tum Calabro portu te crede potitum,
 590 Cum jam non poterit puppi, nostraeque saluti
 Altera terra dari. quid tanta strage paretur
 Ignoras? quaerit pelagi coelique tumultu
 Quid praestet Fortuna mihi. Non plura locuto
 Avulfit laceros percussa puppe rudentes
 595 Turbo rapax, fragilemque super volitantia malum
 Vela tulit: sonuit victis compagibus alnus.
 Inde ruunt toto concita pericula mundo.
 Primus ab Oceano caput exeris Atlanteo,
 Core, movens aestus: jam te tollente furebat
 600 Pontus, et in scopulos totas erexerat undas.
 Occurrit gelidus Boreas, pelagusque retundit:

Et

Q | 587.—*Nec longa furori Ventorum saevo dabitur mora:]* Displicet illud *Saevo*, et ob sensum et ob compositionem. Forte sic dedit,

—*nec longa furori*
Ventorum, CREDO, dabitur mora.

592.—*Quaerit pelagi coelique tumultu Quid Praestet Fortuna mihi.]* Placet Berfmanni codex, qui habet,

—*quaerit pelagi caelique tumultu*
 QUOD praestet Fortuna mihi.

595.—*Fragilemque super volitantia malum Vela tulit:]* Sat bene *Fragilem*, sed placet codicis Regii lectio GRACILEM.

601. *Occurrit gelidus Boreas,]* Quid interest, ubi de viribus solis agitur, utrum *gelidus* sit necne?

In

Et dubium pendet, vento cui concidat, aequor.
Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, et undas
Torfit, et abstrusas penitus vada fecit arenas.
605 Nec perfert pontum Boreas ad saxa, suumque
In fluctus Cori frangit mare: motaque possunt
Aequora subductis etiam concurrere ventis.
Non Euri cessasse minas, non imbribus atrum
Aeolii jacuisse Notum sub carcere saxi
610 Crediderim: cunctos solita de parte ruentes
Defendisse suas violento turbine terras,

Sic

in aliis recte locum habere potest, sed hic indig-
nor tam iners Epitheton. Scribe,

Occurrit VALIDUS Boreas.

Recte vero Occurrit: Boreas enim sive Aquilo
Coro prorsus contrarius est.

Horat. Epist. ii,

Nec si te validus jactaverit Auster in alto.

602.—*Vento cui concidat,*] Ita MS. id est,
succumbat. Grotius. Omnes ubique codices
CONCIDAT. antea erat Pareat, quod Correcto-
ribus debemus, ab Ovidio petitem, Trist. i, 2,

*Inter utrumque fremunt immuni turbine venti:
Nescit cui domino pareat unda maris.*

Et profecto melius dixisset Noster,

Et dubium pendet, domino cui pareat, aequor.

Atque huc facit, quod v, 599 pro *Te tollente*, co-
dex Regius habeat, *Te regnante*. Certe neutri
vento *Concidit*; id dubium erat, ab utro tollere-
tur. Ovid. Metam. viii. 470.

—utque carina,

*Quam ventus ventoque rapit contrarius aestus,
Vim geminam sentit, paretque incerta duobus.*

Pareat. Gloss. Concedat: inde factum Concidat.

603. *Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, et
undas Torfit, et abstrusas penitus vada fecit*] Lego
UNA, non Undas, quod tertio versu praecefferat:

*Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, et UNA
Torfit, et abstrusas penitus vada fecit arenas.*

Et torfit arenas, et vada fecit: Hoc est ex fundo
maris eruit abstrusas penitus arenas, et vada fecit
ex illis; liquidas fluidas effecit.

Virgil. Georg. iii, 350.

Turbidus et torquens flaventes Hister arenas.

606.—*Motique possunt Aequora subductis etiam
concurrere ventis.*] Jacet plane et languet illud
Possunt concurrere. Repone,

—motique PERSTANT

Aequora subductis etiam concurrere ventis.

O o 2

612.—Nam

Sic pelagus mansisse loco. nam parva procellis
Aequora rapta ferunt: Aegaeas transit in undas
Tyrrhenum: sonat Ionio vagus Adria ponto,

615 Ah, quoties frustra pulsatos aequore montes
Obruit illa dies? quam celsa cacumina pessum
Tellus victa dedit! non ullo littore surgunt
Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti
A magno venere mari, mundumque coercens

620 Monstriferos agit unda sinus. Sic rector Olympi
Cuspide fraterna lassatum in secula fulmen
Adjuvit, regnoque accessit terra secundo,

Cum

613.—*Nam parva procellis Aequora rapta ferunt:]* Quid hoc est, quod *Ferunt*, praedicant homines scilicet? An in re ultra omnem fidem exaggerata historicam fidem appellat? Nugae. Corrige,

—nam parva PROCELLAE
Aequora rapta ferunt.

Pelagus sive Oceanus locum servat; minora maria, Tyrrhenum et Adriaticum, in alienas sedes pelluntur, Virgilius de ventis,

*Ni faciat: maria ac terras caelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.*

615. *Ah, quoties frustra pulsatos aequore montes Obruit illa dies!]* Quocumque eam vertas, non constat sententia. *Ah, quoties illa dies obruit montes frustra aequore pulsatos.* Si obruit, quomodo *Frustra?* quomodo id quod sequitur, *Quam celsa cacumina pessum Tellus victa dedit?* certe non *frustra* egit nec inanes minas tulit aequor, si celsi montes pessumdati sunt. Vis alio ordine procedere? *Ah, illa dies obruit montes quoties frustra aequore pulsatos.* Atqui hoc plane absque nervis, a

poëtico more abhorrens. Quid multis opus? Tu corrige,

QUOT, *quoties frustra pulsatos aequore, montes*
SUBRUIT *illa dies! quam celsa cacumina*
pessum
Tellus victa dedit!

Cum *Quot* a *Quoties* absorberetur, et versui deesset: Librarii illud *Ah* de suo dederunt: inepte profecto; quasi ob scopulorum aliquot ruinam Noster ingemeret. In re morali solum locum hoc habet,

—*Ah, te ne frigora laedant,
Ah, tibi ne teneras glacies secet aspera plantat.*

Jam vero illud *Subruit*, pro *Obruit*, quantum interest, quantum praestat? si aequor *obruit* montes, stant; si *Subruit*, cadunt, et *pessum* dati sunt.

620. *Monstriferos agit unda sinus.]* Plenos belluis. Grotius.

622.—*Regnoque accessit terra secundo,]* Terra accessio facta est ejus sortis quae Neptuno obveniat. Grotius.

625. Tunc

Cum mare convolvit gentes, cum littora Tethys
Noluit ulla pati, coelo contenta teneri.

625 Tunc quoque tanta maris moles crevisset in astra,
Ni Superum rector pressisset nubibus undas.
Non coeli nox illa fuit : latet obsitus aër
Infernae pallore domus, nimbisque gravatus
Deprimitur, fluctusque in nubibus accipit imbrem.

630 Lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt
Clara, sed obscurum nimbofus diffilit aër.
Tunc superum convexa tremunt, atque arduus axis
Insonuit, motaque poli compage laborant.
Extimuit Natura chaos : rupisse videntur

635 Concordes elementa moras, rursusque redire
Nox Manes mixtura Deis. spes una salutis,
Quod tanta mundi nondum periere ruina.
Quantum Leucadio placidus de vertice pontus
Despicitur ; tantum nautae videre trementes

640 Fluctibus

625. Tuuc quoque tanta maris] Immo NUNC ;
hac ipsa, de qua agitur, tempestate : ut recte
codex Pulmanni,

631.—Sed obscurum nimbofus diffilit aër.
Tertio ante versu habuimus *Nimbus gravatus*,
lege,

—RIMOSUS diffilit aer.

Aen. viii, 391.

*Non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbo,*

633.—Atque arduus axis Insonuit:] Lege
cum aliis codicibus :

—atque arduus axis

Insonuit, motaque poli compage laborant.

Poli laborant mota compage : sic i, 7,

—sic cum compage soluta

Saecula tot mundi suprema coegerit hora.

636.—Spes una salutis, Quod tanta mundi
nondum periere ruina.] Quibus est ista spes una ?
Caesari, inquiunt, et navis rectori. Immo deis
ipsis : ne Chaos et Nox antiqua redeat, manes
deis mixtura.

639.—Nautae videre trementes] Nempe si
qui tum in mari erant. Grotius.

640.—Cumque

- 640 Fluctibus e summis praeceps mare : cumque tumentes
 Rursus hiant undae, vix eminent aequore malus.
 Nubila tanguntur velis, et terra carina.
 Nam pelagus, qua parte sedet, non celat arenam
 Exhaustum in cumulos, omnisque in fluctibus unda est.
- 645 Artis opem vicere metus : nescitque magister
 Quam frangat, cui cedat aquae. discordia ponti
 Succurrit miseris, fluctusque evertere puppim
 Non valet in fluctus : victum latus unda repellens
 Erigit, atque omni surgit ratis ardua vento.
- 650 Non humilem Sasona vadis, non littora curvae
 Thessaliae saxosa pavent, oraeque malignos
 Ambraciae portus : scopulosa Ceraunia nautae
 Summa timent. Credit jam digna pericula Caesar
 Fatis esse suis. tantusne evertere, dixit,

655 Me

640.—Cumque tumentes Rursus hiant undae,
 vix eminent aequore malus.] Mirum vero, si tumen-
 tes undae hiant : credideram antea, subsidentes.
 praeterea, si tumentes undae vehunt et elevat
 navigium ; non malus modo, sed ipsa navis emi-
 net aequore. Lege,

—cumque RUENTES

Rursus hiant undae, vix eminent aequore malus.

643. Nam pelagus, qua parte sedet, non celat
 arenam] Omnes fere codices ARENAS. Recte.
 Et quod sequitur, Omnisque in fluctibus unda est,
 sic accipe. Omnis unda usque ad imum maris
 fundum in fluctibus est, fluctu agitur, ne infima
 quidem aquae pars, ut in modicis tempestatibus,
 quiescit immota.

647.—Fluctusque evertere puppim Non valet
 in fluctus :] Mutavimus distinctionem, et colon
 duabus vocibus posterius posuimus, sensu non
 constante aliter. Quo minus fluctus quis evertat
 navem, obstant fluctus alii. Probat hanc inter-
 punctionem MS. T. Etiam in aliis MSS. eadem
 interpunctio. Sed pro fluctus est fluctum. Gro-
 tius. FLUCTUM, quod codices non pauci
 habent, omnino recipiendum.

652.—Scopulosa Ceraunia nautae Summa ti-
 ment.] Non pavent, ait, Sasona, nec oram Ambra-
 ciam ; timent summa Ceraunia. Hoc placet ?
 Codex Regius Summa TENENT.

654.—Tantusne evertere, dixit, Me Superis
 labor est :] Codex Collegii Trinitatis, QUAN-
 TUSNE.

655.—Parva

- 655 Me Superis labor est : parva quem puppe sedentem
 Tam magno petiere mari? si gloria leti
 Est pelago donata mei, bellisque negamur;
 Intrepidus, quamcunque datis mihi numina, mortem
 Accipiam. licet ingentes abruperit actus
 660 Festinata dies fatis : fat magna peregi.
 Arctoas domui gentes : inimica subegi
 Arma metu : vidit Magnum mihi Roma secundum.
 Jussa plebe tuli fasces per bella negatos :
 Nulla meis aberit titulis Romana potestas.
 665 Nesciat hoc quisquam, nisi tu, quae sola meorum
 Conscia votorum es, me, quamvis plenus honorum,
 Et Dictator eam Stygias, et Consul ad umbras,
 Privatum Fortuna, mori. mihi funere nullo

Est

655.—Parva quem puppe sedentem Tam magno petiere mari?] Imitatur Papinius cum Choraebum haec facit Apolloni dicentem :

—nigra quem tabe sinistri

Quaeris, inique, poli.

Grotius.

663. Jussa plebe tuli fasces per bella negatos :] Quomodo negatos per bella, quos per bella civilia obtinuit? Corrigo,

Jussa plebe tuli fasces per JURA negatos.

665. Nesciat] Non Nesciet, est enim optantis. Grotius. Nesciat; hoc esset; Omnes hoc sciant, nisi tu, o Fortuna. Atqui contrarium voluit Poeta. Lege,

NE SCIAT hoc quisquam, nisi tu.

Ovid. Fast. iii, 489,

Ne sciat hoc quisquam, tacitisque doloribus urar.

Ubi hunc Lucani locum recte emendavit acutissimus Nic. Heinsius. Operose haec vir magnus. Verior tamen simpliciorque sensus est: Nemo sciat modum et genus mortis meae; *privatum*, solum, plebis habitu, sine fascibus et potestatis insignibus, mori. Retinete, o di, cadaver in medio profundo, ne orbis sciat me sic periisse.

668. *Privatum, Fortuna, mori.*] Meo judicio *privatum* me mori. quanquam enim sum et Dictator et Consul, nihil tamen ista mihi sunt, qui regiam potestatem speravi, nec ulla minore contentus esse possum. Hanc nondum adeptus, *privatus* mihi videor. Ita in Secundo :

Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
 Pompeium transire parat.

Non

Est opus o Superi : lacerum retinete cadaver

670 Fluctibus in mediis : desint mihi busta, rogusque,

Dum metuar semper, terraque expecter ab omni.

Haec fatum decimus, dictu mirabile, fluctus

Invalida cum puppe levat : nec rursus ab alto

Aggere dejecit pelagi, sed pertulit unda,

675 Scruposisque angusta vacant ubi littora faxis,

Imposuit terrae. pariter tot regna, tot urbes

Fortunamque suam tacta tellure recepit.

Sed non tam remeans Caesar jam luce propinqua,

Quam tacita sua castra fuga, comitesque fefellit.

680 Circumfusa duci flevit, gemituque suorum,

Et non ingratis incescit turba querelis.

Quo, te dure, tulit virtus temeraria, Caesar ?

Aut quae nos viles animas in fata relinquens,

Invitis spargenda dabas tua membra procellis ?

685 Cum tot in hac anima populorum vita, salusque

Pendeat, et tantus caput hoc sibi fecerit orbis,

Saevitia est voluisse mori. nullusne tuorum

Emeruit comitum, fatis non posse superstes

Esse

Non privata, id est, regnum. Hic *privatum* est nondum regem. Similis est apud Plutarchum locus de Mario : ὑπάλειπε πρῶτον ἀνδρῶπων ἐπὶ λείαν ἀνηγορευμένον, οἰκόνισ καὶ πλεῖστον ἀρχόντα βασιλείαις ὁμῶς πολλαῖς κακιστάμενον, ὠδύρετο τὴν αὐτῆς τύχην, ὡς ἰδιῶς καὶ ἀτελῆς ἐν ἐπὶ πόθῳ προαποθνήσκων. Grotius.

674.—*Sed pertulit unda,*] Codex Pulmanni, *Pertulit ILLUM.*

680. *Circumfusa duci flevit, gemituque suorum,*]

Haec scabra et impolita sunt, nec a poetae manu. Lege,

*Circumfusa duci FLETU gemituque suorum,
Et non ingratis incescit turba querelis.*

686.—*Et tantus caput hoc sibi fecerit orbis,*] Non placet illud *Tantus*, quasi hic de orbis mensura ageretur : Corrige,

Et TOTUS caput hoc sibi fecerit orbis.

Tanti MS. H. ap. Oudend. 691.—*Pudet*

- Esse tuis? cum te raperet mare, corpora segnis
 690 Nostra sopor tenuit. pudet heu. tibi causa petendae
 Haec fuit Hesperiae? visum est committere quenquam
 Tam saevo crudele mari? fors ultima rerum
 In dubios casus, et prona pericula mortis
 Praecipitare solet. mundi jam summa tenentem
 695 Permisisse mari! tantum quid numina lassas?
 Sufficit ad fatum belli favor iste, laborque
 Fortunae, quod te nostris impegit arenis?
 Hinc usus placuere Deum, non rector ut orbis,
 Nec dominus rerum, sed felix naufragus esses?
 700 Talia jactantes, discussa nocte, serenus
 Oppressit cum sole dies, fessumque tumentes
 Composuit pelagus ventis patientibus undas.
 Nec non Hesperii lassatum fluctibus aequor
 Ut videre duces, purumque insurgere coelo
 705 Fracturum pelagus Boream, solvere carinas,

Quas

690.—*Pudet heu. tibi causa petendae Haec fuit Hesperiae? visum est committere quenquam Tam saevo crudele mari?*] Tolle notas interrogati-
 onis. Sententia est: Ipse petisti Hesperiam, quia
 tibi visum est crudele quenquam alium eo mit-
 tere.

696. *Sufficit ad fatum belli favor iste, laborque Fortunae.*] Suspensum hoc est et ambiguum:
Belli favor. et omnino recipiendum est, quod
 Beršmanni codex suppeditat,

Sufficit ad belli fatum favor iste laborque Fortunae.

704.—*Purumque insurgere coelo Fracturum pelagus Boream,*] Nihil quicquam vidi absurdius:

Quomodo *Purus*, sine nube et nimbo, si *fracturus*
 est pelagus? Cur ideo *solvere carinas*. quia frac-
 tum iri mare sperabant? illud quoque non placet,
Purum Borean: caelum potius *purum*, quam *ven-*
tum purum. Et commode sane codex Beršmanni
 PURO. Repone igitur,

—PUROQUE *insurgere coelo*
 STRATURUM *pelagus Boream*.

Virgilius viii, 89,

Mitis ut in, morem stagni placidaeque paludis
Sterneret aequor aquis.

et v, 763,

—*placidi straverunt aequora venti.*

P p

Ovid.

- Quas ventus, doctaeque pari moderamine dextrae
 Permissas habuere diu: latumque per aequor,
 Ut terrestre, coit, consertis puppibus, agmen.
 Sed nox saeva modum venti, velique tenorem
 710 Eripuit nautis, excussitque ordine puppes.
 Strymona sic gelidum, bruma pellente, relinquunt
 Poturae te, Nile, grues, primoque volatu
 Effingunt varias, casu monstrante, figuras.
 Mox ubi percussit tenfas Notus altior alas,
 715 Confusos temere immistae glomerantur in orbes,
 Et turbata perit dispersis littera pennis.
 Cum primum redeunte die violentior aër
 Puppibus incubuit, Phoebeo concitus ortu,
 Praetereunt frustra tentati littora Lissi,
 720 Nymphaeumque tenent, nudas Aquilonibus undas.
 Succedens Boreae jam portum fecerat Auster.

Undique

Ovid. Heroid. vii,

Jam venti ponent, strataque aequaliter unda.

et xix,

Spes tamen est stratis vicinae pacis in undis.

Sed et hic fertur eodem mendo FRACTIS.

706. *Quas ventus, doctaeque pari moderamine dextrae Permissas habuere diu:] Doctas manus de Pictore, Sculptore, &c. facile ferrem, sed de Remige, praesertim de omnibus, non patior. Repone,*

Quas ventus DUCTAEQUE pari moderamine dextrae.

Debetur hoc magno Fr. Gronovio Observ. i, 13.

708. *Ut terrestre, coit, consertis puppibus agmen.]*Altero mox versu *Puppes*. Lege,—*consertis PASSIBUS agmen.*

Consertis, id est, conjunctis, consociatis. Vide Lex. *Passus*.

720.—*Nudas Aquilonibus undas.]* Immo Nymphaeum ab Austro tutum non est. Dicendum ergo, quod Servius ait ad iii Aeneidos: *Auster quivis ventus. nam ad Thraciam Aquilone navigatur.* Sed nec sequentia cum Caesaris commentariis concilies. Nam eo teste certo, incredibili felicitate Auster, qui per biduum flaverat, in Africum se vertit, non Boreas in Austrum. Grotius.

721. *Succedens Boreae jam portum fecerat Auster.]*

Lucanus hanc Antonii classem *Borea* vectam narrat,

- Undique collatis in robur Caesaris armis,
 Summa videns duri Magnus discrimina martis
 Jam castris instare suis : seponere tutum
 725 Conjugii decrevit onus, Lesboque remotam,
 Te procul a saevi strepitu, Cornelia, belli
 Occulere. Heu quantum mentes dominatur in aequas
 Justa Venus ! dubium, trepidumque ad proelia, Magne,
 Te quoque fecit amor : quod nolles stare sub ictu
 730 Fortunae, quo mundus erat, Romanaque fata,
 Conjux sola fuit. mentem jam verba paratam
 Destituunt, blandaeque juvat ventura trahentem
 Indulgere morae, et tempus subducere fatis.
 Nocte sub extrema, pulso torpore quietis,
 735 Dum fovet amplexu gravidum Cornelia curis
 Pectus, et averfi petit oscula grata mariti :
 Humentes mirata genas, percussaue caeco
 Vulnere, non audet flentem deprendere Magnum.

Ille

narrat, v, 705, *Puroque insurgere caelo Straturum pelagus Borean solvere carinas.* Caesar contra Civil. iii, 26, *Nacti Austrum naves solvunt*, et mox, *Idem Auster increbuit.* Noster hic dicit Nymphaeum Aquilonibus five Boreae nudum et expositum esse, sed ab *Austro* tutum. At Caesar, *Is portus*, ait, *ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus* : unde, *incredibili felicitate*, Auster qui per biduum flaverat, in Africum se vertit. Haec plane adversis frontibus pugnant. Conciliari tamen possunt ; si in Caesare pro *Austrum* toties *Caurum* legamus. Nam *Caurus* five *Corus* proximus Aquiloni est Lucani *Boreas* ; et *Africus* proximus Austro est *Auster* Lucani.

725.—*Lesboque remotam Te procul*] Ferri hoc potest : sed placet plurium codicum lectio,

—*Lesboque REMOTA,*
Te procul a saevi strepitu, Cornelia, belli
Occulere.

Sic *Remotae Gades, Remoti Britanni.* Si *Lesbos ipsa remota*, tum certe *Cornelia procul.* at si *Cornelia remota*, utrum procul sit necne non dicitur.

727.—*Mentes dominatur in aequas*] Bonas, pias, faciles. Grotius.

P p 2 741.—*Nimiumque*

- Ille gemens, non nunc, vita mihi dulcior, inquit,
 740 Cum taedet vitae, laeto sed tempore, conjux,
 Venit moesta dies, et quam nimiumque, parumque
 Distulimus: jam totus adest in proelia Caesar.
 Cedendum est bellis: quorum tibi tuta latebra
 Lesbos erit, desiste preces tentare: negavi
 745 Jam mihi: non longos a me patiére recessus.
 Praecipites aderunt casus: properante ruina,
 Summa cadunt. satis est audisse pericula Magni.
 Meque tuus decepit amor, civilia bella
 Si spectare potes. nam me jam marte parato
 750 Securos cepisse pudet cum conjuge somnos,
 Eque tuo, miserum quatiunt cum classica mundum,
 Surrexisse sinu. vereor civilibus armis
 Pompeium nullo tristem committere damno.
 Tutior interea populis, et tutior omni
 755 Rege late, positamque procul fortuna mariti
 Non tota te mole premat. si numina nostras
 Impulerint acies, maneat pars optima Magni;
 Sitque mihi, si fata premant, victorque cruentus,

Quo

741.—*Nimiumque, parumque Distulimus:*] Bene explicat vetus Scholiastes: *nimium ad belli rationem: parum ad effectum.* Grotius. In Scholiastae verbis pro *Effectum*, lege *Affectum*.

751.—*Miserum quatiunt cum classica mundum,*] Meliores codices, QUATIUNT. Recte: praefertim cum addat, *Surrexisse.*

752.—*Vereor civilibus armis Pompeium nullo tristem committere damno.*] Pudet me in hoc civili bello, quo omnes conjugibus ac liberis carere debent, lactum ob uxoris praesentiam conspici.

Grotius. Immo ut Fortunae, hominumque invidiam placem; hoc me infortunio mactò, quod te caream.

758.—*Si fata premant, victorque cruentus,*] Atqui altero abhinc versu habuimus, Non tota te mole premat. Et hic requiritur sensus plane diversus, Repone,

*Sitque mihi, si fata SINANT victorque cruentus,
 Quo fugisse velim.*

Si

Quo fugisse velim. vix tantum infirma dolorem

760 Cepit, et attonito cesserunt pectore sensus.

Tandem ut vox moestas potuit proferre querelas :

Nil mihi de fatis thalami, Superisque relictum est,

Magne, queri : nostros non rumpit funus amores,

Nec diri fax summa rogi : sed sorte frequenti,

765 Plebeiaque nimis careo dimissa marito.

Hostis ad adventum rumpamus foedera tedae :

Placemus Socerum. sic est tibi cognita, Magne,

Nostra fides? credisne aliquid mihi tutius esse,

Quam tibi? nonne olim casu pendemus ab uno?

770 Fulminibus me, saeve, jubes tantaeque ruinae

Absentem praestare caput? secura videtur

Sors

Si victus non in praelio occidero; sit quo fugisse velim, si victor finat; si me non persequatur, aut intercipiat. Cum hoc non caperent Librarii, illud Premant ex proximo versu adsciverunt.

759.—*Vix tantum infirma dolorem Cepit,*] Cepit hic est Sustinuit, pertulit, ut Adversa capere, fortiter ferre. Quid ergo hic facit Infirma? An mirum, si mulier, semper alias infirma, tantum dolorem vix ceperit? Quanto melius quod alii codices suggerunt,

—*Vix tantum FIRMA dolorem*

Cepit.

Cum ad cetera firmo animo esset, huic tanto dolori pene succubuit. Ipse Lucanus infra 747, de eisdem,

*Nulla fuit tam moesta dies: nam cetera damna
Durata jam mente malis firmaque tulerunt.*

761. Tandem ut vox moestas potuit proferre que-

relas:] Plerique omnes codices non Tandem ut vox, sed Tandem VIX. Notum Vix tandem. Deinde Bersmanni unus, ex nostris duo LOQUELAS, non Querelas. Et quidem altero versu, iterum habemus Queri, Lege,

Tandem VIX moestas potuit proferre LOQUELAS.

Virg. v, 843.

—*puppique deus confedit in alta
Phorbanti similis, funditque has ore loquelas.*

764.—*Sorte frequenti,*] Vulgari admodum forte, hoc est, divortio; cum alioqui vere amantes mors sola separet. Speciem autem divortii habet ista separatio. Ideo dicit dimissa, quae vox divortio convenit. Grotius.

769.—*Nonne olim*] Omnes fere codices, Non olim.

772.—*Cum*

Sors tibi, cum facias etiam nunc vota, perisse,
Ut nolim servire malis: sed morte parata,

Te

772.—Cum facias etiam nunc vota, perisse,
Ut nolim servire malis:] Aliter haec distinguenda
hunc in modum:

—secura videtur

Sors tibi, cum facias etiam nunc vota perisse?
Ut nolim servire malis, sed morte parata
Te sequar ad manes, feriat dum moesta remotas
Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.
Adde, quod assuescis fatis, &c.

Dixerat Pompeius:

Tutior interea populis, et tutior omni
Rege late.

Regerit Cornelia, quomodo fieri possit, ut ipsa
secura sit, cum Pompeius ipse eo loco positum se
sentiatur, ut mortuum se quam vivum malit. Non
et hoc dixerat:

—non nunc vita mihi dulcior, inquit,
Cum taedet vitae, laeto sed tempore conjux.

Quomodo ergo, ait Cornelia, ego secura ero, cum
tibi mors in voto sit? Deinde fac me satis fortem
futuram, ut tibi superesse nolim, tamen tandiu sal-
tem superero, donec nuntius cladis ad me advene-
rit. Jam vero et hoc ipsum metuo, ut satis for-
tis sim ad mortem capeffendam, postquam à te
seposita didicero te carere. Illud autem assuescis,
fitne erratum scribarum pro assuefacis, an hic, ut
alibi, Hispaniensis poeta à puritate Latini sermo-
nis disciverit, in medio relinquam. Grotius. In
hac viri magni annotatione, *in μὲν καὶ οὐκ, in δὲ καὶ
ισοθρόν.* Recte vidit plenam distinctionem ponen-
dam esse post *Perisse*: in ceteris vix Poetae men-
tem affecutus est.

Fulminibus me, saeve, jubes tantaeque ruinae
Absentem praestare caput? secura videtur
Sors tibi: cum facias etiam nunc vota, perisse.

Quaenam illa vota, quae jam nunc perierunt?
Vota uxoris amantissimae, *Tecum vivere amo, te-
cum obeam libens.* Si tu in praelio cadis; perit
hoc votum; quia tam diu superstes tibi vivam;
dum mortis tuae fama ad Lesbion perfertur. Hoc
in versibus sequentibus latius describit, 743.

Ut nolim servire malis, sed morte parata
Te sequar ad manes; feriat dum moesta remotas
Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.

Hoc vult, ut jam dixi, et recte Grotius: *Fac, ut
tibi superesse nolim, tamen tam diu saltem superero,
donec nuntius cladis ad me advenerit.* Sed quid
quaeso est servire malis? non cum barbaro hoste
nec latrone res erat. Codex Trinitatis, *servare*,
proprius vero. Lege,

Ut nolim SUPERARE malis, sed morte parata
Te sequar.

Superare, idem est, quod Superesse. Virgilius,
Aeneid. iii, 339.

—superatne, et vescitur aura?

et ii, 643,

Vidimus excidia, et captae superavimus urbi.

Jam vero cum addit vir doctus, *Et hoc ipsum me-
tuo, ut satis fortis sim animo ad mortem capeffan-
dam, postquam a te seposita didicero te carere*, tota
errat via. Plane contrarium, ut par erat, dicit
Lucanus.

Adde, quod assuescis fatis, tantumque dolorem,
Crudelis, me ferre doces. ignosce fatenti:
Posse pati, timeo.

Haec ad id pertinent, quod Pompeius dixerat,
756.

—si numina

- Te sequar ad manes. feriat dum moesta remotas
 775 Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.
 Adde, quod assuescis fatis, tantumque dolorem
 Crudelis me ferre doces. ignosce fatenti:
 Posse pati, timeo. quod si sunt vota, Deisque
 Audior, eventus rerum sciet ultima conjux.
 780 Sollicitam rupes jam te victore tenebunt,
 Et puppim, quae fata feret tam laeta, timebo.
 Nec solvent audita metus mihi prospera belli,
 Cum vacuis projecta locis a Caesare possim
 Vel fugiente capi. notescant littora clari
 785 Nominis exilio, positaque ibi conjuge Magni,
 Quis Mitylenaeas poterit nescire latebras?
 Hoc precor extremum, si nil tibi victa relinquent
 Tutius arma fuga, cum te commiseris undis,
 Quolibet infaustam potius deflecte carinam:
 790 Littoribus quaerere meis. Sic fata, relictis
 Exiluit stratis amens, tormentaque nulla

Vult

—si numina nostras

Impulerint acies, maneat pars optima Magni.

si ego morior, tu saltem pars mei melior vive.
 Illa ad hoc respondet.

—ignosce fatenti:

Posse pati, timeo.

Ignosce mihi timorem meum fatenti; cupida moriendi, id metuo ne sustineam vivere. Ovid. Metam. x, 25.

Posse pati volui, nec me tentasse negabo:
 Vicit amor.

Pati idem esse quod Vivere ipse Grotius notaverat ad versum 313, Disce sine armis posse pati: sed animum jam non advertabat. Porro, quod dubitat, Assuescis malis pro Assuefacis, sit Librariorum erratum, an culpa et idiotismus Lucani; de utroque securus esto. Priscianus p. 798, Assuesco absolutum est: invenitur tamen pro Assuefacio: Lucanus in Quinto, Adde quod assuescis fatis: pro Assuefacis. Virgilius, Aeneid vi, 832.

Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella.

799. Labitur

- Vult differre mora. non moesti pectora Magni
 Sustinet amplexu dulci, non colla tenere:
 Extremusque perit tam longi fluctus amoris:
 795 Praecipitantque suos luctos: neuterque recedens
 Sustinuit dixisse vale, vitamque per omnem
 Nulla fuit tam moesta dies. nam caetera damna
 Durata jam mente malis, firmaque tulerunt.
 Labitur infelix, manibusque excepta suorum
 800 Fertur ad aequoreas, ac se prosternit, arenas,
 Littoraque ipsa tenet, tandemque illata carinae est.
 Non sic infelix patriam, portusque reliquit
 Hesperios, faevi premerent cum Caesaris arma.
 Fida comes Magni vadis duce sola relicto,
 805 Pompeiumque fugis. quae nox tibi proxima venit,
 Infomnis. viduo tum primum frigida lecto,
 Atque infueta quies uni, nudumque marito
 Non haerente latus. somno quam saepe gravata
 Deceptis vacuum manibus complexa cubile est,

810 Atque

799. *Labitur infelix,*] Atqui tertio abhinc versu
 rursus habes, et in eadem caesura, *Non sic infelix.*
 Dederit potius Poëta,

*Labitur EXANIMIS, manibusque excepta suo-
 rum.*

Quod loco aptius est, quam illud *Infelix*, etiamsi
 non denuo rediret. Virgilius quidem bis habet,
Labitur infelix, et appositissime: sed vel ea causa
 Noster non sic diceret: nolūisset enim a Virgilio,
 quem aemulabatur, Hemistichium mutuari,

809. *Deceptis vacuum manibus complexa cubile
 est,*] In tenerrima hac allocutione saepius dormi-
 tarunt Librarii. Nam in ipso principio,

*Fida comes Magni, vadis duce sola relicto
 Pompeiumque fugis? quae nox tibi proxima
 venit?*

Plerique omnes codices, nostri certe universi, *Va-
 dit, Fugit, Sibi*, habent, et pulcherrimum pathos
 plane strangulant. cum viri igitur docti ex uno
 vel altero codice tria ista receperunt, cur non ce-
 tera ad eandem normam, etiamsi ex nullo?

*Deceptis vacuum manibus complexa cubile ES,
 Atque oblita fugae QUAESISTI nocte maritum.*
 non, ut nunc, *Quaesivit*: et iterum v, 813, pro
Timebat.

*Servatur pars illa tori. caruisse TIMEBAS
 Pompeio.*

813.—Caruisse

810 Atque oblita fugae quaesivit nocte maritum !

Nam, quamvis flamma tacitas urente medullas,

Non juvat in toto corpus jactare cubili :

Servatur pars illa tori. caruisse timebat

Pompeio : sed non Superi tam laeta parabant.

815 Instabat, miserae Magnum quae redderet, hora.

813.—*Caruisse timebat*] Metuebat ne Pompeium non reciperet. Atqui recepit, sed victum: quod pejus quam non recipere. Grotius.

LIBRARY

M. ANNAEI LUCANI

PHARSALIAE

LIBER SEXTUS.

POSTQUAM castra duces, pugnae jam mente propinqui,
 Imposuerunt jugis, admotaque comminus arma,
 Parque suum videre Dei, capere omnia Caesar
 Moenia Graiorum spernit, martemque secundum
 5 Jam nisi de genere fatis debere recusat.
 Funestam mundo votis petit omnibus horam,

In

1. *POSTQUAM castra duces, pugnae jam mente propinqui, Imposuerunt jugis,* Quid est Propinqui mente? Quibus porro jugis? Corrige,

Postquam castra duces, pugnae jam mente, PROPINQUIS

Imposuerunt jugis.

Sic ix, 225,

—quorum unus aperta
 Mente fugae, tali compellat voce regentem.

3. *Parque suum videre Dei,*] Sic Plinius ubi de Elephanto agit et Dracone, naturam ait spectaculum sibi ac paria composuisse. Metaphora ab arena. Spectatores et fautores dii: Arena Pharsalia: Par gladiatorum Caesar et Pompeius, Sic alibi:

—sed par quod semper habemus
 Libertas et Caesar erunt.

Grotius.

10. Testatur

- In casum quae cuncta ferat. placet alea fati
 Alterutrum merfura caput. ter collibus omneis
 Explicuit turmas, et signa minantia pugnam,
 10 Testatus nunquam Latiae se deesse ruinae.
 Ut videt ad nullos exciri posse tumultus
 In pugnam generum, sed clauso fidere vallo,
 Signa movet, tectusque via dumosa per arva
 Dyrrhachii praeceps rapiendas tendit ad arces.
 15 Hoc iter aequoreo praecepit limite Magnus,
 Quemque vocat collem Taulantius incola Petram,
 Insedit castris, Ephyreaque moenia servat,
 Defendens tutam vel solis turribus urbem.
 Non opus hanc veterum, nec moles structa tuetur,
 20 Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,

Cedere

10. *Testatus nunquam Latiae*] Verius et suavius
 Codex Berfmanni,

Testatus Latiae numquam se deesse ruinae.

12.—*Sed clauso fidere vallo,*] Scribe cum
 libris plurimis,

In pugnam generum: clauso sed fidere vallo.

13.—*Tectusque via dumosa per arva*] Latet
 hic mendum, specie sua et fraude tectissimum.
 Nempe boni Librarii *Tectus* huc induxerunt ob
 illos *Dumos*. Atqui qui tectam viam quaerit,
 ambages et dispendia viae sequitur: Caesar vero
 hic *praeceps* tendit. Quid quaeris? Repone,

Signa movet, RECTUSQUAE VIAE dumo-
sa per arva

Dyrrhachii praeceps rapiendas tendit ad arces.
 Virgilius viii, 594,

Olli per dumos, qua proxima meta viarum
Armati tendunt.

Ideo per dumosa arva; quia recta ibat, non viae
 publicae tritaeque circuitu, *Rectus viae*, ut Sene-
 ca de vita Beata cap. 6, *Beatus ergo est iudicii*
rectus.

17.—*Ephyreaque moenia servat,*] Dyrrhachi-
 um conditum à Corcyraeis. Corcyra à Corin-
 thiis. Vide Strabonem et Thucydidem. Grotius.

19. *Non opus hanc veterum, nec moles structa*
tuetur, Humanusque labor,] Cur fodes *Veterum*
opus; cum quo vetustius est munimentum, tanto
 imbecillius sit? Cur etiam *Humanus labor*? quo
 refertur? cui opponitur? An mirum est, adeo
 multis sordere hunc poetam, qui tot mendis con-
 spurcatus sit? Repone ex codice Regio,

Q q 2

Non

QUE

Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.
 Sed munimen habet nullo quassabile ferro,
 Naturam, sedemque loci. nam clausa profundo
 Undique praecipiti, scopulisque vomentibus aequor,
 25 Exiguo debet, quod non est insula, colli.
 Terribiles ratibus sustentant moenia cautes,
 Ioniumque furens rapido cum tollitur Austro,
 Templata, domosque quatit, spumatque in culmina pontus.
 Hinc avidam belli rapuit spes improba mentem
 30 Caesaris, ut vastis diffusum collibus hostem

Cingeret

*Non opus hanc SUPERUM, nec moles structa
 tuetur,
 Humanusque labor.*

Nec Dii nec homines hanc Petram muniverunt:
 ipsa suo situ et loci natura tuta est. *Opus Superum*;
 nempe ut Trojae moenia a Neptuno et Apolline structa.
 Noster infra 49,

*Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros,
 Adscribatque deis.*

20. *Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,
 Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.* Quid
 sibi vult illud *Ardua tollat*? Si singularem vis
 numerum *Ardua*, quid tollit? Si pluralem, quae
 sunt illa *Ardua*? Corrige,

*Humanusque labor, facilis, licet ardua SUR-
 GAT,
 Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.*

Moles humano labore Structa, quantumvis ar-
 dua surgat, facilis tamen, &c. At Librarii, qui
Facilis et *Surgat* cum proximo nomine *Labor*
 connectebant, id acumine suo videbant *Arduus*
 hoc pacto dicendum fuisse non *Ardua*. ergo

verbum deponens *Surgat*, quo constructioni con-
 sulerent, verterunt in activum *Tollat*.

24. *Undique praecipiti, scopulisque vomentibus
 aequor,*] MS. P.

—nam clausa profundo

Undique et illisum scopulis removementibus aequor.
 Pro *removementibus*, rectius forte, *revovementibus* legas.
 Grotius. Recipimus lectionem codicis Grotiani,
 nam *Praecipiti profundo* nescio quid scit. Sed il-
 lud *Removementibus* vel *Revovementibus* non placet.
 Malim, quod alias Noster.

—nam clausa profundo

*Undique ET ILLISUM scopulis FRANGEN-
 TIBUS aequor.*

Recte *Illisum*, ubi enim, *QUE* semel hic infede-
 rat, restabat ut *Praecipiti* huc intruderent, quo
 Colon scilicet clauderetur. Infra 266,

Frangentem fluctus scopulum ferit.

27.—*Rapido cum tollitur Austro,*] Repono ex
 aliis codicibus *Rabido*.

29. *Hinc avidam belli rapuit spes improba men-
 tem*] Recte codex Collegii Trinitatis, *HIC*.
 Ita

- Cingeret ignarum, ducto procul aggere valli.
 Metitur terras oculis : nec cespite tantum
 Contentus fragili subitos attollere muros,
 Ingentes cautes, avulsaque saxa metallis,
 35 Graiorumque domos, direptaque moenia transfert.
 Extruitur, quod non aries impellere saevus,
 Quod non ulla queat violenti machina belli.
 Franguntur montes, planumque per ardua Caesar
 Ducit opus : pandit fossas, turritaque summis
 40 Disponit castella jugis, magnoque recessu
 Amplexus fines, saltus, nemorosaque tesqua,
 Et silvas, vastasque feras indagine claudit.
 Non defunt campi, non defunt pabula Magno,
 Castraque Caesareo circumdatus aggere mutat.
 45 Flumina tot cursus illic exorta fatigant,
 Illic merfa suos : operumque ut summa revisat,
 Defessus Caesar mediis intermanet agris.
 Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros,
 Adscribatque Deis : fragili circumdata testa
 50 Moenia mirentur refugi Babylonia Parthi.
 En quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,
 Assyriis quantum populis telluris Eoae

Sufficit

Ita semper poëtae, ubi raptam occasionem no-
 tant. Virgilius xii, 411,

Hic *Venus indigno nati concussa dolore.*

et 554,

Hic *mentem Aeneae genitrix pulcherrima misit.*

42. *Et silvas, vastasque feras indagine claudit.]*

Apoge istas *vastas feras*, et reponere ex omnibus
 quos vidi codicibus,

VASTAQUE *feras indagine claudit.*

45. *Flumina tot cursus illic exorta fatigant,]*
 Magis nitide varieque codex Bersmanni,

Flumina tot cursus, ILLINC exorta, fatigant,
Illic merfa, suos.

54. *Raptum*

Sufficit in regnum, subitum, bellicue tumultu

Raptum clausit opus. tanti periere labores.

55 Tot potuere manus adungere Seston Abydo,

Ingestoque solo Phryxeum elidere pontum,

Aut Pelopis latis Ephyren abrumperere regnis,

Et ratibus longae flexus donare Maleae,

Aut aliquem mundi, quamvis Natura negasset,

60 In melius mutare locum. coit area belli :

Hic alitur sanguis terras fluxurus in omneis,

Hic et Thessalicae clades, Libycaeque tenentur.

Aestuatur angusta rabies civilis arena.

Prima quidem surgens operum structura fefellit

65 Pompeium : veluti mediae qui tutus in arvis

Sicaniae rapidum nescit latrare Pelorum :

Aut vaga cum Tethys, Rutupinaque littora fervent,

Unda Caledonios fallit turbata Britannos.

Ut primum vasto septas videt aggere terras ;

70 Ipse quoque a tuta deducens agmina Petra

Diversis

54. *Raptum clausit opus. tanti periere labores.*]

Recte codex Regius CLAUDIT, idque ob illud
EN, quod amat et ostendit tempus praesens.

Noster i, 201,

En adsum victor terraque marique.

Virgilius, Aeneid xii, 231,

En omnes et Troes et Arcades hi sunt.

Tum autem pro *Tanti*, ut erigatur sententia ;
reponere *Quanti*.

Raptum CLAUDIT opus. QUANTI peri-
ere labores !

55. *Tot potuere manus adungere Seston Abydo,*]

Repone ex libris plerisque omnibus,

Tot potuere manus AUT JUNGERE *Seston*
Abydo,

Aut Pelopis latis.

66. *Sicaniae rapidum nescit latrare Pelorum :*]

Iterum pro *Rapidum* reponere ex aliis codicibus
RABIDUM : idque magis, ob *Latrare*.

69. *Ut primum vasto septas videt aggere terras :*]

Concinnius duo Pulmanni codices,

Ut primum septas vasto videt aggere terras.

Diversis spargit tumulis, ut Caesaris arma
 Laxet, et effuso claudentem milite tendat :
 Ac tantum septi vallo sibi vendicat agri,
 Parva Mycenaeae quantum sacrata Dianae
 75 Distat ab excelsa nemoralis Aricia Roma :
 Quoque modo Romae praelapsus moenia Tybris
 In mare descendit, si nusquam torqueat amnem.
 Classica nulla sonant, injussaque tela vagantur :
 Et fit saepe nefas, jaculum tentante lacerto.
 80 Major cura duces miscendis abstrahit armis.
 Pompeium exhaustae praebenda ad pabula terrae,
 Quae currens obtrivit eques, gradibusque citatis
 Ungula frondentem discussit cornea campum.
 Belliger attonsis sonipes defessus in arvis,
 85 Advectos cum plena ferant praesepia culmos,
 Ore novas poscens moribundus labitur herbas,
 Et tremulo medios abrumpit poplite gyros.
 Corpora tum solvit tabes, et digerit artus.
 Traxit iners coelum fluidae contagia pestis
 90 Obscuram in nubem. tali spiramine Nefis
 Emitterit Stygium nebulosis aëra faxis,
 Antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant.
 Inde labant populi, coeloque paratior unda
 Omne pati virus duravit viscera coeno.

95 Jam

77. In mare descendit, si nusquam torqueat am-
 nem.] Sic codices : sed reponendum puto,

In mare DESCENDAT, nusquam si torqueat
 amnem.

85. Advectos cum plena ferant praesepia culmos.]
 Sensus videtur esse, culmorum aridorum satis fu-
 isse in praesepibus, sed ab equis desideratas her-
 bas virides. Grotius.

- 95 Jam riget atra cutis, distentaque lumina rumpit :
 Igneaque in vultus, et sacro fervida morbo
 Pestis abit, fessumque caput se ferre recusat.
 Jam magis atque magis praeceps agit omnia fatum :
 Nec medii dirimunt morbi vitamque, necemque :
 100 Sed languor cum morte venit, turbaque cadentum
 Aucta lues, dum mista jacent incondita vivis
 Corpora : nam miseros ultra tentoria cives
 Spargere funus erat. tamen hos minuere labores
 A tergo pelagus, pulsusque Aquilonibus aër,
 105 Littoraque, et plenae peregrina messe carinae.
 At liber terrae spatiosis collibus hostis
 Aëre non pigro, nec inertibus angitur undis :
 Sed patitur saevam, veluti circumdatus arcta
 Obsidione, famem. nondum surgentibus altam
 110 In segetem culmis, cernit miserabile vulgus
 In pecudum cecidisse cibos, et carpere dumos,
 Et morfu spoliare nemus, letumque minanteis
 Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas :
 Quae mollire queunt flamma, quae frangere morfu,
 115 Quaeque per abrasas utero demittere fauces,
 Plurimaque humanis antehac incognita mensis
 Diripiens miles, faturum tamen obsidet hostem.

Ut

105.—*Peregrina messe carinae.*] Lege MER-
 CE.

112. *Et morfu spoliare nemus,*] Atqui iterum
 habemus altero post versu, *Quae frangere morfu.*
 Reponenda igitur complurium codicum lectio,

Et FOLIIS spoliare nemus.

114. *Quae mollire queunt flamma,*] Codex
 Bersmanni QUEANT. Lege QUEAT; se-
 quitur enim,

Diripiens miles, faturum tamen obsidet hostem.

122.—*Latis*

Ut primum libuit ruptis evadere claustris
 Pompeio, cunctasque sibi permittere terras:
 120 Non obscura petit latebrosae tempora noctis,
 Et raptum furto soceri cessantibus armis
 Dedignatur iter: latis exire ruinis
 Quaerit, et impulso turres confringere vallo,
 Perque omneis gladios, et qua via caede paranda est.
 125 Opportuna tamen valli pars visa propinqui,
 Quam Minuti castella vocant, et confraga densis
 Arboribus dumeta tegunt. huc pulvere nullo
 Proditus agmen agit, subitusque ad moenia venit.
 Tot simul e campis Latiae fulsere volucres:
 130 Tot cecinere tubae. ne quid victoria ferro

Deberet,

122.—*Latis exire ruinis*] Si attentius locum
 consideres, luxatum esse deprehendes,

—*latis exire ruinis*

*Quaerit, et impulso turres confringere vallo,
 Perque omneis gladios, et qua via caede paranda est.*

Quid enim est, *Confringere turres per omnes gla-
 dios?* Porro omnes nostri codices, *Impulsi valli,*
 vel *Impulsi.* Turres enim ipsius valli pars erant.
 Totum locum sic constitue,

—*latis exire ruinis*

*Perque omnes gladios, et qua via caede paranda est,
 Quaerit, et IMPULSI turres confringere VAL-
 LI.*

125. *Opportuna tamen valli pars visa propinqui,*
 Cur iterum *Valli*, quod versu abhinc secundo ha-
 buimus? Repone MURI, ut supra v. 33, *Subitos*
attollere muros. et infra 175, *Detrudit muris.* et
 180, *Cadavera murum Admovere solo.* 280, *Invenit*
impulsos presso jam pulvere muros.

126. *Quam Minuti castella vocant,*] Minutii

cujusdam in hac historia meminit Appianus. Si
 id nomen rectum est, fecit et hic in secunda sy-
 stolen Lucanus. Ita enim peccata poetarum so-
 lemus *υποσφισσας*. At MS. P. et T. Numici
 habent. Grotius. Nihil opus est aut *Systola* illa
 aut *υποσφισσας*. Codices omnes: *Minuci* vel *Mi-
 nici*, et Appiano dicitur *Μινυκιο*: quod nomen
 secunda syllaba brevi est. Silius vii, 386,

Si factis nondum, Minuci, te cauta probare.
 et 523,

Nec mora, disjecto Minuci vecordia vallo.

Minucius ille, ut Appianus narrat, *φρουραρχος*,
 erat, *praefectus castello*, in quo Scaeva pugnabat,
 ipse quoque in ea pugna non Scaeva inferior.

129. *Tot simul e campis Latiae*] Cur e campis,
 cum in campis essent; ut nonnulli codices hic
 praeferunt. Corrigendum, et distinguendum,

*Tot simul AC campis Latiae fulsere volucres,
 Tot cecinere tubae; ne quid victoria ferro
 Deberet, &c.*

R r 134.—*Nimbusque*

*Terentianus de
 Minucius,
 quasi exemplum
 Procelesmatici*

- Deberet, pavor attonitos confecerat hostes.
 Quod solum valuit virtus, jacuere peremti,
 Debuerant quo stare loco: qui vulnera ferrent
 Jam deerant, nimbusque ferens tot tela peribat.
 135 Tum piceos volvunt immissae lampadis ignes:
 Tum quassae nutant turres, lapsumque minantur.
 Roboris impacti crebros gemit agger ad ictus.
 Jam Pompeianae celsi super ardua valli
 Exierant Aquilae: jam mundi jura petebant.
 140 Quem non mille simul turmis, nec Caesare toto
 Auferret Fortuna locum, victoribus unus,
 Eripuit, vetuitque capi: seque arma tenente,
 Ac nondum strato, Magnum vicisse negavit.
 Scaeva viro nomen: castrorum in plebe merebat
 145 Ante feras Rhodani gentes: ibi sanguine multo
 Promotus Latiam longo gerit ordine vitem.
 Pronus ad omne nefas, et qui nesciret, in armis
 Quam magnum virtus crimen civilibus esset.
 Hic ubi quaerentes focios jam Marte relicto
 150 Tuta fugae cernit, quo vos pavor, inquit, abegit

Impius;

134.—*Nimbusque ferens tot tela peribat.*] Dimidia pars codicum habet, *Et nimbus agens*, Recte: non *Ferens*, quia *ferrent* jam proximo versu habuimus,

—*qui vulnera ferrent*
Jam deerant et nimbus AGENS tot tela peribat.

135.—*Immissae lampadis ignes:*] An una *Lampas* tot manibus suffecit? Corrige sine dubio:

Tum piceos volvunt immissae LAMPADES ignes:
Tum quassae nutant turres,

139.—*Jam mundi jura petebant.*] MSS. omnes *patebant*, ut sensus sit: Jam aditus erat ad libertatem. Grotius.

146.—*Latiam longo gerit ordine vitem.*] Lege PRIMO. Livius xlii, 34, *Tribuni militares in legione prima primum pilum virtutis causa ei assignarunt*. Tacitus Annal. i, 29, *Catonius primi ordinis centurio ad Tiberium mittitur*.

150.—*Quo vos pavor, inquit, abegit Impius;*
Quid illud Abegit? Nondum enim fugerant;
Quaerebant

Impius, et cunctis ignotus Caesaris armis?
 O famuli turpes, servum pecus, absque cruore
 Terga datis morti? cumulo vos deesse virorum
 Non pudet, et bustis, interque cadavera quaeri?
 155 Non ira saltem juvenes, pietate remota,
 Stabitis? e cunctis, per quos erumperet hostis,
 Nos sumus electi. non parvo sanguine Magni
 Ista dies ierit. peterem felicior umbras
 Caesaris in vultu. testem hunc Fortuna negavit:
 160 Pompeio laudante cadam. confringite tela
 Pectoris incurfu, jugulisque retundite ferrum.
 Jam longinqua petit pulvis, sonitusque ruinae,
 Securasque fragor concussit Caesaris aures.
 Vincimus o socii; veniet, qui vendicet arces,
 165 Dum morimur. movit tantum vox illa furorem,
 Quantum non primo succendunt classica cantu:
 Mirantesque virum, atque avidi spectare, sequuntur

Scituri

*Quaerebant tantum, circumspectabant, qua tuto
 fugerent. Recte codex Collegii Trinitatis,*

— *Quo vos pavor, inquit, ADEGIT
 Impius.*

152. *O famuli turpes, servum pecus, absque cru-
 ore]* Versus hic a melioribus codicibus aut abest,
 aut in margine vel inter lineas ponitur. Omnino
 ejiciendus est, ut καὶ κόμμα. *O famuli turpes,*
 hoc ex lib. ix, 274, transductum est.

*O famuli turpes, domini post fata prioris
 Itis ad haeredem.*

Tum illud *servum pecus* Horatii est,

O imitatores, servum pecus!

Hic vero inepte assuitur; nam post *famuli turpes,*
 et ταυλόγοι et minus est. Quin et illud prave,
Absque cruore Terga datis morti; quasi vero vul-
 nere accepto, terga dare ac fugere honestum esset.
 ceterum *Morti* hic recipimus, non, quod alii
 codices, *Marti*. Jam enim habuimus *Marte re-*
lieto.

164. *Vincimus o socii;]* Lege VICIMUS. Li-
 vius xxi, 43, *Si quem animum paulo ante habuistis,*
eundem mox habueritis, vicimus, milites. et mox.
Si hoc bene fixum omnibus destinatumque in animo
est, iterum dicam, vicistis.

R 1 2

169. An

- Scituri juvenes, numero deprensa, locoque,
 An plus quam mortem virtus daret. ille ruenti
 170 Aggere consistit, primumque cadavera plenis
 Turribus evolvit, subeuntisque obruit hostes
 Corporibus: totaeque viro dant tela ruinae,
 Roboraque, et moles; hosti seque ipse minatur.
 Nunc fude, nunc duro contraria pectora conto
 175 Detrudit muris, et valli summa tenentes
 Amputat ense manus: caput obterit, ossaque saxo,
 Ac male defensum fragili compage cerebrum
 Dissipat: alterius flamma crinesque, genasque
 Succendit: strident oculis ardentibus ignes.
 180 Ut primum cumulo crescente cadavera murum
 Admovere solo; non segnior extulit illum
 Saltus, et in medias jecit super arma catervas,
 Quam per summa rapit celerem venabula pardum,

Tunc

169. *An plus quam mortem virtus daret.*] An posset virtus iniquo loco et certamine, amplius aliquid dare quam mortem: hoc est, an etiam victoriam dare posset. Grotius. Cave, vel cum viro magno victoriam hic intelligas, vel cum aliis *Famam et gloriam.* Plusquam mortem, eodem sensu, quo versu operis primo, *Bella plusquam civilia.* Gravius quod bellum et crudelius quam civile; Fortius quid et generosius, quam mortem ipsam capere, ut rei modus rem ipsam superet. Supra i, 469, *Animique capaces Mortis.* ii, 557,

—minimumque in morte virorum
Mors virtutis habet.

Ceterum illud *Deprensa numero*, non sane arridet. Lego, *Depressa virtus*; et numero et loco infe-

rior. Sidonius Carm. v, ex Nostro elegantissime,

—si forte premantur
*Seu numero seu sorte loci; mors obruit illos,
 Non timor: invicti perstant animoque supersunt
 Jam prope post animam.*

Caesar Gall. vii, 50, *Cum hostes loco et numero, nostri virtute considerent.*

173. *Roboraque, et moles; hosti seque ipse minatur.*] Non placet *Hosti*; cum altero abhinc versu habuerimus, *Subeuntisque obruit hostes.* Forte legendum,

Roboraque, et moles vastas, seque ipse minatur.

184. Tunc

Tunc densos inter cuneos compressus, et omni

185 Vallatus bello vincit, quem respicit, hostem.

Jamque hebes, et crasso non asper sanguine mucro

Percussum Scaevae frangit, non vulnerat, hostem.

Perdidit ensis opus, frangit sine vulnere membra.

Illum tota premit moles, illum omnia tela.

190 Nulla fuit non certa manus, non lancea felix:

Parque novum Fortuna videt concurrere, bellum,

Atque virum. fortis crebris sonat ictibus umbo,

Et galeae fragmenta cavae compressa perurunt

Tempora: nec quicquam nudis vitalibus obstat

195 Jam, praeter stantes in summis ossibus hastas.

Quid nunc vesani jaculis, levibusque sagittis

Perditis haesuros nunquam vitalibus ictus?

Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis

Obruat,

184. *Tunc densos inter cuneos compressus,*] Recte
codex Pulmanni COMPENSUS. et mox ha-
bemus, *Compressa tempora* v. 193.

187. *Percussum Scaevae frangit, non vulnerat,*
hostem.] Vel sola vox *frangit* repetita satis osten-
dit horum duorum versuum alterum vacare. MS.
T. ex prima manu versum duntaxat priorem ha-
bet: posteriorem ad marginem ascriptum. Con-
tra in MS. P. annotatum est priorem versum
abundare. Puto hunc locum unum esse ex iis
quos in secunda editione, ut fieri solet, mutavit
Lucanus: et priorem versum prius scriptum: pos-
tea ejus loco substitutum alterum, hunc in mo-
dum:

Jamque hebes et crasso non asper vulnere mucro
Perdidit ensis opus: frangit sine vulnere membra.

Est enim hoc acutius. Grotius,

192. — *Fortis crebris sonat ictibus umbo,*] Ri-
de illum *Fortem umbonem*, et repone,

Parque novum Fortuna videt concurrere, bellum
Atque virum FORTEM: crebris sonat ictibus
umbo.

Seneca Patruus de Providentia ii, 12, *Ecce par*
deo dignum, vir fortis cum mala Fortuna compositus.
Hoc ipsum Lucanus, coram oculis habuit.

198. *Hunc aut tortilibus vibrata phalarica ner-*
vis] Falarica scribe a falis id est turribus. Notat
Servius apud Virgilium ostendi robur Turni qui
talem hastam jaculatus sit. Sed ipsum vide. Lo-
cus autem hic Lucani ex illo Aeneidos viii, de
Bitia expressus est, Grotius.

Obruat, aut vasti muralia pondera saxi:

200 Hunc aries ferro, ballistaque limine portae
Summoveat: stat non fragilis pro Caesare murus,
Pompeiumque tenet: jam pectora non tegit armis:
Ac veritus credi clypeo, laevaue vacasse,
Aut culpa vixisse sua, tot vulnera belli

205 Solus obit, densamque ferens in pectore silvam,
Jam gradibus fessis, in quem cadat, eligit hostem,
Par pelagi monstribus. Libycae sic bellua terrae,
Getulus densis Elephas oppressus ab armis
Omne percussum squalenti missile tergo

210 Frangit, et haerentes mota cute discutit hastas.
Viscera tuta latent penitus, citraque cruorem
Confixae stant tela ferae: tot facta sagittis,
Tot jaculis, unam non explent vulnera mortem.
Dictaea procul ecce manu Gortynis arundo

215 Tenditur in Scaevam, quae voto certior omni
In caput, atque oculi laevum descendit in orbem.
Ille moras ferri, nervorum et vincula rumpit,
Affixam vellens oculo pendente sagittam
Intrepidus, telumque suo cum lumine calcat.

220 Pannonis

204.—*Tot vulnera belli Solus obit,*] Obire vul-
nera non memini usquam legisse. Corrigo,

—*tot MUNIA belli*

Solus obit.

Noster v, 8, *Vagos belli per munia patres.* obire
Munia et *Munera* passim habes.

207. *Par pelagi monstribus.*] Et hoc quoque libri
nonnulli agnoscunt. At MS. P. sic habet:

—*in quem cadat, eligit hostem,*
Sic Libycus densis Elephas oppressus ab armis.

Quod et ipsum puto esse ex secunda et meliore
Lucani editione. Neque immerito repudiavit
illud de pelagi monstribus, ut alienum hoc loco.
Grotius. Etiam codices qui priorem versum ag-
noscunt, in secundo tamen plerique habent *Sic*
Libycus, non *Getulus*: quod Correctorum est.

221. Cum

220 Pannonis haud aliter post ictum saevior urfa,
Cum jaculum parva Libys amentavit habena,
Se rotat in vulnus: telumque irata receptum
Impetit, et secum fugientem circuit hastam.
Perdiderat vultum rabies: stetit imbre cruento

225 Informis facies: laetus fragor aethera pulsat
Victorum: majora viris de sanguine parvo
Gaudia non faceret conspectum in Caesare vulnus.
Ille tegens alta suppressum mente dolorem,
Mitis, et a vultu penitus virtute remota,

230 Parcite, ait, cives: procul hinc avertite ferrum:
Collatura meae nil sunt jam vulnera morti:
Non eget ingestis, sed vulsis pectore telis.
Tollite, et in Magni viventem ponite castris:
Hoc vestro praestate duci: sit Scaeva relictæ

235 Caesaris exemplum potius, quam mortis honestae.
Credidit infelix simulatis vocibus Aulus:
Nec vidit recto gladium mucrone tenentem:
Membraque captivi pariter laturus, et arma,
Fulmineum mediis excepit faucibus ensẽ.

240 Incaluit virtus: atque una caede reffectus
Solvat, ait, poenas, Scaevam quicumque subactum

Speravit:

221. Cum jaculum parva Libys amentavit habena,] Lege, CUI jaculum.

226.—De sanguine parvo] Plures et meliores E sanguine.

232. Non eget ingestis, sed vulsis pectore telis.] Adducit hoc Servius ad illud Virg. xi Aeneidos;

Quo facilius possit perire, inquit. Grotius.

237. Nec vidit recto gladium mucrone tenentem:] Longe melius, quod alii codices habent. TREMENTEM. vel si Scaevam ipsum mavis, et non gladium, PREMENTEM. Noster vii, 562, Quae presso tremat ense manus.

Eduxit corpore telum,

244. An

- Speravit: pacem gladio si quaerit ab isto
 Magnus, adorato submittat Caesare signa.
 An similem vestri, segnemque ad fata putastis?
 245 Pompeii vobis minor est, causaeque Senatus,
 Quam mihi mortis amor. Simul haec effatus, et altus
 Caesareas pulvis testatur adesse cohortes.
 Dedecus hic belli magno, crimenque remisit,
 Ne solum totae fugerent te Scaeva catervae:
 250 Subducto qui Marte ruis: nam sanguine fuso
 Vires pugna dabat. labentem turba suorum
 Excipit, atque humeris defectum imponere gaudet.
 Ac velut inclusum perfosso in pectore numen,
 Et vivam magnae speciem Virtutis adorant:
 255 Telaque confixis certant evellere membris,
 Exornantque Deos, ac nudum pectore Martem
 Armis Scaeva tuis. felix hoc nomine famae
 Si tibi durus Iber, aut si tibi terga dedisset
 Cantaber exiguis, aut longis Teutonus armis.
 260 Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis

Templa

244. *An similem vestri, segnemque ad fata putastis?* Omnes fere codices PUTATIS, et recte.

246.—*Simul haec effatus, et altus*] Et sensus et sonus postulat, quod alii codices EFFATUR.

256.—*Ac nudum pectore Martem*] Scribe PECTORA. Virgilius: *Nudus tempora. Et nudus membra Pyracmon.*

257.—*Felix hoc nomine famae*] Sic infra 604,

*Impia laetatur vulgatae nomine famae
 Thessalis.*

Sed codex Collegii Trinitatis hic habet, *Felix hoc MUNERE famae*. Quod si cui abblandiatur, tum erit, *hoc meo munere, hoc carmine* quo semper victurus es. Virgilius de Niso et Euryalo,

Felices ambo, siquid mea carmina possunt.

Nam quod hic Scaevae, etiam Caesari ipsi imputare audet Noster, ix, 982,

*Invidia sacrae, Caesar, ne tangere famae:
 Venturi me teque legent.*

262. *Infelix,*

Templa potes, non tu laetis ululare triumphis.

Infelix, quanta dominum virtute parasti!

Nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus

Intra claustra piger dilato marte quievit,

265 Quam mare lassatur, cum se tollentibus Euris

Frangentem fluctus scopulum ferit, aut latus alti

Montis adest, feramque sibi parat unda ruinam.

Hinc vicina petens placido castella profundo

Incurfu gemini martis rapit: armaque late

270 Spargit, et effuso laxat tentoria campo:

Mutandaeque juvat permissa licentia terrae.

Sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas

Excurrit ripas, et totos concutit agros.

Succubuit si qua tellus, cumulumque furentem

275 Undarum non passa, ruit; tum flumine toto

Transit, et ignotos aperit sibi gurgite campos.

Illos terra fugit dominos; his rura colonis

Accedunt, donante Pado. vix proelia Caesar

Senferat, elatus specula quae prodidit ignis.

280 Invenit impulsos presso jam pulvere muros,

Frigidaque

262. *Infelix, quanta dominum virtute parasti!*] Ex Sallustio qui Hist. I dixerat: *Victor exercitus, cui per tot labores et vulnera nihil praeter tyrannum quaesitum est.* Nec abit illud Dionis: πολλὴν σπουδὴν ὥσπερ ποτὶ ὑπὲρ τῆς σφετέραις ἐλευθερίας, οὕτω τότε κατὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων δουλείας ποιούμενοι. Grot.

263. *Nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus*] Idem codex MURORUM. Recte. Vide supra ad v. 125.

266. — *Aut latus alti Montis adest,*] Id est *adedit.* Grotius. Quis umquam dixit *adest* pro *ad*

edit? Est, comest, exest; sed nusquam *Adest* ob ambiguum. latet aliquod mendum.

272. — *Super aggere tutas Excurrit ripas, et totos concutit agros.*] Plane aliud quaerit comparationis hujus ratio ac sententia: Ubi ripae sunt firmæ atque *aggere tuta*, illic intra alveum continetur Padus; at sicubi ripae imbecilles sunt, ibi erumpit et ignotos sibi campos aperit. Quare sic lego,

Sic pleno Padus ore tumens INTRA *aggere tutas* DECURRIT *ripas, NEC totos concutit agros.*

S f

282. *Movitque*

Frigidaque ut veteris deprendit signa ruinae;
 Accendit pax ipsa loci, movitque furorem
 Pompeiana quies, et victo Caesare somnus.
 Ire vel in clades properat, dum gaudia turbet.

285 Torquato ruit inde minax: qui Caesaris arma
 Segnius haud vidit, quam malo nauta tremante
 Omnia Circae subducit vela procellae:
 Agminaque interius muro brevior receptit,
 Densius ut parva disponderet arma corona.

290 Transierat primi Caesar munimina valli,
 Cum super e totis emisit collibus agmen,
 Effuditque acies obseptum Magnus in hostem.
 Non sic Aetnaeis habitans in vallibus horret

Enceladum

282. *Movitque furorem Pompeiana quies, et victo Caesare somnus.* Non placet *Victo*. an ob tantillam rem victus Caesar? Corrigo,

— movitque furorem

Pompeiana quies, INVITO ET Caesare somnus.

291. *Cum super e totis emisit collibus agmen,* Meliores libri IMMISIT, Super-immisit; ut in composito dicitur, *Superingero, Superinjicio.*

293. *Non sic Aetnaeis habitans in vallibus* Jam viderunt viri docti legendum esse *Ennaeis*; ab *Enna* urbe prope Aetnam sita. Redit enim altero abhinc versu, *In campos defluit Aetna*. Sed locus majoribus adhuc mendis obsitus opem nostram desiderat:

*Non sic Ennaeis habitans in vallibus horret
 Enceladum spirante Noto, cum tota cavernas
 Egerit, et torrens in campos defluit Aetna:
 Caesaris ut miles—*

—
Hostibus occurrit fugiens,

Ubi vide loci *ἀνοδος*. *Habitator ille non sic horret Enceladum, ut miles Caesaris*, horret aliquid opinor: immo, ut miles *occurrit hostibus*. Hoc-cine placet? Quid vero est *Spirante Noto*? Miserrimus sane habitator, si quotiescumque Notus fiat, Aetnae ruinis obruitur. Quid porro est *Egerere cavernas*? ex cavernis aliquid egerat, sed ipsas cavernas qui possit? cum illae, siquid inde egeritur, majores relinquantur. Corrige et distingue,

*Non sic Ennaeis habitans in vallibus horret,
 ENCELADO spirante, NOTUM, cum tota
 RUINAS*

*Egerit, et torrens in campos defluit Aetna;
 Caesaris ut miles glomerato pulvere victus, &c.*

Horret Notum spirante Encelado. Sic tres habent Pulmanni codices, quos audire debuerunt Interpretes. Multum interest inter duas istas lectiones. Si *Horret Enceladum, spirante Noto*; tum Ennenses horrent Enceladum (sive Aetnam) etiam

Enceladum spirante Noto, cum tota cavernas

295 Egerit, et torrens in campos defluit Aetna:

Caesaris ut miles glomerato pulvere victus

Ante aciem, caeci trepidus sub nube timoris

Hostibus occurrit fugiens, inque ipsa pavendo

Fata ruit. totus mitti civilibus armis

300 Usque vel in pacem potuit cruor: ipse furenteis

Dux tenuit gladios. felix, ac libera legum,

Roma, fores, jurisque tui, vicisset in illo

Si tibi Sylla loco. dolet heu, semperque dolebit,

Quod scelerum, Caesar, prodest tibi summa tuorum

305 Cum genero pugnasse pio. Pro tristia fata,

Non Uticae Libye clades, Hispania Mundae

Fleffet, et infando pollutus sanguine Nilus

Nobilius Phario gestasset rege cadaver:

Nec Juba Marmaricas nudus pressisset arenas,

310 Poenorumque umbras placasset sanguine fuso

Scipio: nec sancto caruisset vita Catone.

Ultimus esse dies potuit tibi, Roma, malorum:

Exire e mediis potuit Pharsalia fati.

Deferit

etiam quiescentem, si ventus fiat: quod falsum. *Notus* hic, ut *Auster* Virgilio (notante Servio) pro quolibet vento: species pro genere. At *Horret Notum*, *Encelado spirante*; hoc est, Aetna incendium eructante, horrent ventum, ne favillas et turbinem totum in suos agros impellat. Non sic, ait, *Ennenses* Aetna flammis egerente horrent ventum, ut *miles Caesaris horrebat*, ventum scilicet; qui *glomerati pulveris* nubes in oculos eis ingessit. Recte autem, ut arbitror, *Ruinas*

egerit. Virgilius, Aeneid. iii, 573,

Horrificis juxta tonat Aetna ruinis.

312. *Ultimus esse dies potuit tibi, Roma, malorum:]*
Duo optimi ex nostris, LABORUM. Placet.
Hae voces passim inter se permutantur: ut iii, 317,

Hic, dabit hic pacem jugulus finemque laborum.

codices fere omnes *Malorum.*

S f 2

314. *Deferit*

324 M. ANNAEI LUCANI

Deserit adverso possessam numine sedem

315 Caesar, et Emathias lacero petit agmine terras.

Arma secuturum soceri, quacunque fugasset,

Tentavere sui comites divertere Magnum,

Hortati, patrias sedes, atque hoste carentem

Aufoniam peteret. Nunquam me Caesaris, inquit,

320 Exemplo reddam patriae, nunquamque videbit

Me, nisi dimisso redeuntem milite Roma.

Hesperiam potui, motu surgente, tenere,

Si vellem patriis aciem committere templis,

Ac medio pugnare foro. dum bella relegem,

325 Extremum Scythici transcendam frigoris orbem,

Ardentesque plagas. victor tibi, Roma, quietem

Eripiam, qui, ne premerent te proelia, fugi?

Ah potius, ne quid bello patiaris in isto,

Te Caesar putet esse suam. sic fatus, in ortus

330 Phoebeos convertit iter, terraeque secutus

Devia, qua vastos aperit Candavia saltus,

Contigit Emathiam, bello quam fata parabant.

Thessaliam

314. *Deserit adverso possessam numine sedem*] Meliores codices AVERSO.

317. *Tentavere sui comites divertere Magnum,*] Meliores DEVERTERE. ut infra 591.

Quaeque suo ventura potes devertere cursu.

325. *Extremum Scythici transcendam frigoris orbem,*] Sic nostri codices: Sed elegantius est, quod Eutyches vetus Grammaticus nobis servavit p. 2176, *Relego, gas: ut Lucanus:*

—dum bella relegem,

Extremum Scythici transcendam frigoris AXEM.

328. *Ah potius, ne quid bello patiaris in isto,*] Concinnius alii codices,

Ah potius, bello ne quid patiaris in isto.

329.—*Sic fatus, in ortus Phoebeos convertit iter,*] Quomodo convertit iter, qui nondum inceperat? Lege, *CONTENDIT iter;* ut unus Pulmanni codex.

339. *Excipit*

Theſſaliam, qua parte diem brumalibus horis
Attollit Titan, rupes Oſſaea coerces.

335 Cum per ſumma poli Phoebum trahit altior aeſtas,
Pelion opponit radiis naſcentibus umbras.

At medios ignes coeli, rabidique Leonis
Solſtitiale caput nemoroſus ſubmovet Othrys.

Excipit adverſos Zephyros, et Iapyga Pindus,

340 Et maturato praecidit vespere lucem.

Nec metuens imi Borean habitator Olympi

Lucentem totis ignorat noctibus Arcton.

Hos inter montes media qui valle premuntur,

Perpetuis quondam latuere paludibus agri :

345 Flumina dum campi retinent, nec pervia Tempe

Dant aditus pelago, ſtagnumque implentibus undis

Creſcere curſus erat. poſtquam diſceſſit Olympo

Herculea gravis Oſſa manu, ſubitaeque ruinam

Senſit aquae Nereus : melius manſura ſub undis,

350 Emathis aequorei regnum Pharfalos Achillis

Eminet, et prima Rhoeteia littora pinu

Quae

339. *Excipit adverſos Zephyros, et Iapyga Pin-*
us,] Lege ex aliis codicibus *Averſos.*

343. *Hos inter montes media qui valle premun-*
tur,] Corrigendum,

—media QUA valle premuntur.

346. *Dant aditus pelago,]* Immo *pelagi*, ut ha-
bet MS. P. et R. A. Maris aditus erant inter-
cluſi. Grotius. Recte *Pelagi*. Nam *Pelago*
non eſſet, *Dant fluminibus aditus ad pelagus*, (quod
ſententia hic poſtulat) ſed dant pelago aditus ad
flumina, Noſter viii, 45, *Habes aditum venturae*

in ſaecula famae. Caſu ut hic patrio. Porro
autem, pro *Undis*, plerique omnes codices habent,

—ſtagnumque implentibus UNUM
Creſcere curſus erat.

Unum ſtagnum, quo omnia flumina convenerunt ;
et *Implentibus* ſcilicet fluminibus, ut ſuperva-
cuum ſit illud UNDIS : quodque tertio abhinc
verſu recurrit. Argute autem, *Creſcere curſus*
erat : ut ſupra 103, *Miſeros ultra tentoria cives*
ſpargere funus erat.

354. *Herculeis*

Quae tetigit Phylace, Pteleosque, et Dorion ira
Flebile Pieridum; Trachin, pretioque nefandae
Lampados Herculeis fortis Meliboea pharetris:

355 Atque olim Larissa potens: ubi nobile quondam
Nunc super Argos arant: veteres ubi fabula Thebas
Monstrat Echionias: ubi quondam Pentheos exul
Colla caputque ferens supremo tradidit igni,
Quæsta quod hoc solum nato rapuisset Agave.

360 Ergo abrupta palus multos discessit in amnes.

Purus in occasus, parvi sed gurgitis, Aeas
Ionio fluit inde mari: nec fortior undis
Labitur avectae pater Ifidis, et tuus, Oeneu,
Pene gener crassis oblimat Echinadas undis:

365 Et Meleagream maculatus sanguine Nessi
Euenos Calydonia secat. ferit amne citato
Maliacas Sperchios aquas: et flumine puro
Irrigat Amphryfos famulantis pascua Phoebi.
Quique nec humentes nebulas, nec rore madentem

370 Aëra

354.—*Herculeis fortis Meliboea pharetris:*] Codices plerique omnes *Sagittis*, quod hic melius convenit, vel ob illud *Fortis*. Fortitudo enim ex *sagittis*, potius quam ex *pharetris* monstratur.

355. *Atque olim Larissa potens:—rapuisset Agave.*] Hi quinque versus mihi spurii videntur, *Larissa*, etiam tum potens. *Argos*, nullum ejus nominis ibi oppidum. *Veteres Thebas Echionias*, praeter geminum Epitheton; etiam fallitur, nam Thebae Echioniae sunt Boeoticae; non hae Pthioticae. Et Agave in Boeoticis ut notum. praeterea numquam illa *Exul*. Stulte bis dicitur, *Quondam*. Stulte *Colla caputque*, et mox de uno,

Hoc solum, et stulte de Pentheo et Agave hic; cum hoc alibi narrat i, 574, et vii, 709.

356.—*Veteres ubi fabula Thebas Monstrat Echionias:*] Hoc vult, Thebas Pthioticas dictas à Thebis Boeoticis, ex eo quod Agave ibi exilii sui sedem invenisset. Grotius. Nescio quo auctore, haec vir magnus de exilio Agaves.

360. *Ergo abrupta palus multos discessit in amnes.*] Alii codices elegantius DISCEDIT.

361.—*Aeas*] Variant MSS. Sed veram hanc esse lectionem docent Strabo et Plinius. Grotius. 176. *Defendit*

370 Aëra, nec tenues ventos suspirat Anauros.
Et quisquis pelago per se non cognitus amnis
Peneo donavit aquas. it gurgite rapto
Apidanos : nunquamque celer, nisi mistus, Enipeus.
Accipit Asopos cursus, Phoenixque, Melasque.

375 Solus in alterius nomen cum venerit undae,
Defendit Titaresus aquas, lapsusque superne
Gurgite Penei pro siccis utitur arvis.
Hunc fama est Stygiis manare paludibus amnem,
Et capitis memorem, fluvii contagia vilis

380 Nolle pati, superumque sibi servare timorem.

Ut primum emissis patuerunt amnibus arva,
Pinguis Boebicio discessit vomere sulcus :
Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum.
Aeolidae, Dolopesque solum fregere coloni,

385 Et Magnetes equis, Minyae gens cognita remis.

Illic semiferos Ixionidas Centauros
Foeta Pelethroniis nubes effudit in antris.
Aspera te Pholoes frangentem, Monyche, saxa,
Teque sub Oetaeo torquentem vertice vulsas,

390 Rhoece ferox, quas vix Boreas inverteret, ornos :

Hospes

3

376. *Defendit Titaresus aquas,*] Titaresius
Homero in Boeotia, unde haec fluminis sumta
descriptio : et ea quae apud Plinium est in Thes-
salia. Grotius.

382. *Pinguis Boebicio*] Rescribe *Bebrycio* cum
MSS. Grotius.

383. *Mox Lelegum dextra pressum descendit ara-
trum.*] Citat Servius ad viii Aeneidos i. Grotius.

389. *Teque sub Oetaeo torquentem vertice vulsas,
Rhoece ferox,*] Primum lege RHOETE, ut hic
codices, et aliorum scriptorum loca monstrant :
Deinde corrige,

VOSQUE sub Oetaeo TORQUENTES vertice.

Hoc est, *Vos, Rhoete, et Phole,* nam si *Teque*
his adsciscis, deerit alterum *Teque*, quod Pholum
introducatur.

402. *Primus*

Hospes et Alcidae magni, Phole : teque per amnem
 Improbe Lernaee vector passure sagittas :
 Teque, senex Chiron, gelido qui fidere fulgens
 Impetis Aemonio majorem Scorpion arcu.

395 Hac tellure feri micuerunt semina martis.
 Primus ab aequorea percussis cuspide saxis
 Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
 Exiluit; primus chalybem, fraenosque momordit,
 Spumavitque novis Lapithae domitoris habenis.

400 Prima fretum scindens Pagasaeo littore pinus,
 Terrenum ignotas hominem projecit in undas.
 Primus Thessalicae rector telluris Itonus
 In formam calidae percussit pondera massae,
 Fudit et argentum flammis, aurumque moneta

405 Fregit, et immensis coxit fornacibus aera.
 Illic, quod populos scelerata impegit in arma,
 Divitias numerare datum est. hinc maxima serpens
 Descendit Python, Cyrrhaeaeque fluxit in antra :
 Unde et Thessalicae veniunt ad Pythia laurus.

410 Impius hinc prolem superis immisit Aloeus:

Inseruit

402. *Primus Thessalicae rector telluris Itonus*] Scholiastes Apollonii lib. i: Αἰωνίδας ἐν τοῖς θεβαῖκοις, Αἰωνίδας ἐν τοῖς Ἰωνοῖς ἐν θεσσαλίᾳ γεννηθῆναι, ἀφ' ὧν Ἰωνὶ πόλις καὶ Ἰωνὶς ἀθηναί. Grotius. Itonis urbis meminit Homerus Boeotio, Apollodorus l. 11. Montem Itonum vocant Strabonis libri MSS. Apud Plinium: *Auri metalla et conflaturam Cadmus Phoenix ad Panchaeum montem, ut alii Thoas, legam Itonus* Cassiod. l. 111. epistola 31: *Aes enim Jonas* (scribe *Itonus*) *Thessaliae rex, plumbum Midas regnator Phrygiae repperunt.*

Grotius. Manuscripti omnes *Jonas, Ionos, Ionus*; Cassiodori lectio *Jonas* retinenda est, nisi mavis *Iannos*, cum Is. Vossio ad Catullum.

406. *Illic, quod populos scelerata impegit in arma, Divitias numerare datum*] Immo *ILLINC*, ut postea bis *Hinc*. Non *illic* modo in Thessalia, sed *Illinc* in reliquo terrarum orbe pecuniae numerantur non penduntur.

409.—*Ad Pythia*] Certamina scilicet, quorum praemium Laurus. Grotius.

412. *Sideribusque*

Inseruit celsis prope se cum Pelion astris,
Sideribusque vias incumbens abstulit Ossa.

Hac ubi damnata fatis tellure locarunt
Castra duces ; cunctos belli praesaga futuri
415 Mens agitat, summique gravem discriminis horam
Adventare palam est. propius jam fata moveri
Degeneres trepidant animi, pejoraque versant.
Ad dubios pauci praesumto robore casus
Spemque metumque ferunt. turbae sed mistus inertis

420 Sextus erat, Magno proles indigna parente,
Qui mox Scyllaeis exul grassatus in undis,
Polluit aequoreos Siculo pirata triumphos.
Qui stimulante metu fati praenoscere cursus,
Impatensque morae, venturisque omnibus aeger ;

425 Non tripodas Deli, non Pythia consulit antra,
Nec quaesisse libet, primis quid frugibus altrix
Ore Jovis Dodona sonet, quis noscere fibra
Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura coeli
Servet et Assyria scrutetur sidera cura,

430 Aut si quid tacitum, sed fas, erat. ille supernis
Detestanda Deis faevorum arcana Magorum
Moverat, et tristes sacris feralibus aras,

Umbrarum

412. *Sideribusque vias incumbens abstulit Ossa.*] *Incumbens*, scilicet Pelio. Sed melior lectio est aliorum et plurium codicum :

Inseruit celsis prope se cum Pelion astris,
Sideribusque vias INCURRENS abstulit Ossa.
Pelion, inferior mons, prope se inseruit astris ;
at ei imposita Ossa plane incurrit in astra, et
eorum cursus impedivit.

426.—*Primis quid frugibus altrix Ore Jovis*
Dodona sonet,] Colbertini duo *Aere Jovis.* Val.
Maximus viii, 15, 3, de Amphiaraei oraculo.
Cujus cineres idem honoris possident, quod Pythiae
cortinae, quod atheno Dodonae, quod Hammonis
fonti datur.

432. *Moverat,*] Ita rescripti pro *Noverat.* Non
enim vult Sexto cognitas artes magicas, sed im-

- Umbrarum, Ditisque fidem : miseroque liquebat
 Scire parum Superos. vanum, saevumque furorem
 435 Adjuvat ipse locus, vicinaque moenia castris
 Haemonidum, ficti quas nulla licentia monstri
 Transierat, quarum, quicquid non creditur, ars est.
 Thessala quinetiam tellus herbasque nocenteis
 Rupibus ingenuit, sensuraque faxa canentes
 440 Arcanum ferale Magos. ibi plurima surgunt
 Vim factura Deis. et terris hospita Colchis
 Legit in Haemoniis, quas non advexerat, herbas.
 Impia tot populis, tot furdas gentibus aures
 Coelicolum, dirae convertunt carmina gentis.
 445 Una per aethereos exit vox illa recessus,
 Verbaque ad invitum perfert cogentia numen,
 Quod non cura poli, coelique volubilis unquam
 Avocat. infandum tetigit cum fidera murmur,
 Tunc Babylon Persea licet, secretaque Memphis

450 Omne

plorasse eum τῇ σικνομαρτίᾳ, ut omnibus aliis divinationibus certiore. Grotius.

436.—*Licentia monstri*] Nihil tam licenter fingitur quod non illae superent. Simile illud Claudiani :

—sed quamvis variis miracula monstribus
 Ingeminant teneras vincituri carmine mentes,
 Nil veris aequale dabunt. Grotius.

447. *Quod non cura poli, coelique volubilis unquam Avocat.*] Placet codex Pulmanni, qui US-
 QUAM habet.

449. *Tunc Babylon Persea licet, secretaque Memphis*] *Lege Persea* Val. Flac. vii, 450,

—Titania jamque
 Gramina Perfaeasque sinu depromere vires
 Ceperat—Medea.

Vel potius *Persei*, ut *Perseis Hecate*. Ovid Met.
Hecates Perseidos. et Rem. Amor.

Quid tibi profuerint, Circe, Perseides herbae.
 Α Πέρσης non Πέρσης nec Πέρσης sed Πέρσης.
 Πέρσης dicitur a Persa Πέρσα, urbe prope Euphratem. Steph. de urbibus solus memorat. Cur autem *Persea Babylon*, quae ab Assyria Semiramide condita? Nemo sic Babylonem vocavit. Deinde inconcinne, hinc *Persea*, illinc non aliud nomen gentile, sed *Secreta* : potius Lucanum scripsisse crediderim,

Tunc

450 Omne vetustorum solvat penetrale Magorum :
Abducit superos alienis Theſſalis aris.

Carmine Theſſalidum dura in praecordia fluxit
Non fatis adductus amor : flammisque ſeveri
Illicitis arſere ſenes. nec noxia tantum

455 Pocula perficiunt, aut cum turgentia ſucco
Frontis amaturae ſubducunt pignora fetae.

Mens hauſti nulla ſanie polluta veneni
Excantata perit. quos non concordia miſti

Alligat ulla tori, blandaeque potentia formae,

460 Traxerunt torti magica vertigine fili.

Ceſſavere vices rerum : dilataque longa

Haefit nocte dies : legi non paruit aether.

Torpuir et praeceps audito carmine mundus :

Axibus et rapidis impulſos Juppiter urgens

465 Miratur non ire polos. nunc omnia complent

Imbribus,

Tunc Babylon PRAESAGA licet ſecretaque
Memphis.

Praefaga ob Chaldaeos Aſtologos, qui futura
praevidebant.

451. *Abducit ſuperos alienis Theſſalis aris.*
Non de aris, ſed de carmine agitur, Corrigo,

Abducit ſuperos ALIENAS Theſſalis ORAS.

Aeneid. iii, 601.

Tollite me, Teucri, quaeſcumque abducite terras.

455. *Pocula perficiunt,*] Neque hoc praestant

venena, ſed ſola carmina. Grotius. Melius
alii codices PROFICIUNT.

460. *Traxerunt torti magica vertigine fili.*] Ri-
diculum eſt illud *Torti fili.* Repone RHOMBI.
Ovid. Amor. i, 8,

*Scit bene quid gramen, quid torto concita rhombo
Licia, quid valeat virus amantis equae.*

Propert. ii, 21, 35,

Deficiunt magico torti ſub carmine rhombi.

Idem iii, 4, 26,

Staminea rhombi ducitur ille rota.

- Imbribus, et calido producunt nubila Phoebos:
 Et tonat ignaro coelum Jove. vocibus iisdem
 Humentes late nebulas, nimbosque solutis
 Excussere comis. ventis cessantibus, aequor
 470 Intumuit: rursus vetitum sentire procellas
 Conticuit turbante Noto: puppimque ferentes
 In ventum tumuere sinus. de rupe pependit
 Abscissa fixus torrens: amnisque cucurrit
 Non qua pronus erat. Nilum non extulit aestas:
 475 Maeander direxit aquas: Rhodanumque morantem
 Praecipitavit Arar: submisso vertice montes
 Explicuere jugum. nubes suspexit Olympus:
 Solibus et nullis Scythicae, cum bruma rigeret,
 Dimaduere nives. impulsam fidere Tethyn
 480 Reppulit Haemonidum, defenso littore, carmen.
 Terra quoque immoti concussit ponderis axem,
 Et medium vergens nisu titubavit in orbem.

Tantae

466.—*Et calido producunt nubila Phoebos:*]
 PRAEDUCUNT, tres codices Nicolai Heinssii:
 Recte. Vide ipsum ad Silii x, 411.

467.—*Vocibus iisdem Humentes late nebulas,
 nimbosque solutis Excussere comis.*] Quid hoc? Si
vocibus quomodo *comis*? Saltem *comisque* di-
 cendum fuit. Ex sensu ipso emendationem eru-
 imus,

—————*solutis*

Excussere UMBRIS.

Sic i, 261,

Nondum gelidas lux solverat umbras.

471.—*Turbante Noto:*] In tempestate mala-
 ciam faciunt: In sereno iratum mare. Grotius.

475. *Maeander direxit aquas:*] Scribe Maean-
 dros, ut Noster alibi, *Errantem* Maeandron adit.
 vide Nic. Heinssium ad Ovid. Heroid. ix, 55.

480. *Reppulit Haemonidum, defenso littore, car-
 men.*] Lege *Haemonium*. Sic infra 693,

—————*mox caetera cantu*

Explicat Haemonio,

et v. 486, *Haemonias artes.*

482. *Et medium vergens nisu titubavit in orbem.*] *Pro vergens nisu*, Doctissimus Gronovius Observ.
 ii, 7, magnopere contendit, legendum esse, prout
 alii codices habent, *Vergens nisus*, accusativo plu-
 rali. Non accedo. *Terra concussit axem*, hoc est,
 de centro mundi recessit; *et nisu suo vergens in*
medium

Tantae molis onus percussum voce recessit,
Prospectumque dedit circumlabentis Olympi.

485 Omne potens animal leti, genitumque nocere,
Et pavet Haemonias, et mortibus instruit arteis.
Has avidae tigres, et nobilis ira leonum
Ore foveant blando: gelidos his explicat orbes,
Inque pruinoso coluber distenditur arvo.

490 Viperei coeunt, abrupto corpore, nodi:
Humanoque cadit serpens afflata veneno.

Quis labor hic superis, cantus herbasque sequendi,
Spernendique timor? cujus commercia pacti
Obstrictos habuere Deos? parere necesse est,

495 An juvat? ignota tantum pietate merentur?
An tacitis valuere minis? hoc juris in omneis
Est illis superos? an habent haec carmina certum
Imperiosa Deum, qui mundum cogere, quicquid

Cogitur

medium orbem, five, ultro citroque centrum prae-
tervecta est et fluctuavit, priusquam in medio qui-
esceret. Haec vera loci sententia est, et Poetam
Philosophum indicat. Seneca de otio Sapientis.
*Suapte natura gravia descenderint, an praeter ni-
sum pondusque corporum altior aliqua vis legem sin-
gulis dixerit?*

484. *Prospectumque dedit*] Terra in medio ob-
stans vetat uno in loco videri supera caeli, atque
infera: quae simul appareant, si illam è medio
dimoveris. Grotius.

488. *Ore foveant blando:*] Alii codices FO-
VET, quod recipimus. Animadvertes enim,

Nostrium ubi plures sunt Nominativi etiam nu-
meri pluralis, proximo, si singularis nomen sit,
singulare verbum subnectere.

492. *Quis labor hic superis,*] Codex Colbert.
PAVOR. Lego ex antitheti ratione,

Unde AMOR hic superis cantus herbasque se-
quendi
Spernendive timor?

Amor edendi, habendi, pugnandi, &c. Virg. Ec. x,

— omnes
Unde amor iste, rogant, tibi?

499. — Illis

- Cogitur ipse, potest? illis et fidera primum
 500 Praecipiti deducta polo: Phoebeque serena
 Non aliter diris verborum obsessa venenis
 Palluit, et nigris, terrenisque ignibus arsit,
 Quam si fraterna prohiberet imagine tellus,
 Infereretque suas flammis coelestibus umbras.
 505 Et patitur tantos cantu depressa labores
 Donec suppositas propior despumet in herbas.
 Hos scelerum ritus, haec dirae carmina gentis
 Effera damnarat nimiae pietatis Erichtho,
 Inque novos ritus pollutam duxerat artem.
 510 Illis namque nefas urbis submittere tecto
 Aut laribus feralis caput: desertaque busta

Incolit,

499.—*Illis et fidera primum Praecipiti deducta polo:]* Omnes codices ILLIC, in Thessalia scilicet.

505.—*Cantu depressa]* Lectio non mala et è MS. Sic Catullus: *Velut minuta magno Depressa navis in mari.* Sed cum Manuscripti quos postea vidi omnes *depressa* habeant, quid ni sequamur, ut vi de caelo deductam significet. Grotius.

507. *Hos scelerum ritus, haec dirae carmina gentis]* Tota venus et virtus hujus sententiae periit, Librariorum facinore. Solus Pulmanni codex rem nobis restituit,

Hos scelerum ritus, haec dirae CRIMINA gentis

Effera damnarat nimiae pietatis Erichtho.

Illa ipsa scelera ac crimina videbantur huic venificae. *nimum pia*; novos igitur et feraliores ritus in artem induxerat. Jam carmina substitue, et tota Antitheti gratia evanescit.

509. *Inque novos ritus pollutam duxerat artem.]* Atqui altero abhinc versu praecesserat, *Hos scelerum ritus.* Repone,

Inque novos ACTUS pollutam duxerat artem.
 Infra 606,

Pronum erat, o juvenis, quos velles (inquit) in actus
Invitos praebere Deos.

Vel *Inque novos USUS*, ut 577,

Illa Magis, magicisque Deis incognita verba
Tentabat, carmenque novos fingeat in usus.

511. *Aut laribus feralis caput:]* Jam bis habuimus *Feralis*, 432, 440. Lege igitur, ne semper eandem chordam,

Aut laribus furiale caput.

Quod et per se melius est. Virgilius vii, 415,
Alecto torvam faciem et furialia membra
Exiit.

517. *Terribilis*

Incolit, et tumulos expulsis obtinet Umbris,
 Grata Deis Erebi. coetus audire silentum,
 Nosse domos Stygias, arcanaque Ditis operti,
 515 Non Superi, non vita vetat. tenet ora profanae
 Foeda fitu macies, coeloque ignota sereno.
 Terribilis Stygio facies pallore gravatur,
 Impexis onerata comis. si nimbus, et atrae
 Sidera subducunt nubes, tunc Thessala nudis
 520 Egreditur bustis, nocturnaue fulgura captat.
 Semina foecundae segetis calcata percussit,
 Et non letiferas spirando perdidit auras.
 Nec superos orat, nec cantu supplice numen

Auxiliare

517. *Terribilis Stygio facies pallore gravatur, Impexis onerata comis.*] Tertio abhinc versu jam habuimus, *Nosse domos Stygias*. Quare aliud Epitheton excogitandum. Quid vero illud *Gravatur pallore*? an in pallore est aliquid ponderis? Nec magis placet *Onerata facies*: caput, collum, cervix, sed non *Facies*. Legerim,

Terribilis TETRO facies SQUALORE gravatur,
Impexis UMBRATA comis.

Noster infra, 625,

Moesum tecta caput squalenti nube.

Virgilius, Aeneid. vi, 299,

Terribili squalore Charon, cui plurima mento Canities inculta jacet.

Sic Ovidius, *Medusae ora squalentia*, et alii passim. Statius, de Tisiphone,

Centum illi stantes umbrabant ora cerastrae.

Ovid. Metam. xiii, 845,

Prominet in vultus, humerosque, ut lucus, obumbrat.

519.—*Tunc Thessala nudis Egreditur bustis,*] Jam dixerat 511, *Desertaue busta Incolit*; ut probe sciremus unde egressa sit, etsi *bustis* non iterum inculcasset. Quid autem *nudis bustis*? Corrige,

—*Tunc Thessala nudis Egreditur PEDIBUS.*

Hoc in omnibus beneficiis solenne est. Horat. Serm. i, 8,

Vidi egomet nigra succinctam vadere palla Canidiam, pedibus nudis passoque capillo.

Medea apud Ovidium. Metam. vii, 182,

Egreditur tectis vestes induta recinctas Nuda pedem.

522. *Et non letiferas spirando perdidit auras.*] Vellem doceri, quid sit *auras perdere*? Nisi si sit ad

- Auxiliare vocat, nec fibras illa litanteis
 525 Novit : funereas aris imponere flammās
 Gaudet, et accenso rapuit quae thura sepulcro.
 Omne nefas Superi prima jam voce precantis
 Concedunt, carmenque timent audire secundum.
 Viventes animas, et adhuc sua membra regentes,
 530 Infodit busto : fatis debentibus annos
 Mors invita subit : perversa funera pompa
 Rettulit a tumulis : fugere cadavera letum.
 Fumantes juvenum cineres, ardentiaque ossa
 E mediis rapit illa rogis, ipsamque, parentes
 535 Quam tenuere, facem : nigroque volantia fumo
 Feralis fragmenta tori, vestesque fluentes
 Colligit in cineres, et olentes membra favillas.
 Ast ubi servantur faxis, quibus intimus humor
 Ducitur, et tracta durescunt tabe medullae
 540 Corpora ; tunc omneis avide desaevit in artus,
 Immerfitque manus oculis : gaudetque gelatos
 Effodisse orbes : et ficcae pallida rodit
 Excrementa manus : laqueum, nodosque nocenteis
 Ore suo rupit : pendentia corpora carpsit,

545 Abrafitque

ad nihilum redigere : quod Philosophi non concedent. *vitiare, corrumpere, inficere auras* ; sed *perdere* quid sit nescio. Scribe,

Et non letiferas spirando REDDIDIT auras.

Auras prius non letiferas spirando reddidit, fecit, letiferas. Ovid. *Metam. Aut stetit, aut visa est, hoc est, Stetisse.*

538.—*Ubi servantur faxis,*] Quibus in locis corpora non cremantur, sed conduntur, ut apud Aegyptios et Judaeos. Vide Tacitum *hist. v.*

sequentia saniem describunt conditis effluentem corporibus. Grotius.

541. *Immerfitque manus oculis :*] Melius alii codices,

—*desaevit in artus,*
 IMMERGITQUE *manus oculis, gaudetque, &c.*

543.—*Laqueum, nodosque nocenteis Ore suo rupit :*] *Nocentes*, quia collum alicui eliserant, Pulmanni tamen codex RECENTES, et praetulerim, quoniam plus virium habent a gula jam nuper fracta.

547. *Insertum*

- 545 Abrafitque cruces: percussaue viscera nimbis
Vulfit, et incoctas admissio sole medullas.
Insertum manibus chalybem, nigramque per artus
Stillantis tabi faniem, virusque coactum
Sustulit, et nervo morsus retinente pependit.
- 550 Et quacunque jacet nudum tellure cadaver,
Ante feras, volucresque sedet: nec carpere membra
Vult ferro, manibusque suis, morsusque luporum
Expectat, ficcis raptura e faucibus artus.
Nec cessant a caede manus, si sanguine vivo
- 555 Est opus, erumpat jugulo qui primus aperto.
Nec refugit caedes, vivum si sacra cruorem,
Extaque funerae poscunt trepidantia mensae:
Vulnere sic ventris, non, qua Natura vocabat,

Extrahitur

547. *Insertum manibus chalybem,*] Clavos ferreos quibus fixi qui in cruce pendebant quod est *προσηλῶσαι* in Evangelio Joannis xx, 25. atque inde *τίτω· ἡμῶν* ibidem. Grotius.

550.—*Quacunque jacet nudum tellure cadaver,*] Ita emendavimus pro *quodcunque*. Grotius. Omnes omnium codices habent,

Et quodcumque jacet nuda tellure cadaver.

Recte: *nuda tellure cadaver*, nullo busto aut sepulcro conditum; utrum cadaver ipsum nudum an vestitum fuerit, nihil intererat. Sed cur *Sedet ante feras*? an ferae aut volucres sedent? aut ipsa nihil agere potuit, nisi sedendo? Lege ex codice Regio,

*Et quodcumque jacet nuda tellure cadaver,
Ante feras, volucresque VIDET.*

Videt, priusquam vultures et ferae *ὀξυδιενόστοι*, videant.

553.—*Siccis raptura e faucibus artus.*] Bis paulo ante *artus* in fine versus: deinde an lupi totos *artus* uno morsu hauriunt? Corrigo,

Siccis raptura e faucibus OFFAS.

556. *Nec refugit caedes,*] Hic versus cum sequente deest in MS. P. Forte et hoc ex emendatione Lucani aut Argentariae Pollae. Grotius. Aut hoc distichon, aut quod proximum habuimus, est correctio alterius, et ex curis secundis; placet magis, posterius est.

558. *Vulnere sic ventris,*] Omnes codices *Si ventris*. Sententia autem postulat SED. *Nec refugit caedes*; sed *vulnere ventris partus extrahitur*.

U u 560.—*Quoties*

Extrahitur partus, calidis ponendus in aris.

- 560 Et quoties saevis opus est, ac fortibus umbris,
 Ipsa facit manes: hominum mors omnis in usu est.
 Illa genae florem primaevo corpore vulsit,
 Illa comam laeva morienti abscidit ephebo.
 Saepe etiam caris cognato in funere dira
- 565 Theffalis incubuit membris: atque oscula fingens,
 Truncavitque caput, compressaque dentibus ora
 Laxavit: ficcoque haerentem gutture linguam
 Praemordens, gelidis infudit murmura labris,
 Arcanumque nefas Stygias mandavit ad umbras.
- 570 Hanc ut fama loci Pompeio prodidit: alta
 Nocte poli, Titan medium quo tempore ducit
 Sub nostra tellure diem: deserta per arva
 Carpit iter. fidi scelerum, fuetique ministri
 Effractus circum tumulos, ac busta vagati
- 575 Conspexere procul praerupta in caute sedentem,
 Qua juga devexus Pharsalica porrigit Aemus.
 Illa Magis, magicisque Deis incognita verba
 Tentabat, carmenque novos fingebat in usus.
 Namque timens, ne Mars alium vagus iret in orbem,

580 Emathis

560.—*Quoties saevis opus est, ac fortibus umbris,*] Ubi opus est cruentis umbris, ibi ipsa dat morti, quos suscitet. Grotius.

562.—*Primaevo corpore*] Lege cum aliis codicibus:

Illae genae florem primaevo corpore vulsit.

566. *Truncavitque caput,*] Notato tria ista, *Cognato in funere, caris membris, fingens oscula:* et

dic mihi, qui potuit tot praesentibus, aut cur voluit *truncare caput*? Corrige TRACTAVIT-QUE *caput*. Sententia est, Dum fingit se dare suprema oscula cognato morienti; tractat caput, os clausum aperit, et linguam leviter mordens, insusurrat aliquid, quod ille Manibus narrare debet. Tacitus Annal. iii, 12, *Quo pertinuit nudare corpus, et contrectandum vulgi oculis permittere?*

597. Certos

- 580 Emathis et tellus tam multa caede careret;
Pollutos cantu, dirisque venefica fuccis
Conspersos, vetuit transmittere bella Philippos,
Tot mortes habitura suas, usuraque mundi
Sanguine: caesorum truncare cadavera Regum
585 Sperat, et Hesperiae cineres avertere gentis,
Ossaque nobilium, tantosque acquirere manes.
Hic ardor, solusque labor, quid corpore Magni
Projecto rapiat, quos Caesaris involet artus.
Quam prior affatur Pompeii ignava propago.
590 O decus Haemonidum, populis quae pandere fata,
Quaeque suo ventura potes devertere cursu,
Te precor, ut certum liceat mihi noscere finem,
Quem belli fortuna paret. non ultima turbae
Pars ego Romanae, Magni clarissima proles;
595 Vel dominus rerum, vel tanti funeris haeres.
Mens dubiis percussa pavet, rursusque parata est
Certos ferre metus. hoc casibus eripe juris;
Ne subiti, caecique ruant: vel numina torque,
Vel tu parce Deis, et Manibus exprime verum.
600 Elyfias refera sedes, ipsamque vocatam,
Quos petat e nobis, Mortem tibi coge fateri.
Non humilis labor est: dignum, quod quaerere cures,

Vel

597. Certos ferre metus.] Paratus sum ferre
quaevis mala, dum certa mihi prius explorataque
sint. Grotius.

Papinius:

—maclantes corpora Morti.

In scopulis Mors saeva sedet.

601.—Mortem tibi coge fateri.] Mors hic
Dea, ut notatum Servio ad illud xi Aeneid.

Grotius.

- Vel tibi, quo tanti praeponderet alea fati.
 Impia laetatur vulgatae nomine famae
 605 Theſſalis, et contra : Si fata minora moveres,
 Pronum erat, o juvenis, quos velles (inquit) in actus
 Invitos praebere Deos. conceditur arti,
 Unam cum radiis preſſerunt fidera mortem,
 Inſerviſſe moras: et, quamvis fecerit omnis
 610 Stella ſenem, medios herbis abrumpimus annos.
 At ſimul a prima deſcendit origine mundi
 Cauſarum ſeries, atque omnia fata laborant
 Si quicquam mutare velis, unoque ſub ictu
 Stat genus humanum : tunc, Theſſala turba fatemur,
 615 Plus Fortuna poteſt. ſed ſi praenoſcere caſus
 Contentus, faciles aditus, multique patebunt
 Ad verum : tellus nobis, aetherque, chaosque,
 Aeſquoraque, et campi, Rhodopeaque ſaxa loquentur.
 Sed pronum, cum tanta novae ſit copia mortis,
 620 Emathiis unum campis attollere corpus;
 Ut modo deſuncti, tepidique cadaveris ora
 Plena voce ſonent: ne membris ſole peruſtis

Auribus

603.—*Quo tanti praeponderet alea fati.*] Vel
 ob illud *Quo* corrigendum eſt,

—*Quo tanti PROPENDEAT alea fati.*

605.—*Si fata minora moveres.*] τὰ ἐκ τῶν συν-
 αἰτίων. Vide Plutarchum de Fato. Grotius.

611. *At ſimul a prima deſcendit origine mundi*
 τὰ ἐκ τῶν αἰτίων. τὰ ἐμαρμμένα προηγουμένων. Vide
 Plutarchum dicto libro. Grotius.

616.—*Faciles aditus, multique patebunt*
 Rectius codices plerique, FACILESQUE. Illud
 QUE promittit aliud Epitheton ſecuturum.

617.—*Tellus nobis, aetherque, chaosque, Ae-
 quoraque, et campi, Rhodopeaque ſaxa loquentur.*
Tellus, Aether, Chaos, Aeſquora, his addit propin-
 qua loca. Ergo legendum,

*Aeſquoraque, et TEMPE, ET Rhodopeia ſaxa
 loquentur.*

Tempe, montes Theſſaliae, Rhodope proximae
 regionis Thraciae. Claudianus, *Rhodopeia ſaxa*
 habet. Martialis, *Cultor Rhodopeius Haemo.*

622.—*Ne membris ſole peruſtis*] Melius alii
 codices NEC membris.

632. *Fata*

Auribus incertum feralis strideat umbra.

Dixerat: et noctis geminatis arte tenebris,

625 Moeustum tecta caput squalenti nube, pererrat

Corpora caesorum, tumulis projecta negatis.

Continuo fugere lupi, fugere revulsis

Unguibus impastae volucres, dum Theffala vatem

Eligit, et gelidas leto scrutata medullas

630 Pulmonis rigidi stantes sine vulnere fibras

Invenit, et vocem defuncto in corpore quaerit.

Fata peremtorum pendent jam multa virorum,

Quem superis revocasse velit. si tollere totas

Tentasset campis acies, et reddere bello:

635 Cessissent leges Erebi, monstroque potenti

Extractus Stygio populus pugnasset Averno,

Electum tandem trajecto gutture corpus

Ducit, et inferto laqueis feralibus unco,

Per scopulos miserum trahitur, per saxa cadaver

640 Victurum: montisque cavi, quem tristis Erichtho

Damnarat sacris, alta sub rupe locatur.

Haud procul a Ditis caecis depressa cavernis

In praeceps subsedit humus: quam pallida pronis

Urget silva comis, et nullo vertice coelum

645 Suspiciens, Phoebos non pervia taxus opacat.

Marcentes intus tenebrae, pallensque sub antris

Longa nocte situs, nunquam, nisi carmine factum,

Lumen

632. *Fata peremtorum pendent jam multa virorum,*] Alius codex TUNC. Lege TAM multa.

637.—*Trajecto gutture*] Cujus ipsa guttur unco trajecerat. Grotius.

646.—*Pallensque sub antris Longa nocte situs,*] *Pallens situs* non apte dicitur; et *Pallida silva* jam tertio ante versu habuimus. Lege iterum,

—SQUALENSQUE *sub antris Longa nocte situs.*

650.—*Quo*

Lumen habet. non Taenareis sic faucibus aër
 Sedit iners, moestum mundi confine latentis,
 650 Ac nostri: quo non metuunt emittere manes
 Tartarei reges. nam quamvis Theffala vates
 Vim faciat fatis, dubium est, quod traxerit illuc
 Aspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.
 Discolor, et vario furialis cultus amictu
 655 Induitur, vultusque operitur crine soluto,
 Et coma vipereis substringitur horrida fertis.
 Ut pavidos juvenis comites, ipsumque tementem
 Conspicit, exanimi defixum lumina vultu:
 Ponite, ait, trepida conceptos mente timores:

660 Jam

650.—*Quo non metuunt emittere manes Tartarei reges.*] Manuscripti fere omnes METUANT. Recte. Non procul a Ditis domo, confinium mundi inferi et superi, Quo non metuant; hoc est, Ut ne metuant illuc manes emittere.

652.—*Dubium est, quod traxerit illuc Aspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.*] Secundum hanc lectionem et distinctionem, quodcumque agas, nullum huic loco sensum efficies. Codex Berfmanni habet, *Descendit in umbras.* Lege,

—*dubium est, quod traxerit illuc Aspiciat, Stygias an quod* DESCENDAT AD *umbras.*

Sententia haec est: Quantumvis polleat Venifica, ut anima quaedam vocanti illi praesto sit; tamen in hoc specu, quod utriusque mundi est confinium, dubium est, an *aspiciat* animam, quam e Styge exciverat, an aliam quae recens mortua illac ad inferos descendat.

655.—*Vultusque operitur crine soluto,*] MSS. P. et T.

—*vultusque aperitur crine remoto.*

Haecenus velaverat vultum crine, nunc eum nudat quo sit terribior. nam sequitur:

Et coma vipereis substringitur horrida nodis.

Grotius. Cum Grotianis codicibus nostri omnes faciunt, et ipsa adeo sententia. Sed hoc non facit, *quo sit terribior*; sed, quo ad opus se praeparet et accingat.

658.—*Exanimi defixum lumina vultu:*] Satis bene *Defixum*, sed melius est, quod Berfmanni codex suggerit,

Exanimi DEFLEXUM lumina vultu.

Adeo exhorruit juvenis Pompeius; ut non ausus aspicere Venificae apparatus, lumina alio deflecteret. Ovidius Metam. vii, 789,

Lumina deflexi, revocataque rursus eodem Rettuleram.

663.—*Si*

- 660 Jam nova, jam vera reddetur vita figura.
 Ut quamvis pavidum possint audire loquentem.
 Si vero Stygiosque lacus, ripamque sonantem
 Ignibus ostendam, si me praesente videri
 Eumenides possent, villosaque colla colubris
 665 Cerberus excutens, et vincti terga Gigantes;
 Quis timor ignavi metuentes cernere manes?
 Pectora tunc primum ferventi sanguine supplet
 Vulneribus laxata novis: taboque medullas
 Abluit: et virus large lunare ministrat.
 670 Huc quicquid fetu genuit Natura sinistro
 Miscetur. non spuma canum, quibus unda timori est,
 Viscera non lyncis, non dirae nodus hyaenae
 Defuit, et cervi pasti serpente medulla:
 Non puppim retinens, Euro tendente rudentes,
 675 In mediis echeneis aquis, oculique draconum,
 Quaeque sonant feta tepefacta sub alite saxa:
 Non Arabum volucer serpens, innataque rubris
 Aequoribus custos pretiosae vipera conchae,
 Aut viventis adhuc Libyci membrana ceraestae,
 680 Aut cinis Eoa positi Phoenicis in ara.
 Quo postquam viles, et habentes nomina pestes
 Contulit: infando saturatas carmine frondes,

Et

663.—*Si me praesente videri*] *me praestante*
 rescriptum erat in MS. T. quod probo. Grotius.

671.—*Non spuma canum,*] Cum hoc appa-
 ratu instrumentoque magico confer Ovidium
 Metam. vii. Senec. Medea: Horatium Epō-
 don v. Grotius. Alii codices omittunt EST.

Rectius, quia sequitur Consonans, non Vocalis.

676. *Quaeque sonant feta tepefacta sub alite*
saxa:] Aetites. Grotius.

678.—*Custos pretiosae vipera conchae,*] Chelo-
 nites. Grotius.

687.—*Confundit*

Et quibus os dirum nascentibus inspuit, herbas
Addidit et quicquid mundo dedit ipsa veneni:

685 Tunc vox Lethaeos cunctis pollentior herbis
Excantare Deos, confundit murmura primum
Diffona, et humanae multum discordia linguae.
Latratus habet illa canum, gemitusque luporum.

quærentur

690 Quod strident ululantque ferae, quod sibilat anguis,
Exprimit, et planctus illisae cautibus undae,
Silvarumque sonum, fractaeque tonitrua nubis.

Tot rerum vox una fuit. mox caetera cantu
Explicat Haemonio, penetratque in Tartara lingua.

695 Eumenides, Stygiumque nefas, poenaeque nocentum,
Et Chaos innumeros avidum confundere mundos,
Et Rector terrae, quem longa in secula torquet
Mors dilata deum, Styx, et quos nulla meretur
Theffalis, Elyfios, coelum, matremque perosa

700 Persephone, nostraeque Hecates pars ultima, per quam

Manibus

687.—*Confundit murmura primum Diffona, et humanae multum discordia linguae.*] Codex Regius, NIMIUM discordia.

691.—*Et planctus illisae cautibus undae,*] Hanc lectionem nostram probant MSS. omnes. Sonum inter alios illum dicit, quem fluctus edunt impacti scopulis. Et proprie hic ponitur planctus: ut, *plangunt littora fluctus.* Grotius.

697. *Et Rector terrae, quem longa in secula torquet Mors dilata deum,*] Perperam hic Interpretes, Quem deum torquet dilata in longa saecula mors sua: adeo ut prae fortis iniquitate taedium vitae eum capiat. Tu vero *Mors deum* hic accipe, pro *Deorum*: Quem mors deorum diu dilata torquet et cruciet. Stoicum hic agit

Noster, ut semper. Ex eorum sententia, in conflagratione mundi omnia pereunt, etiam ipsi qui nunc Dii. Optat igitur Pluto, sortem suam tertiam aegre ferens, ut conflagratio citius fiat, et in mundi renovatione vel Maris vel etiam Caeli sibi sortem speret.

698.—*Styx, et quos nulla meretur Theffalis, Elyfios, coelum, matremque perosa Persephone,*] Haec mendosa sunt: Lege cum aliis codicibus,

—*Styx, et quos nulla meretur Theffalis, ELYSII; coelum matremque perosa Persephone.*

Quippe Elyfios non oderat Proserpina, quos ipsi Caelo praetulit. Styx, et Elyfii campi, exaudite.

702.—*Qui*

Manibus et mihi sunt tacitae commercia linguae :

Janitor et sedis laxae, qui viscera saevo

Spargis nostra cani: repetitaque fila sorores

Fracturae: tuque o flagrantis portitor undae

705 Jam lassate senex ad me redeuntibus umbris :

Exaudite preces, si vos satis ore nefando,

Pollutoque voco, si nunquam haec carmina fibris

Humanis jejuna cano, si pectora plena

Saepe dedi, et lavi calido profecta cerebro :

710 Si quis, qui vestris caput, extaque lancibus infans

Imposuit, victurus erat, parete precanti.

Non in Tartareo latitantem poscimus antro,

Affuetamque diu tenebris, modo luce fugata

Descendentem animam: primo pallentis hiatu

715 Haeret adhuc Orci. licet has exaudiat herbas

Ad manes ventura semel. ducis omina nato

Pompeiana

702.—*Qui viscera saevo Spargis nostra cani:]*
Servius ad vi Aen. Et quia de anima dicturus est,
bene facit ante Cerberi commemorationem, consumpto-
ris corporum. Lucanus: qui viscera saevo Spargis
nostra cani. Tunc enim animae locum suum accipi-
unt, cum fuerit corpus absumentum. Nimirum *νεκρῶν*
Graeci dictum putant, velut *νεκρῶν βορᾶν*. Grotius.

703.—*Repetitaque fila sorores Fracturae:]*
Rectum est *Fracturae*. iterum *neturae* fila, quae
semel absolveratis: id dicit, quia revocatura est
cadaver ad vitam. Grotius.

710. *Si quis, qui vestris caput, extaque lancibus*
infans Imposuit, victurus erat,] Duo ex nostris,
Si quisquis vestris: Berfmanni unus, *Si quisquam*
nostris. Lege,

Si QUISQUIS NOSTRIS caput extaque lan-
cibus infans

Imposuit, victurus erat.

Si quis et Si quisquam hoc volunt, si aliquis ex in-
fantibus erat victurus: *Si quisquis* majus quid no-
tat et *satis nefandum*; omnes nempe infantes vic-
turos fuisse. Porro *nostris* lancibus, quas ego vo-
bis fero: *vestris* etiam minorum veneficarum
lances includeret.

713.—*Modo luce fugata Descendentem ani-*
mam:] Citat et explicat Servius ad vi Aeneid.
Grotius.

X x

717.—*Noti*

Pompeiana canat noti modo militis umbra,
Si bene de vobis civilia bella merentur.

Haec ubi fata, caput, spumantiaque ora levavit,

720 Aspicit astantem projecti corporis umbram,
Exanimes artus, invisaque claustra timentem
Carceris antiqui. pavet ire in pectus apertum,
Visceraque, et ruptas letali vulnere fibras.

Ah miser, extremum cui mortis munus iniquae

725 Eripitur, non posse mori. miratur Erichtho
Has fatis licuisse moras, irataque Morti
Verberat immotum vivo serpente cadaver:
Perque cavas terrae, quas egit carmine, rimas
Manibus illatrat, regnique silentia rumpit.

730 Tisiphone, vocisque meae secura Megaera,
Non agitis saevis Erebi per inane flagellis
Infelicem animam? jam vos ego nomine vero
Eliciam, Stygiasque canes in luce superna
Destituam: per busta sequar, per funera custos,

735 Expellam tumulis, abigam vos omnibus urnis,
Teque Deis, ad quos alio procedere vultu
Ficta soles, Hecate, pallenti tabida forma,
Ostendam, faciemque Erebi mutare vetabo,

Eloquar

717.—*Noti modo militis umbra,*] MS. P. et Th. et R. A. *nostri modo militis umbra.* recte. Grotius.

721. *Exanimes artus invisaque claustra*] Melius alii codices *Exanimesque artus.*

724.—*Cui mortis munus iniquae Eripitur non posse mori.*] Lege *inique.* Grotius. Non ac-

cedo. Friget hoc prae illo *Iniquae mortis;* violentae scilicet, ob *ruptas letali vulnere fibras.* Etiam iniquae mortis hoc saltem munus est, semel mori; cum *miser* dixit, eo ipso fat ostendebat, *inique* eripi. sed et mors ipsa per se *dura et iniqua* passim audit,

739.—*Terrae*

- Eloquar immenso terrae sub pondere, quae te
 740 Contineant, Ennaea, dapes, quo foedere moestum
 Regem noctis ames, quae te contagia passam
 Noluerit revocare Ceres. tibi, pessime mundi
 Arbiter, immittam ruptis Titana cavernis,
 Et subito feriere die. paretis? an ille
 745 Compellendus erit, quo nunquam terra vocato
 Non concussa tremit, qui Gorgona cernit apertam,
 Verberibusque suis trepidam castigat Erinnyem,
 Indespecta tenet vobis qui Tartara; cuius
 Vos estis superi; Stygias qui pejerat undas?
 750 Protinus astrictus caluit cruor, atraque fovit
 Vulnera, et in venas extremaque membra cucurrit.
 Percussae gelido trepidant sub pectore fibrae:
 Et nova defuētis subrepens vita medullis,
 Miscetur morti. tunc omnis palpitāt artus:
 755 Tenduntur nervi: nec se tellure cadaver
 Paulatim per membra levat, terraque repulsum est,
 Erectumque simul. distento lumina rictu

Nudantur.

739.—*Terrae sub pondere, quae te Contineant, Ennaea, dapes,*] Mirum, si *Dapes* eam contineant, coerceant, comprimant. Recte Nic. Heinſius ad Claudianum, seu ex codice five ex conjectura, DETINEANT, suadeant, invitent ad commorandum. Seneca Epist. 70, *Sic veteres inquilinos indulgentia loci et consuetudo, etiam inter injurias, detinet.*

741.—*Quae te contagia passam Noluerit revocare Ceres.*] Contagia ciborum infernalium, majorum scilicet Punicorum acinos. Apollodorus l. i, Ovid. Met. v, et Fast. iv. Serv. ad i Georg. ubi hoc Lucani loco utitur. Grotius.

744.—*An ille Compellendus erit.*] Papinius: *Scimus enim et quicquid dici noscique timetis.*

Et quae sequuntur lib. iv, Thebaidos, ubi similis *νερομαντρία* describitur. ad quem locum videndus Scholiaſtes vetus. Grotius.

756.—*Terraque repulsum est, Erectumque simul.*] Omnes nostri SEMEL: uno impetu, non gradatim, non flexu membrorum surgens.

757.—*Distento lumina rictu Nudantur.*] Sunt qui NICTU substituere velint; quia ad lumina referunt. Frustra. Duplex vultus morientis

- Nudantur. nondum facies viventis in illo,
 Jam morientis erat. remanet pallorque rigorque;
 760 Et stupet illatus mundo. sed murmure nullo
 Ōra astricta sonant. vox illi, linguaue tantum
 Responsura datur. dic, inquit Theffala, magna,
 Quod jubeo, mercede mihi: nam vera locutum
 Immunem toto mundi praestabimus aevo
 765 Artibus Haemoniis: tali tua membra sepulcro,
 Talibus exuram Stygio cum carmine filvis,
 Ut nullos cantata magos exaudiat umbra.
 Sit tanti vixisse iterum: nec verba, nec herbae
 Audebunt longae fomnum tibi solvere Lethes,
 770 A me morte data. tripodas, vatesque deorum
 Sors obscura tenet. certus discedit, ab umbris
 Quisquis vera petit, duraeque oracula Mortis
 Fortis adit. ne parce, precor. da nomina rebus,
 Da loca, da vocem qua mecum fata loquantur.
 775 Addidit et carmen, quo, quicquid consulit, umbram
 Scire dedit. Moeustum fletu manante cadaver,

Tristia

signum ponit, *Lumina nuda*, et *Rictum distentum*.
 Rigent enim oculi, et maxillae cadunt, viii, 683,

Dum vivunt vultus, dum lumina nuda rigescent.

Suetonius de Augusto moribundo; *Capillum sibi
 comi, et malas labentes corrigi praecepit*. Ho-
 merus de Agamemnone, utrumque ponit, Odyss.
 Δ, 425,

χερσὶ καὶ ὀφθαλμοῖς ἰλέειν, ὅν τε τόμ' ἱερῶσαι.

759. *Jam morientis erat.*] Ita legendum ex
 MS. opposita sunt *nondum* et *jam*. Grotius.

771.—*Tripodas, vatesque deorum Sors obscura
 tenet. certus discedit, ab umbris Quisquis vera petit,*
 Si quisquis umbras consulit, certus veri discedit;
 cur tot verbis et tanta mercede hanc umbram
 hortatur, ut vera dicat? Repono cum melioribus
 codicibus,

—*tripodas, vatesque deorum
 Sors obscura DECET. certus DISCEDAT,
 ab umbris
 Quisquis vera petit.*

777. Tristia

- Tristia non equidem Parcarum stamina, dixit,
 Respexi, tacitae revocatus ab aggere ripae :
 Quod tamen e cunctis mihi noscere contigit umbris,
 780 Effera Romanos agitat discordia manes,
 Impiaque infernam ruperunt arma quietem.
 Elysias alii sedes, ac Tartara moesta
 Diversi liquere duces : quid fata pararent,
 Hic fecere palam. tristis felicibus umbris
 785 Vultus erat. vidi Decios, natumque, patremque,
 Lustrales bellis animas, flentemque Camillum,
 Et Curios ; Syllam de te, Fortuna, querentem.
 Deplorat Libycis perituram Scipio terris
 Infaustam sobolem. major Carthaginis hostis,
 790 Non servituri moeret Cato fata nepotis.
 Solum te, Consul, depulsis prime tyrannis
 Brute, pias inter gaudentem vidimus umbras.
 Abruptis Catilina minax, fractisque catenis
 Exultat, Mariique truces, nudique Cethegi.

795 Vidi

777. *Tristia non equidem Parcarum stamina, dixit, Respexi,*] Omnes fere codices, ASPEXI. Recte. Nam Parcae ultra Styga erant, ipse citra. At si *Respexi* legis, hoc innuis, nempe huic copiam inspiciendi fuisse, sed eam neglexisse.

782. *Elysias alii sedes, ac Tartara moesta Diversi liquere duces :*] Lege, AT *Tartara moesta.*

784. — *Tristis felicibus umbris Vultus erat.*] Hinc illud Papinii in loco simili Thebaidos iv,

Moerent Argolici dejecto lumine manes.

Et quae sequuntur. Grotius.

787. — *Syllam de te, Fortuna, querentem.*] Nunc primum post mortem, qui in vita fortunam adeo obsequentem habuit, ut Felix ideo diceretur. Queritur autem Sulla ob prostratas partes patrias, quas ipse foverat. Simile est illud Taciti : *Curam victor Sulla suscepit : neque tamen dedicavit.* (de Capitolio sermo est) *id solum felicitati ejus negatum.* Grotius.

793. *Abruptis Catilina minax, fractisque catenis Exultat,*] Quid quaeso interest inter *Abruptis* et *Fractis*, quo ab odiosissima repetitione poetam absolvas ? Qui tot alia tam argute dixit, hoc tam putidum numquam dixerit. potius scripsisset,

AT

- 795 Vidi ego laetantes popularia nomina Drufos;
 Legibus immodicos, ausosque ingentia Gracchos.
 Aeternis chalybum nodis, et carcere Ditis
 Constrictae plausere manus: camposque piorum
 Poscit turba nocens. regni possessor inertis
- 800 Pallentes aperit sedes, abruptaque saxa
 Asperat, et durum vinclis adamanta, paratque
 Poenam victori. refer haec solatia tecum,
 O juvenis, placido manes, patremque, domumque,
 Expectare sinu, regnique in parte serena
- 805 Pompeio servare locum. nec gloria parvae
 Sollicitet vitae: veniet quae misceat omneis
 Hora duces. properate mori, magnoque superbi
 Quamvis e parvis animo descendite bustis,
 Et Romanorum manes calcate Deorum.
- 810 Quem tumulum Nili, quem Tybridis abluat unda,
 Quaeritur, et ducibus tantum de funere pugna est.
 Tu fatum ne quaere tuum cognoscere: Parcae,
 Me reticente, dabunt: tibi certior omnia Vates
 Ipse canet Siculis genitor Pompeius in arvis:

815 Ille

AT RUPTIS *Catilina minax* TRACTIS-
 QUE *catenis*.

Cum *pias* animas absolvisset, nunc *impias* inducit: Ergo opus omnino est disjunctione AT. *Tractas* autem egregie dixit; quia ruptis licet catenis liber tamen non erat, cito ad antiquam poenam per *Furias* revocandus. Persius v, 158,

—rupi jam vincula dicas:

Nam et luctata canis nodum arripit: aſt tamen illi,

Cum fugit, a collo trahitur pars magna catenae.

810.—*Abluat unda,*] *Alluat unda* MS. P. rectius. Grotius.

812. *Tu fatum ne quaere tuum cognoscere:]* Distingue alio modo:

*Tu fatum ne quaere tuum: cognoscere Parcae,
 Me reticente, dabunt.*

814.—*Siculis genitor Pompeius in arvis:]* Oris MS. P. quod rectum puto. *undis* habet MS. R. A. Grotius. Pro *Omnia*, Repone, OMINA; ut supra 716,

—ducis

- 815 Ille quoque incertus, quo te vocet, unde repellat,
 Quas jubeat vitare plagas, quae fidera mundi.
 Europam, miseri, Libyamque, Asiamque timete:
 Distribuit tumulos vestris Fortuna triumphis.
 O miseranda domus, toto nihil orbe videbis
 820 Tutius Emathia. Sic postquam fata peregit;
 Stat vultu moestus tacito, mortemque reposcit.
 Carminibus magicis opus est, herbisque, cadaver
 Ut cadat, et nequeunt animam sibi reddere fata
 Consumto jam jure semel. Tum robore multo
 825 Extruit illa rogam: venit defunctus ad ignes:
 Accensa juvenem positum strue linquit Erichtho,
 Tandem passa mori. Sextoque ad castra parentis
 It comes: et coelo lucis ducente colorem,
 Dum ferrent tutos intra tentoria gressus,
 830 Jussa tenere diem densas nox praestitit umbras.

—ducis omina nato
 Pompeiana canat nostri modo militis umbra.

Virgil. v, 524,

Seraque terrifici cecinerunt omina vates.

Silius iy, 131,

—Tyrio canit omina regi.

Recte ORIS vel UNDIS, non *Arvis*. non enim
arva Siciliae, sed *oras* tantum Pirata tenuit.
 Noster supra de eodem 421,

Qui mox Scyllaeis exul grassatus in undis.

817. *Europam miseri, Libyamque, Asiamque ti-*
mete: Distribuit tumulos vestris Fortuna triumphis.]
 Martialis v:

Pompeios juvenes Asia atque Europa: sed ipsum
Terra tegit Libyae, si tamen ulla tegit.
Quid mirum toto si spargitur orbe? jacere
Uno non poterat tanta ruina loco.

Petronius:

Et quasi non posset tot tellus ferre sepulchra,
Divisit cineres.

Grotius. Lege ex alijs libris, DISTRIBUET.

M. ANNAEI

M. ANNAEI LUCANI
PHARSALIAE
LIBER SEPTIMUS.

SEGNIOR Oceano, quam lex aeterna vocabat,
Luctificus Titan nunquam magis aethera contra
Egit equos, currumque polo rapiente retorfit:
Defectusque pati voluit, raptaeque labores

5 Lucis:

2. **L**UCTIFICUS Titan nunquam magis
aethera contra Egit equos,] Ain' vero,
Luctificus Titan? Cur vero eodem Epitheto Sol
infamatur, quo furiarum maxima Aleto apud
Virgil. vii, 324,

Luctificam Aleto dirarum ab sede sororum.

Tantum aberat, ut Sol *luctificus*, five causa cla-
dis luctusque fuerit, ut nemo magis moereret;
ac idcirco *tardior* solito exoriebatur, et Eclipsin
pati optabat, ne cladem et nefas conspiceret.
Non repugno tamen quin *luctificus* sedem hic
suam retineat; si non aliud verbum sponte subo-
riatur, quod et sententiam et compositionem

reddat meliorem; et tam similis sit, ut jure Li-
brariis fucum fecisse videatur. Lege autem,

Segnior Oceano, quam lex aeterna vocabat,
LUCIFEROS Titan nunquam magis aethera
contra,
Egit equos, currumque polo rapiente retorfit.

Ovidius, Heroid. xi,

—luciferos Luna movebat equos.

de Aurora, Arte Amand. iii,

Roscida luciferos cum dea jungit equos.

Illud

5 Lucis : et attraxit nubes, non pabula flammis,
Sed ne Theſſalico purus luceret in orbe.

At nox felicitis Magno pars ultima vitae
Sollicitos vana decepit imagine ſomnos.

Nam Pompeiani viſus ſibi ſede theatri

10 Innumeram effigiem Romanae cernere plebis,
Attollique ſuum laetis ad ſidera nomen
Vocibus, et plaſu cuneos certare ſonanteis.

Qualis erat populi facies, clamorque faventis,
Olim cum juvenis, primique aetate triumphi

15 Poſt domitas gentes, quas torrens ambit Iberus,
Et quaecunque fugax Sertorius impulit arma,
Veſpere pacato, pura venerabilis aequae
Quam curru ornante toga, plaudente Senatu,
Sedit adhuc Romanus eques. ſeu fine bonorum

20 Anxia venturis ad tempora laeta refugit :

Sive

Illud vero *Contra aethera et Polo rapiente* ; quia ipſe Aether et Polus (*nam ejus diei fatiſ coelum omne vacavit*, vii, 206,) majore ſolito vertigine ſolem adverſum retardabant, ut ſueto tardius oriretur. Sol ipſe, apud Ovidium, *Metam.* ii, 70,

*Adde quod aſſidua rapitur vertigine coelum,
Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.
Nitor in adverſum : nec me, qui cetera, vincit
Impetus : et rapido contrarius evehor orbi.*

13. *Qualis erat populi facies,*] Reponere ex aliis codicibus POPULIS. ut ille Ovidii locus: *Sed mihi tum faciles.* Horatius,

Unde mihi tam fortem tamque fidelem ?

16. *Et quaecunque fugax*] Recte codex Pulmanni,

Et QUACUMQUE fugax Sertorius impulit arma.

19.—*Seu fine bonorum Anxia venturis ad tempora laeta refugit :*] Quam rem dicit eſſe anxiam ? nihil enim video. Nam *Quies* in proxima ſententia ſive *Somnus* nullo modo huc convenit. Corrige,

—*ſeu fine bonorum*

Anxia MENS CURIS ad tempora laeta refugit.

Fine bonorum, ut viii, 29,

—*nifi ſumma dies cum fine bonorum Affuit.*

Anxia mens curis, ut ii, 681,

—*curis animum mordacibus angit.*

Y y

25.—Nullus

- Sive per ambages solitas contraria visis
 Vaticinata quies, magni tulit omina planctus:
 Seu vetito patrias ultra tibi cernere sedes,
 Sic Romam fortuna dedit. Ne rumpite somnos,
 25 Castrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.
 Craftina dira quies, et imagine moesta diurna
 Undique funestas acies feret, undique bellum.
 Unde pares somnos populi, noctemque beatam?
 O felix, si te vel sic tua Roma videret.
 30 Donaſſent utinam Superi, patriaeque, tibiſque
 Unum, Magne, diem, quo fati certus uterque
 Extremum tanti fructum caperetis amoris.
 Tu velut Aufonia vadis moriturus in urbe:
 Illa rati ſemper de te ſibi conſcia voti
 35 Hoc ſcelus haud unquam fatiſ haerere putavit,
 Sic ſe dilecti tumulum quoque perdere Magni.
 Te miſto fleſſet luſtu, juveniſque, ſenexque,
 Injuſſuſque puer: laceraffet crine ſoluto
 Pectora femineum, ceu Bruti funere, vulgus.
 40 Nunc quoque tela licet paveant victoriſ iniqui,

Nuntiet

25.—*Nullas tuba verberet aures.*] Harleianus et Trin. AURAS. Recte. De Pompeio ſolo curat, ne a ſomno excitetur, At ſi *nullas aures*, de omnium ſomno caveret. Virgilius,

—et verberat iſtibus auras,

28. *Unde pares ſomnos populi,*] Eſt optantiſ, ut illud Syrorum, *Quis dabit?* in epiſtola Medae:

Sed mihi tam facileſ unde, meoſque deoſ?

Seneca pater contr. xi, *Unde talem patrem?* ſenſuſ eſt: Utinam populo Romano ſimiliſ ſom-

nus contingeret, et, ſicut tu illum, ita ille te viciffim, vel hoc ſaltem modo aſpiceret. Grotiuſ.

38. *Injuſſuſque puer:*] Sponte ſua, non imperio parentum, aut aliorum. Scaliger malebat, *Investiſque puer.* Grotiuſ. *Investiſ*, etiam ſi co- diſceſ addicerent, nihil praeter aetatem ſignifica- ret; at illud *Injuſſuſ* moralem affectum ſuperad- dit. Cicero Tuſcul. iii, 27, *Pueros vero Matreſ et Magiſtri caſtigare etiam ſolent; nec verbis ſolum, ſed etiam verberibus, ſiquid in domeſtico luſtu hila- rius ab hiſ factum eſt aut dictum*, PLORARE COGUNT.

42. Sed

Nuntiet ipse licet Caesar tua funera, flebunt:
Sed dum thura ferent, dum laurea ferta Tonanti.

O miseri, quorum gemitus edere dolorem,

Qui te non pleno pariter planxere theatro.

45 Vicerat astra jubar, cum misto murmure turba
Castrorum fremuit, fatisque trahentibus orbem,

Signa petit pugnae. miseri pars maxima vulgi

Non totum visura diem, tentoria circum

Ipsa ducis queritur, magnoque accensa tumultu

50 Mortis vicinae properanteis admovet horas.

Dira subit rabies: sua quisque, ac publica fata

Praecipitare cupit: segnis, pavidusque vocatur,

Ac nimium patiens soceri Pompeius, et orbis

Indulgens regno, qui tot simul undique gentes

55 Juris

42. *Sed dum thura ferent,*] Placet aliorum codicum lectio FERUNT.

47.—*Miseri pars maxima vulgi*-----tentoria circum *Ipsa ducis queritur:*] Non credo de parte maxima: ubi enim disciplina militaris; ubi tantae multitudini ad consistendum locus? Codex Berfmanni rectissime, *Pars ULTIMA*. Et fex populi, et Reges, et Senatores extorquebant signum praelii a Pompeio.

Juvenalis viii, 44,

Nos humiles, inquit, vulgi pars ultima nostri.

50. *Mortis vicinae properanteis admovet horas.*] MS. T. sic habet, quomodo hunc locum emendatum video ab eodem, cujus ante et honoris et amicitiae causa memini, Rutgerfio:

Morti vicinae properantes admovet horas.

Grotius. Non placet emendatio Rutgerfiana. *Sibi enim admovet mortem, non se morti.* Infra 591, *Nec tibi fatales admoveris ante Philippos, Theffalia periture tua.*

Seneca de brevitate vitae xvi, *At illis erat admoturus fatum ipse.* Noster iv, 480.

-----*admoto occurrere fato.*

et vi, 417,

-----*propius jam fata moveri*
Degeneres trepidant animi.

Statius viii, 375,

Fatalem populis ultro poscentibus horam
Admovet atra dies.

Y y 2

58 Hec

55 Juris habere fui vellet, pacemque timeret.
 Nec non et reges, populique queruntur Eoi
 Bella trahi, patriaque procul tellure teneri.
 Hoc placet, o Superi, cum vobis vertere cuncta
 Propositum, nostris erroribus addere crimen.

60 Cladibus irruimus, nocituraque poscimus arma:
 In Pompeianis votum est Pharsalia castris.
 Cunctorum voces Romani maximus auctor
 Tullius eloquii, cujus sub jure, togaque
 Pacificas saevus tremuit Catilina secures,

65 Pertulit, iratus bellis, cum rostra forumque
 Optaret, passus tam longa silentia miles.
 Addidit invalidae robur facundia causae.

Hoc pro tot meritis solum te, Magne, precatur,
 Uti se Fortuna velis, procuresque tuorum

70 Castrorum, regesque tui cum supplice mundo
 Affusi, vinci socerum patiare rogamus.
 Humani generis tam longo tempore bellum
 Caesar erit? merito, Pompeium vincere lente,
 Gentibus, indignum est, a transcurrente subactis,

75 Quo

58. *Hoc placet, o Superi,]* Sic Martialis: *Hoc Fortuna placet?* Et Statius: *placet hoc tibi fulminis auctor?* Grotius. Meliores codices PERDERE cuncta, et omnes Propositum EST. Adde crimen, ut quod alias patiendo error et poena esset, cupiendo fiat crimen. *Perdere cuncta;* ut illud Catulli,

Socer generque perdidistis omnia.

Noster infra 665,

Omnia quid laceras, quid perdere cuncta laboras?

Ovidius Heroid. xvii,

—nec ullus

Error, qui facti crimen obumbret, erit.

72. *Humani generis tam longo tempore bellum Caesar erit?* Melius alii codices licet numero pauciores, HUMANO GENERI.

77.—*Ipsae*

- 75 Quo tibi fervor abit? aut quo fiducia fati?
De Superis, ingratis, times? causamque Senatus
Credere Diis dubitas? ipsae sua signa revellent,
Profilientque acies. pudeat vidisse coactum.
Si duce te jussu, si nobis bella geruntur,
80 Sit juris quocunque velint concurrere campo.
Quid mundi gladios a sanguine Caesaris arces?
Vibrant tela manus: vix signa morantia quisquam
Expectat: propera, ne te tua classica linquant.
Scire Senatus avet, miles te, Magne, sequatur,
85 An comes. Ingemuit Rector, sensitque Deorum
Esse dolos, et fata suae contraria menti.

Si

77.—*Ipsae sua signa revellent, Profilientque acies.*] Alii codices, *Ipsae TUA signa revellent.* Signa enim et castra non exercitus, sed imperatoris dicuntur. Caesar supra 349, *Quisquis mea signa relinquens.* Cato infra ix, 379,

O quibus una salus placuit mea castra secutis.

Et hic v. 83, Cicero ad Pompeium.

—*propera, ne te TUA classica linquant.*

Vides, si *Sua* legas, insolentiam verbi, si *TUA*, repetitionem. ut utramque vites, lege,

—*ipsae SIBI signa revellent.*

78.—*Pudeat vidisse coactum*] Unde natum illud *Vidisse*; cum et codices et sententia ipsa postulent, VICISSE?

79. *Si duce te jussu,*] Non jubente. Si tibi Senatus, non tu Senatui imperas. Posses et *jussu* scribere, id est legitimo. Grotius. Immo unica et vera lectio est *Jussu*. Supra v, 46,

Consulte in medium Patres, Magnumque jubete
Esse ducem.

80. *Sit juris quocunque velint concurrere campo.*] Imo *velim*, ut habent MSS. loquitur autem Cicero non ex sua tantum, sed et ex Senatus persona. Grotius.

82.—*Vix signa morantia quisquam Expectat:*] At paulo ante v. 77, habuimus, *Ipsae SIBI signa revellent.* Quid si legas,

—*vix FATA morantia quisquam*
Expectat.

Infra 252,

Nil opus est votis, jam fatum arcessite ferro.

et 460,

Ut rapido cursu, fati suprema morantem
Consumsere locum.

87. Si

- Si placet hoc, inquit, cunctis, si milite Magno,
 Non duce tempus eget, nil ultra fata morabor.
 Involvat populos una Fortuna ruina,
 90 Sitque hominum magnae lux ista novissima parti.
 Testor, Roma, tamen Magnum, quo cuncta perirent,
 Accepisse diem. potuit tibi vulnere nullo
 Stare labor belli: potuit sine caede subactum,
 Captivumque ducem violatae tradere paci.
 95 Quis furor, o caeci, scelerum? civilia bella
 Gesturi; metuunt, ne non cum sanguine vincant.
 Abstulimus terras, exclusimus aequore toto,
 Ad praematuras segetum jejuna rapinas
 Agmina compulimus, votumque effecimus hosti
 100 Ut mallet sterni gladiis, mortesque suorum
 Permiscere meis. belli pars magna peracta est
 His, quibus effectum est, ne pugnam tiro paveret:
 Si modo virtutis stimulis, iraeque calore
 Signa petunt. multos in summa pericula misit
 105 Venturi timor ipse mali. fortissimus ille est,

Qui

87. *Si placet hoc, inquit, cunctis,*] Concinnius
 codex Coll. Trinitatis,

*Si placet hoc cunctis, inquit, si milite Magno,
 Non duce tempus eget.*

93.—*Potuit sine caede subactum,*] Immo, ut
 alii codices, POTUI. Nam *Labor belli potuit
 tradere paci*, omnino durum et subabsurdum esset.

94.—*Violatae tradere paci.*] Lege *Romanae*,
 ut alibi *Affyriae paci*. Tacit. Annal. xii, 29, *Ne
 fortuna elati nostram quoque pacem turbarent.* et

33, *additis qui pacem nostram metuebant.* Ubi
 plura vide apud Gronovium. Plin. xxvii, 1,
*Alia aliunde ultro citroque in toto orbe portari, im-
 mensa Romanae pacis majestate.*

95. *Quis furor, o caeci, scelerum?*] Tolle dis-
 tinctionem, ut sit *caeci scelerum, non furor scelerum.*

Quis furor, o caeci scelerum?

102.—*Ne pugnam tiro paveret:*] Lege, ea
 qua solet Noster compositione, et codex Caui
 praestat,

—*pugnam ne tiro paveret.*

114. *Pugnatur*

- Qui promptus metuenda pati, si comminus instent,
 Et differre potest. placet haec tam prospera rerum
 Tradere fortunae? gladio permittere mundi
 Discrimen? pugnare ducem, quam vincere, malunt.
- 110 Res mihi Romanas dederas, Fortuna, regendas:
 Accipe majores, et caeco in marte tuere.
 Pompeii nec crimen erit, nec gloria bellum.
 Vincis apud Superos votis me, Caesar, iniquis:
 Pugnatur. quantum scelerum, quantumque malorum
- 115 In populos lux ista feret! quot regna jacebunt!
 Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus!
 Prima velim caput hoc funesti lancea belli,
 Si sine momento rerum, partisque ruina
 Casurum est, feriat: neque enim victoria Magno
- 120 Laetior. aut populis invisum, hac clade peracta,
 Aut hodie Pompeius erit miserabile nomen.
 Omne malum victi, quod fors feret ultima rerum,
 Omne nefas victoris erit. Sic fatur, et arma
 Permittit populis, froenosque furentibus ira
- 125 Laxat: et ut victus violento navita Cora

Dat

114. *Pugnatur. quantum scelerum, quantumque malorum* In populos lux ista feret!] Cur, obsecro, lux ista? cur non Haec lux? nam cum haec loquitur Pompeius, Lux erat, et dies ipse in quo pugnatum est. supra 45, *Vicerat astra jubar*. Sed gemino mendo laborat sententia, quam nunc erimus, codice Bersmanni viam monstrante: ubi PUGNETUR. et ex eo vestigio cetera sic lege,

PUGNETUR. quantum scelerum quantumque malorum

In populos VOX ista dabit!

Omnes signum pugnae petierant: hoc verbo signum istud dat; *Pugnetur*, habetis pugnandi licentiam: quantum vox ista, verbum istud *Pugnetur*, dabit hodie malorum!

125.——*Et ut victus*] Illud *Et*, ut facile animadvertes, redundat et orationem turbat. Corrige,

Laxat; UT EVICTUS violento navita Cora
 Dat regimen ventis.

Quid, quod *Evictus* per se melius hic est quam *Victus*: notat enim, post longum certamen tandem

Dat regimen ventis, ignavumque arte relicta
Puppis onus trahitur. trepido confusa tumultu
Castra fremunt, animique truces sua pectora pulsan
Ictibus incertis. multorum pallor in ore

- 130 Mortis venturae est, faciesque simillima fato.
Advenisse diem, qui fatum rebus in aevum
Conderet humanis, et quaeri Roma quid esset,
Illo marte palam est. sua quisque pericula nescit,
Attonitus majore metu. quis littora ponto
- 135 Obruta, quis summis cernens in montibus aequor,
Aetheraque in terras dejecto sole cadentem,
Tot rerum finem, timeat sibi? non vacat ullos
Pro se ferre metus: Urbi, Magnoque timetur.
Nec gladiis habuere fidem, nisi cotibus asper
- 140 Exarsit mucro. tunc omnis lancea faxy
Erigitur: tendunt nervis melioribus arcus:
Cura fuit lectis pharetras implere sagittis.
Auget eques stimulos, fraenorumque aptat habenas.

Si

dem invitum navitam vento cessisse. Ut ornus Ulli, ut supra 133,
arbor, Virgil. Aen. ii, 630,

—sua quisque pericula nescit.

*Vulneribus donec paulatim evicta supremum
Congemuit.*

130.—*Faciesque simillima fato.*] Repone ex
Pulmanni codice LETO. proximo enim versu
habebis, *Qui Fatum rebus in aevum.*

137.—*Non vacat ullos Pro se ferre metus:*] Idem ad Messalam 91,
Codex Academiae pro varia lectione,

—non vacat ULLI
Pro se ferre metus.

143. *Auget eques stimulos, fraenorumque aptat
habenae.*] Manuscripti fere omnes ARTAT.
Seneca de beneficiis i, 14, *Tamquam reducam libe-
ralitatem, et fraenis arctioribus reprimam.* Tibul-
lus i, 4, 71,

Hic placet, angustis quod equum compescit habenis.

*Aut quis equum celerem artato compescere freno
Par sit, et effusas tardo permittere habenas?*

151. Non

- Si liceat Superis hominum conferre labores,
 145 Non aliter, Phlegra rabidos tollente Gigantes,
 Martius incaluit Siculis incudibus ensis;
 Et rubuit flammis iterum Neptunia cuspis,
 Spiculaque extenso Paeon Pythone recoxit,
 Pallas Gorgoneos diffudit in aegida crines,
 150 Pallenaea Jovi mutavit fulmina Cyclops.
 Non tamen abstinuit venturos prodere casus
 Per varias Fortuna notas. nam Theffala rura
 Cum peterent, totus venientibus obstitit aether:
 Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes:
 155 Adversasque faces, immensoque igne columnas,
 Et trabibus mistis avidos typhonas aquarum
 Detulit, atque oculos ingesto fulgure clausit.
 Excussit cristas galeis, capulosque solutis
 Perfudit gladiis, ereptaque pila liquavit;

160 Aethereoque

151. *Non tamen abstinuit venturos prodere casus Per varias Fortuna notas.*] Atqui haec non *Fortunae* provincia est, sed *Naturae*. et sane in quibusdam Editis *Natura* legitur, ex conjectura, ut opinor. Haec duo non raro permutantur, ut i, 251, *Melius Fortuna dedisses*, Codex Regius *Natura*.

154. *Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes:*] Versus, ni valde fallor, spurius et ejiciendus, eandem enim sententiam mox habes, et verbis melioribus, 157,

Atque oculos ingesto fulgure clausit.

Et praeterea orationis filum interrumpit: *Aether obstitit, detulit, clausit, excussit, perfudit, liquavit,*

Haec omnia a casu recto suo abscinduntur, si illud interseris.

156. *Et trabibus mistis avidos typhonas aquarum*] Lege *Siphonas*. Olympiodorus in meteoris: *ταυται δὲ σίφωνα* (vocant) *διὰ τὸ δύναι τὰ σίφωνα ἀνασπᾶν τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης*. Plin. ii, 49. *ex eodem genere et in longam veluti fistulam nubes aquam trahit*. Grotius. Immo recte habet, quod omnes codices praeferunt, *Typhonas*. Et res et vox nota est ex Plinio, Gellio, et aliis. at *Siphona*, nisi pro instrumento, Latini nesciunt.

159.—*Ereptaque pila liquavit:*] Forte *Ferrataque pila*. Sen. Nat. Quaest. p. 162, *Manente vagina gladius liquefcit, et inviolato ligno circa pila ferrum omne distillat*.

Z z

164. *Usque*

160 Aethereoque nocens fumavit fulfure ferrum.

Nec non innumero cooperta examine signa,

Vixque revulsa solo, majori pondere pressum

Signiferi mersere caput, rorantia fletu,

Usque ad Thessaliam Romana, et publica signa.

165 Admotus Superis discussa fugit ab ara

Taurus, et Emathios praeceps se jecit in agros;

Nullaque funestis inventa est victima sacris.

At tu, quos scelerum Superos? quas rite vocasti

Eumenidas, Caesar? Stygii quae numina regni?

170 Infernumque nefas? et merfos nocte furores?

Impia tam saeve gesturus bella litasti?

Jam dubium monstribus Deum, nimione pavori

Crediderint: multis concurrere visus Olympo

Pindus, et abruptis mergi convallibus Aemus,

175 Edere

164. *Usque ad Thessaliam, Roma et publica signa.*] *A'ναφορα* est. nam vox *signa* praecessit versu ante quarto. Dicit autem illa signa fuisse publica populi Romani, usque ad pugnam Pharsalicam. Postea enim nulla in Caesarem, nisi privata arma. Similis locus Taciti: *Postquam Bruto et Cassio caesis nulla jam publica arma.* Grotius.

165. *Admotus Superis discussa fugit ab ara Taurus.*] Citat Servius ad ix Aen. additque, *Quoties victima reluctabatur, ostendebat se improbari.* Grotius.

168. *At tu, quos scelerum Superos? quas rite vocasti Eumenidas*] Lego hic,

At tu, quos SCELERI Superos, quas rite vocasti Eumenidas?

Aen. iii, 222,

——divos ipsumque vocamus
In praedam partemque Jovem.

Aen v, 186,

Auxilioque vocare deos, et tendere palmas.

171. *Impia tam saeve gesturus bella litasti?*] Tolle notam interrogationis. Hoc ex historia petitur. Pompeius litare non potuit, Caesar litavit. vide Appianum; et Plutarchum in Caesare.

174.——*Et abruptis mergi convallibus Aemus,*] Quarto abhinc versu 170 habuimus, *Et merfos nocte furores.* Lege ergo,

Pindus,

175 Edere nocturnas belli Pharsalia voces,
Ire per Ossaean rapidus Boebeida sanguis:
Inque vicem vultus tenebris mirantur apertos,
Et pallere diem, galeisque incumbere noctem,
Defunctosque patres, et cunctas sanguinis umbras

180 Ante oculos volitare suos. sed mentibus unum
Hoc solamen erat, quod voti turba nefandi
Conscia, quae patrum jugulos, quae pectora fratrum
Sperabat, gaudet monstribus, mentisque tumultu,
Atque omen scelerum subitos putat esse furores.

185 Quid

Pindus, et abruptis VERGI convallibus Haemus.

Pindus concurrat Olympo, Haemus concurrat convallibus; quod facere non potest nisi Vergatur, et inclinetur.

176. *Ire per Ossaean rapidus Boebeida sanguis:]* Variant in penultima voce MSS. sed veram esse hanc lectionem ostendit Homerus Boeotia, Propertius l. II. eleg. II. Strabo l. ix. Grotius.

177. — *Vultus tenebris mirantur apertos,]* Imo *opertos*, ut habet MSS. consensus. vident alter alterius ora subitis tenebris obducta. Grotius. Omnes nostri, *opertos*, et res per se patet.

179. *Defunctosque patres, et cunctas sanguinis umbras]* Quae, quae, illae sunt Sanguinis umbrae? Credideram Sanguine cassas fuisse.

— *licet ingens janitor antro
Aeternum latrans exsangues terreat umbras.*

Corrige,

*Defunctosque patres, et JUNCTI sanguinis umbras
Ante oculos volitare suos.*

Patres, et juncti sanguinis sive cognatorum umbras. Noster I, III, Nam pignora juncti Sanguinis. Silius x, 566, Non juncta propinquo Sanguine turba virum. Statius Thebaid. II,

*Propriorque fluit de sanguine juncto
Juppiter.*

183. — *Gaudet monstribus, mentisque tumultu, Atque omen]* Et mala distinctione et mendo locus hic laborat. Repone ex aliis codicibus,

— *gaudet monstribus; mentisque tumultus
Atque omen scelerum subitos putat esse furores.*

Suae mentis, sibi male consciae, tumultus, et venturi omen, putat furores esse a faventibus Diis immixtos. sic Vulteius iv, 517, suum ipsius ardorem diis adscribit.

— *totusque futurae
Mortis agor stimulis, furor est. agnoscere solis
Permissum est, &c.*

Virgilius,

— *Diine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale, an sua cuique deus sit dira cupido.*

Z z 2 190. — *Animumque*

185 Quid mirum, populos, quos lux extrema manebat
 Lymphato trepidasse metu? praesaga malorum
 Si data mens homini est, Tyriis qui Gadibus hospes
 Adjacet, Armeniumque bibit Romanus Araxem:
 Sub quocunque die, quocunque est fidere mundi,
 190 Moeret, et ignorat causas, animumque dolentem
 Corripit: Emathiis quid perdat, nescit, in arvis.
 Euganeo, si vera fides memorantibus, Augur
 Colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit,
 Atque Antenorei dispergitur unda Timavi,

195 Venit

190.—*Animumque dolentem Corripit: Emathiis quid perdat, nescit, in arvis.*] Repone, et fide plurium codicum, et jussu ipsius sententiae,

Corripit: Emathiis quid perdat NESCIUS *arvis.*

192.—*Augur*] Cornelius Sacerdos Gellio. xvi, 18, Historiam narrat Plutar. Grotius.

194. *Atque Antenorei dispergitur unda Timavi,*] Scaliger in Hypercritico. *Neque verum est, quod ait, Timavum esse ubi est Aponus: nam et fluvius Medoacus haud parum distat ab Apono, et Timavus Virgilianus, Aen. i, 248.*

*Unda per ora novem vasto cum murmure montis
 It mare proruptum.*

At in toto agro Patavino nihil ejusmodi. Virgilius ipse, Aen. i, 246,

Antenor potuit — —

— — — —

Regna Liburnorum et fontem superare Timavi.

— — — —

— — — —

*Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
 Teucrorum.*

Silius xii,

*Atque Antenorea sese de stirpe ferebat
 Haud levior generis fama sacroque Timavo
 Gloria, et Euganeis dilectum nomen in oris.
 —atque Apono gaudens populus.*

Statius Silv. iv, 7, de Livio Patavino.

—Orsa

Sallusti brevis, et Timavi reddis alumnum.

Martial. xiii, 89,

—*Euganei Timavi.*

Cluverius, *Ab Apono centum millia passuum abest Timavus.* Aponus prope Pataviam est. Ergo Virgilius in eadem culpa est, qui Timavum et urbem Patavi junxit. Euganei integrum illud terrae spatium olim tenebant. Cluverius p. 194, Iterum notatur Lucani imperitia; *Dispergitur unda Timavi.* Atqui Timavus ex septem fontibus ortus, in unum flumen colligitur, et uno ostio in mare exit. Mille fere passus sunt a fontibus ad ostium Timavi. In recessu aestus Timavi fontes dulces sunt et leniter effluunt; at ubi aestus maris intumuit, tum magno fragore exeunt, et falsi sunt, et adjacentia prata late inundant ad speciem maris.

199. *Prospexitque*

- 195 Venit summa dies, geritur res maxima, dixit :
 Impia concurrunt Pompeii et Caesaris arma.
 Seu tonitrus, ac tela Jovis praesaga notavit :
 Aëra seu totum discordi obsistere coelo,
 Prospexitque polos : seu lumen in aethere moestum,
 200 Solis in obscuro pugnam pallore notavit.
 Dissimilem certe cunctis, quos explicat, egit
 Thessalicum Natura diem : si cuncta perito
 Augure mens hominum coeli nova signa notasset,
 Spectari e toto potuit Pharsalia mundo.
 205 O summos hominum, quorum Fortuna per orbem
 Signa dedit, quorum fati coelum omne vacavit.
 Haec et apud feras gentes, populosque nepotum,
 Sive sua tantum venient in secula fama,
 Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
 210 Nominibus prodesse potest : cum bella legentur,
 Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt :
 Attonitique omnes veluti venientia fata,
 Non transmissa legent, et adhuc tibi, Magne, favebunt.
 Miles ut adverso Phoebi radiatus ab ictu
 215 Descendens totos perfudit lumine colles,
 Non temere immissus campis : stetit ordine certo
 Infelix acies. cornus tibi cura sinistri,

Lentule,

199. *Prospexitque polos :*] *Perpexitque* habent omnes MSS. Grotius.

216. *Non temere immissus campis :*] Placet codex Bersmanni, qui NEC, idem cum Regio in priore versu PERFUNDIT. et altero abhinc versu, distingue post *Miles* : nec intellige ut *primum miles*, sed *utpote radiatus*.

217.—*Cornus tibi cura sinistri*] Antiquus genitivus erat *cornuis*, inde contractum *cornus*. Et ita hunc locum, ne quis errorem suspicetur, producit ad ii Aeneida Servius. Sic et in Arateis Ciceroni genitivus à *genu* est *genus*. sic et *cervini cornus* dixere Plinius et Celsus. Grotius.

221.—*Fortissima*

- Lentule, cum prima, quae tum fuit optima bello,
 Et quarta legione, datur: tibi numine pugnax
 220 Adverso, Domiti, dextri frons tradita martis.
 At medii robur belli fortissima densant
 Agmina, quae Cilicum terris deducta tenebat
 Scipio, miles in hoc, Libyco dux primus in orbe.
 At juxta fluvios, et stagna undantis Enipei,
 225 Cappadocum montana cohors, et largus habenis
 Ponticus ibat eques. ficci sed plurima campi
 Tetrarchae, regesque tenent, magnique tyranni,
 Atque omnis Latio quae servit purpura ferro.
 Illuc, et Libye Numidas, et Creta Cydonas
 230 Misit: Itureis cursus fuit inde sagittis:
 Inde, truces Galli, solitum proditis in hostem:
 Illic pugnaces commovit Iberia cetras.
 Eripe victori gentes, et sanguine mundi

Fuso

221.—*Fortissima densant Agmina, quae Cilicum]* Lege FIRMISSIMA. Caesar iii, 88, de his ipsis: *Ciliciensis legio cum cohortibus Hispanis in dextro cornu erant collocatae: has firmissimas se habere Pompeius existimabat.* Hirtius, Bello Alex. 45, *Elige ex tuis cohortem unam, quam putas esse firmissimam.*

232. *Illic pugnaces commovit Iberia cetras.]* Rideo illas *Pugnaces cetras*: et si epitheton istud rei inanimae interdum conveniat. ut viii, 464,

———*pugnaci litora velo*

Vix tetigit.

et Ovid. Fast. ii, 547,

———*dum longa gerunt pugnacibus armis*
Bella.

et Trist. v, 7,

Victaque pugnaci jura sub ense jacent.

Sed minime cetræ, sive scuto, quae non pugnat, non certat, non vulnerat, sed a vulnere, quantum potest, defendit: Parma enim, Pelta et Cetra male defendebant corpus, necdum ut *pugnaces* fuerint. Statius Thebaid. vii,

Saevaeque difficiles excludere vulnera peltas.

Martialis xiv, 213,

Haec quae saepe solet vinci, quae vincere raro
Parma.

Corrige,

Illic LUNATAS commovit Iberia cetras.

Livius

Fuso, Magne, semel, totos consume triumphos.

- 235 Illo forte die Caesar statione relicta,
Ad segetum raptus moturus signa, repente
Conspicit in planos hostem descendere campos,
Oblatumque videt votis sibi mille pettum
Tempus, in extremos quo mitteret omnia casus.
240 Aeger quippe morae, flagransque cupidine regni,
Cooperat exiguo tractu civilia bella
Ut lentum damnare nefas. discrimina postquam
Adventare ducum, supremaque proelia vidit,
Casuram et fati sensit nutare ruinam,
245 Illa quoque in ferrum rabies promptissima, paulum
Languit, et casus audax spondere secundos,
Mens stetit in dubio, quam nec sua fata timere,
Nec Magni sperare sinunt, formidine merfa
Profilit hortando melior fiducia vulgo.

250 O domitor

Livius xxviii, 5, *Pelta*, inquit, *cetrae haud dissimilis est*. Atqui *Pelta* lunata est; ergo et *Cetra*.
Virgilius Aen. i, 494,

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

et xi, 662,

Feminea exultant lunatis agmina peltis.

Erit fortasse, qui Berfmanniani codicis lectionem probet *CELTAS*: sed quid est, *Commovit Celtas*? aut quid, *Iberia Celtiberos*? crediderim illud *Celtas*, natum esse ex glossemate, *Peltas*. Poteris etiam *Pulsatas cetras*; hoc enim eis moris erat, cum in praeliis, tum in festis et ludis. Silius x, 230,

—ac ritu jam moris Hiberi
Carmina pulsata fundentem barbara cetra.

et iii, 348,

Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.

244. *Casuram et fati sensit nutare ruinam,*] Ita reposuimus pro *fatis*, sensu manifesto. Grotius. *Fati* quidem Pulmanni Berfmannique codices aliquot habent, nostri omnes *Fatis*. Legendum, *CESSURAM et fati sensit nutare ruinam.*

Noster viii, 575,

Sed cedit fatis, classemque relinquere jussus
Obsequitur.

249. *Profilit hortando melior fiducia vulgo.*] *Dubius erat spei metusque: sed metu suppresso spem aperit, ut quae utilior incitandis militum animis. Dux secum metuere omnia debet: coram milite nihil.* Grotius.

258.—Et

- 250 O domitor mundi, rerum fortuna mearum,
Miles, adest toties optatae copia pugnae.
Nil opus est votis: jam fatum accersite ferro.
In manibus vestris, quantus sit Caesar, habetis.
Haec est illa dies, mihi quam Rubiconis ad undas
255 Promissam memini, cuius spe movimus arma,
In quam distulimus vetitos remeare triumphos.
Haec eadem est hodie, quae pignora, quaeque penates
Reddat, et emerito faciat vos marte colonos.
Haec, fato quae teste probet, quis justius arma
260 Sumserit, haec acies victum factura nocentem est.
Si pro me patriam ferro flammisque petistis,
Nunc pugnate truces, gladiosque exolvite culpa.
Nulla manus belli, mutato iudice, pura est.
Non mihi res agitur, sed vos, ut libera sitis
265 Turba, precor, gentes ut jus habeatis in omneis.
Ipse ego privatae cupidus me reddere vitae,
Plebeiaque toga modicum componere civem:
Omnia dum vobis liceant, nihil esse recuso.
Invidia regnate mea. nec sanguine multo
270 Spem mundi petitis: Graiis delecta Juventus

Gymnasis

258.—*Et emerito faciat vos marte colonos.*] Ita melius quam *emeritos*. Haec dies bello debellato colonos vos faciet. Grotius.

263. *Nulla manus belli, mutato iudice, pura est.*] λύσανδρος καλίσας φιλοκλία τὸν στρατηγὸν, ἠρώτησεν αὐτὸν, τίνα τιμᾶται δίκην ἑαυτῷ τοιαῦτα περὶ ἑλλήνων συμβιβαστικῶς τοῖς πολίταις, ὅδ', οὐδὲν τί πρὸς τὴν συμφέρον ἐκδοῦς, ἐκέλευσε μὴ κατηγορεῖν, ὧν ἑταίροις ἐστὶ διαφεύγειν, ἀλλὰ νικῶντα πράττειν, ἃ πρὸς αὐτὸν νικηθεὶς ἔπασχεν. Plutar-

chus haec. At Tacitus tribuit Civili Batavo hoc dictum: *Victoriae rationem non reddi*. Grotius.

269. *Invidia regnate mea.*] Eleganter dictum. Livius xxiv, 25, *Quid enim sua sponte fecisse puerum? tutores ac magistros ejus sub aliena invidia regnasse.*

270.—*Graiis delecta Juventus Gymnasis ad-*
rit,] Cave credas, cum hostium virtutem ver-

bis

Gymnasia aderit, studioque ignava palaestrae,
 Et vix arma ferens, et mistae dissona turbae
 Barbaries; non illa tubas, non agmine moto
 Clamorem latura suum. civilia paucae
 275 Bella manus facient: pugnae pars magna levabit
 His orbem populis, Romanumque obteret hostem.
 Ite per ignavas gentes, famosaque regna,
 Et primo ferri motu prosternite mundum:
 Sitque palam, quas tot duxit Pompeius in urbem
 280 Curribus, unius gentes non esse triumphi.
 Armeniosne movet, Romana potentia cujus
 Sit ducis? aut emtum minimo vult sanguine quisquam
 Barbarus Hesperiiis Magnum praeponere rebus?

Romanos

bis deprimere cupit, tam honesto vocabulo usu-
 rum, DELECTA. reponere COLLECTA, ut
 infra 558,

Non illic regum auxiliis collecta juvenus.

Undecumque *Collecta*, nullo delectu.

281. *Armeniosne movet, Romana potentia cujus
 Sit ducis? aut emtum minimo vult sanguine quis-
 quam Barbarus Hesperiiis Magnum praeponere re-
 bus?* Minimo posuimus ex MS. non nimio. An
 externi vel minimum sanguinis impendere velint
 rei ad se non pertinenti? Sapiens sententia et
 multis experimentis probata, quae et ad subditos
 pro regum potentia, non pro sua salute aut com-
 modis pugnantes, pari ratione extenditur. De-
 mosthenes Olynthiaca II: μή γὰρ οὐκοῦν, ὃ ἄνδρες
 ἀθηναῖοι, τοῖς αὐτοῖς φίλοις τε χαίρειν καὶ τὰς ἀρχομένους.
 ἀλλ' ὃ μὲν δόξης ἐπιθυμεῖ, καὶ τὸ τοῦτο ἐζηλεῖ, καὶ προήρτηται
 πρὸς τὴν καὶ κινδυνεύει, ὃ δ' οὐ μὴ τι παθεῖν, τὴν τὸ διακρά-
 ζεσθαι ταῦτα, ὃ μὲν οὐκ ἔστιν ἄλλο μακροτέρως βασιλεύει,

δόξαν ἀντὶ τοῦ ἑῶν ἀσφαλῶς ἡρημένον· τοῖς δὲ τῆς μὲν φιλο-
 λυμίας τῆς ἀπὸ τῶν ἑμῶν καὶ μάλιστα κοινόμενοι δ' αὖτὲ τὰς
 ἐρασίαις ταῖς αὐτῶν καὶ καὶ αὐτὸν λυπεῖται, καὶ
 συνεχῶς ταλαιπωρεῖται. et quae sequuntur. Idem in
 responso ad epistolam Philippi: μὴ γὰρ οὐκοῦν, ὃ
 ἄνδρες ἀθηναῖοι, τοῖς αὐτοῖς χαίρειν φίλοις τε καὶ τὰς ἀρ-
 χομένους· ἀλλ' ἐννοεῖσθε, ὅς ὃ μὲν ἐπιθυμεῖ δόξης, οἱ δὲ
 ἀσφαλείας. καὶ αὐτὸν μὲν ἐν τῇ τύχῃ ταῖς ἀκινδύνως, οἱ
 δ' ἐν δόξῃ δύνανται καταλιπεῖν οἴκοι τέκνα, γυναῖκες
 φθίσεσθαι καὶ κατ' ἐκείνην ἡμέραν κινδυνεύειν ὑπὲρ αὐτῶν
 Tacitus in oratione Galgaci: Nisi si Gallos et
 Britannos, et (pudet dictu) Britannorum plerosque
 dominationi alienae sanguinem commodantes diutius
 tamen hostes quam servos, fide et affectu teneri puta-
 tis. Frontinus de Hispanis qui Poeno milita-
 bant: Robustus quidem miles, sed qui alienum ne-
 gotium ageret. Sic Lazi apud Procopium Got-
 thicorum IV. ὅτι δὲ Ῥωμαῖοι μὲν, ὅτε πατρίδα, ὅτε τῶν
 ἀναγκαίων προκινδυνεύουσιν εἰς τὸν ἀγῶνα χαρίζονται. et
 quae ibi sequuntur. Grotius.

- Romanos odere omnes, dominosque gravantur,
 285 Quos novere, magis. sed me Fortuna meorum
 Commisit manibus, quorum me Gallia testem
 Tot fecit bellis: cujus non militis ens
 Agnoscam? coelumque tremens cum lancea transit,
 Dicere non fallar, quo sit vibrata lacerto.
 290 Quod si signa ducem nunquam fallentia vestrum
 Conspicio, faciesque truces, oculosque minaces;
 Vicistis. videor fluvios spectare cruoris,
 Calcatosque simul Reges, sparsumque Senatus
 Corpus, et immensa populos in caede natantes.
 295 Sed mea fata moror, qui vos in tela ruentes
 Vocibus his teneo. veniam date bella trahenti
 Spe trepido: haud unquam vidi tam magna daturos
 Tam prope me Superos: camporum limite parvo
 Absumus a votis. ego sum, cui marte peracto,
 300 Quae populi, Regesque tenent, donare licebit.
 Quone poli motu, quo coeli fidere verso,
 Thessalicae tantum, Superi, permittitis orae?
 Aut merces hodie bellorum, aut poena paratur.

Caesareas

285.—*Sed me Fortuna meorum Commisit manibus, quorum me Gallia testem Tot fecit bellis.*]
 Lege ex aliis codicibus QUARUM: id postulant quae sequuntur, *Ensis, Lancea.*

301. *Quone poli motu,*] Hic ne breve est, adjectio supervacua ad vocabulum interrogativum.
 Sic lib. x.

—*quantosne tumores*
Mente gerit famulus?

Neque vero sine veterum exemplo. Nam et Horatius in Satyris dixerat:

Quo — ne malo mentem percussa?
 —*timore deorum.*

et mox, —*illa rogare*
Quanta ne.

Sic et apud Virg. l. xi. Aen. Asper legebat:
Quosne nefas. Grotius.

304. Caesareas

- Caesareas spectate cruces, spectate catenas,
 305 Et caput hoc positum rostris, effusaque membra,
 Septorumque nefas, et clausi proelia campi.
 Cum duce Syllano gerimus civilia bella.
 Vestri cura movet. nam me secura manebit
 Sors quaesita manu : fodientem viscera cernet
 310 Me mea, qui nondum victo respexerit hoste.
 Dii, quorum curas abduxit ab aethere tellus,
 Romanusque labor, vincat, quicunque necesse
 Non putat in victos faevum distringere ferrum,
 Quique suos cives, quod signa adversa tulerunt,
 315 Non credit fecisse nefas. Pompeius in arcto
 Agmina vestra loco vetita virtute moveri
 Cum tenuit, quanto satiavit sanguine ferrum!
 Vos tamen hoc oro, juvenes, ne cadere quisquam
 Hostis terga velit : civis, qui fugerit, esto.

320 Sed

304. *Caesareas spectate cruces,*] Plutarchus
 Caesari haec verba tribuit : τὸ ἐκτελέσθαι, εἰς τὸ
 μὴ ἀνάγκης ὑπὸ γάμοις, ἵνα γὰρ καὶ οὗτος ὁ μέγιστος πόλεμος
 καλοφθώσας, εἰ προηνάμην τὰ τραυμάτια καὶ καταδι-
 κάσθην. Quae Suetonius sic Caesaris verbis ex-
 tulit auctore Asinio Pollione : *Hoc voluerunt :*
tantis rebus gestis C. Caesar condemnatus essem, nisi
ab exercitu auxilium petissem. Grotius. Corrigo,

CARNIFICIS SPERATE *cruces*, SPERATE
catenas,

Et caput IMpositum rostris.

Ovid. Amor. i, 12,

Praebuit illa arbor misero suspendia collo,
Carnifici duras praebuit illa cruces.

Seneca Suafo. vii, p. 43, Caput Ciceronis in ro-

stris positum. p. 44, *jussit pro rostris exponi.* p. 45,
positi in rostris capitis. Noster i, 123,

Ora ferens miles festae rorantia mensae
Imposuit.

306. *Septorumque nefas,*] Hoc dicit ob qua-
 tuor legiones in Campo Martio trucidatas impe-
 rio Sullae, cujus imitator erat Pompeius. vide
 quae supra libro II. Grotius.

315.—*Pompeius in arto Agmina vestra loco*
 Alii codices NOSTRA, quod civilius et gratius
 est.

318. *Vos tamen hoc oro, juvenes,*] Alii Codices,
Ast ego vos oro. quod recipimus.

A a a 2

325. *Ignoti*

- 320 Sed dum tela micant, non vos pietatis imago
 Ulla, nec adversa conspecti fronte parentes
 Commoveant: vultus gladio turbate verendos.
 Sive quis infesto cognata in pectora ferro
 Ibit, seu nullum violabit vulnere pignus,
 325 Ignoti jugulum tanquam scelus imputet hostis.
 Sternite jam vallum, fossasque implete ruina,
 Exeat ut plenis acies non sparsa manipulis.
 Parcite ne castris: vallo tendetis in illo,
 Unde acies peritura venit. vix cuncta locuto
 330 Caesare, quemque suum munus trahit, armaque raptim
 Sumta viris: celeres capiunt praefagia belli;

Calcatisque

325. *Ignoti jugulum tanquam scelus imputet hostis.*] Lectio ex MS. sensus: Etiam si quis in adversa acie propinquum nullam invenerit quem occidat, caedem ignoti cujusvis tanto in beneficio accipiam, quasi mea causa parricidium fecisset. Narrat Tacitus bello civili quod inter Vitellium et Vespasianum fuit, militem occisi à se fratris praemium petiisse. Grotius. Recte quidem IMPUTET, quod codices fere omnes habent, adscivit Vir magnus cum priores editi haberent IMPETAT: sed a sententia loci aberrat, *Caedem ignoti cujusvis tanto in beneficio accipiam, quasi mea causa parricidium fecisset.* Itane vero? Cur ignotus quivis jugulatus par sit fratri aut patri? qua causa? quo consilio? ex hac parte, sententia vel absurda vel nulla est; ex altera, scelesti et nefaria. Quo enim pertinet, miles ille Vitellianus? cur non et illud Vitellii addidit, *Optime olere occisum hostem, et melius civem.* Certe eodem recidit Viri magni interpretatio: quam si Lucanus ipse tam detestabilem affinxisset Caesari, omnem pudorem exuisset. Vera loci sententia haec est; Dixerat, Terga hostis ne caedite, qui fuge-

rit, civis sit, vel in partibus nostris numeratur. Hosti vero adverso et arma tenenti nolite parcere, seu patri seu fratri incurrat: Addit, Sive in cognatos inciditis, sive non; *ignoti* hostis jugulum, quem ex armatura non Italum agnoscitis, tanquam scelus imputate. *Imputet tanquam scelus*, hoc est, imputet sibi, reputet, tanquam scelus fecerit. Veto, interdico, tanquam scelus puniam; si quis in Auxiliariis occidendis tempus perdat, solos Romanos petite, ceteros contemnite, Appianus Civil. ii, 474, in hac ipsa Caesaris allocutione. Καὶ τὰδε μοι περὶ μόνων ἐστὶ τῶν Ἰταλῶν. ἐπεὶ τῶν τε Συμμάχων μὴδὲ φρονέετε, μὴδ' ἐν λόγῳ τίθεσθε, μὴδὲ μάχεσθε ὅλῃς ἐκείνοις---ἔχουσθε ὅτι μοι τῶν Ἰταλῶν μόνων. Ceterum de solis Italis loquor: nam Auxiliares ne curetis quidem, aut in ullo numero habetis, aut omnino cum illis pugnetis:---Italos, inquam, solos urgete.

330.—Armaque raptim Sumta viris: celeres capiunt praefagia belli;] Egregie alii Codices:

Sumta CERESQUE viris: capiunt, &c.

Disciplina

Calcatisque ruunt castris: stant ordine nullo,
Arte ducis nulla: permittunt omnia fati.
Si totidem Magni soceros, totidemque petentes

335 Urbis regna suae funesto in marte locasset,
Non tam praecipiti ruerent in proelia cursu.

Vidit ut hostiles in rectum exire catervas
Pompeius, nullasque moras permittere bello,
Sed Superis placuisse diem: stat corde gelato

340 Attonitus: tantoque duci sic arma timere
Omen erat. premit inde metus, totumque per agmen
Sublimi provectus equo: quem flagitat, inquit,
Vestra diem virtus, finis civilibus armis,
Quem quaefistis, adest. totas effundite vires;

345 Extremum ferri superest opus, unaque gentes
Hora trahit. quisquis patriam, carosque penates,
Qui sobolem, ac thalamos, desertaque pignora quaerit,
Ense petat: medio posuit Deus omnia campo.
Causa jubet melior Superos sperare secundos.

350 Ipsi tela regent per viscera Caesaris, ipsi
Romanas sancire volent hoc sanguine leges.
Si focero dare regna meo, mundumque pararent,

Praecipitare

l. finem

Disciplina erat, numquam milites nisi pransos et corporibus curatis in proelium educere. Inde titulus libro Varronis, citante Nonio, *Pransus paratus*. Cato senior (Fragm. p. 185) *Exercitum suum pransum paratum cohortatus eduxit foras atque instruxit*.

locasset; quale: *In caelum, jusseris, ibit*. Si quis vulgatam praefert, subaudiendum erit, Caesar. Grotius. Recte vir magnus *Locasset*: licet omnes quos noverim codices *Locasset*. neque subintelligi potest *Caesar*, quale enim esset, si *Caesar* tot *Magni soceros, tot Caesares, locasset*?

335.—*Funesto in marte locasset*,] Erat in editis, *locasset*. Reposuimus *locasset*, id est, si quis

342. *Sublimi provectus equo*:] Repone ex aliis codicibus *PRAEVECTUS* equo.

357.—*Sacraque*

- Praecipitare meam fatis potuere senectam.
 Non iratorum populis urbiue Deorum est
 355 Pompeium servare ducem. quae vincere possent
 Omnia contulimus. subiere pericula clari
 Sponte viri, sacraque antiquus imagine miles.
 Si Curios his fata darent, reduceſque Camillos
 Temporibus, Decioſque caput fatale voventes,
 360 Hinc ſtarent. primo gentes oriente coactae,
 Innumeraeque urbes, quantas in proelia nunquam
 Excivere manus. toto ſimul utimur orbe.
 Quicquid ſigniferi compreſum limite coeli
 Sub Noton, et Borean hominum ſumus, arma movemus.
 365 Nonne ſuperfuſis collectum cornibus hoſtem
 In medium dabimus? paucas victoria dextras
 Exigit: at plures tantum clamore catervae
 Bella gerent. Caſar noſtris non ſufficit armis.
 Credite pendentes e ſummis moenibus urbis
 370 Crinibus effuſis hortari in proelia matres.
 Credite grandaevum, vetitumque aetate Senatum
 Arma ſequi, ſacros pedibus proſternere canos:
 Atque ipſam domini metuentem occurrere Romam.

Credite

357.—*Sacraque antiquus imagine miles.*] Libenter haec mutaverim in,

Sponte viri, ET PRISCA VENERANDUS
imagine miles.

363. *Quicquid ſigniferi compreſum limite coeli*] *Caeli, ut iii, 254,*

Signiferi regione poli.

Quidam Codices CYCLI. Lege STELLIFERI. Sen. Nat. Quaest. vi, 11, *Cometas non in una caeli parte aspici nec in ſignifero tantum orbe, ſed tam in ortu quam in occaſu, frequentiffime tamen circa ſeptentrionem.* Herc. Fur. 1204, *Stelliger mundus ſonet, ubi legendum, Tonet.*

367.—*At plures tantum clamore catervae*] Lege ex aliis codicibus AC.

358. Ergo

- Credite, qui nunc est, populum, populumque futurum
 375 Permissas afferre preces. haec libera nasci,
 Haec vult turba mori. si quis post pignora tanta
 Pompeio locus est, cum prole, et conjuge supplex,
 Imperii salva si majestate liceret,
 Volverer ante pedes. Magnus, nisi vincitis, exul,
 380 Ludibrium foci, vester pudor, ultima fata
 Deprecor, ac turpes extremi cardinis annos,
 Ne discam servire senex. Tam moesta locuti
 Voce ducis flagrant animi, Romanaque virtus
 Erigitur, placuitque mori, si vera timeret.
 385 Ergo utrinque pari concurrunt agmina motu
 Irarum: metus hos regni, spes excitat illos.
 Hae facient dextrae, quicquid non expleat aetas
 Ulla, nec humanum reparet genus omnibus annis,
 Ut yacet a ferro. gentes mars iste futuras
 390 Obruet, et populos aevi venientis in orbem
 Erepto natale feret. tunc omne Latinum
 Fabula nomen erit: Gabios, Veiosque, Coramque
 Pulvere vix tectae poterunt monstrare ruinae,
 Albanosque lares, Laurentinosque penates
 395 Rus vacuum, quod non habitet nisi nocte coacta
 Invitus, questusque Numam jussisse, Senator.

Non

385. *Ergo utrinque pari concurrunt agmina*
motu] Nondum *Concurrunt*, nec nisi versu demum
 470. Repone PROCURRUNT. iv, 772,

—neque enim licuit procurrere contra
 Et miscere manus.

386.—*Metus hos regni, spes excitat illos.]*
 Ita distinximus. Non enim quovis metu vult
 pugnasse Pompeianos, sed metu tyrannidis, at
 Caesarianos contra tyrannidem sperasse. Grotius.

397.—*Monimenta*que

- Non aetas haec carpsit edax, monumentaque rerum
 Putria destituit: crimen civile videmus,
 Tot vacuas urbes. generis quo turba redacta est
 400 Humani? toto populi qui nascimur orbe,
 Nec muros implere viris, nec possumus agros.
 Urbs nos una capit: vincto fossore coluntur
 Hesperiae segetes: stat tectis putris avitis
 In nullos ruitura domus: nulloque frequentem
 405 Cive suo Romam, sed mundi faece repletam,
 Cladis eo dedimus, ne tanto in tempore bellum
 Jam posset civile geri: Pharsalia tanti
 Causa mali. cedant feralia nomina Cannae,
 Et damnata diu Romanis Allia fastis.
 410 Tempora signavit leviorum Roma malorum:
 Hunc voluit nescire diem. pro tristia fata!
 Aëra pestiferum tractu, morbosque fluentes,
 Insanamque famem, permissasque ignibus urbes;
 Moeniaque in praeceps laturos plena tremores
 415 Hi possent explere viri: quos undique traxit
 In miseram Fortuna necem, dum munera longi
 Explicat eripiens aevi, populosque, ducesque,
 Constituit campis: per quos tibi Roma ruenti

Ostendat

397.—*Monimentaue rerum Putria destituit:]*
 Vera haec distinctio: Italiae aedificia non aetas
 destituit, sed jacent culpa belli civilis. vide proe-
 mium Pharsaliae. Grotius.

414. *Moeniaque in praeceps laturos plena tremo-
 res Hi possent explere viri:]* Dic fodes quae sunt

plena moenia? praesertim cum mox sequatur,
Explere. Corrige,

Moeniaque in praeceps laturos PLANA tremores.
Laturos plana in praeceps: ut i, 383,

Tu quoscumque velis in planum effundere muros.

419. Ostendat

- Ostendat quam magna cadas. quo latius orbem
 420 Possedit, citius per prospera fata cucurrit.
 Omne tibi bellum gentes dedit omnibus annis:
 Te geminum Titan procedere vidit in axem.
 Haud multum terrae spatium restabat Eoae,
 Ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret aether,
 425 Omniaque errantes stellae Romana viderent.
 Sed retro tua fata tulit par omnibus annis
 Emathiae funesta dies. hac luce cruenta
 Effectum, ut Latios non horreat India fasces,
 Nec vetitos errare Daas in moenia ducat:
 430 Sarmaticumque premat succinctus Consul aratrum:
 Quod semper saevas debet tibi Parthia poenas,
 Quod fugiens civile nefas, redituraque nunquam
 Libertas, ultra Tigrim, Rhenumque recessit,
 Ac, toties nobis jugulo quaesita, negatur,
 435 Germanum, Scythicumque bonum: nec respicit ultra
 Ausoniam: vellem, populis incognita nostris:
 Vulturis ut primum laevo fundata volatu

Romulus

419. *Ostendat quam magna cadas. quo latius orbem Possedit, citius per prospera fata cucurrit.] Possedit, Fortuna scilicet Populi Romani. ut i, 109, ———populique potentis, Quae mare, quae terras, quae totum possidet orbem, Non cepit Fortuna duos.*

Atqui hoc durissime infertur, nisi legeris,

Ostendat quam magna CADAT.

Sic passim apud Poëtas, Fortuna stare, manere, recedere, ruere, occidere dicitur. Res ex Floro patet, i, 1, Prope 250 annos cum Finitimis luc-

tatus est, per 250 annos Italiam subegit, dehinc ad Caesarem Augustum 200 anni, quibus totum orbem pacavit.

433. *Libertas, ultra Tigrim, Rhenumque recessit.]* Quasi dicat, ultra terminos Imperii Romani. Sed cum infra dicat Germanis et Scythis concessam libertatem, vereor ne *Tanaim* sit legendum, quem ultra Scythae, ut trans Rhenum Germani. Ultra Tigrim certe Parthi regnabantur, non autem liberi erant. Itaque opponit Tacitus: *acrior Arsacis regno Germanorum libertas.* Grotius.

- Romulus infami complevit moenia luco,
 Usque ad Theſſalicas ſerviſſes, Roma, ruinas.
- 440 De Brutis, Fortuna, queror. quid tempora legum
 Egimus, aut annos a Conſule nomen habentes?
 Felices Arabes, Medique, Eoaſque tellus,
 Quam ſub perpetuis tenuerunt fata Tyrannis.
 Ex populis, qui regna ferunt, fors ultima noſtra eſt,
- 445 Quos ſervire pudet. Sunt nobis nulla proſecto
 Numina : cum caeco rapiantur ſecula caſu,
 Mentimur regnare Jovem. ſpectabit ab alto
 Aethere Theſſalicas, teneat cum fulmina, caedes?
 Scilicet ipſe petet Pholoen? petet ignibus Oeten,
- 450 Immeritaeſque nemus Rhodopes, pinuſque minanteis?
 Caſſius hoc potius feriet caput? aſtra Thyeſtae
 Abſtulit, et ſubitis damnavit noctibus Argos :
 Tot ſimiles fratrum gladios, patrumque gerenti
 Theſſaliae dabit ille diem? mortalia nulli
- 455 Sunt curata Deo. cladis tamen hujus habemus
 Vindictam, quantam terris dare numina fas eſt.
 Bella pares Superis facient civilia divos :
 Fulminibus manes, radiisſque ornabit, et aſtris,
 Inque Deum templis jurabit Roma per umbras,
- 460 Ut rapido curſu fati ſuprema morantem
 Conſumſere locum : parva tellure diremti,

Inde

440.—*Quid tempora legum Egimus, aut annos a conſule nomen habentes?*] Liv. initio lib. ii. *Liberi jam hinc populi Romani res pace belloque geſtas, annuos magiſtratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam.* Grotius.

462. *Inde manum ſpectant,*] Multis è diverſis lectionibus hanc concinnaviſus. ubi propius hoſtem ventum eſt, aſpiciunt quos petant vultus, quae ipſis minentur manus, quae denique facturi eſſent ſcelera. Grotius.

- Inde manum spectant, vultusque agnoscere quaerunt,
 Quo sua pila cadant, aut qua sibi fata minentur,
 Facturi quae monstra forent. videre parentes
 465 Frontibus adversis, fraternaue comminus arma,
 Nec libuit mutare locum : tamen omnia torpor
 Pectora constrinxit: gelidusque in viscera sanguis
 Percussa pietate coit : totaeque cohortes
 Pila parata diu tensis tenuere lacertis.
 470 Dii tibi non mortem, quae cunctis poena paratur,
 Sed sensum post fata tuae dent, Crastine, morti,
 Cujus torta manu commisit lancea bellum,
 Primaue Thessaliam Romano sanguine tinxit.
 O praeceps rabies, cum Caesar tela teneret,
 475 Inventa est prior ulla manus! tunc stridulus aër
 Elifus lituis, conceptaque classica cornu :
 Tunc ausae dare signa tubae : tunc aethera tendit,
 Extremique fragor convexa irrumpit Olympi :
 Unde procul nubes, quo nulla tonitrua durant.
 480 Excepit resonis clamorem vallibus Aemus,
 Peliacisque dedit rursus geminare cavernis :
 Pindus agit gemitus, Pangaeaeque saxa resultant,
 Oetaeaeque gemunt rupes. vocesque furoris
 Expavere sui tota tellure relatas.
 485 Spargitur innumerum diversis missile votis.

Vulnera

471. *Sed sensum post fata tuae dent, Crastine, morti,*] Emendandus hinc Plut. apud quem hic proelii Pharsalici inchoator mendose scribitur Κρασσαίος. Grotius. Plutarchus in Pompeio vocat Κρασσαίον; at in Caesare Κρασσίνον: utro-

bique reponendum Κρασσίνον.

482. *Pindus agit gemitus,*] Recte Codices plerique FREMITUS; sequitur enim versu proximo, Oetaeaeque gemunt rupes.

Vulnera pars optat, pars terrae figere tela,
 Ac puras servare manus. rapit omnia casus;
 Atque incerta facit, quos vult Fortuna nocentes.
 Sed quota pars cladis jaculis, ferroque volanti
 490 Exacta est? odiis solus civilibus ensis
 Sufficit, et dextras Romana in viscera ducit.
 Pompeii densis acies stipata catervis,
 Junxerat in seriem nexis umbonibus arma.
 Vixque habitura locum dextras, ac tela movendi
 495 Constiterat, gladiosque suos compressa tenebat.
 Praecipiti cursu vesanum Caesaris agmen
 In densos agitur cuneos: perque arma, per hostem
 Quaerit iter, qua torta graves lorica catenas
 Opponit, tutoque latet sub tegmine pectus.
 500 Hac quoque perventum est ad viscera: totque per arma
 Extremum

487.—*Rapit omnia casus*;] Pars militum,
 ait, vulnera optat, pars *tela* sua incruenta esse:
 sic ut cum cadant, in neminem incidunt, sed *rapit*
omnia casus. Quo *rapit*? aut quomodo *Casus*
 rapere tela potest extra cursum destinatum?
 Corrige,

REGIT *omnia casus*.

Dirigit, ait, *Casus omnia tela*, et Fortuna in-
 certa, quos vult, nocentes facit. Tacitus Annal.
 i, 49. *Causa in occulto*; cetera Fors regit.
 Noster supra 350,

Ipsi tela regent per viscera Caesaris.

Infra 515,

Arcu turba minax nusquam rexere sagittas.

Ovid. Met. vii, 683, de Cephali jaculo;

—*fortunaque missum*

Non regit, et revolat nullo referente cruentum.

491.—*Et dextras Romana in viscera ducit.*
Dextras iterum habebimus, tertio abhinc versu.
 Et mirum sane, si *Ensis ducit dextras in viscera*;
 cum dextra potius enssem ducat, et ipsa non per-
 tingat ad viscera. Corrigo,

—*et RECTA Romana in viscera ducit.*

495. — *Gladiosque suos compressa tenebat.*
 Dolet hoc Virum magnum admisisse; cum ple-
 rique Codices et aliquot Editi recte habeant
 TIMEBAT. Timebat acies artata suos ipso-
 rum gladios; ne vel se vel suos vulnerarent.

504. Nec

Extremum est, quod quisque ferit. civilia bella
 Una acies patitur, gerit altera: frigidus inde
 Stat gladius; calet omne nocens a Caesare ferrum.
 Nec Fortuna diu rerum tot pondera vergens,
 505 Abstulit ingenteis fato torrente ruinas.

Ut primum toto diduxit cornua campo
 Pompeianus eques, bellicue per ultima fudit:
 Sparsa per extremos levis armatura maniplos
 Insequitur, saevasque manus immittit in hostem.
 510 Illic quaeque suo miscet gens proelia telo:
 Romanus cunctis petitur cruor: inde sagittae,
 Inde faces, et saxa volant, spatioque solutae
 Aëris, et calido liquefactae pondere glandes.
 Tunc et Ituraei, Medique Arabesque, soluto
 515 Arcu turba minax, nusquam rexere sagittas:

Sed

504. *Nec Fortuna diu rerum tot pondera vergens,*
 Ex MS. est haec lectio. Vergens, id est, librans
 velut dubio eventu. Grotius. Veterrimi tres
 Codices VERTENS, sed quid illud quaeso est
Diu abstulit? et quid *Abstulit ruinas?* utrumque
 sensu nullo. Lego,

Nec Fortuna diu rerum tot pondera vertens
 DISTULIT ingentes fato TORQUENTE
 ruinas.

Non diu distulit, non diu protraxit.

509.—*Saevasque manus immittit in hostem.*
 Numquam hoc dixisset de Pompeianis, *Saevas*
 manus. Emendatio ex Historia facilis est, Cor-
 rige,

LAEVASque manus immittit in hostem.

Laevae manus sunt cornu sinistrum. Caesar Ci-
 vil. iii, 93, *Eodem tempore Equites a sinistro Pom-*

pei cornu, ut erat imperatum, universi procucur-
 rerunt, *omnisque multitudo sagittariorum se profu-*
dit, quorum impetum noster Equitatus non tulit. Plu-
 tarchus in Caesare idem habet: *Oi δὲ ἰππεῖς ἀπαντες*
ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν ἔβρισαν, ὡς τὸ δεξιὸν κυκλωσάμενοι τῶν
πολεμίων. Et in Pompeio, *τὸ δὲ εὐωνόμον εἶχε Λεύκιος*
Δομίτιος, ἐρῶσθαι δὲ τῷ πλήθει τῶν ἰππεῶν, ἐνταῦθα γὰρ
ὀλίγαι διὰ τὴν ἀπαντες ἐρῶσαν. Ceterum cum supra v.
 220 Noster dicat Domitium cornui *dextro* prae-
 fuisse: Plutarchus bis, et in Caesare et in Pom-
 peio, et Appianus *sinistro* cornui eum praepo-
 nunt: Caesar filet.

514.—*Arabesque, soluto Arcu turba minax,*
 Atqui altero abhinc versu habuimus *Solutae*. *So-*
luto arcu, credideram tenso arcu pugnari, non
 laxo. Horatius Carm. iii, 8,

Jam Scythae laxo meditantur arcu
 Cedere campis.

Bersmanni

- Sed petitur solus, qui campis imminet aër:
 Inde cadunt mortes: sceleris sed crimine nullo
 Externum maculant chalybem; stetit omne coactum
 Circa pila nefas: ferro subtextitur aether,
 520 Noxque super campos telis conferta pependit.
 Tum Caesar metuens, ne frons sibi prima labaret
 Incurfu, tenet obliquas post signa cohortes:
 Inque latus belli, qua se vagus hostis agebat,
 Immittit subitum non motis cornibus agmen.
 525 Immemores pugnae, nulloque pudore timendi
 Praecipites fecere palam, civilia bella
 Non bene barbaricis unquam commissa catervis.
 Ut primum sonipes transfixus pectora ferro,
 In caput effusi calcavit membra regentis:
 530 Omnis eques cessit campis, glomerataque pubes
 In sua conversis praeceps ruit agmina fraenis.
 Perdidit inde modum caedes, ac nulla secuta est
 Pugna: sed hinc jugulis, hinc ferro bella geruntur.
 Nec valet haec acies tantum prosternere, quantum
 535 Inde perire potest. utinam, Pharsalia, campis
 Sufficiat cruor iste tuis, quem barbara fundunt
 Pectora, non alio mutantur sanguine fontes.
 Hic numerus totos tibi vestiatur ossibus agros:

Aut

Berfmanni Codex et nostri omnes SOLUTI, Statius Thebaid. i, 658.
 non Soluti. Corrige,

—Arabesque SONANTI

Arcu turba minax.

Virgil. Aen. v, 521,

Ostentans artemque pater, arcumque sonantem.

Proinde move pharetras, arcusque sonoros.

521. *Tum Caesar metuens,*] Codex Coll. Tri-
 nitatis CUM. Recte.

543. *Hic*

Aut si Romano compleri sanguine mavis,

540 Istis parce precor : vivant Galataeque, Syrique,
Cappadoces, Gallique, extremique orbis Iberi,
Armenii, Cilices : nam post civilia bella
Hic populus Romanus erit. Semel ortus in omneis
It timor, et fatis datus est pro Caesare cursus.

545 Ventum erat ad robur Magni, mediaeque catervas;
Quod totos errore vago perfuderat agros:
Constitit hic bellum, fortunaque Caesaris haesit,
Non illic regum auxiliis collecta Juventus
Bella gerit, ferrumque manus movere togatae :

550 Ille locus fratres habuit, locus ille parentes.
Hic furor, hic rabies, hic sunt tua crimina, Caesar.
Hanc fuge, mens, partem belli, tenebrisque relinque,
Nullaque tantorum discat, me vate, malorum,
Quam multum bellis liceat civilibus, aetas.

555 Ah potius pereant lacrymae, pereantque querelae.
Quicquid in hac acie gessisti, Roma, tacebo.

Hic Caesar, rabies populi, stimulusque furoris,
Ne qua parte sui pereat scelus, agmina circum

It

543. *Hic populus Romanus erit.*] Si hanc lectionem recipis, ordo erit, *Hic populus erit Romanus*; Atqui de tot gentibus, de Galatis, Syris, Cappadocis, Gallis, Iberis, Armeniis, Cilicibus, non dixisset *Hic populus*, sed *Hi populi*. Repone,

HI populus Romanus ERUNT.

Supra 400,

——— *toto populi qui nascimur orbe,*
Urbs nos una capit.

Infra 862,

Romani bustum populi.

553. *Nullaque tantorum discat, me vate, malorum,*] Tolle istas distinctiones, me *vate*; alioqui constructio erit, *Nulla aetas tantorum malorum*, nullo sensu. *Me vate tantorum malorum*, ut Homerus,

Μάστι Κανών, ἔ πῶπός μοι τὸ κέρυρον εἴωας.

557. ——— *Stimulusque furoris,*] Oestrum Bel-lonae. Grotius.

571. Nox

It vagus, atque ignes animis flagrantibus addit.

560 Inspicit et gladios, qui toti sanguine manent,
Qui niteant primo tantum mucrone cruenti,
Quae pressò tremat ense manus, quis languida tela,
Quis contenta ferat, quis praestet bella jubenti,
Quem pugnare juvet, quis vultum cive peremto

565 Mutet: obit latis projecta cadavera campis.
Vulnera multorum totum fusura cruorem
Opposita premit ipse manu. quacunque vagatur,
Sanguineum veluti quatiens Bellona flagellum,
Bistonas aut Mavors agitans, si verberare saevo.

570 Palladia stimulet turbatos aegide currus.
Nox ingens scelerum, et caedes oriuntur, et instar
Immensae vocis gemitus, et pondere lapsi.
Pectoris arma sonant, confractique ensibus enses.
Ipse manu subicit gladios, ac tela ministrat,

575 Adversosque jubet ferro confundere vultus.
Promovet ipse acies: impellit terga suorum:
Verberare conversae cessantes excitat hastae.
In plebem vetat ire manus, monstratque Senatum,
Scit cruor imperii qui sit, quae viscera legum,

580 Unde petat Romam, libertas ultima mundi
Quo steterit ferienda loco. permista secundo

Ordine

571. *Nox ingens scelerum, et caedes oriuntur,*
Codex Bersmanni, et Coll. Trinitatis, rectius

Nox ingens scelerum est. caedes oriuntur,

579. — *Quae viscera legum:*] Emendatio est
nostra, eleganti, ni fallor, metaphora. Ante re-

gum. Atqui regibus nihil cum Senatu de quo
hic sermo. illi enim seorsim apud sua quisque
auxilia. Grotius. *Unde petat Romam,* sic accipe:
Unde feriat, vulneret. Virgil. Georg. ii, 505,

— hic petit excidiis urbem.

584. — *Torquataque*

Ordine nobilitas, venerandaque corpora ferro
Urgentur : caedunt Lepidos, caeduntque Metellos,
Corvinosque simul, Torquataque nomina legum,
585 Saepe duces, summosque hominum te, Magne, remoto.

Illic

584. — *Torquataque nomina legum, Saepe duces, summosque hominum*] Sensum feceramus commodum. Sed quid opus? cum sola interpunctione mutata nihilo pejorem faciat Rutgerfius:

— *Torquataque nomina, regum*

Saepe duces.

Nempe ut olim Agamemnon, *ἡναιό· νεσίοισιν*. Grotius. Si vera loqui jus est, nullo modo commodum fecerat sensum vir summus; *Torquata nomina legum*, nullum, ne incommodum quidem, sensum reddunt. Recte distinxit Rutgerfius, quem vide Var. Lect. iii, 7, sed et aliud restat, quod tolerari quidem poterit, non tamen plene satisfacit. *Torquata nomina*, recte fortassis in loco idoneo: ut Aufonius Parent. xxii,

Definite, o veteres, Calpurnia nomina, Frugi.

et Epist. xix,

Et Caranum, Pellaea dedit qui nomina regum.

Quod ultimum vel receptae hic olim distinctioni patrocinari videtur *Torquataque nomina regum*. Sed vix potest a me impetrari, ut post *Lepidos, Metellos, Corvinos*, posuisse credam Nostrum *Torquata nomina* pro *Torquatos*. etsi *Torquatus* inter Pompeii duces erat, ut vi. 285, *Torquato* ruit inde minax, jejuni hoc cujusdam aridique ingenii esset, non Lucani. Quid ergo? aliud tibi, ex conjectura suppedito, tam receptae lectioni proximum, quam sententiae accommodatissimum:

— *caedunt Lepidos, caeduntque Metellos, Corvinosque simul, TOT TANTAQUE nomina, regum*
Saepe duces.

Si *Torquata* retines; id incommodi est, quod non plures quam istos quattuor Senatores periisse hic indicas: atqui vel fide historica decem occisi sunt; Lucanus vero rem exaggerans, universum fere Senatum cecidisse hic praedicat. Jam vero si *Tot tantaque* adsciscis, praeter priores illos tres, quotvis alios adsumere potes. *Nomina* autem perinde est ac *Viros*. Noster i. 313,

— et nomina vana Catones.

et vi, 795,

Vidi ego jaclantes popularia nomina Drufos.

Silius ii, 177,

— et nobile nomen

Eurydamas.

et iv, 186,

— celeberrima nomina bello

Tiburtes Magios.

v, 77, — egregius linguae nomenque superbum
Corvinus.

vi, 62,

Serranus clarum nomen.

et xi, 514,

Hic Varro, et magnum Latia inter nomina,
nomen.

Paullus.

xvii, 304,

— nobile nomen

Fulvius.

Tacitus Annal. i, 53, *Constantia* mortis haud indignus *Sempronio* nomine; *vita degeneraverat.*

C c c

Quintil.

Illic plebeia contextus casside vultus,
 Ignotusque hosti, quod ferrum, Brute, tenebas!
 O decus imperii, spes o suprema Senatus,
 Extremum tanti generis per secula nomen,
 590 Ne rue per medios nimium temerarius hostes,
 Nec tibi fatales admoveris ante Philippos,
 Theffalia periture tua. nil proficis istic
 Caesaris intentus jugulo: nondum attigit arcem
 Juris, et humanum culmen, quo cuncta reguntur
 595 Egressus, meruit fatis tam nobile letum:
 Vivat, et, ut Bruti procumbat victima, regnet.

Hic patriae perit omne decus: jacet aggere magno
 Patritium campis commista plebe cadaver.
 Mors tamen eminuit clarorum in strage virorum
 600 Pugnacis Domiti; quem clades fata per omneis
 Ducebant. nusquam Magni fortuna sine illo
 Succubuit: victus toties a Caesare, salva
 Libertate perit: tunc mille in vulnera laetus
 Labitur, ac venia gaudet caruisse secunda.
 605 Viderat in crasso versantem sanguine membra

Caesar,

Quintil. Declam. cccxxxviii, *Succurrant vobis
 Catones et Scipiones et tot clarissima civitatis nostrae
 nomina.*

Tot Tantaque. Ovid. Met. ii, 96,

Et tot ac tantis caeli, terraeque, marisque.

Caesar Civil. i, 85, *Neque alia de causa tot tan-
 tasque clades paratas.* Livius xlv, 39, *Perseus
 rex captus, Philippus et Alexander filii regis, tanta
 nomina, subtrahuntur civitatis oculis.*

594.—*Et humanum culmen, quo cuncta re-
 guntur]* Lege ex M. S. A.

—*nondum attigit arcem*

*Juris, et humani culmen, quo cuncta premuntur,
 Egressus.*

Horat. —*Arces attigit igneas.*

Asconius Pedian. *Arx, sedes Tyranni dicitur, ut
 saepe alibi. Egressus, ut Statius,
 Virtus egressa modum.*

607. *Successor*

Caesar, et increpitans; Jam Magni deferis arma,
Successor Domiti: sine te jam bella geruntur.

Dixerat : ast illi suffecit pectora pulsans
Spiritus in vocem, morientiaque ora resolvit.

610 Non te funesta scelerum mercede potitum,
Sed dubium fati, Caesar, generoque minorem
Aspiciens, Stygias Magno duce liber ad umbras
Et securus eo : te saevo Marte subactum,
Pompeioque graveis poenas, nobisque daturum

615 Cum moriar, sperare licet. non plura locutum
Vita fugit, densaeque oculos pressere tenebrae.

Impendisse pudet lacrymas in funere mundi
Mortibus innumeris, ac singula fata sequentem
Quaerere, letiferum per cuius viscera vulnus

620 Exierit; quis fusa solo vitalia calcet;
Ore quis adverso, demisso faucibus ense,
Expulerit moriens animam; quis corruat ictu,

Quis

607. *Successor Domiti:*] Quia successurum se
Caesari in bellum Gallicum speraverat. Grotius.
Immo, quia successor ei designatus erat. Caesar
Civil. i, 6, *Provinciae privatis decernuntur: L.*
Domitio Gallia. Appianus p. 474,

Hoc est ; sanguine. Ovid. Met. vi, 259,

*Altera per jugulum pennis tenus acta sagitta est ;
Expulit hanc sanguis.*

Seneca Oedipo, 1040,

*Facet peremta: vulneri immoritur manus;
Ferrumque secum nimius ejecit cruor.*

621. Ore quis adverso, demisso faucibus ense,
Expulerit moriens animam;] Demissum ensẽ plu-
res codices: Anima codex Regius. Lege,

Ovid. Metam. xiii, 394,

Nec voluere manus infixum educere telum:
Expulit ipse cruor.

*Ore quis adverso demissum faucibus ensem
Expulerit moriens anima.*

- Quis steterit, dum membra cadunt : qui pectora telis
Transmittant, aut quos campis affixerit hasta :
- 625 Quis cruor emissus perruperit aëra venis,
Inque hostis cadat arma sui : quis pectora fratris
Caedat, et, ut notum possit spoliare cadaver,
Abscisum longe mittat caput : ora parentis
Quis laceret, nimiaque probet spectantibus ira
- 630 Quem jugulat, non esse patrem. mors nulla querela
Digna sua est, nullosque hominum lugere vacamus.
Non istas habuit pugnae Pharsalia parteis,
Quas aliae clades : illic per fata virorum,
Per populos hic Roma perit : quod militis illic,
- 635 Mors hic gentis erat : sanguis ibi fluxit Achaeus,
Ponticus, Assyrius : cunctos haerere cruores
Romanus, campisque vetat consistere torrens :
Majus ab hac acie, quam quod sua secula ferrent
Vulnus habent populi : plus est quam vita, salusque,
- 640 Quod perit : in totum mundi prosternimur aevum.
Vincitur his gladiis omnis, quae serviet, aetas.
Proxima quid soboles, aut quid meruere nepotes
In regnum nasci ? pavide num gessimus arma ?
Teximus aut jugulos ? alieni poena timoris
- 645 In nostra cervice sedet. post proelia natis
Si dominum, Fortuna, dabas, et bella dedisses.

Jam

623.—*Qui pectora telis Transmittant,*] MSS.*Transmittat.*—*quis pectore tela*

Grotius.

676.—*Fatigue*

- Jam Magnus transisse Deos, Romanaque fata
Senferat infelix : tota vix clade coactus
Fortunam damnare suam, stetit aggere campi
650 Eminus, unde omneis sparsas per Thessala rura
Aspiceret clades, quae bello obstante latebant.
Tot telis sua fata peti, tot corpora fusa,
Ac se tam multo pereuntem sanguine vidit.
Nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum
655 Merfa juvat, gentesque suae miscere ruinae :
Ut Latiae post se vivat pars maxima turbae,
Sustinuit dignos etiam nunc credere votis
Coelicolas, voluitque sui solatia casus :
Parcite, ait, Superi, cunctas prosternere gentes :
660 Stante potest mundo, Romaque superstiti, Magnus
Esse miser. si plura juvant mea vulnera, conjux
Est mihi, sunt nati ; dedimus tot pignora fati.
Civiline parum est bello, si meque, meosque
Obruat ? exiguae clades fumus, orbe remoto ?
665 Omnia quid laceras ? quid perdere cuncta laboras ?
Jam nihil est, Fortuna, meum. sic fatur : et arma,
Signaque, et afflictas omni jam parte catervas
Circuit, et revocat matura in fata ruentes,
Seque negat tanti. nec deerat robur in enses
670 Ire duci, juguloque pati, vel pectore letum :
Sed timuit strato miles ne corpore Magni
Non fugeret, supraque ducem procumberet orbis :
Caesaris aut oculis voluit subducere mortem.
Nequicquam. infelix, socero spectare volenti

675 Praestandum

- 675 Praestandum est ubicunque caput. sed tu quoque conjux,
 Causa fugae, vultusque tui: fatisque probatum
 Te praesente mori. Tunc Magnum concitus aufert
 A bello sonipes, non tergo tela paventem,
 Ingenteisque animos extrema in fata ferentem.
- 680 Non gemitus, non fletus erat, salvaque verendus
 Majestate dolor, qualem te, Magne, decebat
 Romanis praestare malis. non impare vultu
 Aspicias Emathiam: nec te videre superbum
 Prospera bellorum, nec fractum adversa videbunt.
- 685 Quamque fuit laeto per treis infida triumphos,
 Tam misero Fortuna minor. jam pondere fati
 Deposito securus abis: nunc tempora laeta
 Respexisse vacat: spes nunquam implenda recessit:
 Quid fueris nunc scire licet. fuge proelia dira,
- 690 Ac testare Deos, nullum qui perstet in armis,
 Jam tibi, Magne, mori: ceu flebilis Africa damnis,
 Et ceu Munda nocens, Pharioque a gurgite clades,
 Sic et Thessalicae post te pars maxima pugnae.
 Non jam Pompeii nomen popolare per orbem,
- 695 Nec studium belli: sed par, quod semper habemus,
 Libertas, et Caesar erunt: teque inde fugato
 Ostendet moriens, sibi se pugnasse, Senatus.

Nonne

676.—*Fatisque probatum Te praesente mori.*] Miror MSS. omnes habere, *fatisque negatum*, quod rei contrarium. Forte scripserit Lucanus *rogatum*, ut allusio fit ad legum rogationes. Grotius.

693. *Sic et Thessalicae post te pars maxima pugnae.*] Major pars cladis Thessalicae evenit absente jam Pompeio: ideoque illi non magis imputari potest, quam quae post mortem ipsius acciderunt. Grotius.

- Nonne juvat pulsum bellis cessisse, nec istud
 Prospectare nefas, spumanteis caede catervas?
 700 Respice turbatos incurfu sanguinis amnes,
 Et foci mi serere tui. quo pectore Romam
 Intrabit factus campis felicior istis?
 Quicquid in ignotis solus regionibus exul,
 Quicquid sub Phario positus patiere tyranno;
 705 Crede Deis, longo fatorum crede favori.
 Vincere pejus erat. prohibe lamenta sonare,
 Flere veta populos: lacrymas, luctusque remitte.
 Tam mala Pompeii, quam prospera mundus adoret.
 Aspice securus vultu non supplice reges:
 710 Aspice possessas urbes, donataque regna,
 Aegyptum, Libyamque, et terras elige morti.
 Vidit prima tuae testis Larissa ruinae
 Nobile, nec victum fatis caput: omnibus illa
 Civibus effudit totas per moenia vires
 715 Obvia ceu laeto: praemittunt munera flentes:

Pandunt

705. *Crede Deis,*] Perpetuus in te deorum fa-
 vor fidem tibi faciat, è duobus malis id tibi eve-
 nisse, quod erat minus. Minus malum est bello
 civili vinci quam vincere. Ni ita esset, victorem
 te fecissent Dii, quos tibi bene velle dubitare non
 debes. Grotius.

715. *Praemittunt munera flentes:*] Quomodo
praemittunt, qui ipsi *obviam* veniunt. Codices
 fere omnes *Promittunt*. Repone,

PROMITTUNT NOMINA flentes.

Hoc est, promittunt se militaturos. Noster i, 388,

Elatasque alte, quaecumque ad bella vocaret
Promisere manus.

Dare nomina, in militiam: locutio notissima.
 Tacitus Hist. iii, 59, *Vitellius vocari tribus jubet*,
 dantes nomina *sacramento* adigit. Val. Flaccus
 v, 119, — *nova dux accedere gaudet*

Nomina, desertos et jam sibi currere remos.

Val. Maximus v, 2, 2, *Quid illa juventute Ro-*
mana gratius, quae ultro nomina sua militari
sacramento obtulit?

- Pandunt templa, domos: focios se cladibus optant.
 Scilicet immenso superest ex nomine multum,
 Teque minor solo: cunctas impellere gentes
 Rursus in arma potes, rursusque in fata redire.
 720 Sed quid opus victo populis, aut urbibus, inquit?
 Victori praestare fidem. Tu, Caesar, in alto
 Caedis adhuc cumulo patriae per viscera vadis:
 At tibi jam populos donat gener. avehit inde
 Pompeium sonipes: gemitus, lacrymaeque sequuntur:
 725 Plurimaque in saevos populi convicia divos.
 Nunc tibi vera fides quaesiti, Magne, favoris
 Contigit, ac fructus. felix se nescit amari.
 Caesar ut Hesperio vidit satis arva natare
 Sanguine, parcendum ferro, manibusque suorum
 730 Jam ratus, ut viles animas, perituraque frustra
 Agmina permisit vitae. sed castra fugatos
 Ne revocent, pellatque quies nocturna pavorem;
 Protinus hostili statuit succedere vallo,
 Dum fortuna calet, dum conficit omnia terror,
 735 Non veritus grave ne fessis, ac marte subactis
 Hoc foret imperium. non magno hortamine miles
 In praedam ducendus erat: victoria nobis

Plena

735.—*Marte subactis*] Defatigatis. Grotius.
 Atqui *marte subactos* ubique *victos* notat, non *de-*
fatigatos: Corrige igitur,

Non veritus, grave ne fessis IN *marte* SUBAC-
 TOS

Hoc foret imperium.

Non grave erat victoribus licet fessis, in victos
 fugatosque ire. Silius i, 302,

—*ne veniae spem marte subactis.*

746. *A victis*

- Plena viri, dixit : superest pro sanguine merces,
 Quam monstrare meum est : nec enim donare vocabo,
 740 Quod sibi quisque dabit. cunctis en plena metallis
 Castra patent : raptum Hesperiiis e gentibus aurum
 Hic jacet : Eoasque premunt tentoria gazas.
 Tot regum fortuna simul, Magnique coacta
 Expectat dominos : propera procedere miles
 745 Quos sequeris : quascunque tuas Pharsalia fecit,
 A victis rapiantur opes. nec plura locutus
 Impulit amentes, aurique cupidine caecos
 Ire super gladios, supraque cadavera patrum,
 Et caesos calcare duces. quae fossa, quis agger
 750 Sustineat pretium belli, scelerumque petentes ?
 Scire volunt, quanta fuerint mercede nocentes.
 Invenere quidem spoliato plurima mundo,
 Bellorum in sumtus congestae pondera massae :
 Sed non implerunt cupientes omnia mentes.
 755 Quicquid fodit Iber, quicquid Tagus expulit auri,
 Quodque legit dives summis Arimaspus arenis,
 Ut rapiant, parvo scelus hoc vaenisse putabunt,
 Cum sibi Tarpeias victor desponderit arces :
 Cum spe Romanae promiserit omnia praedae :

760 Decipitur,

746. *A victis rapiantur opes. nec plura locutus*] Scribendum ex fide MSS. *rapiuntur*. Nisi praecedis Pompeianos, iam illi rapient suppellectilem quae in castris est, quaeque nobis victoriae jure debetur. Pro tribus postremis hujus versus vocibus prior Lucani editio habuit : *Sic milite jussu*, quod MSS. testantur. Grotius. Lege *Sic milite jussu* (altero versu deletu) *ire super clades, &c.*

Livius xlv, 2, *Praetore dimisso, menstruum jussu milite secum ferre, castra movit.*

754. — *Implerunt*] Ita rectius quam *implevit*. Est enim in hoc versu expletus sensus. Grotius.

757. *Ut rapiant,*] Quamvis rapiant haec omnia, non tamen putabunt praemia meritis respondere. Grotius.

D d d 760 — *Quod*

- 760 Decipitur, quod castra rapit. capit impia plebes
 Cespite patricio fomnos : vacuumque cubile
 Regibus infandus miles premit : inque parentum,
 Inque toris fratrum posuerunt membra nocentes :
 Quos agitat vesana quies, somnique furentes :
 765 Theffalicam miseri versant in pectore pugnam.
 Invigilat cunctis saevum scelus, armaque tota
 Mente agitant, capuloque manus absente moventur.
 Ingemuisset putes campos, terramque nocentem
 Inspirasse animas, infectumque aëra totum
 770 Manibus, et superam Stygia formidine noctem.
 Exigit a meritis tristes victoria poenas,
 Sibilaque et flammam infert sopor : umbra peremti
 Civis adest : sua quemque premit terroris imago.
 Ille senum vultus, juvenum videt ille figuras :
 775 Hunc agitant totis fraterna cadavera somnis :
 Pectore in hoc pater est, omnes in Caesare manes.
 Haud alios nondum Scythica purgatus in ara
 Eumenidum vidit vultus Pelopeus Orestes :
 Nec magis attonitos animi sensere tumultus,
 780 Cum fureret Pentheus ; aut cum defisset Agave.

Hunc

760.—*Quod castra rapit.*] Castra, non Romanam. Grotius.

768. *Ingemuisset putes campos, terramque nocentem Inspirasse animas,*] Omnes fere codices *Putem.* mox corrige *Nocentes Inspirasse animas.* Virg. vii, 351, —*vipeream inspirans animam.*

780.—*Aut cum defisset Agave.*] Ita rescriptum pro *defisset.* Non magis exterriti erant, aut Pentheus cum Agave fureret, aut ipsa Agave cum furere defisset et scelus suum agnosceret.

Probat hanc nostram emendationem MS. P. Probat et secutus ut saepe Lucani *ἰνόνμα* Papi-
 nius : —*cum lassâ furorem*

Vicit et ad comitum lachrymas expavit Agave.
 et alibi :

*Pentheia jam fractis genitrix Cadmeia thyrsis,
 Jam dimissa deo, pectusque adoperta cruentum
 Insequitur planctu.*

Quare et quod praecessit, *cum fureret,* est *ἰνόνμα* et ex posteriori supplendum *Agave.* Grotius.

784. Et

Hunc omnes gladii, quos aut Pharsalia vidit,
 Aut ultrix visura dies, stringente Senatu,
 Illa nocte premunt : hunc infera monstra flagellant.
 Et quantum poenae misero mens conscia donat,
 785 Quod Styga, quod manes, infestaque Tartara somnis
 Pompeio vivente videt ! Tamen omnia passo,
 Postquam clara dies Pharsalica damna retexit,
 Nulla loci facies revocat feralibus arvis
 Haerentes oculos. cernit propulsa cruore
 790 Flumina, et excelsos cumulis aequantia colles
 Corpora, fidentes in tabem spectat acervos,
 Et Magni numerat populos : epulisque paratur
 Ille locus, vultus ex quo, faciesque jacentum
 Agnoscat. juvat Emathiam non cernere terram,
 795 Et lustrare oculis campos sub clade latenteis.
 Fortunam, Superosque suos in sanguine cernit.
 Ac ne laeta furens scelerum spectacula perdat,
 Invidet igne rogi miseris, coeloque nocenti
 Ingerit Emathiam. non illum Poenus humator
 800 Consulis, et Libyca succensae lampade Cannae
 Compellunt, hominum ritus ut fervet in hostes :
 Sed meminit nondum satiata caedibus ira,
 Cives effes suos. petimus non singula busta,
 Discretosque rogos : unum da gentibus ignem :
 805 Non interpositis urantur corpora flammis.

Aut

784. *Et quantum poenae misero mens conscia donat,*] Manuscripti fere omnes, concinnius,

Et quantum misero poenae mens conscia donat.

D d d 2

813. Uret

- Aut generi si poena juvat, nemus extrue Pindi :
 Erige congestas Oetaeo robore sylvas,
 Theffalicam videat Pompeius ab aequore flammam.
 Nil agis hac ira : tabesne cadavera solvat,
 810 An rogos, haud refert : placido Natura receptat
 Cuncta sinu, finemque sui sibi corpora debent.
 Hos, Caesar, populos si nunc non ufferit ignis,
 Uret cum terris, uret cum gurgite ponti.
 Communis mundo superest rogos, ossibus astra
 815 Misturus. quocunque tuam Fortuna vocabit,
 Hae quoque eunt animae. non altius ibis in auras,
 Non meliore loco Stygia sub nocte jacebis.
 Libera Fortunae mors est : capit omnia tellus
 Quae genuit : coelo tegitur, qui non habet urnam.
 820 Tu, cui dant poenas inhumato funere gentes,
 Quid fugis hanc cladem ? quid olentes deferis agros ?
 Has trahe Caesar aquas : hoc, si potes, utere coelo.
 Sed tibi tabentes populi Pharfalica rura
 Eripiunt, camposque tenent victore fugato.
 825 Non solum Haemonii funesta ad pabula belli
 Bistonii venere lupi, tabemque cruentae

Caedis

813. *Uret cum terris, uret cum gurgite ponti.*] Stoicum dogma. Arnobius ii, *Qui ignem minatur mundo et venerit cum tempus, arsurum ; non Panaetio credit, Chrysippo, Zenoni ?*

818.—*Capit omnia tellus Quae genuit :*] An *Quaetellus*, vel *Quae omnia ?* Seneca Nat. Quaest. vi, ult. cap. *Rerum natura te, quae genuit, expectat, et locus melior ac tutior.* Sed melius *Omnia*

quae. Nam Natura omnia omnino genuit, tellus non omnia, sed terrena tantum.

819.—*Coelo tegitur, qui non habet urnam.*] Mecaenas, mollis ille, satis fortiter dixerat :

Nec tumulum curo : sepelit natura relictos.
 Grotius.

856. Et

Caedis odorati Pholoen liquere leones.

Tunc urfi latebras, obscoeni tecta, domosque

Deferuere canes, et quicquid nare sagaci

830 Aëra non sanum, motumque cadavere sentit.

Jamque diu volucres civilia castra secutae

Conveniunt. vos, quae Nilo mutare soletis

Threicias hyemes, ad mollem serius Austrum

Istis aves. nunquam se tanto vulture coelum

835 Induit, aut plures presserunt aëra pennae.

Omne nemus misit volucres, omnisque cruenta

Alite sanguineis stillavit roribus arbor.

Saepe super vultus victoris, et impia signa

Aut cruor, aut alto defluxit ab aethere tabes,

840 Membraque dejecit jam lassis unguibus ales.

Sic quoque non omnis populus pervenit ad ossa,

Inque feras discerptus abit: non intima curant

Viscera, nec totas avide sorbere medullas:

Degustant artus. Latiae pars maxima turbae

845 Fastidita jacet; quam sol, nimbiue, diesque

Longior, Emathiis resolutam miscuit arvis.

Thessalica infelix quo tanto crimine tellus

Laefisti Superos, ut te tot mortibus unam,

Tot scelerum fatis premerent? quod sufficit aevum,

850 Immemor ut donet belli tibi damna vetustas?

Quae seges infecta furget non decolor herba?

Quo non Romanos violabis vomere manes?

Ante novae venient acies, scelerique secundo

Praestabis nondum ficos hoc sanguine campos.

855 Omnia

- 855 Omnia majorum vertamus busta licebit,
 Et stantes tumulos, et qui radice vetusta
 Effudere suas, victis compagibus, urnas :
 Plus cinerum Haemoniae fulcis telluris aratur,
 Pluraque ruricolis feriuntur dentibus ossa.
- 860 Nullus ab Emathio religasset littore funem
 Navita, nec terram quisquam movisset arator,
 Romani bustum populi : fugerentque coloni
 Umbrarum campos, gregibus dumeta carerent :
 Nullusque auderet pecori permittere pastor
- 865 Vellere surgentem de nostris ossibus herbam ;
 Ac, velut impatiens hominum, vel solis iniqui
 Limite, vel glacie nuda, atque ignota jaceres,
 Si non prima nefas belli, sed sola tulisses.
 O Superi, liceat terras odisse nocenteis.
- 870 Quid totum premitis, quid totum absolvitis orbem ?
 Hesperiae clades, et flebilis unda Pachyni,
 Et Mutina, et Leucas puros fecere Philippos.

856. *Et stantes tumulos,*] Tam integros adhuc tumulos, quam vetustate collapsos. Grotius.

M. ANNAEI LUCANI
PHARSALIAE

LIBER OCTAVUS.

JAM super Herculeas fauces, nemorosaque Tempe,
Haemoniae deserta petens dispendia sylvae,
Cornipedem exhaustum cursu, stimulisque negantem
Magnus agens, incerta fugae vestigia turbat,
5 Implicitasque errore vias. pavet ille fragorem
Motorum ventis nemorum, comitumque suorum.
Qui post terga venit, trepidum, laterique timentem
Exanimat. quamvis summo de culmine lapsus,
Nondum vile sui pretium scit sanguinis esse,
10 Seque memor fati tantae mercedis habere
Credit adhuc jugulum, quantum pro Caesaris ipse
Avulsa cervice daret. deserta sequentem

Non

3.—*STIMULISQUE negantem*] Sic Statius Hercule Sarrentino :

—*et saxa negantia ferro.*

Et II. Thebaidos : *attamen illi Membra negant.*
Grotius.

14.—*Pharsalica*

Non patitur tutis fatum celare latebris

Clara viri facies. multi Pharsalica castra

15 Cum peterent, nondum fama prodente ruinas,

Occursu stupuere ducis, vertigine rerum

Attoniti : cladisque suae vix ipse fidelis

Auctor erat. gravis est Magno, quicumque malorum

Testis adest. cunctis ignotus gentibus esse

20 Mallet, et obscuro tutus transire per orbem

Nomine : sed longi poenas Fortuna favoris

Exigit a misero, quae tanto pondere famae

Res premit adversas, fatisque prioribus urget.

Nunc festinatos nimium sibi sentit honores,

25 Actaque lauriferae damnat Syllana juventae.

Nunc et Corycias classes, et Pontica signa

Dejectum meminisse piget. sic longius aevum

Destruit ingenteis animos, et vita superstes

Imperio. nisi summa dies cum fine bonorum

30 Affuit, et celeri praevertit tristia leto,

Dedecori est fortuna prior. quisquamne secundis

Tradere se fatis audet, nisi morte parata?

Littora

14.—*Pharsalica castra*] Vix credo auctorem
καίμφορον illud dedisse. Quare aut lege cum co-
dice Regio *Pharsalia castra*, aut cum Bersmanni
codice *Pharsalica rura*.

21.—*Sed longi poenas Fortuna favoris Exigit*] Plures codices alio ordine

—*sed poenas longi Fortuna favoris*.

Atque eo pacto poenas in ἀγῶνι erit, non in θῆσι ;
et signatius ponitur.

29.—*Nisi summa dies cum fine bonorum Affuit,*
et celeri praevertit tristia leto, Dedecori est fortuna
prior.] Ita prostreumum comma cum praecedentibus cohaerere fecimus. Sententia est, felicitatem, ni adsit matura mors, ludibrio fere homines exponere. Grotius. Non *Felicitatem*, ni adsit matura mors ; sed *Felicitatem* lapsam, everfam, nisi una adsit matura mors.

31.—*Quisquam ne secundis Tradere se fatis audet,*] *Tradere fatis* idem est ac *Tradere morti*.

Legendum,

Littora contigerat, per quae Peneius amnis
Emathia jam clade rubens exibat in aequor.

35 Inde ratis trepidum, ventis, et fluctibus impar,
Flumineis vix tuta vadis evexit in altum:
Cujus adhuc remis quatitur Corcyra, finusque
Leucadii, Cilicum dominus, terraeque Liburnae,
Exiguam vector pavidus correpsit in alnum.

40 Conscia curarum secreta in littora Lesbī
Flectere vela jubes, qua tum tellure latebas
Moeftior, in mediis quam si, Cornelia, campis
Emathiae stares. tristeis praefagia curas
Exagitant: trepida quatitur formidine somnus:

45 Theſſaliam nox omnis habet: tenebrisque remotis
Rupis in abruptae scopulos extremaque currens
Littora, prospiciens fluctus, nutantia longe

Semper

Legendum, *Credere se fatis.* Noster iv, 737,

——letī fortuna propinqui
Tradiderat fatis juvenem.

i, 227, *Credidimus fatis.*

35.—*Ventis, et fluctibus impar,*] Plerique
omnes Manuscripti AC.

36. *Flumineis vix tuta vadis*] Navis non bel-
lica, ac ne oneraria quidem, sed fluvialis. Grot.

40. *Conscia curarum secreta in littora Lesbī*
Flectere vela jubes, qua tum tellure latebas] Omnes
codices *Jubet.* Recte. Correctores dederunt
Jubes, sententia licet invita; quia sequitur *La-*
tebas. Repone,

Conscia curarum SECRETAE in littora Lesbī
Flectere vela JUBET: qua TU tellure latebas
Moeftior, in mediis quam si, Cornelia campis &c.

Secretae legendum, etsi libri omnes *Secreta.* sic
supra v, 725, *Lesboque remota.* neque enim secreta
litorum in Lesbo petiit, sed ipsam Insulae metro-
polin, ubi Cornelia latebat, Caesarianis scilicet,
sed non suis Lesbīs.

46.—*Extremaque currens*] Libri plerique
omnes,

Rupis ad abruptae scopulos extremaque CURRIS
Littora, prospiciens fluctus.

Non judicii est, sed necessitatis, ut sic reponas.

E e e

49.—De

Semper prima vides venientis vela carinae,

Quaerere nec quicquam de fato conjugis audes.

50 En ratis, ad vestros quae tendit carbasa portus,
Quid ferat ignoras : sed nunc tibi summa pavoris
Nuntius armorum tristis, rumorque sinister
Victus adest conjux. quid perdis tempora luctus ?
Cum possis jam flere, times. tunc puppe propinqua

55 Profiluit, crimenque Deum crudele notavit,
Deformem pallore ducem, vultusque prementem
Canitie, atque atro squalentes pulvere vestes.
Obvia nox miserae coelum, lucemque tenebris
Abstulit, atque animam clausit dolor : omnia nervis

60 Membra relicta labant : riguerunt corda, diuque
Spe mortis decepta jacet. jam fune ligato
Littoribus, lustrat vacuas Pompeius arenas.
Quem postquam propius famulae videre fideles,
Non ultra gemitus tacitos incessere fata

65 Permisere

49.—*De fato conjugis audes.*] Concinnius sic
refingas.

Quaere nec quicquam fato de conjugis audes.

51.—*Sed nunc tibi summa pavoris*] Repone
ipsius sententiae iussu ac fide,

—*Sed NON, tibi summa pavoris,
Nuntius armorum tristis rumorque sinister,
Victus adest conjux.*

Quid ratis ferat, ignoras : tu id tantum metuis,
ne tristis nuntius de victo marito veniat : *Non* ita
est, sed quod numquam metueras, ipse adest pri-
mus fortunae suae nuntius.

53.—*Quid perdis tempora luctus ?*] Non de-
bes lugendi tempora metu consumere. Times,

cum jam sit quod lugeas. Victus maritus scilicet.
Grotius.

54. *Cum possis jam flere, times.*] Melius codex
Coll. Trinitatis,

Cum POSSES jam flere, times.

56.—*Vultusque prementem Canitie,*] Repone
ex melioribus libris *Canitiem*. canitiem premen-
tem, obtegentem vultus, ut mox *Vestes squalentes*.

64. *Non ultra gemitus*] Non aufae palam la-
mentari, aut ipsum Pompeium veritae, aut ne
Corneliae dolorem accenderent. Grotius. Ple-
rique codices *Fatum* : quod recipimus.

74.—*Habes*

65 Permisere sibi, frustraue attollere terra
Semianimem conantur heram : quam pectore Magnus
Ambit, et astrictos refovet complexibus artus.
Coeperat in summum revocato sanguine corpus
Pompeii sentire manus, moestamque mariti

70 Posse pati faciem : prohibet succumbere fati
Magnus, et immodicos castigat voce dolores.

Nobile cur robur Fortunae vulnere primo,
Femina, tantorum titulis insignis avorum,
Frangis ? Habes aditum mansura in secula famae,
75 Laudis in hoc sexu, non legum jura, nec arma,
Unica materia est conjux miser. erige mentem,
Et tua cum fati pietas decertet, et ipsum,
Quod sum victus, ama : nunc sum tibi gloria major.
A me quod fasces, et quod pia turba Senatus,

80 Tantaque discessit regum manus : incipe Magnum
Sola sequi. deformis, adhuc vivente marito
Summus, et augeri vetitus dolor : ultima debet
Esse fides, lugere virum. tu nulla tulisti
Bello damna meo. vivit post proelia Magnus,

85 Sed Fortuna perit : quod defles, illud amasti.

Vocibus his correpta viri, vix aegra levavit
Membra solo, taleis gemitu rumpente querelas :
O utinam in thalamos invisi Caesaris issem
Infelix conjux, et nulli laeta marito!

90 Bis

74.—*Habes aditum mansura in secula famae,*] Immo, ut alii codices, *Mansurae.*

Habet hanc Corneliae orationem etiam Plut. in Pompeio, ut appareat ex historia desumptam. Et digna est tenerrimo ejus in maritum amore.

88. *O utinam in thalamos invisi Caesaris issem*]

Grotius.

- 90 Bis nocui mundo: me pronuba duxit Erinys,
 Crassorumque umbrae, devotaque manibus illis
 Assyrios in castra tuli civilia casus:
 Praecipitesque dedi populos, cunctosque fugavi
 A causa meliore Deos. o maxime coniux,
 95 O thalamis indigne meis, hoc juris habebat
 In tantum Fortuna caput! cur impia nupsi,
 Si miserum factura fui? nunc accipe poenas,
 Sed quas sponte luam. quo fit tibi mollius aequor,
 Certa fides regum, totusque paratior orbis,
 100 Sparge mari comitem. mallem felicibus armis
 Dependisse caput: nunc clades denique lustra
 Magne tuas. ubicunque jaces civilibus armis
 Nostros ulta toros, ades huc, atque exige poenas,
 Julia crudelis, placataque pellice caesa,
 105 Magno parce tuo. sic fata, iterumque refusa
 Conjugis in gremium, cunctorum lumina solvit
 In lacrymas. duri flectuntur pectora Magni,
 Siccaque Thessaliae confundit lumina Lesbos.
 Tunc Mitylenaeum pleno jam littore vulgus
 110 Affatur Magnum: Si maxima gloria nobis
 Semper erit tanti pignus servasse mariti,
 Tu quoque devotos sacro tibi foedere muros

Oramus,

100.—*Mallem felicibus armis Dependisse caput:*] Atqui altero mox versu habebimus, *Civilibus armis*. Poteras *Felicibus annis*, sensu non incommodo, *Armis* et *Annis* tam apud Nostrum quam alios passim a Librariis permutantur, sed corrigendum,

—mallem felicibus ACTIS
Dependisse caput.

Infra 320,

*Quas magis in terras nostrum felicibus actis
 Nomen abit?*

128.—Et

- Oramus, sociosque lares dignare vel una
 Nocte tua: fac Magne locum, quem cuncta revifant
 115 Secula; quem veniens hospes Romanus adoret.
 Nulla tibi fubeunda magis sunt moenia victo.
 : Omnia victoris possunt sperare favorem:
 Haec jam crimen habent. quid, quod jacet insula ponto,
 Caesar eget ratibus? Procerum pars magna coibit
 120 Certa loci. noto reparandum est littore fatum.
 Accipe templorum cultus, aurumque Deorum
 Accipe: si terris, si puppibus ista juvenus
 Aptior est, tota, quantum valet, utere Lesbo.
 [Accipe: ne Caesar rapiat, tu victus habeto.]
 125 Hoc solum crimen merita bene detrahe terrae,
 Ne nostram videare fidem felixque secutus,
 Et damnasse miser. tali pietate virorum
 Laetus, in adversis, et mundi nomine gaudens
 Esse fidem, nullum toto mihi, dixit, in orbe
 130 Gratius esse solum, non parvo pignore vobis
 Ostendi. tenuit nostros hac obside Lesbos
 Adfectus: hic sacra domus, carique penates,
 Hic mihi Roma fuit. non ulla in littora puppim
 Ante dedi fugiens, faevi cum Caesaris iram
 135 Jam scirem meritam, servata conjuge, Lesbon,
 Non veritus tantam veniae committere vobis
 Materiam. sed jam satis est fecisse nocentes:
 Fata mihi totum mea sunt agitanda per orbem.

Heu

128.—*Et mundi nomine gaudens Esse fidem,*] ne, quod tam profligato saeculo fides aliqua super-
 Non sui causa gaudet, sed generis humani nomi- esset, ipse alioqui beneficio non usus. Grotius.

- Heu nimium felix aeterno nomine Lesbos,
 140 Sive doces populos, Regesque admittere Magnum,
 Seu praestas mihi sola fidem. nam quaerere certum est
 Fas quibus in terris, ubi sit scelus. accipe numen,
 Si quod adhuc mecum es, votorum extrema meorum :
 Da similes Lesbo populos, qui marte subactum
 145 Non intrare suos infesto Caesare portus,
 Non exire vetent. dixit, moestamque carinae
 Imposuit comitem. cunctos mutare putares
 Tellurem, patriaeque solum : sic littore toto
 Plangitur, infestae tenduntur in aethera dextrae :
 150 Pompeiumque minus, cuius Fortuna dolorem
 Moverat, ast illam, quam toto tempore belli
 Ut civem videre suam, discedere cernens
 Ingemuit populus : quam vix si castra mariti
 Victoris peteret, ficcis dimittere matres
 155 Jam poterant oculis : tanto devinxit amore
 Hos pudor, hos probitas, castique modestia vultus,
 Quod submissa nimis, nulli gravis hospita turbae,
 Stantis adhuc fati vixit quasi conjuge victo.
 Jam pelago medios Titan demissus ad ignes,
 160 Nec quibus abscondit, nec si quibus exeret orbem,
 Totus erat : vigiles Pompeii in pectore curae
 Nunc focias adeunt Romani foederis urbes,
 Et varias regum mentes, nunc invia mundi

Arva

158. *Stantis adhuc fati*] *Cornelia stantis fati, soles, Austrumque jacentis.*] Male erat jacentes.
 ut, aeterni Martis Alanos. Grotius. Grotius.

163.—*Nunc invia mundi Arva super nimios*

- Arva super nimios soles, Austrumque jacentis.
 165 Saepe labor moestus curarum, odiumque futuri
 Projecit fessos incerti pectoris aestus,
 Rectoremque ratis de cunctis consulit astris;
 Unde notet terras; quae sit mensura secandi
 Aequoris in coelo; Syriam quo fidere servet:
 170 Aut quotus in plastro Libyam bene dirigat ignis.
 Doctus ad haec fatur taciti servator Olympi:
 Signifero quaecunque fluunt labentia coelo,
 Nunquam stante polo, miseros fallentia nautas
 Sidera non sequimur: sed qui non mergitur undis
 175 Axis inocciduus, gemina clarissimus Arcto:
 Ille regit puppes. hic cum mihi semper in altum
 Surget, et instabit summis minor Ursa ceruchis:
 Bosporon, et Scythiae curvantem littora pontum
 Spectamus. quicquid descendet ab arbore summa
 180 Arctophylax, propiorque mari Cynosura feretur,
 In Syriae portus tendet ratis. inde Canopos
 Excipit Australi coelo contenta vagari,
 Stella timens Borean: illa quoque perge sinistra,
 Trans Pharon: in medio tanget ratis aequore Syrtim.

185 Sed

171.—*Taciti servator Olympi:]* Jam altero
 abhinc versu habebamus, *Quo fidere servet.*
 Quare recipimus quod codex Academiae pro va-
 ria lectione dat,

Taciti SCRUTATOR Olympi.

*Quod est ante pedes, nemo spectat: caeli scrutantur
 plagas.* Seneca de morte Claudii, *Quid in cubi-*

*culo suo faciat nescio: etiam caeli scrutatur plagas;
 deus fieri vult.* Et sane, quamquam *Servare* saepe
 occurrit pro *Observare*; *Servator* tamen eo sensu,
 ob ambiguum, ut par est credere, nemo usurpavit.

179.—*Quicquid descendet ab arbore summa]*
 Non, *descendit.* nam sequitur, *feretur.* Quare et
 mox, *tendit in tendet* mutavimus. Grotius.

195 Quas

- 185 Sed quo vela dari, quo nunc pede carbasa tendi
 Nostra jubes? dubio contra cui pectore Magnus,
 Hoc solum toto, respondit, in aequore ferva;
 Ut fit ab Emathiis semper tua longius oris
 Puppis, et Hesperiam pelago, coeloque relinquo:
 190 Caetera da ventis. comitem, pignusque recepi
 Depositum: tunc certus eram, quae littora vellem;
 Nunc portum Fortuna dabit. Sic fatur: at ille
 Justo vela modo pendentia cornibus aequis
 Torfit, et in laevum puppim dedit, utque secaret,
 195 Quas Asiae cautes, et quas Chios asperat, undas,
 Hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.
 Aequora fenserunt motus, aliterque secante
 Jam pelagus rostro, nec idem spectante carina,
 Mutavere sonum. non sic moderator equorum,
 200 Dexteriore rota laevum cum circuit orbem,
 Cogit inoffensae currus accedere metae.
 Ostendit terras Titan, et sidera texit.
 Sparsus ab Emathia fugit quicumque procella,
 Assequitur Magnum: primusque a littore Lesbi
 205 Occurrit natus, procerum mox turba fidelis.
 Nam neque dejecto fatis, acieque fugato
 Abstulerat Magno reges Fortuna ministros:
 Terrarum dominos, et sceptrum Eoa tenentes
 Exul habet comites. jubet ire in devia mundi

210 Deiotarum

195. *Quas Asiae cautes,*] Manuscripti plerique *quas Chios asperat undas. Cautes Asiae*, illud *Asiae*. Priscianus p. 588, *Primitivum Chios* casu recto, hoc patrio. Virgil. Aeneid. iii, 286.
breve. Lucanus in Octavo; Quas Asiae cautes et *Et glacialis hyems aquilonibus asperat undas.*
 217. *Et*

- 210 Deiotarum, qui sparsa ducis vestigia legit.
 Quando, ait, Emathiis amissus cladibus orbis
 Qua Romanus erat, superest, fidissime regum,
 Eoam tentare fidem, populosque bibentes
 Euphraten, et adhuc securum a Caesare Tigrim :
 215 Nec pigeat Magno quaerentem fata, remotas
 Medorum penetrare domos, Scythicosque recessus,
 Et totum mutare diem, vocesque superbo
 Arsacidae perferre meas: si foedera nobis
 Prisca manent, mihi per Latium jurata Tonantem,
 220 Per vestros astricta magos, implete pharetras,
 Armeniosque arcus Geticis intendite nervis :
 Si vos, o Parthi, peterem cum Caspia claustra,
 Et sequerer duros aeterni martis Alanos,
 Passus Achaemeniis late decurrere campis,
 225 In tutam trepidos nunquam Babylona coegi :
 Arva super Cyri, Chaldaeiue ultima regni,
 Qua rapidus Ganges, et qua Nyfaeus Hydaspes
 Accedunt pelago, Phoebi surgentis ab igne
 Jam propior, quam Persis, eram: tamen omnia vincens
 230 Sustinui nostris vos tantum deesse triumphis,
 Solusque e numero regum telluris Eoae,
 Ex aequo me Parthus adit. nec munere Magni

Stant

217. *Et totum mutare diem,*] Aliud subire caelum, cujus dies aliter se habent. Grotius.

228.—*Phoebi surgentis ab igne Jam propior, quam Persis, eram:*] Distinctionem mutavimus, ut sensus sit, Propior Orienti eram quam Persae ipsi. Grotius.

232. *Ex aequo me Parthus adit.*] Sic Plinius de Parthis: *Ad Scythas pertinent, cum quibus ex aequo degunt.* Et ante de Scythis: *Multitudo populorum innumera, et quae cum Parthis ex aequo degat.* Grotius.

- Stant semel Arfacidae. quis enim post vulnera cladis
Assyriae, justas Latii compescuit iras ?
- 235 Tot meritis obstricta meis, nunc Parthia ruptis
Excedat claustris vetitam per secula ripam,
Zeugmaque Pellaeum. Pompeio vincite, Parthi ;
Vinci Roma volet. regem parere jubenti
Ardua non piguit, positisque insignibus aulae
- 240 Egreditur famuli raptos indutus amictus.
In dubiis tutum est inopem simulare tyranno.
Quanto igitur mundi dominis securius aevum
Verus pauper agit ! dimisso in littore rege,
Ipse per Icariae scopulos, Ephesumque relinquens,
- 245 Et placidi Colophona maris, spumantia parvae
Radit faxa Sami : spirat de littore Coe
Aura fluens : Gnidon inde fugit, claramque relinquit
Sole Rhodon, magnosque sinus Telmessidos undae
Compensat medio pelagi. Pamphylia puppi
- 250 Occurrit tellus : nec se committere muris
Aufus adhuc ullis, te primum, parva Phaselis,
Magnus adit. nam te metui vetat incola rarus,
Exhaustaeque domus populis ; majorque carinae
- Quam

248.—*Telmessidos undae*] Variant non nihil MSS. Sed vera haec lectio. Telmessus urbs apud Plinium : apud Strabonem et Stephanum *τελμεσσις*. Est in confinio Lyciae et Cariae. Grotius.

249. *Compensat medio pelagi.*] Duas has voces sequentibus ablatas addidimus prioribus. Sunt

enim opposita, *medium pelagi*, et, *magni sinus*. Grotius.

251.—*Te primum parva Phaselis*] *Phaseli* vocante casu MS. P. rectius. Hanc alii Lyciae, alii Pamphylicae assignant. Grotius.

259.—*Parvisque*

- Quam tua turba fuit. tendens hinc carbasa rursus
 255 Jam Taurum, Tauroque videt Dipsanta cadentem.
 Crederet hoc Magnus, pacem cum praestitit undis
 Et sibi consultum? Cilicum per littora tutus
 Parva puppe fugit: sequitur pars magna Senatus
 Ad profugum collecta ducem: parvisque Synedris,
 260 Quo portu mittitque rates recipitque Selinus,
 In procerum coetu tandem moesta ora resolvit
 Vocibus his Magnus: comites bellicue, fugaeque,
 Atque instar patriae, quamvis in littore nudo,
 In Cilicum terra, nullis circumdatus armis
 265 Consultem, rebusque novis exordia quaeram,
 Ingenteis praestate animos: non omnis in arvis
 Emathiis cecidi, nec sic mea fata premuntur,
 Ut nequeam relevare caput, cladesque receptas
 Excutere. an Libycae Marium potuere ruinae
 270 Erigere in fasces, plenis et reddere fastis:
 Me pulsum leviori manu Fortuna tenebit?
 Mille meae Graio volvuntur in aequore puppes,
 Mille duces: sparsit potius Pharsalia nostras,
 Quam subvertit opes. sed me vel sola tueri
 275 Fama potest rerum, toto quas gessimus orbe,
 Et nomen, quod mundus amat. vos pendite regna
 Viribus, atque fide, Libyen, Parthosque, Pharonque,
 Quaenam

259.—*Parvisque Synedris*] Legi debere Synedris monuit ad Florum pridem Salmasius, pariterque corrigendum Strabonem, ubi Συεδρῶν. Συεδρῶν sunt apud Stephanum, Ptolomaeum, Aetia Sy-

nodica sub Mena. Grotius.

260.—*Selinus*,] Variant et hic MSS. sed rectum hoc esse monstrat Strabo. Fluvius est Ciliciae. Grotius.

Quaenam Romanis deceat succurrere rebus.

Ast ego curarum, proceres, arcana mearum

280 Expromam, mentisque meae quo pondera vergant.

Aetas Niliaci nobis suspecta tyranni est:

Ardua quippe fides robustos exigit annos.

Hinc anceps dubii terret solertia Mauri:

Namque memor generis Carthaginis impia proles

285 Imminet Hesperiae, multusque in pectore vano est

Annibal, obliquo maculat qui sanguine regnum,

Et Numidas contingit avos: jam supplice Varo

Intumuit, viditque loco Romana secundo.

Quare agite, Eoum, comites, properemus in orbem.

290 Dividit Euphrates ingenti gurgite mundum,

Caspiaque immensos seducunt claustra recessus,

Et polus Assyrias alter noctesque, diesque

Vertit, et abruptum est nostro mare discolor unda,

Oceanusque suus: regnandi sola voluptas.

295 Celsior in campis sonipes, et fortior arcus;

Nec puer, aut senior letales tendere nervos

Segnis, et a nulla mors est incerta sagitta.

Primi

286.—*Obliquo maculat qui sanguine regnum*] Sic Papinius v Thebaidos: *obliquumque a patre genus*. Grotius.

287. *Et Numidas contingit avos:*] *Contingit* hic valet contagione polluit. Grotius. Cave, hoc viro magno credas. nihil vulgatius hoc verbo, in cognatione et affinitate, *Contingere*, sine ulla contagionis nota.

290. *Dividit Euphrates ingenti gurgite mundum,*] Omnes fere codices cum Romana et Veneta *Ingentem*. Recte. *Ingens orbis*. Ovid. *Trist.* v, 8,

*Vel quia nil ingens ad finem solis ab ortu
Illo cui paret mitius orbis habet.*

295. *Celsior in campis sonipes, et fortior arcus;*] Codex Coll. Trinitatis, *Campo*. Lege,

Celsior IT campo sonipes et fortior ARTUS.

Celsior et fortior artus. Val. Flaccus ii, 546,

—*qualis per pascua victor
Ingreditur, cum colla tumens, tum celsior artus
Taurus.*

300. *Assyrias*

- Primi Pellaeas arcu fregere sarissas,
 Baëtraque Medorum sedem, murisque superbam
 300 Assyrias Babylona domos. nec pila timentur
 Nostra nimis Parthis, audentque in bella venire,
 Experti Scythicas, Crasso pereunte, pharetras.
 Spicula nec solo spargunt fidentia ferro;
 Stridula sed multo saturantur tela veneno.
 305 Vulnera parva nocent, fatumque in sanguine summo est.
 O utinam non tanta mihi fiducia saevis
 Effet in Arfacidis! fatis nimis aemula nostris
 Fata movent Medos, multumque in gente Deorum est.
 Effundam populos alia tellure revulsos,
 310 Excitosque suis immittam sedibus ortus.
 Quod si nos Eoa fides, et Barbara fallunt
 Foedera; vulgati supra commercia mundi

Naufragium

300. *Assyrias Babylona domos.*] *Assyriam* pro
 Syria veteres dixisse, tum alii monuere, tum
 Strabo lib. xvi. Sic Seneca Hippolito:

—quicquid *Assyria* tenuis
 Tellure *Nerei* pervium rostris jacet.

Ut nos ibi legendum conjecimus. Grotius.

305. *Vulnera parva nocent,*] *Nocent.* Ovid.
 Heroid. xvi, 352,

Et mihi sunt vires, et mea tela nocent.

Sed quid mirum, si nocent? Corrige *Necant*;
 et tum apte subjungitur,

Fatumque in sanguine summo est.

Ovid. Fast. ii, 802,

At in dextra qui necet ensis adest.

Parva, non Prima. Livius xxxviii, 21, *Cum*
aculeus sagittae aut glandis abditae introrsus tenui
vulnere in speciem urit.

306.—*Fiducia saevis Effet in Arfacidis!*] *Non*
placet hic loci Saevis. Bersmanni codex
Laevis, alter Ferri. Quid si,

O utinam non tanta mihi fiducia RERUM
Effet in Arfacidis!

Infra 504,

Postquam nulla manet rerum fiducia, quaerit
Cum qua gente cadat.

310. *Excitosque ortus.*] *Parthos, aliosque Ori-*
entis populos. Grotius.

338. *Chaldaeos*

- Naufragium Fortuna ferat. non regna precabor,
 Quae feci; sed magna feram solatia mortis
 315 Orbe jacens alio, nil haec in membra cruenta,
 Nil socerum fecisse pie. sed cuncta revolvens
 Vitae fata meae, semper venerabilis illa
 Orbis parte fui: quantus Maeotida supra!
 Quantus apud Tanaim toto conspectus in ortu!
 320 Quas magis in terras nostrum felicibus actis
 Nomen abit, aut unde redit majore triumpho?
 Roma, fave coeptis: quid enim tibi laetius unquam
 Praestiterint Superi, quam, si civilia Partho
 Milite bella geras, tantam consumere gentem,
 325 Et nostris miscere malis? cum Caesaris arma
 Concurrent Medis, aut me Fortuna necesse est
 Vindicet, aut Crassum. sic fatus, murmure sentit
 Consilium damnasse viros: quos Lentulus omneis
 Virtutis stimulis, et nobilitate dolendi
 330 Praecessit, dignasque tulit modo Consule voces:
 Siccine Theffalicae mentem fregere ruinae?
 Una dies mundi damnavit fata? secundum
 Emathiam lis tanta datur? jacet omne cruenti
 Vulneris auxilium? solos tibi, Magne, reliquit
 335 Parthorum Fortuna pedes? quid transfuga mundi
 Terrarum totos tractus, coelumque perosus,
 Adversosque polos, alienaque sidera quaeris,

Chaldaeos

338. *Chaldaeos culture focos*] Ignem deum *amor?*] Cur libertatis tutelam belli causam dicimus, si externa imperia pati possumus? Grotius.

339.—*Quid causa obtenditur armis Libertatis*

350.—*Clades*

Chaldaeos culture focos et barbara sacra

Parthorum famulus? quid causa obtenditur armis

340 Libertatis amor? miserum quid decipis orbem,

Si servire potes? te, quem Romana regentem

Horruit auditum, quem captos ducere Reges

Vidit ab Hyrcanis, Indoque a littore, filvis,

Dejectum fatis, humilem fractumque videbit,

345 Extolletque animos Latium vefanus in orbem,

Se simul, et Romam Pompeio supplice mensus?

Nil animis, fatisque tuis effabere dignum:

Exiget ignorans Latiae commercia linguae,

Ut lacrymis se, Magne, roges. patimurne pudoris

350 Hoc vulnus, clades ut Parthia vindicet ante

Hesperias, quam Roma suas? civilibus armis

Elegit te nempe ducem. quid vulnera nostra

In Scythicos spargis populos, cladesque latenteis?

Quid Parthos transire doces? solatia tanti

355 Perdit Roma mali, nullos admittere Reges,

Sed civi servire suo. juvat ire per orbem

Ducentem saevas Romana in moenia gentes,

Signaque ab Euphrate cum Crassis capta sequentem?

Qui solus regum, fato celante favorem,

360 Defuit Emathiae, nunc tantas ille laceffet

Auditi victoris opes, aut jungere fata

Tecum, Magne, volet? non haec fiducia genti est.

Omnis in Arctoïs populus quicunque pruinis

Nascitur

350.—Clades ut Parthia vindicet ante Hesperias, quam Roma suas?] Clades acceptas Pharsa-

lico aliisque proeliis prius Parthi vindicent, quam nos cladem ad Carras? Grotius.

375. Nec

Nascitur, indomitus bellis, et martis amator.

365 Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia coeli.

Illic et laxas vestes, et fluxa virorum

Velamenta vides. Parthus per Medica rura,

Sarmaticos inter campos, effusaque plano

370 Tigridis arva solo, nulli superabilis hosti est,

Libertate fugae : sed non, ubi terra tumebit,

Aspera conscendet montis juga ; nec per opacas

Bella geret tenebras incerto debilis arcu,

Nec franget nando violenti vorticis amnem,

375 Nec tota in pugna perfusus sanguine membra

Exiget aestivum calido sub pulvere solem.

Non aries illis, non ulla est machina belli :

Haud fossas implere valent : Parthoque sequente

Murus erit, quodcunque potest obstare sagittae.

380 Pugna levis, bellumque fugax, turmaeque vagantes,

Et melior cessisse loco, quam pellere, miles.

Illita tela dolis, nec martem comminus unquam

Ausa pati virtus, sed longe tendere nervos,

Et, quo ferre velint, permittere vulnera ventis.

385 Ensis habet vires, et gens quaecunque virorum est,

Bella gerit gladiis. nam Medos proelia prima

Exarmant, vacuaeque jubent remeare pharetrae.

Nulla

375. *Nec tota in pugna perfusus sanguine membra Exiget aestivum calido sub pulvere solem.*] Seneca Epist. p. 320, de Athletis, *Solem ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis et sanguine suo madens diem ducit.*

385.—*Et gens quaecunque virorum est, Bella gerit gladiis.*] Parthos notat ut effeminatos, imbelles. Sic rex Epiri Alexander se in viros incidisse dicebat, Alexandrum Philippi Macedonis filium in feminas. Grotius.

397.—*Num*

- Nulla manus illis ; fiducia tota veneni est.
 Credis, Magne, viros, quos in discrimina belli
 390 Cum ferro venisse parum est ? tentare pudendum
 Auxilium tanti est, toto divisus ut orbe
 A terra moriari tua ? tibi barbara tellus
 Incumbat ? te parva tegant, ac vilia busta,
 Invidiosa tamen, Crasso quaerente sepulcrum.
 395 Sed tua fors levior, quoniam mors ultima poena est,
 Nec metuenda viris. at non Cornelia letum
 Infando sub rege timet. num barbara nobis
 Est ignota Venus, quae ritu caeca ferarum
 Polluit innumeris leges, et foedera tedae
 400 Conjugibus, thalamique patent secreta nefandi
 Inter mille nurus ? epulis vefana, meroque
 Regia, non ullos exceptos legibus horret
 Concubitus : tot femineis complexibus unum
 Non lassat nox tota marem. jacuere sorores
 405 In regum thalamis, sacrataque pignora matres.
 Damnat apud gentes sceleris non sponte peracti
 Oedipodionias infelix fabula Thebas :
 Parthorum dominus quoties sic sanguine misto

Nascitur

397.——Num barbara nobis Est ignota Venus,]
 Alii codices NON barbara. Recte. Hoc fla-
 gitat, quod sequitur,

——thalamique patent secreta nefandi:

Non ignota est, thalamique (hoc est, solemni Luca-
 ni fermone,) sed thalami secreta patent. Si quis
 Num quovis pacto hic retineat, tum legendum
 erit,

——thalamique LATENT secreta nefandi ?

399. Polluit innumeris-----Conjugibus,] Mal-
 lem, si faveret codex, Conjugiis.

402.——Non ullos exceptos legibus horret Concu-
 bitus :] Ita rescripsimus pro ullis. Nullos horret
 concubitus eorum quos leges interdiciunt, ne ma-
 trum quidem. Grotius.

G g g

420. Nam

- Nascitur Arfacides ? cui fas implere parentem,
 410 Quid rear esse nefas ? proles tam clara Metelli
 Stabit barbarico conjux millesima lecto.
 Quanquam non ulli plus regia, Magne, vacabit
 Saevitia stimolata Venus, titulisque virorum.
 Nam quo plura juvent Parthum portenta, fuisse
 415 Hanc sciet et Crassi: ceu pridem debita fatis
 Assyriis, trahitur cladis captiva vetustae.
 Haereat Eoae vulnus miserabile sortis;
 Non solum auxilium funesto a rege petisse,
 Sed gessisse prius bellum civile pudebit.
 420 Nam quod apud populos crimen socerique, tuumque
 Majus erit, quam quod vobis miscentibus arma,
 Crassorum vindicta perit ? incurrere cuncti
 Debuerant in Baetra duces, et ne qua vacarent
 Arma, vel Arctoum Dacis, Rhenique catervis
 425 Imperii nudare latus, dum perfida Susa
 In tumulos prolapsa ducum, Babylonque jacerent.
 Assyriae paci finem, Fortuna, precamur:
 Et, si Thessalia bellum civile peractum est,
 Ad Parthos, qui vicit, eat. gens unica mundi est,
 430 De qua Caesareis possim gaudere triumphis.

Non

420. *Nam quod apud populos*] *Nam quod et*
Quam quod, non admodum venuste. Repone ex
 Berfmanni codice, deleta interrogationis nota,

Nam NEQUE apud populos crimen socerique,
tuumque
Majus erit, quam quod, &c.

427. *Assyriae paci*] Sidonius Carm. ii.
 —huic quondam reparatio credita pacis
Assyriae.

428.—*Thessalia*] Non *Thessaliae*. Deest in
 praepositio. Grotius. Omnes nostri codices,
Thessalia.

442.—Si

- Non tibi, quamprimum gelidum transibis Araxem,
 Umbra senis moesti Scythicis confixa sagittis
 Ingeret has voces? tu, quem post funera nostra
 Ultorem cinerum nudae speravimus umbrae,
 435 Ad foedus, pacemque venis? tum plurima cladis
 Occurrent monimenta tibi: quae moenia trunci
 Lustrarunt cervice duces, ubi nomina tanta
 Obruit Euphrates, et nostra cadavera Tigris
 Detulit in terras, ac reddidit. ire per ista
 440 Si potes, in media focerum quoque, Magne, sedentem
 Thessalia placare potes. quin respicis orbem
 Romanum? si regna times projecta sub Austro,
 Infidumque Jubam, petimus Pharon, arvaque Lagi.
 Syrtibus hinc Libycis tuta est Aegyptus: at inde
 445 Gurgite septeno rapidus mare summovet amnis:
 Terra suis contenta bonis, non indiga mercis,
 Aut Jovis, in solo tanta est fiducia Nilo.
 Sceptra puer Ptolemaeus habet tibi debita, Magne,
 Tutelae commissa tuae. quis nominis umbram
 450 Horreat? innocua est aetas: ne jura, fidemque,
 Respectumque Deum veteris speraveris aulae.

Nil

442.—*Si regna times projecta sub Austro,*] Silius i, 130,
 Alii codices *Protenta*. Repone PORRECTA.
 Horat. Carm. iv, 15,

—et imperi
 Porrecta majestas ad ortum
 Solis ab Hesperio cubili.

Vel —et imperi
 Porrecta Majestas ab Euro
 Solis ad occiduum cubile.

Hesperio tellus porrecta sub axe.

450.—*Ne jura, fidemque, Respectumque De-
 um veteris speraveris aulae.*] Ita maluimus quam
nec. Sensus est: regnandi veteribus haud tuto
 credi: meliores esse reges juvenes. Grotius.

Nil pudet assuetos sceptris : mitissima fors est
 Regnorum sub rege novo. Non plura locutus
 Impulit huc animos. quantum spes ultima rerum

455 Libertatis habet ! victa est sententia Magni.

Tunc Cilicum liquere solum, Cyproque citatas
 Immisere rates, nullas cui praetulit aras
 Undae diva memor Paphiae, si numina nasci
 Credimus, aut quenquam fas est coepisse Deorum.

460 Haec ubi deseruit Pompeius littora, totos
 Emenfus Cypri scopulos, quibus exit in Austrum,
 Inde maris vasti transfuso vertitur aestu :
 Nec tenuit Casium nocturno lumine montem,

Infimaeque

454.—Quantum spes ultima rerum Libertatis
 habet !] Quid est Spes ultima rerum ? Codex
 Bersmanni SORS, et alter Pulmanni, HABES.
 Repone,

—quantum fors ultima rerum,
 Libertatis habes !

Ubi fors ultima est, ubi nihil pejus timendum
 restat, libere et contumaciter agunt et loquuntur.
 Ovid. Met. xiv, 488.

—nam dum pejora timentur,
 Est in vota locus : fors autem ubi pessima rerum ;
 Sub pedibus timor est, securaque summa malorum.

458. Undae diva memor Paphiae,] Lege Pa-
 triae. Tacitus Hist. ii, 3, Fama recentior tradit,
 a Cinyra sacratum templum, Deamque ipsam (Pa-
 phiam Venerem) huc appulsam.

462. Inde maris vasti transfuso vertitur aestu :]
 Eo mari quod Cyprum et Aegyptum inter fundi-
 tur. Grotius,

463. Nec tenuit Casium nocturno lumine mon-
 tem,] Nullus hic locus Casio monti, qui post ali-
 quanto memoratur. MSS. habent.

Nec tenuit gratum nocturno lumine montem.

Chimaeram intelligit, montem noctibus flagran-
 tem, ut loquitur Plinius. Grotius. Aliud age-
 bat vir magnus, cum Chimaeram montem hic in-
 telligeret. Chimaera in Lycia est, mons noctibus
 flammans Plin. v, 285, et in ea quidem Lyciae
 parte quae Phaselis dicitur. Idem ii, 110, Flagrat
 in Phaselide mons Chimaera, et quidem immortalibus
 diebus ac noctibus flamma. Quo igitur modo gra-
 tum lumen ; qui magis quam Vesuvii vel Aetnae ?
 et quomodo Nocturnum, qui et dies et noctes
 flagrat ! Sed his remotis, situs ipse loci omnino
 repugnat. Pompeius a Cypro recta tendebat ad
 Alexandriam Aegypti ; ut 443, Petimus Pharon,
 arvaque Lagi. Quid rei tum erat cum monte
 Lyciae ? Tu repone,

Nec tenuit GRATAM nocturno lumine MO-
 LEM.

Turrim

Infimaeque Aegypti pugnaci littora velo

465 Vix tetigit, qua dividui pars maxima Nili

In vada decurrit Pelusia septimus amnis.

Tempus erat, quo Libra pares examinat horas

Non uno plus aequa die, noctique rependit

Lux minor hybernae verni solatia damni.

470 Comperit ut regem Casio se monte tenere,

Flectit iter: nec Phoebus adhuc, nec carbasa languent.

Jam rapido speculator eques per littora cursu

Hospitis adventu pavidam compleverat aulam.

Consilii vix tempus erat: tamen omnia monstra

475 Pellaeae coiere domus: quos inter Achoreus

Jam placidus senio, fractisque modestior annis,

(Hunc genuit custos Nili crescentis in arva

Memphis vana sacris; illo cultore Deorum

Lustra suae Phoebes non unus vixerat Apis;)

480 Consilii vox prima fuit, meritumque, fidemque,

Sacraque defuncti jactavit pignora patris.

Sed melior suadere malis, et nosse tyrannos,

Aufus Pompeium leto damnare Pothinus;

Jus

Turrim Pharon intelligit, quam cursu petebat; sed non tenuit, quia vento adverso utebatur. Ea vero Grata nocturno lumine, quia e turri nocturnis ignibus cursum navium regit, ut Plin. v, 34, Moles autem et Montes passim confundunt Librarii. Gratum tres quoque e nostris habent non Casium. Noster ix, 1004,

Septima nox, Zephyro numquam laxante rudentes;
Ostendit Phariis Aegyptia littora flammis:
Sed prius orta dies nocturnam lampada texit,
Quam tutas intraret aquas.

Rutil. Itin. i, 403,

Non illic positas extollit in aethera moles
Lumine nocturno conspicienda Pharos.

483.—Pothinus;] Ita ubique scribendum hoc nomen, non, ut ante fuit, Photinus. Est enim Graecum ποθίνος apud Plutarchum, Appianum, alios, non φωτίνος, quod et lex versuum repudiat. Grotius.

484. Jus

- Jus, et fas, multos faciunt, Ptolemaee, nocenteis.
 485 Dat poenas laudata fides, cum sustinet, inquit,
 Quos Fortuna premit. fatis accede, Deisque,
 Et cole felices, miseros fuge. sidera terra
 Ut distant, et flamma mari, sic utile recto.
 Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa
 490 Incipit : evertitque arces respectus honesti.
 Libertas scelerum est, quae regna invisa tuetur,
 Sublatusque modus gladiis. facere omnia saepe
 Non impune licet, nisi dum facis. exeat aula
 Qui volet esse pius. virtus, et summa potestas
 495 Non coeunt : semper metuet, quem saeva pudebunt.
 Non impune tuos Magnus contemserit annos ;
 Qui te nec victos arcere a littore nostro
 Posse putat. neu te sceptris privaverit hospes,

Pignora

484. Jus, et fas multos faciunt Ptolemaee nocenteis.] Id est, poenae multos subdunt. Grotius.

—facere omnia QUAE VIS
 Non, PTOLEMAEE, licet, nisi CUM facis.

489. —Si pendere justa Incipit :] Codex Regius Incipit ; quod placet, ut mox, Nisi cum facis.

494. Qui volet esse pius.] Omnes nostri Vult, et Priscianus p. 1171.

492. —Facere omnia saepe Non impune licet, nisi dum facis.] Nostra est emendatio, pro cum facis. continuanda enim scelera docet, juxta illud :

Per scelera semper sceleribus tutum est iter.

Grotius. Eodem recidit, quod omnes codices habent CUM. Lege,

—facere omnia QUAE VIS
 Non, impune licet, nisi CUM facis.

Sed et ulterius progrediendum puto, et reponendum,

495. —Semper metuet, quem saeva pudebunt.] Lucani saeculo non sic loquebantur. Pudet tum impersonale erat. Neque remota sermonis sententia convenit. puto Lucanum scripsisse,

Semper metuet, quem jura movebunt.

498. —Neu te sceptris privaverit hospes,] Alii codices Neu nos. Oratorie : sic versu praecedente, *Littore nostro*. Quid quod Nos hic populos notat. Non nos regibus privet ; et regnum vetus in provinciam Romanam vertat.

Thessaliaeque

impune. infr. V. 493.

Pignora sunt propiora tibi : Nilonque, Pharonque,
 500 Si regnare piget, damnatae redde forori.
 Aegyptum certe Latiis tueamur ab armis.
 Quicquid non fuerit Magni, dum bella geruntur,
 Nec victoris erit. toto jam pulsus ab orbe,
 Postquam nulla manet rerum fiducia, quaerit
 505 Cum qua gente cadat : rapitur civilibus umbris.
 Nec foci tantum arma fugit : fugit ora Senatus,
 Cujus Theffalicas saturat pars magna volucres :
 Et metuit gentes, quas uno in sanguine mistas
 Deseruit : regesque timet, quorum omnia merfit :
 510 Theffaliaeque reus, nulla tellure receptus,
 Sollicitat nostrum, quem nondum perdidit, orbem.
 Justior in Magnum nobis, Ptolemaee, querelae
 Causa data est. quid sepositam, semperque quietam
 Crimine bellorum maculas Pharon, arvaeque nostra
 515 Victori suspecta facis ? cur sola cadenti
 Haec placuit tellus, in quam Pharsalica fata
 Conferres, poenasque tuas ? jam crimen habemus
 Purgandum gladio, quod nobis sceptrum Senatus
 Te suadente dedit, votis tua fovimus arma.
 520 Hoc ferrum, quod fata jubent proferre, paravi
 Non tibi, sed victo. feriam tua viscera, Magne :
 Malueram foci : rapimur, quo cuncta feruntur.
 Tene mihi dubitas an sit violare necesse,
 Cum liceat ? quae te nostri fiducia regni

525 Huc

510. *Theffaliaeque reus.*] In accusationes et querelas omnium illapsus per cladem Pharsalicam. Grotius.

523. *Tene mihi dubitas an sit violare necesse, Cum liceat ?*] Ostendo necesse esse, quia licet, quia possum. Neque enim possem te laedere si Romanorum

- 525 Huc agit, infelix? populum non cernis inermem,
 Arvaque vix refugo fodientem mollia Nilo?
 Metiri sua regna decet, viresque fateri.
 Tu, Ptolemaee, potes Magni fulcire ruinam,
 Sub qua Roma jacet? bustum, cineresque movere
 530 Thessalicos audes, bellumque in regna vocare?
 Ante aciem Emathiam nullis accessimus armis:
 Pompeii nunc castra placent, quae deserit orbis?
 Nunc victoris opes, et cognita fata laceffis?
 Adversis non deesse decet, sed laeta secutos.
 535 Nulla fides unquam miseros elegit amicos.

Assensere

Romanarum rerum potireris. nunc, quia non poteris, ob hoc ipsum necesse quoque est id faciam, ne videar tui tutelam suscipere. Simplicior tamen sensus esset vocibus transpositis:

*Tene mihi dubitas cum sit violare necesse,
 An liceat?*

Seneca pater: *Necessitas, magnum humanae imbecillitatis patrocinium, quicquid cogit, defendit.* Grotius. *Esto sensus simplicior*: at argutior multo est, quam receptus ordo reddit. Necesse est, quia possum. Id crimini dabitur, potuisse et non fecisse. Hoc victor a nobis requirit; quocum certare non possumus. Ceterum pro *Violare* codex Caianus egregie, *Jugulare*. Illud alterum nimis hic reverenter; et id, quod facturus est, nefas et scelus esse verbo ipso confitetur. x, 389,

—jugulus mihi Caesaris haustus
 Hoc praestare potest.

et 394, —ite feroces
 Caesaris in jugulum.

527. *Metiri sua regna decet, viresque fateri*] Supra 524 habuimus, *Fiducia regni*; et mox

iterum redit 530, *Bellumque in regna vocare*. Sat veniae est, si bis intra versus tam paucos admittatur; at ut ter, concedi non potest. Quid quod oratio manca est, et verbum deficit: Quem enim decet metiri? si *Regna* hic voluisset Poëta, omnino dixisset,

Metiri TUA regna decet, viresque fateri.

Sed sine dubio corrigendum,

Metiri sua QUEMQUE decet, viresque fateri.

Horat. Epist. i, 7,

Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.

Corippus Africanus iii,

*Quisque suas mensuret opes viresque suorum
 Cum queis bella gerat.*

Seneca De Benefic. ii, 15,

Respiciendae sunt cuique facultates suae viresque.

528. *Tu, Ptolemaee, potes Magni fulcire ruinam, Sub qua Roma jacet?*] Sic Curtius i, 6: *ruinae rerum eos subdere capita.* Grotius.

339. *Perfida*

- Affensere omnes sceleri. laetatur honore
 Rex puer infueto, quod jam sibi tanta jubere
 Permittunt famuli. sceleri delectus Achilles.
 Perfida qua tellus Casius excurrit arenis,
 540 Et vada testantur junctas Aegyptia Syrtes,
 Exiguam sociis monstri, gladiisque carinam
 Instruit. o superi, Nilusne, et barbara Memphis,
 Et Pelusiaci tam mollis turba Canopi
 Hos animos! sic fata premunt civilia mundum!
 545 Sic Romana jacent! ullusne in cladibus istis
 Est locus Aegypto? Phariusque admittitur ensis?
 Hanc certe servate fidem, civilia bella:
 Cognatas praestate manus, externaque monstra
 Pellite, si meruit tam claro nomine Magnus
 550 Caesaris esse nefas. tanti, Ptolemaee, ruinam
 Nominis haud metuis? caeloque tonante profanas

Inseruisse

539. *Perfida qua tellus Casius excurrit arenis,*
 Recte et *Excurrit et Arenis*. Strabo p. 1182,
 ἐπὶ δὲ πᾶσι τοῖς, θινωδὲς τις λόφος ἀνελθὼν ἐκ τῆς θαλάσσης, id est, Are-
 nosus collis excurrent.

544.—*Sic fata premunt civilia mundum!*
 Ubique sane Noster *Fata* nobis ingerit, utpote
 Stoicus; et infra 823,

Noxia civili tellus Aegyptia fato.

iterum versu abhinc tertio inculcat, *Civilia bella*.
Pharsalia fata, vel *Pharsalica* sententiae satis
 convenirent, sed et nimis recedunt a Librario-
 rum lectione, et supra 516 haec occupata sunt,

Haec placuit tellus, in quam Pharsalica fata
Conferres?

Fortasse sic dedit auctor:

Sic fata premunt crudelia mundum.

Virgil. Georg. iv, 495,

—iterum crudelia retro

Fata vocant.

Aen. i, 225, —*crudelia secum*

Fata Lyci.

sic infra v. 644, *Facinus civile*. codex Pulmanni
Crudele.

547. *Hanc certe servate fidem*] Alii codices, sed
 pauciores, *Saltem*.

549.—*Si meruit tam claro nomine Magnus Caesa-*
ris esse nefas.] Ab ipso Caesare occidi. Grotius.

550.—*Tanti, Ptolemaee, ruinam Nominis haud*
metuis?] Quis hic ferat *Tanti nominis*, cum altero
 abhinc versu legerit, *Tam claro nomine?* Corrige,

H h h

—*tanti*

- Inseruisse manus, impure, ac semivir, audes?
 Non domitor mundi, nec ter Capitolia curru
 Invectus, regumque potens, vindexque Senatus,
 555 Victorisque gener; Phario satis esse tyranno
 Quod poterat, Romanus erat. quid viscera nostra
 Scrutaris gladio? nescis, puer improbe, nescis
 Quo tua sit fortuna loco: jam jure sine ullo
 Nili sceptrum tenes! cecidit civilibus armis
 560 Qui tibi regna dedit. jam vento vela negarat
 Magnus, et auxilio remorum infanda petebat
 Littora: quem contra non longa vecta biremi
 Appulerat scelerata manus: Magnoque patere
 Fingens regna Phari, celsae de puppe carinae
 565 In parvam jubet ire ratem, littusque malignum

Incusat,

— tanti, Ptolemaee, ruinam

NUMINIS haud metuis?

et hoc pacto apta et apposita sunt, quae sequun-
 tur, — caeloque tonante profanas

Inseruisse manus, impure et semivir, audes?

Quae nisi Numine legas, abrupta et inconnexa
 veniunt.554.—Regumque potens, vindexque Senatus,]
 Codices omnes Regum. Vel corrige cum acu-
 tissimo Nic. Heinio ad Claudianum, Legumque
 potens: vel mecum, quod fortasse praestat Rerum-
 que potens. Lucretius ii, 49,Audacterque inter reges, rerumque potentes
 Versatur.

iii, 1041,

Inde alii multi reges, rerumque potentes
 Considerant.

Ovid. Fast. i, 88,

A populo rerum digna potente coli.

Certe majus quid est, Rerum potens, quam Le-
 gum potens.562.—Quem contra non longa vecta biremi
 Appulerat scelerata manus:] Non longa proprie
 dictum, quia quaedam sunt naues longae, in
 paucis, passim apud Graecos Latinosque. Sed
 quid obsecro est Appulerat? Appellere non dici-
 tur nisi at litus: atqui ipse Pompeius remis pete-
 bat litus, hi obviam ei a litore veniebant. Quid
 porro est, Contra Pompeium appellere? Cur de-
 nique Appulerat tempore praeterito cum haec
 summa festinatione tunc cum maxime agerentur?
 Corrige,

—quem contra non longa vecta biremi

APPROPERAT scelerata manus.

Festinat obviam ei occurrere, praesenti tempore,
 ut mox jubet, Incusat.

589.—Haec

Incusat, bimaremque vadis frangentibus aestum,
 Qui vetet externas terras advertere classes.
 Quod nisi fatorum leges, intentaque jussu
 Ordinis aeterni miserae vicina mortis
 570 Damnatum leto traherent ad littora Magnum;
 Non ulli comitum sceleris praesagia deerant.
 Quippe fides si pura foret, si regia Magno
 Sceptrorum auctori vera pietate pateret;
 Venturum tota Pharium cum classe tyrannum.
 575 Sed cedit fatis, classemque relinquere jussus
 Obsequitur, letumque juvat praeferre timori.
 Ibat in hostilem praecipit Cornelia puppim,
 Hoc magis impatiens egresso deesse marito,
 Quod metuit clades remane, temeraria conjux,
 580 Et tu, nate, precor, longeque e littore casus
 Expectate meos: et in hac cervice tyranni
 Explore fide. dixit: sed furda vetanti
 Tendeat geminas amens Cornelia palmas:
 Quo fine me crudelis abis? iterumne relinquer
 585 Theffalis sumnota malis? nunquam omine laeto
 Distrahimur miseri. poteras non flectere puppim,
 Cum fugeres alio, latebrisque relinquere Lesbi,
 Omnibus a terris si nos arcere parabas?
 An tantum in fluctus placeo comes? Haec ubi frustra
 590 Effudit, prima pendet tamen anxia puppe:
 Attonitoque metu nec quoquam avertere visus,

Nec

589.—Haec ubi frustra Effudit,] Placet, sus,] Alii libri Attonitos visus. Recte. Ovid. Met.
 quod ferunt alii codices, Effundit. iii, 4, —et attonitos subitus tremor occupat artus.

591. Attonitoque metu nec quoquam avertere vi- Heroid. v, Attoniti micuere sinus.

Nec Magnum spectare potest. stetit anxia classis
 Ad ducis eventum, metuens non arma, nefasque;
 Sed ne submissis precibus Pompeius adoret
 595 Sceptra sua donata manu. transire parantem
 Romanus Pharia miles de puppe salutat
 Septimius: qui, pro superum pudor, arma fatelles
 Regia gestabat posito deformia pilo,
 Immanis, violentus, atrox, nullaue ferarum
 600 Mitior in caedes. quis non, Fortuna, putasset
 Parcere te populis, quod bello haec dextra vacasset,
 Thessaliaque procul tam noxia tela fugasset?
 Disponis gladios, ne quo non fiat in orbe,

Heu

Tacit. Hist. i, 40, *Neque populi aut plebis ulla vox, sed attoniti vultus, et conversae ad omnia aures.*

601. — *Quod bello haec dextra vacasset*] Recipimus ex aliis libris *Vacaret*; ne tres versus continui in eundem tonum exeant. *Putasset, Vocasset, Fugasset.*

603. *Disponis gladios, ne quo non fiat in orbe, Heu, facinus civile tibi.*] Imitatus est hunc locum Claudianus, ii Rufin. 24,

*Laxavitque viam bellis, et nequa maneret
 Immunis regio, cladem divisit in urbes,
 Disposuitque nefas.*

Quid vero est *Fiat tibi*? Quidque *Heu*, nisi ad *Facinus* jungatur. Ovid. Metam. viii, 85,

*Intrat et (heu facinus) fatali nata parentem
 Crine suum spoliat.*

Heroid. xvi,

*Heu facinus! totis indignus noctibus ille
 Te tenet.*

Amor. i, 6,

Heu facinus! pro me nunc valet illa parum.

Arte Amandi i, 751,

Heu facinus! non est hostis metuendus amanti.

Auctor ad Liviam, 174,

Heu facinus! per quae victor iturus erat.

Nofter x, 518,

(Heu facinus) cervix gladio male caesa pependit.

Corrige, — *ne quo non fiat in orbe*
(Heu facinus) civile NEFAS.

Nofter vii, 432,

*Quod fugiens civile nefas, redituraque nunquam
 Libertas.*

Claudianus ii, in Rufin. 389,

Bis domitum, civile nefas, bis rupimus Alpes.

614. — *Atque*

- Heu, facinus civile tibi. victoribus ipsis
 605 Dedecus, et nunquam Superum caritura pudore
 Fabula; Romanus Regi sic paruit ensis,
 Pellaeusque puer gladio tibi colla recidit,
 Magne, tuo. qua posteritas in secula mittet
 Septimium fama? scelus hoc quo nomine dicent,
 610 Qui Bruti dixere nefas? jam venerat horae
 Terminus extremae, Phariamque ablatum in alnum
 Perdiderat jam jura sui. tum stringere ferrum
 Regia monstra parant. ut vidit comminus enses,
 Involvit vultus: atque indignatus apertum
 615 Fortunae praebere caput, tunc lumina pressit,
 Continuitque animam, ne quas effundere voces
 Posset, et aeternam fletu corrumpere famam.
 At postquam mucrone latus funestus Achilles
 Perfodit, nullo gemitu consensit ad ictum:
 620 Despexitque nefas, servatque immobile corpus,
 Seque probat moriens, atque haec in pectore volvit:
 Secula Romanos nunquam tacitura labores
 Attendunt, aevumque sequens speculatur ab omni
 Orbe ratem, Phariamque fidem. nunc consule famae.

625 Fata

614.—*Atque indignatus apertum Fortunae
 praebere caput,*] Repone,

Involvit vultus, atque INDIGNATUR *aper-*
tum

Fortunae praebere caput.

Sed et libenter legerim,

—*haud indignatus opertum
 Fortunae praebere caput.*

619.—*Nullo gemitu consensit ad ictum: De-*
spexitque nefas,] Omnes codices *Respexit: Con-*
sensit et Respexit, hoc est, *Favit, obsecutus est:*
 ut infra 645.

—*properas atque ingeris ictus,*

Qua votum est victo.

ix, 116,

Composita in mortem jacuit, favitque procellis.

626. *Ignorant*

- 625 Fata tibi longae fluxerunt prospera vitae.
 Ignorant populi, si non in morte probaris,
 An scieris adversa pati. ne cede pudori,
 Auctoremque dole fati. quacunque feriris,
 Crede manum foci. spargant, lacerentque licebit,
 630 Sum tamen, o superi, felix, nullique potestas
 Hoc auferre Deo. mutantur prospera vita :
 Non sum morte miser. videt hanc Cornelia caedem,
 Pompeiusque meus. tanto patientius oro
 Claude, dolor, gemitus : natus, conjuxque peremptum
 635 Si mirantur, amant. talis custodia Magno
 Mentis erat : jus hoc animi morientis habebat.
 At non tam patiens Cornelia cernere saevum
 Quam perferre nefas, miserandis aethera complet
 Vocibus : o conjux, ego te scelerata peremi :
 640 Letiferae tibi causa morae fuit avia Lesbos,
 Et prior in Nili pervenit littora Caesar.
 Nam cui jus alii sceleris ? sed quisquis in istud
 A superis immisere caput, vel Caesaris irae,
 Vel tibi prospiciens, nescis crudelis, ubi ipsa
 645 Viscera sint Magni : properas, atque ingeris ictus,
 Qua votum est victo. poenas non morte minores

Pendat,

626. *Ignorant populi, si non in morte probaris, An scieris adversa pati.*] Immo reponere IGNO-
 RENT, quantumvis recusent codices. et *Proba-*
ris, accipe *Proba-veris*.

627.—*Ne cede pudori,*] Ne te pudeat, quod
 jussu pueri, decreto spadonum, manu desertoris
 occideris. Non illis ascribenda mors tua, sed
 Caesari. Grotius.

632.—*Mutantur prospera vita : non sum*
morte miser.] Alii codices *Vitae*, probante ad
 Claudianum Nic. Heinio. tamen paulo ante ha-
 buimus v. 625, *Fluxerunt prospera vitae*. Repone,

—*mutantur prospera vita ;*

Non FIT morte miser.

Hoc, egregia sententiae venustate, suppeditat co-
 dex Collegii Trinitatis.

665. *Iratamque*

- Pendat, et ante meum videat caput. haud ego culpa
 Libera bellorum, quae matrum sola per undas,
 Et per castra comes, nullis absterrita fatis,
 650 Victum, quod reges etiam timuere, recepi.
 Hoc merui, conjux, in tuta puppe relinqui?
 Perfide, parcebas? te fata extrema petente
 Vita digna fui? moriar, nec munere regis.
 Aut mihi praecipitem nautae permittite saltum:
 655 Aut laqueum collo tortosque aptate rudentes:
 Aut aliquis Magno dignus comes exigat enssem.
 Pompeio praestare potest, quod Caesaris armis
 Imputet. o saevi, properantem in fata tenetis?
 Vivis adhuc, conjux, et jam Cornelia non est
 660 Juris, Magne, fui. prohibent accersere mortem:
 Servor victori. sic fata, interque suorum
 Lapsa manus, rapitur, trepida fugiente carina.
 At Magni cum terga sonent, et pectora ferro,
 Permanfisse decus sacrae venerabile formae,
 665 Iratamque Deis faciem, nihil ultima mortis
 Ex habitu, vultuque viri mutasse, fatentur
 Qui lacerum videre caput. nam saevus in ipso
 Septimius sceleris majus scelus invenit actu:
 Ac reteggit sacros, scisso velamine, vultus
 670 Semianimis Magni, spirantiaque occupat ora,
 Collaque in obliquo ponit languentia transtro.

Tunc

665. *Iratamque Deis faciem.*] Lege, CER-
 TANTEMQUE *deis*, forma scilicet. Mar-
 tialis ii, 43,

Grex tuus Iliaco poterat certare cinaedo.
 Par forma Ganymedi.

676.—*Operas*

- Tunc nervos, venasque secat, nodosaque frangit
 Ossa diu: nondum artis erat caput ense rotare.
 At postquam trunco cervix abscissa recessit,
 675 Vendicat hoc Pharius dextra gestare fatelles.
 Degener, atque operae miles Romane secundae,
 Pompeii diro sacrum caput ense recidis,
 Ut non ipse feras? o summi fata pudoris!
 Impius ut Magnum nosset puer, illa verenda
 680 Regibus hirta coma, et generosa fronte decora
 Caesaries compressa manu est; Pharioque veruto,
 Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsan
 Singultus animae, dum lumina nuda rigescunt,
 Suffixum caput est, quo nunquam bella jubente
 685 Pax fuit: hoc leges, campumque, et Rostra movebat.

Hac

676.—*Operae miles Romane secundae,*] τῶν
 διωλεσμένων, partium secundarum. A fabulis ductum.
 Major enim Achillae dignitas qui caput Pompeii
 gestavit, quam Septimii qui à se abscissum ge-
 stare ipse non potuit. Grotius.

678.—*O summi fata pudoris!*] Lege ex
 aliis codicibus, *Pro.*

681. *Caesaries compressa manu est;*] Immo ut
 alii codices *Comprensa*; ut veruto suffigatur ca-
 put. Suetonius in Galba xx, *Gregarius miles*
caput ei amputavit; et quoniam capillo prae calvi-
tie arripere non poterat, in gremium abdidit; mox
inserto per os pollice, ad Othonem detulit. Ovid.
Metam. ix, 317,

Dixit et adversa prensis a fronte capillis,
Stravit humi pronam.

et ix, 317,

—*prensamque ipsis dea saeva capillis*
Traxit.

Sed paucis, credo, placebit in eodem colo *Hirta*
coma et *Decora caesaries*. quid enim differunt
Coma et *Caesaries*? malle dixisse,

—*generosa fronte decora*
 CANITIES.

Jam enim canus erat Pompeius. Supra v. 56,

—*vultusque prementem*
Canitiem.

Ovid. x, 425,

—*albaque toto*
Vertice canities rigidis stetit hirta capillis.

Ceterum hinc cepit illud de Pompeio Silius xiii,
 861,

Ille, hirta cui subrigitur coma fronte, decorum
Et gratum terris Magnus caput.

702.—Hac

Hac facie, Fortuna, tibi, Romana, placebas.
 Nec satis infando fuit hoc vidisse tyranno :
 Vult sceleri supereffe fidem. tunc arte nefanda
 Submota est capiti tabes, raptoque cerebro
 690 Adficcata cutis, putrisque effluxit ab alto
 Humor, et infuso facies solidata veneno est.
 Ultima Lageae stirpis, perituraque proles,
 Degener, incestae sceptris cessure sororis,
 Cum tibi sacrato Macedon servetur in antro,
 695 Et regum cineres extructo monte quiescant,
 Cum Ptolemaeorum manes, seriemque pudendam,
 Pyramides claudant, indignaque Mausolea :
 Littora Pompeium feriunt, truncusque vadosis
 Huc illuc jactatur aquis. adeone molesta
 700 Totum cura fuit socero servare cadaver ?
 Hac Fortuna fide Magni tam prospera fata
 Pertulit : hac illum summo de culmine rerum
 Morte petit : cladesque omneis exegit in uno

Saeva

762.—*Hac illum summo de culmine rerum Morte petit :* Acutissimus Nic. Heinsius ad Silium xiv, 630, ex suis codicibus reponit, *Sorte petit*. Sed majus, ni fallor, et sceleratius mendum hic latet. Quid enim est *Petere aliquem DE culmine* ? Corrige,

Hac fortuna fide Magni tam prospera fata Pertulit : hac illum summo de culmine rerum
 PRAECIPITAT.

Hac, iterum subauditur *Fide* : quod cum non animadverterent Librarii, locum foede corrupe-
 runt. Seneca Nat. Quaest. Praef. p. 704, *Deus*

alia exultat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias jactat. et Epist. 47, *Dicat nunc aliquis me vocare ad pileum servos, et dominos de fastigio suo dejicere.*

703.—*Cladesque omneis exegit in uno Saeva die, quibus immunes tot praestitit annos :* Recta lectio, ut patet ex oppositione. Opponitur enim unus dies infelix tot annis felicibus. Grotius. Ut haec viri magni intelligas ; scias Franciscum Modium in Epistola xcv, ubi Lucani quaedam recenset, IMO DIE hic legendum contendere, non UNO.

I i i 717.—*Infauftus*

Saeva die, quibus immunes tot praestitit annos :

705 Pompeiusque fuit, qui nunquam mista videret
Laeta malis : felix nullo turbante Deorum,
Et nullo parcente miser. semel impulit illum
Dilata Fortuna manu. pulsatur arenis,
Carpitur in scopulis, hausto per vulnera fluctu

710 Ludibrium pelagi : nullaque manente figura,
Una nota est Magno capitis jactura revulsi.

Ante tamen Pharias victor quam tangat arenas,
Pompeio raptim tumulum Fortuna paravit,
Ne jaceat nullo, vel ne meliore sepulcro.

715 E latebris pavidus decurrit ad aequora Cordus.
Quaestor ab Idalio Cinyraeae littore Cypri
Infaustus Magni fuerat comes. ille per umbras
Ausus ferre gradum, victum pietate timorem
Compulit, ut mediis quaesitum corpus in undis

720 Duceret ad terram, traheretque ad littora Magnum.
Lucis moesta parum per densas Cynthia nubes

Praebebatur

717. *Infaustus Magni fuerat comes.*] MS. P.
Infaustus fugae. unde scribere liceat :

Infaustusque fugae fuerat comes.

Grotius. Quod vir summus partim ex codice,
partim ex conjectura extundit, id clare et integre
extat in codice Regio,

InfaustusQUE FUGAE fuerat comes.

Cujus vero comes? non *Magni* certe, nec ejus
fugae. Soli enim ex Pompeii comitatu una cum
eo in Achillae biremem ierant, Scena servus,
Philippus libertus, et Centuriones duo, Plutar-
cho in Pompeio teste. Ex his quattuor nemo
erat *Quaestor*. Addit Plutarchus, Libertum

istum fragmenta carinae contulisse, ad truncum
Pompeii corpus deustulandum : ei vero *superve-*
nisse hominem Romanum, jam senem, qui juvenis
olim Pompeio militaverat, et una cum Philippo
rogum composuisse ; ὡς μὲν, inquit κατὰ πάντα
μεμφόμεναι τὴν ΑΠΟΞΕ'ΝΩΣΙΝ, ἀντὶ πολλῶν ἀναρῶν τῷτο
γῆν ἐνθάμινος, ut non per omnia querar de Exilio, sed
pro multis miseriis hoc saltem nanciscar, maximum
Romani nominis imperatorem sepelisse. In hoc ho-
mine Romano, in hac ἀποξινώσι, sive fuga, latet
forte ille quisquis est Quaestor, qui Praetori suo
(ut verisimile est) in exilio comes fuerat, sed
Plutarcho γῆρ' senex est, Nostro 743, *Juvenis*.
vide de Gabinio exule Appian. Syr. p. 193.

741.—*Munere*

- Praebat; cano sed discolor aequore truncus
 Conspicitur. tenet ille ducem complexibus arctis
 Eripiente mari: nunc victus pondere tanto
 725 Expectat fluctus, pelagoque juvante cadaver
 Impellit. postquam sicco jam littore sedit,
 Incubuit Magno, lacrymasque effudit in omne
 Vulnus, et ad Superos, obscuraque sidera fatur:
 Non pretiosa petit cumulado ture sepulcra
 730 Pompeius, Fortuna, tuus: non pinguis ad astra
 Ut ferat e membris Eos fumus odores,
 Ut Romana suum gestent pia colla parentem,
 Praeferat ut veteres feralis pompa triumphos,
 Ut resonent cantu tristi fora, totus ut ignem
 735 Projectis moerens exercitus ambiat armis.
 Da vilem Magno plebei funeris arcam,
 Quae lacerum corpus siccos effundat in ignes.
 Robora non desint misero, nec sordidus ustor.
 Sit satis, o superi, quod non Cornelia fuso
 740 Crine jacet, subicique facem complexa maritum
 Imperat, extremo sed abest a munere busti
 Infelix conjux, nec adhuc a littore longe est.
 Sic fatus, parvos juvenis procul aspicit ignes,
 Corpus vile suis, nullo custode, cremantes.
 745 Inde rapit flammam, semustaque robora membris
 Subducens, quaecunque es (ait) neglecta, nec ulli
 Cara tuo, sed Pompeio felicior umbra,

Quod

741.—*Munere busti*] Ita MS. non, *funere*.
 Dolet enim Corneliā ultimum marito officium
 subijciendi facem non praestitisse. Grotius.

746.—*Quaecunque es (ait) neglecta, nec ulli*
Cara tuo,] Codex Collegii Trinitatis *Nec leta:*
 unde corrigendum,

Quod jam compositum violat manus hospita bustum,
 Da veniam: si quid sensus post fata relictum est :
 750 Cedis et ipsa rogo, paterisque haec damna sepulcri,
 Teque pudet, sparsis Pompeii manibus, uri.
 Sic fatur: plenusque sinus ardente favilla
 Pervolat ad truncum; qui fluctu paene relatus
 Littore pendebat. summas dimovit arenas,
 755 Et collecta procul lacerae fragmenta carinae
 Exigua trepidus posuit scrobe. nobile corpus
 Robora nulla premunt, nulla strue membra recumbunt:
 Admotus Magnum, non subditus, accipit ignis.
 Ille sedens juxta flammis, O maxime, dixit,
 760 Ductor, et Hesperii majestas nominis una,
 Si tibi jactatu pelagi, si funere nullo
 Tristior iste rogo; manes, animamque potentem

Officiis

*Quaecunque es (ait) NEC FLETA nec ulli
 Cara tuo.*

Virgil. xi, 372,

Nos animae viles, inhumata infletaque turba

et vi, 401,

Hic multum fleti ad superos belloque caduci.

753. *Pervolat ad truncum;*] Codices, *Pervo-*
lat, Praevolat, Evolat, vel Evolat malim, vel
Provolat.

761. *Si tibi jactatu pelagi, si funere nullo Tri-*
stior ille rogo;] *Funere nullo, ut supra 714,*

Ne jaceat nullo, vel ne meliore sepulcro.

Sed codex Berfmanni et Regius, *Funere nudo.*
 Quid si legendum?

*Si tibi jactatu pelagi, si pulvere nudo
 Tristior ille rogo.*

*Pulvere hic idem quod Litore, Arena. ix, 342,
 de Syrti,*

— *sicci jam pulveris agger.*

ix, 394,

— *dum primus arenas*

Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam.

Horat. Carm. i, 28, 23,

— *vagae ne parce malignus arenae
 mox, Injeto ter pulvere curras.*

Ovid. Metam. ix, 35,

*Ille cavis hausto spargit me pulvere palmis,
 Inque vicem fulvae jactu flavescit arenae.*

Noster x, 380,

— *tumulumque e pulvere parvo
 Aspice, Pompeii non omnia membra tegentem.*

765. Ne

Officiis averte meis : injuria fati
 Hoc fas esse jubet ; ne ponti bellua quicquam,
 765 Ne fera, ne volucres, ne saevi Caesaris ira
 Audeat : exiguam, quantum potes, accipe flammam,
 Romana succense manu. Fortuna recursus
 Si det in Hesperiam, non hac in sede quiescent
 Tam sacri cineres : sed te Cornelia, Magne,
 770 Accipiet, nostraque manu transfundet in urnam.
 Interea parvo signemus littora faxo,
 Ut nota sit busti ; si quis placare peremtum
 Forte volet, plenos et reddere mortis honores ;
 Inveniat trunci cineres, et norit arenas,
 775 Ad quas, Magne, tuum referat caput. haec ubi fatus,
 Excitat invalidas admoto fomite flammās.
 Carpitur, et lentum Magnus distillat in ignem,
 Tabe fovens bustum. sed jam percusserat astra
 Aurorae promissa dies : ille, ordine rupto
 780 Funeris, attonitus latebras in littore quaerit.
 Quam metuis, demens, isto pro crimine poenam,
 Quo te fama loquax omneis accepit in annos ?
 Condita laudabit Magni focer impius ossa.
 I modo securus veniae, fassusque sepulcrum
 785 Polce caput. cogit pietas imponere finem
 Officio. semusta rapit, resolutaque nondum

Ossa

765. Ne fera, ne volucres, ne saevi Caesaris
 ira] Lege cum codice Collegii Trinitatis, Volu-
 cris; Bellua, Fera, Volucris.

straque manu transfundet in urnam.] Quomodo
 Nostra manu, si Cornelia accipiet? Corrige,

PROPRIAQUE manu transfundet in urnam.

769.—Sed te Cornelia, Magne, Accipiet, no-

793.—Placet

- Offa fatis, nervis, et iniustis plena medullis
 Aequeorea restinguit aqua, congestaque in unum
 Parva clausit humo. tum ne levis aura relectos
 790 Auferret cineres, saxo compressit arenam ;
 Nautaque ne bustum religato fune moveret,
 Inscriptis sacrum semusto stipite nomen :
 Hic situs est Magnus. placet hoc, Fortuna, sepulcrum
 Dicere Pompeii : quo condi maluit illum,
 795 Quam terra caruisse fover ? temeraria dextra,
 Cur obicis Magno tumulum, manesque vagantes
 Includis ? situs est, qua terra extrema refuso
 Pendet in Oceano. Romanum nomen, et omne
 Imperium Magno est tumuli modus. obrue saxa
 800 Crimine plena Deum. si tota est Herculis Oete,
 Et juga tota vacant Bromio Nyseia ; quare
 Unus in Aegypto Magno lapis ? omnia Lagi
 Rura tenere potest, si nullo cespite nomen
 Haeserit. erremus populi, cinerumque tuorum,
 805 Magne, metu nullas Nili calcemus arenas.
 Quod si tam sacro dignaris nomine saxum ;
 Adde actus tantos, monumentaque maxima rerum :

Adde

793.—Placet hoc, Fortuna, sepulcrum Dicere Pompeii :] Val. Max. i, 8, 9, Ipsi fortunae erubescendum rogam.

Quare Bersmanniani codicis lectionem admittimus,

Quod si tam CLARO dignaris nomine saxum.

795.—Temeraria dextra] Poëtica est increpatio. Grotius.

806. Quod si tam sacro dignaris nomine saxum ;] Jam antea hoc habuimus v. 792,

Inscriptis sacrum semusto stipite nomen.

807. Adde actus tantos, monumentaque maxima rerum :] Tantos maximaque, hoccine placet ? Maxima rerum monumenta, velles credo potius, maximarum rerum monumenta. Codex Bersmannii Momentaque. Corrige,

Adde

Adde truces Lepidi motus, Alpinaque bella,
Armaque Sertori revocato Consule victa,

810 Et currus, quos egit eques : commercia tuta
Gentibus, et pavidos Cilicas maris. adde subactam
Barbariem, gentesque vagas, et quicquid in Euro
Regnorum, Boreaue jacet. dic semper ab armis
Civilem repetisse togam : ter curribus actis

815 Contentum patriae multos donasse triumphos.
Quis capit haec tumulus ? surgit miserabile bustum
Non ullis plenum titulis, non ordine tanto
Fastorum : solitumque legi super alta Deorum
Culmina, et extructos spoliis hostilibus arcus,

820 Haud procul est ima Pompeii nomen arena,

Depressum

Adde actus TACITOS, MOMENTAQUE
maxima rerum.

Adde primum actus vitae ejus tacitos, quae in
pace, in silentio, in curia, in rostris, in campo,
consilio suo et autoritate egit ; quamvis non
ita foris clara, maxima tamen rerum momenta :
deinde adde (ut in versibus sequentibus) bella
ejus et res gestas. Noster iii, 338,

—non pondera rerum

Nec momenta sumus.

vii, 118,

Si sine momento rerum, Partisque ruina
Casurum est, feriat,

816.—Surgit miserabile bustum] Quomodo
surgit, quod tam humile est, ut viator stans rec-
tus legere nequeat ? Surgit, de altis et sublimi-
bus dicitur, ut infra 866,

Ardue marmoreo surrexit pondere moles.

Repone,

SORDET miserabile bustum.

Et quid sodes illud est, Non ullis plenum titulis ?
Non tot, non tantis titulis plenum facile cape-
rem ; at non Ullis plenum non intelligo. Re-
pone,

Non ILLIS plenum titulis.

Illis titulis, quos novem versibus numeraverat.

820. Haud procul est ima Pompeii nomen arena,
Depressum tumulo,] Quid est Nomen, depressum
tumulo ? De depressione cautum erat, cum dixit,
Haud procul ima arena. Lege ex aliis manuscrip-
tis, IMPRESSUM tumulo.

Virgil. Georg. i, 263,

Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.

823. Noxia

Depressum tumulo, quod non legat advena rectus,
Quod nisi monstratum Romanus transeat hospes.

Noxia civili tellus Aegyptia fato.

Haud equidem immerito Cumanae carmine Vatis

825 Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora

Hesperius miles, ripasque aestate tumentes.

Quid tibi, faeva, precer pro tanto crimine, tellus?

Vertat aquas Nilus, quo nascitur orbe, retentus,

Et steriles egeant hybernis imbribus agri,

830 Totaque in Aethiopum putres solvaris arenas.

Nos in templa tuam Romana accepimus Isin,

Semideosque canes, et fistra jubentia luctus,

Et quem tu plangens hominem testaris Osirim:

Tu nostros, Aegypte, tenes in pulvere Manes.

835 Tu quoque cum saevo dederis jam templa tyranno,

Nondum Pompeii cineres, o Roma, petisti:

Exul

823. *Noxia civili tellus Aegyptia fato,*] Proper-
tius.

• *Noxia Alexandria dolis aptissima tellus.*
Grotius.

824. *Haud equidem immerito Cumanae carmine
Vatis Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora Hesper-
ius miles,*] Appianus de Gabinio: ὑπο τῆς τῶν
ῥωμαίων βελῆς ἔφυγεν, ἐπὶ τῷ ἀνεν ψηφίσματι εἰς Αἴγυπ-
τον ἰμβαλεῖν ἐπὶ πολέμῳ, ῥωμαίοις ἀπαισίῳ νομιζομένῳ.
ἦν γὰρ τι Σιβύλλιον αὐτοῖς ἀπαγορεύον. Grotius.

833. *Et quem tu plangens hominem testaris
Osirim:]* Ex Xenocratis dicto ad Aegyptios:
ἔτοι εἰ μὲν θεοὶ εἰ σὶ μοὶ θρηνεῖτε αὐτὸς. εἰ δὲ ἄνθρωποι,
μὴ δύετε αὐτοῖς. Pari modo Xenophanes Eleates
Graecis de Leucothea. εἰ μὲν θεὸν ὑπολαμβάνουσι μὴ
θρηνεῖν, εἰ δ' ἄνθρωπον, μὴ δύειν. Grotius.

836. *Nondum Pompeii cineres, o Roma, petisti:]*

At quoties Noster casu vocativo *Roma?* nusquam
alibi, o Roma. Codex Regius,

Nondum Pompeii cineres, ROMANE, petisti.

Egregie. Virgilius,

Tu regere imperio populos, Romane, memento.

Auctor ad Liviam 19,

Ignotumque tibi meruit, Romane, triumphum.

Horatius Carm. iii, 6,

*Delicta majorum immeritus lues,
Romane.*

Sat. i, 4, 85,

Hic niger est; hunc tu, Romane, caveto.

et Alibi saepe.

857. *Advertet?*

Exul adhuc jacet umbra ducis. si secula prima
 Victoris timuere minas; nunc excipe saltem
 Offa tui Magni, si nondum subruta fluctu
 840 Invisa tellure sedent. quis busta timebit?
 Quis sacris dignam movisse verebitur urnam?
 Imperet hoc nobis utinam scelus, et velit uti
 Nostro Roma sinu: fatis o nimiumque beatus,
 Si mihi contingat manes transferre revulsos
 845 Ausoniam, si tale ducis violare sepulcrum.
 Forfitan aut fulco sterili cum poscere finem
 A Superis, aut Roma volet feralibus Austris,
 Ignibus aut nimis, aut terrae tecta moventi:
 Consilio, jussuque Deum transibis in urbem,
 850 Magne, tuam, summusque feret tua busta sacerdos.
 Nam quis ad exustam Cancro torrente Syenen
 Ibit, et imbrifera fittas sub Pleiade Thebas
 Spectator Nili: quis rubri stagna profundi,
 Aut Arabum portus mercis mutator Eoae,
 855 Magne, petet, quem non tumuli venerabile saxum,
 Et cinis in fummis forsan turbatus arenis
 Advertet? manesque tuos placare jubebit,
 Et Casio praeferre Jovi? nil ista nocebunt
 Famae busta tuae. templis, auroque sepultus
 860 Vilior umbra fores: nunc est pro numine summo,
 Hoc tumulo Fortuna jacens. augustius aris
 Victoris Libyco pulsatur ab aequore saxum.

Tarpeiis

857. *Advertet?*] Ita recte MS. Grotius. quodammodo cum ipso Pompeio sepulta, cui
 861. *Hoc tumulo Fortuna jacens.*] Fortuna semper adfuerat. Grotius. Minore cum Pom-
 K k k peii

Tarpeiis qui saepe Deis sua tura negarunt,
Inclusum fusco venerantur cespite fulmen.

865 Proderit hoc olim, quod non mansura sepulcri
Ardua marmoreo surrexit pondere moles.

Pulveris exigui sparget non longa vetustas
Congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt
Argumenta tuae. veniet felicior aetas,

870 Qua sit nulla fides saxum monstrantibus istud :
Atque erit Aegyptus populis fortasse nepotum
Tam mendax Magni tumulo, quam Creta Tonantis.

peii laude *Fortuna* tumulo adjacet, quam Ajacis
Telamonii *Virtus*.

*Αδ' ἰγὺ ἀ τλάμων Ἀρίτα παρὰ τῷδε κἀθημαί
Αἰάλοε τὸ μῦθον, κειραμένα Πλοκάμωε.

863. *Tarpeiis qui saepe Deis sua tura negarunt,*
Melius alii codices *Negarant*.

864. *Inclusum fusco venerantur cespite fulmen.*
Thusco MSS. *Thusco cespite*, id est aggestione
facta ex Ethrusca disciplina. Scholiaſtes ad Per-
ſium : in usu fuit ut aruspices adducti ex Ethruria
fulmina transfigurata in lapides infra terram ab-

ſconderent. *Venerantur*, caeſis bidentibus, unde
bidental dictus locus, vide interpretem ad artem
Horatii et quae nos ſupra circa finem libri primi.
Vide et Feſtum in voce Scribonianum puteal :
ubi integri dicit quod hic eſt includi. Sopiri dix-
it Varro, ubi de Curtio lacu agit. Grotius.

865.—*Quod non mansura ſepulcri Ardua mar-
moreo ſurrexit pondere moles.* Manuscripti pleri-
que omnes *Mansura futuris* : Recte. neque opus
eſt voce *Sepulcri*, ut ſepulcrum intelligamus.

870.—*Saxum monstrantibus iſtud :* Illud
omnes fere codices,

M. ANNAEI LUCANI
PHARSALIAE

LIBER NONUS.

AT non in Pharia manes jacuere favilla,
Nec cinis exiguus tantam compescuit umbram :
Profiluit busto, semustaque membra relinquens,
Degeneremque rogam, sequitur convexa Tonantis.
5 Qua niger astriferis connectitur axibus aër ;
Quodque patet terras inter, lunaeque meatus,

Semidei

5. *QUA niger astriferis connectitur axibus aër :* Si *Niger aer*, ut codices habent, idcirco est, quia aether majore fruitur lumine ; si *Piger*, ut fortasse reponendum, quia velociore motu pollet. Noster iv, 74, *Congestumque aëris atri*, vi, 107, *Aëre non pigro*.

6. *Quodque patet terras inter lunaeque meatus*] Alii codices *Patens* : quod probat vir egregius Frid. Gronovius *Observ.* i, 13, *Quod inter terras*, ait, et *lunae meatus patens habitant manes* : inspicere contextum, et verissimum hoc esse fatebere. Non audio. Illud *Patet* cum prioribus connectitur, non cum sequentibus. Sequitur convexa

tonantis, *Qua aër connectitur, Quodque patet*. Pone distinctionem post *Meatus* : et deinde ordine, *Semidei manes habitant*. Ita solent Poetae :

Virgil. *Aeneid* i, 16,

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni.

et 535,

Terra antiqua, potens armis atque ubere glebae :

Oenotri coluere viri.

iii, 104, et 106,

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto :

Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.

K k k 2

8. *Innocuos*

Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vitae patientes aetheris imi
Fecit, et aeternos animam collegit in orbes.

10 Non illuc auro positi, nec ture sepulti
Perveniunt. illic postquam se lumine vero
Implevit, stellasque vagas miratur, et astra
Fixa polis, vidit quanta sub nocte jaceret
Nostra dies, risitque sui ludibria trunci.

15 Hinc super Emathiae campos, et signa cruenti
Caesaris, ac sparsas volitavit in aequore classes;
Et scelerum vindex in sancto pectore Bruti
Sedit, et invicti posuit se mente Catonis.

Ille, ubi pendeat casus, dubiumque manebat,
20 Quem mundi dominum facerent civilia bella,
Oderat et Magnum, quamvis comes isset in arma
Auspiciis raptus patriae, ductuque Senatus.
At post Theffalicas clades jam pectore toto
Pompeianus erat. patriam tutore carentem

25 Excepit, populi trepidantia membra refovit,
Ignavis manibus projectos reddidit enses:
Nec regnum cupiens gessit civilia bella,
Nec servire timens. nil causa fecit in armis

Ipse

8. *Innocuos vitae patientes aetheris imi*] Plerique omnes scripti *Vita*; et sic Priscianus p. 1123, et ad Statium Lactantius p. 202. Placet, tamen *Vitae*, quia alter genitivus sequitur, *Aetheris imi*. Seneca Epist. 102, p. 508, *Nondum* (dum vivimus) *caelum nisi ex intervallo* pati possumus. Nat. Quaest. p. 668, *Summa aëris pars tenuissima, propter viciniam aeternorum ignium, illa pars vicina terris densa et caliginosa est.*

11.—*Lumine vero*] Semel Servius citat, *Lumine vivo*.

12.—*Stellasque vagas miratur, et astra*] Alii codices *Miratus*. *Miratus vidit*: Si enim *miratur*, oportet *Et vidit*.

28. *Nec servire timens.*] Quippe paratus mori: *τίς ἰσὶ δύνῃ τῷ θανάτῳ ἀφ' ὧν δὲ*. Grotius.

- Ipse sua : totae post Magni funera partes
 30 Libertatis erant : quas ne per littora fusas
 Colligeret rapido victoria Caesaris actu,
 Corcyrae secreta petit, ac mille carinis
 Abstulit Emathiae secum fragmenta ruinae.
 Quis ratibus tantis fugientia crederet ire
 35 Agmina? quis pelagus victas arctasse carinas?
 Dorida tunc Malean, et apertam Taenaron umbris
 Inde Cythera petit : Boreaue urgente carinas
 Creta fugit : Dictaea legit, cedentibus undis,
 Littora. tunc ausum classi praecludere portus
 40 Impulit, ac faevas meritum Phycunta rapinas
 Sparfit : et hinc placidis alto delabitur auris
 In littus, Palinure, tuum : (neque enim aequore tantum
 Ausonio monimenta tenes ; portusque quietos
 Testatur Libye Phrygio placuisse magistro.)

45 Cum

32.—*Ac mille carinis Abstulit Emathiae secum fragmenta ruinae.*] Versu abhinc tertio iterum habemus, *victas arctasse carinas* ; ac rursus quinto, *Boreaue urgente carinas.* ut evitemus hoc, fortasse legendum,

—et mille LIBURNIS.

37.—*Boreaue urgente carinas*] Occidit nos haec crambe *Carinas* : quod altero abhinc versu est, nec ibi sollicitandum. Lege hic,

—*Boreaue urgente Ceruchos.*

ut v, 418, de eodem vento,

Hic utinam summi curvet carchesia mali.

In summo malo et Ceruchi sunt, viii, 177,

—et instabit summis minor Ursa Ceruchis.

40.—*Ac faevas meritum Phycunta rapinas*] Oppidum est Cyrenaicae, contra Taenarum. Meminere Strabo libro xvii. Plinius lib. iv. Solinus et Stephanus. Construitur autem cum masculino quia illa in ὅς contracta sunt ex οἷς, ut ὅπως fuit ὁπῶς, κρησῶς κρησῶς, χαμῶς χαμῶς. et additum olim χῶς. Sic φυνῶς, φυνῶς χῶς. Pari constructione in quinto dixit *quas avias Hydrus* ἰδρῶς. Similia sunt πυξῶς, σινῶς, πισσινῶς, σελινῶς, δαφνῶς. Grotius.

42. *In littus, Palinure, tuum : (neque enim aequore tantum)* Parenthesin necessario hic addimus. Grotius.

44. *Testatur Libye.*] Ante fuit *Libyae*, male. Non Italia sola, sed et Africa testatur tutos portus Palinuro

45 Cum procul ex alto tendentes vela carinae
 Ancipites tenuere animos, sociosne malorum,
 An veherent hostes : praeceps facit omne timendum
 Victor, et in nulla non creditur esse carina.
 Ast illae puppes luctus, planctusque ferebant,

50 Et mala vel duri lacrymas motura Catonis.

Nam postquam frustra precibus Cornelia nautas
 Privignique fugam tenuit, ne forte repulsus
 Littoribus Phariis remearet in aequora truncus,
 Ostenditque rogam non iusti flamma sepulcri :

55 Ergo indigna fui, dixit, Fortuna, marito

Accendisse rogam, gelidos effusa per artus

Incubuisse viro, laceros exurere crines,

Membraque dispersi pelago componere Magni ?

Vulneribus cunctis largos infundere fletus ?

60 Ossibus, et tepida vestes implere favilla ?

Quicquid ab extincto licuisset tollere busto,

In templis sparsura Deum. sine funeris ullo

Ardet honore rogam : manus hoc Aegyptia forsan

Obtulit officium grave manibus. o bene nudi

65 Crassorum cineres ! Pompeio contigit ignis

Invidia maiore Deum. similisne malorum

Sors

linuro placuisse, et ab ipso dictos. Grotius.
 Recte. nam *Phrygio magistro* est *Palinuro* : non
 ut quidam putant *Aeneae*.

45. *Cum procul ex alto tendentes vela carinae*]
 Satis superque *Carinarum* habuimus, et ecce
 quarta vice *Carinae* : et quintum mox insuper
 tertio mox versu, *Et in nulla non creditur esse ca-*
rina. Non expedio, nisi iterum legas, *Liburnae*.

57.—*Laceros exurere crines,*] Cujus quaeso
crines ? non Pompeii, suos enim hic Cornelia
 intelligit. Seneca *Troad.* 409,

Quid moesta, Phrygiae, turba laceratis comas ?
 et 98,

Solvimus omnes
Lacerum multo funere crinem.

- Sors mihi semper erit? nunquam dare busta licebit
 Conjugibus: nunquam plenas plangemus ad urnas?
 Quid porro tumulis opus est, aut ulla requiris
 70 Instrumenta dolor? non toto pectore portas,
 Impia, Pompeium? non imis haeret imago
 Visceribus? quaerat cineres victura superstes.
 Nunc tamen hic, longe qui fulget luce maligna,
 Ignis adhuc aliquid Phario de littore surgens,
 75 Ostendit mihi, Magne, tui: jam flamma resedit,
 Pompeiumque ferens vanescit Solis ad ortus
 Fumus, et invisi tendunt mihi carbasa venti.
 Non mihi nunc tellus Pompeio siqua triumphos
 Victa dedit, non alta terens Capitolia currus
 80 Grator: elapsus felix de pectore Magnus:
 Hunc volumus, quem Nilus habet, terraeque nocenti
 Non haerere queror: crimen commendat arenas.
 Linquere, si qua fides, Pelusia littora nolo.
 Tu pete bellorum casus, et signa per orbem,
 85 Sexte, paterna move: namque haec mandata reliquit
 Pompeius vobis in nostra condita cura,

Me

70.—Non toto pectore portas] Plerique co-
 dices Non toto in.

73. Nunc tamen hic, longe] An legendum?

NUM tamen HINC longe qui fulget luce maligna,
 Ignis, adhuc aliquid, Phario de litore surgens
 Ostendit mihi, Magne, tui?

Manuscripti aliquot habent Hinc.

75.—Jam flamma resedit,] Rectius MS. P.
 residit, sequitur enim vanescit. Grotius.

83. Linquere, si qua fides, Pelusia littora nolo.]
 Versus spurius. nullum certum locum habet in
 Manuscriptis; et a quibusdam abest. illud Si qua
 fides longe hic ineptissimum est.

85.—Namque haec mandata reliquit Pompeius
 vobis in nostra condita cura,] Codex Regius NO-
 BIS et CREDITA: quem si sequimur, sic re-
 fingendus foret locus,

reliquit
 Pompeius nobis et nostrae credita curae.

ut,

- Me cum fatalis leto damnaverit hora,
 Excipite, o nati, bellum civile, nec unquam,
 Dum terris aliquis nostra de stirpe manebit,
 90 Caesaribus regnare vacet. vel sceptrum, vel urbes
 Libertate sua validas impellite fama
 Nominis: has vobis parteis, haec arma relinquo.
 Inveniet classes quisquis Pompeius in undas
 Venerit: et noster nullis non gentibus haeres
 95 Bella dabit: tantum indomitos, memoresque paterni
 Juris habete animos. uni parere decebit,
 Si faciet partes pro libertate, Catoni.
 Exolvi tibi, Magne, fidem, mandata peregi.
 Infidiae valuere tuae, deceptaque vixi,
 100 Ne mihi commissas auferrem perfida voces.
 Jam nunc te per inane chaos, per Tartara, conjux,
 Si sunt ulla, sequar: quam longo tradita leto
 Incertum est: poenas animae vivacis ab ipsa
 Ante feram. potuit cernens tua vulnera, Magne,
 105 Non fugere in mortem: planctu contusa peribit:
 Effluet in lacrymas: nunquam veniemus ad enses,
 Aut laqueos, aut praecipites per inania jactus.
 Turpe mori post te solo non posse dolore.

Sic

ut mox v. 100,

*Ne mihi commissas auferrem perfida voces.*Sed bene habet recepta lectio *Condita*. Catullus
De nuptiis Pelei,*Tum vero facito, ut memori tibi condita corde
Haec vigeant mandata nec ulla obliteret aetas.*

Phaedrus iv, Praef.

Quod interiore condidit cura angulo.

Val. Flaccus iii, —

— *sed nostra requiret
Cura viam, memori jam pridem cognita vate.*Ubi Heinſius, *Cognita vittae*, vel *Cognita fato*.
Immo lege *Condita mente*.109. — *Caput*

- Sic ubi fata, caput ferali obducit amictu,
 110 Decrevitque pati tenebras, puppisque cavernis
 Delituit : saevumque arcte complexa dolorem
 Perfruitur lacrymis, et amat pro conjuge luctum.
 Illam non fluctus, stridentisque rudentibus Eurus
 Movit, et exurgens ad summa pericula clamor :
 115 Votaque sollicitis faciens contraria nautis,
 Composita in mortem jacuit, favitque procellis.
 Prima ratem Cypros spumantibus accipit undis :
 Inde tenens pelagus, sed jam moderatior, Eurus
 In Libycas egit fedes, et castra Catonis.
 120 Tristis, ut in multo mens est praesaga timore,
 Aspexit patrios comites a littore Magnus,
 Et fratrem : medias praeceps tunc fertur in undas.
 Dic ubi sit, germane, parens : stat summa, caputque
 Orbis ? an occidimus, Romanaque Magnus ad umbras
 125 Abstulit ? haec fatur : quem contra talia frater.
 O felix, quem fors alias disperfit in oras,

Quique

109. — *Caput ferali obducit amictu,*] Omnes fere libri *Obduxit*, ut mox *Decrevit*, *Delituit*.

121. *Aspexit patrios comites a littore Magnus,*] Qui hic *Magnus* vocatur, est Cnaeus Pompeius Magni filius. Scio equidem vel in Caligulae et Claudii aetate cognomen Magni in familia perseverasse. vix tamen crediderim Nostrum, cum alterum filium, vi, 420, et ix, 85, Sextum praenomine suo vocat, non et hunc itidem Cnaeum appellasse, ne in ambigui vitium incideret. In libris scriptis fere semper *Gnaeus* scribitur, non Cnaeus, et nonnumquam in inscriptionibus : Graecis semper Γναῖος, ut Caius, Γαῖος : c enim litera tam ordine quam potestate, Graecorum

et olim respondebat. Facile autem fuit Librariis *Gnaeus* in *Magnus* commutare. Repone igitur,

Aspexit patrios comites a littore Gnaeus.

et iterum v. 145,

— *cum talia Gnaeus,*
Audisset.

Nec duas consonantes metuas ; cum Horatius in medio verbo easdem corripuerit,

Donatura cygni, si libeat, sonum.

125. — *Haec fatur : quem contra talia frater.*] Duo ex nostris codices *Contra quem*. Repone,

L I I

— *haec*

Quique nefas audis : oculos, germane, nocenteis
Spectato genitore fero. non Caesaris armis
Occubuit, dignoque perit auctore ruinae.

130 Rege sub impuro Nilotica rura tenente,
Hospitii fretus Superis, et munere tanto
In proavos, cecidit donati victima regni.
Vidi ego magnanimi lacerantes pectora patris :
Nec credens Pharium tantum potuisse tyrannum,

135 Littore Niliaco socerum jam stare putavi.
Sed me nec sanguis, nec tantum vulnera nostri
Affecere senis, quantum gestata per urbes
Ora ducis, quae transfixo sublimia pilo
Vidimus : haec, fama est, oculis victoris iniqui

140 Servari, scelerisque fidem quaesisse tyrannum.
Nam corpus Phariaene canes, avidaeque volucres
Distulerint, an furtivus, quem vidimus, ignis

Solverit,

—haec fatur : contra CUI talia frater.

deos scelerum. Ovid. Met. v, 45,

Cui, non Quem : quippe Contra adverbium hic
est, non praepositio. Noster viii, 186,

—testatus jusque fidemque
Hospitiique deos.

Nostra jubes ? dubio contra cui pectore Magnus.

Silius ii, 493,

Haec fatus Alcmena : contra cui talia virgo.

126. O felix, quem fors alias dispersit in oras,]
Corrige Fors vel ob illud Dispersit. . Noster ii,
12,

Sive nihil positum est, sed Fors incerta vagatur.

131. Hospitii fretus Superis,] Omnes fere co-
dices Hospitiis. Perperam. Hospitii Superis, ut
vii, 168, Scelerum superos, et ii, 80, Terribilesque

137.—Gestata per urbes] Per urbem MSS.
omnes : Alexandria scilicet. Grotius. Immo,
sunt codices, qui Urbes habent, et placet. Per
urbes, usque ad Alexandriam. neque enim Alex-
andriae hoc actum est, sed Pelusi : quo appulit
Pompeius.

140.—Scelerisque fidem quaesisse tyrannum.]
Corrige Scelerique. Hoc postulat Quaerere et In-
venire. Livius xxv, 16, Eum decus eximium
egregiumque solatium suae morti inventurum.

146.—Non

leg. avidone

- Solverit, ignoro. quaecunque injuria fati
 Abstulit hos artus, Superis haec crimina dono :
 145 Servata de parte queror. Cum talia Magnus
 Audisset : non in gemitus, lacrymasque dolorem
 Effudit ? justaque furens pietate profatur :
 Praecipitate rates e ficco littore, nautae ;
 Classis in adversos erumpat remige ventos :
 150 Ite, duces, mecum : nunquam civilibus armis
 Tanta fuit merces, inhumatos condere manes,
 Sanguine semiviri Magnum fatiare tyranni.
 Non ego Pellaeas arces, adytisque resectum
 Corpus Alexandri pigra Mareotide mergam ?
 155 Non mihi Pyramidum tumulis evulsus Amasis,
 Atque alii reges Nilo torrente natabunt ?
 Omnia dent poenas nudo tibi, Magne, sepulcra :
 Evolvam busto jam numen gentibus Isin,
 Et tectum lino spargam per vulgus Osirim,
 160 Et sacer in Magni cineres mactabitur Apis,
 Suppositisque Deis uram caput. has mihi poenas
 Terra dabit : linquam vacuos cultoribus agros ;
 Nec, Nilus cui crescat, erit : solusque tenebis

Aegyptum

146.—Non in gemitus, lacrymasque dolorem
 Effudit ;] Melius Berfmanni codex Effundit, ut
 mox Profatur.

158. Evolvam busto jam numen gentibus Isin,
 Et tectum lino spargam per vulgus Osirim,] Minae
 exorcistarum apud Aegyptios. Eusebius in prae-
 paratione sic ponit : τὰ κρύπτα τῆς τοῦ θεοῦ ἐκφανῶ. τὰ
 μύητα τῆς ὁσίης διασπείρω τῇ τύφῳ, Habet et Iam-
 blichus vi, 5. Grotius.

161.—Has mihi poenas Terra dabit :] Re-
 pone, cum codice Regio,

—has mihi poenas
 Terra dabis.

Nam et versu proximo, Solusque tenebis Aegyptum,
 genitor, plerique codices habent Tenebit.

Aegyptum, genitor, populis superisque fugatis.

165 Dixerat, et classem saevas rapiebat in undas.

Sed Cato laudatam juvenis compescuit iram.

Interea totis audito funere Magni

Littoribus sonuit percussus planctibus aether:

Exemploque carens, et nulli cognitus aevo

170 Luctus erat, mortem populos deflere potentis.

Sed magis, ut visa est lachrymis exhausta, solutas

In vultus effusa comas, Cornelia puppe

Egrediens, rursus geminato verberere plangunt.

Ut primum in sociae pervenit littora terrae,

175 Collegit vestes, miserique insignia Magni,

Armaque, et impressas auro, quas gesserat olim,

Exuvias, pictasque togas, velamina summo

Ter conspecta Jovi, funestoque intulit igni.

Ille fuit miserae Magni cinis. accipit omnis

180 Exemplum pietas, et toto littore busta

Surgunt Thessalicis reddentia manibus ignem.

Sic, ubi depastis submittere gramina campis,

Et renovare parans hybernas Appulus herbas,

Igne foveat terras, simul et Garganus, et arva

185 Vulturis, et calidi lucent buceta Matini.

Non tamen ad Magni pervenit gratius umbram,

Omne

165. *Dixerat, et classem saevas rapiebat in undas.*] Cur *jaevas undas*, cum *Moderatior Euris* v. 117, jam tum fraternam classem in portum egerat? Romanis, qui, cum caelum servarent, in meridiem se verterent, Euris sive Oriens a laeva erat, a dextra Occidens. Repone igitur,

Dixerat et classem LAEVAS rapiebat in undas.

hoc est, Alexandriam versus, quod comminatus est.

185.—*Buceta Matini.*] Sic legendum: non *buxeta*. Grotius.

192. Cui

- Omne quod in Superos audet convicia vulgus.
 Pompeiumque Deis obicit, quam pauca Catonis
 Verba, sed a pleno venientia pectore veri.
 190 Civis obit (inquit) multo majoribus impar
 Nolle modum juris, sed in hoc tamen utilis aevo,
 Cui non ulla fuit iusti reverentia : salva
 Libertate potens, et solus plebe parata
 Privatus servire sibi, rectorque Senatus,
 195 Sed regnantis, erat. nil belli jura poposcit :
 Quaeque dari voluit, voluit sibi posse negari.
 Immodicas possedit opes : sed plura retentis
 Intulit : invasit ferrum, sed ponere norat.
 Praetulit arma togae : sed pacem armatus amavit.
 200 Juvit sumta ducem, juvit dimissa potestas.
 Casta domus, luxuque carens, corruptaque nunquam
 Fortuna domini. clarum, et venerabile nomen
 Gentibus, et multum nostrae quod proderat urbi.
 Olim vera fides Sylla Marioque receptis

205 Libertatis

192. Cui non ulla fuit iusti reverentia,] Aevo, cui non reverentia iusti fuit? utique si de Aevo hoc diceret, dicendum erat Quo.

196. Quaeque dari voluit, voluit sibi posse negari.] Velleius de eodem hoc Pompeio: potentiae quae honoris causa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus. Et de eodem Dion: ὁ μὲν Πομπηίου παρ' ἐκόντων τιμῶσθαι καὶ ἰθιλότων ἀπορῶσθαι, φιλοῦσθαι τε ἰσχυρά. τῷ δὲ (Caesari) ἔδιν' ἑμῶν αἰ καὶ ἀκόλων ἀρχοὶ καὶ μισοῦσιν ἰσχυράσθαι, τὰς τε τιμὰς αὐτὸς ἐαυτῷ δίδων. Cic. de Finibus ii: Ut hodie est noster Pompeius, cui recte facienti gratia est habenda: esse enim, quamvis vellet iustus, iniquus poterat impune. Sic et epistola quae Ci-

ceronis nomine ad Octavium legitur, Antonium Octavio conferens: Ille ea tamen exorabat, quae volebat auferre: tu extorques. Grotius.

197.—Sed plura retentis Intulit:] Hoc verius puto quam quod nimis liberaliter de eo Velleius: Pecunia Tygranis, sicut Pompeio moris erat, redacta in quaestoris potestatem, ac publicis descripta literis. Grotius.

198.—Invasit ferrum, sed ponere norat.] Consentit et in hac re Velleius: qui sic de Pompeio: In appetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus, ut qui eos, ut libentissime iniret, ita finiret aequo animo, et quod cupisset arbitrio suo sumere, alieno deponeret. Grotius.

207. Nec

454 M. ANNAEI LUCANI

- 205 Libertatis obit : Pompeio rebus adempto
Nunc et ficta perit. non jam regnare pudebit :
Nec color imperii, nec frons erit ulla Senatus.
O felix, cui summa dies fuit obvia victo,
Et cui quaerendos Pharium scelus obtulit enses :
210 Forfitan in foceri potuisses vivere regno.
Scire mori, fors prima viris, sed proxima cogi.
Et mihi, si fatis aliena in jura venimus,
Da talem, Fortuna, Jubam : non deprecor hosti
Servari, dum me servet cervice recisa.
215 Vocibus his major, quam si Romana sonarent
Rostra ducis laudes, generosam venit ad umbram
Mortis honos. fremit interea discordia vulgi
Castrorum, bellicque piget post funera Magni :
Cum Tarcho in motu linquendi signa Catonis
220 Sustulit ; hunc rapta fugientem classe secutus
Littus in extremum, tali Cato voce notavit :
O nunquam pacate Cilix ! iterumne rapinas
Vadis in aequoreas ? Magnum Fortuna removit :
Jam pelago pirata redis. tunc respicit omneis
225 In coetu, motuque viros : quorum unus aperta
Mente fugae, tali compellat voce regentem :

Nos

207. *Nec color imperii,*] Cic. l. iv. epist. 15. ad Atticum : *Amisimus, mi Pomponi, non omnem modo succum et sanguinem, sed etiam colorem et speciem pristinam civitatis.* Grotius.

219. *Cum Tarcho in motu linquendi signa Catonis*] Fuerat *Tarchon motus* in vulgatis. At in MS. P. in margine ascriptum, *dimotus* : quod

viam praestit ad veram lectionem *Tarcondimotus*. ita enim nominatur hic Cilicum princeps Ciceroni ad Atticum lib. xv. epist. i. et Floro, ac Graece Dionī ταρχονδῖμος. Corrupte apud Caesarem, *Tarcundarius*, apud Strabonem Ταρχονδῖμος apud Plutar. Antonio Ταρχόνδης. Grotius. Codices nostri *Tarcon motus*, *Tarcon commotus*. Codex Pulmanni, *Tarcon dimotus*.

241.—*Dominum,*

- Nos, Cato, da veniam, Pompeii duxit in arma
 Non belli civilis amor, partesque favore
 Fecimus. ille jacet, quem paci praetulit orbis,
 230 Causaque nostra perit : patrios permitte penates,
 Desertamque domum, dulcesque revifere natos.
 Nam quis erit finis, si nec Pharsalia, pugnae,
 Nec Pompeius erit? perierunt tempora vitae,
 Mors eat in tutum : justas sibi nostra senectus
 235 Prospiciat flammās. bellum civile sepulcra
 Vix ducibus praestare potest. non barbara victos
 Regna manent: non Armenium mihi saeva minatur,
 Aut Scythicum Fortuna jugum : sub jura togati
 Civis eo. quisquis Magno vivente secundus,
 240 Hic mihi primus erit : sacris praestabitur umbris
 Summus honor : dominum, quem clades cogit, habebo:
 Nullum, Magne, ducem. te solum in bella secutus,
 Post te, fata sequar : neque enim sperare secunda
 Fas mihi, nec liceat. Fortuna cuncta tenentur
 245 Caesaris : Emathium sparsit victoria ferrum.
 Clausa fides miseris, et toto solus in orbe est,
 Qui velit, ac possit victis praestare salutem.
 Pompeio, scelus est bellum civile, peremto,

Quo

241.—*Dominum, quem clades cogit, habebo :*]
 Codex Berfmanni concinnius, *Clades quem cogit.*

242. *Nullum, Magne, ducem. te solum in bella
 secutus, Post te, fata sequar :*] Scribe et distingue,
 cum aliis codicibus :

Nullum, Magne, ducem, te solum in bella secutus,

Post TUA fata sequar.

*Nullum alium ducem post fata tua sequar. Qui
 vulgo distinguunt, Habebo dominum, nullum,
 Magne, ducem, non vident apostrophē eam ad
 Magnum in illa distinctione non belle poni, in
 nostra venuste.*

252. *Insiluit*

- Quo fuerat vivente, fides. si publica jura,
 250 Si semper patriam sequeris, Cato, signa petamus
 Romanus quae Consul habet. sic ille profatus
 Infiluit puppi, juvenum comitante tumultu.
 Actum Romanis fuerat de rebus, et omnis
 Indiga servitii fervebat littore plebes:
 255 Erupere ducis sacro de pectore voces:
 Ergo pari voto gessisti bella, juvenus,
 Tu quoque pro dominis, et Pompeiana fuisti,
 Non Romana manus? quod non in regna laboras,
 Quod tibi, non ducibus, vivis; moriensque quod orbem
 260 Acquiris nulli, quod jam tibi vincere tutum est,
 Bella fugis, quaerisque jugum cervice vacante,
 Et nescis sine rege pati. nunc causa pericli
 Digna viris. vestro potuit Pompeius abuti
 Sanguine: nunc patriae jugulos ensesque negatis,
 265 Cum prope libertas. unum Fortuna reliquit
 Jam tribus e dominis. pudeat: plus regia Nili

Contulit

252. *Infiluit puppi,*] Duo ex nostris, *Infiluit Puppim*, ut iii, 626,

Infiluit solo nociturus pondere, puppem.

Ovid. Met. viii, 142,

—*vix dixerat*, infilit undas.

254. *Indiga servitii fervebat littore plebes:*] *Pubes*, repone; ut mox *Juventus*, et ante *Juvenum*. si modo retineas hunc et priorem versum: nam codicum bona pars non agnoscit.

256. *Ergo pari voto gessisti bella, juvenus*] Eodem voto quo Caesariani, pro domino, non con-

tra dominatum. Grotius. Non eodem quo Caesariani, sed eodem inter vos: omnes pari voto, pari animo, eodem studio, omnes pariter.

259. *Quod tibi, non ducibus, vivis; moriensque quod orbem Acquiris nulli,*] Plerique omnes codices recte habent,

Quod tibi, non ducibus, VIVIS MORERIS-QUE; quod orbem Acquiris nulli.

et *Bella fugis*, per interrogationem effertur.

263.—*Vestro potuit*] Codices complures, *Potuit vestro*: quo pacto in Arsi, majore cum emphasi, erit *Potuit*.

268. *Ita*

Contulit in leges, et Parthi militis arcus.

Ite, o degeneres, Ptolemaei munus et arma

Spernite. quis vestras ulla putet esse nocenteis

270 Caede manus? credet facileis sibi terga dedisse,

Credet ab Emathiis primos fugisse Philippis.

Vadite securi: meruistis iudice vitam

Caesare, non armis, non obsidione subacti.

O famuli turpes, domini post fata prioris

275 Itis ad haeredem. cur non majora mereri,

Quam vitam, veniamque libet? rapiatur in undas

Infelix Magni conjux, prolesque Metelli:

Ducite Pompeios: Ptolemaei vincite munus.

Nostra quoque inviso quisquis feret ora tyranno,

280 Non parva mercede dabit. sciat ista juvenus

Cervicis precio bene se mea signa secutam.

Quin agite, et magna meritum cum caede parate:

Ignavum scelus est tantum fuga. dixit: et omneis

Haud aliter medio revocavit ab aequore puppes,

285 Quam simul effetas linguunt examina ceras,

Atque

268. *Ite, o degeneres, Ptolemaei munus et arma Spernite.*] *Spernite*, aiunt Interpretes, *munus Ptolemaei*. hoc est, *libertatem Pompeii* nece vobis donatam. Immo ordo est, *Ite, o degeneres, munus Ptolemaei*; per Epexegetin. Nimirum Ptolemaeus dederat Aegyptias naves, has ipsas quibus tum praeerat Pompeius filius. Vide Caesarem Civil. iii, 4, 5, Appianus Civil. ii, p. 773. Διγόνται καὶ ἐξ Αἰγύπτου νῆες ἐξήκοια αὐτῷ παραγινώσθαι παρὰ τῶν Αἰγυπτίων Βασιλέων Κλεοπάτρας· τι καὶ σὺ ἀδελφεὺ παιδὸς εἶτι ὄντος. ἀλλ' αἰδοῖ μὲν ὁ συνεμάχῃσαν,

ὅτι γὰρ τὸ ἄλλο ναυικόν, ἀλλ' ἐν ἀρχαίς ἐν Κορκύραι κα-
λαμέναι. Dicit, *Sexaginta naves a Cleopatra et Ptolemaeo missas, Corcyrae subsedisse*. Has porro a Corcyra Cato in Libyam duxit. Sed Caesar Civil. iii, 3, Naves longas, quarum erant auxilio quinquaginta missae ad Pompeium, quae praelio in Thessalia facto domum redierant.

280.—*Sciat ista juvenus*] Probo quod habent MSS. P. et T. *sciet*, ut congruat cum *dabit*. Grotius.

M m m 288.—*Tum*

- Atque oblita favi non miscent nexibus alas,
 Sed sibi quaeque volat, nec jam degustat amarum
 Desidiosa thymum : tum si sonus increpat aeris,
 Attonitae posuere fugam, studiumque laboris
 290 Florigeri repetunt, et sparsi mellis amorem :
 Gaudet in Hyblaeo securus gramine pastor
 Divitias servasse caesae : sic voce Catonis
 Inculcata viris justae patientia martis.
 Jamque actu belli non doctas ferre quietem
 295 Constituit mentes, serique agitare laborum.
 Primum littoreis miles lassatur arenis.
 Proximus in muros, et moenia Cyrenarum
 Est labor : exclusus nulla se vindicat ira :
 Poenaeque de victis sola est, vicisse, Catoni.
 300 Inde peti placuit Libyci contermina Mauris

Regna

288.—*Tum si sonus increpat aeris,*] Bersmanni duo codices *Increpet*. unde acutissimus Heinsius ex codicibus quibusdam adsciscit,

Phrygii sonus increpet aeris.

Satis quidem bene : sed tamen ut melius sit et praeferendum, quod jam obtinet ! Quippe illud *Tum si* in comparationibus et usum et dignitatem habet. Noster i, 209, de Leone :

—*vasto grave murmur biatu*
Infremuit : tum torta levis si lancea Mauri
Haereat,

Virgil. Georg. iii, 83, de Equo,

—*color deterrimus albis*
Et gilvo : tum si qua sonum procul arma dedere.

Porro vides, et *Increpat* et *Increpet* recte habere ; illud ut *Dedere*, hoc ut *Haereat*. sed par est ; ut sibi potius quam aliis similis sit Noster.

289.—*Studiumque laboris Florigeri repetunt,*] Quid, an totos flores portant ? Repone *Florilegi* ; quod occupavit Heinsius ad Silium. Ovid. Met. xv, 366,

—*de putri viscere passim*
Florilegae nascuntur apes.

299 *Poenaeque de victis sola est, vicisse, Catoni.*] Antea ubique fuit *devictis*, Catoni autem habent et MSS. Cato non aliam, inquit, poenam sumfit de hostibus, praeter ipsum vincere. contentus fuit sola victoria. id illi supplicii satis visum. Grotius,

302.—*Has*

- Regna Jubae, sed iter mediis Natura negabat
 Syrtibus: has audax sperat sibi cedere virtus.
 Syrtes vel primam mundo Natura figuram
 Cum daret, in dubio pelagi terraeque reliquit.
 305 Nam neque subsedit penitus, quo stagna profundum
 Acciperet, nec se defendit ab aequore tellus:
 Ambigua sed lege loci jacet invia sedes:
 Aequora fracta vadis, abruptaque terra profundo,
 Et post multa sonant projecti littora fluctus.
 310 Sic male deseruit, nullosque exegit in usus
 Hanc partem Natura sui. vel plenior alto
 Olim Syrtis erat pelago, penitusque natabat:
 Sed rapidus Titan ponto sua lumina pascens,
 Aequora subduxit zonae vicina perustae:
 315 Et nunc pontus adhuc Phoebosiccante repugnat.
 Mox ubi damnosum radios admoverit aevum,
 Tellus Syrtis erit: nam jam brevis unda superne
 Innatat, et late periturum deficit aequor.
 Ut primum remis actum mare propulit omne

320 Classis

302.—*Has audax sperat sibi cedere virtus.*
Has, id est, Syrtes. Quidni recte? Sed codex
 Caianus magis magnifice, HANC.

—*sed Iter mediis Natura vetabat*
Syrtibus: HANC audax sperat sibi cedere virtus.

Major codicum pars *Vetabat*, quod fortius est
 quam *Negabat*; ut et *Hanc* fortiores viros indicat
 quam *Has*. Sperat virtus Naturam ipsam vin-
 cere, Hanc ipsam quae vetat, non *has*, per quas
 vetat. Sallustius Bello Jug. i, 79, *Metellus qui*
omnia arma, tela, locos, tempora, denique Naturam
ipsam ceteris imperitantem, industria vicerat.

311.—*Vel plenior alto Olim Syrtis erat pe-*
lago,] Sententia est: Vel ab initio Syrtis hic
 illic extabat et eminebat; vel (quod nunc dicit)
 tota primum plana erat et aquis tecta; sed eas
 sol vicinus calore suo subduxit, et terram hic
 illic nudam reliquit. Quare lege cum Berf-
 manni codice

—*sed plenior alto*
Olim Syrtis erat pelago.

319. *Ut primum remis actum mare*] *Ictum mare*
 non male MS. P. Grotius. Recte *Ictum*. ipsa
 navis *acta* dicitur, mare *ictum*. Ovid. Heroid. xii,

- 320 Classis onus, densis fremuit niger imbribus Auster
 In sua regna furens: tentatum classibus aequor
 Turbine defendit, longeque a Syrtibus undas
 Egit, et illato confregit littore pontum.
 Tum quarum recto deprendit carbasa malo
 325 Eripuit nautis, frustraue rudentibus ausis
 Vela negare Noto, spatium vicere carinae,
 Atque ultra proram tumuit sinus. omnia si quis
 Providus antennae suffixit lintea summae,
 Vincitur, et nudis avertitur armamentis.
 330 Sors melior classi, quae fluctibus incidit altis,
 Et certo jactata mari. quaecunque levatae
 Arboribus caesis flatum effudere prementem;
 Abstulit has ventis liber contraria volvens
 Aestus, et obnixum victor detrusit in Austrum.
 335 Has vada destituunt, atque interrupta profundo
 Terra ferit puppes: dubioque obnoxia fato
 Pars sedet una ratis, pars altera pendet in undis.
 Tunc magis impactum brevibus mare, terraue saevit

Obvia

Hei mihi, cur umquam juvenilibus acta lacertis
 Phryxeam petiit Pelias arbor ovem.

Virgilius v, 198,

—vastis tremis ictibus aerea puppis.

Ictibus scilicet remorum.

323.—Et illato confregit littore pontum.]
 Scholiastes manuscriptus videtur legisse contraxit.
 Sed et confringi, id est, interrumpi mare non
 male dicitur, illatis eo arenarum aggeribus, quos
 poetice littus vocat, quia à littore veniebant.
 Grotius.

333. Abstulit has ventis liber contraria volvens
 Aestus,] MS. P. melius:

Abstulit has liber, ventis contraria volvens.

Grotius. Et sic codices nostri universi. Ovid,
 Metam. viii, 471,

—utque carina,

Quam ventus ventoque rapit contrarius aestus,
 Vim geminam sensit.

338. Tunc magis impactum brevibus mare, ter-
 raue saevit] Manuscriptus Saepse. Forte legen-
 dum,

Tunc

- Obvia confurgens : quamvis elifus ab Austro,
 340 Saepe tamen cumulos fluctus non vincit arenae.
 Eminent in tergo pelagi procul omnibus arvis,
 Inviolatus aqua, ficci jam pulveris agger ;
 Stant miseri nautae, terraeque haerente carina
 Littora nulla vident. sic partem intercipit aequor :
 345 Pars ratium major regimen, clavumque secuta est,
 Tuta fuga, nautasque loci sortita peritos,
 Torpentem Tritonos adit illaesa paludem.
 Hanc, ut fama, Deus, quem toto littore pontus
 Audit ventosa perflantem murmura concha,
 350 Hanc et Pallas amat : patrio quae vertice nata
 Terrarum primam Libyen (nam proxima coelo est,
 Ut probat ipse calor) tetigit : stagnique quieta
 Vultus vidit aqua, posuitque in margine plantas,
 Et se dilecta Tritonida dixit ab unda.
 355 Quam juxta Lethes tacitus praelabatur amnis
 Infernis, ut fama, trahens obliviam venis :
 Atque insopiti quondam tutela draconis,
 Hesperidum pauper spoliatis frondibus hortus.
 Invidus, annoso famam qui derogat aevo,
 360 Qui vates ad vera vocat. fuit aurea silva,
 Divitiisque graves, et fulvo germine rami,

Virginusque

Tunc magis INCERTUM BREVIUS mare, Nic. Heinſius corrigit *Marmora*. Non audio.
 terraque, LAEDAT Quale enim eſſet, *Pontus* audit perflantem *Mar-*
 Obvia confurgens. mora id eſt, *pontum*? Repone,

Brevius mare, vadofius.

—ventosa PROflantem murmura concha.

349. Audit ventosa perflantem murmura concha,] Murmura tubae, conchae, paſſim.

386. Per

Pindus —
Hesperidum
Chorus

- Virginiusque chorus nitidi custodia luci,
 Et nunquam somno damnatus lumina serpens,
 Robora complexus rutilo curvata metallo.
 365 Abstulit arboribus pretium, nemorique laborem
 Alcides: passusque inopes sine pondere ramos
 Rettulit Argolico fulgentia poma tyranno.
 His igitur depulsa locis, ejectaque classis
 Syrtibus, haud ultra Garamantidas attigit undas:
 370 Sed duce Pompeio Libyes melioris in oris
 Mansit. at impatiens virtus haerere Catonis
 Audet in ignotas agmen committere gentes,
 Armorum fidens, et terra cingere Syrtim.
 Haec eadem suadebat hyems, quae clauferat aequor.
 375 Et spes imber erat, nimios metuentibus ignes:
 Ut neque sole viam, nec duro frigore saevam,
 Inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus:
 Atque ingressurus steriles, sic fatur, arenas.
 O quibus una salus placuit mea castra secutis
 380 Indomita cervice mori, componite mentes
 Ad magnum virtutis opus, summosque labores.
 Vadimus in campos steriles, exustaue mundi,
 Qua nimius Titan, et rarae in fontibus undae,
 Siccaque letiferis squalent serpentibus arva,
 385 Durum iter. ad leges, patriaeque ruentis amorem
 Per mediam Libyen veniant, atque invia tentent,
 Si quibus in nullo positum est evadere voto,
 Si quibus ire fat est. neque enim mihi fallere quenquam

Est

386. *Per mediam Libyen veniant,*] Concinnius codex Berismani,*Per mediam veniant Libyen.*

- Est animus, tectoque metu perducere vulgus.
 390 Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,
 Qui me teste, pati, vel quae tristissima, pulcrum
 Romanumque putant. at qui sponse salutis
 Miles eget, capiturque animae dulcedine, vadat
 Ad dominum meliore via. dum primus arenas
 395 Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam,
 Me calor aethereus feriat, mihi plena veneno
 Occurrat serpens; fatoque pericula vestra
 Praetentate meo: fitiat, quicumque bibentem,
 Viderit: aut umbras nemorum quicumque petentem,
 400 Aestuet: aut equitem peditum praecedere turmas,
 Deficiat; si quo fuerit discrimine notum
 Dux, an miles eam. serpens, fitis, ardor, arenae,
 Dulcia virtuti: gaudet patientia duris.
 Laetius est, quoties magno sibi constat, honestum.
 405 Sola potest Libye turbam praestare malorum,
 Ut deceat fugisse viros. Sic ille calentes
 Incendit virtute animos, et amore laborum,
 Irreducemque viam deserto limite carpit:
 Et sacrum parvo nomen clausura sepulcro
 410 Invasit Libye securi fata Catonis.
 Tertia pars rerum Libye, si credere famae
 Cuncta velis: at si ventos coelumque sequaris,
 Pars erit Europae. nec enim plus littora Nili,
 Quam Scythicus Tanais primis a Gadibus absunt:

Romanique

Nili

415 Unde

405. Sola potest Libye turbam praestare malorum,
 Ut deceat fugisse viros.] Immo Turba, ut codices
 plurimi: et Potes, ut Bersmanni codex, et Aca-
 demicus,

Sola potes, Libye, turba praestare malorum,
 Ut deceat fugisse viros.

415—Et

- 415 Unde Europa fugit Libyen, et littora flexu
 Oceano fecere locum : sed major in unam
 Orbis abit Afiam. nam cum communiter istae
 Effundant Zephyrum, Boreae latus illa sinistrum
 Contingens, dextrumque Noti, discedit in ortus,
 420 Eurum sola tenens. Libycae quod fertile terrae est,
 Vergit in occasus : sed et haec non fontibus ullis
 Solvitur : Arctos raris Aquilonibus imbres
 Accipit, et nostris reficit sua rura ferenis.
 In nullas vitatur opes ; non aere, nec auro
 425 Excoquitur, nullo glebarum crimine, pura,
 Et penitus terra est. tantum Maurusia genti
 Robora divitiae, quarum non noverat usum :
 Sed citri contenta comis vivebat, et umbra.
 In nemus ignotum nostrae venire secures :
 430 Extremoque epulas, mensasque petivimus orbe.
 At quaecunque vagam Syrtim complectitur ora
 Sub nimio projecta die, vicina perusti
 Aetheris, exurit messes, et pulvere Bacchum
 Enecat, et nulla putris radice tenetur.
 435 Temperies vitalis abest : et nulla sub illa
 Cura Jovis terra est : Natura deside torpet
 Orbis, et immotis annum non sentit arenis.

Hoc

415.—Et littora flexu Oceano fecere locum :] *pit,*] Hinc illud Papinii :
 Malim, *flexa*. Grotius.

421.—Sed et haec non fontibus ullis Solvitur :]
 Repono, *Sed et hoc*. Quod fertile terrae est, vergit
 in occasus ; sed et hoc sine fontibus est.

422.—Arctos raris Aquilonibus imbres Acci-

Cum Libyae Boreas Italos niger attulit imbres.

Grotius.

427. Robora divitiae, quarum non noverat
 usum :] Corrige Quorum. Quorum roborum, non
 Quorum divitiarum.

451.—Et

- Hoc tam segne solum raras tamen exerit herbas,
 Quas Nasamon gens dura legit, qui proxima ponto
 440 Nudus rura tenet, quem mundi barbara damnis
 Syrtis alit. nam littoreis populator arenis
 Imminet, et nulla portus tangente carina,
 Novit opes. sic cum toto commercia mundo
 Naufragiis Nasamones habent. hac ire Catonem
 445 Dura jubet virtus. illic secura juvenus
 Ventorum, nullasque timens tellure procellas,
 Aequeoreos est passa metus. nam littore ficco,
 Quam pelago, Syrtis violentius excipit Austrum,
 Et terrae magis ille nocet; non montibus ortum
 450 Adversis frangit Libye, scopulisque repulsum
 Dissipat, et liquidas e turbine solvit in auras:
 Nec ruit in sylvas, annosaque robora torquens
 Lassatur: patet omne solum, liberque meatu
 Aeoliam rabiem totis exercet arenis:
 455 Et non imbriferam cum torto pulvere nubem
 In flexum violentus agit: pars plurima terrae
 Tollitur, et nunquam resoluta vertice pendet.

Regna

451.—*Et liquidas e turbine solvit in auras:]*
 Ita maluimus quam *se*. Grotius.

—*imaeque tellus*
Stat, quia summa fugit.

455. *Et non imbriferam]* Hic non imbriferam
ip *si* legi debet. Nubem enim non imbriferam
 vult intelligi eam quae ex arenis constat. Grotius.
 Repone ex plerisque scriptis editisque,

Ultra, citra, intra, extra, infra, ultimus, citimus,
 intimus, extimus, infimus. At in prosa oratione
 Librarii persaepe induxerunt *Extremus*, in li-
 gata *Ultimus*.

Et non imbriferam contorto pulvere nubem.

Silius vii, 590,

456.—*Pars plurima terrae Tollitur,]* Alii
 codices *Maxima*, quidam *Ultima*. Repone,
Pars extima terrae: ut mox, 471,

—*nunc extima cingens*
Clausos ipse tenet.

N n n

Ovidius

- Regna videt pauper Nasamon errantia vento,
 Discussasque domos: volitantque a culmine raptae
 460 Detecto Garamante casae. non altius ignis
 Rapta vehit: quantumque licet consurgere fumo,
 Et violare diem, tantum tenet aëra pulvis.
 Tum quoque Romanum solito violentior agmen
 Aggreditur, nullusque potest consistere miles,
 465 Instabilis raptis etiam, quas calcat, arenis.
 Concuteret terras, orbemque a sede moveret,
 Si solida Libye compage, et pondere duro
 Clauderet exesis Austrum scopulosa cavernis:
 Sed quia mobilibus facilis turbatur arenis,
 470 Nusquam luctando stabilis manet: imaque tellus
 Stat, quia summa fugit. galeas, et scuta virorum,
 Pilaque contorsit violento spiritus actu,
 Intentusque tulit magni per inania coeli.
 Illud in externa forsan longeque remota
 475 Prodigium tellure fuit: delapsaque coelo
 Arma timent gentes, hominumque erepta lacertis

A Superis

Ovidius Met. i, 31,

*Densior his tellus: elementaque grandia traxit,
 Et pressa est gravitate sua: circumfluit humor
 Extrema possedit, solidumque coercuit orbem.*

Sic ibi lego, non ut libri, *Ultima*.

459.—*Volitantque a culmine raptae Detecto
 Garamante casae.*] Redit hoc altero abhinc versu,
Non altius ipsis Rapta vehit. Lege RUPTAE.
 Seneca Nat. Quaest. p. 664, *Ventus — aedi-
 ficia tota corripiens in altum frangit.*

463.—*Solito violentior*] At jam antea v.
 448, de eodem Austro *Violentior* habuimus. Re-
 pone hic,

*Tum quoque Romanum solito TRUCULEN-
 TIOR agmen
 Aggreditur.*

Claudianus Rapt. Proserp. ii, 308,

—*quantas truculentior Auster
 Decutit arboribus frondes.*

487.—*Vin*

A Superis demissa putant. sic illa profecto
Sacrifico cecidere Numae, quae lecta Juventus
Patritia cervice movet : spoliaverat Auster

480 Aut Boreas populos ancilia nostra ferentes.

Sic orbem torquente Noto Romana Juventus
Procubuit, metuensque rapi, constrinxit amictus,
Inseruitque manus terrae : nec pondere solo,
Sed nixu jacuit, vix sic immobilis Austro,

485 Qui super ingenteis cumulos involvit arenae,

Atque operit tellure viros. vix tollere miles
Membra valet, multo congestu pulveris haerens.

Alligat et stantes affusae magnus arenae

Agger, et immoti terra surgente tenentur.

490 Saxa tulit penitus discussis proruta muris,

Effuditque procul miranda forte malorum :

Qui nullas videre domos, videre ruinas.

Jamque iter omne latet : nec sunt discrimina terrae

Ulla, nisi aetheriae medio velut aequore flammae.

495 Sideribus

487.—*Vix tollere miles Membra valet, multo
congestu pulveris haerens.*] Corrige,

—multi congestu pulveris haerens.

490. *Saxa tulit penitus*] Hic versus et duo se-
quentes videntur spurii esse : certe nullo modo
huc pertinent. *Saxa tulit* ? quis tulit ? *Auster*,
Notus, *Ventus*, *Spiritus* ? Atqui tot alia interve-
nerunt, ut istud nomen exprimendum hic fuerit,
non subaudiendum. *Saxa discussis muris proruta* :
Qui muri ? cum nihil hic esset praeter *casas* et
mapalia culmo congesto, quae jam pridem ventus

discusserat, v. 459,

*Discussasque domos : volitantque a culmine raptae
Detecto Garamante casae.*

Postremo de *arena* hic agitur, non de *saxis* : et
hoc tristicho sublato, cetera longe aptius conjun-
guntur,

*Alligat et stantes affusae magnus arenae
Agger : et immoti terra surgente tenentur.
Jamque iter omne latet.*

Arena scilicet contextum et confusum.

N n n 2 496.—*Libycae*

495 Sideribus novere vias : nec sidera tota
Ostendit Libycae finitor circulus orae,
Multaque devexo terrarum margine celat.

Utque calor solvit, quem torserat aëra ventus,
Incensusque dies, manant sudoribus artus :

500 Arent ora fiti : conspecta est parva maligna
Unda procul vena : quam vix e pulvere miles
Corripiens, patulum galea confudit in orbem,
Porrexitque duci. squalebant pulvere fauces
Cunctorum : minimumque tenens dux ipse liquoris

505 Invidiosus erat. mene, inquit, degener unum
Miles in hac turba vacuum virtute putasti ?
Usque adeo mollis, primisque caloribus impar
Sum visus ? quanto poena tu dignior ista,
Qui populo fitiente bibas ! sic concitus ira

510 Excussit galeam, suffecitque omnibus unda,

Ventum

496.—*Libycae finitor circulus orae,*] Seneca
Nat. Quaest. v. 17, *His sextus circulus accedit,*
qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit.
hanc lineam quae inter aperta et occulta est, Graeci
οὐρανία vocant, nostri Finitorem dixerunt, alii Fini-
entem.

499. *Incensusque dies,*] Versus hic aliquos
omissimus inepte ex loco inferiore repetitos : qui
et in MS. deerant. Grotius. Versus omissi,
qui in prioribus Editionibus et nonnullis scriptis
comparent, hi sunt,

Incensusque dies. Jam mundi spissior ignis,
Jam plaga quam nullam superi mortalibus
ultra

A medio fecere die, calcatur : et humor
In Noton omnis abit. *manant sudoribus artus.*

Vide infra v. 604. ceterum plures codices, non
Incensus sed *Exarsitque dies.*

501.—*Quam vix e pulvere miles Corripiens,*
patulum galea confudit in orbem,] Pro Corripiens,
nonnulli codices *Sustulit et :* alii, teste Heinsio
ad Claudianum, *Convexae.* Unus ex nostris pro
varia lectione, *Contulit et ;* unus, *In pulvere.* et
Galeae nostri universi. Legerim,

—*quam vix CUM pulvere miles*
Corripiens, patulum galeae confudit in orbem.

Cum pulvere, ut ostendat non liquidam, sed pul-
vere turbatam fuisse.

512.—*Stat*

Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
Inculti Garamantes habent : stat corniger illic
Jupiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans,
Aut similis nostro, sed tortis cornibus Ammon.

- 515 Non illic Libycae posuerunt ditia gentes
Templa : nec Eois splendent donaria gemmis.
Quamvis Aethiopum populis, Arabumque beatis
Gentibus, atque Indis unus sit Jupiter Ammon,
Pauper adhuc Deus est, nullis violata per aevum
520 Divitiis delubra tenens ; morumque priorum
Numen Romano templum defendit ab auro.
Esse locis Superos testatur silva per omnem
Sola virens Libyen. nam quicquid pulvere ficco
Separat ardentem tepida Berenida Lepti,
525 Ignorat frondes : solus nemus extulit Ammon.
Silvarum fons causa loco, qui putria terrae
Alligat, et domitas unda connectit arenas.
Sic quoque nil obstat Phoebo, cum cardine summo
Stat librata dies : truncum vix protegit arbor :

530 Tam

512.—Stat corniger illic Jupiter,] Quomodo
Corniger, cum mox addat, Sed tortis cornibus
Ammon ? Lege ex Isaaci Vossii codice,

—stat CERTIOR illic
Jupiter, ut memorant.

Certior, ob summam ejus oraculi fidem et existi-
mationem. Noster vi, 813,

—tibi certior omina vates
Ipse canet Siculis genitor Pompeius in oris.

Vide ipsam Vossium ad Melam.

525.—Solut nemus extulit Ammon.] Male li-
bri abstulit, aut attulit. Sola Ammonitis arbores
erigit. Grotius. Immo, pace magni viri, longe
elegantius Scripti Abstulit ; quam Correctores
Extulit. Abstulit, quia solus habet, reliqua re-
gio minime. Catullus,

Omnibus una omnes surripuit veneres.

526.—Fons — qui putria terrae Alligat,]
Seneca Epist. 55, Longior tranquillitas solvit,
cum arenis, quae humore alligantur, succus abscessit.

541.—Nullumque

- 530 Tam brevis in medium radiis compellitur umbra.
Deprensum est hunc esse locum, quia circulus alti
Solstitii medium signorum percutit orbem.
Non obliqua meant, nec Tauro Scorpius exit
Rectior, aut Aries donat sua tempora Librae,
535 Aut Astraea jubet lentos descendere Pisces.
Par Geminis Chiron, et idem quod Carcinus ardens
Humidus Aegoceros: nec plus Leo tollitur Urna.
At tibi, quaecunque es Libyco gens igne diremta,
In Noton umbra cadit, quae nobis exit in Arcton.
540 Te segnis Cynosura subit: tu sicca profundo
Mergi plaustra putas, nullumque in vertice semper
Sidus habes immune maris, procul axis uterque est,
Et fuga signorum medio rapit omnia coelo.

Stabant ante fores populi, quos miserat Eos,

- 545 Cornigerique Jovis monitu nova fata petebant:

Sed

541.—Nullumque in vertice semper Sidus habes
immune maris,] Repone quod plures codices
praeferunt,

Heroid. xvi,

Namque ego divino monitu, ne nescia pecces,
Advehor.

—nullumque in vertice SUMMO.

Vertice summo, hoc est, Polo Arctico. at Semper
prorsus otiosum est. Colurum intelligit per
Cancrum et Capricornum transeuntem. et me-
dium Signorum orbem, Eclipticam. Ergo ponit
Ammonem sub Aequinoctiali, ut Silius iii, 654,

Ad finem caeli medio tenduntur ab orbe
Squalentes campi.

545. Cornigerique Jovis monitu nova fata pete-
bant:] Ferri haec possunt. Ovid. Met. xiii, 216,

Ecce Jovis monitu, deceptus imagine somni,
Rex jubet inceptam curam dimittere belli.

Si igitur Monitu legas, haec erit sententia; Am-
monem eos domi per visum, per somnium mo-
nuisse, ut oracula sua consultum irent. Atqui
hoc absurdum est. Sed credo a Poeta profectum
esse,

Cornigerique Jovis monitus, nova fata, petebant.

Monitus, responsa. Virgil. vii, 92,

Hic et tum pater ipse petens responsa Latinus.

et 102,

Haec responsa patris Fauni monitusque silenti
Nocte datos.

Silius

Sed Latio cessere duci : comitesque Catonem
 Orant, exploret Libycum memorata per orbem
 Numina, de fama tam longi judicet aevi.
 Maximus hortator scrutandi voce Deorum
 550 Eventus Labienus erat. fors obtulit, inquit,
 Et fortuna viae, tam magni numinis ora,
 Consiliumque Dei : tanto duce possumus uti
 Per Syrtes, bellicque datos cognoscere casus.
 Nam cui crediderim Superos arcana daturus,
 555 Dicturosque magis, quam sancto vera Catoni ?
 Certe vita tibi semper directa supernas
 Ad leges, sequerisque Deum. datur ecce loquendi
 Cum Jove libertas : inquire in fata nefandi
 Caesaris, et patriae venturos excute mores :
 560 Jure suo populis uti, legumque licebit,
 An bellum civile perit. tua pectora sacra
 Voce reple : durae saltem virtutis amator
 Quaere quid est virtus, et posce exemplar honesti.

Ille

Silius i, 153,

———poscens responsa facerdos.

Certe *Monitus* potius, quam unum *Monitum*,
 cum tot populi prae foribus starent. *Nova fata*
 per Epexegetim. Ammonis responsa nova fata
 sunt ; quasi, quod de Delphico deo dicit, v, 92,

Sive canit fatum, seu quod jubet ipse canendo
Fit fatum.

Virgilius x, 35, de Jove,

———cur nunc tua quisquam
Flectere jussa potest, aut cur nova condere fata ?

Ovid. *Metam.* xi, 759, de Aesaco in mergum
 transformato,

Qui nisi sensisset prima nova fata juvenia.

553.——*Bellicque datos cognoscere casus.*] Codex
 ex nostris unus, *Bellis*que ut supra 84, *Tu pete*
bellorum casus : si *Belli* mavis, tum lege,

——*bellicque ratos cognoscere casus.*

563.——*Et posce exemplar honesti.*] Tacitus
Annal. xvi, 32, *Egnatius Stoicus ad exprimendam*
imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus.

365. *Effudit*

Ille deo plenus, tacita quem mente gerebat,

565 Effudit dignas adytis e pectore voces.

Quid quaeri, Labiene, jubes? an liber in armis

Occubuisse velim potius, quam regna videre?

An sit vita nihil, sed longam differat aetas?

An noceat vis ulla bono? Fortunaque perdat

570 Opposita virtute minas? laudandaque velle

Sit satis, et nunquam successu crescat honestum?

Scimus, et hoc nobis non altius inferet Ammon.

Haeremus

565. Effudit dignas adytis e pectore voces.] Seneca pater contr. l. i. Erratis, nisi illam vocem non M. Catonis, sed Oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas divina hominis ore enunciata. Et quem tandem antistitem digniorem invenire sibi divinitas potuit, quam Catonem? Grotius.

568. An sit vita nihil, sed longam differat aetas?] Vita nihil est, id est, ἀδιάφορον. Longam differt aetas, id est, producit. Aut potius, longae differt aetas. Longae vitae aetas differt, non bonitas. Cicero de Finibus ii. latius explicat quod hic breviter ex Stoicorum scito dicitur: qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis. Negat enim summo bono afferre incrementum diem. Et iii: Stoicis non videtur optabilior nec magis expetenda beata vita, si sit longa, quam si brevis. Chrysippus dixerat: καίπερ κατὰ τὸν πλείονα χρόνον ἔδιν μᾶλλον εὐδαιμονούντων, ἔδιν τῆς αἰδὶς εὐδαιμονίας αἰετιώτερας γνησίμης τῆς ἡμετέρας. Alibi: ἀγαθὸν ὁ χρόνος ἐκ αὐξίης προσγιγνώμενος. Libet illustrare haec Senecae verbis. Is libro de brevitate vitae: Quomodo fabula, sic vita, non quamdiu, sed quam bene acta sit, refert. Idem Epistola lxxiii: Non est virtus major quae longior. ubi et hoc nimis superbum, qualia Stoicorum non pauca: Deus non vincit sapientem felicitate,

etiamsi vincit aetate. et epist. lxxiv. Utcunque fortuna se gessit, sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamvis aetatis diversa sit. Et lxxviii: Scit tempore honesta non crescere. Et xciii: Longa est vita si plena est. Impletur cum animus sibi bonum suum reddidit. Unde hoc infert egregium: hoc agamus, ut quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Apud Curtium Alexander: Ea sum stirpe genitus, ut multam prius quam longam vitam debeam optare. Grotius. Seneca Nat. Quaest. vi. sub finem. Quae omnia feres constanter, si cogitaveris nihil interesse inter exiguum tempus ac longum. Epist. 70, Praeterea, quemadmodum non utique melior est longior vita, sic pejor utique mors longior. De vita beata c. 21, Ille philosophiae studiosus — inter longius tempus et brevius nihil interesse judicat.

570. — Successu crescat honestum?] Seneca Epist. p. 313, Scit tempore honesta non crescere.

572. Scimus, et hoc nobis non altius inferet Ammon.] Conveniunt cum his illa quae ad locum Epicteti, ὅταν μαρτυρῇ, ait Simplicius, περὶ γὰρ τῶν ἐφ' ὧν ἐστὶν ἡ χρεία μαρτυρίας τίς. γὰρ μαρτυροῦνται εἰ χρεὶ τα κατὰ φύσιν ὀρεγέσθαι, τὰ δὲ παρὰ φύσιν ἐκκλίνειν. Et mox: εἰ γὰρ ὁρθὸς λόγος ὑπαγορεύει δεῖν πράττεσθαι, ταῦτα

- Haeremus cuncti Superis, temploque tacente
 Nil facimus non sponte Dei: nec vocibus ullis
 575 Numen egit: dixitque semel nascentibus auctor
 Quicquid scire licet: sterileis nec legit arenas,
 Ut caneret paucis, merfitque hoc pulvere verum:
 Estne Dei sedes nisi terra, et pontus, et aër,
 Et coelum, et virtus? Superos quid quaerimus ultra?
 580 Juppiter est quodcunque vides, quocunque moveris.
 Sortilegis egeant dubii, semperque futuris
 Casibus ancipites: me non oracula certum,
 Sed mors certa facit: pavido, fortique cadendum est.
 Hoc satis est dixisse Jovem. Sic ille profatur:
 585 Servataque fide templi discedit ab aris,
 Non exploratum populis Ammonia relinquens.
 Ipse manu sua pila gerens, praecedit anhelis
 Militis ora pedes: monstrat tolerare labores,
 Non jubet: et nulla vehitur cervice supinus,
 590 Carpentove sedens. somni parcissimus ipse est,
 Ultimus haustor aquae. cum tandem fonte reperto
 Indiga cogatur latices potare juvenus,
 Stat, dum lixa bibat. Si veris magna paratur

Fama

ταῦτα δὲ ποιεῖν καὶ μὴ ἰσχυρὰν. Arrianus ii, 7: ἔκ ἔχον τὸν ματρίαν ἔσω, τὸν εἰρηκότα μοι τὴν ὑσίου τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ. Grotius.

578. *Estne Dei sedes nisi terra, et pontus, et aër, et coelum, et virtus?* Ita recte MS. non, *Estque*. Ullane alia dei sedes est, quam universum, et mens sapientis? Hierocles: Ψυχῆς καθαρεύς τόπον οἰκισιότατον ἐπὶ γῆς διὸς ἐκ ἔχει, ὡς καὶ ὁ Πόθος συμπίπτει λέγων.

Εὐσ. Εἰς δὲ βροτοῖς γὰρ νῦν τοσοῦτον ὅσον ὁ μὲν πῦρ. Grotius.

580. *Juppiter est quodcunque vides,*] Seneca Nat. Quaest. p. 629, *Quid est deus? quod vides.*

584. *Hoc satis est dixisse Jovem.*] Arrianus l. 25, τί σοι ἐνέλλωμαι; ὁ Ζεὺς σοι ἐκ ἐντέλειται. Grotius.

588.—*Tolerare labores,*] *Vapores* MSS. Grotius.

O o o 605.—*Quam*

474 M. ANNAEI LUCANI

Fama bonis, et si successu nuda remoto
 595 Inspicitur Virtus, quicquid laudamus in ullo
 Majorum, fortuna fuit. quis Marte secundo,
 Quis tantum meruit populorum sanguine nomen?
 Hunc ego per Syrtes, Libyaeque extrema triumphum
 Ducere maluerim, quam ter Capitolia curru
 600 Scandere Pompeii, quam frangere colla Jugurthae.
 Ecce parens verus patriae, dignissimus aris,
 Roma, tuis; per quem nunquam jurare pudebit,
 Et quem, si steteris unquam cervice soluta,
 Tunc olim factura Deum. jam spissior ignis,
 605 Et plaga, quam nullam Superi mortalibus ultra
 A medio fecere die, calcatur, et unda
 Rarior; inventus mediis fons unus arenis
 Largus aquae: sed quem serpentum turba tenebat
 Vix capiente loco, stabant in margine ficcae
 610 Aspides, in mediis sitiebant Dipsades undis.
 Ductor, ut aspexit perituros fonte relicto,
 Alloquitur: vana specie conterriti leti,
 Ne dubita, miles, tutos haurire liquores:
 Noxia serpentum est admisto sanguine pestis:
 615 Morsu virus habent, et fatum dente minantur:

Pocula

605.—*Quam nullam Superi mortalibus ultra
 A medio fecere die,*] Lege ex manuscriptis *Qua.*
Ultra id est ulteriorem. sic v, 766,

—*sed qua non ulla cruentae
 Tantum mortis habet.*

Tantum, id est plus. Plin. xxx, 6, *Piscinae*,
quibus equidem nullas aequae demiror tam longo

aevo durantes. aequae, id est, magis.

615. *Morsu virus habent, et fatum dente mi-
 nantur:]* Elegantiores tibi praesto lectionem ex
 diversis codicibus hinc inde erutam,

*Morsu virus habent, FATUMQUE IN dente
 MINATUR.*

Codex

Pocula morte carent. dixit; dubiumque venenum
 Haufit: et in tota Libyae fons unus arena
 Ille fuit, de quo primus sibi posceret undam.

Cur Libycus tantis exundet pestibus aër

620 Fertilis in mortes, aut quid secreta nocenti
 Miscuerit Natura solo, non cura, laborque
 Noster scire valet: nisi quod vulgata per orbem
 Fabula pro vera decepit secula causa.

Finibus extremis Libyes, ubi fervida tellus

625 Accipit Oceanum demisso sole calentem,
 Squalebant late Phorcynidos arva Medusae,
 Non nemorum protecta coma, non mollia fulco,
 Sed dominae vultu conspectis aspera saxis.

Hoc primum Natura nocens in corpore saevas

630 Eduxit pestes: illis e faucibus angues
 Stridula fuderunt vibratis fibila linguis,
 Femineae qui more comae per terga soluti,
 Ipsa flagellabant gaudentis colla Medusae,
 Surgunt adversa subrectae fronte colubrae,

635 Vipereumque fluit depexo crine venenum.

Hoc habet infelix; cunctis impune, Medusa,

Quod

Codex Academicus *Fatumque*, omnes vero *Minatur*. In *dente minatur* autem codex Caianus et Collegii Trinitatis. Vides ut concinne omnia procedunt eodem casu recto, *Pestis*, *Fatum*, *Pocula*. Noster viii, 305,

Vulnera parva nocent, fatumque in sanguine summo est.

636. *Hoc habet infelix, cunctis impune, Medusa, Quod spectare licet.*] Hoc unum est Medusae, quod impune spectatur. Crinis scilicet. nam

vultum nemo impune aspexerit. Grotius. Non cepit vir magnus sententiae acumen. In eo infelix est Medusa, quod cuiusvis licet spectare eam impune. Qui vero *Impune*? nempe eodem ictu, eodem articulo, in saxum vertitur spectator, sine metu, sine dolore, sine ullo mortis sensu. Hoc poscunt et probant, quae mox sequuntur. Seneca Nat. Quaest. iv, cap. ultimo, de homine fulgurito. *Sed non erit cogitationi locus. casus iste donat metum. nemo unquam fulmen timuit, nisi qui effugit.*

Quod spectare licet. nam rictus, oraque monstri
 Quis timuit? quem, qui recto se lumine vidit,
 Passa Medusa mori est? rapuit dubitantia fata,

640 Praevenitque metus: anima periere retenta
 Membra: nec emissae riguere sub ossibus umbrae.
 Eumenidum crines solos movere furores:

Cerberus Orpheo lenivit sibila cantu:

Amphitryoniades vidit, cum vinceret, Hydram:

645 Hoc monstrum timuit genitor, numenque secundum
 Phorcus aquis, Cetosque parens, ipsaeque sorores
 Gorgones: hoc potuit coelo pelagoque minari
 Torporem insolitum, mundoque obducere terram.
 E coelo volucres subito cum pondere lapsae:

650 In scopulis haesere ferae: vicina colentes

Aethiopum totae riguerunt marmore gentes.

Nullum animal visus patiens, ipsique retrorsum

Effusi faciem vitabant Gorgonis angues.

Illa sub Hesperiiis stantem Titana columnis

655 In cautes Atlanta dedit: coeloque timente

Olim Phlegraeo stantes serpente gigantes,

Erexit montes, bellumque immane Deorum

Pallados

646.—*Cetosque parens,*] Lege *Cetoque* cum
 MSS. Apollodorus lib. i. *φόρυς δὲ καὶ κητὺς φορυάδας*
γοργόνες et lib. ii, *κητὺς δὲ καὶ φόρυς γοργόνων ἀδελφαί.*
 Hesiodus Theogonia:

φόρυς δ' αὖ κητὸν γράϊας τίει.

Deinde:

Γοργὺς θ' αἰ νῆυσσι πέτρῃσι κλυτὰ δαιμόνοιο.

Unde et hoc apparet genitor et numen secundum
aquis, utrumque de patre Phorco dici. Grotius.

653.—*Gorgonis angues.*] Recte codex Aca-
 demicus, *Gorgonos*. Atque ita infra v. 668.

655.—*Coeloque timente Olim Phlegraeo stantes*
serpente gigantes,] Male comma post *timente* po-
 nebatur. cohaerent haec jam sequentibus. Quo
 tempore caelum gigantes timuit, auxit ipsa mon-
 tes, mutatis in saxa gigantibus. Grotius.

668. *Gorgonis*

- Pallados e medio confecit pectore Gorgon.
 Quo postquam partu Danaës, et divite nimbo
 660 Ortum Parrhasiae vexerunt Persea pennae
 Arcados auctoris citharae, liquidaeque palaestrae,
 Et subitus praepes Cyllenida fustulit Harpen,
 Harpen alterius monstri jam caede rubentem,
 A Jove dilectae fuso custode juvencae :
 665 Auxilium volucris Pallas tulit innuba fratri,
 Pacta caput monstri : terraeque in fine Libyssae
 Persea Phoebeos converti jussit ad ortus,
 Gorgonis averso fulcantem regna volatu :
 Et clypeum laevae fulvo dedit aere nitentem,
 670 In quo saxificam jussit spectare Medusam,
 Quam sopor aeternam tracturus morte quietem
 Obruit haud totam. vigilat pars magna comarum,
 Defenduntque caput protenti crinibus hydri :
 Pars jacet in medios vultus, oculique tenebras.
 675 Ipsa regit trepidum Pallas, dextraque tremente
 Perseos averfi Cyllenida dirigit Harpen,
 Lata colubriferi rumpens confinia colli.

Quos

668. Gorgonis averso fulcantem regna volatu :]
 Ovidius Trist. iii, 8,

Ut tenera nostris cedente volatibus aura.

675. — Dextraque tremente Perseos averfi
 Cyllenida dirigit Harpen,] Ovid. Met. v, 176,

Brachia tendentem Cyllenide confodit harpe.

et viii, 511,

—dixit dextraque averfa trementi
 Funereum torrem medios conjecit in ignes.

xii, 606, Apollo Paridis

Certaque letifera direxit spicula dextra.

677. Lata colubriferi rumpens confinia colli.]
 Ovid. Metam. v, 240;

Torva colubriferi superavit lumina monstri.

678. — Lunati

- Quos habuit vultus lunati vulnere ferri
 Caesa caput Gorgon! quanto spirasse veneno
 680 Ora rear! quantumque oculos effundere mortis!
 Nec Pallas spectare potest: vultusque gelassent
 Perseos adversi, si non Tritonia densos
 Sparsisset crines, texissetque ora colubris.
 Aliger in coelum sic rapta Gorgone fugit.
 685 Ille quidem pensabat iter, propiusque secabat
 Aethera, si medias Europae scinderet urbes;
 Pallas frugiferas iussit non laedere terras,
 Et parci populis. quis enim non praepete tanto
 Aethera respiceret? Zephyro convertitur ales,
 690 Itque super Libyen, quae, nullo confita cultu,
 Sideribus, Phoeboque vacat: premit orbita solis,
 Exuritque solum: nec terra celsior ulla
 Nox cadit in coelum, lunaeque meatibus obstat,
 Si flexus oblita vagi per recta concurrit
 695 Signa, nec in Borean, aut in Noton effugit umbram.
 Illa tamen sterilis tellus, fecundaque nulli
 Arva bono, virus stillantis tabe Medusae
 Concipiunt, dirosque fero de sanguine rores,
 Quos calor adjuvit, putrique incoxit arenae.

700 Hic,

678.—*Lunati vulnere ferri*] Ita MSS. Harpes descriptio, quae falcata. Grotius. Arripuit hoc, credo, vir magnus ex solo Bersmanni codice, qui *Lunati* habet. Alii magno numero *Hamati*. Ovid. de eadem Harpe,

—*dextroque frementis in armo*
Inachides ferrum curvo tenus abdidit hamo.

mox ibidem,

—*falcato vulnerat ense.*

686.—*Si medias Europae scinderet urbes;*] Ita MS. hoc est, transvolaret. Grotius.

713. *Pluribus*

- 700 Hic, quae prima caput movit de pulvere tabes,
 Aspida somniferam tumida cervice levavit.
 Plenior huic sanguis, et crassi gutta veneni
 Decidit : in nulla plus est serpente coactum.
 Ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem
 705 Sponte sua, Niloque tenuis metitur arenas.
 Sed quis erit nobis lucri pudor ? inde petuntur
 Huc Libycae mortes, et fecimus aspida mercem.
 At non stare suum miseris passura cruorem,
 Squamiferos ingens Haemorrhoids explicat orbes :
 710 Natus et ambiguae coleret qui Syrtidos arva
 Cherfydros, tractique via fumante Chelydri :
 Et semper recto lapsurus limite Cenchris :
 Pluribus ille notis variatam pingitur alvum
 Quam parvis tinctus maculis Thebanus Ophites :
 715 Concolor exustis, atque indiscretus arenis
 Ammodyes : spinaque vagi torquente Ceraestae :
 Et Scytale sparsis etiam nunc sola pruinis
 Exuvias positura suas : et torrida Diplas :
 Et gravis in geminum surgens caput Amphibaena :
 720 Et Natrix violator aquae, Jaculique volucres,
 Et contentus iter cauda fulcare Pareas :
 Oraque distendens avidus spumantia Prester :
 Ossaque dissolvens cum corpore tabificus Seps.

Sibilaque

713. *Pluribus ille notis variatam pingitur alvum,*] περιεχτον φοιδισσι dixit Nicander. Grotius.

716. *Ammodyes :*] MSS. recte *Ammodytes*. Grotius.

721. — *Pareas :*] Variant MSS. sed vera haec est lectio. Παρεας Aristophani, Hyperidae et aliis. Grotius.

739. — *Ipsaque*

- Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,
 725 Ante venena nocens, late sibi submovet omne
 Vulgus, et in vacua regnat Basiliscus arena.
 Vos quoque, qui cunctis innoxia numina terris
 Serpitis, aurato nitidi fulgore Dracones,
 Pestiferos ardens facit Africa, ducitis altum
 730 Aëra cum pennis, armentaque tota secuti
 Rumpitis ingentes amplexi verberare tauros.
 Nec tutus spatio est Elephas: datis omnia leto:
 Nec vobis opus est ad noxia fata veneno.
 Has inter pestes duro Cato milite ficcum
 735 Emetitur iter: tot tristia fata suorum
 Insolitasque videns parvo cum vulnere mortes.
 Signiferum juvenem Tyrrheni sanguinis Aulum
 Torta caput retro Dipsas calcata momordit.
 Vix dolor, aut sensus dentis fuit: ipsaque leti
 740 Frons caret invidia: nec quicquam plaga minatur.
 Ecce subit virus tacitum, carpitque medullas
 Ignis edax, calidaque incendit viscera tabe.
 Ebibit humorem circum vitalia fufum
 Pestis, et in ficco linguam torrere palato
 745 Coepit. defessos iret qui sudor in artus
 Non fuit, atque oculos lacrymarum vena refugit.

Non

739.—*Ipsaque leti Frons caret invidia:*] Non
 construe *Frons leti*, sed *Invidia leti*. Vegetius i,
 16, de Fundis, *Cum membris integris letale tamen*
vulnus importent; et sine invidia sanguinis, *hostis*
lapidis ictu intereat. Seneca Hyppol. 281, de
 Amoris vulnere,

Non habet latam data plaga frontem,
Sed vorat testas penitus medullas.

Singula in his verba Noster hic imitatus est.
Plagam, Frontem, Medullas.

748.—*Quin*

Non decus imperii, non moesti jura Catonis
 Ardentem tenuere virum, quin spargere signa
 Auderet, totisque furens exquireret agris,
 750 Quas poscebat aquas sitiens in corde venenum.
 Ille vel in Tanain missus, Rhodanumque, Padumque
 Arderet, Nilumque bibens per rura vagantem.
 Accessit morti Libye, fatigue minorem
 Famam Dipsas habet terris adjuta perustis.
 755 Scrutatur venas penitus squalentis arenae:
 Nunc redit ad Syrtes, et fluctus accipit ore:
 Aequareusque placet, sed non et sufficit, humor.
 Nec sentit fatigue genus, mortemque veneni:
 Sed putat esse sitim: ferroque aperire tumentes
 760 Sustinuit venas, atque os implere cruore.
 Jussit signa rapi propere Cato: discere nulli
 Permissum est hoc posse sitim. sed tristior illa
 Mors erat ante oculos: miserique in crure Sabelli
 Seps stetit exiguus, quem fixo dente tenacem
 765 Avulsitque

748.—Quin spargere signa Auderet,] MSS.

—ne spargere signa

Auderet.

Grotius.

761.—Discere nulli Permissum est hoc posse
 sitim.] Id melius putavimus quam dicere. Noluit
 quenquam hoc scire, ne sitim nimium timerent.
 Et sic ut emendavimus habent MSS. Grotius.

764.—Quem fixo dente tenacem] Codices fere
 universi Flexo. Rectè. Ideo tenacem, quia dente

flexo. Ovid. Met. vii, 150, de Dracone,

—et uncis

Dentibus horrendus.

xi, 775,

Eccē latens herba coluber fugientis adunca
 Dente pedem stringit.

Statius de Serpente Theb. v, 519,

—ter lingua vibrat, terna agmina adunci
 Dentis.

P p p 766. Parva

765 Avulsitque manu, piloque affixit arenis.
 Parva modo serpens; sed qua non ulla cruentae
 Tantum mortis habet. nam plagae proxima circum
 Fugit rupta cutis, pallentiaque ossa retexit.
 Jamque sinu laxo nudum est sine corpore vulnus.

770 Membra natant sanie: surae fluxere: sine ullo
 Tegmine poples erat: femorum quoque musculus omnis
 Liquitur, et nigra distillant inguina tabe.
 Diffiluit stringens uterum membrana, fluuntque
 Viscera: nec, quantum toto de corpore debet,

775 Effluit in terras: saevum sed membra venenum
 Decoquit: in minimum mors contrahit omnia virus.
 Vincula nervorum, et laterum textura, cavumque

Pectus

766. *Parva modo serpens; sed qua non ulla cruentae Tantum mortis habet.*] Qualis haec oratio? *Qua tantum, Qua majus, qua plus,* vix diceret qui prima sermonis elementa didicit. Corrige,

Parva modo serpens; sed ENIM non ulla cruentae, &c.

Modo, non adverbium, sed mole, mensura. Virg. Aen. i, 23,

Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci Audierat.

et v, 95,

—sed enim *gelidus tardante senecta Sanguis hebet.*

776.—*In minimum mors contrahit omnia virus.*] Hoc nullo sensu, nulla sententia fertur. Corrige,

—*saevum sed membra venenum Decoquit: in minimum mors contrahit omnia PONDUS.*

hoc est, totum corpus absquebatur, et minimum quid ex eo restabat; ut mox,

Eripiunt omnes animam, tu sola cadaver.

Ovid. Met. xiv, 147, Sibylla,

Tempus erit, cum me de tanto corpore parvam Longa dies faciat; consumpta membra senecta Ad minimum redigantur onus.

Certe *Ad minimum onus* est ipsum illud Nostri, *In minimum pondus.*

777.—*Laterum textura,*] Pulmanni duo, et ex nostri tres, *Laterum JUNCTURA.* Virg. xii, 274,

—*teritur qua sutilis alvo Balteus, et laterum juncturas fibula mordet.*

Sed et *Textura.* Ovid. Met. xvi,

Textitur et costis panda carina suis.

781. *Colla,*

- Pectus, et abstrusum fibris vitalibus, omne
 Quidquid homo est, aperit pestis. natura profana
 780 Morte patet: manant humeri, fortesque lacerti:
 Colla, caputque fluunt. calido non ocyus Austro
 Nix resoluta cadet, nec solem cera sequetur.
 Parva loquor; corpus sanie stillasse perustum:
 Hoc et flamma potest. sed quis rogos abstulit ossa?
 785 Haec quoque discedunt, putresque secuta medullas
 Nulla manere sinunt rapidi vestigia fati.
 Cyniphias inter pestes tibi palma nocendi est:
 Eripiunt omnes animam, tu sola cadaver.
 Ecce subit facies leto diversa fluenti.
 790 Nasidium Marfi cultorem torridus agri
 Percussit Prester. illi rubor igneus ora
 Succendit, tenditque cutem, pereunte figura,
 Miscens cuncta tumor toto jam corpore major:
 Humanumque egressa modum super omnia membra
 795 Efflatur sanies, late tollente veneno,
 Ipse latet penitus congesto corpore merfus:
 Nec lorica tenet distenti corporis auctum.

Spumeus

781. Colla, caputque fluunt.] Codex Berfmanni *Fluit*. Recte et ex Poëtae more.

782. Nix resoluta cadet,] Melius quam *cadit*, ut cohaereat cum *sequetur*. Grotius. Codices universi *Cadit*. Nec ideo *Cadet*, quia mox, nec *solem cera sequetur*. Nix enim natura et sponte cadit, seu tu velis, five non: at *cera sequetur*, non *sequitur*; quia te volente fit, cum soli vel igni admoveris.

795. Efflatur sanies, late tollente veneno,] Si

efflatur sanies, decrescet corpus, non intumescet: Corrige,

Humanumque egressa modum super omnia membra INFLATUR sanies, late POLLENTE veneno.

Pollente, codex Berfmanni. si *Tollente* mavis, tum lege *Alte*.

797. Nec lorica tenet distenti corporis auctum.] *Corpore merfus*, praecedente versu habuimus; et quarto abhinc *Corpore major*. Repone,

- Spumeus accenso non sic exundat ahenò
 Undarum cumulus : nec tantos carbasa Coro
 800 Curvavere sinus. tumidos jam non capit artus
 Informis globus, et confuso pondere truncus.
 Intactum volucrum rostris, epulasque daturum
 Haud impune feris, non ausi tradere busto,
 Nondum stante modo, crescens fugere cadaver.
 805 Sed majora parant Libycae spectacula pestes.
 Impressit dentes Haemorrhoids aspera Tullo
 Magnanimo juveni, miratorique Catonis,
 Utque solet pariter totis se effundere signis
 Corycii pressura croci : sic omnia membra
 810 Emisere simul rutilum pro sanguine virus.
 Sanguis erant lacrymae : quaecunque foramina novit
 Humor, ab his largus manat cruor : ora redundant,
 Et patulae nares : sudor rubet : omnia plenis
 Membra fluunt venis : totum est pro vulnere corpus.

815 At

Nec lorica tenet dissenti PECTORIS auctum,
 Lorica enim pectus circuit. Haec duo Corpus,
Pectus passim confunduntur. Quin in versu illo
Corpore major, Codex Collegii Trinitatis, *Pec-*
tore major.

798. *Spumeus accenso non sic exundat ahenò Un-*
darum cumulus :] Turpe mendum, *Undarum ex-*
undat. Codex Berfmanni EXULTAT ; quod
 vel sine codice in promptu erat. Virgil. de eadem
 re vii, 464, *Exultantque aestu latices*.

800.—*Tumidos jam non capit artus Informis*
globus, et confuso pondere truncus.] Quid est, non
 capit artus ? Corrigo,

Tumidos jam non HABET artus.
 Globus fit et truncus, nullos artus inter se disting-
 tos habens.

808. *Utque solet pariter totis se effundere signis*
Corycii pressura croci :] Ovid. Met. xii, 437,

—*Utve liquor rari sub pondere cribri*
Manat, et exprimitur per densa foramina spissus.
 Seneca Nat. Quaest. p. 666, *Sparso illa quae ex*
fundamentis mediae arenae crescens in summam alti-
tudinem amphitheatri pervenit. et Epist. 90, p.
 405, *Quemadmodum in immensam altitudinem Cro-*
cum latentibus fistulis exprimat.

813.—*Omnia plenis Membra fluunt venis :*] Atqui quarto abhinc versu habuimus, *Omnia*
membra Emisere rutilum virus. Corrigo,

—*sudor rubet : omnia plenis*
 RUBRA fluunt RIVIS ; totum est pro vulnere
 corpus.

Virgil,

- 815 At tibi, Leve miser, fixus praecordia pressit
Niliaca serpente cruor: nulloque dolore
Testatus morsus subita caligine mortem
Accipis, et Stygias somno descendis ad umbras.
Non tam veloci corrumpunt pocula leto,
820 Stipite quae diro virgas mentita Sabinas
Toxica fatilegi carpunt matura Sabaei.
Ecce procul saevus sterilis se robore trunci
Torfit, et immisit (Jaculum vocat Africa) serpens:
Perque caput Pauli transactaque tempora fugit.
825 Nil ibi virus agit: rapuit cum vulnere fatum.

Deprensum

Virgil. v, 200,

—sador fluit undique rivis.

815. At tibi, Leve] Vele habent MSS. Grotius.

820. Stipite quae diro virgas mentita Sabinas
Toxica fatilegi carpunt matura Sabaei.] Scaligeri
est emendatio. Ante fuit, Sabaeas, inepte, cum
versu altero sequatur vox Sabaei. Virgae Sabinae.
herbae Sabinae Ovidio saepe. Herbae quanquam
dicebantur, arbusculae erant, quibus Graecum
nomen *σπάδος* apud Plinium. Grotius. Vereor,
ut viri maximi Scaliger ac Grotius recte ac felici-
citer rem hic gesserint. Sabaeas, ait, inepte,
cum versu altero sequatur Sabaei. Dicas eodem
argumento, Inepte Sabaei, cum versu priore ha-
beamus Sabaeas. Quis dixit Virgas Sabinas?
Herbae sunt et dicuntur, non Virgae, Plinio
terque quaterque, et aliis, Virgil. Culice,

Herbaque turis opes priscis imitata Sabinis,

Ovid. Fast. iv, 741,

Ure mares oleas, taedamque, herbasque Sabinas.

At Sabaea virga, Turea virga recte. Virgil.
Georg. ii, 117,

—sola India nigrum

Fert ebum, solis est turea virga Sabaeis.

Quid ergo? posterius vocabulum in mendo est,
et, ni fallor, sic corrigendum:

Non tam veloci corrumpunt pocula leto,
Stipite quae diro virgas mentita Sabaeas
Toxica fatilegi carpunt matura SUEVI.

Ex patruo suo Seneca hoc hausit Lucanus. Is in
Medea 710, de venenis agens,

Congerit in unum frugis infausae mala.
Et queis sagittas divites Arabes linunt,
Phaetraque pugnax Medus, aut Parthi leves:
Aut quos sub axe frigido succos legunt
Lucis Suëvi nobiles Hercyniis.

Vides hic Succos legunt, ut apud Nostrum, Fati-
legi et carpunt. sic Sarmatae, Bessi, et Getae, sagit-
tas veneno tingunt, ut saepe Ovidius in Tristibus
et Ponticis. Pont. iv, 7, 11,

Aspicis et mitti sub adunco toxica ferro.

Toxica ἀπὸ τῶν τόξων, ab arcubus nomen habent,
quod iis sagittae inficerentur.

827. Quam

Deprensum est, quae funda rotat, quam lenta volaret,

Quam segnis Scythicae strideret arundinis aër.

Quid prodest miseri Basiliscus cuspide Murri

Transactus? velox currit per tela venenum,

830 Invaditque manum: quam protinus ille resecto

Ense ferit, totoque simul demittit ab armo:

Exemplarque sui spectans miserabile leti

Stat tutus pereunte manu. quis fata putaret

Scorpion, aut vires maturae mortis habere?

835 Ille minax nodis, et recto verberare saevus,

Teste tulit coelo victi decus Orionis.

Quis calcare tuas metuat, Solpuga, latebras?

Et tibi dant Stygiae jus in sua fila sorores.

Sic nec clara dies, nec nox dabat atra quietem,

840 Suspecta est miseris in qua tellure jacebant.

Nam

827. *Quam segnis Scythicae strideret arundinis aër.*] Quam segnis sit sagitta si jaculo serpenti comparetur. Grotius.

828. *Quid prodest miseri Basiliscus cuspide Murri Transactus?*] Julius Scaliger in Poëtica. At vera quid dicemus de illa locutione, *Quid prodest*, &c. Latine aliter dicimus, *Quid prodest Basiliscum transactum cuspide fuisse*: nam Basiliscus neque vivus neque mortuus prodest: sed factum ipsum, id est, totum hoc Basiliscum esse transfixum. Recte censuram agit vir summus. sed Librarii in culpa sunt, non Poëta. Corrige,

Quid prodest misero Basiliscus cuspide Murro Transactus?

Ovid. Heroid. i,

Sed mihi quid prodest vestris disiecta lacertis Ilios, et, murus quod fuit ante, solum?

Quid mihi prodest disiecta Ilios; hoc est, Ilium disiectam esse, vel quod Ilios disiecta sit. Quid prodest Murro Basiliscus transactus, five, quod transactus sit Basiliscus. Idem Amor. ii, 2,

Quid mihi profuerit velox cantatus Achilles?

837. *Quis calcare tuas metuat, Solpuga, latebras?*] Recte sic scribitur et ἀναλογικῶς à solo pungendo. Libri tamen quidam *Salpuga*, quomodo Baeticos pronunciasse ait Plinius lib, xxix. c. 4. Grotius.

840. *Suspecta est miseris*] MS. T. rectius connectit cum superioribus.

Suspecta miseris in qua tellure jacebant.

Ut sit trajectio, Lucano frequens: suspecto miseris ipso illo solo cui incubabant. Grotius.

853.—Juvat

- Nam neque congestae struxere cubilia frondes,
 Nec culmis crevere tori: sed corpora fatis
 Expositi volvuntur humo, calidoque vapore
 Alliciunt gelidas nocturno frigore pestes:
- 845 Innocuosque diu rictus torpente veneno
 Inter membra foveant: nec, quae mensura viarum,
 Quisve modus norunt, coelo duce: saepe querentes,
 Reddite, Dii, clamant, miseris, quae fugimus, arma:
 Reddite Thessaliam. patimur cur segnia fata
- 850 In gladios jurata manus? pro Caesare pugnant
 Dipsades, et peragunt civilia bella Ceraestae.
 Ire libet qua Zona rubens atque axis iniustus
 Solis equis: juvat aetheriis adscribere causis
 Quod peream, coeloque mori. nil, Africa, de te,
- 855 Nec de te, Natura, queror: tot monstra ferentem,
 Gentibus ablatum dederas serpentibus orbem:
 Impatientsque solum Cereris, cultore negato
 Damnaisti, atque homines voluisti deesse venenis.
 In loca serpentum nos venimus: accipe poenas,
- 860 Tu quisquis Superum commercia nostra perosus,
 Hinc torrente plaga, dubiis hinc Syrtibus orbem
 Abrumpens, medio posuisti limite mortes.
 Per secreta tui bellum civile recessus
 Vadit; et arcani miles tibi conscius orbis
- 865 Claustra petit mundi. forsan majora supersunt

Ingressis.

853.—[juvat aetheriis adscribere causis] Eamus potius ad loca torridiora, ut coelo, non serpentibus, mortem debeamus. Grotius.

865. Claustra petit mundi.] Ferit habent MSS. quod efficacius, ab oppugnatoribus urbium tracta similitudine. Grotius.

884. Omnibus

- Ingressis. coeunt ignes stridentibus undis,
 Et premitur natura poli. sed longius ista
 Nulla jacet tellus, quam fama cognita nobis
 Tristia regna Jubae. quaeremus forsitan istas
 870 Serpentum terras: habet hoc solatia coelum,
 Vivit adhuc aliquid. patriae non arva requiro,
 Europamque alios soles Asiamque videntem.
 Qua te parte poli, qua te tellure reliqui,
 Africa? Cyrenis etiam nunc bruma rigebat.
 875 Exiguane via legem convertimus anni?
 Imus in adversos axes: evolvimur orbe:
 Terga damus ferienda Noto. nunc forsitan ipsa est
 Sub pedibus jam Roma meis. solatia fati
 Haec petimus: veniant hostes, Caesarque sequatur
 880 Qua fugimus. sic dura suos patientia questus
 Exonerat: cogit tantos tolerare labores
 Summa ducis virtus, qui nuda fufus arena
 Excubat, atque omni Fortunam provocat hora.
 Omnibus unus adest fatis: quocunque vocatur
 885 Advolat, atque ingens meritum, majusque salute
 Contulit, in letum vires: puduitque gementem
 Illo teste mori, quod jus habuisset in ipsum
 Ulla lues? casus alieno in pectore vincit,
 Spectatorque docet magnos nil posse dolores.

890 Vix

884. *Omnibus unus adest fatis: quocunque vocatur*] Codex Puteaneus cum aliquot aliis *Miseris*. Seneca Epist. 49, *Non est jocandi locus. ad miseros advocatus es. opem relaturum naufragis, captis, aegris, egentibus, intentae securi subjectum praesentibus caput pollicitus es.*

888.—*Casus alieno in pectore vincit,*] Ipse in militum cordibus vincit malum, dum constantiam ipsis aspirat. Grotius.

889.—*Nil posse dolores.*] MS. P. *labores*. Grotius. At nostri omnes *Dolores*, quod rectius est.

890 Vix miseris serum tanto lassata periclo
 Auxilium Fortuna dedit. gens unica terras
 Incolit a saevo serpentum innoxia morfu
 Marmaridae Psylli: par lingua potentibus herbis:
 Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus,
 895 Vel cantu cessante, potest. natura locorum
 Jussit ut immunes misti serpentibus essent.
 Profuit in mediis sedem posuisse venenis.
 Pax illis cum morte data est. fiducia tanta est
 Sanguinis: in terram parvus cum decidit infans,
 900 Ne qua sit externae Veneris mistura timentes,
 Letifica dubios explorant aspide partus.
 Utque Jovis volucer, calido cum protulit ovo
 Implumes natos, solis convertit in ortus:
 Qui potuere pati radios, et lumine recto

905 Sustinuere

903. *Implumes natos, solis convertit in ortus:* Ceterum suaves homines sunt, qui versum prox-
 Repone, imum sic interpungunt,

Implumes NIDOS solis convertit AD ortus. Sustinuere diem caeli, servantur in usus.

AD complures codices habent. Alterum, immo Quid enim est *Dies caeli*? Codex Academicus
 utrumque, Claudianus praestabit, qui locum in margine habet, *Servantur in usus, hoc est, ut*
 hunc prae oculis habuit, cum xiv versibus elegan- *volent per aëra. Distingue,*
 ter hoc de Aquila dilatavit. Ex illis quae ad rem *Sustinuere diem, caeli servantur in usus.*
 praesentem faciunt pono,

Protinus implumes convertit ad aethera nidos, In usus caeli, ut Jovi fulmina reportent: quod
Et recto flammis imperat ore pati. vidit et expressit Claudianus,

Vides quot verba de Nostro accepit. Equidem *Exploratores oculis qui pertulit ignes,*
Sustinuitque acie nobiliore diem:
Natos non repudio, sed quod oblatum est Nidos,
Nutritur volucrumque potens et fulminis heres,
ut non inuilegor, praefero. Virg. Georg. iv, 17,
Gesturus summo tela trifurca Jovi.

Ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.

Q q q

925. Nam

- 905 Sustinuere diem coeli, servantur in usus;
 Qui Phoebō cessere, jacent: sic pignora gentis
 Psyllus habet, si quis tactos non horruit angues,
 Si quis donatis lusit serpentibus infans.
 Nec solum gens illa sua contenta salute,
 910 Excubat hospitibus, contraque nocentia monstra
 Psyllus adest populis. qui tunc Romana secutus
 Signa, simul jussit statui tentoria ductor,
 Primum quas valli spatium comprehendit arenas
 Expurgat cantu, verbisque fugantibus angues.
 915 Ultima castrorum medicatus circuit ignis.
 Hic ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant,
 Et tamarix non laeta comis, Eoque costos,
 Et panacea potens, et Thessala centaurea:
 Peucedanumque sonat flammis, Erycinaque thapsos,
 920 Et larices, fumoque gravem serpentibus urunt
 Abrotanum, et longe nascentis cornua cervi.
 Sic nox tuta viris. at si quis peste diurna
 Fata trahit, tunc sunt magicae miracula gentis,
 Psyllorumque ingens et rapti pugna veneni.
 925 Nam primum tacta designat membra saliva,
 Quae cohibet virus, retinetque in vulnere pestem.
 Plurima tum volvit spumanti carmina lingua
 Murmure continuo, nec dat suspiria cursus

Vulneris,

925. Nam primum tacta designat membra saliva,] Lego Praesignat. Plin. xxviii, 7, Incipientes furunculos ter Praesignare jejuna saliva.

928.—Nec dat suspiria cursus Vulneris, aut

minimum patiuntur fata tacere.] Non ut ante dant, et haud, ne dari negetur cursus, cum sit sensus, celeritatem vulneris non permittere Psyllo ut respiret, aut tantillum taceat. Grotius.

935. Extractamque]

- Vulneris, aut minimum patiuntur fata tacere.
- 930 Saepe quidem pestis nigris inserta medullis
Excantata fugit: sed si quod tardius audit
Virus, et elicited, jussumque exire repugnat;
Tunc superincumbens pallentia vulnera lambit,
Ore venena trahens, et fccat dentibus artus,
- 935 Extractamque tenens gelido de corpore mortem
Expuit: et cujus morsus superaverit anguis,
Jam promptum Pfyllis vel gustu nosse veneni.
Hoc igitur levior tandem Romana juvenus
Auxilio, late squalentibus errat in arvis.
- 940 Bis positis Phoebe flammis, bis luce recepta
Vidit arenivagum surgens fugiensque Catonem.
Jamque illis magis, atque magis durescere pulvis
Coepit, et in terram Libye spissata redire.
Jamque procul nemorum rarae se tollere frondes:
- 945 Surgere congesto non culta mapalia culmo.
Quanta dedit miseris melioris gaudia terrae,
Cum primum faevos contra videre leones!
Proxima Leptis erat, cujus statione quieta
Exegere hyemem nimbis flammisque carentem.
- 950 Caesar ut Emathia fatiatus clade recessit,
Caetera curarum projecit pondera, soli
Intentus genero: cujus vestigia frustra
Terris sparsa legens, fama duce tendit in undas,
Threiciasque legit fauces, et amore notatum

955 Aequor,

935. *Extractamque*] Lege *exsulam*. Plin. xxiii,
27, Neque altero, quam aceto, collinunt, ve-

nena *exsugentes*.

937. *Jam promptum Pfyllis*] Lege *Pfyllo*.

Q q q 2 964. *Circuit*.

- 955 Aequor, et Eroas lacrymoso littore turre,
 Qua pelago nomen Nepheleias abstulit Helle.
 Non Asiam brevioris aquae disternat usquam
 Fluctus ab Europa, quamvis Byzantion arcto
 Pontus, et ostriferam dirimat Chalcedona cursu,
 960 Euxinumque ferens parvo ruat ore Propontis.
 Sigaeasque petit famae mirator arenas,
 Et Simoentis aquas, et Graio nobile busto
 Rhoetion, et multum debentes vatibus umbras.
 Circuit exustae nomen memorabile Trojae,
 965 Magnaque Phoebaei quaerit vestigia muri.
 Jam silvae steriles, et putres robore trunci
 Assaraci pressere domos, et templa deorum
 Jam lassae radice tenent: ac tota teguntur
 Pergama dumetis: etiam periire ruinae.
 970 Aspicit Hefiones scopulos, silvasque latentes
 Anchisae thalamos; quo iudex federit antro:
 Unde puer raptus coelo: quo vertice Nais
 Luferit Oenone: nullum est sine nomine saxum,
 Inscius in sicco serpentem pulvere rivum
 975 Transierat, qui Xanthus erat: securus in alto
 Gramine ponebat gressus; Phryx incola manes
 Hecitoreos calcare vetat. discussa jacebant
 Saxa, nec ullius faciem servantia sacri;

Herceas,

964. Circuit exustae nomen memorabile Trojae,]
 Alii codices *Venerabile*. Sed cum dicit *Exustae*,
 aliud requiritur Epitheton, quod πᾶδος exprimat.
 Id vero suppeditat codex Regius,

Circuit exustae nomen MISERABILE Trojae.
 Ideo *Miserabile*, quia *Exustae*. Noster vii, 120,
 —aut populis invisum hac clade peracta
 Aut hodie Pompeius erit miserabile nomen.

980. O sacer,

memorable infra 994

- Herceas, monstrator ait, non respicis aras ?
 980 O facer, et magnus vatum labor, omnia fato
 Eripis, et populis donas mortalibus aevum.
 Invidia sacrae, Caesar, ne tangere famae :
 Nam, si quid Latiis fas est promittere Musis,
 Quantum Smyrnaei durabunt vatis honores,
 985 Venturi me, teque legent : Pharsalia nostra
 Vivet, et a nullo tenebris damnabitur aevo.
 Ut ducis implevit visus veneranda vetustas,
 Erexit subitas congestu cespitis aras,
 Votaque thuricremos non irrita fudit in ignes.
 990 Dii cinerum, Phrygias colitis quicunque ruinas,
 Aeneaeque mei, quos nunc Lavinia sedes
 Servat et Alba lares, et quorum lucet in aris
 Ignis adhuc Phrygius, nullique aspecta virorum
 Pallas, in abstruso pignus memorabile templo,
 995 Gentis Juleae vestris clarissimus aris
 Dat pia thura nepos, et vos in sede priori
 Rite vocat : date felices in caetera cursus :
 Restituam populos. grata vice moenia reddent
 Ausonidae Phrygibus, Romanaque Pergama surgent.
 1000 Sic fatus, repetit classes, et tota secundis
 Vela dedit Coris, avidusque urgente procella
 Iliacas pensare moras, Asiamque potentem

Praevehitur

980. O facer, et magnus vatum labor,] Lege Furor, Instinctus divinus, afflatus.

994. Pignus memorabile templo,] Sic codices ; sed paulo ante v. 964, habuimus Nomen memora-

bile Trojae. Nonnulli tamen libri Venerabile Trojae : quod non placet. Hic tamen libenter adscissimus Venerabile pignus, quod loco non suo posuerant Librarii.

494 M. ANNAEI LUCANI

- Praevehitur, pelagoque Rhodon spumante relinquit.
 Septima nox, Zephyro nunquam laxante rudentes
 1005 Ostendit Phariis Aegyptia littora flammis.
 Sed prius orta dies nocturnam lampada textit,
 Quam tutas intraret aquas. ibi plena tumultu
 Littora, et incerto turbatas murmure voces
 Accipit: ac dubiis veritus se credere regnis
 1010 Abstinuit tellure rates. sed dira satelles
 Regis dona ferens, medium provectus in aequor,
 Colla gerit Magni, Phario velamine tecta:
 Ac prius infanda commendat crimina voce.
 Terrarum domitor, Romanae maxime gentis;
 1015 Et, quod adhuc nescis, genero secure peremto;
 Rex tibi Pellaeus terrae pelagique labores
 Donat, et, Emathiis quod solum defuit armis,
 Exhibet: absenti bellum civile peractum est.
 Thessalicas Magnus quaerens reparare ruinas,
 1020 Ense jacet nostro: tanto te pignore, Caesar,
 Emimus: hoc tecum percussum est sanguine foedus.
 Accipe regna Phari nullo quaesita cruore:
 Accipe Niliaci jus gurgitis: accipe quicquid
 Pro Magni cervice dares; dignumque clientem
 1025 Castris crede tuis, cui tantum fata licere
 In generum voluere tuum. nec vile putaris

Hoc

1016. — *Terrae pelagique labores*] Omnes fere
 codices *Belli pelagique*. Noster iii, 24,
Haereat illa tuis per bella, per aequora signis.
 Silius ii, 572,

— *post belli casus vastique pericula ponti.*
 Claudianus tamen in laude Serenae v. 26, *Ter-*
rae pelagique labores.

1033. — *Jam*

- Hoc meritum, facili nobis quod caede peractum est.
 Hospes avitus erat : depulso sceptrā parenti
 Reddiderat. quid plura feram ? tu nomina tanto
 1030 Invenies operi, vel famam consule mundi.
 Si scelus est, plus te nobis debere fateris,
 Quod scelus hoc non ipse facis. sic fatus, opertum
 Detexit, tenuitque caput. jam languida morte
 Effigies habitum noti mutaverat oris.
 1035 Non primo Caesar damnavit mūnera visu,
 Avertitque oculos : vultus, dum crederet, haesit :
 Utque fidem vidit sceleris, tutumque putavit
 Jam bonus esse focer ; lacrymas non sponte cadentes
 Effudit, gemitusque expressit pectore laeto,
 1040 Non aliter manifesta putans abscondere mentis
 Gaudia, quam lacrymis. meritumque immane tyranni
 Destruit, et generi mavult lugere revulsum,
 Quam debere caput. qui duro membra Senatus
 Calcarat vultu, qui sicco lumine campos

1045 Viderat

1033. — Jam languida morte Effigies habitum
 noti mutaverat oris.] Nihil illo Languida languidus.
 An languor habitum oris mutaverit? Amor. i. 8,
 Poteris Lurida. Ovid. Met. xiv, 747.

Haesit et in vultu constitit usque tuo.

—luridaque arfuro ponebat membra feretro.

Sed scripsit, opinor, Poëta.

—Jam TABIDA morte

Effigies.

vi, 737. —Hecate, pallenti tabida forma.

1036. Vultus, dum crederet, haesit:] [Repone
 Vultu. Ovid. Met. x, 359,

1038. —Lacrymas non sponte cadentes,] De
 hoc fletu Caesaris vide Dionis verba cum his
 Lucani valde consentientia. Nec dissimile quod
 post narratam Agricolae mortem de Domitiano
 ait Tacitus: Speciem tamen doloris animo vultuque
 prae se tulit, securus jam odii, et qui facilius dissi-
 mularet gaudium quam metum. Grotius.

1063. Acquisque

- 1045 Viderat Emathios, uni tibi, Magne, negare
 Non audet gemitus. o fors durissima fati!
 Hunccine tu, Caesar, scelerato marte petisti,
 Qui tibi flendus erat? non misti foedera tangunt
 Te generis? nec nata jubet moerere, neposque?
- 1050 Credis apud populos Pompeii nomen amantes
 Hoc castris prodesse tuis? fortasse tyranni
 Tangeris invidia, captique in viscera Magni
 Hoc alii licuisse doles, quererisque perisse
 Vindictam belli, raptumque e jure superbi
- 1055 Victoris generum. quisquis te flere coegit
 Impetus, a vera longe pietate recessit.
 Scilicet hoc animo terras, atque aequora lustras,
 Necubi suppressus pereat gener. o bene rapta
 Arbitrio mors ista tuo! quam magna remisit
- 1060 Crimina Romano tristis Fortuna pudori,
 Quod te non passa est misereri, perfide, Magni
 Viventis! nec non his fallere vocibus audes,
 Acquirisque fidem simulati fronte doloris.
 Aufer ab aspectu nostro funesta, fatelles,
- 1065 Regis dona tui: pejus de Caesare vestrum,
 Quam de Pompeio meruit scelus, unica belli
 Praemia civilis, victis donare salutem,
 Perdidimus. quod si Phario germana tyranno
 Non invisa foret, potuissem reddere regi,
- 1070 Quod meruit; fratrique tuum pro munere tali
 Misissem

1063. *Acquirisque fidem simulati fronte doloris.*] simules. Grotius.
 Persuades te serio dolere, cum id vultu tantum

- Misissē, Cleopatra, caput. secreta quid arma
 Movit, et inseruit nostro sua tela labori?
 Ergo in Thessalicis Pellaeo fecimus arvis
 Jus gladio? vestris quaesita licentia regnis?
- 1075 Non tuleram Magnum mecum Romana regentem:
 Te, Ptolemaee, feram? frustra civilibus armis
 Miscuimus gentes, si qua est hoc orbe potestas
 Altera, quam Caesar: si tellus ulla duorum est.
 Vertissē Latias a vestro littore proras:
- 1080 Famae cura vetat, ne non damnasse cruentam,
 Sed videar timuisse Pharon. nec fallere vos me
 Credite victorem: nobis quoque tale paratum
 Littoris hospitium: ne sic mea colla gerantur,
 Thessaliae fortuna facit. majore profecto,
- 1085 Quam metui poterat, discrimine gessimus arma:
 Exilium, generique minas, Romamque timebam:
 Poena fugae Ptolemaeus erat. sed parcimus annis,
 Donamusque nefas. sciat hac pro caede tyrannus
 Nil venia plus posse dari. vos condite busto
- 1090 Tanti colla ducis: sed non, ut crimina tantum
 Vestra tegat tellus. justo date tura sepulcro,
 Et placate caput, cineresque in littore fusos
 Colligite, atque unam sparsis date manibus urnam.
 Sentiat adventum foci, vocesque querentis
- 1095 Audiat umbra pias. dum nobis omnia praefert,
 Dum vitam Phario mavult debere clienti,

Laeta

1088.—*Sciat hac pro caede tyrannus Nil venia tem dedit, honorem denegavit exemplo.* Grotius.
plus posse dari.] Curt. l. viii: Ille facto impunita-

Laeta dies rapta est populis: concordia mundo
Nostra perit: caruere Deis mea vota secundis,
Ut te complexus positis felicibus armis

1100 Affectus abs te veteres, vitamque rogarem,
Magne, tuam: dignaque satis mercede laborum
Contentus par esse tibi. tunc pace fideli
Fecissem, ut victus posses ignoscere divis,
Fecisses ut Roma mihi. nec talia fatus

1105 Invenit fletus comitem, nec turba querenti
Credidit: abscondunt gemitus, et pectora laeta
Fronte tegunt, hilaresque nefas spectare cruentum
(O bona libertas) cum Caesar lugeat, audent.

M. ANNAEI

M. ANNAEI LUCANI
PHARSALIAE
LIBER DECIMUS.

UT primum terras Pompeii colla sequutus,
Attigit, et diras calcavit Caesar arenas:
Pugnavit fortuna ducis, fatumque nocentis
Aegypti, regnum Lagi Romana sub arma
5 Iret; an eriperet mundo Memphiticus ensis
Victoris, victique caput. tua profuit umbra,
Magne, tui focerum rapuere a sanguine manes,
Ne populus post te Nilum Romanus haberet.

Inde

6.—*TUA profuit umbra*] Pompeii honori
hoc dii dederunt, ne populi Romani
esset Aegyptus post ipsius mortem. Populi autem
Romani fuisset Aegyptus, nisi Caesar populo Ro-
mano imperium omne cum libertate eripuisset.
Grotius.

8. *Ne populus post te Nilum Romanus haberet.*]
Male cessit interpretatio viro summo. Totus
versus abest a codice Academico. Regius et

Bersmanni unus, AMARET. Rectissime. Ma-
nes Pompeii eripuerunt a caede Caesarem; non
ejus cura et causa, sed Aegyptiorum odio et ul-
tione, ne ob Caesaris occisi beneficium populus
Romanus amaret Nilum, Pompeii caedem con-
donaret. Pothinus infra 387,

—*jugulus mihi Caesaris haustus*
Hoc praestare potest, Pompeii caede nocentes
Ut populus Romanus amet.

R r r 2 10.—*Sequitur,*

- Inde Paraetioniam fertur securus in urbem
 10 Pignore tam saevi sceleris, sua signa sequutus.
 Sed fremitu vulgi fasces, et jura querentis
 Inferri Romana suis, discordia sensit
 Pectora, et ancipites animos, Magnumque perisse
 Non sibi. tum vultu semper celante timorem,
 15 Intrepidus Superum sedes, et templa vetusti
 Numinis, antiquas Macetum testantia vires,
 Circuit: et nulla captus dulcedine rerum,
 Non auro, cultuque deum, non moenibus urbis,
 Effossum tumulis cupide descendit in antrum,
 20 Illic Pellaei proles vefana Philippi
 Felix praedo jacet: terrarum vindice fato
 Raptus: sacratissimum totum spargenda per orbem
 Membra viri posuere adytis: Fortuna pepercit
 Manibus, et regni duravit ad ultima fatum.
 25 Nam sibi libertas unquam si redderet orbem,
 Ludibrio servatus erat, non utile mundo
 Editus exemplum, terras tot posse sub uno
 Esse viro. Macetum fines, latebrasque suorum
 Deferuit, victasque patri despexit Athenas:
 30 Perque Asiae populos fatis urgentibus actus

Humana

10.—*Sequutus,*] Scribe auctore MS. P. *secu-*
tam et refer ad urbem, Alexandream nimirum,
 quae Caesarianam se Pompeii cede probasse videri
 volebat. Grotius.

14.—*Tum vultu semper celante timorem,*] *Alii*
 codices *Pavorem*, alii *Pavores*. Hoc placet.

i, 321,

Danda tamen venia est, tantorum danda pavorum.

19.—*Descendit in antrum.*] *Σῆμα* dictum, ut
 nos docent Strabo et Suetonius Augusto. Apud
 Dionem Severo perperam *Σῆμα* legitur. Grotius.

31. *Humana*

Humana cum strage ruit, gladiumque per omnes
 Exegit gentes : ignotos miscuit amnes,
 Persarum Euphraten, Indorum sanguine Gangen :
 Terrarum fatale malum, fulmenque, quod omnes
 35 Percuteret pariter populos, et fidus iniquum
 Gentibus. Oceano classes inferre parabat
 Exteriore mari. non illi flamma, nec undae,
 Nec sterilis Libye, nec Syrticus obstitit Ammon.
 Iffet in occasus, mundi devexa secutus,
 40 Ambissetque polos, Nilumque a fonte bibisset :
 Occurrit suprema dies, naturaque solum
 Hunc potuit finem vesano ponere regi :
 Qui secum invidia, qua totum ceperat orbem,
 Abstulit imperium ; nulloque haerede relicto,
 45 Totius fati, lacerandas praebuit urbes.

Sed

31. *Humana cum strage ruit,*] Scribe *Immani*,
 vel *Immensa*. Tacitus vi, 19, *Facit immensa*
strages, omnis sexus, omnis aetas.

34.—*Fulmenque, quod omnes Percuteret pari-*
ter populos,] Plutarchus de hoc ipso Alexandro :
 ὡς περ ἄγε φερόμενος καὶ διάτλοντος ἐπὶ δυσμῶν ἐξ ἀνα-
 τολῶν. Et alibi : τίς ἂν τις εὐχάσμενος, ἢ περὶ κεραυνῶν
 ῥαγίῃ ; Appianus in Praefatione : ἐπὶ δὲ Ἀλεξάνδρῳ.
 μεγέθει τε, καὶ πλῆθει, καὶ εὐτυχίᾳ, καὶ ταχυεργίᾳ δια-
 λάμψασα ἡ ἀρχὴ, καὶ ὀλίγῳ δαῖν εἰς ἄπειρον καὶ ἀμίμητον
 ἐλθῶσα, διὰ τὴν βραχυλίαν τῷ χρόνῳ προσίοικεν ἀστραπῇ
 λαμπρᾷ, ἥς γε καὶ διαλυθείσης εἰς πολλὰς σατραπείας,
 ἐπιπλεῖστον ἐξέλαμψε τὰ μέρη. idque praesignificatum
 Olympiadis somnio, quae Plutarcho teste videre
 sibi visa ἡμισυῖν αὐτῆς τῇ γαστρὶ κεραυνῶν. ἐν δὲ τῆς πλε-
 γῆς πολὺ πῶρ ἀναφθῖν, εἴτα ἐξηγνόμενοι εἰς φλογας πάντῃ
 φερόμενοι διαλυθῆναι : nec minus clare divino apud
 Daniele visum et oraculo viii, 5, et 21, ubi digna

lectu quae notat Hieronymus, Historiarum dili-
 gens lector. pares ferme notabitis processus et
 exitus in Attila et Temirlano. Grotius.

43. *Invidia, qua totum ceperat orbem,*] Alex-
 ander sicut se vivo alium quam se orbi imperare
 passus non est ; quo illud spectat, quod negave-
 rat caelum duos soles pati posse, ita moriens quo-
 que uni non reliquit imperium, velut invidens
 alteri tantam magnitudinem. Grotius.

44.—*Nulloque haerede relicto, Totius fati,*
lacerandas praebuit urbes.] Curtius : *sine certo re-*
gis haerede, sine haerede regni, publicas vires ad se
quemque tracturum. Grotius. Adde Livium xlv, 9,
Maximum in terris Macedonum regnum nomenque,
inde morte Alexandri distractum in multa regna,
dum ad se quisque opes rapiunt lacerantes viribus :
 ubi Gronovius *Laceratis,*

52. *Exiguas*

Sed cecidit Babylone sua, Parthoque verendus.

Pro pudor ! Eoi propius timuere sarissas,

Quam nunc pila timent populi. licet usque sub Arcton

Regnemus, Zephyrique domos, terrasque premamus

50 Flagrantis post terga Noti : cedemus in ortus

Arfacidum domino. non felix Parthia Crassis

Exiguae secura fuit provincia Pellae.

Jam Pelusiaco veniens a gurgite Nili

Rex puer, imbellis populi sedaverat iras,

55 Obside quo pacis Pellaea tutus in aula

Caesar erat : cum se parva Cleopatra biremi,

Corrupto custode Phari laxare catenas,

Intulit Emathiis ignaro Caesare tectis ;

Dedecus Aegypti, Latio feralis Erinnyes,

60 Romano non casta malo. quantum impulit Argos,

Iliacasque domos facie Spartana nocenti,

Hesperios auxit tantum Cleopatra furores.

Terruit illa suo, si fas, Capitolia fistro,

Et

52. *Exiguae secura fuit provincia Pellae.*] Parthia, quae de Crassis triumphavit, Macedonibus paruit, quorum oppidum Pella. Grotius.

56.—*Cum se parva Cleopatra biremi, Corrupto custode Phari laxare catenas,*] Ex hoc loco Corippus Africanus iii, de gemmis loquens,

*Et quas Memphitica Caesar perduxit ab aula,
Quas supplex Cleopatra dedit, cum vincula fratris
Frangeret et rupto pallens custode veniret.*

An scripsit, *Cum vincula Phari Frangere corrupto?* Phari, prima longa. ut Memphitica secunda brevi.

58. *Intulit Emathiis ignaro Caesare tectis ;*] Alexandrinis. quia Alexandria à Macedone condita et dicta. Pari metalepsi mox Pellaei muri eandem urbem significant. Grotius.

60. *Romano non casta malo.*] Propertio dicitur
—*incesti meretrix regina Canopi.*

In elegia, qua Mecaenatis defletur obitus, est :

*Hic modo miles erat, ne posset femina Romam
Dotalem stupri turpis habere sui.* Grotius.

69.—*Ptolemaida*

- Et Romana petit imbelli signa Canopo,
 65 Caesare captivo Pharios ductura triumphos :
 Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus,
 An mundum ne nostra quidem matrona teneret.
 Hoc animi nox illa dedit, quae prima cubili
 Miscuit incestam ducibus Ptolemaida nostris.
 70 Quis tibi vesani veniam non donet amoris,
 Antoni? durum cum Caesaris hauserit ignis
 Pectus, et in media rabie, medioque furore,
 Et Pompeianis habitata manibus aula,
 Sanguine Theffalicae cladis perfusus adulter
 75 Admisit Venerem curis, et miscuit armis
 Illicitosque toros, et non ex conjuge partus ?
 Pro pudor ! oblitus Magni, tibi, Julia, fratres
 Obscoena de matre dedit : partesque fugatas
 Passus in extremis Libyes coalescere regnis,
 80 Tempora Niliaco turpis dependit amori,
 Dum donare Pharon, dum non sibi vincere mavult.
 Quem formae confisa suae Cleopatra sine ullis
 Tristis adit lacrymis, simulatum comta dolorem,
 Quem decuit, veluti laceros dispersa capillos,
 85 Et sic orsa loqui : Si qua est, o maxime Caesar,

Nobilitas

69.—*Ptolemaida*] Lege *Ptolemaeida*. *Sidonius*. *Carm. v*, *Ptolemeide* gasa.

71.—*Durum cum Caesaris hauserit ignis Pectus*,] Recte alii codices *Ignes*; etiam qui *Ignis* habent, ex veteri more *Accusativum* pluralem indicant, *Ovid. Met. x*, 253,

—miratur et haurit

Pectore Pygmalion simulati corporis ignes.

84.—*Simulatum comta dolorem, Quem decuit*,] Ita rectius. alii habent, *Quam*. *Grotius*. Quid vero est *Comta dolorem*? Codices fere universi *Quam*: unus ex nostris *Quod*. *Quem* ex *Grotii* conjectura est. Repone,

—sine

- Nobilitas, Pharii proles clarissima Lagi,
 Exul in aeternum sceptris depulsa paternis,
 Si tua restituat veteri me dextera fato,
 Complector regina pedes. tu gentibus aequum
 90 Sidus ades nostris. non urbes prima tenebo
 Femina Niliacas: nullo discrimine sexus
 Reginam scit ferre Pharos. lege summa peremti
 Verba patris, qui jura mihi communia regni,
 Et thalami cum fratre dedit. puer ipse sororem,
 95 Sit modo liber, amet: sed habet sub jure Pothini
 Affectus, ensesque suos. nil ipsa paterni
 Juris habere peto: culpa, tantoque pudore

Solve

—sine ullis

Tristis adit lacrimis; simulatum comta dolorem
 QUA decuit; *veluti laceros DISPOSTA* capillos.

Nec sententiarum acumen, nec verborum constructionem deprehendit vir magnus. *Tristis vultu adit*, sed *sine ullis lacrimis*; ne formae nocerent: *comta*, sed eatenus, *qua decuit simulatum dolorem*, ne procax impudensque videretur. *Disposita capillos*, sed *veluti laceros*; ut cura ipsa negligentiam simularet. Ceterum pro *Dispersa*, quod codices habent, reposui *Disposita*. *Dispersa* enim rem veram, non simulatam notaret; Claudianus Proserp. i, 55, *Incultas dispersa comas*. Sed *Disposita* artem et cultum indicat. Ovid. Amor. i, 14,

Quid male dispositos quereris perisse capillos?

Tibullus i, 9,

Quid tibi nunc molles prodest coluisse capillos,

Saepeque mutatas disposuisse comas?

et 10,

Tunc putas illum pro te disponere crines,

Et tenues denso pectere dente comas?

Ovid. Arte. iii, 153,

Et neglecta decet multas coma; saepe jacere

Hesternam credas, illa repexa modo est.

Ars casum simulat.

88. *Si tua restituat veteri me dextera fato,*] Quid audio? In aeternum exul, si restituatur fato veteri? Quam diu toleraverunt quam turpe mendum! facile erat reponere, NI *tua restituat*: et sic codex Berfmanni atque Academicus.

93.—*Qui jura mihi communia regni, Et thalami cum fratre dedit.*] Codices nostri omnes, et plerique aliorum *Thalamos*. Rectissime, Nam *Thalami jura*, quaecumque sunt, non belle veniunt ex puellae ore.

95. *Affectus, ensesque suos.*] Lego. *Sensusque*. Plin. viii, 35, *Unus huic tam pestifero animali (aspidi) sensus seu potius affectus est.*

96.—*Nil ipsa paterni Juris habere peto:*] INIRE habent tres Pulmanni, Berfmanni unus, et codex Collegii Trinitatis. Sed supersunt adhuc alia menda: *Ipsa nihil petit*, quae jam nunc aequam imperii partem cum fratre petit? Repone,

—puer

Solve domum : remove funesta satellitis arma,
 Et regem regnare jube. quantosne tumores
 100 Mente gerit famulus, Magni cervice revulsa!
 Jam tibi (sed procul hoc avertant fata) minatur.
 Sat fuit indignum, Caesar, mundoque tibi,
 Pompeium facinus meritumque fuisse Pothini.
 Nequicquam duras tentasset Caesaris aures :
 105 Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.
 Exigit infandam corrupto judice noctem.
 Pax ubi parta duci, donisque ingentibus emta est ;

Excepere

— puer ipse sororem
 Sit modo liber, amet : sed habet sub jure Pothini
 Affectus sensusque suos ; nihil IPSE paterni
 Juris INIRE PETIT.
 Postulat hoc quae sequuntur, Solve domum tanto
 pudore. Quo pudore ? quod ego exulo ? immo,
 quod regni vim exercet, non rex, sed famulus :
 Remove satellitis arma, et Regem regnare jube.
 infra v. 352,

Et dederat ferrum, nullo sibi jure retento.
 99. — Quantosne tumores Mente gerit famulus,
 Magni cervice revulsa !] Vitiosa distinctio est.
 Tu sic interpunge,

— quantosne tumores
 Mente gerit famulus ? Magni cervice revulsa,
 Jam tibi-----minatur.

106. Exigit infandam corrupto judice noctem.]
 Quid hoc monstri est ? Exigit, consumit noctem,
 stupro scilicet : at nondum caena adornabatur,
 quod mox fit magno apparatu ; et longis sermoni-
 bus producit, versibus sequentibus usque ad
 431. Quale vero illud. Judice noctem ? Moecho
 potius et adultero opus, quam judice. Quid
 autem, an prior Cleopatra et non rogata noctem

Caesaris petebat ? Quanti emetur tam corrupti
 loci, satis certa emendatio ? At hoc agamus.
 Venerat Cleopatra, partem regni dimidiam postu-
 lans, ex testamento patris : hac dote eam uxorem
 ducere Ptolemaeus jubebatur a patre ; sed famu-
 lorum suasu eam expulerat atque armis infecta-
 batur. Illa totam rem Caesari judicandam de-
 tulit. Jam repone,

Exigit infandam corrupto judice DOTE.
 Exigit dotem, hoc est, poscit a Caesare atque ob-
 tinet. Infandam autem dotem, quia Romanorum
 moribus incestae erant nuptiae, fratris cum ger-
 mana sorore. Corrupto judice, quia (ut supra)
 frustra Caesarem appellasset, nisi Vultus et facies,
 plusquam causa, judicem commovisset. Exigere
 dotem, passim apud Jurisconsultos habes. ut char-
 tae parcam, Brissonium consule, voce Exigere.
 Ovid. Fast. vi, 594,

Et caput et regnum facio dotale parentis ;
 Si vir es, i, dictas exige dotis opes.

107. Pax ubi parta duci, donisque ingentibus
 emta est ;] Rursus in monstrum incidimus. Quid
 enim Duci est ? An Caesar ingentibus donis
 emit et peperit sibi pacem ? At si interpretem

S f f

audis,

Excepere epulae tantarum gaudia rerum:

Explicuitque suos magno Cleopatra tumultu

110 Nondum translatos Romana in secula luxus.

Ipse locus templi, quod vix corruptior aetas

Extruat, instar erat: laqueataque tecta ferebant

Divitias, crassumque trabes absconderat aurum.

Nec summis crustata domus, sectisque nitebat

115 Marmoribus: stabatque sibi non segnis Achates,

Purpureusque lapis, totaque effusus in aula

Calcabatur Onyx: Hebenus Marcotica vastos

Non operit postes, sed stat pro robore vili

Auxilium, non forma demus. ebur atria vestit,

120 Et suffixa manu foribus testudinis Indae

Terga sedent, crebro maculas distincta Smaragdo,

Fulget gemma toris, et Iaspide fulva supellex:

Strata micant: Tyrio quorum pars maxima succo

Cocta diu, virus non uno duxit aheni;

125 Pars auro plumata nitet; pars ignea cocco,

Ut

audis, Duci hic erit Ptolemaeo. Quam facile,
si sic agitur, curva omnia corriguntur! at tu
repone,

Pax ubi parva ducis, donisque ingentibus emta est.

Pax ducis est Gratia et favor Caesaris. Plautus
Amphit.

Ut Jovis supremi multis hostiis pacem expetam.

112.—*Laqueataque tecta ferebant Divitias,*
An Gerebant? ut v. 140, *Divitias Cleopatra gerit.*

117.—*Hebenus Marcotica*] Atqui non à
Marcotide, sed à Meroe ebenus, infra

—*nigris Meroe fecunda colonis*
Lacta comis ebeni.

Idem testatur Plinius lib. xii. itaque *Meroitica*,
aut potius *Meroitica*, (est enim à Meroë *μεροίτης*,
ab hoc *μεροίτης*) legendum hic censet decus se-
culi Salmasius, quanquam, ut is ipse recte obser-
vat, jam Servii aetate haec menda Lucani codices
obsedit. Grotius.

121.—*Crebro maculas distincta Smaragdo.*
Repone ex aliis codicibus *Crebra*.

136. *Discubere*

- Ut mos est Phariis miscendi licia telis.
 Tum famulae numerus turbae, populusque minister,
 (Discolor hos sanguis, alios distinxerat aetas:)
 Haec Libycos, pars tam flavos gerit altera crines,
 130 Ut nullas Caesar Rheni se dicat in arvis
 Tam rutilas vidisse comas. pars sanguinis uesti
 Torta caput, refugosque gerens a fronte capillos.
 Nec non infelix ferro mollita juvenus,
 Atque execta virum. stat contra fortior aetas,
 135 Vix ulla fuscante tamen lanugine malas.
 Discubuere toris reges, majorque potestas
 Caesar: et immodice formam fucata nocentem,
 Nec sceptris contenta suis, nec fratre marito,
 Plena maris rubri spoliis, colloque, comisque
 140 Divitias Cleopatra gerit, cultuque laborat.
 Candida Sidonio perlucet pectora filo,
 Quod Nilotis acus compressum pectine Serum
 Solvit, et extenso laxavit stamina velo.
 Dentibus hic niveis, sectos Atlantide silva
 145 Imposuere orbes; quales ad Caesaris ora
 Nec capto venere Juba. pro caecus, et amens
 Ambitione furor, civilia bella gerenti
 Divitias aperire suas, incendere mentem
 Hospitis armati. non sit licet ille nefando

150 Marte

136. *Discubuere toris reges, majorque potestas*
Caesar: et immodice formam fucata nocentem,
Reges sunt Ptolemaeus et Cleopatra: Lege igitur,
AT immodice; ne Cleopatra non una e Regibus
sit, sed quarta ex discumbentibus.

144. *Dentibus hic niveis,* Lege *Indis.* Ca-
 tullus nuptiis Pelei, Pulvinar
 Indo quod dente politum.
 Martialis, *Indicoque cornu.*

- 150 Marte paratus opes mundi quaesisse ruina :
 Pone duces priscos, et nomina pauperis aevi
 Fabricios, Curiosque graves : hic ille recumbat
 Sordidus Hetruscis abductus Consul aratris,
 Optabit patriae talem duxisse triumphum.
- 155 Infudere epulas auro, quod terra, quod aër,
 Quod pelagus, Nilusque dedit, quod luxus inani
 Ambitione furens toto quaesivit in orbe,
 Non mandante fame. multas volucresque ferasque
 Aegypti posuere Deos : manibusque ministrat
- 160 Niliacas crySTALLUS aquas : gemmaeque capaces
 Excepere merum, sed non Mareotidos uvae,
 Nobile sed paucis senium cui contulit annis
 Indomitum Meroe cogens spumare Falernum.
 Accipiunt fertas nardo florente coronas,
- 165 Et nunquam fugiente rosa : multumque madenti
 Infudere comae, quod nondum evanuit aura
 Cinnamon, externa nec perdidit aëra terra ;
 Advectumque recens vicinae messis Amomum,
 Discit opes Caesar spoliati perdere mundi,
- 170 Et gessisse pudet genero cum paupere bellum,
 Et causas martis Phariis cum gentibus optat.
 Postquam epulis, Bacchoque modum lassata voluptas
 Imposuit, longis Caesar producere noctem
 Inchoat alloquiis : summaque in sede jacentem
- 175 Linigerum placidis compellat Achorea dictis :

O facris

163. Indomitum Meroë cogens spumare Falernum.] Hoc dicit, tantum ibi calorem esse ut mi-

nimo tempore nobilissima vina decoquantur. Grotius.

O sacris devote senex, quodque arguit aetas
 Non neglecte Deis, Phariae primordia gentis,
 Terrarumque situs, vulgique ediffere mores,
 Et ritus, formasque Deum : quodcunque vetustis
 180 Insculptum est adytis profer, noscique volentes
 Prode Deos. si Cecropium sua sacra Platonem
 Majores docuere tui : quis dignior unquam
 Hoc fuit auditu, mundique capacior hospes ?
 Fama quidem generi Pharias me duxit ad urbes,
 185 Sed tamen et vestri : media inter proelia semper
 Stellarum, coelique plagis, Superisque vacavi,
 Nec meus Eudoxi vincetur Fastibus annus.
 Sed cum tanta meo vivat sub pectore virtus,
 Tantus amor veri, nihil est quod noscere malim
 190 Quam fluvii causas per secula tanta latentes,
 Ignotumque caput : spes sit mihi certa videndi
 Niliacos fontes ; bellum civile relinquam.
 Finierat, contraque sacer sic orsus Achoreus :
 Fas mihi magnorum, Caesar, secreta parentum
 195 Prodere, ad hoc aevi populis ignota profanis.
 Sit pietas aliis, miracula tanta filere :
 Ast ego coelicolis gratum reor, ire per omnes

Hoc

187. *Nec meus Eudoxi vincetur Fastibus annus.*]
 Accusat hic Lucanum Servius mutatae declinati-
 onis. At defendit eum Priscianus Varronis hoc
 adferens, *qui fastus correxit.* Quin idem Prisci-
 anus ostendit suo tempore et in Horatio lectum ;

Per memores genus omne fastus.

Sic et Columella : *antiquorumque fastus astrolo-*

gorum. Et in Claudiano habent MSS.

Inter Arinthaï fastus.

Haec, ut multa alia reconditae eruditionis, nota-
 vit de Analogia secundo, vir nescio summa boni-
 tate ac fide, an exquisita rerum verborumque
 cognitione commendabilior Gerardus Johannes
 Vossius, Grotius.

206.—Habet

- Hoc opus, et sacras populis notescere leges.
 Sideribus, quae sola fugam moderantur Olympi,
 200 Occurruntque polo, diversa potentia prima
 Mundi lege data est. Sol tempora dividit anni,
 Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
 Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.
 Luna suis vicibus Tethyn, terrenaque miscet.
 205 Frigida Saturno glacies, et zona nivalis
 Cessit. habet ventos, incertaque fulmina Mayors.
 Sub Jove temperies, et nunquam turbidus aër.
 At fecunda Venus cunctarum semina rerum
 Possidet. immensae Cyllenius arbiter undae est.
 210 Hunc ubi pars coeli tenuit, qua mista Leonis
 Sidera sunt Cancro, rapidos qua Sirius ignes
 Exerit, et varii mutator circulus anni
 Aegoceron, Cancrumque tenet, cui subdita Nili
 Ora latent : quae cum dominus percussit aquarum

215 Igne

206.—*Habet ventos, incertaque fulmina Mayors.*]
 Lege Flamina.

213. *Aegoceron, Cancrumque tenet,*] Lege,
Aegoceron Cancrumque ferit. Colurum intelligit,
 qui quattuor anni tempora signat.

214.—*Quae cum dominus percussit aquarum*]
 Mercurius, qui modo dictus

Immensae Cyllenius arbiter undae.

Avienus: *Cessit Mercurio locus imbrifer.* Grotius.
 Cui, id est, cui Coluro, non cui Cancro.

216.—*Ut Oceanus lunaribus incrementis Jus-*
sus adest:] Sidonius Carm. xvii,

—*at cum summotus lunaribus incrementis*
Ipse Garumna, &c.

219.—*Nilo, quo crescat in arva, Aethiopum*
pradesse nives.] Haec media lectio inter vulgatam,
 habentem *quod*, et manuscriptam, habentem,
quae. Veteres autem quos hic dicit sunt Anax-
 agoras et Anaxagorae discipulus Euripides Ar-
 chelao tragoedia. Hac sententia nihil verius, si
 modo pro nivibus ponas imbres Aethiopiae. Cae-
 tera ingeniorum non inelegantium festiva com-
 menta, de quibus videri possunt Herodotus, Stra-
 bo, Diodorus Siculus, Plutarchus, Liber incerti
 scriptoris de Nilo. Grotius.

230. Officiis

- 215 Igne superjecto, tunc Nilus fonte soluto
Exit, ut Oceanus lunaribus incrementis
Jussus adest : auctusque suos non ante coarctat,
Quam nox aestivas a Sole receperit horas.
Vana fides veterum, Nilo, quo crescat in arva,
220 Aethiopum prodesse nives. non Arctos in illis
Montibus, aut Boreas. testis tibi sole perusti
Ipse color populi, calidique vaporibus Austri.
Adde, quod omne caput fluvii, quodcunque soluta
Praecipitat glacies, ingresso vere tumescit.
225 Prima tabe nivis : Nilus neque fuscitat undas
Ante Canis radios, nec ripis alligat amnem
Ante parem nocti Libra sub iudice Phoebum.
Inde etiam leges aliarum nescit aquarum :
Nec tumet hybernus, cum longe sole remoto
230 Officiis caret unda suis : dare jussus iniquo
Temperiem coelo, mediis aestatibus exit.
Sub torrente plaga, ne terras dissipet ignis,
Nilus adest mundo, contraque incensa Leonis
Ora tumet : Cancroque suam torrente Syenen,
235 Imploratus adest : nec campos liberat undis,
Donec in autumnum declinet Phoebus, et umbras
Extendat Meroe. quis causas reddere posset?
Sic jussit Natura parens decurrere Nilum :

Sic

230. *Officiis caret unda suis :* Officium Nili est nifi à Sole excitetur. ideo hyeme se ripis tenet.
arva irrigare. hoc autem praestare non potest, Grotius.

239.—Zephyrus

- Sic opus est mundo. Zephyros quoque vana vetustas
 240 His adscripsit aquis, quorum statuta tempora flatus,
 Continuique dies, et in aëre longa potestas:
 Vel quod ab occiduo depellunt nubila coelo
 Trans Noton, et fluvio cogunt incumbere nimbos:
 Vel quod aquas toties rumpentis littora Nili
 245 Assidue feriunt, coguntque resistere flatus.
 Ille mora cursus, adversique obice ponti
 Aestuat in campos. sunt qui spiramina terris
 Esse putent, magnosque cavae compagis hiatus.
 Commeat hac penitus tacitis discursibus unda
 250 Frigore ab Arctoo medium revocata sub axem,
 Cum Phoebus preffit Meroen, tellusque perusta
 Illuc duxit aquas, trahitur Gangesque, Padusque,
 Per tacitum mundi: tunc omnia flumina Nilus
 Uno fonte vomens non uno gurgite perfert.
 255 Rumor, ab Oceano, qui terras alligat omnes,
 Exundante procul violentum erumpere Nilum,
 Aequoreosque sales longo mitescere tractu.
 Nec non Oceano pasci Phoebumque polumque

Credimus:

239.—Zephyros] Etesias. Grotius.

242. Vel quod ab occiduo depellunt nubila caelo]
 Democriti placitum. Grotius.244. Vel quod aquas toties rumpentis littora Nili
 Assidue feriunt.] Thaletis. Grotius.245. — Coguntque resistere flatus.] Flatu
 MS. P. Grotius.

249. Commeat hac penitus tacitis discursibus

unda Frigore ab Arctoo] Ita ferme tradebant
 Memphitici sacerdotes. quos secutus Diogenes
 Apolloniates. Grotius. Atqui versu abhinc quarto
 redit iterum, Per tacitum mundi, Repone,

Commeat hac penitus TECTIS discursibus unda.

Sic alibi de re eadem iv, 299,

Non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes.

259.—Hunc,

Credimus : hunc, calidi tetigit cum brachia Cancri,
260 Sol rapit, atque undae plus, quam quod digerat aër
Tollitur. hoc noctes referunt, Niloque refundunt.

Ast ego, si tantam jus est mihi solvere litem,
Quasdam, Caesar, aquas post mundi sera peracti
Secula, concussis terrarum erumpere venis,
265 Non id agente Deo ; quasdam compage sub ipsa
Cum toto coepisse reor, quas ille creator,
Atque opifex rerum certo sub jure coercet.

Quae tibi noscendi Nilum, Romane, cupido est,
Et Phariis, Persisque fuit, Macetumque tyrannis :
270 Nullaque non aetas voluit conferre futuris
Notitiam : sed vincit adhuc natura latendi.
Summus Alexander regum quos Memphis adorat,
Invidit Nilo, misitque per ultima terrae
Aethiopum, lectos : illos rubicunda perusti
275 Zona poli tenuit ; Nilum videre calentem.
Venit ad occasum, mundique extrema Sesostris,

Et

259.—Hunc, calidi tetigit cum brachia Cancri,
Sol rapit,] Herodoti sententia. Grotius.

Summus Alexander RERUM, QUEM Memphis
adorat.

260.—Atque undae plus, quam quod digerat
aër Tollitur.] Citat Servius ad Aeneid. i, 612,
Polus dum sidera pascet : Sed apud hunc male le-
gitur Disgregat aër. Quamvis Physici pasci aquis
marinis sidera, id est, ignes caelestes dicunt ; secun-
dum quod Lucanus ait, Atque undae plus, quam quod
disgregat aër. Ubi ipsum Pasci fatis ostendit,
legisse Servium Digerat.

Summus Rerum, ut Dulcissime rerum, Pulcherrime
rerum. Ovid. Met. xiii, 509, Hecuba,

sed 267. opifex rerum

—modo maxima rerum
Tot generis natisque potens nuribusque viroque.

Heroid. ix, de Hercule,

—quanto te, maxime rerum.

272. Summus Alexander regum quos Memphis
adorat,] Codices fere omnes, Quem ; et pro Re-
gum codex Regius Rerum. Repone,

276. Venit ad occasum, mundique extrema Se-
sostris,] Codices plerique omnes melius Occasus.

T t t 287.—Medio

- Et Pharios currus regum cervicibus egit :
 Ante tamen vestros amnes Rhodanumque, Padumque,
 Quam Nilum de fonte bibit. vefanus in ortus
 280 Cambyfes longi populos pervenit ad aevi,
 Defectusque epulis, et pastus caede fuorum,
 Ignoto te, Nile, redit. non fabula mendax
 Aufa loqui de fonte tuo est, ubicunque videris,
 Quaereris : et nulli contingit gloria genti,
 285 Ut Nilo fit laeta suo. tua flumina prodam,
 Qua Deus undarum celator, Nile, tuarum
 Te mihi nosse dedit. medio consurgis ab axe,
 Ausus in ardentem ripas attollere Cancrum :
 In Borean is rectus aquis, mediumque Booten :
 290 Cursus in occasum flexu torquetur, et ortus,
 Nunc Arabum populis, Libycis nunc aequus arenis :
 Teque vident primi, quaerunt tamen hi quoque, Seres,
 Aethiopumque feris alieno gurgite campos :
 Et te terrarum nescit cui debeat orbis.
 295 Arcanum Natura caput non prodidit ulli,
 Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,

Amovitque

287.—*Medio consurgis ab axe,*] Recte duo
 Bersmanni codices,

—*medio CUM SURGIS ab axe.*

Cum surgis a medio axe, is rectus in Borean.
 Hiat oratio, et Coniunctione indiget, si vulgatam
 retines.

290. *Cursus in occasum flexu torquetur, et ortus,*]
 Scribe aut *Occasus* cum MS. R. A. et T. aut
Ortum cum MS. P. Grotius. Totum versum
 sic restitue,

RURSUS in OCCASUS flexu TORQUERIS
 et ortus,

Nunc Arabum populis, Libycis nunc aequus arenis.

Primo *rectus is in Borean* ; Rursus five Contra,
 nunc in ortus nunc in occasus flecteris, nunc
 Arabiam amplians, nunc Libyam ; ut iii, 276,
 de Tanai,

*Nunc hunc, nunc illum, qua flectitur, ampliat
 orbem.*

296. *Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
 Amovitque sinus,*] Nempe *Natura amovit* : at iste
 versus *Nec licuit*, &c. plane intercipit et interci-
 dit sententiam. Sed egregiam hic opem praestat
 codex Regius, luxatos fuisse versus clare indicans ;
 hoc enim ordine ponit, *Aethiopumque feris, Nec
 licuit*

- Amovitque sinus, et gentes maluit ortus
 Mirari, quam nosse tuos. consurgere in ipsis
 Jus tibi solstitiis, aliena crescere bruma,
 300 Atque hyemes adferre tuas : solique vagari
 Concessum per utrosque polos. hic quaeritur ortus,
 Illic finis aquae. late tibi gurgite rupto
 Ambitur nigris Meroe fecunda colonis,
 Laeta comis hebeni : quae, quamvis arbore multa
 305 Frondeat, aestatem nulla sibi mitigat umbra :
 Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.
 Inde plagas Phoebi, damnum non passus aquarum,
 Praeveheris, sterilesque diu metiris arenas,
 Nunc omnes unum vires collectus in amnem,
 310 Nunc vagus, et spargens facilem tibi cedere ripam.
 Rursus multifidas revocat piger alveus undas,
 Qua dirimunt Arabum populis Aegyptia rura
 Regni claustra Philae. mox te deserta secantem,
 Qua dirimunt nostrum rubro commercia Pontum,
 315 Mollis lapsus agit. quis te tam lene fluentem
 Moturum tantas violenti gurgitis iras,

Nile

licuit populis, Et te terrarum, Arcanum natura.
 Nos leviori brachio rem conficimus, duobus tan-
 tum proximis transmutatis,

Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
Arcanum Natura caput non prodidit ulli,
Amovitque sinus.

306. *Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.*]
 Praeferam quod Salmasio placuit, *fert illa.* Grotius.

307. *Inde plagas Phoebi,*] *Plagam* reponere.
 Virgil. Aeneid. vii, 226,

—et si quem extenta plagarum

Quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.

313. *Regni claustra Philae.*] Sumtum ex Seneca libro de situ, et sacris Aegyptiorum, unde haud dubie et alia multa huc transtulit Lucanus. Locum Senecae de Philis apud Servium ad vi Aeneid. Vide eundem Senecam Naturalium quaestionum lib. iv. cap. 2. ubi itidem Philarum mentio, multaque alia ad illustranda quae de Nilo Lucanus dixit pertinentia. Grotius. Philae insula. Diodorus p. 19.

T t t 2

24. Terra

- Nile, putet? sed cum lapsus abrupta viarum
 Excepere tuos, et praecipites cataractae,
 Ac nusquam vetitis ullas obsistere cautes
 320 Indignaris aquis: spuma tunc astra laceffis:
 Cuncta fremunt undis: ac multo murmure montis
 Spumeus invictis canescit fluctibus amnis.
 Hinc, Abaton quam nostra vocat veneranda vetustas,
 Terra potens, primos sentit percussa tumultus,
 325 Et scopuli, placuit fluvii quos dicere venas,
 Quod manifesta novi primum dant signa tumoris.
 Hinc montes Natura vagis circumdedit undis,
 Qui Libyae te, Nile, negant: quos inter ut alta
 In convalle jacens stat molibus unda receptis.
 330 Prima tibi campos permittit, apertaue Memphis
 Rura, modumque vetat crescendi ponere ripas,
 Sic velut in tuta securi pace trahebant
 Noctis iter mediae: sed non vesana Pothini

Mens

324. *Terra potens,*] Non displicet quod idem reponit Salmasius, *Petra patens. Petra dividitur,* ait Seneca. Grotius. Diodorus p. 19, Insulam hanc vocari *ισρον πιδιον*, et *ἀβατον πλὴν ἰσρῦσι*: ibi Ofirim sepultum. Ergo an pro *Nostre* legendum SACRA?

Hinc Abatos, quam SACRA vocat veneranda vetustas.

Vide et Diodorum p. 146.

327. *Hinc montes*] Immo, ut idem vir in his rebus exercitatissimus, *Hos montes.* Pergit enim de scopulis illis loqui. Grotius.

328.—*Quos inter ut alta In convalle jacens stat moribus unda receptis.*] MSS. rectius

—quos inter in alta

It convalle tacens jam moribus unda receptis.

Non jam cum tumultu ruit, sed silentii et modestiae retinens labitur. Eadem tralatio apud Plinium xxxvi. *quid ferri duritia pugnacius? sed cedit et patitur mores.* Papinius:

Ut leo materno cum raptus ab ubere mores Accepit.

Grotius.

339.—*Vistos*

- Mens imbuta semel tam sacra caede, vacabat
 335 A scelerum motu. Magno nihil ille peremto
 Jam putat esse nefas : habitant sub pectore manes,
 Ultricesque Deae dant in nova monstra furorem.
 Dignatur viles isto quoque sanguine dextras,
 Quo Fortuna parat victos perfundere Patres ;
 340 Poenaeque civilis belli, et vindicta Senatus
 Pene data est famulo. procul hoc avertite Fata
 Crimen, ut haec Bruto cervix absente secetur.
 In scelus it Pharium Romani poena tyranni,
 Exemplumque perit. struit audax irrita fatis,
 345 Nec parat occultae caedem committere fraudi :
 Invicumque ducem detecto Marte lacessit.
 Tantum animi delicta dabant, ut colla ferire
 Caesaris, et socerum jungi tibi, Magne, juberet :
 Atque haec dicta monet famulos perferre fideles
 350 Ad Pompeianae socium sibi caedis Achillam,
 Quem puer imbellis cunctis praefecerat armis,
 Et dederat ferrum, nullo sibi jure retento,
 In cunctos, in seque simul. tu mollibus, inquit,
 Nunc incumbere toris, et pingues exige somnos :
 355 Invasit Cleopatra domum. nec prodita tantum est,
 Sed donata Pharos. cessas accurrere solus
 Ad dominae thalamos ? nubet soror impia fratri :

Nam

339.—*Victos perfundere Patres ;*] Burmannus ad Val. Flac. p. 25, *Huius malebat Victas partes.* male, nam Senatum intelligit. forte *Sanctos*.

357.—*Nubet soror impia fratri :*] Ita feci ex

MSS. in quibus *nubit*. Vulgati pejus *nupsit*. Non est dubium quin Cleopatra nuptura sit Ptolemaeo. Efficiet hoc Caesar cui illa jam vice uxoris est. Grotius.

- Nam Latio jam nupta duci est : interque maritos
 Discurrens Aegypton habet, Romamque meretur.
- 360 Expugnare senem potuit Cleopatra venenis.
 Crede, miser, puero : quem nox si junxerit una,
 Et semel amplexus incesto pectore passus
 Hauserit obscenum titulo pietatis amorem,
 Meque, tuumque caput, per singula forsitan illi
- 365 Oscula donabit. crucibus, flammisque luemus
 Si fuerit formosa soror. nil undique restat
 Auxilii : rex hinc conjunx, hinc Caesar adulter :
 Et sumus, ut fatear, tam saeva iudice fontes.
 Quem non e nobis credet Cleopatra nocentem
- 370 A quo casta fuit ? per te, quod fecimus una,
 Perdidimusque nefas, perque ictum sanguine Magni
 Foedus, ades : subito bellum molire tumultu :
 Irrue : nocturnas rumpamus funere tedas,
 Crudelemque toris dominam mactemus in ipsis
- 375 Cum quocunque viro. nec nos deterreat ausis
 Hesperii Fortuna ducis. quae sustulit illum,
 Imposuitque orbi, communis gloria nobis :
 Nos quoque sublimes Magnus facit. aspice littus,
 Spem nostri sceleris : pollutos consule fluctus
- 380 Quid liceat nobis : tumulumque e pulvere parvo
 Aspice Pompeii non omnia membra tegentem.
 Quem metuis, par hujus erat. non sanguine clari :
 Quid refert ? nec opes populorum, ac regna movemus.

Ad

361. *Crede miser puero:*] MS. *puerum*. Crede senem Caesarem potuit in amorem sui pellicere.
 jam Cleopatrae Ptolemaeum, illi, inquam, quae Grotius.

Ad scelus ingentis fati sumus. adtrahit illos
 385 In nostras Fortuna manus. en altera venit
 Victima nobilior. placemus caede secunda
 Hesperias gentes. jugulus mihi Caesaris haustus
 Hoc praestare potest, Pompeii caede nocentes
 Ut populus Romanus amet. quid nomina tanta
 390 Horremus, viresque ducis, quibus ille relictis
 Miles erit? nox haec peraget civilia bella,
 Inferiasque dabit populis, et mittet ad umbras,
 Quod debetur adhuc mundo, caput. ite feroces
 Caesaris in jugulum: praestet Lagea juvenus
 395 Hoc regi, Romana sibi. tu parce morari:
 Plenum epulis, madidumque mero, Venerique paratum
 Invenies: aude: Superi tot vota Catonum,
 Brutorumque tibi tribuent. non lentus Achilles
 Suadenti parere nefas. haud clara movendis,
 400 Ut mos, signa dedit castris, nec prodidit arma
 Ullius clangore tubae: temere omnia faevi
 Instrumenta rapit belli. pars maxima turbae
 Plebis erat Latiae: sed tanta oblivio mentes,

Cepit,

384. *Ad scelus ingentis fati sumus.*] Ita MS.
 Magnum est fatum nostrum et potens ad scelera.
 Grotius.

389. — *Quid nomina tanta Horremus,*] Re-
 pone *Nomina VANA.* i, 313,

— *et nomina vana Catones.*

Ovid. Heroid. iv,

Terruerint animos nomina vana suos.

397. — *Superi tot vota Catonum, Brutorumque
 tibi tribuent.*] Repone ex aliis codicibus, *Superos.*
Vota Catonum et Brutorum tribuent tibi superos.
 Ovid.

— *vota suos habuere deos.*

Noster iii, 125,

— *certe violata potestas*

Invenit ista deos.

472. — *Orator*

- Cepit, in externos corrupto milite mores,
405 Ut duce sub famulo, jussuque satellitis irent,
Quos erat indignum Phario parere tyranno.
Nulla fides, pietasque viris, qui castra sequuntur,
Venalesque manus: ibi fas, ubi maxima merces:
Aere merent parvo: jugulumque in Caesaris ire
410 Non sibi dant. pro fas! ubi non civilia bella
Invenit imperii fatum miserabile nostri?
Thessaliae subducta acies in littore Nili
More furit patrio. quid plus te, Magne, recepto
Ausa foret Lagea domus? dat scilicet omnis
415 Dextera, quod debet Superis: nullique vacare
Fas est Romano. Latium sic scindere corpus
Diis placitum: non in generi, focerique favorem
Discedunt populi. civilia bella fatelles
Movit, et in partem Romanam venit Achilles.
420 Et nisi fata manus a sanguine Caesaris arcent,
Hae vincent partes. aderat maturus uterque:
Et districta epulis ad cunctas aula patebat
Insidias: poteratque cruor per regia fundi
Pocula Caesareus, mensaeque incumbere cervix.
425 Sed metuunt belli trepidos in nocte tumultus,
Ne caedes confusa manu, permissaque fatis
Te, Ptolemaee, trahat. tanta est fiducia ferri.
Non rapuere nefas: summi contemta facultas
Est operis: visum famulis reparabile damnum,
430 Illam maectandi dimittere Caesaris horam.
Servatur poenas in aperta luce daturus.
Donata est nox una duci, vixitque Pothini

Munere Phoebæos Cæsar dilatus in ortus.

Lucifer a Cælia prospexit rupe, diemque

435 Misit in Aegyptum primo quoque sole calentem:

Cum procul a muris acies non sparsa manipulis,

Nec vaga conspicitur, sed justos qualis ad hostes

Recta fronte venit. passuri comminus arma,

Laturique ruunt. at Cæsar moenibus urbis

440 Diffusus, foribus clausæ se protegit aulae,

Degeneres passus latebras. nec tota vacabat

Regia compresso: minima collegeret arma

Parte domus: tangunt animos iræque, metusque:

Et timet incursus, indignaturque timere.

445 Sic fremit in parvis fera nobilis abdita claustris,

Et frangit rabidos præmorso carcere dentes.

Non secus in Siculis fureret tua flamma cavernis,

Obstrueret summam si quis tibi, Mulciber, Aetnam.

Audax Theſſalici qui nuper rupe sub Aemi,

450 Hesperiae cunctos proceres, aciemque Senatus,

Pompeiumque ducem, causa sperare vetante,

Non timuit, fatumque sibi promisit iniquum,

Expavit servile nefas, intraque penates

Obruitur telis; quem non violasset Alanus,

455 Non Scythæ, non fixo qui ludit in hospite Maurus.

Hic, cui Romani spatium non sufficit orbis,

Parvaeque regna putat Tyriis cum Gadibus Indos,

Ceu puer imbellis, ceu captis femina muris

Quærit tuta domus: spem vitae in limine clauso

460 Ponit, et incerto lustrat vagus atria cursu:

U u u

Non

- Non sine rege tamen ; quem ducit in omnia secum,
 Sumturus poenas et grata piacula morti ;
 Missurusque tuum, si non sint tela, nec ignes,
 In famulos, Ptolemaee, caput. sic barbara Colchis
 465 Creditur ultorem metuens regnique, fugaeque,
 Ense suo, fratriſque ſimul cervice parata
 Expectaſſe patrem. cogunt tamen ultima rerum
 Spem pacis tentare ducem : miſſuſque ſatelles
 Regius, ut ſaevos abſentis voce tyranni
 470 Corriperet famulos, quo bellum auctore moverent.
 Sed neque jus mundi valuit, neque foedera ſancta
 Gentibus : orator regis, paciſque ſequeſter,
 Aeſtimat in numero ſclerum ponenda tuorum,
 Tot monſtris Aegypte nocens. non Theſſala tellus,
 475 Vaſtaque regna Jubae, non Pontus, et impia ſigna
 Pharnacis et gelido circumfluus orbis Ibero
 Tantum auſus ſclerum, non Syrtis barbara, quantum
 Delitiae fecere tuae. premit undique bellum,
 Inque domum jam tela cadunt, quaſſantque penates.
 480 Non aries uno moturus limina pulſu,
 Fracturuſque domum ; non ulla eſt machina belli :
 Nec flammis mandatur opus : ſed caeca juventus
 Conſilii, vaſtos ambit diviſa penates,

Et

472. —Orator regis, paciſque ſequeſter, Aeſtimat
 in numero ſclerum ponenda tuorum, Tot monſtris
 Aegypte nocens.] Aut aliquid deeſt, aut ſequenda
 noſtra conjectura, *Res minima*, aut *Res ima*. Et
 ſic quoque aliquid ſubaudiendum eſt, ut ſenſus
 ſit, Legatus, occiſus apud alias gentes maximum

eſt ſcelus : ſed inter Aegypti ſclera minimum.
 Exſtat hiſtoria in libro de bello Alexandrino, ubi
 et nomina legatorum ponuntur Dioſcorides et
 Serapio, quae et ex Livio hic poſuit Scholiaſtes
 MS. Grotius.

Et nusquam totis incurfat viribus agmen.

485 Fata vetant, murique vicem fortuna tuetur.

Necnon et ratibus tentatur regia, qua se

Protulit in medios audaci margine fluctus

Luxuriosa domus. sed adest defensor ubique

Caesar, et hos aditus gladiis, hos ignibus arcet:

490 Obsessusque gerit (tanta est constantia mentis)

Expugnantis opus. piceo jubet unguine tinctas

Lampadas immitti junctis in bella carinis.

Nec piger ignis erat per stuppea vincula, perque

Manantes cera tabulas: et tempore eodem

495 Transtrique nautarum summique ardere ceruchi.

Jam prope semustae merguntur in aequore classes,

Jamque hostes, et tela natant. nec puppibus ignis

Incubuit solis: sed quae vicina fuere

Tecta mari longis rapuere vaporibus ignem:

500 Et cladem favere Noti, percussaue flamma

Turbine, non alio motu per tecta cucurrit,

Quam solet aetherio lampas decurrere fulco,

Materiaque carens, atque ardens aëre solo.

Illa lues clausa paulum revocavit ab aula

505 Urbis in auxilium populos. nec tempora cladis

Perdidit in somnos, sed caeca nocte carinis

Infiluit Caesar, semper feliciter usus

Praecipiti cursu bellorum, et tempore raptō.

Tunc claustrum pelagi cepit Pharon. insula quondam

510 In medio stetit illa mari, sub tempore vatis

Proteos: at nunc est Pellaeis proxima muris,

O vulg.

- Illa duci geminos bellorum praestitit usus :
 Abstulit excursus et fauces aequoris hosti;
 Caesaris auxiliis aditus et libera ponti
 515 Ostia permisit. nec poenas inde Pothini
 Distulit ulterius: sed non qua debuit ira,
 Non cruce, non flammis, rabido non dente ferarum :
 Heu facinus, cervix gladio male caesa pependit :
 Magni morte perit. necnon subrepta paratis
 520 A famulo Ganymede dolis pervenit ad hostes
 Caesaris Arsinoe : quae castra carentia rege
 Ut proles Lagea tenet, famulumque Tyranni
 Terribilem justo transegit Achillea ferro.
 Altera, Magne, tuis jam victima mittitur umbris.
 325 Nec satis hoc Fortuna putat. procul absit, ut ista
 Vindictae sit summa tuae. non ipse tyrannus
 Sufficit in poenas, non omnis regia Lagi.
 Dum patrii veniant in viscera Caesaris enses,
 Magnus inultus erit. sed non auctore furoris
 530 Sublato cecidit rabies : nam rursus in arma
 Auspiciis Ganymedis eunt : ac multa secundo
 Proelia Marte gerunt. potuit discrimine summo
 Caesaris una dies in famam, et secula mitti.
 Molis in exiguae spatii stipantibus armis,
 535 Dum parat in vacuas Martem transferre carinas
 Dux Latius, tota subiti formidine belli

Cingitur :

512. *Illam duci geminos bellorum praestitit usus :*] Molem dicit quae ad insulam pertinebat. Vide
 Explicando hoc loco serviunt quae sunt apud lib. de bello Alexandrino. *χωμα* vocat Plut. quae
 Strabonem de Pharo. Grotius. vera Latinae illius vocis significatio. Grotius.

534. *Molis in exiguae spatii stipantibus armis,*]

Cingitur: hinc densae praetexunt littora classes,
Hinc tergo insultant pedites: via nulla salutis:
Non fuga, non virtus, vix spes quoque mortis honestae,
540 Non acie fusa, nec magnae stragis acervo
Vincendus tunc Caesar erat, sed sanguine nullo.
Captus forte loci pendet, dubiusne timeret,
Optaretne mori; respexit in agmine denso
Scaevam perpetuae meritum jam nomine famae
545 Ad campos, Epidamne, tuos: ubi solus apertis
Obsedit muris calcantem moenia Magnum.

F I N I S.

Obicit mors calcitrantem moenia Mynnae.
 242 Ad campos, Epidaurum, tuas: ubi solus apertis
 Scævam perpetuae meritis iam nomine famae
 Opacum mori; respexit in agmine denso
 Caput forte hoc pendet, dubiumque timet,
 Vincendus tunc Caesar erat, sed sanguine nullo.
 240 Non acie fusa, nec magnae stragis accivo
 Non fusa, non vitus, vix spes quodque moris honestas,
 Hinc tergo insulant pedes: via nulla salutis:
 Cingitur: hinc densae praetextunt litorea classis.

